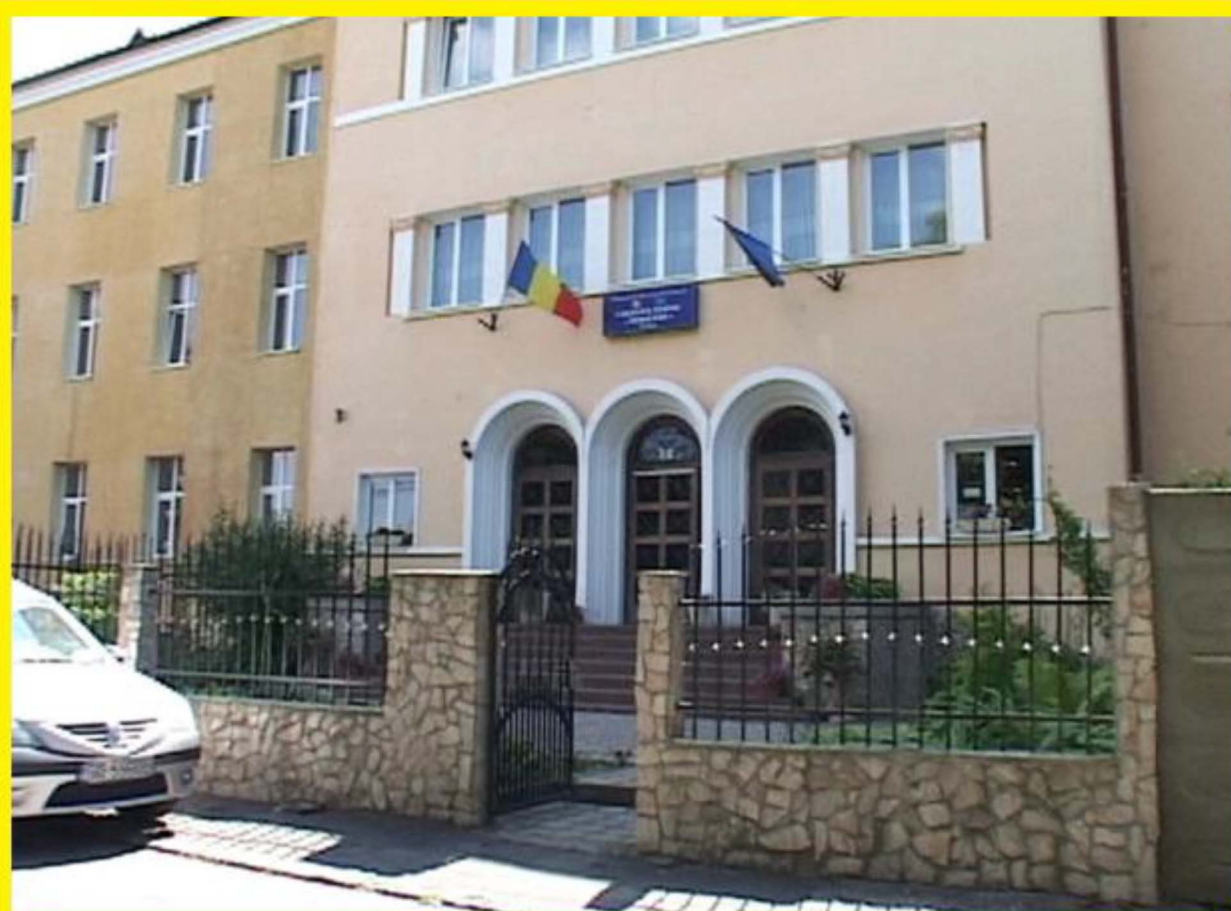

COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS»
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XIX

COLLEGIUM MEDIENSE
X
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XIX

MEDIAȘ
2020

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XIX**

**COLLEGIUM MEDIENSE
X
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XIX**

**MEDIAȘ
2020**

Consiliul științific

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Național al Marinei Române, Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal, Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei Române, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș
Dr. Sime Pirotici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza”, București
Dr. Nicolae Rusan – Institutul Meteorologic, Sibiu
Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva

Comitetul de redacție

Corina Tănase – director – Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș
Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis”, Mediaș
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu
Dr. Dragoș-Lucian Țigău – membru – Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu”, București

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Theodora Mărculeț; Anca Vulcănescu
Limba franceză: Elena Jampa

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:
La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:
The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”

Str. Sticlei, nr. 9
551130, Mediaș
jud. Sibiu, România
colegiultehnictimediensis@gmail.com; ctmediensis@gmail.com

Prezentul număr al anuarului a fost publicat cu sprijinul financiar al Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținut și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Editura Știință, Cultură și Artă
551045-Mediaș, str. Aurel Vlaicu, 10
e-mail: tipomed@gmail.com ; office@tipomed.ro
tel. 0752-180433

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

NOTA REDACȚIEI

Anuarul *Collegium Mediense*, volumul X reunește lucrările care urmau a fi prezentate de autori în cadrul Sesiunii naționale de comunicări științifice organizată în mai 2020, de Colegiul Tehnic „Mediensis”, prin Catedra de Istorie și Științe Socio-Umane, în parteneriat cu Primăria Municipiului Mediaș, prin Direcția Municipală pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret.

Ediția din mai 2020 a Sesiunii naționale de comunicări științifice, inclusă în cadrul Programului de activități culturale, artistice și științifice, stabilit de Primăria Municipiului Mediaș, care urma a reuni totalitatea acțiunilor din aceste domenii, nu s-a putut desfășura din cauza interdicțiilor impuse de pandemia de SARS-COV 2 (COVID 19).

O parte însemnată a comunicărilor, care urmau a fi prezentate în cadrul sesiunii, pe care autorii lor le-au pus la dispoziția redacției, au fost cuprinse în prezentul număr al anuarului.

Structura actualului număr al anuarului *Collegium Mediense* urmează, pe cât posibil, pe cea a sesiunii de comunicări științifice. În consecință, în prezentul număr au fost incluse 32 de studii, cu o tematică, a subiectelor abordate, extrem de variată, grupate în cadrul a trei secțiuni: „Istorie și Arheologie” – 18 lucrări, „Cultură și Civilizație” – 9 lucrări și „Geografie și Științele Mediului” – 5 lucrări.

În procesul de realizare a anuarului, redacția s-a limitat doar la a asigura forma materialelor publicate și respectarea de către autorii lor a normelor de redactare. În consecință, unele dintre acestea au suferit o serie de modificări față de forma transmisă de autori, fără a se face nicio intervenție în conținutul lor. În redarea aparatului critic, autorii studiilor de geografie au avut libertatea utilizării sistemului folosit în cadrul acestei științe. În încheiere, precizăm faptul că întreaga responsabilitate pentru conținutul materialelor, a ideilor și opiniilor exprimate revine în exclusivitate autorilor.

Redacția
Mediaș, 2020

ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

CONSIDERAȚII ISTORICE ȘI EPIGRAFICE PRIVIND UN PAHAR DIN EPOCA ROMANĂ DESCOPERIT ÎN AȘEZAREA DE LA MEDIAȘ – GURA CÂMPULUI - HĂȘMAȘ

Dr. Mihai Chiriac
Dr. Viorel Ștefu

Abstract. Historical and Epigraphic Considerations Regarding a Glass From The Roman Age Discovered in the Settlement From Mediaș – Gura Câmpului-Hășmaș. Summary. This article describes the meaning of an old script on which we discovered an impression on an old glass from the Roman period. We assume that the font is provided with ancient Greek characters and the order is Omicron, Miu, Omega, Phi, Theta and Upsilon. Since these letters do not form a correct or common name in our view, we believe that the text is either a graphonumeric text or a writing exercise. We do not exclude the possibility of writing Greek characters in a West Semitic language such as Aramaic, Hebrew, Phoenician / Punic, Palmyrian, Nabataean (the last two Arabic-Aramaic dialects), or it could even resemble some forms. Syriac or Coptic script, influenced by italic Greek script (lower case, like in our inscription), but the letters are Greek.

Cuvinte cheie: Mediaș, Gura Câmpului – Hășmaș, epoca romană, caractere grecești, așezare, grafonumeric.

Keywords: Mediaș, Gura Câmpului – Hășmaș, roman age, Greek characters, settlement, graphonumeric.

Artefactul (Fig. 1) a cărui inscripție urmează a fi discutată în acest material a fost prezentat exhaustiv recent în cadrul unui studiu publicat de dr. Viorel Ștefu în volumul colectiv numărul V al colecției Științifice Mediaș 750¹. Din respectivul articol aflăm toate informațiile despre obiect, și anume: locul de descoperire, datele tehnice, contextul descoperirii, respectiv descrierea piesei. Paharul, încadrat cronologic în epoca romană, a fost adus la suprafață în urma săpăturilor arheologice efectuate în așezarea romană de la Gura Câmpului – Hășmaș în anii 1975-1977, pe parcursul a două campanii care au avut drept rezultat trasarea unui număr de 21 de secțiuni și descoperirea, totală sau parțială, a 10 locuințe de suprafață și a unui atelier de fierărie². Cercetările au fost inițiate de profesorul clujean Dumitru Protase și organizate de Muzeul Municipal Mediaș în colaborare cu Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj Napoca³.

Scurtă descriere. Paharul are forma tronconică fiind realizat din pastă fină cu nuanțe de culoare cărămidă și brună iar principalele sale trăsături decorative sunt: buza rotunjită și ușor răsfrântă spre exterior, corpul cilindric, ușor bombat, în timp ce fundul era bine profilat și inelar, așa cum menționa autorul citat mai sus⁴. Din punct de vedere tipologic, avându-se în vedere descoperirile arheologice realizate de cercetătoarea Viorica Rusu-Bolindeț de la Cluj-Napoca, obiectul a fost corect încadrat în categoria tipului *Isings 21*⁵, din repertoriul sticlăriei romane sau a formei *Dechelette 64* din cadrul repertoriului vaselor de tip terra sigillata cu decorul realizat în relief⁶.

Interpretarea inscripției. Inițial s-a crezut că avem de a face cu o scriere cu caractere latine⁷, însă la o analiză mai atentă a piesei ne-am dat seama, aproape sigur, că este vorba despre scriere cu caractere grecești minuscule antice⁸. În aceste condiții suntem de părere că succesiunea literelor citite de noi este următoarea: **omicron, miu, omega, phi, theta și upsilon** (Fig. 2). Astfel, ar rezulta termenul **omoophthy-** (am pus doi o pentru omega) despre care nu știm, în acest moment, de la ce cuvânt ar putea proveni. Având în vedere lectura propusă considerăm plauzibile următoarele variante:

1. Fie avem de a face cu o marcă de vas ori un cod grafonumeric sau grafolexical care atesta probabil atelierul și/sau meșterul care l-a confecționat, cum este cazul ștampilelor amforice din lumea greacă arhaică, elenistică până în epoca romană sau chiar romano-bizantină. În acest sens ar fi de amintit cazurile identificate în *canabae legionis municipium Septimium Apulense* unde sunt incizate numele meșterilor Protos și Sozon, scrise în limba greacă⁹. Aceste două nume apar pe ștampile imprimate pe amfore¹⁰. De reținut ar fi faptul că ambele nume grecești sunt documentate și în alte locuri, arătând existența unor schimburi comerciale cu lumea grecească; astfel numele Protos a fost atestat la

¹ Ștefu 2019, p. 7-15.

² Ștefu 2019, p. 8.

³ Ștefu 2019, p. 8.

⁴ Ștefu 2019, p. 10.

⁵ Viorica Rusu – Bolindeț 2007, p. 610, fig. 225, 226; p. 652, fig. 535-536; Ștefu 2019, p. 10.

⁶ Ștefu 2019, p. 10.

⁷ Ștefu 2019, p. 11.

⁸ Mulțumim cu această ocazie domnului ACS / CS III dr. Dan Tudor Ionescu din cadrul Institutului de Studii Orientale București pentru sprijinul acordat.

⁹ Ciobanu, Bounegru, 2012, p. 113.

¹⁰ Ciobanu, Bounegru 2012, p. 113.

Histria¹¹, în timp ce Sozon este un exportator de amfore din orașul Tyras, care avea o piață de desfacere destul de importantă în Dacia, după cum atestă descoperirile de la Romula și Sucidava¹².

2. Fie este vorba despre un exercițiu de scriere random/aleatoriu, realizat de olar, cu caractere alese la întâmplare.

3. Nu excludem inclusiv posibilitatea unei scrieri cu caractere grecești a unei limbi vest-semitice, ca de exemplu aramaică, ebraică, feniciană / punică, palmyreniană, nabateană (deci dialecte arabo-aramaice ultimele două), sau chiar ar putea semăna cu unele forme de scriere siriacă sau coptă, influențate de scrierea greacă cursivă (minusculă, ca în inscripția noastră), însă literele sunt grecești. Considerăm, totuși, că ar fi cam devreme pentru siriacă sau coptă în Dacia secolelor II-III p. Chr., în plină epocă romană, într-o zonă eminamente rurală, săracă în vestigii epigrafice.

Concluzie. Caracterele inscripționate pe paharul descoperit în perimetrul așezării de la Mediaș – Gura Câmpului - Hășmaș sunt minuscule cursive grecești, cu ligaturi, iar ordinea acestora este: **omicron, miu, omega, phi, theta și upsilon**; însă, dacă sunt parte a unui cuvânt, acesta nu pare să fie grecesc, ci mai degrabă oriental semitic, având în vedere numărul de consoane, triconsonantic. Acesta este motivul pentru care înclinăm mai degrabă spre varianta unui posibil cod grafonumeric sau grafotextual ori marcă de vas vas/atelier/mester cu caractere cursive grecești (minuscule cu ligaturi) sau chiar un exercițiu de scriere cu termeni aleatoriu aleși.

În sprijinul afirmației noastre ar fi faptul că acel meșter, artist, olar, putea fi localizat în importantul centru de olărit de la Micăsasa, considerat unul dintre cele mai importante centre rurale de olărit din Dacia Romană de către Ioan Mitrofan, autorul cercetărilor din acel sit reprezentativ pentru lumea rurală romană¹³. Nu putem ști, din informațiile de care dispunem, ce origine avea presupusul artizan și adevărul este că orice ipoteză propusă, cel puțin în acest stadiu al cercetărilor, ar risca să reprezinte un simplu exercițiu de imaginație, o presupunere care ar naște fel și fel de divagații, dar, considerăm că respectiva persoană era, dacă nu vorbitor de limbă greacă, măcar cunoscător al caracterelor elene antice.

Bibliografie

- Ciobanu, Bounegru 2012 – R. Ciobanu, G. Bounegru (editori), *Între Util și Estetic – Scrisul la Apulum – Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2012.
- Canarache 1957 – V. Canarache, *Importul amforelor ștampilate la Istria*, București, 1957.
- IDR III/6 – *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. III, partea 6.
- Mitrofan 1992 – I. Mitrofan, *Serapis pe un tipar din așezarea romană de la Micăsasa*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, XLIII, 1992, 1, p. 55-61.
- Mitrofan 1994a – I. Mitrofan, *Fibulele romane de la Micăsasa*, în „Acta Musei Napocensis”, 31, 1, 1994, 1, p. 431-444.
- Mitrofan 1994b – I. Mitrofan, *Cercetările arheologice din așezarea romană de la Micăsasa (campania 1991)*, în „Acta Musei Napocensis” 31, 1994, 1, p. 523-527.
- Mitrofan 1994c – I. Mitrofan, *Cercetările arheologice din așezarea romană de la Micăsasa (campania 1992)*, în „Acta Musei Napocensis” 31, 1994, 1, p. 529-531.
- Mitrofan 1994d – I. Mitrofan, *Cercetările arheologice din așezarea romană de la Micăsasa (campania 1993)*, în „Acta Musei Napocensis” 31, 1994, 1, p. 533-536.
- Mitrofan 1998 – I. Mitrofan, *Marele centru de ceramică de la Micăsasa*, în „Napoca 1880”, Cluj-Napoca, 1998, p. 166-172.
- Popa 1981 – Al. Popa, *Quelques estampilles d amphores attestees dans la Dacie*, în „Apulum. Acta Musei Apulensis”, XIX. 1981, p. 71-79.
- Popilian 1976 – Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia*, Craiova, 1976.
- Ștefu 2019 – V. Ștefu, *Un pahar roman cu inscripție descoperit la Mediaș – Gura Câmpului-Hășmaș. Cazul recuperării unui artefact de patrimoniu. (Studiu preliminar)*, în „Mediaș 750 – Studii”, vol. V, îngrijit de V. Mărculeț și H. Knall, Mediaș, 2019, p. 7-16.
- Viorica Rusu-Bolindeț 2012 – Viorica Rusu-Bolindeț, *Ceramica romană de la Napoca. Contribuții la studiul ceramicii din Dacia Romană*, Cluj-Napoca, 2007.

¹¹ Canarache 1957, nr. 336, 340, 343; Popa 1981, p. 74, nr. 4, fig. 3, 1; IDR III/6, nr. 329; Ciobanu, Bounegru 2012, p. 113. 463; IDR III/6, nr. 331; Ciobanu, Bounegru 2012, p. 113-114.

¹² Popilian 1976, p. 42-44; Popa 1981, p. 74, nr. 5, fig. 3; IDR II, nr. 288.

¹³ Dintre studiile dedicate de Ioan Mitrofan acestui sit rural amintim: Mitrofan 1992, p. 55-61; Mitrofan 1994a, p. 431-444; Mitrofan 1994b, p. 523-527; Mitrofan 1994c, p. 529-531; Mitrofan 1994d, p. 533-536 sau Mitrofan 1998, p. 166-172.

Fig. 1

Fig. 2

SIMEON VELIKI ȘI EPOCA DE AUR A CULTURII BULGARE

Dr. Ginel Lazăr

Abstract: *Simeon Veliki and the Golden Age of Bulgarian Culture.* During the reign of Tsar Simeon (893-927), surnamed "Veliki" ("the Great"), the Bulgarian Christian culture reached a level so high that Simeon's epoch, who had a Byzantine education and became a cultural Maecenas, was known under the name of "the golden century". Simeon surrounded himself with a pleiad of first-rank intellectuals, disciples of saints Constantine-Cyrl and Methodius, who played a decisive role in the reorganization of the Bulgarian church, by using the old Slavonic language as liturgical language in Bulgarian churches. Some remarkable priests from Simeon's time were St. Clemet of Ohrid, St. Naum, Cernorizeț Hrabăr, bishop Constantine Preslavski (from Preslav), Gregory the Presbyter, John the Exarch and others, whose work rapidly became a true landmark for all Orthodox Slavs. The continuation of translating religious books from Greek and of then copying them took place especially in Bulgaria's two main cultural centres "and in a series of monasteries". In Ohrid and the Kutmicevica region (Macedonia) was active Clement, who became a bishop in 893, while in the capital Preslav, situated in the eastern part of Bulgaria, the one who distinguished himself was Naum.

Cuvinte cheie: *Simeon Veliki, Secolul de Aur, cultura bulgară, Biserica bulgară, limba slavonă, Sf. Clement de la Ohrida, Sf. Naum, Constantin Preslavski, Ohrida, Preslav.*

Keywords: *Simeon Veliki, Golden Age, Bulgarian Culture, Bulgarian church, Slavonic language, St. Clemet of Ohrid, St. Naum, Constantine Preslavski, Ohrid, Preslav.*

Acest studiu este o continuare a celui dedicat operei de creștinarea Bulgariei și implimentare a culturii slave vechi, din vremea cneazului Bori-Mihail. Vom prezenta și analiza, acolo unde se impune, fenomenul cultural bulgar din secolele IX-X, accentul punându-se pe impactul literar asupra tânărului stat creștin, care fusese cuprins, inevitabil, de propriile contradicții socio-religioase. Anul 893 marchează începutul domniei lui Simeon (893-927) pe tronul hanilor bulgari, reprezentând în același timp trecerea de la Hanatul/Cnezatul creștin bulgar la Primul Țarat bulgar. În anii de domnie ai lui Simeon Veliki¹ Bulgaria devine un adevărat hegemon balcanic, cu o mare întindere teritorială și o ascensiune culturală fără precedent.

Simeon, personalitate marcantă a sud-estului european, poate cel mai mare suveran bulgar din tot evul mediu, s-a născut în anul de grație 864, an ce a coincis cu începerea procesului de creștinare a statului bulgar. Simeon este cel de-al treilea fiu al cneazului Boris-Mihail, mezinul² familiei, născut sub cele mai bune auspicii. Supranumit „copilul păcii”, a avut dificila sarcină de a conduce din punct de vedere spiritual poporul său. A fost instruit, așa cum se cuvenea unui fiu de domn și unui viitor patriarh, în cadrul renumitei Școli Superioare din Constantinopol. După ce îmbrățișează cariera de călugăr, revine în țară, unde în centrul cultural de la Pliska devine foarte activ, implicându-se în activitatea culturală și religioasă, alături de corifeii ai culturii slave vechi ca: Naum, Ioan Exarhul, Kliment de la Ohrida etc. Pe fondul crizei statale din 889-893, provocată de Vladimir-Rasate, fiul cel mare al lui Boris-Mihail, care a încercat să reînvie păgânismul, instituțiile protobulgare desuete și sistemul de clanuri, se vor declanșa o serie de reforme administrative și ideologice menite să conducă la transformarea cnezatului în țarat. Acest moment merită o atenție specială, fiindcă datorită lui am optat pentru stabilirea noii titulaturi a statului bulgar începând cu anul 893, respectiv Primul Țarat bulgar³. Evenimentele care s-au succedat în anul 893 sunt de o complexitate majoră pentru destinele statului bulgar. Înlăturarea din domnie și orbirea lui Vladimir-Rasate, încoronarea lui Simeon (suveran cu aspirații imperiale), mutarea capitalei de la Pliska (unde persista tradiția păgână) la Preslav sau Veliki Preslav (o copie ideologică a Constantinopolului), desfășurarea cu succes a adunării naționale și renunțarea irevocabilă la practicile păgâne, retragerea în tihnă, la mănăstire, a bătrânului cneaz Boris-Mihail, prin cedarea întregii puteri lui Simeon, sugerează legitimarea viitoarei domnii, ce va marca atât de clar epoca lui, materializată prin sintagma „Secolul de aur” al lui Simeon Veliki, ceea ce corespunde cu întemeierea Primului Țarat bulgar⁴.

După anexarea Serbiei (926), țarul bulgarilor se autointitulează *împărat al romanilor și bulgarilor* și ridică arhiepiscopia Bulgariei la rangul de patriarhie independentă⁵. „*Ideile țarului Simeon, oricât de radicale ar părea, nu sunt doar rezultatul propriei ambiții, nici al reacției în oglindă a universalismului bizantin. Ele exprimă moralul ridicat al societății și aristocrației bulgare, rezultat al gândirii imperiale de secole a vechilor bulgari. Hegemonia politico-militară în Balcani și dezvoltarea culturală accentuată în timpul țarului intelectual duc la contestarea decisivă a pretențiilor imperiale*

¹ În continuare îl vom evoca constant cu acest epitet bulgăresc („cel Mare”), dat fiind aspirațiile imperiale ale lui Simeon.

² Alexiev 2015, p. 66.

³ Lazăr 2018, p. 66.

⁴ Lazăr 2018, p. 67; Runciman 1930; Stephenson 2000, p. 18-23; Kaplan 2010, p. 28.

⁵ Treadgold 2004, p. 486-487; Stephenson 2000, p. 23 (vezi și n. 19).

bizantine. Astfel, Simeon întoarce imperialismul romano-bizantin la 180 de grade și respinge „dreptul exclusivității” unui stat asupra altor popoare creștine⁶.

Domnia lui Simeon Veliki a fost o luptă continuă pentru afirmarea Bulgariei și pentru glorie. Deși a reușit, acolo unde au eșuat precursorii săi, marcând epoca sa și dând o personalitate aparte statului său, consolidând tradiția imperială bulgară, în ciuda tuturor acestor realizări, la moartea sa (927), Bulgaria se prezintă ca o entitate epuizată și lipsită de resurse. Simeon pierduse ținuturile de nord ale Țaratului în favoarea ungarilor și pecenegilor, Serbia și-a recăpătat independența, armata era decimată și țara înconjurată de dușmani. Pe acest fond politico-social precar, apare, în timpul succesorului lui Simeon, țarul Petru, erezia bogomilică. Bogomilismul a găsit adepți în Bulgaria și datorită reminiscentelor păgâne, care, cu decenii în urmă, au opus o dârză rezistență la creștinare în epoca cneazului Boris-Mihail. Drept care, considerăm că este potrivit să ne aplecăm puțin, la finalul studiului, asupra curentului bogomilic și aspectelor literare divergente generate în epocă.

În timpul țarului Simeon, cultura creștină bulgară atinge un nivel atât de ridicat încât, epoca lui Simeon, educat la Școala bizantină, devenit un Mecena al culturii, este cunoscută sub apelativul de „secolul de aur”. Simeon se înconjoară, la sfatul tatălui său, de o pleiadă de intelectuali de prim rang, ca: sfântul Kliment de la Ohrida⁷, sfântul Naum⁸, Cernorizeț Hrabăr⁹, episcopul Constantin Preslavski (de la Preslav)¹⁰, presbiterul Grigorie, Ioan Exarhul¹¹ și alții¹², a căror operă devine în scurt timp un adevărat reper pentru toți slavii ortodocși¹³.

Continuarea traducerilor din greacă, a cărților religioase și activitatea de copiere a celor traduse se va desfășura cu predilecție în cele două centre culturale ale Bulgariei, „alături de care se află și o serie de mănăstiri”¹⁴. La Ohrida și în regiunea Kutmicevița (Macedonia) va activa Kliment, devenit episcop în anul 893, iar în capitala Preslav, situată în partea de est a Bulgariei se va remarca Naum. În această perioadă, activitatea culturală și religioasă amintită, la care se mai adaugă scrieri ca: predici, panegirice, opere diverse va fi completată cu scrieri despre viețile celor doi frați din Thessalonica. Astfel, *Viața lui Constantin* și *Viața lui Methodie* au fost scrise în limba slavă veche de Kliment sau poate de alți discipoli. În timpul lui Simeon Veliki, începutul secolului al X-lea, călugărul Cernorizeț Hrabăr va scrie tot în limba slavă veche opera sa intitulată *Despre litere*¹⁵.

În această epocă a fost posibilă răspândirea culturii slave și în nordul Dunării, sub influența politică a Primului Țarat bulgar. Așa se explică păstrarea titlului slav, de factură bizantină, în ortodoxia românească, în împrejurările de atunci, când este binecunoscută lupta pentru supremație dintre Roma și Bizanț vizând integrarea popoarelor din sud-estul Europei în sfera lor de influență. Civilizația bizantină a triumfat într-un final în Bulgaria, influențând în mod direct și arealul românesc de la nordul Dunării¹⁶. „După secolul al XI-lea, cultura slavă veche capătă o mare extindere teritorială,

⁶ Pavlov, Ianev, Cain 2002, p. 37.

⁷ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 312-313. Sub țarul Simeon, Kliment va deveni primul episcop de origine slavă al Bulgariei, iar cultura bulgară, de inspirație bizantină, va trăi epoca sa de aur. Sfântul Kliment a avut un rol determinant în reorganizarea Bisericii bulgare, cu aplicarea limbii slave vechi ca limbă de cult în cadrul slujbelor religioase oficiate de preoții bulgari.

⁸ Sfântul Nauma fost ucenic al sfinților Constantin-Kyrril și Methodie, și unul dintre cei cinci ucenici care s-au ostenit cu răvnă întru luminarea slavilor de sud cu lumina credinței. Cei cinci au fost împreună-lucrători cu Sfinții Constantin-Kyrril și Methodie, apostolii slavilor. Sfântul Naum a călătorit la Roma, unde s-a făcut vestit prin puterea lui de minuni făcătoare precum și prin marea sa erudiție. El stăpânea desăvârșit limbile multor neamuri. După întoarcerea de la Roma s-a stabilit împreună cu ceilalți tovarăși întru apostolie în Macedonia, fiind sprijiniți în misiunea lor de Boris-Mihail. Pe când sfântul Kliment se nevoia ca episcop al Ohridei, sfântul Naum a întemeiat o mănăstire pe țărmul sudic al Lacului. Mănăstirea împodobește și astăzi țărmul, tot așa cum numele sfântului Naum împodobește istoria creștinătății slave, făcându-se liman celor bolnavi și prizoniți de-a lungul veacurilor. La mănăstirea „Sf. Naum” s-au strâns monahi din toată Peninsula Balcanilor. Sfântul Naum a fost un învățător desăvârșit, un dascăl al monahilor, un ascet neclintit, un mijlocitor cu facerea de minuni și un părinte duhovnicesc. Lucrător neobosit, sfântul Naum s-a ocupat mai cu seamă cu traducerea *Sfintelor Scripturi* și a cărților de cult din limba greacă în limba slavă veche. El a fost făcător de minuni și în timpul vieții și după moarte. Sfintele lui moaște făcătoare de minuni uimesc și astăzi cu puterea lor, din care izvorăsc nenumărate vindecări ale unor boli incurabile, mai ales nebunia. Sfântul Naum s-a săvârșit cu pace către Domnul în prima jumătate a veacului al zecelea și s-a strămutat la locașurile cele fericite ale Împărăției lui Hristos. Vezi, Velimirovici 2005, p. 820-821.

⁹ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 320-322.

¹⁰ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 313-316.

¹¹ *Istoria na Bălgarija*, II, p. 316-320.

¹² *Istoria na Bălgarija*, II, p. 322-323.

¹³ Mihăilă 1975, Cap. I (*Introducere*), p. 15-37; Dragova 2005, p. 103-108.

¹⁴ Pavlov, Ianev, Cain 2002, p. 34.

¹⁵ Mihăilă 1975, Cap. I (*Introducere*), p. 20-21.

¹⁶ M. Păcurariu crede că datorită slavilor, care „și-au exercitat temporar dominația în Dacia, după așezarea lor aici”, a fost posibilă introducerea limbii slave în cultul ortodox românesc. Potentații slavi ai acestor locuri își doreau în „cult o limbă vie, înțeleasă de ei și nu limba română înțeleasă numai de autohtoni”. Slavona a rămas ca limbă de cult și după asimilarea completă a slavilor de către români. Profesorul teolog a fost influențat în gândirea sa de către istoricul P.P. Panaitescu, care este convins că introducerea liturghiei slave la români s-a făcut doar în vremea când în spațiul românesc erau și locuitori slavi, adică înaintea cuceririi Transilvaniei de către regatul maghiar, respectiv până la sfârșitul secolului al XI-lea. Vezi, M. Păcurariu 1980 p. 177-178; Panaitescu 1969, p. 185-201.

fiind răspândită în diverse centre din Bulgaria, Rusia, Serbia, Croația, Țările Române¹⁷. Fără să intrăm în prea multe amănunte, trebuie precizat faptul că populația slavă din întreg spațiul românesc a fost creștinată în ritul ortodox cu largul concurs al Moraviei Mari și al Primului Țarat bulgar, creștinate la rândul-le de Bizanț. Ne referim la o influență politică și religioasă a acestor state în provinciile istorice românești, controlate de slavii stabiliți aici, alături de care conviețuiau și românii. Acest proces a început către sfârșitul secolului al IX-lea, odată cu misiunea Kyrillo-methodiană, și a continuat în veacul următor. Episcopiile bulgare dunărene de la Dârstor și Vidin au contribuit la consolidarea ortodoxiei în nordul Dunării. Poporul român a vorbit în continuare românește, primind de la preoții români, care oficiau doar serviciul divin în slavonă, predici și ascultarea nevoițelor spirituale în limba strămoșească, fenomen des întâlnit în evul mediu, unde latina era limbă de cult în mai multe țări nelatine. Terminologia bisericească a românilor, creștinați cu mult înainte de venirea slavilor sau a protobulgarilor, a primit, prin intermediul ritului slav, anumiți termeni dogmatici, liturgici sau care privesc organizarea bisericească, de sorginte bizantină. Totuși, noțiunile fundamentale de credință ale românilor sunt de origine latină¹⁸.

În timpul țarului Petru, urmașul lui Simeon Veliki, Bisericii bulgare îi va fi recunoscută autocefalia, acordându-se întâistătătorului ei, ierarhul Damian, drepturi egale cu ale arhiepiscopului de Justiniana Prima (Ohrida). Arhiepiscopii Primului Țarat bulgar se considerau patriarhi, deși Bizanțul nu le-a recunoscut acest titlu¹⁹. Tot atunci apare o erezie, bazată pe învățături orientale, denumită bogomilism, de la numele unui preot sau călugăr bulgar: popa Bogomil (iubit de Dumnezeu). Pe scurt, este vorba de o doctrină religioasă dualistă, puternic influențată de maniheismul²⁰ persan, dar mai ales de paulicianismul²¹ armeano-bizantin. Învățăturile acestei secte și-au făcut simțită prezența și în Bulgaria unde a găsit un teren propice de dezvoltare, după ce în prealabil Bizanțul a colonizat mai multe grupuri de eretici în Thracia (secolele VIII-X). Din regiunea Philippopolis (Plovdiv), erezia bogomilică va lua amploare în Bulgaria, Munții Balcani și apoi în Europa Apuseană. Erezia bogomilică se va contura pe teritoriul bulgar sub o serie de aspecte originale, marcând astfel trecerea progresivă de la opoziția religioasă la conturarea unei stări de spirit, la care vor adera foarte mulți oameni. Crezul bogomilic cerea egalitatea claselor sociale, eliberarea celor aserviți, simplitatea serviciului religios, întoarcerea la biserica primară, respingând materialitatea în general. Persecuția care s-a declanșat împotriva lor, regizată de către biserică și statul opresor, i-a determinat pe adepții curentului bogomilic să se refugieze în locuri retrase unde trăiau, într-un mod simplu, organizați în comunități. De aici ei vor răspândi învățăturile lor în întreaga societate bulgărească, influențând-o puternic²².

Sursele care vorbesc despre doctrina bogomilică sunt numeroase, au poziții diverse și controversate. Distingem două grupe de izvoare: opere originale eretice, de factură bogomilică, negate de Biserica ortodoxă (păstrate parțial)²³, și opere antibogomilice. În prima categorie, cea a operelor originale eretice, observăm o lucrare foarte importantă, intitulată *Таината книга*²⁴ sau varianta latină numită *Interrogatio*. Din propriile mărturisiri ale bogomililor, dar și din scrierile antibogomilice se desprinde teza lor centrală, și anume concepția dualistă asupra lui Dumnezeu. Pornind de la parabola lui Isus, potrivit căreia un pom bun nu poate să dea roade rele, bogomilii au încercat să demonstreze antiteza ireconciliabilă dintre Creatorul bun și realitatea răului din lumea Creatorului. Astfel, s-a creat teoria dualistă a binelui și răului, prin existența a doi Dumnezei, unul bun, Creatorul, și altul rău, Diavolul. Dumnezeu malefic are ca

¹⁷ Mihăilă 1975, Cap. I (*Introducere*), p. 21. Urmările pentru viața religioasă și cultura românească în urma introducerii limbii slavone, a ritualului bizantin-slav și a scrierii cu alfabet chirilic, în separație canonică de Biserica Catolică a Romei, ni le spune marele om de știință Sextil Pușcariu. Să-l cităm: „Înainte ca neamul românesc să poată deveni un popor, vecinii noștri slavi au ajuns la organizații puternice de stat și la o înflorire culturală atât de remarcabilă, încât ne-au silit să ne dezvoltăm în umbra lor, au dat direcția pentru veacuri întregi nu numai vieții noastre de stat, ci mai ales dezvoltării noastre culturale”. Vezi, Pușcariu 1921, p. 1.

¹⁸ Păcurariu 1980, p. 178-181.

¹⁹ Păcurariu 1980, p. 177.

²⁰ „Doctrină religioasă întemeiată de profetul Mani (Manes), care proclamă structura duală, antagonică a lumii: (lumină, spirit) și rău (întuneric, materie), aflate într-o luptă permanentă”. Cf. *Dicționar Enciclopedic* 2001, p. 521 (cu o prefață de Mioara Avram, lucrare elaborată în cadrul Institutului de Filologie Română, „Alexandru Philippide” din Iași al Academiei Române). Pentru Manes toată lumea reală și corpul omenesc sunt create de un Dumnezeu rău, lumea cealaltă și sufletul omenesc de Dumnezeu cel bun. Manes a creat un sistem etic care a predicat ascetismul. În Bizanț, aceste concepții persane au fost condamnate de către stat și biserică, deopotrivă, adepții acestor idei au suferit numeroase persecuții. Pentru detalii, vezi și Lazăr, Murat 2007, p. 41-42, n. 14.

²¹ Pavlichianismul a izbucnit, ca mișcare dualistă, continuând practicile persane în Armenia, dar a fost prigonit pe întreg cuprinsul Imperiului bizantin (secolele VI-IX) și astfel, acest curent eretic, s-a refugiat în Balcani, unde a găsit un teren propice pentru dezvoltarea doctrinei sale. Pavlichianismul îmbină creștinismul propăvăduit, mai ales de către apostolul Pavel cu gnosticismul și maniheismul, cerând suprimarea ierarhiei bisericești, simplificarea cultului, abolirea cultului icoanelor etc. Vezi, Lazăr, Murat 2007, p. 41-42.

²² Lazăr 2018, p. 436 și urm.

²³ Ivanov 1925; Ivanov 1970.

²⁴ Cartea secretă sau Evanghelia apocrifă a lui Ioan. Vezi, Angelov 1987, p. 11; *Istoriia na Bălgarija*, III, p. 98. Manuscrisul, care este singurul izvor bogomil direct, a fost scos din Bulgaria la sfârșitul secolului al XII-lea, de unde a luat calea Occidentului, în timpul episcopului cathar Lombard Nazarie din Concorezzo, fiind tradus în latină sub denumirea de *Interrogatio Johannis*. Această sursă importantă are azi două redactări și mai multe manuscrise. Vezi, Culianu 2002, p. 247.

reprezentanți pe pământ pe suveran și autoritățile asupritoare, biserica opulentă, pe când lumea bună, din care făceau parte bogomilii, nu putea fi decât opera unui Creator bun, aspecte care sunt tratate în *Таинатакнуга*²⁵.

La puțină vreme după apariția curentului bogomilic, biserica ortodoxă a luat măsuri împotriva acestei erezii, care se putea transforma într-o serioasă amenințare pentru statul bulgar și implicit pentru biserica tradițională. Cel mai de seamă reprezentant al curentului literar, creștin ortodox, îndreptat literalmente contra bogomilismului este prezbiterul Kozma, învățat bulgar, care a trăit în a doua jumătate a secolului al X-lea²⁶. Cea mai reprezentativă carte antibogomilică este *Беседа противъ богомилуе*²⁷, scrisă de prezbiterul Kozma. Printre cele mai documentate surse referitoare la combaterea bogomilismului mai distingem a doua scrisoare a patriarhului Theofilact al Constantinopolului adresată țarului bulgar Petru și Scrisoarea călugărului Eftimie de la mănăstirea „Maicii Domnului” din Constantinopol, scrisă pe la jumătatea secolului al XI-lea²⁸. Convorbiri împotriva bogomilismului, Scrisoarea patriarhului Theofilact și a călugărului Eftimie prezintă conținutul ideologic al doctrinei bogomilice, cu accent pe aspectele negative ale acesteia, dăunătoare pentru dezvoltarea societății, prin prisma influenței nocive a curentului, care generează un profund conținut revoluționar²⁹. În fapt, bogomilismul se constituie ca un factor anti-social perturbator, cu implicare directă asupra valorilor sociale. Mișcarea bogomilică este rezultatul revoltei omului simplu contra nedreptăților sociale și a regulilor sociale impuse de către clasele conducătoare³⁰.

Lucrarea *Беседа противъ богомилуе* contextualizează apariția și aploarea ereziei bogomilice, fenomen petrecut în timpul țarului Petru³¹. Din câte se știe, prezbiterul Kozma nu a fost un apropiat al cercului de învățați de la curtea țarilor bulgari, explicația putând fi pusă în legătură cu semierudiția lui, care nu putea concur în mod evident cu aceea a ucenicilor lui Constantin-Kyrrill și Methodie³². Totuși, atuul lui este cunoașterea Bibliei (Vechiul și Noul Testament), precum și a literaturii creștine de specialitate. În plus, lucrarea lui este un argument irefutabil ce demonstrează cunoașterea realităților sociale în care trăia³³. Opera cuprinde două părți. O primă parte polemică, în care se vorbește împotriva dogmelor bogomilice și o a doua parte, numită „didactică”, având ca temă principal cauzele sociale, care au favorizat apariția bogomilismului. Aici remarcăm existența unei pertinente analize intelectuale, având la bază metoda cauzalității, prin care se expun motivele care au permis acestui curent păgân posibilitatea unei dezvoltări proprii, respingând teoria cosmogonică. În prima parte, prezbiterul Kozma folosește limba slavă veche cu epitafe și hiperbole, cu caudate comparații; autorul este foarte virulent și sarcastic când vorbește despre ascetismul de tip bogomilic. Pentru el, toți bogomilii sunt ipocriți, deoarece corpul omenesc este un har al spiritului divin, care nu trebuie omorât, în contrast cu ideologia bogomilică, centrată pe suflet. În mod sistematic, autorul combate, cu argument biblice, sistemul religios bogomilic. Într-un final, el conchide: „toți ereticii sunt hulitori ai lui Dumnezeu”³⁴. În a doua parte, cea didactică, stilul este mai ponderat, liniștit și nu atât de grav. Autorul caută cauzele apariției ereziei ale cărei efecte le sunt din cele mai negative și fără cale de scăpare pentru cei care au îmbrățișat această cale (este vorba de mireni), pentru preoții convertiți la noua mișcare, mai existând însă un drum de salvare – pocăința. Astfel, el face comparații dintre cele mai poruncitoare între viața evlavioasă a preoților creștini și viața confesională bogomilică, pe bogomili asemuindu-i cu porcii.

Opera compendiu a doctrine bogomilice este *Evanghelia apocrifă a lui Ioan*. Există o legendă care relatează că autorul acestei cărți este chiar apostolul Ioan, iubit și respectat de toți bogomilii, ucenicul preferat al lui Hristos³⁵, căruia bogomilii i-au păstrat un loc special, de pioasă recunoștință, din cauza spiritualității specific operei lui³⁶. În teoria contemporană se presupune că opera de frunte a bogomilismului, *Evanghelia apocrifă a lui Ioan*, este scrisă în secolele XI-XII, de diferiți bogomili. Această operă, care are o compoziție specifică, iar textul său este esențial, reprezintă cele trei părți ale filosofiei bogomilice: *Cosmogonia*, *Christologia* și *Exhatologia*³⁷. Pe lângă cele trei părți principale, se află un chestionar care reprezintă întrebările lui Ioan, către Isus Hristos, în timpul *Cineicea de taină*. Volumul operei nu este

²⁵ Stefanov 1999, p. 88-97; Kocev 2000, p. 45-58.

²⁶ Lazăr 2018, p. 446.

²⁷ Convorbiri împotriva bogomilismului.

²⁸ Culianu 2002, p. 247.

²⁹ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 376-377.

³⁰ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 381-382; Dragova 2005, p. 249.

³¹ Presbiter Kozma, *Беседа противъ богомилуе* (*Beseda protiv bogomiliete*), în „Stara bălgarska literatura v sedemtomata”, BP (Izdatelstvo Bălgarski pisatel), tom, II. *Oratorska proza*, editor Liliana Grașeva, Sofija, 1982, în special p. 30-42.

³² Prezbiterul Kozma, care a scris pe timpul țarului Petru, a fost un bun orator și scriitor, evidențindu-se drept unul dintre bunii scriitori ai vremii. Neridicându-se la înălțimea ucenicilor lui Kyrrill și Methodie, acesta s-a evidențiat totuși prin scrierile sale cu caracter antibogomilic, din a doua jumătate a secolului al X-lea. Vezi în acest sens, Poprujenko 1936.

³³ *Convorbiri împotriva bogomilismului* este foarte importantă ca sursă istorică pentru cunoașterea vieții cotidiene a orașului medieval bulgar din secolul al X-lea. Vezi, Angelov 1958, p. 262.

³⁴ *Predica prezviterului Kozma*, traducere de A. Iordan, București, 1938, p. 9, p. 10-12, p. 16, p. 20, p. 29.

³⁵ *Evanghelia după Ioan*, Cap. XXI: 20.

³⁶ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 387; Angelov 1987, p. 13.

³⁷ *Istorijska na Bălgarija*, II, p. 380.

prea mare, în schimb lucrarea este considerată ca o biblie pentru adepții curentului eretic proprovădut de popa Bogomil. Cartea se adresează, în special, celor care cunosc în detaliu *Sfânta Scriptură*. Aceștia sunt foști preoți ortodocși, convertiți la bogomilism, având astfel suficientă autoritate în misiunea de prozelitism bogomilic. Rolul acestora era de a atrage câți mai mulți creștini la noua confesiune, explicându-se acestora că doctrina bogomilică se bazează pe o profundă legătură între Dumnezeu și omul simplu, iar *Evangelia* trebuie cunoscută în limba bulgară de mase largi ale societății³⁸. Din această cauză, bogomilismul este cunoscut și sub denumirea de „*erezia bulgară*”.

În încheiere, trebuie accentuat aspectul privitor la efortul deosebit depus de statalitatea bulgară pentru sprijinirea și dezvoltarea culturii. Cu atât mai mare este meritul corifeilor cărturari, care, au știut, în condiții politice și sociale dificile, să strângă în jurul lor o mulțime de călugări, de pe tot cuprinsul Peninsulei Balcanice. Dascăli înțelepți, călăuzitori ai monahilor, duhovnici și lucrători de minuni, neobosiții cărturari s-au preocupat, în special, cu tălmăcirea *Sfintei Scripturi* și a altor cărți bisericești din limba greacă în slava veche, devenită, începând cu sfârșitul secolului al XI-lea, medio-bulgara sau redacția slavonă bulgărească a slavei vechi.

Măreața propășire cultural bulgară din epoca Primului Țarat bulgar a fost întreruptă de pustiitoarele incursiuni ale împăratului bizantin Ioan Tzimiskes. Odată cu distrugerea părții de răsărit a Bulgariei, a fost transformat în ruine și impunătorul centru cultural de la Preslav. Astfel, centrul cultural al bulgarilor se va deplasa către apus, în Macedonia, unde va continua și se va dezvolta tradiția cultural bulgară, în orașele Ohrida și Prespa³⁹. Din punct de vedere cultural și religios, Bulgaria va dăinui, mai ales în perioada cuceririi bizantine (976/1018-1185), în spațiul macedonean, teritoriu alipit încă din anul 864 regatului lui Boris-Mihail. Datorită operei fraților Constantin-Kyrril și Methodie, cultura slavilor din Macedonia va lua o amploare deosebită. Școala literară macedoneană își va legitima existența prin prisma înființării primei „Universități” slave la Ohrida, la sfârșitul secolului al IX-lea. Lucrarea divină a sfinților Kliment și Naum constituie un puternic impuls dat literaturii și culturii slave vechi, cât și răspândirii creștinismului. Începuturile constituirii bisericii macedonene își au originea în timpul domniei țarului Samuil, când episcopul slav devine arhiepiscop. În regiunea istorică a Macedoniei are loc construirea de lăcașuri de cult, monumente de mare valoare artistică și arhitectonică începând din secolul IX, din timpul creștinării Bugariei. „Sf. Sophia”, „Sf. Naum”, „Sf. Kliment”, „Sf. Ioan Bigorski”, mănăstirile din Osogova și din Lesnova reprezintă mărturii ale unui trecut cultural măreț. Referitor la mișcarea bogomilică, aceasta și-a făcut simțită prezența și pe teritoriul Macedoniei. Bogomilii l-au sprijinit pe țarul Samuil contra unei puternice insurecții⁴⁰, care a cuprins Ohrida și Prespa, îndreptate contra Bizanțului, învingătorul bulgarilor.

Bibliografie

- Alexiev 2015 – S. Alexiev, *Viața sfântului Boris Mihail de la Pliska, cel întocmai cu apostolii*, traducere din limba bulgară de Gheorghita Ciocoi, București, 2015. Traducerea s-a realizat după ediția bulgară: S. Aleksiev, *Jitiena Sv. Țar Boris, pokrăstitel na bălgarite*, Sofija, 1992.
- Angelov 1958 – D. Angelov, *Bălgarskoto voenno izkustvo*, Sofija, 1958.
- Angelov 1987 – D. Angelov, *Le Bogomilisme*, Sofija, 1987.
- Culianu 2002 – I. P. Culianu, *Gnozele dualiste ale occidentului*, traducere de Theresa Culianu-Petrescu, și postfață de H.R. Patapievic, București, 2002.
- Dicționar Enciclopedic 2001 – *Dicționar Enciclopedic*, Chișinău, 2001.
- Dragova 2005 – Nadejda Dragova, *Staro bălgarskata kultura*, a VII-a ediție, Sofija, 2005.
- Istoriia na Bălgarija, II – *Istoriia na Bălgarija*, tom II, *Părva Bălgarska Dărjava*, Sofija, 1981.
- Istoriia na Bălgarija, III – *Istoriia na Bălgarija*, tom III, *Vtora Bălgarska Dărjava*, Sofija, 1982.
- Ivanov 1925 – I. Ivanov, *Bogomilski knighi*, Sofija, 1925.
- Ivanov 1970 – I. Ivanov, *Bogomilski knighi i leghendi*, ed. D. Angelov, Sofija, 1970.
- Kaplan 2010 – M. Kaplan, *Bizanț*, trad. din limba franceză de Ion D. Brana, București, 2010.
- Kocev 2000 – N. Kocev, *Pogled vā rhu problema za na cealoto pri bogomilite*, în „Filosofski alternativni”, nr. 3-4, 2000.
- Kycyku 2003 – K. Kycyku, *Istoria Macedoniei*, București, 2003.
- Lazăr 2018 – G. Lazăr, *Civilizația Țaratului Asăneștilor*, Iași, 2018.
- Lazăr, Murat 2007 – G. Lazăr, Aurelia-Elena Murat, *Relations féodales et alliances militaires dans l'Empire des Asénides du point de vue de la religion (1207-1241)*, în „Muzeul Național”, vol. XIX, București, 2007.
- Lvova 1977 – Evghenia Lvova, *Arta bulgară*, traducere și cuvânt înaintat de Ion Marina, București, 1977.
- Mihăilă 1975, Cap. I (*Introducere*) – G. Mihăilă, Cap. I (*Introducere*), în *Slava veche și slavona românească* (coord. P. Olteanu), București, 1975, p. 15.
- Panaiteescu 1969 – P. P. Panaiteescu, *Introducere la istoria culturii românești*, București, 1969.
- Pavlov, Ianev, Cain 2002 – P. Pavlov, I. Ianev, D. Cain (traducător și coautor), *Istoria Bulgariei*, București, 2002.

³⁸ Angelov 1987, p. 14; Pavlov, Ianev, Cain 2002, p. 39.

³⁹ Lvova 1977, p. 33.

⁴⁰ Kycyku 2003, p. 34.

- Păcurariu 1980 – M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, I, București, 1980.
- Poprujenko 1936 – M. G. Poprujenko, *Kosma presbiter, Bolgarskji pisatel X veka*, Sofija, 1936.
- Pușcariu 1921 – S. Pușcariu, *Istoria literaturii române. Epoca veche*, vol. I, Sibiu, 1921.
- Runciman 1930 – S. Runciman, *History of the First Bulgarian Empire*, London, 1930.
- Stefanov 1999 – P. Stefanov, *Maniheistvoto – istorija, učenje i kult*, în „Trudovenakatedritepoistorija I bogoslovie“, 3, Șumen, 1999.
- Stephenson 2000 – P. Stephenson, *Byzantium's Balkan frontier. A political study of the Northern Balkans (900-1204)*, Cambridge University Press, 2000.
- Treadgold 2004 – W. Treadgold, *O istorie a statului și societății bizantine*, traducere de M.E. Avădanei, ediție îngrijită de V. Spinei și B.P. Maleon, prefață de V. Spinei, vol. I (284-1025), Iași, 2004.
- Velimirovici 2005 – Sfântul Nicolae Velimirovici, *Proloagele de la Ohrida*, vol. II (iulie-decembrie), traducere de Mihaela Grosu, Editura Egumenița, 2005.

DIN ISTORIA LOCALITĂȚII CRĂCIUNELU DE JOS (JUDEȚUL ALBA). ASPECTE CONTROVERSATE

Dr. Vasile Mărculeț

Abstract. From the History of Locality Crăciunelu de Jos (Alba County). Controversial Aspects. The locality of Crăciunelu de Jos (Alba County) makes its appearance in history during the beginning of the developed Middle Ages. A number of aspects of the medieval history of the town have become controversial issues. Two of them are distinguished: the moment of documentary attestation and the number of villages from which the current settlement was established. Regarding the documentary attestation, two moments are currently considered: March 11, 1272 and July 10, 1324. Regarding the second aspect, we consider that the locality Crăciunelu de Jos was formed by the agglutination of two neighboring villages: Crăciunelu and Bărăciune (*Barachynfalva*), the last attested on May 11, 1369. In fact, with the name of Crăciunelu de Jos (*Alsó Karacsonfalva*), the village is mentioned for the first time at the beginning of the 18th century.

Cuvinte cheie: Crăciunelu, Bărăciune, Aruszegh, Tiur, Târnava.

Key words: Crăciunelu, Bărăciune, Aruszegh, Tiur, Târnava.

Așezare cu o vechime multiseclară, localitatea Crăciunelu de Jos (județul Alba) își face intrarea în istorie în perioada de început a Evului Mediu dezvoltat. O serie de aspecte ale istoriei medievale a localității, precum atestarea documentară sau numărul satelor care au intrat în compunerea acesteia au devenit probleme controversate.

Așezarea geografică: scurte precizări. Acesta este situat în partea central-vestică a României, în estul județului Alba, la 46°10' latitudine nordică și 23°49' longitudine estică¹. Prin intermediul moșiei, teritoriul satului se învecinează la est cu municipiul Blaj, la sud-est, cu localitatea Tiur, la sud și sud-vest, cu satele Secășel, Colibi, Mihalt și Obreja, la vest, cu Cistei și la nord, cu Bucerdea Grănoasă.

Teritoriul satului Crăciunelu de Jos este amplasat aproximativ în partea centrală a Văii Târnavi. Acesta ocupă o suprafață de 2.543 ha, din care: 160 ha în intravilan (vatră) și 2.383 ha în extravilan (moșie)².

Distanța față de capitala țării, municipiul București, este de 380 km, iar față de reședința județului, municipiul Alba Iulia, de aproximativ 30 km³.

Teritoriul localității este străbătut, de la est la vest, prin lunca înaltă și terasele inferioare ale râului Târnava, de două artere importante: Drumul Național 14B și Magistrala Feroviară 300 (București – Oradea).

Atestarea documentară. O lungă perioadă de timp s-a considerat că prima atestare documentară a localității Crăciunelu de Jos datează din anul 1324. Fundamentul acestei opinii l-a constituit un act emis de regele Carol Robert de Anjou (1308-1342), fondatorul dinastiei Angevine din Ungaria.

La 10 iulie 1324, revenind de la Rupea, dintr-o acțiune de liniștire a sașilor, regele Ungariei emitea un act prin care îl ierta pe Ioan, fiul lui Ștefan, de plata cheltuielilor de judecată datorate magistrului Lambert, judecător în procesul împotriva lui Thoma, fiul lui Dionisie, comitele de Ugocea. Prin hotărârea dată, suveranul angevin îndeplinea, astfel, una dintre ultimele dorințe ale răposatului magistrul Lambert, fost jude al Curiei regale și comite de Cenad. Textul documentului în discuție are următorul conținut: „*Nos Carolus [...] rex [...] memorie commendamus [...] quod quia magnificus vir magister Lampertus quondam iudex curie nostre et comes Chanadiensis bone memorie urgente consciencia, ultime vocis ewlogio, iudicia in quibus Johannes filius Stephani contra magistrum Thomam filium Dionisii comitem de Vgacha coram ipso ordine iudicario convictus sibi tenebatur, rediens ad cor et se de hoc mundo senciens transiturum, eidem Johanni relaxavit, et nos ipsam relaxationem ratificantes ipsum Johannem [...] ab honore et gravamine predictorum iudiciorum haberi volumus expeditum salva partis adverse portione remanente, precipimus itaque universis iudicibus et iusticiariis regni nostri [...] ut predictum Johannem [...] racione dictorum iudiciorum nullatenus debeant aggravare [...]. Datum iuxta fluvium Kukulleu prope domum Karachyni, feria tertia proxima post octavus apostolorum Petri et Pauli beatorum, anno domini M.CCC.XX. quarto*”⁴.

Pentru demersul nostru, importanța esențială revine pasajului din finalul documentului anume, care precizează locul și data emiterii lui: „*Datum iuxta fluvium Kukulleu prope domum Karachyni, feria tertia proxima post*

* Prezentul articol are la bază textul inclus în lucrarea: V. Mărculeț, I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, *Crăciunelu de Jos. Studiu monographic*, Mediaș, 2020.

¹ Mărculeț, Mărculeț, Mărculeț 2020, p. 11.

² Mărculeț, Mărculeț, Mărculeț 2020, p. 11.

³ Mărculeț, Mărculeț, Mărculeț 2020, p. 12.

⁴ *Codex Diplomaticus* 1881, II, p. 147, nr. 132.

octavus apostolorum Petri et Pauli beatorum, anno domini M.CCC.XX. quarto (Dat lângă râul Târnava, aproape de casa lui Crăciun, în a treia zi după octava sărbătorii Sfinților Apostoli Petru și Pavel, Anul Domnului 1324)”, adică la 10 iulie 1324⁵. Scurta specificație, deși nu cuprinde referiri directe la așezare, a fost considerată ca marcând momentul primei atestări documentare a localității Crăciunelu de Jos.

La nivelul comunității locale s-a conturat și s-a impus, de altfel, tradiția potrivit căreia numele satului ar deriva de la numele unul localnic, Crăciun, probabil, unul și același cu cel la casa căruia a poposit regale Carol Robert de Anjou la 10 iulie 1324. Cine a fost acest Crăciun nu știm. Documentul emis de suveranul angevin al Ungariei nu precizează, după cum nici tradiția populară locală nu a conservat informații referitoare la acest aspect. Cu titlu de ipoteză, considerăm că nu putem exclude posibilitatea ca el să fi fost chiar conducătorul obștii locale⁶.

Teza cu privire la prima atestare documentară a localității Crăciunelu de Jos, la 10 iulie 1324, a fost acceptată inițial, fără rezerve, de toți specialiștii. Ea avea să se perpetueze până aproape la mijlocul ultimului deceniu al secolului al XX-lea.

În anul 1994, istoricul maghiar Borsa István prezenta piesele unui proces, început în anul 1408, cu privire la drepturile de moștenire ale unor nobili asupra mai multor moșii situate pe râurile Mureș și Târnave. Între piesele enumerate într-un raport trimis din Sântimbru, la 27 octombrie 1413, de vicevoievodul Transilvaniei, Ladislau de Nadab, regelui Ungariei, Sigismund de Luxembourg (1387-1437), se găsește și rezumatul, în limba latină al unui act de danie, făcut de regele Ștefan V (1270-1272), în 11 martie 1272, comitelui Petru, fiul lui Petru Secuiul, pentru moșia Aruszegh⁷.

Dosarul procesului început în 1408 și raportul vicevoievodului Ladislau de Nadab, nu a rămas necunoscut istoricilor români. Rezumatul în limba latină a actului din 11 martie 1272, publicat în *Documente privind istoria României. Veacul XIII. C. Transilvania, vol. II (1251-1300)*, cuprins în raportul lui Ladislau de Nadab are următorul: „*Ex tenore vero sextet littere privilegialis videlicet condam domini Stephani regis Hungarie etc. pie memorie in anno domini millesimo [ducentesimo] septuagesimo secundo, quinto Idus Marci, regni autem sui anno secundo, per [manus] magistri Benedicti prepositi ecclesie Orodienensis, aule sue vicecancellarii dilecti et fidelis sui edite edocebamur, quod prefatus dominus Stephanus rex considerans fidelitates et meritoria obsequiosamerita fidelis sui Petri filii comitis Petri Siculi. Que sibi tempore oportuno in diversis expeditionibus suis et precipue in exercitu confine suo, quem extra regnum habuisset Bulgarorum, in quo idem viriliter dimicando fuisset captivatus, studuisset exhibere, quondam terram Aruszegh vocatum, sitam iuxta fluvium Kykeliw cum omnibus utilitatibus et pertinentiis suis contulisset et dedisset prefato Petro et per eum suis heredibus, heredumque successoribus ex regia munificentia perpetuo et irrevocabiliter possidendam (Din cuprinsul scrisorii a șasea privilegiale, adică dată de răposatul domn Ștefan, regale Ungariei, etc., de evlavioasă pomenire, din anul o mie două sute șaptezeci și doi, în a cincea zi înainte de idele lui martie, dată [de mâna] magistrului Benedict, prepozitul bisericii din Arad, vice-cancelar al curții sale, iubitul și credinciosul său. Am aflat că sus-numitul rege Ștefan – ținând seama de credința și vrednicele slujbe ale credinciosului său comite Petru, fiul lui Petru Secuiul, slujbe pe care plin de râvnă i le-a adus la vreme potrivită în deosebitele sale expediții și mai ales în oastea sa de la marginea [țării] împotriva Regatului Bulgarilor [oaste] în care luptându-se bărbătește a fost luat prizonier, prin regeasca sa dărnicie a dăruit și a hărăzit pomenitului Petru și, prin el, moștenitorilor săi și urmașilor acestor moștenitori, un pământ numit Aruszegh, lângă râul Târnava, împreună cu toate folosințele și cele ce țin de el, ca să-l stăpânească în veci și neclintit)*”⁸.

Controversa cu privire la atestarea documentară a satului Crăciunelu de Jos a fost generată de identificarea moșiei Aruszegh, primită ca danie de comitele Petru, fiul lui Petru Secuiul. Editorii români ai actului identificau moșia Aruszegh cu o „așezare părăsită, aproape de Pânade”, situată pe râul Târnava Mică, în județul Alba⁹. Opinia era acceptată și de Coriolan Suci, care considera Aruszegh ca fiind o localitate dispărută, așezată „pe lângă Târnava Mică, aproape de Pânade”¹⁰.

Identificarea propusă de istoricii români avea să fie pusă sub semnul întrebării la mijlocul ultimului deceniu al secolului al XX-lea. În cadrul prezentării pieselor dosarului procesului de moștenire, început în 1408, cuprinse în raportul vicevoievodului Ladislau de Nadab din 1413, istoricul ungar Borsa István, care datează, însă, actul la 2 iunie 1270, identifica moșia Aruszegh cu așezarea Crăciunelu de Jos¹¹. Identificarea propusă de Borsa István era acceptată, ulterior, și de unii istorici români, care au abordat perioada respectivă¹².

O asemenea identificare nu reprezenta însă o noutate, mai ales că documentul care o face posibilă era cunoscut cercetătorilor de mai multă vreme. Pe baza lui, încă din 1939, cercetătoarea maghiară Emma Iczkovits

⁵ *Codex Diplomaticus Transsylvaniae* 1881, II, p. 147, nr. 132..

⁶ Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu 1997, p. 12; Mărculeț, Mărculeț 2020, p. 56.

⁷ *Zsigmondkori Oklevéltár* 1994, IV, p. 292-293, nr. 1225.

⁸ *Documente*, 1952, XIII, C, II, p. 149, 499-500, nr. 152.

⁹ *Documente*, 1952, XIII, C, II, p. 149, n. 4.

¹⁰ Suci 1968, II, p. 291.

¹¹ *Zsigmondkori Oklevéltár* 1994, IV, p. 292-293, nr. 1225.

¹² *Codex Diplomaticus Transsylvaniae* 1997, I, p. 406; Sălăgean 2003, p. 145; Sălăgean 2016, p. 100.

propunea identificarea satului Aruszegh cu Crăciunelu de Jos. Aceasta, referindu-se la situația satului din anul 1410, consemna „*Karachonfaolua alio nomine Aniszeg (Aruszegh, n.n.)*”, adică „*Crăciunel alt nume pentru Aniszeg*”¹³. La data respectivă, identificarea propusă de Emma Iczkovits nu a generat interes.

Identificarea așezării Aruszegh cu Crăciunelu de Jos, modifica radical data atestării documentare a localității de pe râul Târnavă, din 10 iulie 1324 în 11 martie 1272. Cu acceptarea ultimei date, atestarea documentară a localității Crăciunelu de Jos era devansată cu peste cinci decenii mai devreme.

Fără, îndoială, fondarea satului este anterioară acestei date. Totodată, odată cu identificarea în discuție, data atestării documentare a satului, considerată certă până în acel moment, devenea una controversată.

Un sat sau două? La 11 mai 1369, Conventul din Cluj-Mănăstur emitea un act prin care îl informa pe regele Ungariei, Ludovic I de Anjou, că, potrivit poruncii sale din 2 martie 1369, a purces la hotărnicia moșilor Episcopiei de Alba Iulia, numite Straja, Berghin și Hăpria, scop în care a solicitat prezența la fața locului a tuturor vecinilor moșilor episcopale, între care și „*nobilii de Crăciunelu*”¹⁴.

În relatarea modului în care a fost hotărnicită moșia episcopală Berghin, actul consemnează că „*de aici (de la satul Tiur, n.n.), cotind cam spre miazănoapte, pe creasta acelu deal, pe un drum ierbos, lângă acest drum au reînnoit un semn de hotar vechi, apoi, ocolind spre aceeași parte, în creștetul unui vârf de deal mai înalt de pe acea creastă, au găsit, de asemenea, un semn de hotar vechi, care deosebește sus-numitele moșii Tiur și Berghin, de moșia Crăciunelu, unde începe să țină hotar cu nobilii de Crăciunelu (ac possessionem Craznafalva, ubi incipit metas habere cum nobilibus de eadem). Coborând dealul pe costișa lui cam din partea de miazănoapte, ocolind spre apus, lângă un semn de hotar vechi au pus alt semn de hotar nou și mic, mai departe, de asemenea, lângă un semn de hotar vechi au pus un semn de hotar nou; ocolind mai departe pe coasta acelei creste în partea de miazănoapte, lângă un semn de hotar vechi, au ridicat unul nou: de acolo, pe creasta acelu deal, de asemenea, au ridicat lângă un semn vechi altul nou și pe costișa acelu deal, de asemenea, au ridicat un semn de hotar nou lângă unul vechi și aproape de capătul acelei creste au așezat, de asemenea, un semn de hotar nou lângă unul vechi. Mai departe, în vale, ocolind pe la miazănoapte, un lac numit Lacul Sărat (lacum Sostho), la poalele unui alt deal, au pus un semn de hotar nou. De acolo, urcând pe același deal spre apus, pe creasta acelu deal au ridicat un semn de hotar nou lângă unul vechi, și, mergând mai departe tot într-acolo, pe zisa creastă, au ridicat un semn de hotar nou lângă unul vechi, și încă mai departe pe aceeași creastă au ridicat, de asemenea, unul nou lângă cel vechi; în sfârșit, pe vârful acelei creste, au aflat două semne de hotar vechi foarte mari; și acolo părăsește semnele de hotar ale nobililor din satul Crăciunelu (et ibi deserit metas nobilium de ipsa Barachynfalva) și începe să țină hotar cu nobili de Mihalt*”¹⁵.

Percurgerea documentului din 11 mai 1369 ne permite constatarea că la data emiterii lui, satul Crăciunelu de Jos continua să fie posesiune nobiliară. Nu știm, însă, cu exactitate, cine au fost nobilii care l-au stăpânit. Constatăm, de asemenea, că hotarul meridional al pământurilor satului urma, în linii generale, aproximativ același traseu pe care îl are și în prezent.

În textul documentul apare toponimul *Barachynfalva*, tradus de editorii documentului prin *Crăciunelu*. Aceiași afirmă, de altfel, că toponimul respectiv a fost scris „*probabil în loc de Karachynfalva*”¹⁶.

Explicația oferită de editorii actului poate părea a fi una cât se poate de plauzibilă. În ceea ce ne privește, ne menținem teza formulată recent, cu un alt prilej, anume că apariția toponimului *Barachynfalva* poate avea și o altă explicație, una complet diferită, respectiv să denumească un sat care, ulterior, prin fuziune cu Crăciunelu, a condus la formarea localității Crăciunelu de Jos¹⁷.

Teoria noastră se întemează pe faptul că la nivelul comunității locale s-a conservat până în prezent toponimul *Bărăciune*. Potrivit diferitelor dicționare, dicționarelor, substantivul comun „*bărăciune*” provine din unul de origine slavă, „*bara*”, cu un sufix românesc, și desemnează „*mlaștină*”, „*baltă*”, „*apă mocirloasă*”¹⁸.

În cadrul localității Crăciunelu de Jos, toponimul *Bărăciune* denumește și în prezent partea de sud-est a satului, situată la peste 2 km de vechea vatră a acestuia, pe malul râului Târnavă, pe un fost teren mlăștinos. Această parte a satului, *Bărăciune*, este situată spre localitatea Tiur, despre care face, de asemenea, vorbire documentul din 11 mai 1369. Considerăm deci că textul traducerii documentului ar trebui să sune în felul următor: „*și acolo părăsește semnele de hotar ale nobililor din satul Bărăciune (et ibi deserit metas nobilium de ipsa Barachynfalva) și începe să țină hotar cu nobili de Mihalt*”

¹³ Iczkovits, 1939, p. 57; Cf. Suciu 1967, I, p. 172.

¹⁴ Documenta 1994, C, XIII, p. 595, 598, nr. 384.

¹⁵ Documenta 1994, C, XIII, p. 595, 598, nr. 384.

¹⁶ Documenta 1994, C, XIII, p. 600, n. 9.

¹⁷ Mărculeț, Mărculeț, Mărculeț 2020, p. 59-61.

¹⁸ Petriceicu-Hasdeu 1893, col. 3.242-3.243; *Bărăciune* (accesat: 03.07.2020).

În acest punct al demersului nostru facem două precizări clarificatoare. Prima dintre respectivele precizări este aceea că hotarul de sud-est al satului Crăciunelu de Jos și cel de sud-vest al satului Tiur au limită comună. A doua precizare constă în semnalarea faptului că partea localității Crăciunelu de Jos, numită *Bărăciune*, se află, în prezent, la o distanță de circa 5-6 km de vatra veche a satului Tiur.

În lumina celor arătate, ne punem întrebarea dacă nu cumva în momentul emiterii documentului, *Bărăciunea* (*Barachynfalva*) nu constituia, cumva, un sat distinct de Crăciunelu (*Karachynfalva*), mai mic decât acesta și situat relativ aproape, care ulterior a fost înglobat în localitatea mai mare? Cu titlu de ipoteză, considerăm că o asemenea evoluție nu nu numai că nu poate fi exclusă, ci este una chiar foarte plauzibilă.

În situația în care ipoteza noastră se confirmă, putem admite că localitatea Crăciunelu de Jos s-a constituit în Evul Mediu prin aglutinarea a două așezări apropiate, *Bărăciune* (*Barachynfalva*), situată în amonte pe râul Târnava, într-o zonă mlăștinoasă, și *Crăciunelu* (*Karachynfalva*), situată în aval. Într-un asemenea caz, prin actul din 11 mai 1369 ne aflăm în prezența atestării documentare a așezării *Bărăciune* (*Barachynfalva*), înglobată, ulterior, în satul Crăciunelu (*Karachynfalva*), cu care va forma localitatea Crăciunelu de Jos (*Alsó Kracsonfalva*). Cu această denumire, localitatea apărea în surse, pentru prima oară, la începutul secolului al XVIII-lea¹⁹.

Bibliografie

Izvoare

- ANSJSb, *Registrum Sacerdotum* – Arhivele Naționale. Serviciul Județean Sibiu. Filiala Sibiu, Fond Brukenthal, nr. L1-8 nr. 349, *Registrum Sacerdotum, in Trannia Valachicorum, eorumque Unitorum, non Unitorum, ac Bigamorum, nec non Incolarum, seu Familiarum Eorundem confectum, et elaboratum. Anno MDCCXXXIII*
- Codex Diplomaticus Transsylvaniae* 1881, II – *Codex Diplomaticus Hungaricus Andegavensis*. Anjoukori Okmánytár, szerkesztette Nagy Imre, vol. II (1322-1332), Budapest, 1881.
- Codex Diplomaticus Transsylvaniae* 1997, I – *Codex Diplomaticus Transsylvaniae. Diplomata, epistolae et alia instrumenta litteraria res Transsylvanas illustrantia*, vol. I. 1023-1300. Ad edendum in regestis praeparavit et introductionem notisque illustravit S. Jakó I Erdélyi Okmánytár. Oklevelek, levelek és más írásos emlékek Erdély történetéhez, vol. I. 1023-1300. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel regesztákban közlésezi Jakó Zsigmond, Budapest, 1997.
- Documenta* 1994, C, XIII – *Documenta Romaniae Historica. C. Transilvania*, vol. XIII (1366-1370), București, 1994.
- Documente* 1952, XIII, C, II – *Documente privind istoria României. Veacul XIII. C. Transilvania*, vol. II (1251-1300), București, 1952.
- Josephinische Landaufnahme – Josephinische Landaufnahme*, pe https://ro.wikipedia.org/wiki/Cr%C4%83ciunelu_de_Jos,_Alba#/media/Fi%C8%99ier:Josephinische_Landaufnahme_pg171.jpg (accesat: 30.07.2020).
- Togan 1898a – N. Togan, *Statistica românilor din Transilvania în 1733*, în „Transilvania”, XXIX, 1898.
- Togan 1898b – N. Togan, *Românii din Transilvania la 1733. Conscripția Episcopului Ioan In. Klein de Sadu, publicată după manuscrisul aflat în Muzeul Brukenthal din Sibiu*, Sibiu, 1898.
- Zsigmondkori Oklevéltár* 1994, IV – *Zsigmondkori Oklevéltár*, IV (1413-1414). Mályusz Elemér kéziratát kiegészítette és szerkesztette Borsa István, Budapest 1994

Lucrări generale și speciale

- Bărăciune – Bărăciune*, în „Dexonline”, pe <https://dexonline.ro/definitie/bărăciune> (accesat: 03.07.2020).
- Bunea 1900 – A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaj, 1900.
- Bunea 2012 – A. Bunea, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*. Realizată prin confruntarea cu manuscrisul original de I. Chindriș și Niculina Iacob, Cluj-Napoca, 2012.
- Iczkovits 1939 – Emma Iczkovits, *Az erdélyi Fehér megye a középkorban*, Budapest, 1939.
- Mărculeț, Mărculeț, Leluțiu 1997 – V. Mărculeț, I. Mărculeț, Șt.-E. Leluțiu, *Crăciunelu de Jos. Istorie – Natură – Societate – Economie*, Alba Iulia, 1997.
- Mărculeț, Mărculeț, Mărculeț 2020 – V. Mărculeț, I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, *Crăciunelu de Jos. Studiu monographic*, Mediaș, 2020.
- Petriceicu-Hasdeu 1893 – B. Petriceicu-Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor*, t. III, București, 1893.
- Suciu 1967-1968, I-II – C. Suciu, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. I. A-N, vol. II. O-Z, București, 1967-1968.
- Sălăgean 2003 – T. Sălăgean, *Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Afirmarea regimului congregațional*, Cluj-Napoca, 2003.
- Sălăgean 2016 – T. Sălăgean, *Transylvania in the Second Half of the Thirteenth Century. The Rise of the Congregational System*, Leiden-Boston, 2016.

¹⁹ ANSJSb, *Registrum Sacerdotum*, p. 39; a ve vedea și edițiile: Togan 1898a, p. 182; Togan 1898b, p. 14; Bunea 1900, p. 394; Bunea 2012, p. 361.

Fig. 6. Crăciunelu de Jos pe Harta Josephină din 1769-1773

Sursa: *Josephinische Landaufnahme*, p. 171

ASPECTE ALE VIEȚII SOCIALE ȘI ECONOMICE, IDENTIFICATE ÎN IMAGINILE REALIZATE ÎNTR-UN MANUSCRIS MINIAT DIN SECOLUL AL XVI-LEA, AFLAT ÎN COLECȚIA MUZEULUI BRUKENTHAL DIN SIBIU

Dr. Adrian Stoia

Abstract. *Aspects of social and economic life, identified in the images depicted in a miniature manuscript manufactured in the 16th century, found in the Brukenthal Museum collection in Sibiu. The images contained in the miniature manuscript consist of important historical sources, which provide information regarding the Medieval everyday life, craftsman occupations, leisure time activities, as well as regarding the tools and installations used in this purpose.*

Cuvinte cheie: *miniatură, Breviarul Brukenthal, Biblioteca Brukenthal, secolul al XVI-lea, Transilvania.*

Keywords: *Miniature, Brukenthal Breviary, Brukenthal Library, the 16th century, Transylvania.*

Codicele cunoscut sub numele de „Breviarul Brukenthal”, păstrat în colecția Muzeului Național Brukenthal din Sibiu, este un manuscris miniat realizat în primele decenii ale secolului al XVI-lea în Țările de Jos, cel mai probabil în zona Grand-Bruges¹. Lucrarea este o carte de rugăciuni ilustrată, o „Liber Horarum” („Carte a Orelor”), realizată la comanda unei persoane, desigur potentă financiar. Cărți asemănătoare, destinate pietății private și considerate importante din punct de vedere al creștinului, erau folosite atât de către clerici, cât și de laici. În general cuprindeau un calendar urmat de rugăciuni speciale dedicate Patimilor și rugăciuni care se desfășurau pe parcursul întregii zile. Cartea orelor cuprindea, de asemenea, psalmi penitențiali și rugăciuni dedicate: „De Deo Patre, De Deo Filio, De Spiritu Sancto, De Beata Maria et De Sanctis”.

Începuturile devoțiunii laice în lumea catolică a Europei medievale „se regăsesc în practicile liturgice din secolele XII-XIV, când apăruse obiceiul ca reprezentanții nobilimii să comande psaltiri împodobite cu miniaturi, pentru a le face mai atractive cititorului. Nobilii nu făceau altceva decât să-i imite pe clerici în practica – de preferință zilnică – a lecturării psalmilor”². Ornamentate cu miniaturi, paginile breviarului completeau în mod inspirat textul rugăciunilor care se desfășurau pe parcursul întregului an liturgic. Lucrarea, scrisă cu text latin, este realizată pe pergament din piele de ied și cuprinde 630 de pagini, cu dimensiunile de 212x150 mm. Breviarul, conform cercetătorilor³, a fost achiziționat cu suma de 130 florini, printr-un intermediar aflat la Viena, la data de 2 ianuarie 1787. Cunoscute fiind preferințele baronului Brukenthal de a achiziționa diferite opere de artă, câteva persoane apropiate lui îl informau și participau la licitații în numele baronului, atunci când acesta nu putea fi prezent.

Fiecare dintre cele douăsprezece luni ale anului însemnate în Breviar sunt reprezentate în imagini policrome pe câte două pagini ale manuscrisului. Sunt redată astfel diferite activități sociale și economice, desfășurate conform trecerii anotimpurilor. La partea superioară a uneia dintre cele două pagini destinate fiecărei luni, este realizat semnul zodiacal corespunzător lunii respective. Sunt însemnate, de asemenea, numărul zilelor lunii (marcate cu litere), sărbătorile cu date fixe (calendarul urmând a fi utilizat un număr mare de ani, *Sfintele Paști, Înălțarea Domnului și Rusalii* pot fi calculate cu ajutorul unor repere) și numele sfântului fiecărei zile.

Dorind să identificăm elemente de cultură materială ilustrate grafic în paginile Breviarului, ne vom limita cercetarea la cele 42 de file în care sunt redată imagini cu muncile specifice fiecărei luni a anului.

Referitor la concepția despre muncă în secolul al XIII-lea, Sfântul Toma d'Aquino considera că prin aceasta se puteau dobândi virtuțile creștine ale omului (dispariția trândăviei, înfrânarea poftelor trupești etc.). În concepția lui J. Le Goff, Renașterea Carolingiană a avut un rol important în schimbarea și dezvoltarea concepției referitoare la „muncile lunilor”, alături de existența unei adevărate ideologii a efortului producător⁴.

Deoarece manuscrisul a intrat în atenția cercetătorilor încă din secolul al XIX-lea, fiind menționat în numeroase materiale⁵, vom încerca în continuare să descriem, pe categorii de obiecte, elementele de cultură materială ilustrate în paginile calendarului liturgic. Înainte de a trece la identificarea obiectelor, trebuie să precizăm faptul că ne vom limita cercetarea la instrumentarul necesar ocupațiilor tradiționale, a mijloacelor de transport, atât pe apă cât și pe uscat, a obiectelor de uz casnic, a pieselor de mobilier și destinate relaxării și a delimitării spațiului personal prin înprejuriri special construite.

¹ J. de Maere 2007, p.19.

² Ittu 2015, p. 234.

³ Ittu 2015, p. 235.

⁴ Prohin 2017, p. 100.

⁵ Csaki 1895; Csaki 1912; Schuller 1921; David, Nögler 1981; J. de Maere 2007; Ordeanu 2007; Ittu 2015, p. 229-240.

Instrumentar necesar ocupațiilor tradiționale. În imaginile dedicate lunii februarie sunt ilustrați muncitori care se ocupă de curățarea viței de vie, unul dintre personaje curăță crengile vechi cu ajutorul unui cuțit scurt cu lama încovoiată, un cosor. Un altul cu hârlețul în mâini sapă pământul din jurul unui arbore redat în plan central (planșa 1, foto 1). Unealta pare a fi confecționată din lemn, cu partea activă având rama în formă de „U”, realizată din metal și prinsă pe corpul piesei. Fragmente metalice provenite de la asemenea piese își găsesc analogii în descoperirile arheologice realizate la Suceava⁶. În planul secund al scenei, doi bărbați sunt reprezentați în timpul activității din cadrul unei pepiniere. Unul dintre ei mănuieste hârlețul, în timp ce celălalt personaj curăță materialul săditor pomicol și viticol. Pandant scenei, câțiva muncitori recoltează lemnul pregătit pentru încălzirea locuințelor sau folosit ca material de construcții. Unul dintre ei, îmbrăcat cu pantaloni de culoare roșie, cu ajutorul unui ciocan și a unei pene metalice sparge buștenii (planșa 1, foto 2). În plan secund al scenei, un muncitor cu o secure în mâini taie arbuștii, în timp ce un altul mănă, cu ajutorul unui bici, măgarul, pe care a încărcat lemnele gata stivuite și legate de șaua prinsă cu ajutorul curelelor pe sub burta animalului. În fundal, la marginea unei poteci, este amplasată o troiță (o cruce simplă din lemn cu postament îngroșat la bază), pe lângă care tocmai a trecut un călător.

O bardă cu lama lungă și dreaptă ține în mâini măcelarul care se pregătește să sacrifice un porc. Scena se petrece în fața gospodăriei, unde o femeie face curățenie cu ajutorul unei măhuri. Imaginea este ilustrată în fila lunii noiembrie, aflată sub zodia Săgetătorului.

Ocupațiile agricole continuă în luna martie cu aratul și semănatul pământului. Păstrarea aceluiași tipuri de unelte timp de secole își găsește explicația atât în atingerea gradului de dezvoltare al piesei în scopul pentru care a fost creată, cât și unui anumit tip de mentalitate a epocii. Spre exemplu, în anul 1600 Oliver de Serres publica un „Îndrumar de agricultură sau Cultivarea ogoarelor” în care recomandă: „Nu schimba deloc brăzdarul, spunea el țăranului, de frica pagubei pe care orice schimbare o aduce cu sine”⁷.

Vom menționa în continuare câteva utilaje agricole reprezentate în lunile corespunzătoare acestei ocupații. Un muncitor agricol apasă cu întreaga greutate a trupului pe coarnele unui plug cu avantren, care asigură stabilitatea și direcția în timpul lucrului (planșa 1, foto 3). Utilajul este tras de un singur cal, mânat de călăreț. Brăzdarul metalic este prins cu ajutorul unui suport talpă de coarnele plugului. Pe grindei este montat cuțitul lung metalic al plugului⁸. Pe cealaltă filă a lunii martie, într-o grădină împrejmuită, un bărbat sapă cu ajutorul unui hârleț straturile în care femeia, dintr-un vas cu deschidere largă și cioplit probabil în lemn, împrăștie sămânța pe ogor. În spatele lor o greblă din lemn cu dinți lungi este așezată la pământ. Gardul din nuiele împletite ridicat pe suport de pari bătuți în pământ este reparat, nuielele deteriorate fiind înlocuite. Pe fondul asedierii unui oraș, în spatele grădinii și în apropierea taberei de corturi, sub supravegherea unui militar, două personaje cu lopeți în mâini repară drumul.

Unelte agricole folosite la cositul și strânsul fânului de pe câmp sunt redată în paginile care ilustrează activitățile lunii iulie. Este înfățișată în primul rând o greblă cu coadă lungă din lemn, la unul dintre capete cu bara transversală pe care sunt prinși dinții, cu ajutorul cărora se strânge fânul sau paie. Lângă ea este ilustrată o coasă compusă din lama metalică curbată și ascuțită pe una din laturi, fixată printr-un cap de înmănușare în coada din lemn. Diferite tipuri de furci (cu doi sau trei dinți) folosite la adunatul, stivuitul și încărcatul fânului sunt așezate alături.

În imaginile asociate lunii august sunt ilustrate muncile legate de seceriș, separatul semințelor de paie și de pleavă și vânturatul grânelor. În mâinile agricultorilor sunt redată două tipuri de seceră (cea cu mâner scurt și lamă metalică curbată, cu tăișul în interior și cea cu mâner lung), furci pentru manipulatul snopilor (planșa 1, foto 4) și lopată de vânturat, piesă probabil confecționată dintr-o singură bucată de lemn.

În luna septembrie încep lucrările de pregătire a pământului pentru recolta următoare. Sunt utilizate pluguri cu avantren, trase de cai și grape rectangulare, compuse din grătarul cu dinți înalți, folosite la mărunțirea și netezirea pământului gata arat. Recolta de cereale depozitată la parterul unei clădiri este bătută cu îmblăciul, boabele rezultate fiind încărcate în coșuri din nuiele împletite și transportate în magazine.

Tunsul oilor se realiza cu foarfeci metalice compuse din lamele tăioase care se suprapun, unite printr-o buclă la unul din capete și acționate manual. În apropierea lucrătorilor este așezată o femeie care toarce lâna folosindu-se de furcă și fus.

Mijloace de transport. O sanie trasă de cal în care sunt plimbați doi orășeni este ilustrată în pagina lunii ianuarie, lună aflată sub semnul „Vărsătorului” (planșa 1, foto 5). Sania din lemn este compusă din cei patru pereți laterali („coșul”) așezați pe două tălpi, arcuite înspre partea frontală. În spatele saniei, cu picioarele pe tălpi, vizitiul conduce sania.

⁶ Neamțu 1975, p. 196, fig. 49/3.

⁷ Delumeau 1995, p. 14.

⁸ Ciucă, Strimbeanu, Lalu 2007, p. 251-268.

Pentru transportul lemnului de foc în luna februarie, pe animalul de tracțiune este montată cu ajutorul curelelor sau (samarul) cu „fâlcele”, cu cadrul adaptat spinării animalului astfel încât să se obțină un spațiu cât mai mare al poverii.

Mijloace de transport pe apă sunt ilustrate în filele aferente lunilor mai, iunie și decembrie. O pereche de îndrăgostiți este plimbată cu o mică ambarcațiune pe unul dintre canalele burgului. Barca cu coca încovoată este condusă de un vâslăș. În partea mediană a ambarcațiunii, pentru protecția pasagerilor de soare sau intemperii, a fost ridicat un baldachin din material textil, vopsit în culoare albastră (planșa 1, foto 6). Corăbii asemănătoare caracelor și bărci pescărești sunt redată în fila corespunzătoare lunii iunie. Un vapor de mari dimensiuni – probabil o caracă – cu castel la pupa și la prova este ancorat în portul fortificat al orașului. În zona mediană a vasului este ridicat catargul cu vela strânsă. La partea superioară catargul este dotat cu punct de observație.

Bărci pescărești de diferite dimensiuni, unele dintre ele dotate cu catarg, sunt ilustrate în apele liniștite ale unui golf. O barcă care transportă lemne de foc este redată pe unul din canalele orașului. Unul dintre personajele participante la eveniment este surprins în momentul în care descarcă lemnele și apoi le încarcă pe o sanie, compusă din două tălpi cioplite, prinse între ele cu stîngii. Acest tip de mijloc de transport folosește energia umană pentru poveri care pot fi târate pe sol⁹.

Pentru transportul fânului este utilizată căruța cu patru roți, la care sunt înhamăți o pereche de cai (planșa 2, foto 1). Lada căruței este realizată din scânduri tăiate drept, iar roțile acesteia sunt de dimensiune mare, ajungând cu înălțimea până la partea superioară a vehiculului¹⁰. Imaginea utilajului este redată în paginile corespunzătoare lunilor iulie și august. Fânul transportat în oraș era ridicat și depozitat în podul casei cu ajutorul unui scripete montat pe frontonul triunghiular al locuinței.

Pentru transportul mărfurilor pe distanțe scurte erau utilizată roaba. Vehiculul este alcătuit din lada de lemn în care se așează produsele care urmează a fi transportate, picioare pentru sprijin la sol, cele două brațe laterale, la una din laturile acestora fiind mânerul folosit la susținere și împingere, la cealaltă latură este prinsă osia și roata cu spițe.

Vase și recipiente. Diferite vase de uz casnic sunt redată în încăperea spațioasă a personajului care se încălzește în fața unui cămin în care arde focul. Pe masa din fața sa sunt redată platouri, farfurii și recipiente pentru păstrat lichidele (planșa 2, foto 2). În fața căminului care încălzește încăperea sunt așezate instrumentele metalice folosite la aranjat butucii și curățat jarul.

Coșuri din nuiiele împletite, unele cu mâner în zona mediană, altele dotate cu chingi pentru a putea fi așezate pe spate, sunt folosite la transportul strugurilor culeși (planșa 2, foto 3). În aceeași lună septembrie, aflată sub semnul Scorpionului, sunt redată personajele care zdrobesc cu picioarele strugurii așezați în vase din lemn de mare capacitate, mustul fiind depozitat apoi în butoaie din doage din lemn cercuite, aflate în apropiere (planșa 2, foto 4).

Vase de diferite forme și mărimi sunt utilizate atunci când animalele sunt sacrificate. Prepararea produselor specifice, sângeretele fiind una dintre specialități, necesită vase speciale în care era colectat sângele. O asemenea piesă dotată cu coada lungă, este ilustrată în mâinile gospodinei care asistă la sacrificarea porcului, pe una din străzile pavate cu piatră ale orașului (planșa 2, foto 5). Sângele colectat era vărsat apoi într-un recipient cilindric mai mare și dotat cu mâner la partea superioară. Pe tarabele aflate în apropiere, negustorii vând deja produsele măcelarului.

Un coș din nuiiele împletite este transportat pe cap de o gospodină, care duce la vânzare în oraș produsele.

Un alt vas, dotat cu mâner și capac mobil, este agățat de un băț și dus pe spate de servitorul care își însoțește stăpânii la vânatoare. Un recipient asemănător, pe care este așezat ștergarul textil de protecție, este purtat la braț de femeia care aduce mâncare lucrătorilor ocupați cu muncile agricole. Aceștia, așezați pe o grăpă, fac pauza cuvenită și țin în mâini vase ceramice din care se pregătesc să bea. Lângă ei sunt ilustrați saci din material textil în care este păstrată sămânța care urmează să fie împrăștiată pe câmp.

Tot în timpul pauzei de masă este redat grupul agricultorilor, așezați în jurul unui ștergar pe care se află bucatele. În mâini țin ulcioare și vase ceramice din care mănâncă și beau. În jurul lor, în iarbă, sunt lăsate la pământ grebla, coasa și furca.

În coșuri din nuiiele este depozitată și transportată lâna, după tunsul oilor. În vase din doage de lemn cercuite se transportă laptele proaspăt muls.

Un vas pentru transportat lichide este redat în mâna servitorului care își însoțește stăpânii la vânatoare. Piesa înaltă de aproximativ 20-30 cm este vopsită în culoare albastră, iar la partea superioară, pentru transport, este dotată cu lanț sau curelușă din piele.

Țesături întinse la uscat și albite la soare, sunt desfășurate pe pământ și măsurate pentru a fi ulterior vândute.

⁹ Deleanu 2011, p. 40.

¹⁰ Pentru date suplimentare referitoare la tipologia acestor mijloace de transport a se vedea: Deleanu 2011.

Împrejmuiuri ale proprietății. Așa cum era de așteptat, imaginile redată în Breviar ilustrează diferite metode de protejare și împrejmuire a proprietății cu gard din material lemnos, piatră sau cărămidă. Exceptând așezările fortificate cu ziduri capabile să facă față unui atac al artileriei, așa cum este ilustrat în fila specifică lunii martie, majoritatea împrejmuirilor sunt realizate din garduri de nuiile împletite pe un schelet de pari bătuți în pământ. Acest tip de gard este de înălțime medie și pare a fi realizat mai degrabă pentru oprirea animalelor, pentru oameni fiind un simbol al proprietății care trebuie respectată.

Un gard din scânduri așezate vertical și tăiate în unghi ascuțit la partea superioară, delimitează spațiul stradal de proprietatea gospodinei, care cu un vas cu coada lungă în mâini, colectează sângele animalului sacrificat, pentru a prepara sângeretele. Poarta de acces este confecționată din scânduri prinse între ele cu elemente de feronerie, la partea superioară, pentru protecție, este montat un acoperiș din șită, în două ape (planșa 2, foto 6). O ușă cu partea superioară de formă semicirculară, confecționată din scânduri de lemn dispuse vertical, este încadrată în zidul de cărămidă care delimitează orașul de tabăra militară unde sunt montate corturi. Imaginea este realizată pe fila corespunzătoare lunii martie.

Piese de mobilier. În luna ianuarie este redată imaginea interiorului locuinței unui orășean bogat. În fundal este așezat patul cu baldachin, acoperit de o țesătură de culoare roșie. Lipit de pat este plasat un scaun din lemn cu spetează și rezemătoare de braț. În fața patului este așezată masa cu blat de formă rotundă și picioare cu talpă. Scaunul din fața căminului are spătarul de formă semicirculară. Pe un scaun cu blat de formă rectangulară și cu patru picioare dispuse puțin oblic este așezat unul dintre culegătorii viei.

Pe tarabele lungi, confecționate din lemn, dotate cu câte patru picioare și așezate de-a lungul tramei stradale, sunt prezentate spre vânzare produsele animalelor sacrificate în luna noiembrie (planșa 3, foto 1). Pe un butuc de dimensiune mare, așezat în mijlocul străzii, un măcelar se pregătește să tranșeze animalul sacrificat.

Instalații de măcinat. În fila atribuită lunii aprilie este ilustrat, în planul secund al peisajului colinar, o moară de măcinat cerealele (planșa 3, foto 2). Moara de vânt pivotantă este așezată pe bârne masive de lemn, prinse în formă piramidală, și este construită cu etaj și cu acoperiș în două ape. O scară lungă de acces urcă spre ușa montată pe una din laturi. De corpul mobil al morii este prins proțapul, pârghia folosită pentru a învârti moara după vânt.

O moară pentru măcinat cereale, sau poate un complex pentru prelucrarea fibrelor animale – o piuă hidraulică – în care este dusă lâna, este reprezentată în fila lunii iunie. Construcția instalației este ridicată pe un singur nivel și pare a fi realizată din piatră, cu acoperiș în două ape și cu podeț de acces peste canalul heleșteului de alimentare. Roata hidraulică este montată pe latura clădirii, unde este plasată și ușa de intrare (planșa 3, foto 3).

Timpul destinat relaxării. În perioada iernilor geroase, atunci când canalele citadelei erau înghețate, pe suprafața lucioasă de gheață se puteau practica diferite sporturi și jocuri. Într-o asemenea activitate este surprinsă o pereche de orășeni, ținându-se de mână și patinând. În picioarele bărbatului se redată patine confecționate probabil din lemn sau os, cu vârful ușor încovoiat și legate de gleznă cu ajutorul curelelor (planșa 3, foto 4). În apropierea lor sunt ilustrate două personaje practicând un joc pe gheață. Țin în mâini bastoane curbate la unul dintre capete, asemănătoare croselor pentru jocuri de agrement (planșa 3, foto 5) și încearcă să introducă pucul din lemn în gaura realizată în gheață..

Tot în scopul agrementului în luna mai o pereche de tineri îndrăgostiți se plimbă cu barca pe canalul care traversează orașul medieval. Pe străzile citadelei, un tânăr călare își cântă dragostea domniței ieșită la geamul de la etaj. Lângă tânărul gentilom, doi muzicanți îl acompaniază la instrumente cordofone: cobza și harpa (planșa 3, foto 6). Primul instrument muzical este de formă piriformă, cu gât scurt și cutia cheilor răsfrântă înspre spate. Harpa portabilă este formată din rama de lemn pe care sunt prinse coardele ciupite de instrumentist. În următoarea pagina a breviarului sunt redată perechile de tineri pregătite să meargă la vânatoare, servitorii aducând alimentele, băutura și câinii folosiți în acest scop.

Concluzii. Imaginile realizate în Breviar constituie surse istorice importante, care documentează atât viața cotidiană, ocupațiile meșteșugărești, activități desfășurate în timpul liber, cât și instrumentarul și instalațiile utilizate, unelte, mijloace de transport pe uscat și pe apă, mobilier, etc. Studiu acestora nu poate fi complet doar din perspectiva însemnărilor sau al descoperirilor arheologice. Imaginile sub diferite forme, asemenea unor „fotografii” de epocă, așa cum sunt redată și în acest manuscris, documentează și completează informația primită din celelalte surse istorice.

Bibliografie

- Ciucă, Strîmbeanu, Lalu 2007 – R. Ciucă, A. Strîmbeanu, N. Lalu, *Pluguri din Țara Bârsei în patrimoniul Muzeului Național al Agriculturii*, în „Cumidava”, XXIX, 2007, p. 251-268.
- Csaki 1895 – M. Csaki, *Skizzem zu einem Führer*, Hermannstadt, 1895.
- Csaki 1912 – M. Csaki, *Das Breviarum Brukenthal*. Verlag des Sebastian Hann Vereins für heimische Kunstbestrebungen, Hermannstadt, 1912.
- David, Năgler 1981 – Gh. David, Doina Năgler, *Breviarul Brukenthal*, București, 1981.
- Ordeanu 2007 – Maria Ordeanu, *Gloria in Excelsis Dei. Liber Horarum Brukenthal - Cartea Orelor*, Sibiu, 2007.
- Deleanu 2011 – Valerie Deleanu, *Mijloace de transport populare din România*, Sibiu, 2011.
- Delumeau 1995 – J. Delumeau, *Civilizația Renașterii*, București, 1995.
- Ittu 2015 – C. Ittu, *Text și mesaj vizual într-un manuscris miniaturat din secolul al XVI-lea: Breviarul Brukenthal*, în „Sargetia. Acta Musei Davensis”, S.N., VI, 2015, p. 234.
- J. de Maere 2007 – J. de Maere, *Flämische Kunst in Siebenbürgen. Das Brukenthal Museum in Hermannstadt (Sibiu)*, Antwerpen, 2007.
- Neamțu 1975 – V. Neamțu, *La technique de la production céréalière en Valachie et en Moldavie jusqu'au XVIIIe siècle*, București, 1975.
- Prohin 2017 – A. Prohin, *Viziunile asupra muncii în occidental medieval. Contribuțiile istoriografiei Școlii Analelor în „Buletin Științific. Revistă de Etnografie, Științele Naturii și Muzeologie”*, 27 (40), 2017, p. 100.
- Schuller 1921 – G.A. Schuller, *Die Handschriftensammlung*, în Richard Csaki (ed.) „Das Baron Brukenthal'sche Museum, Ostland. Zeitschrift für die Kultur der Ostdeutschen”, III, Nr. 23/24, Hermannstadt, 1921.

foto 1

foto 2

foto 3

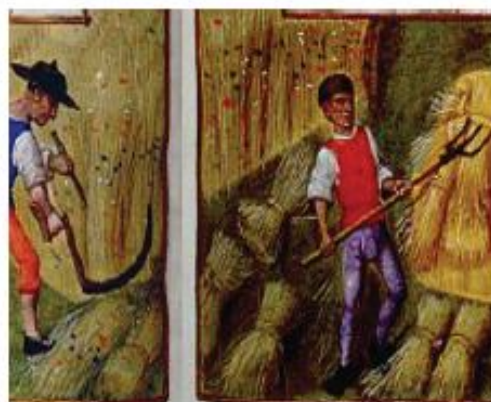

foto 4

foto 5

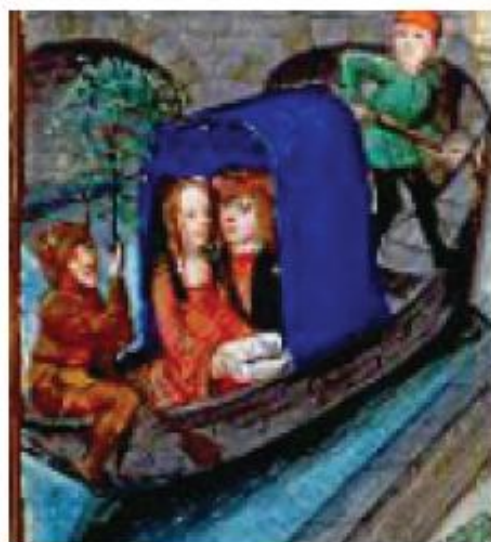

foto 6

Planşa 1

foto 1

foto 2

foto 3

foto 4

foto 5

foto 6

Planșa 2

foto 1

foto 2

foto 3

foto 4

foto 5

foto 6

Planşa 3

ARME DE FOC DINTRE A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA, DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI

Anatolie Povestca

Abstract: *Firearms from the second half of the 15th century first half of the 20th century, from the patrimony of the National Museum of History of Moldova.* The article is the result of the initial research phase of the collection of firearms from the MNIM patrimony, which includes over four hundred pieces from donations, transfers, acquisitions and archaeological discoveries. From a typological point of view, the weapons are of western, oriental nature, predominantly Russian, chronologically dating from the medieval period of the 15th century, ending with the armament produced in the 20th century. Due to their diversity, firearms are structured into categories. Based on the chronological criterion, the most important and valuable firearms from the MNIM collection are highlighted. The article complements the information on firearms in the museum's permanent exhibition by highlighting the cultural centers of the most important firearms collections in the country and abroad. He appreciates the role of weapons builders, professors and military experts from various universities and military academies around the world, who have published articles on military topics in the literature. Each type of weapon is selectively presented with the history of construction and the description of the components of the parts, as well as some technical-tactical characteristics. Highlights the role of museographers and scientific researchers - that of information, visitors, readers and gun enthusiasts, about the history of firearms by making information leaflets, editing catalogs and articles on national topics in national and international scientific journals.

Cuvinte cheie: arme de foc, muniție, fabrică de armament.

Key-words: firearms, ammunition, armament factory.

Identificarea locurilor unde astăzi se păstrează piese de armament prezente pe teritoriul spațiului românesc sau în afara lui reprezintă pentru specialiști, colecționari și amatorii de arme un obiectiv esențial. Majoritatea pieselor se regăsesc în marile colecții muzeale, colecții publice și în cele particulare. Cele mai valoroase și numeroase arme de foc de pe teritoriul Republicii Moldova se regăsesc în colecțiile muzeale deținute de Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Muzeul de Istorie Militară, Muzeul Asociației Veteranilor de Război din Afganistan, Muzeul Serviciului Vamal, însă pot fi identificate și în colecțiile muzeale mai mici: municipale, raionale și locale, colecții private. Pe teritoriul României cele mai de valoare colecții de arme de foc le putem admira la Muzeul Național de Istorie a României din București, Muzeul Național Brukenthal din Sibiu, Muzeul Municipiului București, Muzeul Național de Artă al României, Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca, Muzeul Național al Banatului din Timișoara și Muzeul Național Peleş din Sinaia. Pe teritoriul Federației Ruse colecții inedite de arme expun Muzeul Kremlinului din Moscova cu renumita Camera de Arme, Muzeul de artilerie din Sankt-Petersburg, Muzeul Fabricii de armament din Tula, Muzeul din Izevsk, Muzeul de arme privat din Iaroslav etc.

Colecția istorică de arme din cadrul Muzeului Național de Istorie a Moldovei cuprinde câteva sute de piese, mare parte provenite de la fostul Muzeu Republican al Gloriei Militare, de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală, Muzeul de Studiere a Ținutului Natal din Bender, ca urmare a donațiilor, transferurilor, achizițiilor și a descoperirilor arheologice. Din punct de vedere tipologic armele sunt de factură occidentală, orientală cu preponderență rusească, cronologic datând din epoca Medievală secolul al XV-lea, terminând cu armamentul produs în secolul XX cu o subdiviziune bine reprezentată de exemplare din țări, precum: Prusia, Imperiul Austro-Ungar, Imperiul Rus, Imperiul Otoman, URSS, SUA, Japonia, Anglia, Belgia, Franța, Italia, Germania, Cehoslovacia.

Dintre piesele valoroase ale colecției Muzeului Național de Istorie a Moldovei amintim: tunurile din bronz din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt, cele mai vechi piese de artilerie de foc de pe teritoriul Republicii Moldova; muschetele cu mecanismul de aprindere prin fitil dateate cronologic cu începutul secolului al XVI-lea sfârșitul secolului XVII; pistoale cu mecanismul platinei cu cremene și roțițe, pistoale cu cremene, pistoale cu capsă utilizate în războaiele ruso-austro-turce în secolele XVIII-XIX; tunurile din fontă utilizate la asediul cetății Ismail în cadrul războiului ruso-turc din 1787-1791.

Pe parcursul perioadei Epocii Moderne armele de foc au evoluat semnificativ de la armele cu fitil, cremene la cele cu capsă și cartuș metalic. Concurența acerbă dintre state în domeniul înarmărilor, a făcut să apară într-un timp relativ scurt un număr semnificativ de companii, fabrici de construcție care sub conducerea unor renumiți constructori de arme din diferite țări, au reușit să creeze și să producă pentru industria militară o gamă variată de arme de foc: pistoale, revolvere, puști, carabine, pistoale-mitralieră, arme antitanc, tunuri, aruncătoare de grenade. Eficiența lor fiind testată și aplicată cu diferite ocazii și în varii regiuni conflictuale, dovedindu-și eficacitatea în cadrul Primului Război Mondial. Adaptate și perfecționate metodic pe parcursul perioadei interbelice, armele de foc ating apogeul producției cantitative și

calitative în cadrul celui de-al Doilea Război Mondial. Constructorii de arme care au schimbat și dezvoltat cursul omenirii immortalizându-și numele prin armele de foc create, au intrat pentru totdeauna în analele istoriei tehnicii și științelor militare precum Samuel Colt, Horace Smith, Daniel Wesson, Leopold Gasser, Leon Nagan, Henri Pieper, Casimir Lefauchaux, Paul Mauser, John Browning, Georg Johann Luger, Fritz Walther, Frantisek Dusek, Karel Krnke, Hiram Berdan, Hiram Stevens Maxim, Ferdinand Ritter von Mannlicher, Serghei Mosin, Andreas Schwarlose, John Thompson, Theodor Bergmann, Hugo Schmeisser, Louis Schtange, Heinrich Vollmer, Berthold Geipel, Fiodor Tokarev, Vasili Feodorov, Vasili Degtyaryov, Aimo Lahti, Gheorghii Șpaghin, Alexei Sudaev, Mihail Kalașnikov și mulți alții.

Muzeul Național de Istorie a Moldovei deține în colecția sa exemplare de arme de foc ale acestor mari constructori, o parte fiind expuse și în expoziția permanentă. Ele reprezintă mărturii tăcute ale evenimentelor și constituie memoria materială și spirituală a unei națiuni dintr-o perioadă concretă a istoriei. Rolul muzeografilor și al cercetătorilor științifici preocupați de istoria armelor, este de a informa vizitatorii, cititorii și pasionații de arme, despre istoricul construcției armelor de foc prin realizarea pliantelor informative, publicarea și editarea articolelor, cataloagelor cu tematica respectivă în revistele științifice naționale și internaționale.

În literatura de specialitate tematicii armelor de foc i-au fost dedicate publicații a mai multor autori specializați în istoria și construcția armelor. Un rol important l-au avut profesorii și experții militari de la universitățile și academiile militare, care au venit cu lucrări, sfaturi și recomandări esențiale, suplîind insuficiența de literatură din domeniul armelor existente de până la începutul Războiului Doi Mondial. Fiecărui tip de armă selectiv, i-a fost prezentată istoria construcției, descrierea componentelor pieselor, precum și caracteristicile tehnico-tactice. Multe texte ale autorilor sunt completate cu imagini și schițe. Printre ei evidențiem pe Vladimir Markevici, Vladimir Feodorov, David Bolotin, Maria Denisova, Arcadii Denisov, Veaceslav Kașevskii, Alexandru Zuk, Lev Mihailov. Din afara spațiului ex-sovietic menționăm pe Edward Ezell, Hans-Dieter Gotz, Markov Zoran, Cristian Vlădescu, Victor Stănculescu, Dorin Barbu, Dan Popa, Carol König, Jan Stevenson, Jan Hogg, John Weeks, Roger Ford care s-au expus în detaliu asupra diverselor tipuri de arme și armament produse în lume la acea perioadă.

Fiind la etapa inițială de cercetare a colecției armelor de foc din Muzeul Național de Istorie a Moldovei, datorită diversității și complexității lor, pentru o mai bună și amplă studiere, am decis să o structurez pe categorii. Fiecare categorie conține piese valoroase provenite din diferite regiuni, confecționate în ateliere de producție occidentală cu preponderență rusească și orientală sau în centrele industriale precum fabricile de armament.

A. Colecția de pistoale și revolvere. Conține pistoale cu mecanismul platinei cu cremene și roțițe (2 exemplare), pistoale cu cremene (9 exemplare), pistoale cu capsă (11 exemplare), revolvere cu percuție centrală (36 exemplare), pistoale militare (55 exemplare), pistoale de semnalizare (7 exemplare). Cronologic aparțin secolului XVIII, prima jumătate a secolului XX.

B. Colecția de puști, carabine, pistoale-mitralieră, mitraliere cu repetiție semi-automate și automate. Este colecția cu cele mai numeroase piese diverse ca origine și variată ca conținut. Ele provin din centre de fabricație din Franța, Anglia, Austria, Belgia, SUA, Rusia. După mecanismul de aprindere sunt arme cu fitil, cremene și capsă.

C. Colecția de arme de vânătoare. Conform destinației sunt arme care au fost confecționate pentru vânătoare cu una sau mai multe țevi, aparținând persoanelor particulare, uneori fiind executate la comandă în exemplare limitate sau chiar unicate.

D. Colecția de tunuri și aruncătoare de grenade. Cu excepția celor două piese de artilerie din perioada medievală și a altor două piese din perioada modernă, colecția deține în majoritate exemplare din prima jumătate a secolului XX, ține de perioada de până și după cel de-al Doilea Război Mondial fiind arme produse pentru armata roșie și fabricate în Uniunea Sovietică.

Deoarece un număr semnificativ de arme de foc din Muzeul Național de Istorie a Moldovei, provin din arealul geografic al fostului Imperiu Rus, recunoașterea și identificarea lor este posibilă datorită însemnelor existente pe patul armei și pe canalul țevii. Mă voi referi succint la inscripțiile existente pe suprafața armelor de foc de la cele mai importante fabrici de armament din Imperiul Rus.

Dorința de a ieși în evidență în raport cu ceilalți, a făcut ca armele să ajungă a fi înfrumusețate, demonstrând talent artistic, iar în unele cazuri armele sunt adevărate opere, obiecte de artă. Fabrica de armament din Tula obligator la începutul secolului al XVII-lea, pe patul și pe canalul țevelor armelor de foc aplica sau imprima semnul mărcii de stat, acvila bicefală, imprimată și pe armele de foc executate la fabricile de armament din străinătate destinate armatei ruse. La începutul secolului al XVIII-lea fabrica de armament din Tula, pe canalul țevii, utiliza monograma P, probabil de la Petri I cel Mare. Din 1700-1750 se indica anul fabricării, orașul 1727 ТУЛА. Începând cu anii 60 ai sec. al XVIII-lea până la primul sfert al secolului al XIX-lea, se indica orașul, anul fabricării ТУЛА А797, ТУЛА А806. În loc de cifra „1” este indicat monograma „А” de la Alexandru I. Din 1830 se utilizează marca cu inscripția ТУЛА 1840, renunțându-se la monograme. Din a doua jumătate a secolului al XIX-lea utilizează abreviaturile literelor alfabetului chirilic, ale limbii ruse și anul fabricării Т.О.З. 1850 (Тулский Оружейный Завод 1850). În paralel era utilizată marca cu inscripția în limba rusă cu

caractere chirilice, numărul de inventar, denumirea, anul de fabricație 476, *императорскій тульскій оружейный завод 1806г.*

Fabrica de armament din Olonetz-Petrovsk din 1703-1774 utilizează marca de stat indicând denumirea orașului cu caractere latine și anul fabricării *OLONEZ 1709*.

Fabrica de armament din Sestroretzk din 1724 utilizează marca cu inscripția în latină a denumirii orașului și anului fabricării *Susterbeck 1803*. Începând cu anii 30 ai secolului al XIX-lea, se trece la folosirea mărcii de stat cu utilizarea abreviaturilor cu caractere chirilice *С.Т.Р.Ц.К.(Sestoretzk)* și anul fabricării 1833. De la începutul anilor 50 ai secolului al XIX-lea se utilizează abreviaturile literelor alfabetului chirilic și anul fabricării *С.О.З. 1850 (Sestoretzkii Oruzeinnyi Zavod 1850)*.

Fabrica de armament din Izevsk începând cu 1807 și până la sfârșitul anilor 40 ai secolului al XIX-lea, utilizează marca cu caractere chirilice și anul fabricării *ИЖЪ 1817 (Izi 1817)*. Începând cu anii 50 ai secolului al XIX-lea, utilizează marca de stat în abreviatură cu caractere chirilice *И.О.З.* și anul fabricării 1855. Începând cu anii 70 ai secolului al XIX-lea, utilizează marca cu inscripția în limba rusă – *Ижевскій оружейный заводъ (Izevskii Oruzeinnyi Zavod)*¹.

Când ne referim la descrierea armelor de foc, urmează să atragem atenția asupra caracteristicilor ce țin de: tipul și clasa armei; data sau anul când au fost confecționate; forma armei; materialul, natura materialului din care au fost confecționate; elementele componente. Un element necesar de menționat este atelierul de fabricație sau fabrica de producere. Un alt factor important în descrierea unei arme este tehnica de fabricație. O armă de metal poate fi turnată, bătută, prelucrată la cald sau la rece, strunjită. Atunci când nu există alte surse care să o ateste, inscripțiile, simbolurile heraldice, decorul, oferă posibilitatea de a identifica proveniența armei. În privința armelor de foc din secolele XVI-XVIII - flinte, arcebuze, muschete, pistoale, asemenea date tehnice precum calibrul, tipul de pulbere, greutatea proiectilului și lungimea țevii, nu sunt cunoscute cu exactitate ci doar le putem estima cu aproximație. În ceea ce privește armele secolului XX, toate aceste lucruri sunt bine cunoscute iar la unele din ele există și cărți tehnice care poate da autorului absolut toate informațiile necesare. Existența unei cărți tehnice este o situație excepțională pentru armele anterioare secolului XX.

La sfârșitul secolului al XV-lea apare primul mecanism de dare a focului cunoscut sub termenul de platină cu fitil (foto 1). A avut o însemnătate enormă fiind primele invenții mecanice de dare a focului. Însă pe lângă aceasta avea și multe neajunsuri. Dezavantajul era că depindea de condițiile climatice, flacăra fitilului nu putea fi acționată pe timp de ploaie, flacăra de la fitil era observată de adversar și demasca poziția trăgătorului și nu erau sigure în folosire. Toate aceste neajunsuri au dus la aceea că se căutau alte mijloace și modalități de aprindere. Odată cu inventarea mecanismului platinei cu cremene la începutul secolului al XVI-lea, apare un nou mecanism de aprindere numit mecanismul platinei cu cremene și roțiță (foto 2). Noul tip de platină permitea aprinderea pulberii din bazinet-tigăiță datorită scânteii apărută în urma contactului dintre roțița metalică a mecanismului și cremenea fixată în pârghia port-cremene. Platina cu cremene spre deosebire de platina cu fitil nu depindea de condițiile climatice și oferea avantajul utilizării armei în orice moment fără a depinde de existența fitilului aprins. Complexitatea și costul ridicat al mecanismului cu roțiță, necesitatea utilizării unei chei speciale pentru a arma roțița, necesitatea curățării mecanismului după fiecare tragere a făcut ca acest tip de armă să nu aibă o utilizare pe scară largă în armată. În Imperiul Rus mecanismul platinei cu cremene și roțiță se regăsește la armele de vânătoare sau la pistoale. Toate acestea au dus la apariția unui nou sistem de dare a focului numit mecanismul platinei cu cremene bazat pe cocoșul port-cremene, care sub influența arcului lovește amnarul, fixat deasupra bazinetului-tigăiței producând explozia² (foto 3). Existau două tipuri de mecanisme de aprindere cu cremene. Varianta spaniolă, numită *miquelet*, caracterizată prin fixarea arcului cocoșului la exteriorul platinei și varianta franceză numită *montecuccoli*, evidențiată prin fixarea arcului cocoșului în interiorul mecanismului³. Utilizarea practică și comodă a acestui mecanism a permis folosirea acestor arme în înzestrarea armatelor europene o lungă perioadă de timp până la începutul secolului al XIX-lea, iar în armata Imperiului Rus până la Războiul Crimeii 1853-1856. Odată cu descoperirea fulminatului de mercur, care exploda sub efectul șocului, este creat un nou mecanism cu capsă sau percuție, care din punct de vedere tehnic reprezenta o simplificare a mecanismului cu cremene (amnarul și bazinetul-tigăiță a fost înlocuit cu un suport port-capsă tubular iar cocoșul port-cremene a fost înlocuit cu un cocoș percutor). Apăsând pe trăgaci cocoșul percutor lovea capsă fixată pe suportul port-capsă, fulminatul de mercur exploda aprinzând praful de pușcă care la urma lui declanșa tirul armei (foto 4).

Născute din nevoia de a suplini modestia mijloacelor fizice de atac și apărare, și de procurare a hranei, armele de foc au fost convertite în mijloace de ucidere a altor oameni, în concurență cu alte grupuri pentru teritorii sau resurse, pentru a impune idei politice ori religioase. Primele mențiuni despre utilizarea armelor de foc după chinezi, survin de la arabi, care le-au utilizat la asediul cetății Sidgilmessa. De la ei invenția a fost preluată de spanioli, care au utilizat-o în

¹ Денисова 1953, p. 162-166.

² Idem, p. 98-100.

³ Marcov, Galiș, 2014, p. 10.

cucerirea Gibraltarului. Utilizarea proprietăților balistice ale pulberii, a avut urmări deosebit de importante în plan economic și științific. Modificările permanente asupra echipamentului militar au condus la schimbarea tacticii și strategiei militare, contribuind la apariția unor noi tipuri de arme. Primele arme de foc cunoscute în majoritatea statelor europene au fost bombardele, iar primele arme portative au fost culevrinele⁴. Bombarda, culevrina, archebuza, muscheta, tunul sunt principalele arme de foc care se regăsesc în tot spațiul european, inclusiv și în spațiul românesc. Bombarda reprezintă o mașină de război care servea la lansarea unor pietre. Odată cu perfecționările tehnice produse în timp, s-a transformat în ceea ce cunoaștem astăzi sub denumirea de *tun*. Erau realizate sub forma unor țevi masive din fier forjat, compus din mai multe bare metalice îmbinate și întărite cu cercuri metalice numite *frete*. Primele piese de artilerie erau greoaie, cu mobilitate mică și cu bătaie redusă. Proiectilele numite *ghiulele*, aveau forma sferică și erau din piatră, fier sau fontă. Țevile erau fixate într-un butuc de lemn, care se punea direct pe pământ fixat cu pene sau se monta pe roți proprii. Sistemul pe roți mai practic și mai comod, va fi adoptat de majoritatea statelor europene, proces finalizat către sfârșitul secolului al XVI-lea⁵.

Tunurile din bronz din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt descoperite în cetatea medievală de la Orheiul Vechi în 1999, sunt obiecte de unicat pentru Europa Centrală și de Sud-Est și prezintă un interes științific deosebit. Ele se numără printre cele mai vechi obiecte de acest gen descoperite în spațiul românesc iar pentru Republica Moldova sunt cele mai vechi piese de artilerie de foc descoperite vreodată. Sunt bombarde de dimensiuni mici, numite în țările românești *săcălușe* iar în Rusia *pisciali-nușaly* (foto 5-6). Pe suprafața fiecărei piese de artilerie sunt imprimate în relief câte un semn cu caracter heraldic. (foto 7). Analiza semnului heraldic de pe suprafața tunurilor indică o asemănare cu semnele heraldice medievale polono-lituanieni. Se poate de presupus că respectivele piese de artilerie ar putea reprezenta produsul unui atelier polonez acaparat de armata lui Ștefan cel Mare din lotul polonez de artilerie, după bătălia din Codrîi Cosminului la 1497⁶.

Cea mai veche dovadă europeană în scris a existenței armei de foc este considerată ordonanța florentină din 1326, în care se negocia fabricarea unui tun. Cea mai veche informație despre folosirea armelor de foc pe teritoriul țărilor române, provine din registrul de cheltuieli al Sibiului 1372-1386, unde se menționa despre existența unui făuritor de bombarde care era plătit să repare roțile unei bombarde. În registrul de cheltuieli al orașului Sighișoara din 1393, se amintește despre existența unui turnător de tunuri, numit Iacob Wahl. Prima mențiune privind achiziționarea unor arme de foc din spațiul românesc este adresată negustorilor brașoveni, în scrisoarea domnitorului Vlad Dracul din 1432, prin care le cerea "să-i găsească o sută de puști". Prima mențiune scrisă a utilizării bombardei provine de la același domnitor care a folosit în 1445 la asediul cetății Giurgiu contra otomanilor, două bombarde care „*faceau mai mult zgomot decât stricăciune*”.

Două muschete (arme de foc cu țeavă lisă) cu mecanismul de aprindere prin fitil, din dotarea armatelor europene și asiatice inclusiv și din dotarea armatelor ruse, sunt printre puținele arme care au supraviețuit timpului. Cronologic sunt datate cu începutul secolului al XVI-lea sfârșitul secolului XVII, păstrate la Muzeul Național de Istorie a Moldovei de la Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală. Aceste arme se încărcau prin gura țevii, iar fitilul era adus cu ajutorul unui mecanism în formă de Z, către un orificiu prin care flacăra aprindea pulberea din interiorul țevii. Gloanțele erau de formă sferică, împreună cu praful de pușcă erau înfășurate într-un cartuș de hârtie. Muschetele se încărcu greu, pe lângă aceasta mai erau și imprecise⁸. Pentru obținerea câștigului de cauză pe câmpul de luptă, s-a recurs la o strategie a muschetarilor. Ei se aranjau în formații din două sau trei rânduri. Primul rând trăgea, apoi muschetarul se așeza în genunchi pentru a reîncărca arma, iar cel din rândul al doilea și al treilea prelua tirul⁹. Se ajungea prin aceasta la creșterea intensității focului și probabilitatea preciziei focului pe câmpul de luptă creștea.

Perioada de maximă producție a armelor de foc, ca urmare a deselor războaie locale și regionale dintre Imperiul Rus, Imperiul Otoman și Imperiul Austro-Ungar, revine Epocii Moderne. Colecția Muzeului este completată de două piese de artilerie, tunuri din fontă cu mecanismul de aprindere a pulberii în camera de încărcare, cu ajutorul unei vergele din fier. Ele s-au aflat în dotarea armatelor ruse, fiind utilizate la asediul cetății Ismail, în cadrul războiului ruso-turc de la 1787-1791. Prima piesă, un tun de fortăreață (*puska krepostnaja* - *пушка крепостная*), de proveniență străină, cu lungimea țevii-208 cm, diametrul-22 cm, calibrul-9,5 mm (foto 8). A doua piesă, tun de coastă (*puska beregovaja* - *пушка береговая*), produs la Fabrica de armament din Olonetz (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea) cu lungimea țevii până la gaura camerei de încărcare-249 cm, diametrul țevii-22 cm, calibrul-9,5 mm, diametrul găurii pentru fitil-1 cm (foto 9). Datarea a fost efectuată de către specialiștii din cadrul Muzeului militar-istoric de Artilerie din Sankt-Petersburg. Tunurile au fost transmise Muzeului Gloriei Militare de la Muzeul de Studiere a Ținutului Natal din

⁴ Marcov, Galiș, 2014, p. 7.

⁵ Vieru 2013, p. 495-509.

⁶ Postică 2006, p. 58-65.

⁷ Stănculescu, Ucrain 1988, p. 13.

⁸ Barbu 2013, p. 116.

⁹ Văduvă 2004, p. 162-163.

Bender, printr-un ordin special emis la acea vreme de Ministrul Culturii al Republicii Sovietice Socialiste Moldovenești Anton Constantinov (1973-1987). Exponatele au fost înregistrate ca fond de bază cu numerele 540 și 541 în baza actului nr. 29 din 1976. Actualmente piesele respective sunt amplasate la intrarea principală a Muzeului Național de Istorie a Moldovei.

Compania austriacă Steyr (la momentul izbucnirii Primului Război Mondial, era cel mai mare producător de arme din Europa) și constructorul de arme Ferdinand Ritter von Mannlicher, au creat una din cele mai renumite arme de foc existente la acea vreme, pușca și carabina *Steyr Mannlicher M95*¹⁰. A fost o armă deosebită și inovativă pentru acea vreme. Avea o cadență de tragere destul de mare, datorită îmbunătățirilor aduse în construcția închizătorului și a sistemului de încărcare cu bolț câte cinci cartușe pe încărcare, față de cele existente anterior care se încărcau cartuș cu cartuș. Aceasta a permis ridicarea cadenței de tragere la 30-40 cartușe pe minut, ceea ce era enorm. Puștile și carabinele *Mannlicher* au folosit un închizător cu glisare longitudinală cu acțiune directă, care se închidea și se deschidea fără a întoarce mânerul. Avea să fie una dintre cele mai utilizate arme de foc din lume. A stat la baza dotării armatei austro-ungare din 1895 până la dispariția Imperiului în 1918. Preluată de statele noi create Austria, Ungaria, Cehoslovacia, Polonia, Italia, Serbia, Bulgaria, România pentru dotarea și înarmarea parțială a armatelor sale pe durata anilor 1895-1945. A fost folosită în rebeliunea boxerilor (1898-1900), războaiele Balcanice (1912-1913), Primul Război Mondial (1914-1918), războiul civil din Spania (1936-1939), al Doilea Război Mondial (1939-1945). La baza construcției puștei și a carabinei *Steyr Mannlicher M95*, au stat cele trei prototipuri de arme *Steyr Mannlicher M1886*, *Steyr Mannlicher M1888* și *Steyr Mannlicher M1890*. Ferdinand Mannlicher a conceput arma sa pentru mai multe subunități ale armatei: pușca pentru infanterie *Infanterie Repetiengewehr M95* cu lungimea țevei 750mm, lungimea armei 1.280 mm, greutatea 3,63 kg; carabina destinată cavaleriei *Kavaliere Repetierkarabiner M95* cu lungimea țevei 500mm, lungimea armei 1000mm, greutatea 2,95 kg; stutzen destinată pentru artileriști, personalului militar al trupelor ingineresti și ale altor unități specializate *Extra Korps Gewehr M95* cu lungimea țevei 580 mm, lungimea armei 1.000 mm și greutatea 3,13 kg. Pe parcurs au apărut noi modificări cunoscute ca *Mannlicher M95/24*, modificare sârbă modelul anului 1924 cu lungimea țevei 580 mm, cartuș 7,92x57 mm; *Mannlicher M95/30*, modificare austriacă modelul anului 1930, cartuș 8x56 mm R; *Mannlicher M95/31*, modificare maghiară modelul anului 1931, cartuș 8x56 mm R. Arma a fost transmisă MNIM de la Muzeul de artilerie din Sankt-Petersburg. Pe partea dreaptă a patului are fixată o plăcuță din metal cu inscripția în limba rusă (*Трофей войны 1914-1918г.-Трофей de război 1914-1918*) iar pe obturatorul armei sunt imprimate literele majuscule ale alfabetului latin *SteyrM95* cu numărul de fabricație 6970, ceea ce denotă faptul că a fost produsă de compania austriacă de arme *Steyr Mannlicher*.

Armata Imperiului Rus în a doua jumătate a secolului al XIX-lea avea în dotarea ei pușca *Berdan* (de la numele constructorul de arme american Hiram Berdan) sau cum mai era numită de soldați *berdanka* (un sistem de puști cu o singură lovitură). MNIM deține în colecția sa o astfel de armă. Pe canalul țevei se observă stema imperială și inscripția în limba rusă (*Сесторецкий оружейный завод 1883-fabrica de armament din Sestoretzk 1883*)¹¹. Pe la sfârșitul anului 1870 experții militari ruși tot mai des discutau problema necesității trecerii armatei la pușca cu sistemul de încărcare cu bold, cu magazie. Însă abia către 1889 au apărut condițiile care au făcut posibilă crearea unei arme cu adevărat modernă, care să poată fi produsă și în Rusia. La concurs au participat constructorul de arme belgian Leon Nagan și șeful atelierului de scule al fabricii de armament din Tula căpitanul Serghei Mosin, care au propus câte un prototip de arme din creația lor. Armele propuse de Mosin și Nagan, aveau o serie de soluții interesante, dar nu îndeplineau toate cerințele înaintate de Comisie. În toamna anului 1890 pușca Nagan și pușca Mosin au fost prezentate și propuse pentru testele militare. Testele au demonstrat că prototipul armei ruse era inferioare armei belgiene în subtilitatea de execuție și design, dar avea avantaj în simplitatea construcției și a siguranței și preciziei în timpul tragerii. Drept rezultat a fost acceptată pușca Mosin cu unele modificări și inovații preluate de la pușca Nagan. În 1891 împăratul Alexandru al III-lea în rezoluția sa referitor la denumirea armei noi create, face o nedreptate constructorului de arme Mosin. Fiindcă la construcția armei au fost preluate idei de la membrii comisiei colonelul Rogovțev, general-locotenent Ciaghin, căpitanul Mosin și constructorul Nagan, este indicat să i se dea numele armei *pușcă eșantion modelul anului 1891*, prin analogie cu modelul german la care participaseră constructorii Mauser și Mannlicher (*KommissionsgewehrM1888*). În 1892 este acceptată producerea în serie a acestei arme pentru armata Imperiului Rus la fabricile de armament din Sestoretzk, Tula și Izevsk. A fost propusă producerea armei în trei variante: pușca pentru infanterie cu baionetă și canalul țevei lung; pușca pentru cavalerie și draconi cu canalul țevei mai scurt și cu noul mod de fixare a centurii; pușca pentru cazaci fără baionetă și cu cel mai scurt canal al țevei. Între anii 1891 și 1924 pușca este cunoscută sub denumirea *trei linii-triohlineika model anul 1891*. Denumirea provine de la o veche unitate de măsură rusă *linia* de aproximativ 2,54 mm. *Trei linii* înseamnă de fapt calibrul canalului țevei și al cartușului egal cu 7,62 mm. După 1924 este cunoscută ca *pușca*

¹⁰ Gotz 1990, p. 246.

¹¹ Жук 1992, 736; Жук 1987, p. 224.

Mosin. În literatura de specialitate din străinătate această armă este cunoscută și sub denumirea *pușca Mosin-Nagan*¹². A fost arma cu care a fost înzestrată armata Imperiului Rus în Primul Război Mondial, utilizată în Războiului civil din Rusia sovietică și în dotarea armatei roșii în anii celui de-al Doilea Război Mondial. De rând cu alte arme de foc conform actului nr. 191 din 22 august 1979 este donată Muzeului Gloriei Militare din partea unității militare nr. 96760 staționată în orașul Voznesensk.

În era secolului XXI este greu să ne imaginăm faptul că un secol și ceva în urmă, proiectarea și construirea noilor modele de arme, nu era în subordinea centrelor de cercetare sau a birourilor de constructori, dar lăsată în grija unor aventurieri, iubitori și pasionați ai tehnicii. În mare parte grație acestor constructori precum Hayram Stivens Maxim, inventator britanic și constructor de origine americană creatorul uneia dintre cele mai cunoscute mitraliere din lume – mitraliera *Maxim M1887*, care a influențat rezultatul multor bătălii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și a schimbat radical tipologia războiului din secolul XX. Arma nou creată pune sfârșit epocii *glorioase* și tacticii de luptă a cavaleriei, fiind folosită și întrebuințată tot mai frecvent expresia *războiul tranșeeelor*. Mitraliera al cărei principiu se bazează pe utilizarea reculului de tragere, poate fi considerată prima armă automată din istoria omenirii. Mitraliera a fost o invenție ca o soluție la problemele ridicate de pușca sau carabina și anume: lipsa preciziei, cadența redusă de tragere și densitatea mică a focului. Dacă precizia nu putea fi îmbunătățită (nu toți soldații aveau capacități deosebite de țințăși) atunci cu ajutorul mitralierei era posibilă o compensare prin tragerea mai multor gloanțe într-o succesiune rapidă asigurând într-un timp scurt o densitate a focului pe câmpul de luptă. Armata americană nu s-a arătat interesată de invenția compatriotului său, motivând că are o rată mare de foc ducând la utilizarea în exces a muniției. Emigrând în Anglia, Hayram Stivens Maxim și-a oferit invenția englezilor¹³. Cu ajutorul bancherului Natan Rothschild reușește să comercializeze arma statelor europene. Comandamentul militar englez a apreciat înalt eficacitatea mitralierei în cadrul războiului colonial anglo-bur. Englezii au făcut unele modificări armei, cunoscută sub denumirea mitraliera *Vickers*, varianta britanică a mitralierei Maxim. Nici constructorii de arme austrieci nu au rămas indiferenți de noua invenție, venind și ei cu unele abordări și inovații. Noul lor prototip a intrat în armata imperială austro-ungară cunoscută sub denumirea mitraliera de companie *Schwarlose model 1907/1912*¹⁴, concepută de Andreas Schwarlose. Dispunea de calibrul 8mm, cadență tragerii de 500 cartușe pe minut, greutate completă de 42 kg. Varianta modificată de constructorii germani a armei este cunoscută sub denumirea *MG08 (Machinengewehr1908)*. A fost principala mitralieră germană din Primul Război Mondial. La sfârșitul secolului al XIX-lea un număr de mitraliere Maxim sunt procurate și propuse pentru a înzestra armata Imperiului Rus. Eficacitatea mitralierei a fost apreciată înalt de militari ruși în timpul războiului Ruso-Japonez din 1904-1905. Din 1910 începe istoria modernizării acestei arme în Imperiul Rus. Constructorii de arme de la Fabrica de armament din Tula, Pastuhov, Sudakov și Tretyakov au modernizat efectiv mitraliera, adaptând-o calibrului și cartușului de la 11,43 mm la 7,62 mm, cu care era dotată *pușca Mosin*, iar Maxim Sokolov a dotat-o cu un lafet convenabil, scăzând greutatea de la 244 kg la 70 kg, redând aspectul cunoscut al armei cu denumirea *mitraliera MaximM1910*¹⁵. Cu aceste modificări este utilizată de armata Imperiului Rus în Primul Război Mondial și apoi masiv folosită în cadrul Războiului civil din Rusia sovietică de către armata albgardistă, fidelă țarului, contra armatei roșii. De rând cu celelalte mitraliere, create pe parcursul perioadei interbelice, *mitraliera MaximM1910/M1930*, a fost utilizată și în cel de-al Doilea Război Mondial.

Primul Război Mondial a demonstrat importanța existenței armelor automate în dotarea fiecărei armate. Necesitatea obținerii supremației unei armate asupra celeilalte pe câmpul de luptă, se putea obține având doar arme și armament performant. Astfel au fost concepute, create și propuse spre înarmare, mai multe tipuri și construcții de arme automate precum mitraliera *LewisM1912*, *Villar-PerosaM1915*, *BerettaM1918*, *DP27*, *MG34*, *MG42*, pistolul-mitralieră *MP18/28*, *ThomsonM1923*, *PPD-34*, *MP38*, *MP40*, *PPSp-41*, *PPS-43*, *AK-46*.

Mitraliera *DP-27 (D-Degtyaryov)* de la numele constructorului Vasili Degtyaryov, *P pehotnîi* - de infanterie și anul de fabricație 1927), utilizată de armata roșie din 1928 ca mitralieră ușoară de mână pentru dotarea infanteriei, ca o soluție la substituirea mitralierei americane de fabricație britanică *LewisM1912* din dotarea armatei roșii (acest model de armă a continuat să fie prezent în înzestrarea armatei roșii și după ce a fost construită mitraliera *DP-27*). Era o armă simplă, rezistentă și ieftină de fabricat, folostă în condiții climatice variate (conflictele din Orientul Mijlociu și Asia Mică, în Războiul civil din Spania, Războiul de iarnă sovieto-finlandez, în cel de-al Doilea Război Mondial). Are calibrul 7,62 mm, lungimea 1.266 mm, distanța de tragere până la 1.500 m, o rată de foc de 500 cartușe pe minut cu un încărcător sub formă de disc dotat cu 47 cartușe, cu o greutate completă de 11,3kg¹⁶.

*MG34 (Machinengewehr1934)*¹⁷, mitraliera standart pentru infanterie, vehicule blindate și considerată principala mitralieră defensivă antiaeriană germană. A fost proiectată de către constructorul german Heinrich Vollmer la uzina

¹² Жук 2002, p. 587.

¹³ Friedman 2016, p. 91-119.

¹⁴ Материальная 1946, p. 356-373.

¹⁵ Михайлов 1983, p. 115-119.

¹⁶ Лаврик 1975, p. 22; Материальная 1946, p. 22-42.

¹⁷ Бабак 2002, p. 175-219.

militară Rheinmetall având ca bază prototipul mitralierei MG30, conceput de Louis Schtange și acceptată în 1930 de guvernul austriac pentru înzestrarea armatei Austriei, iar în 1931 este adoptată de armata maghiară cu denumirea 31M. Are calibrul 7,92 mm, greutate completă de 16,2 kg, cadență de foc de 800-900 cartușe pe minut. Era alimentată din cutii port-bandă, cu benzi de la 50 la 250 cartușe și cu încărcătoare tambur de la 50 la 75 de gloanțe. O inovație utilizată de Heinrich Vollmer, a fost posibilitatea de schimbare rapidă a țevii în cazul unui tir prelungit ce depășea 250 de gloanțe, operațiune ce dura câteva secunde. Mitraliera putea fi fixată pe un suport biped sau trepid. În 1941 se propune înlocuirea mitralierei MG34 cu un alt fel de mitralieră care ar costa mai puțin, dar care ar dispune de capacitatea de a produce un volum mai mare de foc. Arma a fost acceptată în producție și oficial a intrat în serviciul armatei germane în anul 1942, cu denumirea mitraliera MG42 (*Machinengewehr 1942*)¹⁸, deși ambele tipuri au continuat să fie produse și utilizate până în 1945. Avea una dintre cele mai mari cadențe medii de foc pentru o armă portabilă cu o singură țeavă, între 1.200 și 1.500 cartușe pe minut. Ca și mitraliera MG34 are calibrul 7,92 mm, lungimea de 1.220 mm, putea fi alimentată cu încărcătoare tambur și cu cutii port-bandă. Datorită caracteristicilor sale tehnice cu mici modificări arma este utilizată și în secolul XXI în dotarea armată ale unor state membre ale alianței NATO, este întrebuințată și de către trupele de guerilă nigeriene și pirații somalezi.

Pistolul-mitralieră MP18/28, fabricat de către Hugo Schmeisser la uzinele lui Theodor Bergmann cunoscut sub denumirea de *pistol automat tip Bergmann*. A fost folosit efectiv de către armata germană drept armă principală a trupelor de asalt *Sturmtruppen*, specializate în lupta din tranșee în ultimele etape ale Primului Război Mondial. Deși nu a influențat sensibil cursul evenimentelor, concepția sa a inaugurat o nouă familie de arme - a pistoalelor mitralieră. Este considerat drept primul pistol-mitralieră practic și precursorul tuturor celorlalte arme din această categorie create ulterior¹⁹.

Pistolul-mitralieră Thompson este creația constructorului american John Thompson destinat soldaților în luptele din apropiere, ca tactică de infiltrare în tranșeele inamice. Etapa finală de construcție a acestui pistol-mitralieră, a coincis cu sfârșitul Primului Război Mondial. Din cauza finanțării reduse și a costului înalt de producere armata americană a renunțat inițial la procurarea armei. Cu aceste arme au fost dotați și echipați inițial doar angajații serviciului poștei SUA și pușcașii marini. O reputație negativă a avut această armă în perioada anilor 1920-1932, atunci când prin lege este interzisă producerea, transportarea și comercializarea băuturilor alcoolice. Este arma preferată a gangsterilor, traficanților de droguri, vânzătorilor de mărfuri contrafăcute care se războiau între ei în împărțirea sferelor de influență. În 1923 este creat pentru armata americană pistolul-mitralieră M1923, în baza prototipului M1921, cu modificările ulterioare din 1926 cunoscute ca M1928 Navy Model²⁰. Datorită utilizării frecvente de către diverse rețele criminale, pistolul-mitralieră Thompson este protejat în producere de către Biroul Federal de Investigații. În 1938 este preluat de armata americană, fiind considerat unul din cel mai bun pistol-mitralieră american din cel de-al Doilea Război Mondial. În colecția Muzeului se păstrează un exemplar al pistolului-mitralieră Thompson. Pe corpul armei partea metalică de dreapta în două rânduri câte doi sunt indicate numărul a 13 patente de întreprinzători americani care aveau dreptul de a produce și comercializa acest tip de armă. În alte două rânduri cu majuscule, cu caractere latine este indicată firma constructoare *Auto-Ordnance Corporation Bridgeport, Conecticut, U.S.A.* anul fabricării 1921 cu numărul de confecționare AO41660. Arma a fost transmisă conform actului nr.103 din 1977 de la unitatea militară 96760 dislocată în regiunea Nikolaevsk, orașul Voznesensk.

Pistolul-mitralieră PPD-34 al constructor de arme sovietice Vasile Degtiariov are la baza construcției, copia prototipului pistolului-mitralieră MP28 al constructorilor de arme germani Theodor Bergmann, Hugo Schmeisser și al prototipului pistolului-mitralieră *Suomi KP31* (*Suomi Konepistoli M31*, denumirea *Suomi* însemnând Finlanda, model anul 1931), în special al încărcătorului tambur, creat de finlandezul Aimo Iohannes Lahti. Arma intră în dotarea armatei roșii în 1935, fiind distribuită în principal unităților NKVD și trupelor de grăniceri. Însă era o armă costisitoare, greu de fabricat, necesita multe ore-lucru. Războiul sovieto-finlandez cunoscut ca *războiul de iarnă*, a demonstrat necesitatea existenței unei astfel de arme automate, cu posibilitatea înzestrării tuturor subdiviziunilor armatei, într-un termen cât mai restrâns și cu un cost minim de ore-lucru. Comisariatul Poporului pentru Industria de Apărare cere urgent construirea pentru armata roșie a unei noi arme automate mai simplă în folosire și mai ieftină în producere decât PPD-34. Din acest imperativ constructorului de arme Gheorghii Șpaghin i se pune sarcina ca într-un termen cât mai restrâns să creeze o asemenea armă. Astfel se pun bazele construirii pistolului-mitralieră PPSH-41. Pentru a reduce la minim durata orelor de lucru Gheorghii Șpaghin propune pentru majoritatea componentelor pieselor, ștanțarea metalului în loc de șlefuirea lui. Pentru a reduce fenomenul de ridicare a țevii sau îndoirea ei în timpul focului de rafală, propune de a dota țeava cu un compensator înclinat integrat într-un radiator care ar acoperi țeava. Acesta mai avea rolul de protecție a mânilor de căldura țevii din timpul tragerii. Pentru o mai bună ventilare și răcire, radiatorul era găurit, oferind și un design specific

¹⁸ Материальная 1946, p. 142-160.

¹⁹ Бабак 2002, p. 133-144.

²⁰ Михайлов 1983, p. 55-58; Ford 2005, p. 176.

armei. Primele arme foloseau încărcătoare tambur de 71 cartușe, care sporeau puterea de foc însă se încărcau foarte greoi și necesita timp pentru a fi încărcate. În condițiile de luptă acest lucru devenea imposibil de făcut. Astfel apare necesitatea suplinirii cu alt tip de încărcător magazie tip sector/corn cu capacitate de 35 cartușe, devenind mai ușoare de purtat și mai simple de încărcat. Arma dispune de următoarele caracteristici tehnice. Muniție folosită cartuș 7,62x25 mm; lungimea de 843 mm, inclusiv lungimea țeavii de 265 mm; greutatea cu încărcător 5,45 kg, fără încărcător 3,64 kg. Pentru a celebra cei 75 de ani de la victoria în cel de-al Doilea Război Mondial, Banca Federației Ruse a emis mai multe monede comemorative din metal cu nominalul de 25 de ruble din seria *Armele Marii Victorii, constructori de arme*. Una fiind dedicată constructorului de arme Gheorghe Șpaghin și a celebrului său pistol-mitralieră *PPSh-41*²¹. Muzeul Național de Istorie a Moldovei deține în colecția sa mai multe pistoale-mitralieră Șpaghin produse între anii 1942, 1943 și 1944.

MP38 (Maschinenpistole modelul anului 1938) a fost pistolul-mitralieră dezvoltat de industria de armament din Germania nazistă în anii premergători celui de-al Doilea Război Mondial. Echipa de proiectanți condusă de inginerul Heinrich Vollmer și Berthold Geipel în anul 1938, la firma Erma din Erfurt, concep prototipul pistolului-mitralieră *MP38*²², ce avea să corespundă cerințelor serviciului de armament german, care solicita un pistol-mitralieră pentru dotarea trupelor motorizate-blindate, a piloților și parașutiștilor. Modificat și adaptat noilor cerințe ale comandamentului militar german în 1940 apare pistolul-mitralieră *MP40*, una din cele mai recunoscute arme folosite de armata germană în anii celui de-al Doilea Război Mondial.

În plină campanie militară între 1941-1942, în condițiile asediului și al blocadei Leningradului, când nu se reușea aprovizionarea și înzestrarea armatei cu pistoale-mitralieră, se propune crearea unei astfel de arme cu mijloace proprii la uzinele și fabricile din orașul asediat. Inginerul-constructor Alexei Sudaev crează un nou pistol-mitralieră acceptat și oficial intrat în serviciul armatei roșii către sfârșitul anului 1942, cunoscut ca pistol-mitralieră *PPS-43*. Spre deosebire de *PPSh-41*, deși era una dintre cele mai populare arme și îndrăgite de soldați pentru precizia și siguranța ei. Noua armă creată de constructorul Sudaev dispunea de câteva caracteristici superioare celei create de Șpaghin, cum ar fi greutatea 3,48 kg față de 5,45 kg, utilizarea încărcătoarelor tip sector sau magazie față de încărcătoarele tambur. Pentru producerea unui pistol-mitralieră model *Sudaev* se utiliza de trei ori mai puțin timp și se utiliza 7 kg. Metal față de oponentul său model *Șpaghin* care utiliza 14 kg. Alexei Sudaev a folosit în construcția modelului său mai multe piese prin tehnica de ștanțare, care nu necesita calificare specială a muncitorului față de tehnica de frezare care necesita cunoștințe speciale în domeniu. Dar cea mai esențială diferență consta în compactitatea și capacitatea de manevrare a armei în spații restrânse. Sudaev a propus un pat al armei montabil din ramă de metal, față de patul armei din lemn fixat al lui Șpaghin, ceea ce a permis dotarea cu acest pistol-mitralieră a echipajelor de blindate, a trupelor de asalt, a echipelor de cercetași²³.

Armele fac parte din civilizația umană și au marcat istoria într-un mod uluitor de la primele săgeți cu silex din preistoric până la dronile contemporane. Inițial armele de foc aveau o pondere minimală în desfășurarea conflictelor militare. Îmbogățirea potențialului și arsenalului militar a constituit una din prioritățile majore ale politicii statelor. Evoluția lor ilustrează atât progresul tehnologic, forța creatoare și ingeniozitatea, cât și violența înăscută puterea de distrugere irațională a omului de către om. Dimensiunea, calitatea și puterea lor de foc au contat pe câmpul de luptă, au modificat strategiile de luptă, au dus la victorii sau înfrângeri. Tehnologia a dat posibilitatea inventării și folosirii de arme noi. Industrializarea a permis producerea în masă a acestor arme. Forța psihologică a statului - națiune precum Franța, Marea Britanie, Germania, Rusia a permis să-și păstreze controlul asupra trupelor sale, să le motiveze și manipuleze în lupta uneia contra celeilalte, iar armele tacit și-au spus cuvântul.

Bibliografie

- Бабак 2002 – Ф.К. Бабак, *Стрелковое оружие вермахта*, Санкт-Петербург, 2002.
Barbu 2013 – D. Barbu, *Arme de foc portative din secolele XV-XVIII în muzeele din Transilvania*, Sibiu, 2013.
Денисова 1953 - Мария Михайловна Денисова, *Краткий определитель русского боевого оружия XI-XIX вв.*, Москва, 1953.
Федосеев, Мураховский 1992 – С. Федосеев, В. Мураховский, *Оружие пехоты*, Москва, 1992.
Ford 2005 – R. Ford, *The World's Great Machine Guns from 1860 to the Present Day*, London, 2005.
Friedman 2016 – G. Friedman, *Puncte de presiune: despre viitoarea criză din Europa*. Traducere din engleză de Corina Hădăreanu, București, 2016.
Gotz 1990 – H.-D. Gotz, *German military rifles and machine pistol 1871-1945*, West Chester, 1990.
Marcov, Galiș 2014 – Z. Marcov, S. Galiș, *Pistoale și revolvere. Colecția de arme a Muzeului Banatului din Timișoara*, Timișoara, 2014.

²¹ Михайлов 1983, p. 44-48.

²² Михайлов 1983, p. 49-51; Бабак 2002, p. 145-157.

²³ Федосеев, Мураховский 1992, p. 390; Материальная 1946, p. 720-730.

- Материальная 1946 – *Материальная часть стрелкового оружия*, Книга вторая, Под редакцией академика А.А. Благонравова, Москва, 1946г.
- Михайлов 1983 – Л.Е. Михайлов, *Конструкции стрелкового автоматического оружия*, Москва, 1983.
- Лаврик 1975 - М.С. Лаврик, *Оружие победы*, Москва, 1975.
- Postică 2006 – Gh. Postică, *Tunurile din bronz din timpul domniei lui Ștefan cel Mare și Sfânt, descoperite în cetatea medievală de la Orheiul Vechi*, în „Revistă de Istorie Militară”, Cohorta, nr. 1(5), Chișinău, 2006, p. 58-65.
- Stănculescu, Ucrain 1988 – V. Stănculescu, C. Ucrain, *Istoria artileriei române în date*, București, 1988.
- Registru – *Registru de predare în gestiune a colecției de arme din patrimoniul MNIM*, 181 file.
- Văduvă 2004 – Gh. Văduvă, *Arta militară de-a lungul mileniilor*, București, 2004.
- Vieru 2013 – Roxana Vieru, *Arme medievale - abordare lexico-semantică*, Iași, 2013.
- Жук 1987 – А. Жук, *Винтовки и автоматы*, Москва, 1987.
- Жук 1992 – А. Жук, *Стрелковое оружие. Революеры, пистолеты, винтовки, пистолеты-пулеметы, автоматы*, Москва, 1992.
- Жук 2002 – А. Жук, *Энциклопедия стрелкового оружия: революеры, пистолеты, винтовки, пистолеты-пулеметы, автоматы*, Москва, 2002.

Lista ilustrațiilor

1. Muschetă cu fitil MNIM FB- 6764-7
2. Pistol cu mecanismul platinei cu cremene și roțiță MNIM FB- 6764-1
3. Pistol cu mecanismul platinei cu cremene MNIM FB- 6764-5
4. Pistol cu capsă MNIM FB- 27361-13
5. Tun Orheiul Vechi, MNIM FB-28491
6. Tun Orheiul Vechi, MNIM FB-28492
7. Semn cu caracter heraldic de pe tunurile de la Orheiul Vechi.
8. Tun de fortăreață (*puska krepostnaja* - пушка крепостная), MNIM FB- 540
9. Tun de coastă (*puska beregovaja* - пушка береговая), MNIM FB-541

Foto 1

Foto 2

Foto 3

Foto 4

Foto 5

Foto 6

Foto 7

Foto 8

Foto 9

STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA ACADEMII MILITARE (1849–1919)

Dr. Dragoș Lucian Țigău

Zusammenfassung. Die Studenten aus Mediasch an Militärakademien (1849–1919). Im Zeitraum 1849–1919 werden 18 junge Männer aus Mediasch erwähnt, die Militärstudien in Wien (Theresianische Militärakademie, Technische Militär-Akademie und medizinisch-chirurgischen Josephs-Akademie) und Budapest (Militärakademie Ludovika) gemacht haben. Sie wurden Infanterie-, Kavallerie-, Artillerie- und Genieoffiziere. Manche von ihnen haben ziemlich viele Jahre in der Armeegedient, sie haben an den Fronten des Ersten Weltkriegs gekämpft und sie haben einige von den höchsten Rängen und Dekorationen erhalten.

Cuvinte cheie: *academie militară, ofițer, peregrinare academică, Transilvania.*

Schlagwörter: *Militärakademie, Offizier, Akademische Wanderungen, Siebenbürgen.*

În cadrul numeroșilor tineri medieșeni care au frecventat universitățile europene în răstimpul dintre Revoluția pașoptistă și Primul Război Mondial, un grup distinct îl formează cei care au optat pentru o pregătire și o carieră militară. Din totalul elevilor și studenților originari din Mediaș, ponderea cursanților militari este redusă (18 din aproape 350, adică 5%), dar numărul lor este considerabil mai mare față de cel al cadeților din trecut. Concret, până la 1850, spre domeniul militar s-au orientat doar patru medieșeni: doi în secolul al XVIII-lea (ambii la arma Geniului) și alți doi la începutul veacului următor (frații Alemann – unul genist, iar celălalt ofițer de academie)¹. Numărul restrâns a fost compensat prin câteva cariere remarcabile. Joseph Lebzelter (1782-1836) își începe meseria armelor ca stegar într-un regiment de infanterie (1797) și avansează până la gradul de general-maior, având funcția de inspector general al uniformelor (1834)². Spectaculoasă a fost și cariera lui Wilhelm Alemann (1798-1881) care a urmat Academia Militară Tereziiană (1810-1817). El parcurge toate treptele ierarhiei militare: locotenent (1828), căpitan (1831), maior (1836), locotenent-colonel (1841), colonel (1844), general-maior (1848) feldmareșal-locotenent (1850) și general de artilerie (1864). În timpul Revoluției pașoptiste participă la operațiunile militare din nordul Italiei și de pacificare a Ungariei, la 1854 devine comandantul trupelor austriece de ocupație din Țara Românească, iar între 1859 și 1866 este guvernatorul civil și militar al Veneției. Lui Alemann i s-a încredințat conducerea Academiei Tereziene (1850-1854) și a primit numeroase decorații austriece și străine³.

În a doua jumătate a secolului XIX, pentru băieții dornici să se afirme în armată existau câteva instituții renumite în pregătirea militară. O scurtă prezentare a acestora este pe deplin edificatoare pentru subiectul de față.

Prima în ordinea apariției (1717), a fost *Academia cezaro-crăiască de Geniu* (inginerie militară) din Viena. Școala a avut mai multe locații, funcționând în afara capitalei imperiale. În anul 1851, Academia de Geniu a fost mutată din clădirea Academiei savoia de Cavalerie din Laimgrube (unde a ființat între 1795 și 1851) în incinta abației (Klosterbruck) din Znaim (Cehia), decizie care s-a dovedit neinspirată. Astfel, în anul 1869, Academia a revenit în cazărmlile vieneze⁴, iar din 1904 a beneficiat de un complex propriu, nou construit, la Mödling (la sud de capitală). Academia dispunea de un edificiu central și de alte 25 de pavilioane, la care se adăugau grajduri, terenuri de paradă și pentru operațiuni militare, o pepinieră, un pavilion medical și de izolare, mai multe biblioteci, piscină, frizerie etc. În perioada analizată aici, durata pregătirii a scăzut de la șase la trei ani. Conform planului de învățământ din 1851, cursanții studiau: religie (clasele I-VI), limbile germană (I-IV) și franceză (I-VI), stilistică militară (V-VI), aritmetică (I), algebră (II), geometrie (II-V) și analiză matematică (IV-V), geografie și istorie (II-V), istorie naturală (IV), istorie militară (VI), regulamente de serviciu (I-V) și de exercițiu (V), ordine (I-IV), caligrafie (I-III), desen (II-V), mecanică (IV-V), fizică (V), chimie (VI), construcții și fortificații (VI), artilerie și tactică (VI), gimnastică și dans (I-VI), lupte (III-VI), călărie (V-VI), știința armelor (V). Pentru sublocotenenții din armată se propunea un curs de specializare care consta în noțiuni de: stilistică militară, limba franceză, geografie matematică și măsurători, construcții civile și militare, fortificații, artilerie și tactică⁵. Absolvenții Academiei de Geniu erau repartizați la regimentele de artilerie, de pionieri/geniu, la cele feroviare și telegrafice. Ofițerii care promovau cursul de specializare au fost angajați ca specialiști în cadrul comandamentelor superioare ale armatei și au putut să devină ingineri de artilerie.

În matricolele Academiei de Geniu se regăsesc șapte medieșeni.

La cumpăna secolului XVIII (14 decembrie 1751), împărăteasa Maria Tereza a fondat prima Academie militară din lume, cu scopul de a pregăti „ofițeri capabili și bărbați leali” imperiului⁶. Denumirea de Academie Militară a apărut în

¹ Franz Prokop von Werlein a fost primul elev medieșean de la Școala de ingineri militari din Viena, 1778-1786 (Gatti 1901, p. 314).

² Gatti 1901, p. 387.

³ Svoboda 1894, I, p. LXXXI, 408-409.

⁴ Gatti 1901, p. 56-62 (fondarea școlii) și 881-985 (perioada 1851-1869).

⁵ Gatti 1901, p. 900-904.

⁶ Svoboda 1894, I, p. XL-CXVI.

1769, odată cu înglobarea Școlii de cadeți. *Theresianische Militärakademie* a fost până în anul 1918 cea mai importantă instituție de pregătire a ofițerilor armatei imperiale. Durata cursurilor a scăzut treptat de la 11 la numai 3 ani, însă instruirea a fost de cea mai bună calitate, corespunzătoare cerințelor vremii. De exemplu, în anul academic 1871-1872, cursurile se întindeau pe parcursul a patru ani și erau dispuse astfel: religie (anii I-II), limba germană (istoria literaturii, poetică și retorică) (I-II), limba latină (I-II), limba franceză (I-IV), limba cehă sau maghiară (II-IV), geografie și istorie (I-II), geografie fizică (III), filosofie (I-II), matematici superioare (I-II), geodezie și astronomie (III), geometrie (I-II), fizică și chimie (I-II), mecanică (III), economie națională (IV), organismul constituțional și administrativ austro-ungar (IV), enciclopedia dreptului, dreptul internațional și privat (IV), dreptul penal militar (IV), stilistică militară, organizarea și administrarea armatei (III-IV), știința armelor (III-IV), genistică și fortificarea terenului (III), fortificații și istoria războiului (IV), regulamente de instruire (I), de serviciu și de exerciții (III-IV), regulamente de cavalerie și hipologie (IV), tactică (III-IV), desenul situațiilor și teoria terenului de luptă (I-IV), desen manual (facultativ), călărie (IV), lupte/ scrimă (I-IV), gimnastică (I-III), dans (doar în semestrele de iarnă din anii I-II). Numărul total de ore pe săptămână a variat între 39,5 și 43, în funcție de anul de studiu⁷.

Din anul 1879, sistemul de învățământ militar a fost regândit pentru a corespunde cerințelor unei calificări mai înalte. Stagiul total de pregătire al unui elev militar a fost proiectat să aibă zece ani, din care: patru ani de gimnaziu inferior militar, trei ani de gimnaziu superior și alți trei ani la Academia militară. Misiunea academiei din Viena-Neustadt a fost să ofere viitorilor ofițeri infanteriști, vânători și cavaleriști pregătirea militară și științifică necesară pentru a fi angajați în armata operativă sau pentru a intra, spre perfecționare, în Școala de Război⁸. Academia și-a deschis porțile către un număr tot mai mare de tineri, astfel că pentru fiecare an de studiu existau două, apoi trei clase paralele. Fiecare clasă era organizată ca o companie, iar toate două (trei) formau un batalion. Fiecare companie era condusă numai de elevi merituoși din ultimul an de studiu, atât în timpul ieșirilor și exercițiilor, cât și în cadrul serviciului intern. Fiecare batalion avea un comandament care a intermediat raporturile companiilor cu comandamentul academiei. Directorii de studii au colaborat permanent cu profesorii claselor, contribuind la progresul constant al companiilor din fiecare an. Fiecare profesor militar trebuia să fie în același timp și un educator, monitorizând atent elevii, chiar și în afara lecțiilor. Regulamentul Academiei de după 1880 a devenit mai permisiv în ceea ce privește accesul cadeților în afara instituției, absențele și concediile lor, facilitățile adecvate pentru recreerea în timpul lor liber.

Anul academic era inaugurat pe data de 18 septembrie și se încheia pe 18 august următor, fiind împărțit în semestre de iarnă (septembrie-februarie) și de vară (martie-iunie) și într-un curs practic până la 18 august, zi în care (fiind aniversarea nașterii împăratului Franz Joseph) absolvenții erau primiți în armata cezaro-crăiască, iar cursanții din anii I-II intrau în vacanță. Planul de învățământ a cuprins:

a) *discipline teoretice și descriptive*: stilistică militară (I-III), limba cehă sau maghiară (I-III), geografie (II), istoria războaielor (III), fizică, chimie și tehnologie (III), matematică (I), geometrie descriptivă (I), drept (III), organizarea armatei (II), administrație militară (III), știința armelor (I-II), genistică (I), fortificații și cetăți (II-III), regulamente de exerciții pentru infanterie (I-II) și cavalerie (III), tactică (II-III, împreună cu un număr corespunzător de ore pentru exerciții tactice în aer liber, pe timp favorabil), regulamente de serviciu (I-III), asistență medicală și acordarea primului ajutor (III), despre cai (III), cartografierea și reprezentarea terenului (I – exerciții de citire a hărților; II – exerciții preliminare de cartografiere și realizare a crochiurilor), desen liber de mână (I-II).

b) *abilități și exerciții militare*: exercițiu și antrenament în serviciul de trupă (I-III, cu posibilitatea creșterii numărului de ore până la finalizarea antrenamentului individual și în semestrul de vară), gimnastică (I-II), lupte (I-III), călărie (III), înot (în timpul liber).

c) *cunoștințe și abilități speciale*: prelegeri cu privire la relațiile sociale (I-III), cântece și muzică (facultativ), dans (doar în semestrul de iarnă al anului I).

De asemenea, erau prevăzute vizite cu profesorii specialiști la fortărețe sau pe câmpuri de luptă faimoase, cu scopul de a demonstra/ exemplifica aspectele teoretice ale lecțiilor și de a stimula sentimentele patriotice. În Academia Tereziană nu s-a utilizat sistemul examenelor semestriale. Fiecare profesor avea obligația să-și examineze elevii prin chestionare orală de cel puțin trei ori pe an (o dată din toată materia predată) și să-i evalueze de mai multe ori în scris sau practic. La începutul lunii iulie, înainte de cursul practic, o comisie examinatoare delegată de Ministerul de Război, formată dintr-un feldmareșal locotenent (ca președinte), un colonel de infanterie și altul de cavalerie, verifica localul academiei și tot personalul didactic și auxiliar, inspecta companiile și controla la fața locului toate aspectele organizatorice. Comisia avea misiunea să aprecieze pregătirea teoretică și practică a tineretului și să înainteze un raport de inspecție către Ministerul de Război⁹.

⁷ Svoboda 1894, I, p. XCVII.

⁸ Pentru istoricul acesteia, a se vedea *Kriegsschule* 1903.

⁹ Svoboda 1894, I, p. CII-CV (tabelul cu planul de învățământ, la p. CIII-CV).

Academia Tereziană s-a dovedit a fi cea mai atractivă dintre toate instituțiile de învățământ militar, prin pavilioanele sale trecând 13 băieți originari din Mediaș.

A treia instituție cu caracter militar a fost *Collegium Medicum-Chirurgicum*, creat din inițiativa împăratului Iosif II, în 1784. Colegiul a fost numit *Josephinum* (în onoarea suveranului fondator), având misiunea să pregătească medicii și chirurgii necesari armatei imperiale. A fost prima academie de medicină militară din lume, modelul său fiind urmat de *Pépinière* din Berlin (1795). Din anul 1822, instituția a primit rang de universitate și a funcționat până în 1849. Cursurile au fost reluate în anul 1854, dar după două decenii Academia a fost închisă definitiv¹⁰. În aceste ultime două decenii este atestată prezența singurului student medieșan preocupat de medicina militară, anume Ludwig Simon.

Ultimul așezământ de pregătire militară, în ordinea apariției, a fost Academia de honvezi *Ludovika* din Budapesta (1872). La început, academia avea doar cursul de un an pentru pregătirea ofițerilor, însă din 1883 durata studiilor a crescut la trei ani. Aici s-a asigurat doar pregătirea pentru armele infanteriei și cavaleriei. Viitorii ofițeri de artilerie sau genști trebuiau să ia calea Vienei, pentru că autoritățile imperiale nu au permis ca trupele maghiare să aibă în componența lor unități de artilerie (mai târziu de blindate și aviație), de teamă să nu devină o armată de sine stătătoare. Activitățile academiei budapestane s-au perfecționat treptat, astfel că din anul 1897, instruirea obținută aici a fost echivalată cu pregătirea de la Academia Tereziană din Viena. Planurile de studii se asemănau ce cele de la academia vieneză¹¹. Academia *Ludovika* a fost cercetată de doar doi medieșeni, unul fiind înscris în momentul declanșării războiului mondial, iar celălalt imediat după terminarea conflagrației.

*

Registrele instituțiilor militare oferă informații relevante despre cursanții lor. În momentul admiterii, ei aveau vârste de 12–19 ani. Cel mai mic, abia ieșit din copilărie, a fost Anton Schrenk care a intrat în Academia de ingineri militari la nici 12 ani. Dintre toți studiosii, el părăsește cel mai devreme cariera militară, la doar 15 ani, datorită problemelor de sănătate. Tot astfel, Theodor Fabini a luat calea armelor la o vârstă fragedă, de numai 16 ani. Urmează grupul tinerilor înscrși la vârste potrivite pentru viața cazonă: câte cinci de 17, de 18, respectiv de 19 ani¹². Majoritatea lor au fost germani – cel puțin 8, dar sunt și cazuri în care s-au declarat maghiari sau români¹³. În privința confesiunii mărturisite, situația se prezintă astfel: luterani – 8, romano-catolici – 4, greco-catolici și evanghelici – câte unul¹⁴. Viitorii ofițeri proveneau din medii sociale variate. Doi dintre ei își etalează condiția nobiliară: Rudolf Attems (conte, baron de Heiligenkreuz, Podgora, Lucinico, Falkenstein și Tanzenberg) și amintitul Anton Schrench (Freiherr)¹⁵. Pentru aproape jumătate dintre tineri, orientarea spre cariera armelor se explică prin faptul că provin din familii de militari¹⁶. În cadrul studioșilor repertoriați se poate remarca și o filiație: căpitanul infanterist Edgar Sachsenheim (1891) a fost tatăl ofițerului genist Marcel Sachsenheim din perioada Primului Război Mondial. Restul studenților militari au fost fii de contabil, farmacist, funcționar, inginer, muncitor de fabrică, preot sau trezorier¹⁷. Un număr semnificativ de tineri au părinți pensionați sau chiar decedați¹⁸, dar acest impediment nu le afectează ambiția de a deveni ofițeri. Evidențele militare arată, în cazul câtorva medieșeni, faptul că studiile vieneze au fost precedate de absolvirea unor licee civile sau a școlii de cadeți infanteriști de la Sibiu¹⁹.

Durata pregătirii militare a fost variabilă, de cel mult patru ani²⁰. Cele mai lapidare consemnări sunt despre Rudolf Attems (care se orientează spre Drept, apoi către o carieră civilă)²¹ și Ivan Ioanovici (fără dovezi în legătură cu absolvirea și cariera ulterioară). Pe de altă parte, stagiile mai îndelungate nu garantează finalizarea studiilor, cel mai concludent exemplu fiind oferit de Anton Schrenk, pe care boala l-a silit să abandoneze după aproape patru ani. Traseul pregătirii a cunoscut puține abateri, acestea reflectând dorința tinerilor de a se perfecționa sau de a urma calea cea mai

¹⁰ *Geschichte* 1898, p. 260-261; Offner-Killyen 2012, p. 6-11, 34-39.

¹¹ Sigmirean 2013, p. 20-23.

¹² Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 7498 (12 ani), 2026 (16 ani), 1248, 6915, 7096, 9159 (17 ani), 766, 2266, 5168, 6172 (18 ani), 210, 1389, 4983, 7850 (19 ani); Sigmirean 2013, nr. 503 (18 ani); necuprins în repertorii: J. Koczyński (17 ani).

¹³ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 210, 766, 1248, 2026, 4983, 5168, 6172, 9159 (germani), 1389 (român), 7096 (maghiar).

¹⁴ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 766, 1248, 2026, 2266, 4983, 5168, 6915, 7850 (luterani), 210, 6172 (catolici), 1389 (greco-catolic), 7096 (evangelic); Sigmirean 2013, nr. 503 (catolic); necuprins în repertorii: J. Koczyński (catolic).

¹⁵ Despre familia nobiliară Attems: <http://www.genmarenostrum.com/pageine-lettere/letteraa/attems/attems-austria.htm>; pentru Schrench: Gatti 1901, p. 994.

¹⁶ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 2026, 5168 (generali-locotenent), 210 (colonel), 7093 (maior), 1337, 7096 (căpitan), 7498 (locotenent-major), 1248 (ofițer), 6172 (sergent-major de jandarmerie); Sigmirean 2013, nr. 503 (ofițer).

¹⁷ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 1248 (contabil), 2266 (farmacist), 766 (deputat), 1389 (funcționar), 7850 (inginer), 4983 (muncitor), 6915 (paroh la Bratei), 9159 (trezorier).

¹⁸ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 210, 766, 4983, 9159 (decedați), 7093 și Sigmirean 2013, nr. 503 (pensionați).

¹⁹ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 766, 2266 (școli particulare), 1248, 7096 (școala secundară din Kismarton), 2026 (școala secundară din Bratislava), 5168 (școală secundară neprecizată), 4983, 6172, 6915, 9159 (școala de cadeți infanteriști de la Sibiu).

²⁰ Sigmirean 2013, nr. 503 (1 an); Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 210 (1 an); 1248, 1389, 2026, 7096 (2 ani), 766, 1337, 2266, 4983, 5168, 6172, 6915, 7498, 9159 (3 ani), 7093, 7850 (4 ani); necuprins în repertorii: J. Koczyński (2 ani).

²¹ O singură mențiune explicită a gradului de locotenent pentru contele R. Attems, în WZ (Abendpost), nr. 155, 11 iulie 1910, p. 4.

convenabilă. Ludwig Simon a fost atras deopotrivă de medicină (studiată la institutul militar și la universitatea civilă vieneză) și de drept, iar Rudolf Attems a optat hotărât pentru științele juridice. În ultima decadă analizată aici, Victor Caspari a trecut de la Academia Tereziană la Academia de ingineri militari, în timp ce Octavian Costiuc s-a înscris inițial doar ca auditor al academiei tereziene.

Aspectele financiare sunt rar consemnate în mod concret. Se cunoaște că elevul militar Anton Schrenk, deși era de condiție nobilă, a beneficiat de ajutorul fundației Deblin²². În schimb, Ivan Ioanovici, fiu de ofițer pensionar, și-a plătit integral (600 de florini pe an) școlarizarea la Academia Ludovika din Budapesta²³. Cât despre amănuntele referitoare la traiul cotidian al cadeților, acestea rămân în obscuritate.

Majoritatea cursanților au reușit să devină absolvenți ai academiilor frecventate și ofițeri în armata cezaro-crăiască. Din datele oferite în anexa studiului se poate observa că destinele și carierele acestor oameni au fost foarte variate: unii au servit un număr apreciabil de ani în armată, au luptat pe fronturile Primului Război Mondial, primind grade și decorații dintre cele mai înalte, iar alții, mai puțin numeroși, au preferat să aibă ocupații civile, la fel de onorabile precum cele militare, dar ferite de rigurile celor din urmă.

Lista studenților militari (1849 – 1919)

Nr. crt.	Nume și prenume	Academia / școala	Perioada studiilor	Cariera
1.	Anton Schrenk (Freiherr)	Viena, Acad. Ingineri militari	1851-1854	Abandonează studiile la 15 ani, pe motive de sănătate (1854) ²⁴ .
2.	Ludwig Simon	Viena, <i>Josephinum</i> , fac. Medicină militară	1856-1860	²⁵ .
		Viena, Univ., fac. Medicină și Drept	1856-1857 1859	
3.	Karl Commendo	Viena, Acad. Tereziană; Viena, Acad. Ingineri militari, fac. Ingineri	1863-1866	Sublocotenent infanterist (1866), locotenent (1876), căpitan clasele II (1883) și I (1888); după pensionare a trăit la Alba Iulia (1890) ²⁶ .
4.	Edgar Sachsenheim	Viena, Acad. Tereziană; Viena, Acad. Ingineri militari, fac. Ingineri	1875-1879	Sublocotenent de infanterie (1879), locotenent (1884), căpitan clasa II (1891); pensionat pe motive medicale (1892), s-a stabilit la Timișoara, apoi în comitatul Tolna (Ungaria); activează în domeniul mătăsii ca inspector (1893-1924) și adjunct al ministrului agriculturii (1924-1929); în 1922 este avansat la gradul de maior al armatei maghiare; decedat în martie 1932 ²⁷ .
5.	Jagello Koczynski	Viena, Acad. Tereziană; Viena, Acad. Ingineri militari, secția artilerie	1878-1880	Sublocotenent genist (1881); locotenent (1885); căpitan clasele II (1892) și I (1894), cooptat în rândul inginerilor constructori militari ²⁸ .
6.	Rudolf Attems (conte)	Viena, Acad. Tereziană	Ante 1891	Provine dintr-o familie nobiliară austriacă; șambelan imperial (1897), funcționar la ministerul instrucțiunii (1901) și la consiliul de miniștri (1906); consilier aulic la Linz (1916); decorat cu <i>Jubiläums-Erinnerungsmedaille</i> pentru civili, membru al
		Viena, Univ., fac. Drept	1891	

²² Fundația are la bază donația testamentară de 150.000 florini făcută de baronul Maximilian Deblin în 1739. Condițiile acordării de stipendii din această fundație au fost reglementate de împăratul Francisc II în 1798, cf. Gatti 1901, p. 406.

²³ Sigmirean 2013, nr. 503 (valoarea taxei, la p. 21).

²⁴ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 7498; Gatti 1901, p. 994.

²⁵ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 7850;

²⁶ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 1337; Svoboda 1894, II, p. 520-521; S: 1867, p. 245; 1877, p. 195; 1884, p. 191; 1889, p. 396.

²⁷ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 7093; Svoboda 1894, II, p. 718; S: 1880, p. 333; 1885, p. 314; 1892, p. 216; TU, 4, nr. 15, 8 aprilie 1922, p. 4; 12, nr. 7, 25 ianuarie 1930, p. 4; NH, 22 martie 1932, 8 kiadás.

²⁸ Necuprins în repertoriul lui Szabó-Simon-Szögi 2014. WZ, nr. 187, 17 august 1881, p. 2; S: 1882, p. 640; 1886, p. 730; 1893, p. 823; 1895, p. 829; 1896, p. 822; PL, 41, nr. 261, 30 octombrie 1894, p. 10.

Nr. crt.	Nume și prenume	Academia / școală	Perioada studiilor	Cariera
				Ordinului de Malta (1894), cavaler al Ordinului <i>Coroana de fier</i> (1913) etc.; decedat în 1919 ²⁹ .
7.	Joseph Folbert	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1891-1894	Sublocotenent de cavalerie (1894); locotenent (1898); din 1898 participă la numeroase concursuri hipice; moare în urma unui accident de călărie (1904) ³⁰ .
8.	Max Mangesius	Viena, Acad. Ingineri militari, secția artilerie	1893-1896	Sublocotenent artilerist (1896); locotenent (1900); căpitan în cadrul Ministerului de Război (1911); maior pensionat (1918); decorat cu <i>Jubiläums-Erinnerungsmedaille</i> pentru militari (1900), <i>Militär-Jubiläumskreuz</i> (1908), <i>Militärverdienstmedaille</i> (1916) ³¹ .
9.	Johann (Hans) Rosenauer	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1903-1906	Sublocotenent infanterist (1905); locotenent (1911); decorat cu <i>Militär-Jubiläumskreuz</i> (1908); prizonier la Kașira, lângă Moscova (1917); integrat în armata maghiară (1920) ³² .
10.	August Locher	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1906-1909	Sublocotenent de infanterie (1909); locotenent artilerist (1914); căpitan (1916); apreciat pentru curaj (1915, 1916, 1917), decorat cu <i>Erinnerungskreuz 1912/13</i> , <i>Crucea de Merit Militar</i> , clasa III (cu spade) și cu <i>Karl-Truppenkreuz</i> ; integrat în armata maghiară (1920), este pus în retragere conform clauzelor păcii de la Trianon (1921); se stabilește la Budapesta ³³ .
11.	Otto Helmuth Binder	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1907-1910	Sublocotenent de cavalerie (1910); locotenent (1913); căpitan (1918); maior (1928); colonel (1938), general-maior (1942) în armata maghiară; apreciat pentru curaj și decorat cu <i>Crucea de Merit Militar</i> , clasa III (1916); se remarcă în domeniul călăriei sportive (1913-1914 și 1920-1936), câștigând numeroase competiții internaționale; a fost directorul școlii de călărie de la Örkény și al Hergheliei sportive a Ministerului Apărării din Ungaria (1938-1944); prizonier de război în Rusia (1916-1918 și 1945-1948); prigonit de regimul comunist, i se stabilește domiciliu obligatoriu (1951), iar la scurt timp încetează din viață ³⁴ .
12.	Julius Pauer	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1908-1911	Sublocotenent de infanterie (1911); locotenent artilerist (1914); căpitan (1917); apreciat pentru curaj (1915, 1916, 1917) și decorat cu <i>Crucea de</i>

²⁹ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 210; GT (Morgen-Ausgabe), 4, nr. 100, 13 aprilie 1894, p. 2; HSHB: 1897, p. 201; 1901, p. 307; 1906, p. 322; 1915, p. 94; 1916, p. 571; 1918, p. 650; WZ, nr. 33, 9 februarie 1919, p. 5.

³⁰ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 2266; Svoboda 1894, II, p. 861; Svoboda 1897, III, p. 151; WZ, nr. 189, 18 august 1894, p. 2; S: 1895, p. 591; 1899, p. 632; ASZ, 19, nr. 95, 3 noiembrie 1898, p. 1333; 25, nr. 38, 26 mai 1904, p. 619; NFP (Morgenblatt), nr. 14277, 25 mai 1904, p. 8.

³¹ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 5168; S: 1897, p. 742; 1900, p. 772; 1901, p. 779; 1909, p. 833; 1912, p. 115, 1164; 1914, p. 61; 1916, p. 965; R, 25, nr. 219, 15 mai 1918, p. 6; RK, nr. 34, 8 mai 1920, p. 965.

³² Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 6915; WZ, nr. 188, 18 august 1906, p. 1; S: 1907, p. 318; 1909, p. 551; 1912, p. 336; V, nr. 638, 22 decembrie 1917, p. 50; RK, nr. 30, 24 aprilie 1920, p. 663.

³³ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 4983; S: 1910, p. 346; 1916, p. 643; 1917, p. 827; 1918, p. 1212; WZ: nr. 188, 18 august 1909, p. 4; nr. 96, 28 aprilie 1914, p. 12; nr. 79, 8 aprilie 1915, p. 1; nr. 218, 21 septembrie 1915, p. 1; nr. 187, 17 august 1916, p. 1; nr. 210, 14 septembrie 1916, p. 2; PL (Morgenblatt), 64, nr. 46, 15 februarie 1917, p. 6; RK, nr. 24, 3 aprilie 1920, p. 542; nr. 31, 30 aprilie 1920, p. 851; nr. 50, 15 octombrie 1921, p. 662; BK, 66, nr. 102, 7 mai 1932.

³⁴ Szabó-Simon-Szögi 2014, nr. 766; Bene-Szabó 2003, p. 50; S: 1911, p. 734; 1918, p. 979; WZ: nr. 187, 18 august 1910, p. 7; nr. 125, 1 iunie 1913, p. 4; nr. 27, 4 februarie 1916, p. 2; nr. 216, 21 septembrie 1916, p. 2; RK: nr. 53, 17 iulie 1920, p. 1410; 55, nr. 9, 1 mai 1928, p. 57; nr. 14, 3 aprilie 1942, p. 208.

Nr. crt.	Nume și prenume	Academia / școală	Perioada studiilor	Cariera
				<i>Merit Militar</i> , clasa III (1917); integrat în armata maghiară (1919) ³⁵ .
13.	Hermann Weidner	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1910-1913	Sublocotenent infanterist (1913); locotenent (1915); apreciat pentru curaj (1914, 1915); integrat în armata maghiară (1919), este pus în retragere cu gradul de căpitan, conform clauzelor păcii de la Trianon (1921) ³⁶ .
14.	Victor Caspari	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1912	Sublocotenent genist (1914); locotenent (1915); apreciat pentru curaj (1916) și decorat cu <i>Crucea de Merit Militar</i> , clasa III (1917) ³⁷ .
		Viena, Acad. Ingineri militari	1912-1914	
15.	Ivan Ioanovici (Joanovich)	Budapesta, Acad. Ludovika	1914	³⁸ .
16.	Octavian Costyuk	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1916	Militar rezervist în academie; avansat sublocotenent infanterist (1916) ³⁹ .
17.	Marzell Sachsenheim	Viena, Acad. Ingineri militari, secția geniu	1916	Sublocotenent (1917), locotenent (1920), lt. major (1922) în armata maghiară; stabilit la Budapesta (1928) ⁴⁰ .
		Budapesta, Politehnica, fac. Inginerie	1928	
18.	Theodor Fabini	Viena, Acad. Tereziană, fac. Ofițeri	1917-1919	Cadet (1916); sublocotenent infanterist (1917), înaintat, în mod excepțional, la gradul de locotenent al armatei maghiare, urmând ca anul III de studii să-l facă la Budapesta (1919); locotenent (1920); pus în retragere conform clauzelor păcii de la Trianon (1922), dar reprimat cu gradul de lt. major (1924); avansat căpitan (1929), maior (1940) și locotenent-colonel (1942); a primit <i>Crucea de Merit</i> a Ordinului <i>Vulturul German (Das Verdienstkreuz des Ordens vom Deutschen Adler)</i> clasa I, cu spade (1941) și <i>Recunoașterea Laudei (Dicsőér Elismerése)</i> în 1943 ⁴¹ .
		Budapesta, Acad. Ludovika	1919-1920	

Bibliografie

Fonduri arhivale:

NH – Magyar Nemzeti Levéltár, K szekció: Magyar Távirati Irodai hírei 1920–1956 / Napi hírek / Napi tudósítások, 1920–1944.

Lucrări

Bene-Szabó 2003 – Bene J., Szabó P., *A magyar királyi honvéd huszár tisztikar 1938-1945*, Nyíregyháza, 2003.

³⁵ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 6172; S: 1911, p. 357; 1916, p. 645; 1918, p. 1039, 1220; FB (Morgen-Ausgabe), 69, nr. 90, 31 martie 1915, p. 11; WZ, nr. 21, 27 ianuarie 1916, p. 1; FB (Abend-Ausgabe), 71, nr. 217, 9 august 1917, p. 3; R (Morgenblatt), 24, nr. 76, 16 februarie 1917, p. 9; WZ, nr. 265, 20 noiembrie 1917, p. 1; RK: nr. 68, 17 decembrie 1919, p. 1419; nr. 31, 30 aprilie 1920, p. 853.

³⁶ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 9159; S: 1914, p. 275; 1916, p. 99; WZ: nr. 304, 29 decembrie 1914, p. 8; nr. 103, 6 mai 1915, p. 11; R (Nachmittagsausgabe), 22, nr. 539, 16 noiembrie 1915, p. 4; RK: nr. 102, 27 decembrie 1919, p. 2573; nr. 50, 15 octombrie 1921, p. 641.

³⁷ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 1248; S: 1916, p. 854; 1917, p. 1165; NFP, nr. 18008, 12 octombrie 1915, p. 5; PL (Abendblatt), 62, nr. 189, 9 iulie 1915, p. 6; FB (Abend-Ausgabe), 70, nr. 213, 3 august 1916, p. 3; PL (Morgenblatt), 63, nr. 344, 11 decembrie 1916, p. 5; OLZ, 38, nr. 3, 20 ianuarie 1917, p. 5;

³⁸ Sigmirean 2013, nr. 503.

³⁹ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 1389; FB (Morgen-Ausgabe), 71, nr. 226, 18 august 1917, p. 11; S, 1918, p. 162, 615.

⁴⁰ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 7096; RK: nr. 24, 3 aprilie 1920, p. 546; 53, nr. 20, 26 august 1926, p. 173; HK, 36, nr. 25, 15 decembrie 1928, p. 354; BCLJ, 29, 1928, partea II, p. 685.

⁴¹ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 2026; S: 1917, p. 324, 653; 1918, p. 338, 827; RK: nr. 72, 13 septembrie 1919, p. 1381, 1383; nr. 67, 20 august 1920, p. 1610; nr. 27, 28 iunie 1922, p. 198; nr. 42, 22 decembrie 1923, p. 144; 56, nr. 28, 1 noiembrie 1929, p. 184; nr. 22, 1 august 1940, p. 184; nr. 14, 3 aprilie 1942, p. 213; nr. 3, 12 ianuarie 1943, p. 37; nr. 53, 29 decembrie 1943, p. 1834.

- Gatti 1901 – F. Gatti, *Geschichte der k. und k. Technischen Militär-Akademie*, vol. 1: *Geschichte der k.k. Ingenieur- und k.k. Genie-Akademie 1717-1869*, Wien, 1901.
- Geschichte 1898 – *Geschichte der Wiener Universität von 1848 bis 1898. Als Huldigungsfestschrift zum fünfzigjährigen Regierungsjubiläum des Kaisers Franz Josef I*, Hrsg. vom Akademischen Senate der Wiener Universität, Wien, 1898.
- Kriegsschule 1903 – *Die k. und k. Kriegsschule 1852-1902*, Herausgegeben vom Kommando der k. und k. Kriegsschule, Wien, 1903.
- Offner-Killyen 2012 – R. Offner, H. von Killyen, *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei 1775-1874. Ungarländische Zöglinge der Wiener medizinisch-chirurgischen Josephs-Akademie (Josephinum) 1775-1874*, Budapest, 2012.
- Sigmirean 2013 – C. Sigmirean, *Elevi din Transilvania la Academia militară de honvezi „Ludovika” din Budapesta*, Sibiu, 2013.
- Svoboda 1894 / 97 – J. Svoboda, *Die Theresianische Militär-Akademie zu Wiener-Neustadt und ihre Zöglinge von der Gründung der Anstalt bis auf unsere Tage*, 3 vol., Wien, 1894-1897.
- Szabó-Simon-Szőgi 2014 – Szabó M., Simon Z., Szőgi L., *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849-1919 között*, 2 vol., Marosvásárhely / Târgu-Mureș, 2014.

Periodice

- ASZ – *Allgemeine Sport-Zeitung*, Wien, 1880–1927.
- BCLJ – *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*, Budapest, 1880–1928.
- BK – *Budapesti Közlöny*, Buda-Pest, 1853–1944.
- FB – *Fremden-Blatt*, Wien, 1847–1919.
- GT – *Grazer Tagblatt*, Graz, 1891–1934.
- HK – *Hivatalos Közlöny*, Budapest, 1893–1944.
- HSHB – *Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*, Wien, 1874–1918.
- NPF – *Neue Freie Presse*, Wien, 1864–1939.
- OLZ – *Österreichische Land-Zeitung*, Krems am Donau, 1880–1991.
- PL – *Pester Lloyd*, Buda-Pest, 1854–1945.
- R – *Reichspost*, Wien, 1893–1938.
- RK – *Rendeleleti közlöny a Magyar Királyi Nemzeti Hadseregszámára*, Budapest (1874-1923); *Honvédségi közlöny* (1924-1938); *Honvédségi közlöny a Magyar Királyi Honvédség számára* (1939-1944).
- S – *Militär-Schematismus des österreichischen Kaiserthums*, Wien (1850–1868); *Kais. Königl. Militär-Schematismus* (1869–1889); *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die k. u. k. Kriegs-Marine* (1890-1914); *Ranglisten des Kaiserlich und Königlichen Heeres* (1916-1918).
- TU – *Tolnamegyei Ujság*, Szekszárd, 1919-1943.
- V – *Verlustliste*, Wien, 1914-1919.
- WZ – *Wiener Zeitung*, Wien, 1780-.

CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA PAROHIEI GRECO-CATOLICE SIGHET, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA

Dr. Marius Câmpeanu

Abstract. *Considerations regarding the establishment and organization of the Parish Greek-Catholic Sighet in the second half of the nineteenth century.* This study presents the obstacles encountered by the Greco-Roman Catholics from Sighet in organizing their own parish, separated by the Greco-Catholic Bishopric of Muncaci and „united” by the Greco-Catholic Bishopric of Gherla. The Parish Greek-Catholic Sighet was founded in 1871, following a long and difficult process, which trained both the Romanian priesthood and intellectuals in Maramureș, as well as the superior forums of the Greek-Catholic ecclesiastical institutions in Transylvania. Also presented are the priests who served in Sighet until 1900 and some information regarding the first Romanian church in Sighet, built between 1890 and 1892.

Cuvinte cheie: Maramureș, Sighet, Biserica Greco-Catolică, protopopiat, parohie.

Keywords: Maramureș, Sighet, Greek-Catholic Church, deanery, parish.

În anul 1733, prin anexarea comitatului Maramureș de către Ungaria, românii maramureșeni de confesiune ortodoxă care până la acea dată s-au aflat, fie sub jurisdicția episcopilor de Vad, fie sub conducerea pastorală a episcopilor locali, au ajuns sub autoritatea ecleziastică a episcopilor de Muncaci¹. Dominația Episcopiei Greco-Catolice rutene cu sediul la Ungvár asupra arealului amintit a durat până în toamna anului 1860 când, în cadrul Episcopiei Greco-Catolice de Gherla (înființată în anul 1853), a luat naștere Vicariatul Greco-Catolic românesc al Maramureșului². În calitate de vicar a fost numit Mihail Pavel, parohul Slatinei, localitate situată dincolo de râul Tisa, vizavi de Sighet. Paradoxal, românii din Sighet, oraș care din punct de vedere administrativ avea rolul de sediu de comitat, datorită jocului de culise pus în practică de autoritățile maghiare și de episcopii ruteni au fost obligați sămai aștepte încă câțiva ani până la includerea într-o instituție ecleziastică românească. În studiul de față prezentăm demersurile întreprinse atât de reprezentanții clerului și a intelectualității locale, cât și de Ioan Alexi, episcopul Gherlei, și de Alexandru Șterca Șuluțiu, mitropolitul Transilvaniei, de a repara o nedreptate confesională, și de a-i aduce pe românii sigheteni în cadrul Vicariatului Maramureș și, implicit, în componența eparhiei greco-catolice de Gherla.

Parohiei Greco-Catolice Sighet, vicarul Tit Bud i-a consacrat lucrarea monografică „Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice române din Sighetul Maramureșului”, tipărită la Gherla, în anul 1905. Referindu-se la data de înființare a parohiei, pe care șematismul de Muncaci din 1825 o considera „*parochia antiqua*”³, autorul a subliniat faptul că nu există informații. În intervalul de timp în care, din punct de vedere confesional, Maramureșul a fost încorporat eparhiei rutene de Muncaci, Sighetul a fost sediu de vicariat⁴. Într-o primă etapă, slujbele religioase au fost oficiate într-o biserică de lemn, donată pe la 1746-1750 de „*parohienii*” din Săcel⁵. În 1804, biserica a ars, în locul acesteia fiind ridicată, prin contribuția tuturor românilor din Maramureș, o biserică de piatră, sfințită în anul 1808.

După înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, Episcopia Greco-Catolică de Muncacia refuzat să cedeze parohia Sighet. Refuzul categoric a părții rutene a dus la apariția unui remarcabil filon de luptă pus în slujba sighetenilor, care a antrenat atât preoțimea și intelectualitatea românească din Maramureș, cât și forurile superioare ale instituțiilor ecleziastice greco-catolice din Transilvania.

Ioan Alexi, episcopul Gherlei, cu susținerea lui Alexandru Șterca Șuluțiu, mitropolitul de Alba Iulia și Făgăraș, a inițiat o amplă campanie petiționară pentru recuperarea parohiei Sighet, adresându-se principalelor foruri decizionale:

¹ Din punct de vedere confesional, comitatul Maramureș a fost trecut sub jurisdicția Muncaciului deoarece Episcopia Greco-Catolică de Muncaci era singura eparhie greco-catolică din Ungaria.

² După anul 1860, în Maramureș au existat două vicariate: un vicariat rutene, condus de Petru Anderco (parohul Sighetului), cu sediu la Sighet, și altul românesc, condus de Mihail Pavel, cu sediu la Slatina. După moartea lui Petru Anderco (1869), oficiul de vicar, potrivit șematismelor de Muncaci din 1870 și 1872, a fost preluat de către Ioan Pásztyli, parohul Hustului.

³ Bud 1905, p.6.

⁴ Vicariatul Maramureșului (sau „*al Marmășiei*”) a fost înființat la data de 24 august 1776, de împărăteasa Maria Tereza, pentru românii de confesiune greco-catolică din comitatele Maramureș și Satu Mare („*pro districtibus valahicus*”). În structura eparhiei de Muncaci, și anterior anului 1776, sub denumirea de „*archidiaconat*”, Maramureșul avea o autonomie distinctă. Episcopii ruteni și-au manifestat controlul ecleziastic asupra arealului prin intermediul unor vicari („*locuitori episcopesci*”), a căror funcție se suprapunea calității de parohi ai Sighetului. Din deceniul trei al secolului al XVIII-lea și până în deceniul șapte al secolului al XIX-lea, Maramureșul a avut următorii vicari: Simeon Olsavszky (între 1729 și 1733), Grigorie Bulko (între 1740 și 1742), Ioan Blasovszky (între 1743 și 1744), Andrei Bacsinszky (între 1746 și 1754), Daniel Havrilovics (între 1754 și 1761), Andrea Zsetkey (între 1761 și 1772), Mihail Paraszovics (între 1772 și 1778), Georgiu Közseghy (între 1778 și 1806), Basiliu Papp (între 1808 și 1811), Mihail Tabakovits (între 1811 și 1813), Ștefan Andruhovics (între 1813 și 1815) și Petru Anderco (între 1815 și 1869).

⁵ Bud 1905, p.6.

Curtea imperială de la Viena, Nunțiatura Apostolică de la Viena și Suveranului pontif de la Roma. De asemenea, numeroase memorii au fost trimise de românii sigheteni sediiului eparhial din Gherla⁶, prin intermediul acestora fiind expuse o serie de argumente pentru a se vedea că cererile de integrare într-o eparhie românească sunt absolut legitime. În acest sens, a fost subliniată poziționarea geografică a Sighetului - în mijlocul unui ținut cu populație românească - , datele statistice care prezentau numărul mare de români în comparație cu cel al rutenilor (potrivit conscripției realizate de vicarul Petru Anderco, în 1851, erau 117 familii de români și 60 familii de ruteni) sau vechimea românilor sigheteni „*ab antiquis*”, în comparație cu rutenii, care au venit din Galiția în timpurile din urmă⁷. În planul de încorporare a Sighetului în cadrul eparhiei de Gherla, Ioan Alexi s-a confruntat cu o problemă de natură ierarhică. Petru Anderco – parohul Sighetului și vicarul Maramureșului din perioada muncăceană – a fost mult mai atras de polul de putere delat Ungvár. Atitudinea clericului cu obârșii românești (P. Anderco s-a născut în comitatul Satu Mare), dar care promova politica administrației ecleziastice rutene, a dat naștere la reacții de unitate națională și confesională din partea protopopilor maramureșeni, dintre care îi amintim pe Grigore Roșca (protopopul Izei), Ioan Mihalyi de Apșa (protopopul Vișeuului) și Alexandru Lazăr de Purcăreț (protopopul Sighetului). Obiectivul comun al acestora consta în înlocuirea vicarului filorutean cu o persoană care să servească cauzei comune⁸.

În perioada următoare, deși iminența încorporării Sighetului devenise realizabilă, autoritățile muncăcene au căutat pretexte prin care să-și prelungească jurisdicția ecleziastică asupra românilor din reședința comitatului. Deceniul șapte al secolului al XIX-lea a adus câteva schimbări semnificative în procesul lung și anevoios de recuperare a parohiei Sighet. Astfel, menționăm vizita episcopului Ioan Alexi (în vara anului 1860) în Maramureș, urmată la puțin timp de reînființarea Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului și de numirea lui Mihail Pavel în calitate de vicar foraneu al acestei entități ecleziastice, la data de 24 noiembrie 1860. După reînființarea vicariatului maramureșean, Ioan Alexi a demarat noi acțiuni în scopul dobândirii parohiei Sighet. La 27 martie 1862, episcopul a trimis memoriile Consiliului Locumtenențial al Ungariei, arhiepiscopului Joseph Ludovic, Cancelariei aulice maghiare și locțiitorului regelui Ungariei, Palffy Moritz, prin care cerea insistenț sprijinirea demersului său⁹. Pe lângă argumentele mai vechi, utilizate în memoriile din anii precedenți (cu considerente de ordin geografic, statistic-etnic și al vechimii istorice), au fost aduse argumente noi, cum ar fi: cel al păstrării limbii române, al vicariatului românesc înființat la Sighet, al Preparandiei și Convictului (înființate prin intermediul „*Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*”), dotate de împăratul Francisc Iosif I, în anul 1861, cu un teren erarial în centrul Sighetului¹⁰. Din păcate, moartea lui Ioan Alexi (1863) a venit într-un moment nefavorabil, în care recursurile repetate referitoare la destinul Sighetului se aflau încă în dezbateri înalte foruri politice și ecleziastice.

Acțiunile inițiate de episcopul Ioan Alexi vor fi continuate de vicarul Mihail Pavel și de câțiva intelectuali locali, ajunși în diferite funcții de conducere ale comitatului, din care îi amintim pe comitele suprem Iosif Man, pe Gavrilă Mihaly de Apșa ori pe pretorii Ioan Iurca și Vasile Mihalca. În aprilie 1862, o delegație formată din trei intelectuali maramureșeni s-a adresat Primatului de Strigoniu „*în cauza ca parohia Sighetului să se încorporeze în episcopatul român al Gherlei*”¹¹. Și de această dată, demersul revendicativ nu a găsit rezolvare, continuându-se politica de tergiversare în luarea unei decizii definitive, favorabile românilor. Mai mult, s-a observat o preocupare din partea forurilor abilitate vizavi de consecințele nefaste ale unei asemenea decizii. Înlăturarea jurisdicției rutene asupra Sighetului presupunea o dublă amenințare: una de natură etno-confesională pentru comunitatea ruteană din Sighet (formată din 619 persoane în 1862) și alta, ecleziastică teritorială, care presupunea restrângerea sferei jurisdicționale a episcopiei de Muncaci¹². Tergiversarea deciziei în această chestiune a avut consecințe negative asupra celor două instituții de cultură românești, Preparandia și Convictul, înființate în anul 1862 la Sighet. Invocându-se faptul că nu dispunea de fonduri stabile care să-i asigure funcționarea, statutele „*Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*” au fost mereu refuzate, iar sub pretextul că Sighetul se afla sub patronaj rutean, Preparandia nu putea să funcționeze sub jurisdicția eparhiei de Gherla. În această conjunctură, pentru a zădărnici planurile românilor de emancipare culturală, episcopul rutean a cerut transferarea Preparandiei de la Sighet la Hust, cu scopul de a o transforma într-o preparandie ruteană.

În anul 1864, o delegație formată din vicarul Mihail Pavel, comitele Iosif Man, pretorii Ioan Iurca, Vasile Mihalca și Vasile Mihalyi s-a deplasat la Viena pentru a prezenta împăratului și forurilor competente un memoriu revendicativ¹³.

⁶ Din activitatea petiționară a românilor din Sighet, amintim memoriile înaintate în zilele de 20 februarie 1855, 5 iunie 1855, 29 iulie 1855, 3 septembrie 1855 și 14 octombrie 1856. Sima 2003, p. 188.

⁷ Sima 2003, p. 188-189.

⁸ Sima 2003, p. 189-190.

⁹ Sima 2003, p. 193.

¹⁰ Sima 2003, p. 193. Bud 1905, p. 9.

¹¹ Grigor 1997, p. 87. Sima 2003, p. 194.

¹² Sima 2003, p. 195.

¹³ Sima 2003, p. 195.

Membrii delegației s-au întors acasă doar cu promisiuni vagi, o primă îmbunătățire simțindu-se-se abia în anul 1868, când au fost aprobate statutele „Astrei Maramureșene”.

În vara anului 1869, odată cu moartea vicarului Petru Anderco, s-a rupt ultima pârghecie-i ținea legați pe românii sigheteni de episcopia de Muncaci. Simțind că naționalitatea le era amenințată deoarece limba română fusese exclusă din cult, dar și luând în calcul faptul că în toate recensămintele au fost prezentate date statistice eronate, în 7 iunie 1869, membrii comunității românești din Sighet au decis să treacă la ortodoxie. În acest sens, la data de 10 iunie 1869, un memoriu ce purta semnătura a 120 de capi de familie români a fost înaintat episcopului rutean¹⁴. Actul prin care se cerea separația româno-ruteană aducea în prim-plan o serie de argumente, dintre care amintim: elementul românesc majoritar în parohia Sighet, aportul considerabil al românilor la înzestrarea parohiei și înființarea, în 1776, a Vicariatului Maramureșului exclusiv pentru români („*pro districtibus valahicus*”). Intenția de trecere la ortodoxie a fost pusă în practică cu repeziciune. În zilele de 13 și 28 iunie, mai mulți petiționari s-au prezentat, însoțiți de doi martori de altă confesiune, în fața preotului greco-catolic Mihail Șuba, succesorul lui Petru Anderco și administrator interimar al Parohiei Sighet, pentru a-și înregistra trecerea la ortodoxie¹⁵. Chiar mai mult, s-a constituit un Comitet permanent, format din 17 membri, care urma să facă toate demersurile necesare pentru încorporarea jurisdicțională a Parohiei Greco-Catolice Sighet în cadrul Mitropoliei Ortodoxe a Transilvaniei. Văzând alternativa trecerii comunității românești din Sighet la „*neunire*”, fapt care ar fi generat clivaje și în rândul populației rutene¹⁶, Ministerul Cultelor a opinat că trebuiesc ia în considerare solicitările primite, soluționându-le favorabil prin „*Decretul Sfintei Congregațiuni de Propaganda Fide*”, emis la 6 mai 1870. În luarea acestei decizii, probabil, au avut impact și întâlnirile episcopului Gherlei, Ioan Vancea, cu reprezentanți ai autorității papale, desfășurate în timpul deplasării sale la Roma, în 1870, la lucrările Conciliului Vatican I.

Conform legislației, în urma decretului dat de Ministerul Cultelor, guvernul maghiar trebuia să ceară un punct de vedere din partea Ordinariatului Diecezan din Gherla privitor la încorporarea Parohiei Greco-Catolice Sighet în cadrul episcopiei românești. În baza acestei proceduri, Ștefan Pankovici, episcopul Muncaciului, l-a delegat pe canonicul Alexandru Szegely, iar Ioan Vancea, episcopul Gherlei, l-a delegat pe vicarul Mihail Pavel; cei doi prelați urmând să definitiveze actul de separare ce trebuia, ulterior, înscris într-un „*protocol resignatoriu*”¹⁷. Delegații și-au început activitatea la 8 iulie 1871, prin redactarea protocolului amintit în patru exemplare, ce urmau a fi trimise Nunțiaturii Apostolice de la Viena, Mitropoliei Greco-Catolice de Alba-Iulia și Făgăraș, Episcopiei Greco-Catolice de Gherla, iar ultimul trebuia să rămână în arhiva parohiei nou-înființate. Același protocol stabilea data de 31 iulie 1871 ca termen limită pentru conscrierea credincioșilor români și ruteni din Sighet. Cu toate că erau majoritari, recensământul din 1870 evidențind un număr de 800 de credincioși români, în comparație cu 619 de credincioși ruteni, atât lăcașul de cult, cât și casa parohială au rămas în administrarea părții rutene.

Etapele procesului de înființare și de încorporare a Parohiei Greco-Catolice Sighet în cadrul eparhiei de Gherla au fost reflectate în presa vremii. Cel mai mare partizan al intereselor românești a fost periodicul „*Federațiunea*”, în care au fost prezentate momentele de bucurie trăite de românii din Maramureș, dar și dezamăgirea simțită de sighetenii rămași sub jurisdicția ruteană. Aceste stări sufletești, le exemplificăm prin: „*O suliță împlântată în pieptu de mamă*”, articol publicat în iulie 1868, din care spicuim: „*Laudă cerului, că reanexându-se Marmăția în deceniul trecut către Episcopia română a Gherlei, norii cei negri ce amenințau cu înădușire naționalitatea noastră au dispărut și Marmăția iar își cunoaște pe mama sa cea dulce, propășind spre bucuria națiunii române; Viermi însă tot au mai rămas, care cu dinți de fariseu rod la rădăcina tulpinii naționale*”¹⁸. În continuare este prezentat faptul că Sighetul („*capitala Maramureșului*”), raportat la preponderența românilor în comparație cu rutenii, deși trebuia să facă parte din eparhia de Gherla, „*prin intriga unor români renegați, rămase spre marea noastră daună în mâna rusetului*”. Principalul vinovat a fost Petru Anderco, al cărui gest de renegare a naționalității sale românești s-a identificat cu „*înfigerea pumnalului în pieptul nevinovat al mamei sale*”¹⁹. Vicarul Anderco, „*deși român de viță și sămânță, se puse sub flamura rusească, paralizând toate năzuințele bărbatilor noștri duiosi pentru soarta parohiei sighetene*”²⁰, a fost aspru criticat în majoritatea articolelor apărute în presă, care au avut drept subiect situația confesională a românilor sigheteni. Amenințările de trecere la confesiunea ortodoxă - variantă exprimată în scopul salvării identității naționale și a limbii române, devenită instrument de presiune cu rol determinant în grăbirea deciziei forurilor în drept – și-a aflat spațiu în discursul românesc exprimat în presa acelor

¹⁴ Sima 2003, p.202.

¹⁵ Federațiunea 1869, p.277.

¹⁶ În același ziar s-a mai subliniat: „*dacă regimul nu se va grăbi să liniștească spiritele agitate de apăsarea rusească, atunci schizma și dezbinarea bisericească din Sighet se va lăți ca o scânteie electrică, dar nu numai între români, dar și între ruși, ba oricine se poate convinge cum că rușii sunt din cutare respect mai aplecați la neunire ca românii*”. Federațiunea 1869, p. 277.

¹⁷ Sima 2003, p.206.

¹⁸ Federațiunea 1868, p.408.

¹⁹ Federațiunea 1868, p.409.

²⁰ Federațiunea 1871, p.350.

timpuri²¹. Opțiunea de a deveni „*neuniți*” a fost privită ca „*o scoatere din brațele reci ale unei mame vitrege*”, un gest de salvare națională într-o perioadă în care rusificarea sau maghiarizarea devenise un pericol iminent. În această conjunctură, poporul român din Sighet „*indignat până la rădăcina sufletului său de maltrătarile suferite se pronunță pentru neunire*”²².

Parohia Greco-Catolică românească din Sighet a fost înființată prin decretul Nunțiatunii Apostolice de la Viena (nr. 493/2) din 18 aprilie 1871. Potrivit documentului, comunitatea românească a fost scoasă de sub jurisdicția eparhiei de Muncaci, fiind încorporată eparhiei de Gherla. În deceniile opt și nouă ale secolului al XIX-lea, românii din Sighet au primit pentru oficierea serviciilor religioase o capelă ce aparținea Episcopiei Romano-Catolice de Satu Mare, aflată în piața centrală a orașului.

Inaugurarea „*libertății religioase*” a avut loc la 1 august 1871 când, pentru prima oară, a răsunat limba română („*singura limbă a lor dulce*”) în cadrul Sfintei Liturghii oficiate de vicarul Mihail Pavel și de protopopii Ioan Pop și Vasile Mihalca, în capela pusă la dispoziție de „*venerabilul*” Ladislau Biro, episcopul romano-catolic de Satu Mare. După terminarea Te-deumului, clericii și credincioșii adunați s-au deplasat la edificiul „*alumnatului român*” pentru a se constitui, conform proiectului în zece puncte a dr. Ioan Mihalyi, „*comuna bisericească română din Sighetul Maramureșului*”. În cadrul acestei adunări a fost format un senat din 15 membri, care urma să gestioneze problemele administrative, bisericești și școlare ale parohiei. Primul senat parohial al Sighetului era alcătuit din următorii membri: Ioan Salca, Teodor Pop, George Simonoschi (făt), Paul Lipcei, dr. Ioan Mihalyi (avocat al „*comunei bisericești*”), Ioan Pop, George Mărcuș, Vasile Ardeleanu, Paul Moldovan, Dumitru Opriș, Mihai Oros și Simeon Botezan (secretar)²³.

În perioada următoare, în urma unor colecte la care au contribuit atât credincioșii din oraș, cât și cei din parohiile vicariatului maramureșean au fost cumpărate veșminte preoțești și s-a împodobit Sfântul Altar²⁴. Cărțile bisericești folosite la oficierea Sfintei Liturghii și a celorlalte servicii religioase au fost donate de mitropolitul de la Blaj²⁵. Posibil, pentru oficierea serviciului divin, au fost transferate și obiectele de cult dăruite de episcopul Ioan Alexi „*tinerimii române*” din Preparandie, în vara anului 1863. Donația arhierelui gherlean cuprindea cărți bisericești (Liturghier, Evanghelie, Apostol), „*un ciboriu*” și un rând de veșminte preoțești de culoare roșie, toate acestea fiind date în grija profesorului Ioan Bușiția, până în momentul în care urma să fie înființată parohia²⁶.

După înființare, Parohia Sighet a fost administrată de Ioan Popcare, în paralel, mai îndeplinea funcțiile de catehet și de profesor de limba și literatura română la Gimnaziul Romano-Catolic din Sighet. Congrua anuală a parohului a fost stabilită la 175 de florini și 50 de cruceri, iar pentru cantor s-a stabilit un ajutor anual de la stat de 50 de florini. Pentru completarea veniturilor preoțești și cantonale s-a hotărât ca de la fiecare familie să se perceapă un lectical anual de un florin pentru preot, respectiv de 50 de crețari pentru cantor²⁷. Potrivit documentelor păstrate în arhiva vicariatului românesc, în anul 1871, Parohia Sighet avea 255 de familii cu 830 de credincioși²⁸. De la înființare și până în preajma Marii Uniri, la Sighet, au slujit următorii preoți: Ioan Pop (între anii 1871 și 1876), Alexiu Berinde (între anii 1876 și 1877), Ioan Ivașco (între anii 1878 și 1897), Grigore Belea (între anii 1897 și 1899) și Tit Bud (între anii 1899 și 1917). Potrivit șematismelor de Gherla, numărul de credincioși din Sighet în ultimele trei decenii ale secolului al XIX-lea a fost următorul: 1.101 credincioși în 1877²⁹, 1.300 de credincioși în 1882³⁰, 1.779 de credincioși în 1894³¹ și 2.549 de credincioși în 1900³².

În cele ce urmează, facem oscurtă prezentare a celor mai importante momente din viața bisericească a românilor din Sighet, desfășurate până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Prin „*preagratioasa*” rezoluție din 14 iunie 1888, împăratul Francisc Iosif I a hotărât ca Parohia Greco-Catolică românească din Sighet să fie pusă sub patronajul financiar al statului. În înțelesul acestei prevederi, s-a stabilit un ajutor anual (congruă) de 210 florini pentru preotul-paroh și 84 de florini pentru capelan, la care se mai adăugau „*12 stângeni vienezi lemne focale, una sesiune și jumătate porțiune*”

²¹ Sima 1998, p.154.

²² Federațiunea 1871, p.350.

²³ Federațiunea 1871, p.350.

²⁴ La 1 septembrie 1871, arătând că enoriașii greco-catolici din Sighet au împrumutat suma de 287 florini pentru cumpărarea de veșminte preoțești și de obiecte de cult, vicarul Mihail Pavel a îndemnat pe protopopi să organizeze colecte pentru a-i ajuta pe „*frații*” lor din Sighet. ANMMFPGCC, dos. 38/1872, f. 5.

²⁵ Bud 1905, p.10.

²⁶ ANCJFEGCCG, dos. 195/1864, f. 14r.

²⁷ Lecticalul era plătit doar de 50-60 de familii, motiv pentru care vicarul Mihail Pavel a completat, din fondurile sale, salariul preotului Ioan Pop la cuantumul de 800 de florini. De asemenea, pentru susținerea cantorului Grigore Joanes au fost organizate colecte în parohii, ca și acesta să aibă un venit lunar de 20-25 de florini. Bud 1905, p.10-11.

²⁸ Bud 1905, p.11.

²⁹ Schematismus 1877, p.192.

³⁰ Schematismus 1882, p.243.

³¹ Schematismus 1894, p.225.

³² Schematismus 1900, p.248.

canonică și o majă vieneză de sare”³³. Aceeași rezoluție imperială a mai înzestrat parohia cu un teren, amplasat în centrul orașului, pentru a se putea construi o biserică, o casă parohială și o casă cantorală.

Pentru ridicarea unei biserici românești în Sighet, Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice a acordat din Fondul religios un sprijin financiar de 15.000 de florini, comunitatea românească urmând să suportă diferența cheltuielilor de construcție, dar și contravaloarea iconostasului, amvonului, clopotelor și a pieselor de mobilier din interiorul bisericii³⁴. Pentru strângerea sumei necesare, avându-se în vedere precaritatea românilor din Sighet, la inițiativa lui dr. Ioan Mihalyi (protofiscal comitatens) s-a hotărât să se solicite sprijin de la întregul popor român din Maramureș, făcându-se o „*ieptare*” de un florin de la fiecare familie în parte³⁵. Astfel, în fiecare parohie din Vicariatul Maramureșului s-au făcut contracte cu „*ieptările de la popor*” pe un interval de patru ani, majoritatea contractelor fiind onorate în primii doi ani. În anul 1890 s-a început ridicarea lăcașului de cult pe terenul donat de stat, „*fundamentul*” (piatra de temelie) fiind așezat în iunie 1890. Biserica a fost construită în stil gotic, lucrările fiind executate de o echipă formată din zece meșteri „*murari*” italieni³⁶. După cum citim în paginile ziarului „*Unirea*” de la Blaj, cheltuielile de edificare a bisericii din Sighet s-au ridicat la circa 32.000 de florini. „*Erariul*” (statul) a contribuit cu 15.000 florini, iar diferența a fost acoperită din donațiile „*poporenilor*”. Înzestrarea interioară a bisericii a fost estimată la 1.200 florini, fapt pentru care vicarul Tit Bud a făcut apel „*la mărînimozitatea inteligenței și a poporului mai cu stare din Maramureș, rugându-se, ca fiecare după puterile sale, să binevoiască a oferi pentru acest scop sfânt*”³⁷. Rezultatele apelului au fost făcute publice în periodicul blăjean, vicarul Bud mulțumind pe această cale „*inimșilor*” donatori³⁸. Printre cei cu dare de mână s-a numărat și Ioan Ivașco, parohul Sighetului, care în iulie 1891 a pus bazele unei „*fundațiuni*” în care și-a propus, anual, să depună suma de 400 de florini³⁹. Cu acordul cititorului amintit, cei 400 de florini, donați în anul 1891 (considerați „*o binefacere mare*”), au fost folosiți la lucrările de construcție a bisericii, a cărei valoare totală a fost de 4.000 de florini⁴⁰. Atât la edificarea și înzestrarea bisericii, cât și la zidirea casei parohiale, după cum prezintă documentele vremii, vicarul Tit Bud a contribuit cu suma de 400 de florini⁴¹. Pentru înzestrarea internă a bisericii, la 20 februarie 1892, eparhia de Gherla a alocat din fondul diecezan „*ungurean*” 100 de florini⁴².

Biserica din Sighet, cu hramul „*Adormirea Maicii Domnului*”, a fost sfințită în ziua de 20 martie 1892 de delegatul episcopal Alexandru Erdöss, împreună cu vicarul Tit Bud și un sobor format din 21 de preoți. Procesiunea a început de la „*mica și scunda capelă a latinilor*”, după care toți cei adunați s-au îndreptat către biserica nouă. Momentul înălțător al sfințirii („*binecuvântării*”) bisericii, desfășurat în Duminica „*Înălțării Sfintei Cruci*”, a fost făcut cunoscut de Tit Bud în „*Unirea*”, în cronică evenimentului fiind amintite următoarele: „*De sute de ani-a avut poporul din Maramureș sărbătoare mai frumoasă și mai măreață ca sărbătoarea binecuvântării bisericii din Sighet. A documentat-o aceasta poporul cu aceea, că a venit la actul sfințirii în număr de peste 5.000 de suflete*”⁴³.

În octombrie 1892 au fost ridicate casa parohială și casa cantorală. Costul total al imobilelor s-a ridicat la 12.216 de florini, din care 2.216 de florini au fost suportați de stat, iar diferența de 10.000 de florini deun întreprinzător care a condiționat investiția de dreptul de folosire a parterului clădirilor pe o perioadă de 15 ani⁴⁴.

În anul 1899, prin transferarea lui Tit Bud din parohia Sat-Șugatag în parohia Sighet, orașul de reședință a comitatului a devenit sediu al Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului. Până la data menționată, sediul vicariatului a fost stabilit în funcție de parohia în care au slujit vicarii anteriori: Mihail Pavel - la Slatina, Ioan Pop - la Vad, Mihail Kökényesdy - la Bârsana și Tit Bud - până la acea dată - la Sat-Șugatag. Un ultim episod pe care îl amintesc, deși

³³ Bud 1905, p.14.

³⁴ Bud 1905, p.15. Potrivit legislației în vigoare, la construcțiile desfășurate sub patronajul „*Înaltului Erariu*” nu se acordau fonduri pentru înzestrarea interioară, ceea ce s-a întâmplat și în cazul bisericii din Sighet. ANCFEGCCG, dos. 8684/1895, f. 2r.

³⁵ A fost luat în considerare faptul că din cele 15.000 de familii românești din comitat, doar 12.000 aveau posibilitatea să ajute material la edificarea bisericii din Sighet. Bud 1905, p.15.

³⁶ Bud 1905, p.17.

³⁷ Unirea 1891, p.221.

³⁸ Pe lângă ceea ce s-a publicat în presa bisericească, o situație a familiilor care au contribuit la înzestrarea bisericii greco-catolice din Sighet (de la 1 ianuarie 1891 și până la 3 iulie 1892) a fost publicată de Tit Bud în „*Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice române din Sighetul Maramureșului*” (Gherla, 1905), p. 27-30.

³⁹ ANCFEGCCG, dos. 5351/1891, f. 1-3. Potrivit documentelor, în contul fundației înființate, Ioan Ivașco și-a exprimat dorința ca după moartea sa, senatul bisericesc din Sighet să ridice două troițe la marginea localității Apșa de Jos și să se officieze, anual, câte cinci „*Sfinte Mise*” pentru mântuirea sa sufletească.

⁴⁰ ANCFEGCCG, dos. 5351/1891, f. 5-6.

⁴¹ ANCFEGCCG, dos. 8684/1895, f. 11r.

⁴² La 20 iunie 1891, vicarul Bud a solicitat eparhiei de Gherla un sprijin de 200 de florini, arătând importanța Sighetului din perspectiva învățământului: „*parohia și biserica din Sighet are menirea de a fi paza catolicismului și a românismului, acolo avem la 1.500 suflete greco-catolice române, avem convicți și școli multe, în care sunt studenți până la 100-120 înși, despre a căror creștere catolică și românească e timpul suprem să ne îngrijim – și apoi este știut că creșterea cea mai bună o dă biserica*”. ANCFEGCCG, dos. 8684/1895, f. 2-3.

⁴³ Unirea 1892, p. 109.

⁴⁴ Bud 1905, p. 18.

depășește limita cronologică stabilită, se referă la vizita canonică a episcopului Ioan Szabo al Gherlei. Arhiepiscopul a participat în data de 3 iunie 1902, la Slatina, la funeraliile episcopului Mihail Pavel (trecut la veșnicie în ziua de 1 iunie 1902), primul vicar foraneu al Maramureșului și fondatorul „*spiritual*” al Parohiei Greco-Catolice românești din Sighet. După înmormântare, episcopul Gherlei a vizitat biserica, casa parohială, școala și convictul⁴⁵.

Din cele prezentate, reiese faptul că drumul parcurs de credincioșii greco-catolici din Sighet de recunoaștere identitară, de câștigare a dreptului de oficiere a serviciilor religioase în limba lor maternă și, implicit, de înființare a unei parohii în cadrul unei instituții ecleziastice românești (Episcopia Greco-Catolică de Gherla) a fost lung și anevoios. Cu ajutorul divin și cu susținere din partea unor reprezentanți ai elitei ecleziastice greco-catolice transilvănene, dar și a celei locale credința și voința românilor sigheteni au învins, înlăturând toate obstacolele așezate în calea realizării idealului național și confesional.

Bibliografie

- ANCJFEGCCG – Arhivele Naționale Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla.
ANMMFPGCC – Arhivele Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Cosău.
Bud 1905 - Tit Bud, *Însemnări și date despre înființarea parohiei greco-catolice române din Sighetul Maramureșului*, Gherla, 1905.
Federațiunea 1868 – *Federațiunea*, anul I, Pesta, nr. 104/1868.
Federațiunea 1869 – *Federațiunea*, anul II, Pesta, nr. 69-254/1869.
Federațiunea 1871 – *Federațiunea*, anul IV, Pesta, nr. 88-556/1871.
Grigor 1997 – Ana Grigor, *Separția bisericească a românilor maramureșeni de biserica ruteană*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Historia”, XLII, 1-2, Cluj-Napoca, 1997, p. 75-94.
Schematismus 1877 – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Diocesis Szamosujváriensis pro anno a Christo nato 1877*, Gherla, 1877.
Schematismus 1882 – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Diocesis Szamosujváriensis pro anno a Christo nato 1882*, Gherla, 1882.
Schematismus 1894 – *Schematismus venerabilis cleri Diocesis Szamosujváriensis graeci ritus catholicorum pro anno a Christo nato 1894*, Gherla, 1894.
Schematismus 1900 – *Schematismus venerabilis cleri graeci ritus catholicorum Diocesis Szamosujváriensis pro anno a Christo nato 1900*, Gherla, 1900.
Sima 1998 – Ana Victoria Sima, *Imaginea românilor din prisma relațiilor confesionale româno-rutene. Analiză de discurs*, în „Identitate și alteritate. Studii de imagologie”, II, Cluj-Napoca, 1998, p. 148-154.
Sima 2003 – Ana Victoria Sima, *O episcopie și un ierarh. Înființarea și organizarea Episcopiei Greco-Catolice de Gherla în timpul episcopului Ioan Alexi*, Cluj-Napoca, 2003.
Unirea 1891 – *Unirea, foaia bisericească-politică*, anul I, Blaj, nr. 28/1891.
Unirea 1892 – *Unirea, foaia bisericească-politică*, anul II, Blaj, nr. 14/1892.

⁴⁵ Bud 1905, p. 23.

EMIGRAȚIA POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN CAUCAZ, CRIMEEA ȘI DOBROGEA (ANII '90 AI SECOLULUI AL XIX-LEA)

Viorel Bolduma

Abstract. *Emigration of population from Basarabia in Caucaz, Crimeea and Dobrogea (90s of the 19th century).* In this article, based on unique archival sources, the author discusses the problems of emigration of the population from Bessarabia to the Caucasus, Crimea and the Dobrogea in the 90s of the 19th century. The sources put in the scientific circuit allow the author to find out that the Crimean war (1853-1856), Russian – turkish war (1877-1878) the epidemics, the drought years, the policy of colonization and de-nationalization of the Tsarist authorities and the consequences of the agrarian reform in Bessarabia on July 14, 1868, were the main causes of emigration population of Bessarabia in the Caucasus, Crimea and the Dobrogea in the -90s of the 19th century. The basic social categories of the population of Bessarabia were affected by this process: the peasants, the population of the cities, the state peasants and the colonists.

Cuvinte cheie: *Basarabia, Crimeea, Caucaz, Cuban, Dobrogea, Chișinău, Orhei, Akkerman, Iași, Dobrogea, emigrație, țărani.*

Keywords: *Bessarabia, Crimea, Caucasus, Kuban, Chisinau, Orhei, Akkerman, Iasi, Dobrogea, emigration, peasant.*

Din momentul anexării Basarabiei la Imperiul Rus, în 1812, interesul pentru istoria provinciei, în general, și pentru problemele majore ce țin de politica social-economică a țarismului, la periferiile naționale ale Imperiului, în special, constituie un subiect actual și necesar de cercetare.

Subiectul pus în discuție are tangență cu înțelegerea problemelor majore legate de aplicarea în Basarabia a politicii de colonizare, reformei agrare din 14 iulie 1868 și efectele ei asupra diferitor categorii de țărani din Basarabia.

În acest context, vom analiza migrația populației din Basarabia în Caucaz, Crimeea și Dobrogea în anii '90 ai secolului XIX, prin prisma acestor aspecte, luând ca bază documente care n-au fost puse în circuitul științific până în prezent.

Astfel, după anexarea Basarabiei de către Rusia, o parte a populației a fost forțată să emigreze peste Prut, în Principatul Moldovei, de teama transformării țăranilor liberi în țăranii iobagi¹. Situația economică a țăranilor s-a înrăutățit și mai mult odată cu implementarea politicii de colonizare, cu populație alogenă (bulgari, găgăuzi, germani, elvețieni, evrei etc.), care s-a bucurat de diverse înlesniri și privilegii din partea autorităților imperiale, la începutul secolului al XIX-lea.

Documentele depozitate în Arhiva Națională a Republicii Moldova (Fondul 2, *Cancelaria guvernatorului Basarabiei* și Fondul 8, *Oficiul gubernial pe probleme țărănești din Basarabia*) ne oferă posibilitatea să afirmăm că primele manifestări ale emigrației populației din Basarabia s-au produs încă în anii '40 ai secolului al XIX-lea, atunci când sunt atestate primele cereri ale populației din provincie de a emigra în Crimeea și Caucaz².

Asemenea cereri au urmat să parvină în anii 1860 și 1861 de la țăranii din județele Hotin, Bălți și Chișinău³.

Una din cauzele emigrației populației Basarabiei în Crimeea și Caucaz a fost legată și de începutul la 4/16 octombrie 1853 a un nou război ruso-turc, cunoscut ca Războiul Crimeii. Prin decretul imperial din 19 noiembrie 1853, în Basarabia, alături de guberniile Taurida și Herson, a fost instituită starea de război care a cauzat prejudicii serioase și diverse populației din regiune⁴. Potrivit calculelor istoricului Valentin Tomuleț, pe durata Războiului Crimeii populația Basarabiei a asigurat armata rusă cu 1287853 de lucrători, 711.340 de care, 25.656 de cai și 144 de bărci. Una dintre cele mai grele prestații a constituit-o asigurarea cu forță de muncă pentru repararea drumurilor, a podurilor și a cetăților, care, după durata timpului de muncă, varia de la 1:4 până la 1:15 zile. În medie, locuitorii Basarabiei au pierdut 2932385 de zile-muncă, dar dacă ținem cont de faptul că războiul a fost îndelungat și destul de greu, iar Rusia a suferit înfrângere, constatăm că locuitorii Basarabiei au îndeplinit nu un număr mediu de zile-muncă, ci unul maxim – mai mult de 5 milioane de zile-muncă. Cifra vizează numai sus-numita categorie de prestații, în care au fost încadrați ceva mai mult de jumătate (52,3%) din numărul total al lucrătorilor. Dacă însă vom lua în calcul și ceilalți 614.127 de lucrători, constatăm că locuitorii Basarabiei au pierdut, în total, în timpul războiului, având în vedere doar acest sistem de prestații, cca 10-11 milioane de zile-muncă. În afară de aceasta, în cadrul întregii perioade de război, pentru magazinul mobil de provizii al armatei ruse locuitorii Basarabiei au pus la dispoziție până la 600 de care cu căruțași, boi și celelalte necesare⁵. Prin urmare, doar acest exemplu denotă faptul că țăranii au fost distrași de la muncile lor agricole cotidiene,

¹ Poștarencu 2003, p. 93-99; Tomuleț 2012, p. 55-78.

² ANRM, F. 2. inv. 1, d. 1860, f. 1-6; ANRM, F. 2. inv. 1, d. 1841, f. 1-24.

³ ANRM, F. 2. inv. 1, d. 7142, f. 6-7, 9-10.

⁴ Emilciuc 2019, p. 166.

⁵ Tomuleț 2015, p. 308.

pierzând mai multe milioane zile-muncă, a fost istovită forța de tracțiune, au scăzut veniturile și a sporit sărăcia, care în rezultat, au sporit nemulțămirea și revoltele țăranilor.

În decursul perioadei 1857-1877, Basarabia a cunoscut o mortalitate înaltă. Cele mai numeroase decese au fost înregistrate în anii 1860 (27165 de morți), 1863-1867 (cu indicele maximal în 1866 – 34500) și 1872-1877 (îndeosebi în anii 1872 și 1877 – respectiv, 44975 și 44446 de persoane decedate)⁶. Subliniem faptul că majorarea deceselor, în 1877, a fost cauzată de efectele nocive ale Războiului ruso-româno-turc din 1877-1878, când, pe teritoriul Basarabiei, au fost concentrate numeroase trupe rusești, din cauza cărora, dar și a diferitei, au suferit îndeosebi județele Hotin, Iași și Soroca⁷.

La criza de mortalitate a contribuit recoltele proaste din anii precedenți, care au diminuat puterea de rezistență a individului, dar, mai cu seamă, epidemia de holeră care a bătut în Basarabia de la 4 aprilie 1866 până la sfârșitul lunii octombrie 1866 și care a secerat 6836 de vieți, inclusiv 2885 de locuitori ai orașelor (187 – în Hotin, 626 – în Bender, 251 – în Bălți, 937 – în Chișinău, 678 – în Akkerman și 206 – în Soroca)⁸.

Prin urmare, la scurt timp după încheierea Războiului Crimeii și în anii ce au urmat, din cauza politicii de colonizare, prezenței armatei ruse de ocupație în provincie, sărăciei, epidemiilor, secetelor, atestăm un flux de cereri ale țăranilor din județele Hotin, Iași, Bender, Chișinău, Akkerman etc. de a li se permite emigrarea în Crimeea, Caucaz.

Perioada de după ocuparea Basarabiei de Rusia țaristă, urmată de perioada Războiului Crimeii (1853-1856) și a Războiului ruso-turc din 1877-1878, au determinat migrarea în masă a populației turco-tătare din țara natală (Crimeea). Prezența rușilor în regiunea locuită de tătari împreună cu condițiile opresive ale regimului țarist au fost doi factori ce i-au determinat pe tătari să părăsească peninsula. Legăturile lingvistice, religioase și culturale cu Imperiul Otoman au reprezentat un stimulent pentru tătarii din Crimeea de a părăsi aceste teritorii și a se stabili în diferite teritorii otomane. O parte a tătarilor s-au refugiat în teritoriul otoman (Dobrogea), în sate musulmane, în teritorii care în urma Tratatului de la Berlin au devenit teritorii și așezări ce aparțineau altor state – România și Bulgaria. Ei s-au stabilit pe meleagurile dobrogene pentru că au găsit aici așezări și școli musulmane, un loc stabil și prielnic pentru practicarea religiei lor, dar și a deprinderilor legate de creșterea animalelor și a agriculturii⁹.

Amintim că numai în perioada anilor 1860-1863 au fost siliți să emigreze în Imperiul Otoman din Crimeea circa 200000 de tătari, ceea ce corespundea cu 2/3 din numărul total de populație în Crimeea. Aici mai trebuie de adăugat faptul că o bună parte au emigrat ilegal, fără a fi incluși într-o evidență oarecare. Astfel, numărul celor plecați era mult mai mare. Prin urmare, mult teren agricol rămânând neprelucrat. Astfel, din acest motiv în Crimeea a și căzut prețul unei desetine de pământ de la 20 ruble la 6-3 ruble¹⁰.

În schimb, creștini din Imperiul Otoman, în principal greci, sârbi și bulgari, se stabiliseră în Crimeea și în regiunea de coastă a Mării Negre. Pentru a reglementa emigrarea acestora, autoritățile țariste, au adoptat la 8 noiembrie 1860 *Regulamentul privind popularea pământurilor aflate în posesiune din Crimeea de către imigranți străini*. Conform acestui Regulament, emigranții se bucurau de un șir de privilegii, printre care scutirea de serviciu militar pe viață și de impozite pe un termen între 5 și 20 de ani¹¹.

Prin urmare, scopul autorităților era de a popula și valorifica aceste pământuri bogate sudice și a-și crea o bază socială solidă, formată din populație alogenă, la fel cum a procedat în Basarabiei, după anexarea acesteia la Rusia.

Un număr mare de cereri, se înregistrează în perioada anilor '90, ale țăranilor de a emigra în Caucaz, Crimeea din județele Akkerman, Chișinău, Bender, Orhei și Soroca.

Astfel, în data de 19 martie 1883, 94 de familii din diverse județe ale Basarabiei, care se porniseră în Caucaz, neavând actele necesare, au fost reținute de autorități la Chișinău. Polițmaistrul orașului Chișinău raporta la 25 martie 1883 că din județele Soroca, Iași și Orhei au sosit 42 de familii care au fost trimise în Caucaz, însoțite de un funcționar al poliției, cu trenul, alte 14 familii urmau să fie trimise mai târziu, iar 11 familii au fost reținute la Chișinău, deoarece nu dețineau toate actele necesare. Dumitru Stratu și Andrei Căldare, ce reprezentau 18 familii din satul Bravicea, care anterior au încercat să emigreze în mod ilegal în Caucaz și fuseseră întoarse înapoi, au cerut și au primit la 2 aprilie 1883 permisiunea autorităților centrale să se deplaseze în Caucaz, pentru a identifica teren agricol, unde mai apoi urmau să se strămute. Într-o telegramă adresată guvernatorului Basarabiei se menționa că 82 de familii care se îndreptau spre orașul caucazian Suhumi au avut aceeași soartă – au fost reținute și trimise înapoi în Basarabia¹². După cum observăm, autoritățile țariste se străduiau să împiedice emigrările neautorizate de administrația regională și de cea gubernială. Totodată, se cerea ca cei care vor să emigreze să dețină toate actele necesare, înainte de a porni la drum,

⁶ Poștarencu 2013, p. 16.

⁷ Poștarencu 2013, p. 19.

⁸ Poștarencu 2013, p. 17-19.

⁹ Nilghiu Ismail 2015, p. 153.

¹⁰ Алиев 2014, p. 11.

¹¹ ПСЗРИ, 1862, p. 224-226.

¹² ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8633 f. 18-18 verso, 21, 45, 65-65 verso, f. 69; Scutelnic 2007, p. 121.

permisiunile autorităților centrale și locale ale Basarabiei, precum și acceptul autorităților din localitățile în care doreau să se stabilească.

La 1 februarie anul 1885, prin adresarea către guvernatorul Basarabiei, răzeșii Sebastian Tudor Știrbu și Luca Simion Cebotarenco, din satul Ciocâlteni, județul Orhei, delegați ai 21 de familii, din cauza insuficienței de pământ agricol, din care motiv nu-și pot întreține familiile, roagă să li se acorde permisiunea de a emigra în Caucaz, Novorosiisk, cu rugămintea să fie incluși în categoria mici-burghezilor. Ei au primit acordul șefului districtului Cernomorsk, ca până la finele anului să se stabilească cu traiul în această regiune, cu condiția achitării tuturor datoriilor acumulate pe numele lor în Basarabia, lista datornicilor fiind anexată. Totodată, printr-o altă scrisoare, aceștia rugau să fie anunțați dacă vor fi înscrși în rândurile mici-burghezilor din Novorosiisk, fără a primi nici o indemnizație din partea visteriei statului și fără a li se repartiza teren agricol gratis¹³.

Cereri de emigrare în districtul Cernomorsk, în care erau invocate motive similare, au depus la 1 martie 1885 și răzeșii Ivan Vasilie Grec, reprezentant al 33 de familii din satul Chiștelnița, și Andrei Lașco, din partea a 11 familii din satul Scorteni, județul Orhei. Totodată, aceștia cereau să fie înscrși în categoria mici-burghezilor din Novorosiisk, cerere satisfăcută de autorități, cu condiția achitării unei taxe de 10 ruble de fiecare familie, pentru a fi înregistrați în registru. Ca și ceilalți mici-burghezi locali, ei au fost anunțați că nu se vor bucura de nici un privilegiu din partea statului și nu vor fi înzestrați cu teren agricol gratis, se mai specifică în document. Cereri pentru strămutare în regiunea Kuban au mai depus și țărani din satele Țareuca și Țahnăuți, plasa Rezina, județul Orhei.

Din raportul ispravnicului județului Orhei către guvernatorul Basarabiei, aflăm că la 14 februarie 1885, țărani din satul Beești, județul Orhei, Ion Nicolaev, Dumitru Todîța și Vasile Gacina, în număr de 30 de familii, au depus cerere pentru a li se permite emigrarea în localitatea Dikii Hutor, gubernia Herson, unde, în 1876, au mai emigrat 13 familii de țărani din acest sat. Din spusele țăranilor stabiliți anterior, acolo există mult pământ liber, la un preț de 2 ruble desetina¹⁴.

La 1 aprilie 1889, 20 de familii de țărani (65 de persoane) din plasa Susleni, satul Furceni, județul Orhei, Nicolae Bordeian și Vasile Andrievski, argumentau într-o cerere că, din cauza insuficienței de pământ, datorită creșterii numărului populației, doresc să emigreze în regiunea râului Sibzir, situat în partea sudică a Caucazului. În urma acestui demers, autoritățile au evaluat situația materială a fiecărei familii inclus în lista doritorilor să emigreze și au constatat că majoritatea dintre ei nu dețineau în proprietate teren agricol, nu aveau nici locuințe proprii, locuiau cu chirie, nu dispuneau de utilaj agricol, nu erau în stare să achite impozitele etc¹⁵.

O cerere cu un conținut similar au depus-o la 1 martie 1891 țărani Alexei și Mitrofan Șempereda, reprezentând 27 de persoane, din satul Fuzăuca, plasa Cineșeuți, județul Orhei, care cereau permisiunea să emigreze în Caucaz, localitatea Egorovsk, unde au și identificat teren agricol. Aceștia scriau că în anul 1885 au mai depus o asemenea cerere, dar care a rămas fără rezultat. Țărani atenționau că, din 1884 au rămas fără pământ, vânzând totul ca să emigreze, și n-au cu ce-și hrăni deja familiile. Respectiv, ei roagă pe guvernatorul Basarabiei să le ofere suport ca să se strămute în Caucaz pe cale maritimă s-au terestră (feroviară)¹⁶.

Accentuăm că documentele de epocă atestă cazuri de emigrare a populației din Basarabiei nu doar în guberniile interne ruse, ci și peste hotarele imperiului.

Astfel, din raportul șefului Poliției județene Akkerman, adresat guvernatorului Basarabiei, aflăm că în anul 1882 s-au strămutat cu traiul în Bulgaria și România, din satul Tașlâc, 11 familii de țărani. Aceștia, prin corespondența purtată cu consătenii lor, îi îndemnau să se strămute și ei în aceste țări, deoarece acolo solul este mai fertil pentru agricultură și sunt condiții mult mai bune de trai. Ca urmare, 20 de familii și-au vândut averea și s-au adresat să li se elibereze pașapoarte pentru străinătate, pentru a se putea strămuta peste hotare¹⁷.

Într-un alt raport din 23 martie 1883, ispravnicul județului Ismail, informează guvernatorul Basarabiei, că un an în urmă (1882) câteva familii din guberniile Herson și Basarabia, le-au fost eliberate pașapoartelor de străinătate, pentru a se strămuta în Dobrogea, în căutarea de teren agricol liber. Dar fără succes. Țărani ruinându-se, cheltuind banii obținuți din vânzarea bunurilor sale, neavând surse de existență, s-au adresat consulatului Imperiului Rus din Tulcea, pentru a fi ajutați să se reîntoarcă în Basarabia și așezați pe domeniul statului în satul Babele, în apropierea orașului Ismail. Prin urmare, autoritățile au trimis resursele necesare consulului rus O. Sorokin, din Tulcea, ca țărani să poată să se reîntoarcă înapoi, în Basarabia¹⁸.

Ulterior, într-o notă informativă secretă, emisă de șeful jandarmeriei din Basarabia, din 8 aprilie 1883, adresată guvernatorului Basarabiei, se menționa că, începând cu anul 1880 coloniștii germani din județele Akkerman și Bender în masă au început să emigreze în Dobrogea. În document se specifica că drept motiv a servit, acordarea de către

¹³ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8662, f. 1-3, 18-27, 34 verso-36, 8, 14-15, 11-11 verso.

¹⁴ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8662, f. 16-16 verso, 44-48, 51-52.

¹⁵ ANRM, F.8, inv. 2, d. 2087, f. 16, 20-29, 31-36.

¹⁶ ANRM, F.8, inv. 2, d. 2087, f. 60-61.

¹⁷ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8633, f. 66-66 verso.

¹⁸ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8644, f. 1-1b.

guvernul României acestora, teren agricol gratuit și scutire de serviciu militar. După coloniștii germani, se menționează în document, începând cu anul 1882, un număr mare de țărani din județul Ismail și mici-burghezi din orașul Akkerman, vânzându-și toate bunurile, crezând că vor primi și ei teren agricol gratuit ca și coloniștii germani, au emigrat în Dobrogea. Dar, negăsind teren agricol convenabil gratuit, aproape toți etnici ruși (țăranii ruși), ruinați, nemulțumiți și fără case deja, cu sprijinul financiar al consulatului din Tulcea, s-au reîntors înapoi. Nici o familie care s-a reîntors nu avea surse de existență, deoarece au vândut toate bunurile la emigrare în Dobrogea. Adresarea lor, către autorități, să le fie acordate teren agricol, din cele 80000 desetine de pământ de stat (domenial) nu s-a soldat cu succes. Dar, în pofida faptului că această experiență nereușită, se remarcă în document, tot mai mulți țărani din județul Ismail, ne primind teren agricol, își vând bunurile și continue să emigreze în Dobrogea¹⁹.

În scrisoare, din 18 iunie 1883, emisă de consulatul Imperiului Rus de la Rușciuk (Bulgaria), către guvernatorul Basarabiei, acesta îl informează că în Bulgaria au emigrat din Basarabia, județul Akkerman și s-au așezat în apropiere de orașul Silistra, 60 de familii de țărani de etnie rusă. Majoritatea dintre ei fiind fără pământ sau cu puțin pământ. Aceștia, au vândut toate bunurile sale, și au venit cu caii cu căruțele încărcate cu tot ce le-au mai rămas. Țăranii ruși din Basarabia, aflând că populația turcă din Dobrogea s-a strămutat în Asia Mică, și că terenurile agricole au rămas libere și sunt repartizate doritorilor, au luat calea spre Dobrogea. O parte dintre ei, sosiseră în Dobrogea încă în luna septembrie 1882. În urma intervenției consulului rus, majoritatea dintre cei sosiți, au fost așezați în fostele localități rămase libere după plecarea populației cercheze în Imperiul Otoman. O altă parte de țărani basarabeni, ruinându-se, s-au reîntors înapoi în Basarabia. Acestora, ținând cont că nu au putut fi așezați cu toții într-un singură localitate, inițial li s-au propus să se așeze în satele populate cu etnici turci, dar țărani au refuzat.

Pe de altă parte, etnicii turci continuau să părăsească Bulgaria și România (probabil se are în vedere Dobrogea), provocând o criză a brațelor de muncă, terenurile agricole rămânând neprelucrate. Din câte se cunoaște, consulul rus estima un număr mare de locuitori ai Dobrogei o alcătuiau etnicii turci (Dobrogea a fost raia turcească între anii 1417-1877). Aceștia, nu acceptau să se supună noilor reguli intervenite după revenirea Dobrogei în componența României și Bulgariei, după războiul ruso-turc din 1877-1878 și, după opinia consulului, constituiau un pericol pentru stat, din care cauză, ar trebui expulzați din Bulgaria (Dobrogea). Prin urmare, guvernul bulgar este dispus să repartizeze terenul agricol rămas liber, țăranilor noi veniți, de etnie rusă, care erau pașnici și muncitori.

Pentru ca pe viitor să nu apară asemenea situații, cum a fost cu cele 60 de familii sosite din Basarabia, consulul îi recomandă guvernatorului Basarabiei, ca înainte de permite emigrarea țăranilor din Basarabia în Bulgaria (Dobrogea), să se ia legătura cu guvernul bulgar, ca acesta să fie la curent cu numărul de țărani care vor veni, pentru a fi pregătit să le pună la dispoziție terenuri agricole libere și să le acorde tot suportul necesar pentru întemeiere de noi gospodării²⁰.

Considerăm că această „grijă” a consulului rus se explică prin faptul că Războiul rus-turc din 1877-1878 a favorizat în Balcani dezvoltarea naționalismului, oferind condiții suplimentare Rusiei țariste pentru recuperarea teritoriilor pierdute în timpul Războiului Crimeii, restabilirea controlului în Marea Neagră, promovarea naționalismului prin sprijinirea mișcării social-politice din Balcani și susținerea independenței națiunilor balcanice.

Din cele expuse, conchidem că după anexarea în 1812 a Basarabiei la Imperiul Rus, o parte a populației a fost forțată să emigreze peste Prut, în Principatul Moldovei, de teama transformării țăranilor liberi în țărani iobagi. Situația economică a țăranilor s-a înrăutățit și mai mult odată cu implementarea politicii de colonizare și de deznaționalizare practică de autoritățile imperiale, pe parcursul primei jumătăți a secolului al XIX-lea, cu populație alogena (ruși, ucraineni, bulgari, găgăuzi, germani, elvețieni, evrei etc.), care a beneficiat de anumite înlesniri și privilegii.

Cauza principală a emigrației populației din Basarabia, în anii '90 ai secolului al XIX-lea, urmează a fi identificată în procesele demografice care s-au produs în provincie în prima jumătate de secol, în politica de colonizare și de deznaționalizare promovată de administrația imperială rusă, în consecințele reformei agrare din 1868, care a înrăutățit situația populației din mediul rural și urban.

În anii '90 ai secolului XIX atestăm și migrația populației din Basarabia peste hotarele Imperiului țarist, în Dobrogea. Aceasta se explică prin faptul că după războiul ruso-turc din 1877-1878, Dobrogea a revenit în componența României și Bulgariei. Ca rezultat, în urma emigrării populației tătare în Imperiul Otoman, au rămas terenuri agricole libere.

Autoritățile imperiale, practic, nu puneau piedici în vederea acordării permisiunii pentru emigrarea populației. Condiția principală era să se respecte circularele și regulamentele emise, conform cărora era permisă emigrarea.

¹⁹ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8644, f. 8-9b.

²⁰ ANRM, F. 2, inv. 1, d. 8644, f. 10-11.

Bibliografie

Surse arhivistice

ANRM – Arhiva Națională a Republicii Moldova.

Lucrări generale și speciale

- Emilciuc 2019 – A. Emilciuc, *Restricționarea administrativă a activităților comerciale din Basarabia în perioadele de război și epidemii (1806-1856)*, în „Studia Universitatis Moldaviae”, Chișinău, 2019, nr.4 (124). Seria „Științe umanistice”, p. 159-168.
- Nilghiun Ismail 2015 – Nilghiun Ismail, *Identitatea istorică a comunității turco-tătare din România*, în „Turcii și tătarii din Dobrogea”, Cluj-Napoca 2015, p. 151-169.
- Poștarencu 2003 – D. Poștarencu, *Exodul populației peste Prut după anexarea Basarabiei la Imperiul Rus*, în „Revista de istorie a Moldovei”, nr. 1-2, Chișinău, 2003, p. 93-99.
- Poștarencu 2013 – D. Poștarencu, *Mișcarea naturală a populației basarabene în perioada țaristă*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 4, Chișinău, 2013, p. 7-34.
- Scutelnic 2007 – V. Scutelnic, *Migrațiunea țăranilor din Basarabia în Caucaz, Kuban, Siberia și Extremul Orient (a doua jumătate a secolului al XIX-lea – începutul secolului al XX-lea)*, în „Destin Românesc”, nr. 3-4, Chișinău, 2007, p.115-132.
- Tomuleț 2012 – V. Tomuleț, *Exodul populației din Basarabia în Moldova de peste Prut (anii 1812-1828)*, în „Revista de Istorie a Moldovei”, nr. 2, Chișinău, 2012, p.55-78.
- Tomuleț 2015 – V. Tomuleț, *Politica comercial-vamală a țarismului în Basarabia și influența ei asupra constituirii burgheziei comerciale*. Ediția a II-a, revăzută și adăugită, Chișinău, 2015.
- Алиев 2014 – Р. Алиев, *Последствия эмиграции крымских татар 60-х гг XIX века: Постановка проблемы*, în „Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского” Серия „Исторические науки”. Т. 27 (66), Nr. 2, Симферополь, 2014, p.10–16.
- ПСЗРИ 1862 – Полное Собрание Законов Российской Империи, Собр. II . т. XXXV. 1860, отд. второе. № 36298, Санкт-Петербург, 1862. p. 224 - 226.

UNUL DINTRE ULTIMII HAIDUCI AI ROMÂNIEI: FĂGĂRĂȘEANUL ANDREI BUDAC, DIN CÂRȚIȘOARA

Dr. Constantin Băjenaru

Abstract. *One of the last outlaws of Romania: Andrei Budac, from Cârțișoara.* Outlawry hadn't been a phenomenon specifically in the Modern Era, but has its origins in the older times, stealing and robbery acts being recorded permanently. These changed gradually, partially, in an endurance fight against the privileged classes, oppressive of the poor, which embrace this way of popular justice, even if the actions were characterized by violence. Neither in Transylvania nor in Făgăraș County things hadn't developed differently, outlawry being frequently mentioned in documents starting with the 18th century, once with the starting Habsburg dominion, which had introduced an excessive fiscality into the newly obtained province, to which had been added the numerous natural and epidemic calamities. In the 19th century, the outlawry phenomenon showed a high amplitude, becoming, if we might say, a movement of the times. Subsequently, in the second half of this century and at the beginning of the next one, the outlawry acquired a high notoriety, the press, being in a state of complex development and looking for the sensational, was guilty of spreading information relative to this social reality of the times. Among the most famous outlaws from Făgăraș at the end of the 19th century and the first four decades of the next century, we can mention Andrei Budac from Cârțișoara (Făgăraș), the character which is taken into consideration in what follows.

Cuvinte cheie: haiducie, Andrei Budac, secolele XIX-XX, Cârțișoara, Țara Făgărașului.

Keywords: outlawry, Andrei Budac, the 19th-20th centuries, Cârțișoara, Făgăraș County.

Evident, haiducia nu a constituit un fenomen specific doar epocii moderne, ci își are originile în vremurile mai vechi, actele de furt și tâlhărie fiind consemnate permanent. Treptat, acestea se transformă, în parte, într-o luptă de rezistență împotriva claselor privilegiate, asupritoare a celor săraci, care agreează acest mod de „justiție” populară, chiar dacă acțiunile se caracterizau prin violențe, crime, jafuri, furturi la drumul mare și alte asemenea forme.

Nici în Transilvania și implicit în Țara Făgărașului lucrurile nu au evoluat altfel, lotria sau haiducia fiind mai des menționate în documente începând cu secolul al XVIII-lea, odată cu începutul stăpânirii habsburgice, care introdusese în provincia nou intrată în stăpânirea sa o fiscalitate excesivă, la care s-au mai adăugat și numeroase calamități naturale și epidemice. Drept urmare, condiția contribuabilului de aici s-a deteriorat tot mai mult, determinându-l „să se refugieze în munți și păduri de unde să apeleze la violență, jaf și lotrie pentru a supraviețui, dar și pentru a pedepsi nobilimea, respectiv autoritățile”¹.

Deși foarte adesea sunt pomeniți ca eroi de baladă, imaginea este totuși una romantică, în realitate cei înregimentați acestui fenomen fiind în cea mai mare parte iobagi fugiți de pe domeniile nobiliare, dezertori din armată și cei ce doreau să scape de efectuarea serviciului militar, indivizi care doreau să ia justiția în mâinile proprii etc.

Drept reacție, autoritățile vremii au întreprins numeroase acțiuni de combatere a haiduciei și de pedepsire drastică a celor implicați, sperând la descurajarea fenomenului. Totuși, în plan real efectele au fost chiar inverse, din ce în ce mai mulți țărani români fugind din calea legii austriece, refugiindu-se în munți și păduri, și trăind din jafurile săvârșite îndeosebi pe seama nobilimii și administrației.

Semnalez aici doar două astfel de cazuri înregistrate în arealul făgărașean în secolul al XVIII-lea. Pentru început, în două documente se relatează că în urma comunicatului emis de contele Czernin² și adresat nobililor din districtul Făgărașului, în 31 august 1740, vice-dregătorii Scaunului de sus al târgului Făgăraș cereau consilierului gubernial Samuel Herberth, care era totodată și jude primar al Brașovului, ca, împreună cu plăieșii, vătafii de plaiuri și sătenii, dar și în înțelegere cu generalul austriac de Platz, care era comandant substituit al districtului Brașov, să reușească să dea de urma „tâlhărilor primejdioși care au năvălit în valea Șincăi³ unde au ocupat mănăstirea de reședință și jefuiesc pe călători și casele oamenilor”⁴.

Apoi, la sfârșitul secolului, în mai 1795, era înregistrată plângerea negustorului brașovean Dimitrie Hristodul, care, în drumul său către Făgăraș, fusese atacat în pădurea de lângă satul Șercaia, prins și depozat de către hoți de toate bunurile pe care le avea asupra sa⁵. Alături de Șercaia, alte zone semnalate în epocă drept foarte periculoase, îndeosebi pentru călători și negustori, erau pădurile din Munții Perșani și cele din preajma localității Beclean.

La începutul secolului al XIX-lea, fenomenul haiduciei prezenta o mare amploare, devenind, dacă putem spune, o modă a vremii. Ulterior, în a doua jumătate a acestuia și la începutul secolului următor, haiducia capătă o mai mare

¹ Ciceu 2017, p. 229.

² Theobald Czernin, general comandant al Transilvaniei.

³ Localitatea Șinca (astăzi Șinca Veche) se află pe drumul ce leagă Țara Făgărașului de Zărnești și Țara Bârsei, prin Poiana Mărului.

⁴ DGAS 1959, p. 150-151.

⁵ DGAS 1959, p. 463.

notorietate, presa, aflată în plină dezvoltare și în căutare de senzational, fiind „vinovată” de difuzarea informațiilor relative la această realitate socială a vremii. Pentru această perioadă sunt consemnate frecvent figurile lui Zaharia din Hula Daneșului (lângă Sighișoara), Onu, activ în pădurile localității Hoghilag (lângă Agnita), Tocănel din Biertan⁶ ș.a.

Printre cei mai renumiți haiduci făgărășeni de la sfârșitul secolului al XIX-lea și primele decenii ale celui următor s-au numărat Andrei Budac din Cârțișoara⁷, personajul pe care îl supun atenției în cele ce urmează, Ioan Murărescu din Scorei, Gheorghe Veza din Porumbacu de Sus, Aron Cornea din Ileni, Bălan, din Cârțișoara, și un alt Bălan, din Șinca Veche, cel care va încheia șirul acestora, fiind împușcat de organele de ordine publică. Printre cauzele existenței și persistenței haiduciei în Țara Făgărașului în această perioadă era adusă în discuție de către un avocat făgărășean de acum o sută de ani și una destul de curioasă: „Din cauza înverșunării și lăcomiei săteanului din Țara Oltului (...). Chiar anul trecut (1912-n.n.) jandarmeria a împușcat pe haiducul Budac din aceste locuri, care și-a alcătuit o bandă întreagă din flăcăii din Galați (comună în apropiere de Făgăraș, vestită prin oamenii ei aprigi, bătaioși)”⁸.

Andrei Budac s-a născut pe 20 iulie 1873 în localitatea Cârțișoara, locul de origine al mult mai celebrului făgărășean Badea Cârțan, fiind cel de-al treilea fiu din opt copii ai lui Zenovie și Elisafte Budac, ceilalți cinci fiind fete. Se afirmă în sursele cercetate⁹ că factorul declanșator al îndreptării sale către calea haiduciei ar fi fost nedreptatea la care a fost supus la vârsta de 18 ani, atunci când un negustor lacom din Arpașu de Sus a refuzat să-i ofere un briceag la prețul corect, fapt care a sădit în gândurile sale o viitoare răzbunare pe acesta și pe cei ai domii lui.

Sperând la o viață mai bună, tânărul Budac trece în anul 1892 Carpații în România, prin celebra printre făgărășeni „Vamă a Cucului”, nedetectată de autoritățile maghiare, dar întâmpină și află și acolo despre o multitudine de alte nedreptăți¹⁰, determinându-l foarte repede să se asocieze cu banda Iotului Tican, care acționa îndeosebi în zona Rucăr-Câmpulung din Argeș, dar și în jurul localităților Moieciu, Cheia și Dragoslavele.

În anul 1895, A. Budac trebuia să fie supus recrutării și încorporat pentru a-și satisface serviciul militar în armata austro-ungară, după cum statua legislația militară. Însă, în urma neprezentării în fața comisiei militare, Cercul de Recrutare Teritorial Făgăraș l-a dat în urmărire ca nesupus la recrutare și înrolare, ulterior domiciliul părinților fiind des cercetat și percheziționat¹¹.

După moartea lui Tican¹², Andrei Budac, agreeat de toți ceilalți tovarăși, preia conducerea bandei, cu care va acționa atât în zona Argeșului și apropiere, cât și în sudul Transilvaniei. Jafurile din zona din urmă a determinat autoritățile să ia măsuri radicale, organizând succesiv potere de jandarmi în speranța capturării lui Budac și a oamenilor săi. Dispersarea jandarmilor prin munți, le-a adus însă bațjocorirea și ironizarea lor de către banda de haiduci. Este elocvent un episod redat de mai multe surse contemporane: furtul, din curtea Jandarmeriei din Arpașu de Jos, a porcului ținut de aceștia pentru îngrașat, pe care l-au tăiat, o parte fiind atârnată pe peretele cazărmei alături de un bilet prin care jandarmii erau invitați să guste din carne și să-și păzească localul mai bine.

Andrei Budac și banda sa au fost sprijiniți nu numai de locuitori de rând ai satelor făgărășene, ci și de oameni importanți din Cârțișoara, precum Constantin Folea, mentor și sfătuitor, fost voluntar în armata română în Războiul de Independență din 1877-1878, participant la răscoala din 1907, și preotul Victor Vulcan.

În anul 1907 lua și el parte la marea răscoală țărănească din Vechiul Regat, iar după înăbușirea acesteia a fost închis la Câmpulung-Muscel, împreună cu un tovarăș al său, fiind acuzați de autoritățile române de instigare la răscoală și jefuirea mai multor familii boierești. În scurt timp, Budac a reușit să evadeze din închisoare, revenind în locurile de origine, unde întreprinde mai multe tâlhării, însă nu numai aici, ci și dincolo de Olt în zona Agnitei, apoi către Sibiu, fiind atacate și jefuite mai multe sedii de bănci, în care, prevăzători, cei potenți financiar își depuseseră banii.

Și în satele din zona Branului oamenii vorbeau adesea despre faptele cetee de haiduci conduse de Andrei Budac, care vizaseră pe cei de acolo cu stare materială bună, ceata avându-și refugiul de bază în localitatea Șimon. În același areal brănean mai activau cetele haiducilor Fulga, Archion și Toma, iar în apropiere era menționată și ceata lui Stăncescu (care acționa în proximitatea Zărneștiului)¹³.

⁶ Sinai 2017.

⁷ Vezi Cânduleț și colab. 2012, lucrare bazată îndeosebi pe memoria colectivă a locuitorilor din Cârțișoara și alte sate făgărășene, precum și pe câteva articole din gazetele vremii.

⁸ Paukerow 1914, p. 75.

⁹ Din păcate limitate la presa vremii și lucrarea biografică amintită, eventuale documente întocmite de autoritățile locale și de stat din perioada în discuție nefiind, până acum, descoperite.

¹⁰ În România s-a angajat ca cioban la oi, dar stăpânul a refuzat să-l plătească, iar Budac, drept reacție, a dat foc grâului, i-a luat peste 100 de oi din turma stăpânului, pe care le-a cedat unui alt cioban, sărac. În lucrarea lui Tr. Cânduleț și colab. 2012, p. 47 este prezentată o altă variantă a întâmplării.

¹¹ Cânduleț și colab. 2012, p. 46.

¹² Apare și în varianta Durdan, precum în balada *Căpitani*, ce-i are ca eroi principali pe acesta și pe un anume Budac, publicată în anul 1884, însă consider că este vorba despre un alt personaj cu același nume, Budac, deoarece cel prezentat aici ar fi avut la acea vreme vârsta de 11 ani (vezi Bosco 1884, p. 148-153).

¹³ Cânduleț și colab. 2012, p. 65.

Cercetând presa vremii, constat, totuși cu surprindere, că acțiunile bandei lui A. Budac n-au fost mediatizate la nivelul așteptărilor, abia anul 1911 aducând primele informații concrete. Este corect să menționez, însă, că până atunci faptele de furt și tâlhărie au fost relatate în paginile ziarelor, dar aproape în totalitate sub titlul de anonim, fără a fi precizate numele făptuitorilor, ci doar bănuite. Prin urmare, o primă mențiune nominală ne parvinedin iulie 1911, când erau înșiruite, uneori sub formă de zvon, câteva dintre fărâdelegile făptuite de banda haiducului din Cârțișoara, dar fiind pomenit ca lider al acesteia amintitul Veza: „De mult să svonește că prin satele de sub poalele munților tot mereu să întâmplă câte o spargere cu furt, care ține populația în agitație. (...) Voinicii din compania lui Veza, care în 18 iulie noaptea s-a prezentat înarmat cu cuțite, revolvere și cu o pușcă la coliba stânei din Sărata”, iar „cineva l-au anunțat la gendarmerie, care în ziua următoare la prânz s-au prezentat la fața locului 4 gendarmi înarmați și au plecat pe drumul Negoilului să caute hoții, dar fără rezultat. Tot în noaptea aceea și-au petrecut bandiții la crâșma din Sărata(...)”¹⁴. În articol erau indicate și câteva dintre ilegalitățile săvârșite de bandă în zona vestică a comitatului Făgăraș (satele Scorei, Arpașu ș.a.), unde agresaseră laolaltă săteni și călători: atacarea a două tinere care mergeau la munca câmpului și sustragerea banilor pe care-i aveau asupra lor (restituiți ulterior, deoarece i-au recunoscut pe făptași); atacarea agentului de firme Buckholtz și tragerea a patru focuri de armă asupra sa; atacarea pe drumul dintre Arpașu de Sus și Sâmbăta a comerciantului N. Szilágyi din Făgăraș¹⁵.

Adunându-se mult prea multe fapte de haiducie, anul 1911 aducea cu sine din partea autorităților intensificarea măsurilor de căutare a „tâlhărilor”, prin pornirea unei puteri de aproximativ 200 de jandarmi și punerea pe capul liderului bandei a unui premiu de 2.000 coroane (după alte surse 2.500 de coroane), iar pe de altă parte apariția mai densă în presă a informațiilor despre aceștia.

La sfârșitul lui august 1911, publicul cititor făgărașean era informat asupra altor furturi și tâlhării săvârșite de bandă, una dintre fapte petrecându-se în satul Scorei: „(...) Mai întâi au trimis o scrisoare crâșmarului, în care cereau ca el să depună (...) o mie de coroane la un loc anumit. N-a pus însă. În aceeași seară tâlharii au intrat în crâșmă, au luat șapte sute de coroane, care se găseau în ladă, au beut câte un pahar de rachiu și au plecat”¹⁶. Ulterior, în urma tot mai deselor plângeri, jandarmii au pornit pe urma bandiților, „fără să facă deocamdată mare ispravă”. Apoi, 80 de jandarmi au înconjurat Scoreiul au cercetat prin toate casele, fără să găsească vreo urmă, apoi au scotocit prin Porumbacu de Sus, Cârța și Porumbacu de Jos. În acest din urmă sat „au prins pe unul bănuit, pe care l-au dus la Arpaș, de unde le-a scăpat însă, spărgând fereastra închisorii și fugind. Luni l-au prins din nou, în Făgăraș. Cercetându-l au găsit la el 300 de coroane și 2 revolvere. Tâlhărul era îmbrăcat pe sub cămașă cu o altă cămașă de zale de fer”¹⁷.

Câteva săptămâni mai târziu, în septembrie 1911, prin știrea „Tâlharii de sub Surul”, publicul cititor putea afla din nou informații despre „înfricoșata haită de tâlhari, adăpostiți la poalele Surului, de unde asaltează din când în când asupra locuitorilor pașnici din comunele din vecinătate ținându-i în neconținută groază. Toată osteneala jandarmilor urmăritori s-a dovedit până acum zadarnică față de abilitatea și șiretenia hoților.

200 de jandarmi, care umblă după tâlhari, până acum au descoperit (...) că în fruntea bandei sunt Andrei Budac și Gheorghe Veza, care s-au ascuns în munți. Ambii sunt tâlhari notorii, meșteri în branșă. Despre cel dintâi se știe că în România a fost condamnat pentru omor, dar a scăpat de temniță”¹⁸.

La început de octombrie era inserată o altă știre, conform căreia bandiții lui Budac, nemaivând ce prăda în satele apropiate de munte, unde „sunt luați la goană de sute de jandarmi”, au început să-și facă „manoperele” prin orașul Făgăraș, atacând locuințele unui meșter tăbăcar român și a birtașului evreu Orendi; eșuându-le tentativele, au fugit către satul Mândra¹⁹.

Ceva mai târziu au furat tot ce au găsit în casa unei familii din Arpașu de Sus, însă au ratat banii – 20.000 de coroane –, pe care proprietarii îi luaseră cu ei în șură, unde au dormit prevăzători în noaptea respectivă. Succes au avut, în schimb, în Scorei, de unde și-au însușit toată agoniseala bănească obținută în America de către doi tineri²⁰.

La sfârșitul aceleiași luni, *Gazeta Transilvaniei* radiografia presa maghiară de la Budapesta privitor la subiectul bandei lui A. Budac, prezentând cititorilor câteva aspecte și ironizând la final jandarmeria: „Despre banda hoților din munții Făgărașului ziarele ungurești din Pesta primesc informația că jandarmeria asudă din greu să pună mâna pe ea, dar în zadar. Pentru ce? Pentru că – auzi – să tem Românii să-i denunțe pe acești hoți. Ați auzit acum pricina? Spun mai departe că – după mărturisirile unora – cuibul acestor hoți ar fi o peșteră în vârful munților. Dar o peșteră ca o cetate înconjurată de stânci prețipise (abrupte-n.n.), așa că-i imposibil să se apropie de acest loc un om care nu cunoaște drumul. Din peșteră au o privire peste toți munții din împrejurime și doi-trei dintre ei în continu stau de pază la ușa

¹⁴ *Olteanul*, 29, 1911, p. 5.

¹⁵ *Olteanul*, 29, 1911, p. 5.

¹⁶ *Olteanul*, 34, 1911, p. 6.

¹⁷ *Olteanul*, 34, 1911, p. 6.

¹⁸ *Românul*, 184, 1911, p. 7.

¹⁹ *Olteanul*, 39, 1911, p. 5.

²⁰ *Olteanul*, 40, 1911, p. 6.

peșterii. În caz de pericol paznicii slobod imediat funii pentru salvarea ortacilor lor. În această peșteră și-au adunat toată prada, încât – se spune – că săptămâni întregi ar avea cu ce trăi în caz de nevo[i]e. Mai spun și aceea că banda ar consta din 12 membri. Căpeteniile lor ar fi: Andrei Budac, Murărescu, Fulga și Veza, toți români. Dar – trage nădejdea jandarmeria –, că va pune mâna pe ei, dacă – ține minte – dacă cumva nu vor trece în România.

Dar după ce jandarii le știu cui bul, știu ce ascund în el, știu câți inși sunt, știu și pe căpeteniile lor și încă cu numele; pentru ce oare mai pun vina pe bieții Români: că să tem să-i denunțe? Asta-i asta!²¹

Cu câteva săptămâni înainte de sfârșitul tragic al lui Andrei Budac, autoritățile jandarmerești de la Făgăraș decideau suspendarea căutărilor bandei sale până în primăvara anului următor, 1912, astfel încât, „După cum spun oamenii din Cârțișoara, Budac, de bucurie că l-au mai slăbit cu urmărirea, a făcut un chef zdravăn zilele trecute la o rudenie a sa. În cerc prietinesc a spus că peste iarnă le va da pace oamenilor din comitatul Făgărașului, în schimb va mai întreprinde câte o călătorie prin comitatele mărginașe, să mai miște și jandarmeria de acolo”²².

Dezamăgiți că nu reușeau nicum să-l prindă, jandarmii își canalizează în cele din urmă eforturile către recrutarea de trădători din anturajul său, prieteni și familie, ceea ce până la urmă le reușește la finele lui ianuarie 1912, printr-un verișor al haiducului.

Finalul aventurii prin viață a lui A. Budac a captat cel mai mult atenția presei din epocă, fiindu-i dedicate și articole ample, spre deosebire de cele care relataseră despre faptele din timpul vieții, însă, mai fiecare periodic și-a avut propria variantă asupra sfârșitului haiducului.

Prima informație privind uciderea haiducului a fost inserată în coloanele săptămânalului *Olteanul*: „(...)În noaptea de 29 ianuarie (...)s-au auzit mai multe detunături de pușcă în Oprea-Cârțișoara. Acest lucru neobicinuit pe vremea aceea a îngrozit pe oamenii care s-au deșteptat din somn. Nimeni nu-și putea da seama mai de aproape ce poate să fie? În dimineața de 30 ianuarie (...) călătorii drumeți văzură la o râpă de lângă podul din Oprea-Cârțișoară o sarică mare albă și sub ea o figură de om ca de 40 ani, având lângă el și o pușcă cu o ț[e]avă, sistem Verndl(Werndl²³-n.n.).

Era vestitul și temutul bandit Andreiu Budac, omorât de gloanțele gendarmerești(...).

Tocmai în noaptea aceea a beut mai mult, s-a amețit rău la cap și așa în urma trădării beutura i-a răpit capul.În locul unde a căzut mort, acolo a rămas și nimănui nu i-a fost iertat să se apropie de dânsul. Dimineața vestea s-a lărgit ca fulgerul în toate satele vecine.

Din toate satele au tăbărit oamenii să vadă pe vestitul haiduc. Erau oameni și sânni ca într-un târg de țară, dar de el nu s-a putut nimeni apropia, că oamenii erau opriți de gendarmi. Așa a trebuit să se întoarcă fiecare îndărăt fără a-l vedea”²⁴.

Într-un alt articol din același număr al hebdomadarului făgărășean se mai spunea:

„După un an de zile de goană și cu toate că era pus pe capul lui un premiu de 2.500 coroane²⁵, nu l-au putut înhăța 200 jandarmi... și mai tot atâția soldați. Soarta nu cruță însă pe nimeni.

(...) Încrezut că nime[ni] nu-l mai persecută, crezând că nimeni nu-l va vinde, să arătă în 30 ianuarie în satul în care s-a născut, cu multe neamuri și mulți prieteni, și fără grijă... cinează și petrece în o casă a unui vechi, dar necunoscut, prieten până pe la 12 ore noaptea. Atunci, luându-și pușca Werndl pe umeri, voiește să treacă din com[una] Oprea-Cârțișoara... la Streza-Cârțișoara.

Jandarmeria era deja informată că... are să treacă spre munte în Streza-C[ârțișoara]. În urma șoaptei s-au și adunat noaptea în amândouă comunele peste 25 jandarmi. Pe toate ulițele erau patrulare ascunse. Pe la 12 noaptea, patrularele jandarmilor, avizate că A. Budac va trece în Streza-C[ârțișoara] pe poteca de la moară, o patrulă s-a postat la puntea pe unde avea să treacă..., și nu peste mult el apare... și jandarmii îl provoacă să se predea.El trage cu pușca, dar nu nimerește. Atunci jandarmii trag o ploaie de gloanțe în el, dintre care 2 i-au străpuns plămâni, ficiații și inima. A. Budac a rămas mort (...)”²⁶.

Inițial, *Gazeta Transilvaniei* își informa cititorii doar prin prisma textului unei telegrame primite de la postul de jandarmi din Făgăraș²⁷, revenind a doua zi cu informații ceva mai ample, prezentând o variantă proprie: „(...) Budac, șeful hoților de la Făgăraș, și-a luat ultima răsplată pământeană, culcat fiind de puștile jandarmilor. (...) Pe o stradă lăturalnică a comunei Oprea-Cârțișoara – se zice că mergând la o drăguță a sa –, Budac a fost surprins luni noaptea de o patrulă de jandarmi, care somându-l să se legitimeze a fost întâmpinată din partea lui cu pușcături. Făcând astfel și

²¹ GT, 226, 1911, p. 3. Asemănător este un articol publicat cu câteva luni mai devreme în săptămânalul *Olteanul*, 29, 1911, p. 5), pe baza informațiilor primite de la locuitorii din Porumbacu, care nu puteau indica locul din „cauza spaimelor”.

²² GT, 270, 1911, p. 2.

²³ Pușcă cu capse, de fabricație austriacă.

²⁴ *Olteanul*, 3, 1912, p. 5.

²⁵ Aproximativ echivalentul de atunci a 15 porci mari de tăiat.

²⁶ *Olteanul*, 3, 1912, p. 3. Articolul din hebdomadarul făgărășean a fost redat integral și în coloanele săptămânalului arădean *TP*, 5, 1912, p. 5.

²⁷ GT, 14, 1912, p. 2.

jandarmii uz de arme, mai multe gloanțe, care i-au perforat inima și plumânile, l-au culcat la pământ. Lumea, care a alertat alarmată de detunăturile puștilor, a recunoscut în cel ucis pe Budac, temutul șef al bandiților. Trupul neînsuflețit a fost ridicat și transportat la casa comunală(...). De înmormântarea lui se va îngriji comuna”²⁸.

Locul în care a fost înmormântat A. Budac nu este cunoscut nici astăzi, deoarece la cap nu i s-a pus cruce, ci doar o piatră. Fratele său, Arsene Budac, a făcut o cerere în același an, 1912, către consiliul comunal ca să-i aprobe construirea unui monument în memoria haiducului, dar nu a primit permisiunea necesară.

Probabil lipsa de informații verificate a făcut ca *Libertatea* din Orăștie să-i atribuie lui A. Budac, zugrăvit în culori negre, doar un an și jumătate de activitate haiducească, cu ocazia anunțării împușcării sale, și prezentarea unei cu totul alte variante a finalului său tragic: „Banditul de la Făgăraș a fost prins! Țara Făgărașului a fost vreme de un an și jumătate ținută în groază de un om foarte primejdios, un hoț de codru din cei mai cu capu-n mână. Să iveau numai colo, ba dincolo, jefuia, omora și căra averi și apoi să p[î]ljerdea ca un ac în un car cu fân. Toate cercetările gendarmilor au rămas zădarnice. Să pusesse premiu de 2.500 cor. pe capul lui!

Zilele astea însă i s-a dat de cap. Cică fugise în România și nu i se mai da de urmă prin cei codri. Acum deodată o patrulă de gendarmi a dat peste el în munții Făgărașului. El când a văzut pe gendarmi s-a speriat. Aceștia nu știau că cine e, l-au chemat dar să spună ce om e și ce caută pe acolo? El, drept răspuns, a luat-o la fugă și oprindu-să după un arbor[e] a pus carabina la ochi să tragă în gendarmi, dar gendarmii l-au întrecut, și cu câteva pușcături l-au culcat la pământ. Îl chema Andrei Budac și era un om fioros și sălbatec”²⁹.

O altă variantă este prezentată astfel: „După o urmărire de un an și jumătate, jandarmeria comitatului Făgăraș a împușcat pe deținutul român Andrei Budac, evadat dintr-o închisoare din România, și care avea pe conștiință numeroase omoruri și jafuri.

De un an și jumătate o poteră de jandarmi, în număr de 150 de oameni, au cutre[il]erat munții Făgărașului în urmărirea fiorosului bandit, însă fără rezultat. Acum câteva săptămâni, văzând că nu poate da de urma banditului, potera s-a împrăștiat. Banditul a continuat a rămâne cu banda sa în munții de la frontieră, unde ieri o patrulă de jandarmi a dat, din întâmplare, peste întreaga bandă. Jandarmii au cerut bandiților să se legitimeze. Aceștia însă o luară la fugă. Budac se ascunde după un pom și trase de acolo asupra jandarmilor. Aceștia răspunseră atacului și-l culcară la pământ cu patru focuri de pușcă”³⁰.

Vestea despre faptele lui Budac și sfârșitul său a ajuns până dincolo de Atlantic, în Statele Unite, fiind consemnate în ziarul românesc de acolo, *Glasul Vremii*, în articolul „Spaima comitatului Brașov”: „În anii trecuți se cuibărise[ră] prin munții Făgărașului câțiva bandiți care jefuiau satele îndeosebi, veniseră de hac cârciumarilor jidani și cu averi mari prin acele sate. Șeful bandei a fost un anume Ioan Morărescu, dar banditul cel mai fioros a fost Andrei Budac, împușcat anul trecut de jandarmii care n-au putut să-l prindă viu”³¹.

Amintitul săptămânal *Olteanul* din Făgăraș, prin pana liderului național al românilor de aici, avocatul Ioan Șenchea, folosind pseudonimul „Un Cârțișorean”, îi aducea însă un omagiu post mortem lui A. Budac, într-un scurt medalion:

„Era un om voinic, adevărat uriaș..., înalt, hotărât, curajos și isteț – ca toți bandiții.

Din etatea de 16 ani s-a dedat la viața liberă, dar și greșită de a face el ce-i place lui. Nu suferea să-i poruncească nimenea.

A fost înrolat la miliție³², dar firea lui, care nu cunoștea supunerea, nici porunca, nu s-a putut împăca cu subordonația militară. A fugit și s-a refugiat... în codru.

(...) Ce rău va fi făcut în alte părți nu se știe, dar la noi în țara Olteului nimenea nu s-a plâns contra lui (...), doar de un singur lucru: „Multe și mult au suferit comunele noastre românești din cauza lui, când în 2 rânduri li s-a trimis asupra capului lor câte 2 până-n 3 sute de jandarmi pe luna de zile, cu mari cheltuieli, ba și miliție, numai ca să-l poată prinde...”³³.

Și în coloanele ziarului *Unirea* din Blaj erau inserate cuvinte de absolvire și de apreciere la adresa haiducului făgărășean: „Am făcut amintire (...) despre existența unei bande de hoți, care prin faptul că era urmărită de 200 de jandarmi pusă în groază tot ținutul, deși, afară de câteva furturi săvârșite de bună seamă de alții și atribuite lor, nu săvârșise nimica. Șeful lor cu numele Andrei Budac era de o îndrăzneală fără pereche. Vorbeau de el ca de un erou din povești. Că îi plăcea să-și petreacă în crâșmă, pe când ulițele Cârțișoarei gemeau de jandarmi, să fure pe ce putea pune mâna de prin casarma jandarmilor chiar, erau recunoscute de toți. Glonțul îl pândeau în toate unghiurile, dar el habar n-avea. Nu-i mirare, că astfel creștea admirațiunea mulțimei față de el în proporție cu groaza multora, care se temeau că le

²⁸ GT, 15, 1912, p. 2.

²⁹ *Libertatea*, 5, 1912, p. 5.

³⁰ *Românul*, 20, 1912, p. 9.

³¹ GV, 22, 1913, p. 2.

³² Armata comună austro-ungară.

³³ *Olteanul*, 3, 1912, p. 2-3.

poate intra în tot momentul pe ușă. *Fantasia aprinsă, vorba spusă pe jumătate, străini suspecti și mai ales frica făceau ca omul cu parale să-și zăvorască ușa bine seara și să-și zică de câte două ori rugăciunile*³⁴.

Un elogiu deosebit i-l aducea, extrem de surprinzător, un maghiar ardelean, care a fost redat în coloanele *Gazetei Transilvaniei*, în articolul „*Haiducul*”:

„*Sub titlul "In memoriam Budac", Ungurul scrie așa:*

„Bunule, dreptule și viteazule Andrei Budac, tu care, răpus de cele trei gloanțe *Mannlicher*³⁵ ți-ai început somnul etern în pământul acoperit de nea al Cârțișoarei – îngăduie-mi mie și altor tovarăși ca cel puțin acum să-ți vorbim, când urechea ta în veci pânditoare nu mai poate da auz cuvântului nostru...”

Trebuie să-ți mărturisesc că mi-ai fost simpatic, ai fost bărbat întreg așa cum dintr-o sută de mii doar unul dacă mai este. Așa ți-a fost viața, așa ți-a fost lupta contra nedreptăților ei, așa ți-a fost și moartea. Ai adus cu tine ceva din puterea gigantică a acelei epoci, când (...) încă nu existau pene de cocoș și pușcă cu repetiție, ci numai munți, păduri și văi, care nu sufereau nici un fel de piedecă, și pumnii care, ridicați în slavă, impuneau irezistibil forței proprietarilor.

Tu ești rămas dintr-o astfel de epocă. N-ai rămas, ci te-ai renăscut, viața ta întreagă a fost renașterea vremurilor trecute și moarte ale bărbăției.

Ai fost o personalitate. Un erou care s-a luptat ca-n poveste, însă cu sfârșit tragic, contra ordinei sociale, care a fost mare și în poticnelile sale, mai tare și mai mare decât o sută de mii de semeni de-ai tăi, care se gudurează umiliți ca niște căței.

Ai avut principii.

Iar dacă omul nu mai are argumente cu care poate adeveri drepturile sale, atunci îi mai rămâne cel din urmă și cel mai puternic argument: moare pentru dreptate așa cum ai murit și tu, frumos, în stilul care se cere, bărbătește, pe câmpul înzăpezit ce strălucește sub poleuului.

Andrei Budac, îți doresc odihnă lină sub glia încărcată de zăpadă a Cârțișoarei – căci tu ai fost un bărbat și de aceea te iubesc³⁶.

O știre de la mijlocul anului 1912 informa cititorii că tovarășii de haiducie ai lui Budac fugiseră și ajunseseră în comitatul Hunedoara: „*După ce Andrei Budac a fost omorât de jandarmi, ortacii lui s-au refugiat și s-au aciuat în comitatul Hunedoarei. Zilele trecute au comis mai multe furturi în împrejurimile Geoagului, ba în Geoagiu au săvârșit și câteva spargerii. Fiind urmăriți, Ion Morărescu, fostul om de încredere al lui Budac, a tras mai multe gloanțe de revolver asupra urmăritorilor, nimerind pe primar. Jandarmeriei i-a succedat să prindă pe unul din membrii acestei bande, Nicolae Todor, care a mărturisit că face parte din vestita bandă de la Făgăraș și că ortacii lui pribegesc prin munții Hunedoarei*”³⁷.

Murărescu a fost capturat abia după un an, prilej cu care încă se mai rememora în presa vremii faptele de haiducie, dar și împușcarea lui Budac: „*În munții aspri ai Făgărașului se de[a] până încă, până în zilele din urmă, un capitol de romanticism haiducesc. Înainte cu vreo doi ani codrii din preajma Negoilului adăposteau în umbra lor primitoare cetele hoțomanului Budac. Ciobanii (...) puteau să vadă, în serile cu lună, cum coborau spre văi mătăhale mustăcioase, cărora le luceau lungi oțete peste spatele late. Și adierea vântului ducea spre satele de la poale fredonări de cântece voinicești din zilele de demult (...).*

„*Potera*” încă n-a putut lipsi, și două sute și mai bine de jandarmi ș-au purtat manlicherile cu focuri multe pe urma cutezătorilor haiduci. Luni întregi degeaba. Până când trepădau oamenii stăpânirii prin înfundături de pădure, ei, feciorii de lele, ospătau prin sate cu vinișor și cu friptură de berbece. Ori se făptuia vreo hoție strașnică în mijlocul cetății Făgărașului.

Tot așa, până odată. Până când, se zice, că vânzători – nelipsita notă a tragicului haiducesc –, au descoperit ascunzișul întunecatului căpitan. Și, într-o seară de iarnă, Andrei Budac (...) a murit mușcând pământul, cu mâna pe pușcă, ciuruit de gloanțele jandarmilor.

S-ar fi crezut că Budac e punctul de încheiere a unui roman din veacul trecut, rămas(...) să se desfășoare în zilele noastre de modernism, când tagma „hoțescă” gravitează și ea spre orașe...

Dar nu. Un cetaș de-al lui Budac – un sub-căpitan, fără îndoială –, unu Murărescu, s-a pus în locul căpitanului și a continuat „cu cînste” activitatea șefului său nenorocit. Se putea auzi zilnic despre isprăvile lui când în jurul Brașovului, când dincolo pe la Sinaia. Despoia bogătași, cu îndrăzneala caracteristică hoților de demult. Stâlcea în băți pe împotriviți, ori le făcea „aminul” fără multă vorbă. Încât s-a văzut silită stăpânirea să mobilizeze iarăși jandarmeria.

Și, iată a sunat și ceasul lui Murărescu. A fost prins zilele acestea, nu la noi însă, ci aproape de Curtea de Argeș, în România(...).

³⁴ Unirea, 18, 1912, p. 3.

³⁵ Pușcă cu repetiție, cu încărcare manuală, folosită îndeosebi de infanterie până la debutul celui de Al Doilea Război Mondial.

³⁶ GT, 19, 1912, p. 3.

³⁷ GT, 142, 1912, p. 3.

Cu aceasta s-a lăsat cortina și peste isprăvile lui Murărescu. Și se pune capăt romanticismului întârziat din codrii Carpaților”³⁸.

Se pare că spiritul ilegalității făcea parte din sângele familiei Budac, inclusiv în Statele Unite ale Americii, mărturie stând o rudă de-a lui Andrei Budac, Ieronim, ajuns acolo în anii 1920 și care va deveni unul dintre favoriții celebrului mafiot american Al Capone, pentru care a lucrat în timpul prohibiției ca șofer personal. După întoarcerea în țară, Ieronim Budac a fost ales primar în Cârțișoara, funcție pe care a îndeplinit-o timp de 14 ani, până la instaurarea puterii comuniste.

Haiducia a reprezentat de-a lungul timpului, evident, o mișcare de nesupunere a unor reprezentanți din diferite categorii sociale față de privilegiați, oameni cu stare și administrațiile locale, ca substitut al celei centrale, de la care se emiteau legile considerate asupritoare. Haiducia n-a fost doar un fenomen social, începând îndeosebi cu secolul al XVIII-lea, ci și unul cu caracter național, vizând administrația maghiară, iar pe de altă parte a constituit și o stare de spirit, de comuniune cu natura.

Personajul nostru, circumscris și el haiduciei, a devenit la rândul său, exclusiv în imaginarul social, din tâlharul ucigaș și fără inimă descris de autorități, eroul și salvatorul nedreptățiilor, fiindu-i dedicate diverse variante de balade, doine și cântece (doar „Cântecul lui Budac” a circulat în aproximativ 30 de variante), construcția mitologică având la bază curajul haiducului, intimitatea lui cu natura și salvatorul care face întotdeauna dreptate. În memoria localnicilor și a celor din împrejurimile Țării Făgărașului, Andrei Budac a avut soarta haiducului clasic, de pretutindeni.

Bibliografie

Lucrări

- Boeco 1884 – I.B. Bosco, *Florile inimei. Poesii*, Arad, 1884.
Cânduleț, Costache 2002 – T. Cânduleț, Ilie Costache, *Cârțișoara. Personalități*, vol. II, Iași, Editura Pim, 2002.
Cânduleț și colab. – T. Cânduleț, Laurențiu Constantinescu, Lucia Baki Nicoară, Valerica Mandric, Dorin Magda, *Haiducul Andrei Budac. Adevăr și legendă*, Sibiu, 2012.
Ciceu 2017 – S. Ciceu, *Haiducia ca formă de evaziune a țăranilor români din Transilvania la începutul epocii moderne*, în *Acta Terrae Fogarasiensis*, VI, Făgăraș, 2017, p. 228-233.
DGAS 1959 – DGAS (Direcția Generală a Arhivelor Statului), *Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate*, vol. I, București, 1959.
Paukerow 1914 – Leonard Paukerow, *Când joci teatru românesc în țara ungurească... Impresii și icoane dinturneul trupei Victor Antonescu. Contribuțiuni la cunoașterea problemei teatrului românesc în Ardeal și Ungaria*, Budapesta, 1914.
Sinai 2017 – G.Iosif. Sinai, *Haiducii și hârtibăcenii*, în: https://scoalanocrich.ro/wp-content/files/Gazeta_Hartibaciului_ianuarie__2017.pdf (accesat: 08.05.2020).

Periodice

- Cosânzeana* – *Cosânzeana*, anul III, 1913.
GT – *Gazeta Transilvaniei*, anii LXXV-LXXVI, 1911-1912.
GV – *Glasul Vremii*, anul II, 1913.
Libertatea – *Libertatea*, anul XI, 1912.
Olteanul – *Olteanul*, anii III-IV, 1911-1912.
Românul – *Românul*, anul I, 1911.
TP – *Tribuna Poporului*, anul II, 1912.
Unirea – *Unirea*, anul XXII, 1912.

³⁸ *Cosânzeana*, 26, 1913, p. 362-363.

Imaginile Bădărețului
A. Budac

Haiducul Andrei Budac

Jandarmi fotografiați cu cadavrul haiducului

Anexa I: Cântecul haiducului. Andrei Budac de pe țara Oltului

O, voi brazi ai codrului / Și voi munți ai Oltului, / Că voi la nime n-ați spus / C-aveți pe Andrei ascuns. / Și jandarmii v-au pătruns, / V-au pătruns și l-au ajuns. / Andrei cu haiducii lui / Toți din țara Oltului / Toți în munte au sălaș / La jandarmi le fac năcaz. / Jandarmi umblă câte șasă / Ei în crâjmă după masă / Și de jandarmi nu le pasă. / Jandarmi umblă câte zece / Budac în crâjmă-ș petrece. / Și când gândesc să-l apuce / El săgeată-n codru fuge, / Iar brazii și cetera / Îi fac largă cărarea, / Jandarmii nu-l pot afla. / Codru-n brațe îl cuprinde / Jandarmii nu-l mai pot prinde. / Iar Andrei dac-a aflat / Că jandarmii l-au lăsat / El voios s-a tras la sat, / C-un văr bun în crâjmă-a stat. / Iar văru-so pentru bani / Îl vându mări la dujmani. / Și cu rele-nșelăciuni / Jandarmii l-au prins în mâni, / L-au vândut pe subț ascuns / C-un glonț negru l-au pătruns / Și ca nu le să mai scape / L-au mai tras vreo șase-n spate. / Codrul greu începe a plânge, / Iar Budac se scaldă-n sânge. / Jele-i, Doamne, cui i jele, / Jele-i Doamne muntelui, / De armele lui Andrei, / Jele-i frunzuții de fag / De armele lui Budac. / Că le plouă și le ninge / Și n-are cine le-ncinge. / Suspină și cetera / Că n-are cini le purta, / Că, vai, cine le-a purtat / În pământ e îngropat. / Oltul merge și suspină, / Pe Budac aștern țărână, / Oltul merge spumegând / Când Andrei e în pământ. / Și la lume-i pare rău / Că el n-a făcut nici un rău, / Pe bogați i-a supărat, / Pe săraci i-a ajutat, / Bogații se veselesc, / Iar săracii îl jelesc.

Compusă de Simion Avram și Andrei Muntean, juni din Vărd, valea Hârtibăcelului³⁹.

Anexa II: Balada lui Budac

Varianta I

Foaie verde siminic / N-ați auzit deun voinic? / Foaie verde sălcioară / De Budac din Cârțișoară / Că el de tânăr băiat, / Prin codri o apucat / Și umbla din țară-n țară / Spărgând casele cu bani / Pe la marii bogătani / Și-i da la oameni sărmani / Și la bieți copii orfani. / Iară marii bogătani, / Puse după el jendari. / Foaie verde foi mărunte / Vine Budac de la munte / Și intră la sora-n curte. / Și din curte intră-n casă: / - Să-mi fi soră sănătoasă! / - Și tu frate sănătos, / De unde vii și undeai fost? / - Vin, soră, din codru des / Și-am venit să vă mai văz. / M-a ajuns un mare dor / De frați și de surori. / Soră-sa din grai grăia: / - Du-te, frate, nu mai sta, / Că jandarmii-s cât coala, / Te-or prinde și te-or pușca, / Că-i plin satul de jendari / Slugile la bogătani. / - Nu te teme sora mea / C-am umblat prin codrii deși / Și jandarmii nu m-o găst, / Și-am umblat prin munți ascuns / Și jandarmii nu m-au prins. / Căci de când sunt eu haiduc / Avere nu mi-am făcut. / Am spart casele cu bani / Pe la marii bogătani / Timp de douăzeci de ani / Și-am dat la oamenii sărmani / Și la bieți copii orfani. / Iar atunci el a plecat / La a lui gazdă din sat / Și-acolo că petrecea / Cu văr-so alături / Acolo neconținut / Două zile a chefuit. / Iară gazd-afurisit / La jandarmi mi l-a pârât. / Când era ceasul la zece / Budac era gata să plece / Ca să treacă peste vale / La omul de sfadă mare, / Că acolo el avea / Om cu cari se sfătuia / Că el încotro să meargă, / Pe cine să mai ia de barbă. / La cruciulița din sat / Jandarmii l-au așteptat. / Când la cruce a sosit / Unde era podu făcut / Ca să treacă peste vale, / Văru-so al blestemat / Din gură a cuvântat: / - Sara bună Andrei Budac. / Jandarmii l-au auzit / Foc din arme au slobozit / Și nouă gloanțe i-au dat / Prin inimă, prin ficat. / El atunci a cuvântat: / - Mulțumescu-ți ție vere / Că mai am doi frățiori / Pe Arsene și Ioan / Ce-ți vor da ție răsplătă / Pentru vrenica ta faptă. / Și așa a murit Budac / Lângă salcie răsturnat⁴⁰.

³⁹ TP, 8, 1912, p. 7.

⁴⁰ Cânduleț, Costache 2002, p. 127-129.

ÎNTRU ALTAR ȘI CATEDRĂ. ASPECTE ALE VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII PREOTULUI ȘI PROFESORULUI AMBROZIU CHEȚIANU (1863-1934)

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract. *Between the altar and the chair. Aspects of the life and activity of the priest and teacher Ambroziu Chetianu (1863-1934).* Ambroziu Chețianu was one of the most representative Greek-Catholic priests that activated in Blaj. He came from a priest family and was originary of the village Ercea (Mureș county). Ambroziu Chețianu formed himself intellectually in the cultural environment of the Romanian schools in Blaj. He decided to become a priest and teacher. He also studied in Budapest and Cluj, having a great passion for natural sciences. Between 1907-1919, Chețianu was the director of the Greek-Catholic Upper Gymnasium in Blaj. In 1915 he became canon of the Cathedral Chapter in Blaj. The distinguished intellectual participated at the Great Union, representing the this institution. In 1924, in the context of the serious health status of the metropolitan Vasile Suciu, Ambroziu Chețianu became deputy general vicar. On the cultural level, he activated in the ASTRA organization.

Cuvinte cheie: Blaj, preot, profesor, canonic, științe naturale.

Keywords: Blaj, priest, teacher, canon, natural science.

Ambroziu Chețianu (1863-1934) s-a născut la 7 aprilie 1863, în localitatea Ercea din comitatul Mureș-Turda (azi sat în com. Băla, jud. Mureș). Provenea dintr-o familie preotească, tatăl său fiind parohul greco-catolic de Ercea, Simion Chețianu (1829-1917). Doi dintre frații săi s-au remarcat în cadrul evenimentelor de dinaintea Marii Uniri: avocatul Augustin Chețianu (1860-1921) a fost președintele Consiliului Național Român din comitatul Mureș-Turda, cu sediul la Reghin, creat la 5 noiembrie 1918, iar un alt frate, tot avocat, Simion Chețianu (1878-?) a fost delegat la 1 decembrie 1918, din partea Cercului electoral Agnita. Un alt frate, Petru Chețianu (1864-?) a fost preot la Densuș. De asemenea, au existat și două surori: Maria și Carolina.

Revenind la tânărul Ambroziu, el a studiat la Gimnaziul Romano-Catolic din Târgu-Mureș și la Gimnaziul Superior Greco-Catolic Blaj, pe care l-a absolvit în anul 1884, când în urma promovării examenului de bacalaureat a obținut diploma de maturitate (*testimonium maturitatis*), care i-a permis accesul într-o instituție de învățământ academic¹. A dovedit o adevărată pasiune pentru studiu, fiind trimis de către Consistoriul mitropolitan de la Blaj să studieze teologia la Seminarul Central din Budapesta (1884-1888). Când era în anul al III-lea a luat decizia să se înscrie și la Facultatea de Litere și Filosofie a Universității Regale Maghiare din Budapesta, specializându-se în geografie și istorie naturală. În anul 1888, la finalizarea stagiului de studiu budapestan, Ambroziu Chețianu a primit o bursă pentru a studia la Universitatea din Cluj, la Facultatea de Matematică și Științe Naturale. În cadrul acesteia s-a remarcat prin conduita ireproșabilă și o inteligență sclipitoare, astfel că în semestrul al II-lea al anului universitar 1889-1890 a fost numit asistent suplinitor la Catedra de botanică, pe lângă profesorul Augustin Kanitz. În anul 1890 a devenit asistent titular, fiind recunoscut în această calitate de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice de la Budapesta. Un an mai târziu (noiembrie 1891), Chețianu își desăvârșește magistral studiile clujene, obținând doctoratul în filosofie, cu o teză în domeniul botanicii (*Adatok a Ruppia transilvanica ismeretéhez/Date pentru cunoașterea plantei Ruppia Transilvanica*). După ce s-a căsătorit cu Virginia Pop (la 17 martie 1892), Ambroziu Chețianu a fost sfințit preot de către mitropolitul Ioan Vancea de Buteasa. A avut trei copii: un fiu, Emil Chețianu (a trăit între 1893-1972, avocat, decan al Baroului și prefect al județului Turda, fruntaș al Partidului Național Țărănesc, iar ulterior victimă a regimului comunist) și două fiice, Angela și Lucia².

Distinsul intelectual, teolog și biolog, Ambroziu Chețianu și-a dedicat toată cariera și activitatea școlilor românești ale Blajului. A refuzat să rămână atât la Budapesta, cât și la Cluj, deși avea în față o strălucită carieră didactică universitară preferând să revină la Blaj, pentru a le preda elevilor români. Astfel, încă din 30 iunie 1891, în urma unei decizii a Consistoriului mitropolitan, el a fost numit profesor suplinitor la Gimnaziul Superior Greco-Catolic din Blaj. Ulterior, în 1893 Chețianu își va lua diploma de profesor de geografie și istorie naturală, iar din 12 august 1893, prin decizia aceluiași Consistoriu mitropolitan a fost numit profesor titular.

Ambroziu Chețianu a devenit una dintre figurile emblematice ale învățământului blăjean. Preocuparea sa majoră au fost științele naturale, iar din acest punct de vedere a fost colaboratorul profesorului Alexandru Borza. În anul școlar 1900-1901, Ambroziu Chețianu ajunge la conducerea Grădinii botanice a Gimnaziului din Blaj, oficiu pe care îl va îndeplini până în anul școlar 1911-1912³.

¹ Brânzeu 1898, p. 128.

² Șematism 1900, p. 689; Sigmirean 2000, p. 347, nr. 87 și p. 590, nr. 5018; Sigmirean 2007, p. 192, nr. 1215; Popa-Andrei (coord.) 2013, p. 127-128.

³ Tatai, Tatai-Baltă 2017, p. 211-212.

În anul 1906, Chețianu s-a ocupat personal de colectarea, trimiterea și recuperarea de la Expoziția generală română de la București a unor obiecte reprezentative pentru Biserica Greco-Catolică, iar în calitate de coordonator al Muzeului de naturale al gimnaziului și al Grădinii botanice din Blaj a expediat în capitala României trei colecții de plante: *Plantele în poezia populară*; *Plantele medicinale*; *Plantele pe cari le întrebuințează femeile la colorat*. Deși trebuia să participe și el la această expoziție alături de alți clerici blăjeni, deplasarea la București nu a mai avut loc din motive financiare⁴.

Rafinat intelectual, profesorul Chețianu a făcut parte din asociațiunea ASTRA. A activat în cadrul Despărțământului Blaj, fiind și membru al secțiilor științifice și literare⁵. În anul 1906, el a contribuit cu două coroane pentru Muzeul istoric-etnografic al ASTRA⁶. Profesorul a susținut și numeroase conferințe. Un exemplu în acest sens a fost discursul *Îngrijirea sănătății* susținut la Lunca, în 1 septembrie 1907, cu ocazia adunării Despărțământului Blaj⁷.

Datorită faptului că s-a remarcat prin erudiție și tact pedagogic în activitatea la catedră, în urma unei decizii a mitropolitului Victor Mihaly de Apșa, Ambroziu Chețianu a fost numit director al Gimnaziului Superior Greco-Catolic din Blaj, funcție pe care a girat-o între anii 1907-1919, conducând destinele uneia dintre cele mai importante și reprezentative instituții de învățământ românești din Transilvania acelei epoci⁸.

Pe de altă parte, distinsul dascăl a desfășurat și o bogată activitate în administrația centrală bisericească de la Blaj. Din 1893, el a fost membru al Exactoratului arhiepiscopesc (oficiu contabil). Șematismul din 1906 îi confirmă această funcție și îi atestă și calitatea de membru al Comisiei scolastice arhiepiscopice⁹. Următorul șematism al Bisericii Greco-Catolice, cel din 1911, îi atestă și calitatea de membru al Consistoriului arhiepiscopesc și mitropolitan de la Blaj¹⁰.

Ambroziu Chețianu a fost un iubitor al teatrului. Astfel, el a fost artisanul aducerii la Blaj (13-14 octombrie 1913) a trupei de teatru Victor Antonescu, spectacolele fiind din opera marelui scriitor Ion Luca Caragiale¹¹.

Perioada Primului Război Mondial a fost, în mod paradoxal, prielnică pentru activitatea și cariera lui Ambroziu Chețianu. În anul 1915, el a devenit canonic prebendat¹², de fundație regală, în urma unei decizii a împăratului Franz Joseph¹³. În această perioadă activitatea sa a avut și o latură caritabilă: în 1915 a donat zece coroane pentru Fondul „Ioan Micu Moldovan”¹⁴, iar în 1916 a contribuit cu 1.000 de coroane la susținerea Orfelinatului din Blaj¹⁵. În acest din urmă an, Chețianu a devenit membru onorific al Reuniunii femeilor din Blaj¹⁶. Cu ocazia încoronării lui Carol I ca rege apostolic al Ungariei la Budapesta (30 decembrie 1916), în Catedrala din Blaj, Ambroziu Chețianu a ținut un discurs în care a explicat însemnătatea actului din capitala Ungariei¹⁷. Anul 1918 a început trist pentru Biserica Greco-Catolică, în 21 ianuarie, decedând la Oradea, mitropolitul Victor Mihaly de Apșa, iar la funeraliile sale a luat parte și canonicul Ambroziu Chețianu¹⁸. La 18 mai 1918, alături de demnitarul Bisericii Greco-Catolice (Vasile Suciu, Victor Macaveiu, Izidor Marcu și Ștefan Roșianu), Chețianu a participat la înmormântarea canonicului Gavriil Pop¹⁹.

În toamna anului 1918, la fel ca majoritatea absolută a clericilor greco-catolici din Blaj, Ambroziu Chețianu s-a implicat în evenimentele care au precedat momentul Marii Uniri. El a fost membru al Consiliului Național Român din Blaj, creat la 4 noiembrie 1918 și condus de Vasile Suciu (viitorul mitropolit)²⁰. În calitate de director al Gimnaziului Superior Greco-Catolic din Blaj, Chețianu i-a coordonat pe profesori, iar la 26 noiembrie 1918, a condus în calitate de președinte ședința corpului profesoral, care-l declară pe Ioan Fodor, delegat pentru Mare Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918²¹. Tot ca președinte, Ambroziu Chețianu a condus în 27 noiembrie 1918 la Blaj, adunarea generală a Casinei Române, în cadrul căreia, s-au ales delegații pentru marele eveniment de la Alba Iulia, în persoana lui

⁴ Drăghiu 2002, p. 179-180.

⁵ *Transilvania*, 1913, 4-5, p. 218.

⁶ *Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, 1906, III, p. 67.

⁷ *Unirea*, XVII, 1907, 36, p. 318.

⁸ Popa-Andrei (coord.) 2013, p. 128.

⁹ Șematism 1906, p. 21, 22.

¹⁰ Șematism 1911, p. 15.

¹¹ *Unirea*, XXIII, 1913, 102, p. 5.

¹² Capitlul Catedralei Sfânta Treime din Blaj a fost creat în anul 1807 la inițiativa episcopului Ioan Bob, fiind compus inițial din șapte canonici: prepozitul, lectorul, cantorul, curatorul, scolasticul, cancelarul și teologul. Ulterior, în anul 1853, în contextul ridicării Bisericii Greco-Catolice la rangul de Mitropolie, s-au mai creat încă trei oficii canonice: penitențiarul, referendarul și prebendatul, salariul acestora urmând să fie plătit de la Viena, motiv pentru care aceste canonicate au fost numite de fundație regală. Precizăm că toate oficiile de canonic erau viagere, iar dacă primele șapte erau destinate preoților celibatari, ultimele trei erau pentru clericii căsătoriți.

¹³ *Unirea*, XXV, 1915, 105-106, p. 1; Popa-Andrei, Covaci 2013, p. 133.

¹⁴ *Unirea*, XXV, 1915, 96, p. 1.

¹⁵ *Unirea*, XXVI, 1916, 18, p. 2.

¹⁶ *Unirea*, XXVI, 1916, 20, p. 4.

¹⁷ *Unirea*, XXVI, 1916, 93, p. 1.

¹⁸ *Unirea*, XXVIII, 1918, 7, p. 1.

¹⁹ *Unirea*, XXVIII, 1918, 32, p. 3.

²⁰ 1918 la români, vol. VII, p. 105.

²¹ 1918 la români, vol. X, p. 84-85.

Alexandru Borza și Augustin Caliani²². La rândul său, Ambroziu Chețianu a avut marea bucurie de a participa la cel mai mare moment al istoriei românilor, unirea Transilvaniei cu România de la 1 decembrie 1918²³. El fost reprezentantul Capitlului Catedralei Sfânta Treime din Blaj²⁴.

În perioada interbelică, Ambroziu Chețianu a devenit una dintre figurile centrale al Bisericii Greco-Catolice, fiind implicat direct în conducerea sa. A activat în preajma unor mari personalități precum mitropolitul Vasile Suci și episcopii Iuliu Hossu, Demetriu Radu și Valeriu Traian Frențiu. Între 4-8 februarie 1919, Chețianu a participat la o conferință la Blaj, alături de corul episcopal greco-catolic și reprezentanții capitlurilor din Gherla și Lugoj, în cadrul căreia s-a discutat situația bisericească de după Marea Unire²⁵.

La 12 februarie 1919, el a participat la un bal filantropic la Blaj, donând 16 coroane pentru Fondul studenților bolnavi²⁶. În același an, Chețianu a luat parte la primul sinod arhiepiscopesc de după 1918, prezidând comisia școlară²⁷.

Un moment important din viața orașului Blaj, la care a participat și Ambroziu Chețianu, alături de alți clerici greco-catolici reprezentativi, s-a consumat la 30 mai 1919, când orașul de la confluența Târnavelor a fost vizitat de suveranii României Mari, regele Ferdinand și regina Maria²⁸. Cei doi monarhi se aflau în prima vizită oficială din Transilvania, gestul lor contribuind la întărirea Marii Uniri.

Din anul 1919, Chețianu nu a mai fost directorul Gimnaziului Superior Greco-Catolic din Blaj, iar în ziarul *Unirea*, nr. 219 din 15 octombrie 1919, activitatea sa la conducerea instituției școlare era caracterizată: *Directorul Chețianu a apărut cu pieptul și energie intransigentă sfințenia limbii și duhul străvechiu și curat românesc ce-a plutit în bătrânele odăi de frământare națională ale liceului arhiepiscopesc*²⁹. Nu a rămas deoparte de sistemul de învățământ și a devenit inspector școlar arhiepiscopesc³⁰. La sinodul din 1921 a condus din nou comisia școlară³¹.

Personalitate importantă a Bisericii Greco-Catolice, Ambroziu Chețianu a participat la discuțiile privind statutul bisericii în Constituția din 1923. Astfel, între 19-20 iunie 1922, la Blaj, a avut loc pe această temă o întâlnire cu ministrul cultelor și artelor, Constantin Banu³².

Șematismul din 1923, primul editat de Biserica Greco-Catolică după Marea Unire, consemna faptul că Ambroziu Chețianu era asesor la Tribunalul matrimonial de a II-a instanță pentru arhiepiscopie³³, administrator în cadrul Administrației Centrale Capitulare³⁴ și director al Reuniunii bisericești de asigurare³⁵. În același an, pentru meritele sale deosebite, Chețianu a fost răsplătit de statul român cu Medalia „Răsplata Muncii pentru Biserică”, clasa I³⁶.

În contextul stării precare de sănătate a mitropolitului Vasile Suci, Ambroziu Chețianu a devenit în 1924 vicar general substituit³⁷. În ciuda marilor responsabilități pe care le avea, Chețianu nu a rupt legăturile cu asociațiunea ASTRA. La 15 noiembrie 1925, el a participat la prelegerea profesorului clujean, Vasile Bogrea intitulată *Nevoia culturii clasice*, susținută la Blaj în cadrul seriei de conferințe organizată de despărțământul local al ASTRA³⁸. În anul 1925, la propunerea ierarhului amintit, Chețianu a fost numit prelat papal³⁹. Printre atribuțiile lui Ambroziu Chețianu în calitate de vicar general substituit s-au numărat și misiuni de reprezentare la cel mai înalt nivel. Astfel, între 15-16 iunie 1927, Chețianu l-a reprezentat pe mitropolitul Vasile Suci la serbările jubiliare ale episcopiei de Oradea, la 150 de ani de la crearea acesteia. Respectivul ceremonii au fost onorate de prezența episcopilor Iuliu Hossu de Gherla, Alexandru Nicolescu de Lugoj, dar și a gazdei, episcopul Valeriu Traian Frențiu. De asemenea, au mai fost prezenți Mihail Robu, episcopul romano-catolic de Iași, Augustin Pacha, administratorul apostolic al episcopiei romano-catolice de Timișoara, precum și personalități culturale ca Ion Bianu și Zenovie Păclișanu⁴⁰. La 24 iulie 1927, alături de Ioan Coltor, Ambroziu

²² 1918 la români, vol. X, p. 116-117.

²³ Galea 1996, p. 422; Vaida-Voevod, Neamtu 2008, p. 60-61.

²⁴ *Gazeta Oficială*, 1919, 7, p. 36.

²⁵ Turcu 2017, p. 45.

²⁶ *Unirea*, XXIX, 1919, 40, p. 4.

²⁷ Turcu 2017, p. 479.

²⁸ Stoian, Mălușel 2019, p. 165.

²⁹ *Unirea*, XXIX, 1919, 219, p. 1.

³⁰ Turcu 2017, p. 501.

³¹ Turcu 2017, p. 499, 511.

³² Turcu 2017, p. 65.

³³ Șematism 1923, p. 9.

³⁴ Șematism 1923, p. 11.

³⁵ Șematism 1923, p. 12.

³⁶ *Unirea*, XXXIII, 1923, 14, p. 6.

³⁷ *Unirea Poporului*, VI, 1924, 19, p. 1.

³⁸ *Unirea*, XXXV, 1925, 47, p. 3.

³⁹ *Unirea*, XXXVI, 1926, 1, p. 3.

⁴⁰ *Unirea Poporului*, IX, 1927, 26, p. 3; *Vestitorul*, III, 1927, 13-17, p. 4.

Chețianu a reprezentat Mitropolia de la Blaj, la Curtea de Argeș, la înmormântarea regelui Ferdinand, cel care contribuise decisiv la înfăptuirea Marii Uniri⁴¹.

În mai 1928, la Blaj a avut loc comemorarea a 80 de ani de la Revoluția din 1848-1849. Ambroziu Chețianu l-a reprezentat din nou pe suferindul mitropolit Suciu și a ținut un discurs în 15 mai 1928⁴². Începând cu vara anului 1928, Chețianu devine canonic referendar⁴³. El a participat și la evenimente de natură politică desfășurate în orașul de la confluența Târnavelor, așa cum s-a întâmplat la 22 noiembrie 1928, când a fost instalat noul prefect al județului Târnava Mică, Zaharia Boilă, fost avocat arhidiecezan⁴⁴.

Șematismul din 1929 atesta importantele oficii pe care Chețianu le îndeplinea la vârful ierarhiei Bisericii Greco-Catolice: canonic referendar, vicar general substitut, asesor la Tribunalul matrimonial de a II-a instanță pentru arhidieceză, asesor la Exactoratul arhidiecezan, administrator al Administrației centrale capitulare, director al Reuniunii bisericești de asigurare⁴⁵.

Ambroziu Chețianu nu a abandonat niciodată învățământul, care i-a adus atâtea satisfacții spirituale, în calitate de profesor. La 12 ianuarie 1930, el a sfințit noul sediu al Școlii Normale de Băieți din Blaj⁴⁶. În același an, distinsul prelat a fost recompensat din nou pentru neobosita sa activitate cu Ordinul „Steaua României”, în grad de comandor⁴⁷.

Reprezentând Mitropolia de la Blaj, alături de Iacob Popa, prepozitul capitlului Catedralei Sfânta Treime, Ambroziu Chețianu a participat la instalarea episcopului Iuliu Hossu în noua reședință episcopală de la Cluj (4-5 octombrie 1930)⁴⁸. La scurt timp, Chețianu, alături de canonicul Victor Macaveiu, l-a reprezentat pe mitropolitul Suciu la serbările jubiliare ale Universității din Cluj, la care au luat parte regele Carol al II-lea, regina Maria și principele Nicolae (20-21 octombrie 1930)⁴⁹.

În urma unei decizii a regelui Carol al II-lea mitropolitul Vasile Suciu este decorat cu Marea Cruce cu Cordon a Ordinului „Ferdinand” (11 noiembrie 1931), iar la Blaj a venit pentru aceasta generalul Ernest Balif, administratorul domeniilor coroanei, ceremonia având loc în prezența lui canonicului Ambroziu Chețianu și a prepozitului Iacob Popa⁵⁰.

Reprezentând autoritățile elceziatice de la Blaj, Ambroziu Chețianu s-a aflat din nou în anturajul familiei regale, în 23 octombrie 1932 când regele Carol al II-lea și Mihai, Marele Voievod de Alba Iulia, au venit la Cluj pentru inaugurarea noului sediu al Academiei de Înalte Studii Agricole, ocazie cu care a avut loc o expoziție de fructe, struguri, vin, păsări, flori și miere din Transilvania, un concurs hipic, dar și o seară de gală la operă⁵¹.

Ultimul Șematism care arată demnitățile deținute de Ambroziu Chețianu este cel editat în 1932. El își conserva oficiile deținute anterior, iar față de Șematismul din 1929, Chețianu era acum și vicepreședintele Tribunalul matrimonial de a II-a instanță pentru arhidieceză, comisar la examenele de clasă și de bacalaureat la liceul de băieți și la cel de fete și comisar de capacitate la Școala cântăreți bisericești⁵².

La 19 noiembrie 1933, alături de prepozitul Iacob Popa, Chețianu a luat parte la Blaj, la instalarea noului prefect al județului Târnava Mică, profesorul Simion Ghizdavu, guvernul fiind reprezentat de ministrul agriculturii și domeniilor, Gheorghe Cipăianu⁵³.

Importantele demnități pe care le-a deținut l-au împiedicat pe Ambroziu Chețianu să aibă o operă publicistică vastă. A colaborat cu periodicele blăjene *Unirea* și *Cultura Creștină*. Remarcăm manualele de geografie pentru clasele I-III și istorie naturală pentru clasa a IV-a, pe care le-a elaborat⁵⁴.

Profesorul, canonicul și vicarul Ambroziu Chețianu s-a stins din viață la 22 aprilie 1934, fiind îngropat la Blaj, de un sobor de preoți condus de episcopul de Oradea, Valeriu Traian Frențiu, din care au mai făcut parte, printre alții, Ion Agârbiceanu, canonicul Ștefan Roșianu și profesorul Ștefan Pop, directorul Liceului de băieți din Blaj. Ziarul clujean *Curierul Creștin*, nr. 8-9 din 15 aprilie-1 mai 1934, îl caracteriza pe cel dispărut: *Stimat și iubit de toți, cari au avut fericirea să fie elevi de școală sub înțeleapta conducere a sa, ori cari au avut atingere cu el, ca preot și mai apoi ca demnitar ecleziascic [...]*⁵⁵.

⁴¹ *Unirea Poporului*, IX, 1927, 31, p. 4.

⁴² *Unirea*, XXXVIII, 1928, 20, p. 1; *Unirea Poporului*, X, 1928, 20, p. 2.

⁴³ *Unirea*, XXXVIII, 1928, 26, p. 2.

⁴⁴ *Unirea Poporului*, X, 1928, 48, p. 4.

⁴⁵ Șematism 1929, p. 5-7.

⁴⁶ *Unirea*, XL, 1930, 2, p. 3.

⁴⁷ *Unirea*, XL, 1930, 19, p. 3.

⁴⁸ *Curierul Creștin*, XII, 1930, 19-20, p. 166-168.

⁴⁹ *Chemarea Tinerimii Române*, V, 1930, 40, p. 2.

⁵⁰ *Unirea*, XLI, 1931, 46, p. 4.

⁵¹ *Unirea*, XLII, 1932, 44, p. 4.

⁵² Șematism 1932, p. 17.

⁵³ *Unirea*, XLIII, 1933, 47, p. 4.

⁵⁴ Mirela Popa-Andrei (coord.), *Canonici*, p. 129.

⁵⁵ *Curierul Creștin*, XVI, 1934, 8-9, p. 75.

Bibliografie

Presă

- Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, 1906, III – *Analele Asociațiunii pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român*, 1906, nr. III din mai-iunie.
- Chemarea Tinerimii Române*, V, 1930, 40 – *Chemarea Tinerimii Române*, anul V, 1930, nr. 40 din 26 octombrie.
- Curierul Creștin*, XII, 1930, 19-20 – *Curierul Creștin*, anul XII, 1930, nr. 19-20 din 1-15 octombrie.
- Curierul Creștin*, XVI, 1934, 8-9 – *Curierul Creștin*, anul XVI, 1934, nr. 8-9 din 15 aprilie-1 mai.
- Gazeta Oficială*, 1919, 7 – *Gazeta Oficială*, publicată de Consiliul Dirigent al Transilvaniei, Banatului și părților românești din Ungaria, 1919, nr. 7 din 19 ianuarie (1 februarie).
- Transilvania*, 1913, 4-5 – *Transilvania*, 1913, nr. 4-5 din iulie-octombrie.
- Unirea*, XVII, 1907, 36 – *Unirea*, anul XVII, 1907, nr. 36 din 14 septembrie.
- Unirea*, XXIII, 1913, 102 – *Unirea*, anul XXIII, 1913, nr. 102 din 11 octombrie.
- Unirea*, XXV, 1915, 96 – *Unirea*, anul XXV, 1915, nr. 96 din 2 octombrie.
- Unirea*, XXV, 1915, 105-106 – *Unirea*, anul XXV, 1915, nr. 105-106 din 2 noiembrie.
- Unirea*, XXVI, 1916, 18 – *Unirea*, anul XXVI, 1916, nr. 18 din 24 februarie.
- Unirea*, XXVI, 1916, 20 – *Unirea*, anul XXVI, 1916, nr. 20 din 29 februarie.
- Unirea*, XXVI, 1916, 93 – *Unirea*, anul XXVI, 1916, nr. 93 din 30 decembrie.
- Unirea*, XXVIII, 1918, 7 – *Unirea*, anul XXVIII, 1918, nr. 7 din 31 ianuarie.
- Unirea*, XXVIII, 1918, 32 – *Unirea*, anul XXVIII, 1919, nr. 32 din 25 mai.
- Unirea*, XXIX, 1919, 40 – *Unirea*, anul XXIX, 1919, nr. 40 din 25 februarie.
- Unirea*, XXIX, 1919, 219 – *Unirea*, anul XXIX, 1919, nr. 219 din 15 octombrie.
- Unirea*, XXXIII, 1923, 14 – *Unirea*, anul XXXIII, 1923, nr. 14 din 7 aprilie.
- Unirea*, XXXV, 1925, 47 – *Unirea*, anul XXXV, 1925, nr. 47 din 21 noiembrie.
- Unirea*, XXXVI, 1926, 1 – *Unirea*, anul XXXVI, 1926, nr. 1 din 2 ianuarie.
- Unirea*, XXXVIII, 1928, 20 – *Unirea*, anul XXXVIII, 1928, nr. 20 din 19 mai.
- Unirea*, XXXVIII, 1928, 26 – *Unirea*, anul XXXVIII, 1928, nr. 26 din 30 iunie.
- Unirea*, XL, 1930, 2 – *Unirea*, anul XL, 1930, nr. 2 din 11 ianuarie.
- Unirea*, XL, 1930, 19 – *Unirea*, anul XL, 1930, nr. 19 din 10 mai.
- Unirea*, XLI, 1931, 46 – *Unirea*, anul XLI, 1931, nr. 46 din 14 noiembrie.
- Unirea*, XLII, 1932, 44 – *Unirea*, anul XLII, 1932, nr. 44 din 29 octombrie.
- Unirea*, XLIII, 1933, 47 – *Unirea*, anul XLIII, 1933, nr. 47 din 25 noiembrie.
- Unirea Poporului*, VI, 1924, 19 – *Unirea Poporului*, anul VI, 1924, nr. 19 din 11 mai.
- Unirea Poporului*, IX, 1927, 26 – *Unirea Poporului*, anul IX, 1927, nr. 26 din 26 iunie.
- Unirea Poporului*, IX, 1927, 31 – *Unirea Poporului*, anul IX, 1927, nr. 31 din 31 iulie.
- Unirea Poporului*, X, 1928, 20 – *Unirea Poporului*, anul X, 1928, nr. 20 din 20 mai.
- Unirea Poporului*, X, 1928, 48 – *Unirea Poporului*, anul X, 1928, nr. 48 din 1 decembrie.
- Vestitorul*, III, 1927, 13-17 – *Vestitorul*, anul III, 1927, nr. 13-17 din 1 iulie-1 septembrie.

Lucrări generale și speciale

- 1918 la români, vol. VII – *1918 la români. Documentele unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. VII, București, 1989.
- 1918 la români, vol. X – *1918 la români. Documentele unirii. Unirea Transilvaniei cu România. 1 decembrie 1918*, vol. X, București, 1989.
- Brânzeu 1898 – N. Brânzeu, *Școalele din Blaj. Studiu istoric*, Sibiu, 1898.
- Drăghiță 2002 – Z.I. Drăghiță, *Participarea Mitropoliei Române Unite la expoziția jubiliară de la București (1906)*, în „*Anales Universitatis Apulensis*”, seria istorica, 6/I, 2002, p. 177-185.
- Galea 1996 – A. Galea, *Formarea și activitatea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Banatului și ținuturilor românești din Ungaria (2 decembrie 1918-10 aprilie 1920)*, Târgu-Mureș, 1996.
- Popa-Andrei coord 2013 – M. Popa-Andrei (coord.), *Canonici, profesori și vicari foranei din Biserica Română Unită (1853-1918). Dicționar*, Cluj-Napoca, 2013.
- Popa-Andrei, Covaci 2013 – M. Popa-Andrei, D. Covaci, *The Recruitment of an ecclesiastical elite: the canons of the cathedral chapters in Oradea and Blaj*, în „*Anuarul Institutului de Istorie „George Barițiu” din Cluj-Napoca*”, LII, Supliment, 2013, p. 115-138.
- Sigmirean 2000 – C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000.
- Sigmirean 2007 – C. Sigmirean, *Intelectualitatea ecleziastică. Preoții Blajului (1806-1948)*, Târgu-Mureș, 2007.
- Stoian, Mălușelu 2019 – E. Stoian, S. Mălușelu, *Întâia vizită în Transilvania a Regelui Ferdinand și a Reginei Maria*, Baia Mare, 2019.
- Șematism 1900 – *Șematismul veneratului cler al Archidiecesei Metropolitane Greco-Catolice Romane de Alba Iulia și Făgăraș, pre anul Domnului 1900 de la Sânta Unire 200*, Blaj, 1900.

Şematism 1906 – *Şematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pe anul 1906*, Blaj, 1906.

Şematism 1911 – *Şematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pe anul 1911*, Blaj, 1911.

Şematism 1923 – *Şematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pe anul 1923*, Blaj, 1923.

Şematism 1929 – *Şematismul clerului Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pe anul 1929*, Blaj, 1929.

Şematism 1932 – *Şematismul veneratului cler al Arhidiecezei Mitropolitane Greco-Catolice Române de Alba Iulia şi Făgăraş pe anul 1932*, Blaj, 1932.

Tatai, Tatai-Baltă 2017 – A. Tatai, C. Tatai-Baltă, *Anuarul Liceului de Băieţi Greco-Catolic din Blaj 1853-1945*, Alba Iulia, 2017.

Turcu 2017 – L. Turcu, *Între idealuri şi realitate. Arhidieceza greco-catolică de Alba Iulia şi Făgăraş în timpul păstoririi mitropolitului Vasile Suciu (1920-1935)*, Cluj-Napoca, 2017.

Vaida-Voevod, Neamţu 2008 – M. Vaida-Voevod, G. Neamţu, *1 decembrie 1918. Mărturii ale participanţilor*, vol. II, Bucureşti, 2008.

MOMENTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA CONTRAAMIRALULUI NICOLAE STERIOPOL

Dr. Silvia Ioniță

Abstract. *Life moments and the activity of Rear Admiral Nicolae Steriopol.* In the documentary fund of the Romanian National Naval Museum there is a personal fund belonging to Rear Admiral Nicolae Steriopol. Among its many documents there is also a typed document with the memoirs of this distinguished officer, also many original documents with a photo album. This is a most interesting item, with pictures from his training days in the Imperial German Navy (1909-1913). These items were helpful in discovering the key moments in the life of Rear Admiral Steriopol.

Cuvinte cheie: contraamiral; fond documentar; memorii; Comisia Internațională a Dunării.

Key-words: Rear Admiral, research fond, memorabilia, International Danube Commission.

„Născut în Tulcea la 24 mai 1889, după luarea bacalaureatului liceului de 8 clase reale am fost admis prin concurs la Școala de Artilerie, Geniu și Marină la 1 septembrie 1908 când începu pregătirea profesională. După șase luni de studii în secția Marinei, fiind primul la clasificare, am fost trimis la 15 martie 1909 să continui pregătirea profesională în marina germană, împreună cu camarazii Popescu Virgil și Verbiceanu Marius. Acesta din urmă a fost rechemat după un an.

După trei ani și jumătate scolastici și aplicații în școlile marinărești și tehnice germane, fără nicio deosebire de tratament sau uniformă față de cei 200 de camarazi germani ai promoției noastre 1909 (Crew 09), cu examenele respective de Seekadett, Fahnrich zur See, Sabele Fahnrich, la 19 septembrie 1912, în plină manevră a întregii flote în Marea Nordului, semnalele iahtului „Hohenzollern” anunța avansarea promoției la gradul de Leutnant zur See și felicitările împăratului Wilhelm al II-lea.

Ca ofițer de marină am servit în continuare până la 30 septembrie 1912 pe crucișătorul Danzig între 1 X – 31 XII 1912 la fortificațiile de coastă Rustringen cu tunuri de 280 mm, cu tragerea mascată indirectă, iar între 1 I și 31 III 1913, imbarcat pe torpilorul T 180.

Reîncadrarea în marina țării cu gradul de sublocotenent cu vechimea din 1 iulie 1910, conform Decretului nr. 3434/1913 a avut loc prin imbarcarea pe Monitorul Lascăr Catargiu la 11 mai 1913¹.

Așa își începe contraamiralul Nicolae Steriopol lucrarea intitulată „MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ ale contraamiralului r. Steriopol Nicolae” pe care a avut bunăvoința să o doneze muzeului nostru în data de 20.07.1973 și închinată „amintirii bravilor mei camarazi de la Ghecet: Schiffleers Aurel, Botel Ștefan și Petrescu Anton.”

Această lucrare are atașată o scrisoare dactilografiată cu semnătura originală a contraamiralului, cu precizări despre donațiile pe care le face muzeului și care se regăsesc în Fondul Documentar al Muzeului Național al Marinei Române.

Episodul amintit de la Ghecet care l-a determinat să scrie aceste „Memorii...” intitulat *LUPTA PENTRU CUCERIREA SATULUI GHECET*, este relatat pe larg de contraamiral: „Această luptă întreprinsă din proprie inițiativă a comandanților vedetelor nr. 7 – cpt. Schiffleers Aurel, nr. 3 – lt. Steriopol Nicolae, a fost descrisă oarecum romanțat de comandor Negulescu Aurel, la câțva timp după ce a avut loc în ziarul România ce apărea atunci, apoi în Revista Marinei, cu ocazia încetării din viață a lt. Comandorului Schiffleers Aurel în 1924 și acum, ulterior de c-dor r. Dragalina Virgiliu, tot romanțat, cu toate că m-a urmat în război la comanda vedetei nr. 3 – și a avut deci ocazia să o cunoască din jurnalul de bord al vedetei, nu numai din auzite.

La 21 decembrie 1916, cele două vedete nr. 3 și 7, sosite dedimineață din posturile de veghe, erau acostate bord la bord, la cheiul Brăila, când au primit vizita unui general rus în trecere prin port. El ne-a informat de prezența unui tren sanitar în gara Brăila în așteptare de răniți de la luptele de pe Argeș și că ar mai fi trupe rămase în Dobrogea.

La ora 12 s-a dat masa echipajului. La masa dată pe punte, pe un soare extrem de generos, comandanții vedetelor au hotărât o recunoaștere până la Măcin, aflat la 15 km de Brăila.

La 12.30 s-a dat „la posturile de plecare” și vedetele în șir au intrat pe brațul Măcinului. După 10 minute s-au oprit văzând pe malul drept o femeie care venea dinspre Ghecet. Ea ne-a informat că satul este ocupat. Am decis să atacăm. Vedeta nr. 3 trece în cap și se dă la „posturile de luptă”. Era ora 13 (12 ora germană) când vedetele în linie de șir au început să tragă un foc repede cu tunurile și mitralierele asupra inamicului surprins tocmai la distribuția mâncării. S-a organizat repede rezistența și s-a început a trage asupra vedetelor dar fără efect, pentru că blockhausul de comandă ca și scuturile tunurilor și a mitralierelor grele de la pupa țineau ca altădată și echipajul liber de cart era sub punte. Doar coșurile de tablă ale vedetelor au fost găurite. Teama că „die rumanische Flotte is da” trecu printre rânduri și

¹ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 1-2.

panica cuprinse pe rezerviștii batalionului din primul „Landwehr – regiment din Stettin”, care părăsind armele au luat-o la fugă înspre pădurea de la marginea de sud a satului. Dar la șoseaua dintre sat și pădure îi aștepta focul ucigător al vedetei nr. 3, care pusă cu prova pe mal ca și nr. 7, în fața centrului satului debarcau „compania de debarcare” formată din echipajele libere sub comanda submaestrilor mecanici, Peterescu Anton de la nr. 3 și Botel Ștefan de la nr. 7. Debarcați în linii de trăgători au atacat și fugărit inamicul, care se preda ridicând mâinile, ceea ce decisese încetarea focului.

Zgomotul tirului s-a auzit la Galați și Țiglina ca și la Măcin și Brăila, cu urmări: o patrulă a trupelor de la Măcin a dat peste submaestrul Petrescu care a pus-o la curent cu cele întâmplate și că acum drumul e liber. Autoritățile din Brăila adunate în port, așteptau sosirea vedetelor. Comandantul Diviziei de Dunăre, contraamiralul Negrescu, ordonă șefului escadre – comandorul Negru Nicolae, să plece imediat la fața locului și să acționeze după împrejurări.

Tot la Galați dar pe înălțimea de la Țiglina, comandantul bateriei ruse de 150 mm, instalată acolo, a început a trage în vedetele ce erau staționate la Ghecet, crezând – în psihoza așteptării flotei inamice - că sunt unitățile ei care atacă trupele noastre în retragere. Aceasta a fost versiunea rusească față de raportul identic al ambilor comandanți ai vedetelor aflate în pericol, dacă tirul ar fi fost bine dirijat. Totuși, în fața acestui pericol s-au rechemat la bord detașamentele debarcate cu prizonierii luați, dintre care unii erau ușor răniți și pansați de infirmierii lor și aducerea materialului capturat, rapid transportabil. Restul răniților, ca și materialul rămas urma să fie culese de trupele ce veneau, ceea ce s-a și întâmplat. La ora 15, tocmai când tirul scurt al bateriei de la Țiglina era să ne încadreze, ambele vedete au plecat spre Brăila, unde am fost întâmpinați de comenduirea pieții, căreia i-am predat prizonierii, căpitanul portului care ne-a asigurat că trupele ce vin de la Măcin vor fi trecute cu remorcherul sublt. Stoicescu și cu tot ce are flotant în port; ofițeri ruși care au luat toate măsurile de transportul răniților la trenul sanitar ce era în gară, în fine, mai era un ofițer englez, care s-a interesat de întreaga acțiune de la Ghecet, luând note de tot ce a constatat personal.

Era ora 16, când Divizia I de monitoare ancora în fața Brăilei. Ambele vedete s-au prezentat comandantului escadre care a felicitat pe comandanții, secunzii, șefii „companiilor de debarcare”, ca și întregul echipaj și a dispus următoarele:

1. Pe rând, una din vedete să continue garda în amonte de Brăila și cealaltă să participe la transbordarea trupelor la Brăila, de pe malul drept.
2. După evacuarea Brăilei ce urmează a se face în viitorul apropiat, cele două vedete vor ralia escadra la Galați.

Pentru acest fapt de arme comandantul Diviziei de Dunăre a propus comandanții, secunzii și echipajele vedetelor nr.3 și 7, la decorare, propunere ce a fost însușită și de reprezentanții puterilor aliate la Marele Cartier General al Armatei de Operațiuni².

În urma acestei operațiuni Nicolae Steriopol a primit „Ordinul Steaua României cu spade în grad de cavalier”, panglica de „Virtutea Militară”, „Crucea Militară” (engleză), medalia „Virtutea Ostășească”³.

Carierea impresionantă a lui Nicolae Steriopol cuprinde nenumărate momente care merită amintite în paginile de istoria marinei. A fost avansat de la gradul de sublocotenent (1 iulie 1910), locotenent (1 octombrie 1913), căpitan (1 noiembrie 1916), locotenent-comandor (1 septembrie 1917), căpitan-comandor (1 octombrie 1927), comandor (1 octombrie 1934) și contraamiral (10 mai 1945)⁴.

Conform „Foii de îmbarcare a domnului locotenent Steriopol Nicolae” din anul 1910 și până în 1922 a fost îmbarcat pe mai multe bastimente:

- pe monitorul „Catargiu” din 11 mai 1913, până în 1 octombrie 1913; apoi din 1 aprilie 1914 până în 4 iulie 1914;
- pe monitorul „Kogălniceanu” din 4 iulie 1914, până în 15 aprilie 1915;
- pe avizoul „România” din 5 aprilie 1915, până la 20 mai 1915;
- pe Vasele Port-Mine, de la 20 mai 1915, până la 1 mai 1916;
- la Divizia de Dunăre, Serviciul de patrulare, din 1 aprilie 1916, până la 16 august 1916;
- pe monitorul „Catargiu”, din 16 august 1916, până la 4 octombrie 1916;
- vedeta „Romano” din 4 octombrie 1916, până la 8 ianuarie 1917;
- pe monitorul „Kogălniceanu” din 8 ianuarie 1917, până în 15 februarie 1917;
- pe vedeta nr. 4, din 15 februarie 1917, până la 16 mai 1918;
- pe contratorpilorul „Mărăști” din 2 octombrie 1921, până la 3 mai 1922⁵.

„Serviciul de patrulare” consta în curse efectuate între Turtucaia și Giurgiu cu vasul de pasageri „Călugăreni”, în urma cărora Nicolae Steriopol raporta „direct M. St. M. din Giurgiu și la întoarcere personal amiralului-comandant situația navelor austro-ungare în marș sau la ancoră, pe cât posibil și fotografiate în special noile vedete”⁶.

² MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 12-15.

³ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 15-16 .

⁴ Moșneagu, 2008, p. 450.

⁵ Foai de îmbarcare.

⁶ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 5.

În ianuarie 1917, îmbarcat pe monitorul „Kogălniceanu”, i s-a încredințat misiunea de a introduce la monitoare metoda germană a tirului indirect cu ajutorul planșetei cu care era familiarizat din timpul stagiului la fortificațiile de la Rustringen⁷. *„În acest scop am lucrat pe monitorul Kogălniceanu cu ofițerii de artilerie și monitoarelor între 8 ianuarie – 15 februarie 1917, dată la care a trebuit să iau comanda Vedetei nr. 4 ce ieșea renovată de pe docul șantierului naval mobil”*⁸.

Pentru a feri încărcătura șlepurilor de cereale și făină de o eventuală rechiziție a trupelor ocupante ale Odesei și repatrierea parcului flotant evacuat în Rusia meridională, Marele Cartier General a ales un perfect cunoscător al limbii germane în persoana locotenent comandorului Nicolae Steriopol. Prin I.D. 1752/1918 el fu trecut la Serviciul Transporturilor și „detașat în Rusia”, ca „șef al Serviciului Marinei din Misiunea Militară... Detașarea aceasta a durat până la 8 iunie 1919, având ca rezultate: În urma intervenției mele pe lângă generalul austriac von Senden, nu numai că încărcătura vaselor noastre a fost ferită de orice înstrăinare, dar în fața lipsei de alimente în Odessa, echipajele vaselor românești au fost trecute la ordinarul unui regiment vienez și, după 11 noiembrie 1918, la sosirea diviziei de ocupație franceză, general D’ Anselm, la ordinarul armatei franceze. Acest amănunt a fost trecut în foaia mea calificativă de însuși amiralul Bălescu, șeful secției Marine în M.C.G.”⁹.

La 1 august 1919, la o lună de la numirea sa în funcția de șef al Stațiunilor de Telegrafie fără fir, cu sediul la Țiglina, este trimis de Marele Cartier General ca „ofițer de legătură pe lângă Misiunile Aliate din Viena”. El urma să reprezinte interesele Marinei Române în Comisia de lichidare a flotei austro-ungare de Dunăre, formată din contraamiralul Cagni (președinte), comandorul englez Bedford și căpitanul de marină francez Danbes¹⁰. Prin intervențiile sale s-a evitat repartizarea unor nave vechi României, este vorba despre monitoare „Szamos”, „Leitha” și „Marcos”. Nicolae Steriopol a declarat din proprie inițiativă că guvernul român „nu poate accepta oferta „generoasă” de la Paris, cuprinzând cele mai vechi monitoare din lume, două dintre ele fiind construite în 1871. Am înaintat în concluzie propunerea scrisă ca partajul să se facă în mod egal în ceea ce privește vârsta și armamentul monitoarelor, cu excluderea celor trei monitoare ce ni s-au propus, care nu prezentau nicio valoare militară. Cererea mea a fost susținută unanim de Italia, Anglia și Franța...”.

La data de 1 iulie 1924 Nicolae Steriopol a luat în primire „postul de referendar pentru afacerile de navigație, în Secretariatul General al Comisiunii Internaționale a Dunării din Bratislava până în 1927 și în continuare la Viena, unde s-a mutat Comisiunea, până în 1937”¹¹.

În noua sa funcție a avut însărcinări diferite și importante: „elaborarea unui regulament unic de poliție a navigației pe toată Dunărea, a regulamentelor de navigație speciale a diferitelor sectoare, din care cel mai important și greu de navigat era cel al Porților de Fier, a ține statistica tuturor accidentelor de navigație acolo asupra cărora sub răspundere personală îmi dădeam avizul asupra responsabilităților, referam asupra necesităților de ameliorarea navigabilității fluviului ca și a tuturor chestiunilor în legătură cu navigația... Toate însărcinările ce mi s-au încredințat în timpul cât am funcționat în C.I.D. le-am îndeplinit așa cum arată președintele semestrului în curs, care era al Marii Britanii în scrisoarea sa contrasemnată de secretarul general permanent al Comisiunii nr. 86 din 28 iunie 1937, când mi-am dat demisia pentru a reîntra în cadrele marinei”¹².

Printre donațiile făcute de contraamiralul Nicolae Steriopol pentru Muzeul Național al Marinei Române se află și un „MEMORIU REZUMATIV DE UNELE APRECIERI ȘI CONSTATĂRI OFICIALE asupra serviciilor aduse direct sau indirect Țării în decursul activităților mele profesionale civile”. Prin intermediul acestui memoriu aflăm următoarele:

- „În Comisiunea pentru executarea tratatelor 10 Rezoluția ministerială pusă pe referatul D.M.Nr. 4830/1920: Steriopol „a adus și aduce servicii importante Statului”. 2) În adresa 8279/1920 Ministerul îmi mulțumește „călduros pentru modul cum înțeleg a servi interesele Țării”.

- În Comisiunea Internațională a Dunării 1924-1937. Președintele ei și delegat al Marii Britanii în scrisoarea nr. 86/1937, primită în București, prin care, după ce-mi confirmă primirea cu regret a demisiei, pentru rechemarea în cadre, adaugă: Comisiunea m-a rugat să vă mulțumesc pentru excelentele servicii ce nu ați încetat a face în cursul celor 13 ani, cât ați făcut parte din ea. Zelul, competența și perfectă conștiințiozitate, cu care ați împlinit diferitele însărcinări ce vi s-au încredințat au fost apreciate în cel mai înalt grad și cu un regret al tuturor vedem terminându-se colaborarea Dv”.

Printre aceste însărcinări cea mai importantă a fost elaborarea regulamentelor de navigație și iată citația Decretului 2724/1940 publicat în M.O. nr. 190/1940, în această privință: În Comisiunea Internațională a Dunării a elaborat toate regulamentele de navigație, dovedite atât de valoroase pentru navigație... terminând cu: a adus servicii notorii în perioada ultimelor evenimente, pasagiu care se referă la modul cum am organizat cu vapoarele și șlepurile în timp

⁷ Moșneagu, 2017, p. 483.

⁸ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 18-19.

⁹ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 20-21.

¹⁰ Moșneagu, 2017, p. 484.

¹¹ MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 28.

¹² MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ, p. 28-29.

record și condiții optime evacuarea 1940. Comunicatul Min. de Interne din 30 iunie 1940 a citat: *În sudul Basarabiei evacuarea continuă în ordine cu trenurile, vapoarele și șlepurile*¹³.

În anul 1938 a fost mutat la Serviciul Istoric al Marelui Stat Major, unde, împreună cu șeful acestuia, colonelul Grigore Constandache a conlucrat la elaborarea antologiei „România în războiul mondial”, fiind autorul capitolului „Istoricul operațiunilor Marinei Militare în Războiul de Întregire a Neamului 1916 – 1919. Între anii 1939 – 1943 a predat la Școala Superioară de Război cursul de „Istoria războaielor navale”¹⁴.

„În țară am ocupat posturi de comandă în Marină, și de răspundere în detașarea ca subdirector N.F.R. și director S.M.R., până la pensionarea mea civilă în 1946. Din armată demisionasem în plin război, pentru că nu eram alături de aliații noștri firești, în contraintereselor neamului. Regimul republican m-a înălțat la gradul de C.Amiral în rezervă și m-a decorat.

*După pensionarea mea civilă din 1946 am lucrat în diferite instituții fiind de 7 ori evidențiat și de 5 ori fruntaș în muncă. În 1953 am fost câștigător de întrecere socialistă „cu cel mai mare punctaj”. Sunt autor de trei inovații cu certificat de inovator*¹⁵.

Nicolae Steriopol și-a continuat activitatea până la vârsta de 77 de ani, în domeniul hidrologiei, conlucrând, împreună cu un colectiv desemnat de Academia Română, la elaborarea lucrării „Dunărea din punct de vedere politic și economic”¹⁶.

Este de asemenea autorul mai multor articole în rubrica dedicată „Regimului de navigație pe Dunăre și Marea Neagră în slujba colaborării României cu aliații ei firești”, printre subiectele abordate fiind „Originea dunăreană a poporului român”, „Începutul politicii române a apelor”. „Înființarea C.E.D.1856 Comisiunea Europeană a Dunării”, „Tratatul din Londra, 1871. Pierderea neutralității Mării Negre”, „Tratatul din Berlin 1878. Reanexarea Deltei și Dobrogei”, „Tratatul din Londra 1883”, „Tratatele din 1920 și înființarea C.I.D. Comisiunea Internațională a Dunării”, „Diferența dintre C.I.D. și C.E.D.”, „Ultimele două tratate ale Strămtorilor Mării Negre (Tratatul din Lausanne 1923, Tratatul din Montreux 1936)”, „Convențiile din Sinaia 1938 și din București 1939. Înființarea Direcțiunii Dunării Maritime”¹⁷.

Contraamiralul Nicolae Steriopol a încetat din viață în anul 1978¹⁸.

Bibliografie

Fonduri arhivistice

Decupaie din ziare – Decupaie din ziare, în Fond personal Contraamiral Steriopol Nicolae, în Fondul Documentar al MNMR, donate de Margareta Steriopol la 3 martie 1980.

Foaie de îmbarcare – Foaie de îmbarcare a domnului locotenent Steriopol Nicolae, Fond personal Contraamiral Steriopol Nicolae, în Fondul Documentar al MNMR.

MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ – „MEMORII DOCUMENTATE DIN MARINĂ ale contraamiralului r. Steriopol Nicolae”, în Fondul Documentar al Muzeului Național al Marinei Române.

MEMORIU REZUMATIV – MEMORIU REZUMATIV DE UNELE APRECIERI ȘI CONSTATĂRI OFICIALE asupra serviciilor aduse direct sau indirect Țării în decursul activităților mele profesionale civile”, Fond personal Contraamiral Steriopol Nicolae, în Fondul Documentar al MNMR

Lucrări speciale

Moșneagu 2008 – M. Moșneagu, *Dicționarul marinarilor români*, București, 2008.

Moșneagu 2017 – M. Moșneagu, *Amirali României*, Constanța, 2017.

¹³ MEMORIU REZUMATIV.

¹⁴ Moșneagu, 2017, p. 485.

¹⁵ MEMORIU REZUMATIV.

¹⁶ Marian Moșneagu, 2017, p. 485.

¹⁷ Decupaie din ziare.

¹⁸ Moșneagu, 2017, p. 486.

Prima pagină din *Memorii documentate din marină*

Scrisoare dactilografiată cu precizări despre donațiile pe care Nicolae Steriopol le-a făcut MNMR

Brevet nr. 922 în care se precizează avansarea lui Nicolae Steriopol la gradul de căpitan comandor

Foaie de îmbarcare a domnului locotenent Nicolae Steriopol

Planul General al Sectorului Cataractelor și al Porților de Fier ale Dunării, elaborat de Nicolae Steriopol

Fotografii din timpul pregătirii profesionale efectuată de Nicolae Steriopol în Marina Germană între 1909 – 1913 (fototeca MNMR)

ASOCIAȚIA SEBASTIAN HANN ȘI MUZEUL SIGHIȘOREAN LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI INTERBELICE (1919-1921)

Dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung: Sebastian Hann verein und das Schäßburger Museum zu Beginn der Zwischenkriegszeit (1919-1921). Das Museum ist einer der kulturellen Räume, der das materielle und spirituelle Leben der Menschheitsgeschichte darstellt. Die Existenz lokaler Museen drückt den Wunsch und die Notwendigkeit einer historischen Legitimation einer Gemeinschaft zu einem bestimmten Zeitpunkt aus, und zwar im Fall der siebenbürgischen Sachsen im 19. und frühen 20. Jahrhundert. Der 25. Juni 1899 ist in Schäßburg mit der Eröffnung, auf Initiative des örtlichen Arztes Dr. Josef Bacon, des Heimatmuseums Alt-Schäßburg in dem Stundturm verbunden. Ab 1904 wird die Museumsaktivität in Schäßburg durch das Engagement der örtlichen Sektion des Sebastian Hann Kulturvereins angeregt. Nach dem Ende des Ersten Weltkriegs nimmt der Initiativegeist innerhalb der Sebastian Hann Verein zu. Einerseits müssen wir uns mit der Herausforderung befassen, Museen nach der Rückgabe von Museumsobjekten aus Budapest 1920 neu zu organisieren: Diese wurden nach dem Kriegseintritt Rumäniens durch die Entente-Seite zur Erhaltung dorthin gebracht. Zum anderen Seite haben wir es mit Ausstellungsentwicklungsplänen in anderen Räumen des Stundturms zu tun. Von Anfang an sehen wir, dass die Umstrukturierung zu einer Bereicherung von Ausstellungen führt, wie sie der Apotheke gewidmet sind, zu einem Umdenken einer anderen Ausstellung, wenn wir die Teutschkammer betrachten, und zu einer Eröffnung neuer Museumsräume wie der Folterkammer. Hinzu kommen bisher Ideen zur Organisation leerstehender Räume, wie zum Beispiel die Ausstellung zur Landwirtschaft oder die Michael-Albert-Halle. Wir möchten hier auch die Bedenken hinsichtlich der Entdeckung der alten Vergangenheit durch den Wunsch hinzufügen, mit staatlicher Unterstützung archäologische Ausgrabungen in der römischen Festung in Podmoale durchzuführen.

Cuvinte cheie: Transilvania, Sighișoara, muzeu, sași transilvăneni, Asociația Sebastian Hann.

Schlüsselwörter: Siebenbürgen, Schäßburg, Museum, Siebenbürger Sachsen, Sebastian Hann Verein.

Muzeul este unul dintre spațiile culturale, care reprezintă viața materială și spirituală a istoriei omenirii. În cazul muzeelor locale acestea prezintă trecutul unei comunități din cele mai vechi timpuri. Existența unor muzee locale exprimă dorința și nevoia de legitimare istorică a unei comunități, într-o anumită epocă dată și anume, în cazul sașilor ardeleni în secolul al XIX-lea și începutul secolului XX. În special a doua jumătate a secolului al XIX-lea sub impactul legislației dualismului, care leza interesele naționalităților din Transilvania, în orașele săsești din Transilvania vor apare primele forme de organizare muzeală, cu scopul clar al preservării trecutului secular al sașilor ardeleni, amenințați tot mai mult de deznaționalizare.

Începută, de obicei, în jurul unor colecții mai vechi ale gimnaziilor evanghelice, care adunau obiecte antice, roci, fosile, ierbare și insectare cu scop didactic, activitatea muzeală se va transfera în jurul unor persoane inimoase, care vor aduna obiecte vechi cu scopul clar de expunere. Această activitate va primi o formă instituțională la începutul secolului XX prin intermediul Asociației Sebastian Hann. Apariția acesteia a fost precedată de o serie de inițiative locale. În acest sens menționăm faptul că Emil Sigerus, în 1895, a avut inițiativa înființării la Sibiu a *Karpathen Museum (Muzeul Carpatin)*, iar în Sighișoara medicul Josef Bacon va pune bazele în 1902, a *Rembrandt-Verein (Asociația Rembrandt)*. La Brașov, anul următor, Ernst Kühlbrandt și Artur Coulin vor întemeia *Gesellschaft der Kunstfreunde (Societatea prietenilor artei)* în 1904¹. Aceste inițiative îl vor determina pe Artur Coulin să publice în același an, în cadrul cotidianului *Siebenbürgisch – Deutsches Tageblatt (Cotidianul germano-transilvănean)*, un ciclu de articole intitulate *Unsere bildene Kunst (Arta noastră plastică)* și care vor fi continuate în luna noiembrie cu articolul *Ein Verein für heimische Kunstbestrebungen (O asociație pentru aspirațiile artei locale)* urmate de adunarea constituantă a asociației la Sibiu în 20 noiembrie 1904².

Înființarea la Sibiu a *Societății Artistice Sebastian Hann*, în 1904, după cum aprecia doamna Gudrun Ittu, a continuat o tradiție inițiată în mediul german din Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, acela de creare a unor societăți cu scopuri științifice, profesionale, caritabile și de petrecere a timpului liber. Apariția destul de târzie a acestei asociații este explicată prin mentalitatea protestantă a sașilor ardeleni, precum și prin vicisitudinile istoriei lor, care i-a îndemnat la un trai auster³. Modelul organizării acestei asociații a fost unul german. Este vorba de asociația *Dürerbund* din Dresda. Inițiatorii acestei asociații doreau să reformeze arta sub criterii de conservare și de afirmare germană⁴. Ședința de constituire a *Societății Sebastian Hann* a avut loc în 20 noiembrie 1904, primul președinte fiind ales Carl Dörschlag și, din 1907, îi va succede Emil Sigerus, societatea având un număr de 38 de membri⁵.

¹ Engeber, Schullerus 1981, p. 109.

² Engeber, Schullerus 1981, p. 109.

³ Ittu 2008, p. 37.

⁴ Prügel 2008, p. 60.

⁵ Ittu 2008, p. 42.

Asociația se va bucura de un mare succes în rândul sașilor ardeleni, deoarece, deja în 1905 avea 283 membri și trei filiale, la Sibiu, Brașov, Sighișoara și, din 1911, la Bistrița, iar în 1912 numărul membrilor se va ridica la 462⁶. Scopul asociației a fost acela de a fi în serviciul bunurilor culturale săsești prezente în orașe și în bisericile fortificate care se aflau în pericol de a dispărea sau a fi distruse, și de a le promova în interes meșteșugăresc și turistic. La toate acestea se mai adăugau revigorarea artei plastice, a artei populare și a artizanatului cu ajutorul meșterilor populari autohtoni, educația estetică a membrilor și a publicului larg, consiliere în probleme de interes edilitar și achiziționarea de opere de artă. Practic îmbinau aspirațiile moderniste, specifice *Jugendstil*-ului european cu necesitatea stimulării creației populare și a monumentelor, ca element al prezervării identității etnice⁷. Ea se va implica în dezvoltarea patrimoniului muzeului Brukenthal, a celui din Sighișoara și plata unor amenajări la fortificațiile bisericilor din Moșna, Gușterița, a celor din Brașov și Sibiu. De asemenea, se va ocupa de organizarea unui catalog dedicat pictorului Rembrandt și a unei expoziții, în 1906 și respectiv 1908, la 300 de ani de la moartea artistului și unei expoziții dedicate lui Artur Coulin în 1913⁸.

Asociația dispunea de o revistă numită *Die Karpathen*, unde erau promovate artele frumoase, itinerariile turistice, prezentarea monumentelor de artă din zona locuită de sași, precum și a obiceiurilor și tradițiilor locale⁹. Prin întreaga lor activitate, această asociație va determina pe lângă susținerea gustului pentru estetic și frumos și dezvoltarea unei infrastructuri turistice incipiente, prin amenajarea, susținerea și promovarea unor muzee sau biserici fortificate.

Revenind la Sighișoara, majoritatea activităților asociației vor gravita în jurul muzeului local. Ziua de 25 iunie 1899 este legată la Sighișoara, de deschiderea muzeului local *Sighișoara Veche*, în Turmul cu Ceas, la inițiativa unui inimos medic local, Josef Bacon. Acesta a reușit să adune în jurul acestei instituții, la acea dată aflată în proprietatea Bisericii Evanghelice, atât vechile colecții școlare ale Gimnaziului Evanghelic din urbe, cât și obiecte donate de persoane private preocupate de păstrarea, conservarea și prezentarea vestigiilor trecutului.

Până la primul război mondial asociația se va implica în activitatea muzeului prin achiziționarea unui imobil, în cetatea medievală și prin cumpărarea de obiecte în vederea organizării unei secții etnografice. Inaugurarea secției a fost oprită de prima conflagrație mondială, în perioada interbelică și până la instaurarea regimului comunist aceasta funcționând cu intermitențe în diferite locații. Tot acum se va pune și bazele unei expoziții de igienă sub influența unei alte asociații și anume a *Ordinului Bunilor Templieri*, din care făcea parte și medicul Josef Bacon¹⁰.

Activitatea asociației va fi puternic perturbată de izbucnirea primei conflagrații mondiale și mai ales de intrarea României în război de partea Antanei în august 1916. Atunci de teama distrugerilor, după cum vom vedea mai jos, patrimoniul muzeelor existente în orașele din sudul Transilvaniei vor fi bagate în lăzi și transportate la Budapesta.

Prima expoziție deschisă publicului sighișorean, după Marele Război, va fi aceea a Muzeului de Igienă: „*Muzeul Igienei al Asociației pentru Combaterea Tuberculozei va fi deschis dimineața între orele 1-12. Conducerea asociației se va îngriji de ghidaj și de explicațiile necesare. Ghidajul începe la ora 11 fix. Din cauza îngustimii spațiului pot intra doar 10 persoane. Prețul de intrare este de o coroană plătită în avans sau imediat de începerea ghidajului, la farmacia Salmen*”¹¹.

Revenind la Asociația Sebastian Hann, aceasta își va prezenta activitatea anuală, desfășurată de fiecare filială în parte, printr-un raport de activitate publicat, de obicei, în presa locală. Aceste rapoarte, în lipsa altor surse de arhivă, reprezintă unul dintre cele mai importante izvoare istorice cu privire la activitatea instituției muzeale sighișorene în această perioadă. Practic, cu o periodicitate anuală, în ziarul local de limbă germană, până în anul 1939, găsim rapoartele anuale legate de activitatea instituției.

Primul raport asupra activității muzeului sighișorean, în perioada interbelică, prezentat în presa vremii îl avem abia în anul 1922, pentru anul 1921. El este realizat de către filiala locală a *Asociației Sebastian Hann*. Membrii asociației se aratau extrem de bucuroși că pot, după Marele Război, să prezinte, pentru prima dată, activitatea asociației, care este legată de cea a muzeului: „*În timpul războiului toate activitățile în acest muzeu au fost benevole, deoarece în mod natural sarcinile cele mai urgente au fost spre nevoile războiului, care a luat și folosit forțele și resursele, pe care societatea le considera adecvate pentru scopuri publice*”. Cu această ocazie aflăm că în vara anului 1916, după intrarea României în război de partea Antantei, aceste obiecte au fost transportate la Budapesta și că după întoarcerea lor a fost o muncă titanică de reorganizare expozițională: „*Când acest obstacol a încetat să existe odată cu renașterea stării de război, am ezitat doi ani întregi pentru a efectua curățarea minuțioasă necesară, numeroasele mutări minore și schimbarea parțială a obiectelor, deoarece de la lună la lună la întoarcerea de la Budapesta, unde în 1916*

⁶Engeber, Schullerus 1981, p. 100.

⁷ Ittu 2008, p. 43.

⁸ Engeber, Schullerus 1981, p. 102-104.

⁹ Göllner 1988, p. 267.

¹⁰ Ordinul Bunilor Templieri era o asociație organizată după principiul francmasoneriei, care milita pentru eradicarea consumului de alcool din societate, considerat a fi un flagel care contribuie la degenerarea omului, dar și a națiunii. Pentru detalii vezi.: Teșculă 2018, p. 129-137.

¹¹ SZ 1919, p. 63.

am sperat să ducem în siguranță aceste antichități și acum am dorit să le repositionăm printr-o singură lucrare în camere individuale. În plus, în 1920, atât fondurile noastre, cât și forța de muncă disponibilă au fost preluate pentru realizarea noului nostru muzeu săsesc local. Pe măsură ce am devenit din ce în ce mai convinși, că, ar putea fi nevoie de câțiva ani, pentru ca să fie restaurate antichitățile noastre de la Budapesta, dar, pe de altă parte, starea neglijentă a muzeului a necesitat urgent acțiuni de remediere, în sfârșit, vara trecută, am început să realizăm această lucrare, care a fost atât de mult amânată. Toate cele 12 camere mobilate anterior au fost curățate în detaliu, au fost reparate numeroase daune minore aduse camerelor în sine și obiectele adăpostite acolo, multor imagini încadrate nu li s-au făcut câteva modificări, parțial din motive de fapt și de timp; parțial pentru că, din motive de frumusețe, o dată ușurarea unei camere aglomerate, apare o umplere mai bună a unei alte încăperi prea goale¹². Această muncă minuțioasă a fost depusă de o serie de doamne și domnișoare, membre ale Asociației Sebastian Hann: doamna Elise Bacon, domnișoarele Chlotilde Dekányi și Josefina Adleff, coordonate de domnul August Cseh¹³.

Față de expoziția de bază anterioară primului război mondial a mai fost deschis un spațiu nefolosit și anume Camera de Tortură și a fost refăcută expoziția dedicată vechii farmacii, care a fost îmbogățită cu toate obiectele necesare: recipiente de farmacie, balanțe, instrumente medicale, vechi cărți de specialitate¹⁴.

Un alt element a fost restaurarea elementelor din lemn din muzeu: „Meșterul tâmplar Ernst Graef a asigurat gratuit mobilarea acestor încăperi sub forma unei despărțitori din lemn, producerea de rafturi și șanțarea geamurilor existente. În plus, celor menționate anterior nu au acceptat nicio plată pentru alte reparații numeroase și renovări minore pe care le-am făcut în muzeu, în cursul anului și pe care le-a efectuat cu gustul și înțelegerea cunoscută. Ne exprimăm recunoștința față de domnul Ernst Graef pentru această confirmare a spiritului său cetățenesc, pentru a cărei evaluare externă, un număr de trei cifre, ar putea să nu fie suficient. De asemenea, ne exprimăm recunoștința față de serviciul domnului Karl Haldenwang, care ne-a oferit de-a lungul anului, foarte multe donații, care decurg din dragostea sa de colecționari și de înțelegere avută pentru colectarea de antichități”¹⁵.

Redeschiderea muzeului în anul 1921 a făcut ca un numeros public să îi calce pragul. Astfel: În ultimul an, muzeul s-a bucurat de un număr tot mai mare de vizite, în special din vechea Românie. Am avut, de asemenea, onoarea specială, că la începutul lunii noiembrie Alțeta sa, Prințul Moștenitor Carol a onorat, cu ocazia înființării în județ a fundației Bibliotecilor populare, a să viziteze <Sighișoara Veche>, arătând un interes activ vizitei, a zăbovit aici timp de aproape o oră¹⁶. Tot cu această ocazie aflăm că veniturile muzeului obținute de la vizitatori prin ghidajele oferite în vizitatori au fost de 2114 lei în anul 1921. La aceasta s-au adăugat un număr de 470,19 lei din vânzarea de cărți poștale. Faptul că domnul Ernst Graef a realizat benevol lucrările de tâmplărie a făcut să se realizeze o economie de 1945 de lei. De asemenea, Asociația Sebastian Hann își propune să îmbunătățească pe viitor expoziția permanentă și în acest sens face apel la donatori pentru realizarea a trei obiective: ” În primul rând ne dorim serios să transformăm camera mică din sala armurilor, care este în prezent complet neutilizată, într-un cabinet de monede și rarități, prin completarea unui panou și introducerea casetelor de sticlă în panou. Spațiul are nevoie bineînțeles și de introducerea luminii electrice. Mulțumită domnului inspector bancar Wilh. Abraham, care ne-a donat de câțiva ani bogata sa colecție numismatică, care în prezent este în grija conducerii asociației, din cauza lipsei unei locații adecvate pentru expunerea lor, vom îmbogăți în mod semnificativ <Sighișoara Veche>”¹⁷.

În al doilea rând doresc, ca de vara următoare, „pregătirea cămăruței, unde se găsește orologiul (din turn, n.n.), în care vechile noastre modele agricole trebuie să fie afișate într-o manieră corespunzătoare. În conformitate cu această prevedere, aici nu este prevăzută a fi prezentată o importantă expoziție dedicată producției agricole, ci dimpotrivă, această încăpere trebuie să-și păstreze aspectul anterior, brut; iar prezentarea unor obiecte va avea și ea costurile ei. Sperăm ca prin proiectarea acestei camere, ca muzeu al activității agricole, vor fi donate, într-o măsură mai mare, decât s-a întâmplat până acum, obiecte ale populației noastre din mediul rural”¹⁸.

În al treilea rând: „Ca a treia lucrare majoră, intenționăm să creăm un circuit pe partea tumului, care este adiacentă internatului. Aici dorim să expunem tablouri ale pictorilor locali, care să prezinte în primul rând Sighișoara sau cel puțin motive locale, care să se vândă cu comision. În măsura în care spațiul permite, produsele de artă și de meșteșug locale ar putea fi de asemenea acceptate spre vânzare. Nu avem nicio îndoială că un astfel de cabinet, ar oferi, pe de o parte, un serviciu artiștilor și artizanilor noștri locali, pe de altă parte multor vizitatori înstăriți și dispuși de la „Sighișoara Veche”, dar ne-am adresa publicului într-o măsură și mai mare decât înainte”¹⁹.

¹² GKB 1922, p. 2.

¹³ GKB 1922, p. 2.

¹⁴ GKB 1922, p. 2.

¹⁵ GKB 1922, p. 2.

¹⁶ GKB 1922, p. 2.

¹⁷ GKB 1922, p. 2.

¹⁸ GKB 1922, p. 2.

¹⁹ GKB 1922, p. 2.

Aceste lucrări pot fi făcute în vara anului 1922. Planurile de organizare sunt mărețe deoarece vor să mai reorganizeze și alte spații din Turnul cu Ceas. Una dintre ele este camera dedicată episcopului Georg Daniel Teutsch, fiu al orașului, care din păcate nu exprimă, prin o parte din obiectele găsite, atmosfera din prima jumătate a secolului al XIX-lea, dar mai bine lăsăm textul să vorbească: „Implementarea acestei lucrări ar fi suficientă pentru această vară. Deoarece tocmai am făcut planuri, încă două planuri pot fi atinse aici, care, totuși, pentru implementarea lor, având în vedere circumstanțele trebuie să fie planuri de rezervă. Camera noastră <Teutsch> a primit donații de obiecte, mai ales dintr-o perioadă anterioară, întrucât mai repede am face un magazin nedorit, decât o expoziție, ce lasă impresia unei camere din perioada 1820-1830. Prin urmare, este recomandabil să restabilim caracterul uniform temporal, al acestei camere, prin îndepărtarea obiectelor aparținând unei perioade mai recente și eliminarea supraaglomerării”. Totuși, obiectele care nu corespund epocii de debut al secolului al XIX-lea sunt valoroase și pot fi relocate: „Obiectele îndepărtate pot fi adăpostite în fostul apartament al gardianului turnului, care este sus sub acoperișul turnului, care acum este nefolosit (etajul 5 al Turnului cu Ceas, n.n.). Se poate organiza aici <cămăruța Michael Alber > în amintirea neuitatului poet și o cameră, unde este necesar să fie o prezentare a epocii anilor 1870”²⁰.

Avem de a face, după cum am văzut mai sus, de planuri mărețe de reorganizare muzeală. Pentru aceasta este nevoie de bani. În acest scop pentru dezvoltarea colecțiilor: „Toamna trecută Ministerului Culturii și Artelor ne-a solicitat pentru a fi trecut în bugetul de anul viitor de ce sumă și pentru ce scopuri avem nevoie de susținerea statului pentru Muzeul ” Sighișoara Veche”. Comitetul asociației, mândru ca un spaniol, a răspuns, exprimându-și mulțumirile pentru oferta binevoitoare prin care se pot strânge resurse pentru a menține și dezvolta colecția. Cu această ocazie, ne-am referit la castrul roman situat la Podmoale și am făcut solicitarea includerii contribuției de 30.000 de lei în următorul buget de stat pentru săpăturile care vor fi efectuate acolo. În același timp, am solicitat deja depunerea descoperirilor excavate la Muzeul <Sighișoara Veche > pentru păstrare și expunere, cu respectarea dreptului de proprietate al statului. Ca răspuns la această solicitare, recent am fost informați de Comisia Monumentelor Istorice că solicitarea noastră a fost luată în considerare. În orice caz, ar fi binevenit, dacă s-ar umple, astfel marele gol, care a existat în colecțiile muzeului nostru din antichitate, între perioada preistorică și Evul Mediu târziu”²¹.

După sfârșitul primului război mondial și realizarea Marii Uniri vedem o creștere a spiritului de inițiativă în cadrul Asociației Sebastian Hann. Pe de o parte, avem de a face cu provocarea reorganizării muzeale după întoarcerea obiectelor muzeale în 1920 din Budapesta, acestea fiind duse în acolo spre păstrare, după intrarea României în război, de partea Antantei. Avem, de asemenea de a face cu planuri de dezvoltare a expoziției și în alte spații ale Turnului cu Ceas. Vedem încă de la început că reorganizarea duce la o îmbogățire a unor expoziții, cum este cazul celei dedicate farmaciei, la o reînnoire a altei expoziții, dacă avem în vedere Camera Teutsch și la o deschidere de noi spații muzeale, cum este cazul Camerei de Tortură. La acestea se adaugă idei cu privire la organizarea unor spații neocupate până acum, cum ar fi cazul expoziției dedicate agriculturii sau a sălii Michael Albert. Am adăuga aici și preocupările pentru descoperirea trecutului vechi prin dorința de a se face, cu sprijin guvernamental săpături arheologice în castrul roman de la Podmoale. Aceste idei vor prinde rădăcini și vor marca întreaga activitate a muzeului din urbea de pe Târnava Mare până la finele celui de-al doilea război mondial. Deși lipsa banilor va face ca inițiativa de dezvoltare a expozițiilor să fie încetinită, cu ocazia naționalizării din anul 1951, față de cele 12 săli existente în 1921, avem 21 de spații expoziționale. Toate acestea arată dragostea pentru trecut și pentru valorizarea lui, lăsând posterității un patrimoniu material impresionant care este cercetat și admirat în ziua de azi.

Bibliografie

- Engeber, Schullerus 1981 – C Engeber și Trude Schullerus, Der Sebastian Hann-Verein und seine Sektion Heimatkunst, în „Forschungen zur Volks und Landeskunde”, 24, 1981, 1, p. 99-114.
- Göllner, 1988 – C. Göllner, *Die Siebenbürger Sachsen in den Jahren 1848-1918*, Köln / Wien, 1988.
- GKB, 1922 – *Groß-Kokler Bote vereinigt mit der Schäßburger Zeitung*, nr. 2268, 25. Juni 1922, XLIV. Jahrgang, p. 2.
- Ittu 2008 – Gudrun-Liane Ittu, *Tradiție, modernitate și avangardă în arta plastică a germanilor din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX reflectate în publicații*, București, 2008.
- Prügel 2008 – R. Prügel, *In Zeichen der Stadt. Avangarde in Rumänien 1920-1938*, Köln, 2008.
- SZ 1919 – *Schäßburger Zeitung für sächsisch-deutsche Politik und Volkswohlfahrt*, nr. 16, Mittwoch, 26 Februar 1919, 47. Jahrgang, p. 63.
- Teșculă 2018 – N. Teșculă, Ordinul Bunilor Templieri și prezența lor la Sighișoara la începutul secolului XX, în „Anuarul Institutului de Cercetări Socio-Umane Sibiu”, XXV, 2018, p. 129-137.

²⁰ GKB 1922, p. 2.

²¹ GKB 1922, p. 2.

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ȘI MODERNIZAREA STATULUI TURC PRIN INTERMEDIUL POLITICILOR SALE

Drd. Marian Suci

Abstract: *Mustafa Kemal Atatürk and His Modernization Policies of the Turkish State* presents the evolution of the great Turkish leader from a humble son of an administrative officer born in Thessaloniki to the leader of the modern Turkish State. Moreover, the research paper does not concentrate solely on his military achievements, but also depicts his reforms from the time when he was president of the Republic of Turkey. These reforms were brilliantly applied at a time when the once prominent empire was in a state of confusion and disorder enabling its transformation into a modern and prosperous state.

Cuvinte cheie: Imperiul Otoman, Republica Turcia, Primul Război Mondial, Reforme.

Keywords: Ottoman Empire, Republic of Turkey, World War I, Reforms.

Destinul lui Mustafa Kemal Atatürk este direct legat de transformarea Imperiului Otoman, la începutul secolului al XX-lea, dintr-un fost imperiu musulman într-un stat modern care a acceptat reforme sociale, culturale și industriale și a separat religia de stat, ajungând să fie recunoscut la finalul secolului trecut egal statelor occidentale. Începând cu finalul secolului al XIX-lea puterea imperiului a slăbit simțitor atât datorită revoltelor interioare, cât și a eforturilor depuse pentru a-și păstra teritoriile prin respingerea atacurilor marilor puteri europene.

Cercetarea de față pornește de la modul în care a evoluat Mustafa Kemal Atatürk în armata otomană, reliefând cum acesta a sfidat proprii superiori criticând continuu modul în care erau luate hotărârile de către conducerea Imperiului Otoman, dar și de la faptul că cei din conducerea politică și militară se raportau la geopolitica secolelor trecute și nu la situația curentă. De asemenea, tot în prima parte vom observa cum acest tânăr ofițer cu numeroase succese militare reușește la sfârșitul Primului Război Mondial să-i mobilizeze pe turci, adunând majoritatea corpurilor armatei otomane pentru a se împotrivi tratatelor necinstite ale marilor puteri europene, care aveau să impună dezmembrarea statului otoman și împărțirea acestuia între ele și comunitățile etnice locale care cereau autodeterminarea. La finalul unui lung război de independență Atatürk a reușit să determine marile puteri europene să recunoască Republica Turcă ca stat independent.

Mustafa Kemal Atatürk, însă, nu este cunoscut doar ca întemeietorul Republicii Turce, deoarece, după obținerea independenței, el este și cel care a fost ales președinte al noului stat turcesc. În a doua parte a lucrării vom vedea că, din postura de președinte, Atatürk a contribuit la modernizarea statului prin promovarea a numeroase legi și reglementări care aveau să transforme noul stat turc într-un stat modern asemănător marilor puteri europene.

Viața și evoluția lui Mustafa Kemal Atatürk. Mustafa Kemal „s-a născut în 1881 în Tessaloniki (Salonica), oraș care face parte azi din zona nordică a Greciei”¹. Tatăl său, Ali Rıza, este descendent al unei familii albaneze și a fost angajat ca lucrător în cadrul administrației locale, în timp ce mama sa, Zübeyde, s-a căsătorit de la o vârstă fragedă cu acest respectat domn, având împreună numeroși copii, dintre care au supraviețuit doar Mustafa Kemal și Makbule².

Din nefericire, Mustafa rămâne fără tată de la șapte ani, iar mama sa hotărăște ca întreaga familie să se mute „la ferma unchiului Hüseyin Aga, la treizeci de kilometri de orașul natal”³. Aici, Mustafa este învățat fundamentele religioase ale islamului și ortodoxiei de imamul de la moscheea ce se afla în apropiere și de preotul ortodox din biserica satului. Însă mama sa se recăsătorește și Mustafa preferă să se întoarcă la Salonic, deoarece se simte înstrăinat de noua sa familie⁴. La Salonic, la vârsta de doar 12 ani, Mustafa este admis la Școala Militară Pregătitoare din Salonic și își începe lungul său drum înspre o carieră militară și politică, în ciuda faptului că mama lui nu a fost de acord cu acest drum ales de el⁵. Mama lui Mustafa Kemal „ținea la vechile datini și obiceiuri în cari fusese crescută, toată ființa ei se întemeia pe o religiozitate liniștită și blajină pe care nimic nu o putea sdruncina [...] [, dorind ca fiul ei] să urmeze una din școlile confesionale conduse de un Hogeia în cari se preda tradiția islamului”⁶.

Se spune că numele de Kemal, care s-ar traduce prin „perfecțiune”, l-ar fi primit în timp ce era elev la Școala Militară Pregătitoare din Salonic. Unii spun că ar fi primit acest nume pentru că ar fi fost foarte priceput la matematică și i s-ar fi dat acest nume ca o distincție, dar alții spun că acest nume i-a fost dat de către profesori pentru a putea face

1 Erickson 2013, p.6.

2 Gawrych 2013, p.3.

3 Gawrych 2013, p.4.

4 Gawrych 2013, p.4.

5 Gawrych 2013, p.4.

6 Mikusch 1929, p.7.

diferența între el și un alt elev care se numea tot Mustafa⁷. În bibliografia sa, însă, se menționează că el „și-ar fi atribuit acest nume ca un tribut pentru faimosul poet din Imperiul Otoman, Namik Kemal”⁸.

După parcurgerea programului de studii de la Școala Militară Pregătitoare din Salonic, Mustafa Kemal urmează cursurile liceului militar din Bitola, Macedonia, unde devine fascinat de cultura și istoria occidentală⁹. Aici, începe să învețe limba franceză și să studieze renumiți gânditori francezi, precum Comte, Montesquieu, Rousseau și Voltaire, dar rămâne cunoscut pentru iscusința sa în rezolvarea problemelor matematice¹⁰.

După terminarea studiilor liceale este admis la Academia Militară Otomană din Istanbul, unde primește gradul de sergent cadet, iar pentru faptul că cunoștea la perfecțiune limba franceză, pe lângă grad, i s-a legat o panglică care simboliza faptul că era cunosător al unei limbi străine¹¹. În timpul perioadei petrecute la academie se concentrează pe studiul științelor militare, dar și pe studiul politicii și al limbii germane¹².

După absolvirea programului de studii de la Academia Militară Otomană, tânărul Atatürk își continuă studiile la Academia de Război Otomană, o copie imperfectă a Academiei de Război din Prusia (Kriegsakademie)¹³. Această academie pregătea viitoarele elite ale armatei otomane, iar Mustafa Kemal, fiind un tânăr ambițios cu mult potențial, reușește să finalizeze aceste studii cu gradul de căpitan¹⁴.

La finalul studiilor, Mustafa Kemal este trimis să comande o companie de cavalerie în cel de-al 30-lea regiment de cavalerie, regiment ce era staționat în Siria. Aici, tânărul căpitan trebuie să conducă misiuni de oprire a revoltelor locale sau de protecție a colectoarelor de taxe, dar, deși este implicat în numeroase misiuni, nu își neglijează dezvoltarea pe plan intelectual, continuând studierea istoriei populației islamice, precum și a evoluției culturii occidentale¹⁵. Fiind un ofițer silitor și conștiințios, este repede promovat în gradul de căpitan senior, iar mai târziu este desemnat ofițer în Armata a III din Salonic¹⁶.

După întoarcerea sa în Salonic, devine membru al Comitetului de Unire și Progres și susține în diverse misiuni mișcarea de opoziție „Tinerii Turci” împotriva conducerii despotice a sultanului Abdülhamid, mișcare care va conduce la preluarea puterii de către Comitetul de Unire și Progres după lovitura de stat din februarie 1913. Acest Comitet de Unire și Progres devine astfel, după 1913, principala forță de conducere a Imperiului Otoman prin ramura sa politică și militară¹⁷.

În ianuarie 1911, Atatürk este numit comandant al Corpului al XV al Armatei, iar mai târziu devine comandantul celui de-al 38-lea Regiment de Infanterie. În ciuda rangului militar, din cauza faptului că aduce critici scrise asupra modului de funcționare al armatei otomane, este trimis la Divizia de Operațiuni a Corpului de Conducere Centrală. Pentru a scăpa de această funcție onorifică, se oferă voluntar pentru conducerea armatelor din Libia, armate care luptau cu forțele invadatoare italiene. Aici, se ocupă cu organizarea unor armate locale formate din populația locală și de atacuri de tip gherilă, care aveau să producă multe pierderi armatei invadatoare¹⁸.

Pe 18 octombrie 1912, Imperiul Otoman încheie un tratat de pace cu Italia, iar Mustafa Kemal este trimis în Balcani, unde are loc primul Război din Balcani, și unde devine maior însărcinat cu gestionarea forțelor izolate din peninsula Gallipoli. În aprilie 1913, se încheie și acest război cu un armistițiu, dar în același an Bulgaria atacă statele învecinate în cel de-al Doilea Război Balcanic, iar Imperiul Otoman profită de slăbiciunea Bulgariei și trimite corpurile de armată conduse de Mustafa Kemal și Catalca pentru a recupera o parte din teritoriile pierdute în primul război¹⁹.

Datorită criticilor aduse constant statului asupra modului de organizare și a prieteniei sale cu Ali Fethi, un influent susținător al Comitetului de Unire și Progres, maiorul Mustafa Kemal este trimis în Bulgaria ca atașat militar. Aici însă, ca un adevărat militar de carieră, îi suspectează pe bulgari de dorința de recuperare a teritoriilor pierdute și trimite informații importante de inteligență guvernului central²⁰.

Începutul Primului Război Mondial îl prinde pe Mustafa Kemal în Sofia, dar Imperiul Otoman nu se poziționează de la început în acest război, ci rămâne neutru până în noiembrie 1914, moment în care se alătură puterilor

7 Erickson 2013, p.6.

8 Erickson 2013, p.6.

9 Erickson 2013, p.6..

10 Erickson 2013, p.6.

11 Erickson 2013, p.7

12 Erickson 2013, p.7.

13 Erickson 2013, p.7..

14 Gawrych 2013, p.7.

15 Gawrych 2013, pp.16-17.

16 Gawrych 2013, p.19.

17 Gawrych 2013, p.20.

18 Erickson 2013, p.10.

19 Erickson 2013, p.12.

20 Erickson 2013, pp.12-13.

centrale. Mustafa Kemal cere însărcinarea sa ca comandant al unui corp de armată²¹. Într-un final este numit comandantul Diviziei a 19-a Infanterie și se alătură cu această divizie forțelor de pe peninsula Gallipoli comandate de către generalul german Liman von Sanders, având misiunea de a opri orice încercare de invazie a britanicilor²².

În perioada în care este comandant al Diviziei a 19-a de Infanterie, Mustafa Kemal se remarcă prin deciziile sale ferme, oprind pe oricine de la cucerirea peninsulei. În momentul invaziei britanice, când mijloacele de comunicare cu comandamentul central au fost întrerupte, ia decizia de unul singur de a ocupa pozițiile înalte de la țărșm, gândindu-se că dacă acestea vor fi cucerite vor pierde controlul asupra peninsulei²³. Astfel că, bravul comandant otoman împreună cu Regimentul al 57-lea, o companie de cavalerie, o unitate de artilerie și una medicală opresc înaintarea forțelor britanice²⁴. Însă acesta nu este singurul moment în care tânărul ofițer otoman se face remarcă. Mustafa Kemal este numit comandant al grupului Anafartalar, compus din Corpul al XVI-lea, Divizia 9 și Grupul Willmer, care avea misiunea de a împinge înapoi forțele Aliaților, deoarece acestea reușiseră să înainteze la începutul lui august datorită întăririlor primite. Această misiune a fost un real succes pentru Mustafa Kemal, el reușind să recucerească Conk Bayiri și să împingă înapoi forțele britanice²⁵, ceea ce a condus la retragerea forțelor aliate din peninsula Gallipoli în perioada decembrie 1915- ianuarie 1916²⁶.

După aceste reușite este numit în 27 ianuarie 1916 comandant al Corpului al XVI-lea al armatei, iar, mai apoi, în aprilie 1916 este promovat la gradul de general²⁷. Având comanda acestui corp de armată înaintează încet pe frontul caucazian împotriva forțelor rusești și cucerește orașul Muș, iar mai târziu și Bitlis²⁸.

În iunie 1917 primește comanda Armatei a VII-a, dar refuză să se alăture armatei comandate de către generalul german Erich von Falkenhayn în misiunea de recucerire a Bagdadului, afirmând în numeroase scrisori către conducerea armatei otomane că aceasta ar trebui să se concentreze pe campanii de apărare și nu să-și piardă forțele în campanii de ocupație, iar în final își dă demisia din armată²⁹. Din fericire, la conducerea Imperiului Otoman ajunge sultanul Vahdettin, care își ia numele de Mehmet al VI-lea, și care îl repune pe Mustafa Kemal la conducerea corpului Armatei a VII-a, corp trimis spre Siria în loc de Bagdad pentru a lupta împotriva armatelor care urmau să invadeze Palestina. Mai mult decât atât, chiar dacă armata de sub comanda lui Mustafa Kemal nu reușește să oprească înaintarea forțelor britanice, geniul său militar a ajutat la întârzierea înaintării forțelor inamice și la construirea unei retrageri strategice din această zonă a forțelor armate germane și turce³⁰.

La sfârșitul Primului Război Mondial, Mustafa Kemal nu acceptă împărțirea Imperiului Otoman de către forțele Antantei între zone de influență ale acestora și state noi, și pornește în lupta împotriva propriului său guvern și a forțelor care au împărțit Imperiul Otoman. Astfel, din poziția sa de inspector al Armatei a IX-a, care trebuia să supravegheze procesul de dezarmare a armatelor Imperiului Otoman, conduce o campanie împotriva dezarmării armatei și sfătuiește comunitățile să organizeze alegeri pentru un parlament național. Până la urmă trebuie să demisioneze din armata otomană, deoarece acțiunile sale irită marile puteri care ocupaseră Imperiul Otoman și guvernul de la Istanbul³¹.

Datorită lui Mustafa Kemal Atatürk, în septembrie 1919 are loc Congresul de la Sivas, unde reprezentanții unor provincii turcești declară război împotriva puterilor care ocupau Anatolia și zona europeană a imperiului, iar în ianuarie 1920, la ultima adunare a parlamentului otoman se afirmă, de asemenea, faptul că marile puteri ocupă nelegitim teritoriul Imperiului Otoman, iar guvernul actual este doar o marionetă în mâinile acestora. Atatürk continuă să sfideze guvernul marionetă, iar pe 19 martie 1920 declară întemeierea unui nou stat turcesc, care va avea ca for decizional Marea Adunare Națională³². Astfel, pe 23 aprilie 1920 „100 de parlamentari din parlamentul otoman, care au scăpat din Istanbulul ocupat de forțe străine și peste 190 de delegați din toată țara se reunesc pentru a forma o adunare națională. Această adunare națională îl numește a doua zi pe Atatürk, primul președinte al noului stat turc”³³.

Din poziția de șef al statului turcesc, el va comanda armatele turcești să apere atât zona europeană a Turciei, atacată de către greci, cât și zona Anatoliei ocupată de marile puteri în așa numitul Război de Independență, iar cu ajutorul Rusiei, care îi furnizează armament și care va recunoaște statul turc în 1921 în urma tratatului turco-sovietic, va

21 Erickson 2013, p.14.

22 Gawrych 2013, p. 40.

23 Gawrych 2013, p. 44.

24 Gawrych 2013, p. 44.

25 Gawrych 2013, p.45.

26 Gawrych 2013, p.49.

27 Erickson 2013, pp.22-23.

28 Gawrych 2013, pp.49-54.

29 Gawrych 2013, pp.57-58.

30 Erickson 2013, pp.26-30.

31 Gawrych 2013, pp.65-66.

32 Erickson 2013, p.34.

33 Erickson 2013, p.34.

reuși să recreeze statul turc și să alunge marile puteri de pe teritoriul țării³⁴. În urma conferinței de pace din Lausanne, Elveția, marile puteri recunosc condițiile nedrepte impuse statului otoman și acceptă existența statului turc³⁵.

După congresul de pace de la Lausanne, Marea Adunare Națională se reunește pe 29 octombrie 1923 și proclamă independența Republicii Turce, numindu-l pe Mustafa Kemal Atatürk președinte al acestui stat³⁶. Din această poziție Mustafa Kemal continuă să ajute statul turc până în 1938, contribuind nu doar la scrierea constituției noului stat, dar și la crearea unor legi care să permită transformarea noului stat turc dintr-un fost imperiu în care religia influența societatea și modul de conducere într-un stat european modern cu o conducere imparțială³⁷.

Reformele produse de Mustafa Kemal Atatürk. Cea mai importantă reformă pe care a produs-o Mustafa Kemal Atatürk a fost transformarea imperiului otoman, cu o conducere distanțată de realitățile secolului al XX-lea, într-un stat mai mic, dar cu o conducere funcțională. În transformarea statului otoman el a fost nevoit, pe de-o parte, să evite atacarea instituției sultanatului, pentru că tânărul ofițer cunoștea că majoritatea populației avea mare încredere în sultan indiferent de ce decizii lua acesta. De asemenea, a trebuit să evite lezarea egoului locuitorilor Imperiului Otoman care priveau cu mult respect faptul că făceau parte dintr-un imperiu și nu dintr-un simplu stat. Din fericire, datorită hotărârii marilor puteri de a ocupa părți ale imperiului și de a oferi un teritoriu foarte mare grecilor, locuitorii Imperiului Otoman au preferat să lupte alături de Atatürk pentru crearea unui nou stat turc, chiar dacă acesta nu putea fi un imperiu de dimensiunea fostului Imperiu Otoman. Mai mult decât atât, mândria sultanului a generat mânia poporului turc prin faptul că acesta a preferat să facă parte din guvernul marionetă al marilor puteri în loc să recunoască noul parlament și să-și asigure o poziție în noua guvernare. De asemenea, sultanul și-a pierdut statutul de conducător al Imperiului Otoman prin fuga sa în Europa la bordul unei nave de război britanice³⁸.

O altă reformă importantă a fost adusă de scrierea noii Constituții, care a fost întocmită mai mult sau mai puțin de către Atatürk, și care stipula existența unui guvern cu un președinte de tip american și un parlament de tip european³⁹. De asemenea, noua constituție recunoștea existența cetățenilor armeni, kurzi și evrei, care aveau conform noii constituții dreptul de a vota și de a fi reprezentați în parlamentul turc⁴⁰.

Tot Mustafa Kemal Atatürk este responsabil de transformarea statului turc într-un stat laic, primul pas înspre acest lucru fiind *„dizolvarea ministerului pentru canonul legal, terminând astfel cu punerea în acord a legilor civile cu religia; un al doilea pas fiind întemeierea sistemului public educațional, punând capăt domniei școlilor religioase; iar al treilea pas a fost abolirea califatului”*⁴¹. Însă reformarea statului turc într-unul laic nu s-a rezumat doar la aceste reforme, ci a continuat prin desființarea curților de judecată conform legii șaria, adoptarea calendarului Gregorian, abolirea legilor cu fundament religios, adoptarea unui Cod Civil asemănător cu cel elvețian, dar și adoptarea Codului Comercial german și a Codului Penal italian și trecerea de la ziua sabbatică islamică la ziua de odihnă de duminică⁴².

Atatürk nu s-a rezumat doar la schimbarea modului de guvernare și a statului într-unul laic, ci a început să semnaleze și o schimbare a normelor sociale, sugerând faptul că statul turc va adopta normele sociale occidentale. Printre cele mai importante norme sociale adoptate de către Mustafa Kemal Atatürk și de către susținătorii săi s-a numărat și Legea Pălăriei, în 1925, prin care se făcea trecerea de la fesul roșu otoman la pălăriile occidentale⁴³. De asemenea, acesta a *„descurajat continuarea tradiției purtării vălului de către femei, a interzis poligamia și a introdus obligativitatea căsătoriei civile”*⁴⁴ în societatea turcă.

În încercarea de redefinire a identității turce, Mustafa Kemal Atatürk *„a încurajat înființarea Societății Istorice Turce în 1930 pentru a arăta ce au făcut turcii în trecut, iar doi ani mai târziu a întemeiat Societatea [pentru Studiul] Limbii Turce”*⁴⁵. Însă cea mai importantă reformă pentru redefinirea identității turce a fost adoptarea de către parlament, pe 1 noiembrie 1928, a legii pentru învățarea și utilizarea exclusivă a limbii turce exprimate prin intermediul alfabetului latin de către toți cetățenii turci⁴⁶. De asemenea, susținătorii regimului Kemalist au sprijinit acțiunea de purificare a limbii

34 Erickson 2013, pp.35-47.

35 Erickson 2013, p.48.

36 Erickson 2013, p.57.

37 Erickson 2013, pp.58-59.

38 Okyar 1984, pp.49-50.

39 Erickson 2013, p.58.

40 Erickson 2013, p.58.

41 Erickson 2013, p.58.

42 Akural 1984, p.127.

43 Erickson 2013, p.59.

44 Erickson 2013, p.59.

45 Erickson 2013, p.59.

46 Erickson 2013, p.60.

turce prin eliminarea cuvintelor de origine arabă și persană și înlocuirea expresiilor din turca veche cu cuvinte noi obținute din derivarea cuvintelor turcești⁴⁷.

Tot în încercarea de redefinire a identității turcești, Mustafa Kemal Atatürk a încurajat dezvoltarea noilor arte turcești prin înființarea unei rețele de Case ale Poporului sau Camere ale Poporului în orașele și comunele turcești, în care urmau să se desfășoare activități recreative și intelectuale. Acestea aveau ca scop apropierea cetățeanului turc de noul mod de exprimare în artele turcești, prin încercarea de a aduce în atenția publicului folclorul și de a contura identitatea statului turc modern⁴⁸. Din păcate, noile arte, și mai ales noul teatru turcesc, au fost supuse unui filtru a cenzurii, deoarece lui Atatürk îi era teamă că reprezentarea unor anumite atitudini sau ideologii ar readuce în atenția publicului binefacerile sistemului otoman de guvernare sau a unor alte forme de guvernare, iar acest lucru ar atrage după sine o revoluție și o posibilă contrareformă⁴⁹.

În ceea ce privește politica de dezvoltare internă a țării, Atatürk „a încurajat auto-suficiența agricolă și a creat o politică industrială asemănătoare cu planurile cincinale ale regimului sovietic, politică care a condus la dezvoltarea industriei și fabricilor în Turcia. Rezultatul acestor politici a fost acela că producția de cărbune și fier a atins cote foarte ridicate, iar industria textilă și-a extins producția”⁵⁰.

În concluzie, putem afirma că destinul lui Mustafa Kemal Atatürk este direct legat de transformarea Imperiului Otoman în statul turcesc modern, iar experiența sa de strateg militar, carisma sa de persoană de succes și spiritul său care tânjea după modernizarea statului otoman și după valorile occidentale au fost principalele caracteristici care l-au propulsat după Primul Război Mondial din poziția de general în armata Imperiului Otoman în postura de lider al unei națiuni, care-și dorea nu doar independența de sub jugul marilor puteri și a guvernului otoman marionetă, ci și o nouă identitate, care să o pună în egalitate cu celelalte state occidentale și să o diferențieze de restul națiunilor arabe. Odată ajuns la putere, Mustafa Kemal Atatürk a contribuit la reformarea statului turc prin introducerea unei guvernări de tip occidental, prin laicizarea statului și introducerea de norme sociale similare cu cele europene, dar și prin alte legi moderne.

Bibliografie

- Akural 1984 – S.M. Akural, *Kemalist Views on Social Change*, în „Atatürk and the Modernization of Turkey”, Jacob M. Landau (coord.), Boulder, 1984, pp.125-152.
- And 1984 – M. And, *Atatürk and the Arts, with Special Reference to Music and Theater*, în „Atatürk and the Modernization of Turkey”, Jacob M. Landau (coord.), Boulder, 1984, pp.215-232.
- Erickson 2013 – E.J. Erickson, *Mustafa Kemal Atatürk*, Oxford, 2013.
- Gawrych 2013 – G.W. Gawrych, *The Young Atatürk From Soldier to Statesman of Turkey*, London, 2013.
- Mikusch 1929 – Mikusch D., *Gazi Mustafa Kemal: Între Asia și Europa*, Craiova, 1929.
- Okyar 1984 – O. Okyar, *Atatürk's Quest for Modernism*, în „Atatürk and the Modernization of Turkey”, Jacob M. Landau (coord.), Boulder, 1984, pp.45-55.
- Zurcher 2010 – E.J. Zurcher, *The Young Turk Legacy and Nation Building: From the Ottoman Empire to Atatürk's Turkey*, London, 2010.

47 Akural 1984, p.134.

48 Zurcher 2010, p.254.

49 And1984, pp. 216-218.

50 Erickson 2013, p.60.

DARE DE SEAMĂ A CĂPITANULUI CONSTANTIN IONESCU PRIVIND STAGIUL ÎN ARMATA CEHOSLOVACĂ, ÎN 1930

Dr. Alexandru Bucur

Résumé: Rapport du capitaine Constantin Ionescu sur le stage dans l'armée tchécoslovaque, en 1930. Pendant la période du 1er mai au 1er octobre 1930, le capitaine Constantin Ionescu a dispensé un cours de formation à deux régiments d'infanterie en Tchécoslovaquie: le numéro 21, placé dans la localité de Čáslav; le numéro 33 disposé à Cheb. Les résultats du stage ont été, en détail, enregistrés et soumis aux supérieurs, dans un rapport, admirablement préparé. Le rapport contient, outre la description de l'organisation, du cadrage et de la disposition des troupes, des photographies des deux localités, de la grande vie mais aussi 13 annexes.

Cuvinte cheie: Ionescu, Cehoslovacia, stagiul militar, doctrină, organizare, încadrare, armament, instrucție.

Mots-clés: Ionescu, Cehoslovacia, entraînement militaire, doctrine, organisation, placement, armement, instruction.

Descrierea Dării de seamă. Documentul conține: 112 file, din care: 1 albă; 67 text, utilizate doar recto, dactilografiate; 26 anexe (13 la număr); ½ filă intitulată „*Schița cu dislocarea diviziilor 2 și 4 din cari fac parte R. 33 și 21 i. în cari am fost în stagiul*”; 18, cu 24 de vederi și 8 fotografii. Mai este atașat și un *Program de instruire pentru iarna anului 1930*, cu două file (Zaměstnání v zimním období 1930¹). Dimensiuni: 34x21 cm. *Darea de seamă* este copertată (PL. 1, Foto 3), colile sunt perforate și legate cu un șnur albastru, din material sintetic, lung de 35 cm. Documentul s-a păstrat relativ bine dar timpul și umezeala l-au afectat parțial.

Scurtă biografie pentru Constantin Ionescu. Ionescu I. Constantin-Titi a fost un ofițer și om politic român, ajuns la gradul de general. Din informațiile pe care le deținem până la această dată încercăm să creionăm o parte din viața și activitatea sa. A activat: la *Liceul militar* din Craiova, ca ofițer instructor, între iulie 1918-octombrie 1919²; din noiembrie 1919, mutat la *Școala de Ofițeri Activi de Infanterie* din București; primar al municipiului Iași în perioadele 10 octombrie 1938 -10 octombrie 1940 și 6 ianuarie 1941-2 iunie 1943; comandant al *Școlii militare de ofițeri de infanterie*, în perioada 1944-1945 (era colonel)³, la Zărnești⁴ (PL 1, Foto 2). În anul 1986 era încă în viață. Promoția de ofițeri de infanterie 1946 l-a poreclit „*Vulturul*”. A fost decorat la 27 ianuarie 1942 cu Ordinul „*Steaua României*”, în grad de Comandor⁵. Cunoscător a trei limbi: germană, franceză și italiană⁶.

În anul 1930, între 1 mai și 1 octombrie, pe când activa la *Marele Stat Major*, a fost trimis pentru un stagiul în Cehoslovacia. A realizat stagiul la Regimentul 21 Infanterie „*Marsala Foch*” dispus în localitatea Čáslav⁷ (mai și iunie) apoi la Regimentul 33 Infanterie „*Doss'Alto*”, din localitatea Cheb⁸. În urma stagiului a întocmit o *Dare de seamă* elaborată, care are următoarele capitole: Introducere; A. Prezentare – Activitate – Tratatment (subcapitole: I. Primirea la M.S.M.; II. Primirea la regimente; III. Activitatea în general; IV. Tratatmentul; V. Plecare; B. Observațiuni militare (I. Organizarea; II. Armamentul; III. Încadrare; IV. Instrucția; V. Echipament; VI. Cazarea; VII. Hrana; VIII. Administrația; IX. Serviciul sanitar; X. Animale - Trăsuri; XI. Muzici militare; XII. Diverse); C. Concluzii; Anexe. Vom trata conținutul acesteia, pe capitole, scoțând în evidență concluziile autorului.

A. Prezentare – Activitate – Tratatment. Cele două regimente la care a efectuat stagiul au fost înființate în timpul Primului Război Mondial: primul, din legionarii cehi prizonieri în Franța (de aceea a fost numit „*Mareșal Foch*”), al doilea, din cei aflați în Italia (purta numele localității unde a avut loc o importantă luptă la care au participat)⁹.

¹ Programul de Instrucție pentru iarna anului 1930.

² Ionescu 1971, p. 11-15.

³ Dedicatie a promoției de ofițeri de infanterie 1946, pe verso-ul unei fotografii din 7 septembrie 1986.

⁴ 1940. Instituția a primit denumirea de *Școala Militară de Ofițeri de Infanterie* și a fost mutată în Garnizoana București, spațiile aparținând școlii fiind puse la dispoziția clinicilor universitare evacuate din Cluj și mutate la Sibiu. Timp de doi ani, până în aprilie 1942, școala a funcționat cu structurile de comandă și un batalion, în localul vechi din Dealul Spirii, iar cu al doilea batalion într-un pavilion din cazarma vânătorilor de munte de la Cotroceni. În aprilie 1942, din cauza bombardamentelor aeriene efectuate asupra Bucureștilor, instituția a fost dislocată în localitatea Zărnești, județul Brașov, unde s-a instalat în localurile școlilor și în câteva clădiri mai reprezentative, iar personalul militar și civil, precum și elevii, în cantonament la locuitori. Școala a revinit la Sibiu în vara anului 1945 și a reocupat vechile clădiri, cedate în anul 1940.

⁵ DR 262/1942, p. 615. [https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Ionescu_\(general\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Ionescu_(general)), accesat la 23.02.2020.

⁶ Ionescu 1930, p. 6.

⁷ Čáslav, oraș în partea de est a Regiunii Boemia Centrală a Republicii Ceha, districtul Kutná Hora.

⁸ Cheb (în germană *Eger*), oraș din regiunea Karlovy Vary, districtul Cheb, Cehia de vest. Este situat pe cursul râului Eger în Egerland, Boemia.

⁹ Ionescu 1930, p. 1.

I. Prezentarea sa, în Cehoslovacia, la Marele Stat Major, s-a realizat la 7 mai 1930 (**PL. 1, Foto 1**). Era însoțit de mai mulți ofițeri români și de atașatul militar al României, locotenent-colonelul Al. Racoviță. Mai întâi a fost condus la *Biroul de Informații*, apoi la șeful Biroului 2, de unde s-a făcut repartitia¹⁰.

II. Primirea lui a fost realizată diferit, la cele două regimente: la ambele a fost așteptat la gară, de către un ofițer și un soldat; la *Regimentul 21* a avut un automobil, la *Regimentul 33*, o trăsură. Diferită a fost și prezentarea lui efectivelor: la *Regimentul 21*, ofițerii au fost adunați pe batalioane, la *Regimentul 33* a trebuit să meargă la fiecare comandant de companie și batalion. La *Regimentul 21*, în prima seară, a servit masa împreună cu comandantul regimentului, comandantul batalionului, comandantul unei companii și ofițerul care l-a primit în gară.

III. Despre activitatea desfășurată, generalități. La *Regimentul 21 Infanterie* (**PL. 2, Foto 1**) a fost repartizat la un batalion unde l-a însoțit pe comandantul acestuia și a urmărit instrucția: trupe active; rezerviștilor; companiei de mitraliere; companiei tehnice (legături, pionieri, poduri și aruncătoare de bombe). A participat, timp de două zile, la o aplicație tactică desfășurată de o companie, transformată în detașament de recunoaștere îndepărtată. Apoi a însoțit regimentul în poligonul de la Milovice – la *Centrul de Instrucție al Infanteriei* – unde s-au efectuat trageri: cu pușca, pușca mitralieră, mitraliera; de luptă cu grupa, plutonul și compania de pușcași; cu grupa și plutonul de mitraliere; aruncarea grenadelor și bombelor¹¹. La *Regimentul 33 Infanterie* (**PL. 2, Foto 2**) a fost repartizat la o companie, unde l-a însoțit pe comandantul acesteia la instrucția și aplicațiile cu compania sau plutonul. La aplicațiile batalionului l-a însoțit pe comandantul acestuia iar la aplicațiile cu detașamentul și regimentul (21-30 iulie și 1-3 septembrie) și la manevre (4-8 septembrie) a stat lângă comandantul regimentului. A urmărit toate categoriile de instrucție și a participat la manevrele desfășurate de Divizia a 2-a, la NE Plzeň (Pilsen)¹². După terminarea manevrelor, împreună cu căpitanul Alexandru Cristescu¹³, a vizitat Uzinele Škoda¹⁴. La 1 octombrie, înainte de revenirea în țară, a vizitat Regimentul 22 Infanterie (**PL. 3, Foto 1**)¹⁵.

IV. Tratatul. Referitor la modul în care a fost tratat, căpitanul Ionescu concluzionează: „Cu toată răceala care caracterizează poporul ceh și cu toată neobișnuința și lipsurile pe cari le au cei mai mulți în materie de conveniențe (din cauza simplității felului de viață și a lipsei de legături sociale), pot afirma cu plăcere că am fost totuși bine primit în ambele regimente în care mi-am făcut stagiul și că în general am fost tratat cu toată atențiunea și curtuazia cuvenită unui ofițer străin”¹⁶. „Este adevărat că n’am găsit excesul de căldură pe care-l oferim noi străinilor și că am avut de suferit și unele neplăceri. - Ele s’au datorat însă, fie împrejurărilor defavorabile, fie felului de educație al poporului care nu prea dă atențiune și nici nu prea cunoaște conveniențele sociale, fie mai cu seamă faptului că fiind văzut în fiecare zi, nu mai eram considerat ca străin și unii erau mai puțin atenți sau chiar indiferenți”¹⁷. Modul de tratare a fost onorabil și corespunzător, iar în discuții s-a utilizat, cel mai des, limba germană (care nu era agreată de cehoslovaci, dar necunoscând alte limbi, au fost nevoiți să facă uz de ea). Plecarea a fost la fel de simplă ca și sosirea, fără fast, doar cu urări și străngeri de mână (**PL. 2, Foto 2**)¹⁸.

B. Observații Militare. I. Organizarea armatei cehoslovace. Căpitanul Ionescu a tratat organizarea pe timp de pace și război. Prezentarea este foarte amănunțită, începând cu „*micile unități*” (subunități: grupa, plutonul și compania), care aveau o compunere variabilă, în funcție de zona de dispunere și misiuni. Batalioanele erau formate aproximativ ca și cele românești, regimentele aveau o organizare diferită. Marile unități constau în divizii și comandamentele de regiune, ultimele fiind destinate a înființa – la mobilizare – comandamente de armată. Pe timp de pace aveau un număr variabil de divizii.

Armele: a. Infanteria era arma de bază, fiind de mai multe tipuri: obișnuită (48 de regimente) și de munte (12 batalioane, grupate în patru regimente de infanterie); b. Grănicerii, destinați ca „*primă trupă de acoperire*” (10 batalioane); c. Carele de luptă, un pluton, atașat Batalionului de Trăsuri Blindate; d. Garda președintelui, o companie a trei plutoane; e. Artileria: 12 regimente artilerie ușoară divizionară; patru regimente artilerie ușoară de armată; 12 regimente artilerie mijlocie sau grea scurtă divizionară; 12 regimente artilerie mijlocie de armată; două regimente artilerie de munte; 12 divizioane artilerie munte divizionare; două regimente artilerie antiaeriană; cinci regimente artilerie grea; f.

¹⁰ Ionescu 1930, p. 2

¹¹ Ionescu 1930, p. 3-4.

¹² Plzeň, al patrulea oraș ca mărime din Cehia. Este situat în Boemia de sud-vest și aparține de regiunea Plzeň. Orașul a devenit renumit după berea Pilsen și automobilele Škoda produse aici. În această localitate se află Uzina de Automobile Škoda.

¹³ Aflat în stagiul la Regimentul 2 Artilerie din Plzeň.

¹⁴ Fondată la 18 decembrie 1895, ca „*Laurin & Klement*”, cumpărate de concernul Škoda. Compania s-a înființat la 27 iunie 1925, când concernul Škoda a cumpărat uzinele.

¹⁵ Ionescu 1930, p. 4.

¹⁶ Ionescu 1930, p. 5.

¹⁷ Ionescu 1930, p. 5, 6.

¹⁸ Ionescu 1930, p. 6, 7.

Cavaleria: 10 regimente și trei escadroane cicliști; g. Aviația: șase regimente (observație, vânătoare și bombardament), a câte 9-10 escadrole; h. Aerostație, o companie; i. Geniu, cinci regimente; j. Telegrafiști, patru batalioane; k. Tren, cinci batalioane; l. Căi ferate, un regiment; m. Pontonieri, un batalion; n. Automobile, trei batalioane; o. Mașini, un batalion.

Cele 12 divizii de infanterie erau dislocate astfel: Boemia, 5; Moravia, 3; Slovacia, 3; Rusia Subcarpatică, 1.

Organizarea la război era aproximativ ca la noi. Micile unități erau: plutonul, compania și regimentul. Marile unități erau: brigada de munte, divizia și armata. Ionescu a remarcat „lipsa Corpului de Armată”. Organizarea a fost detaliată în Anexele nr. 5 și 6 iar, în Anexa nr. 7 a prezentat organizarea preconizată pentru *Grupul de Recunoaștere Divizionar*¹⁹.

II. Armamentul. De remarcat faptul că acesta „era nou, uniform și de modelul cel mai recent, grație marilor fabrici de arme pe care le posedă vecinii noștri și importanțelor sacrificii materiale făcute.” Vechiul armament a fost vândut Chinei. Infanteria era dotată cu: pușca VZ-24, cal. 7,92 mm; mitraliera ușoară „ZB” VZ-26, cal. 7,92 mm; mitraliera grea, cal. 7,92 mm; aruncătorul de mine VZ-17, cal. 9 cm; pistolul automat VZ-24, cal. 9 mm; pistolul de rachete; grenadele de mână; tromblonul de aruncat grenade de pușcă VZ-23; masca contra gazelor, VZ-23²⁰.

III. Încadrarea. La trupa în termen, serviciul militar dura 18 luni iar păstrarea în evidență era de 30 ani (până la 50 de ani). Contingentul era încorporat la 1 octombrie și lăsat la vatră în 31 martie. Minoritarii (1/3 din populație) erau repartizați – ca și la noi – în întreaga armată, „pentru a micșora proporția lor în corpurile dislocate în regiunile cu populație minoritară compactă”. Minoritarilor li se vorbea și comanda în limba maternă.

Efectivul unui regiment însuma 1.000 de oameni. O parte se aflau în diferite răspândiri „dar nu atât de mulți cum sunt uneori la noi fiindcă nu există: ordonanțe, învoiri pentru economii bugetare, detașați la muncile agricole sau tăiat lemne, meseriași de toate categoriile etc.” Principiul din armată era: „Soldatul este al țării și e dat armatei pentru instrucție; de aceea grija de căpetenie a tuturor este să facă cât mai mult timp la instrucție”.

Fiecare regiment avea, pentru soldați: o cantină, un cinematograf și o sală de lectură, toate formând „Căminul soldaților”. Soldatul a fost caracterizat ca „un element de bună calitate, dotat cu însușiri pentru a fi repede și bine instruit, conștient de drepturi și datorii, și tratat cu grija și afecțiunea cuvenită unui om civilizat”. Referitor la disciplina trupe, Ionescu concluzionează: „sub raportul disciplinei, cel puțin în timp de pace, se prezintă satisfăcător de bine”.

Subofițerii erau „toți gradații dela fruntaș până la sergent inclusiv”. Subofițerii în termen erau „elemente de bună calitate și în general superiori, ca pregătire intelectuală, masei gradaților noștri”. Subofițerii angajați erau utilizați numai ca instructori, fiind „prețioase elemente de ajutor pentru instrucție”.

Rotmistrii, echivalentul plutonierilor de la noi, formau un corp al subofițerilor „de carieră”, similar ca tratament ofițerilor. Erau „oameni deștepți, disciplinați, pricepuți în serviciu și cu un dezvoltat simț al datoriei, ceea ce-i face foarte productivi și utili în serviciu; față de reangajații noștri sunt superiori sub toate raporturile”.

Ofițerii erau: activi și de rezervă. Cei activi cuprindeau: legionarii; foști ofițeri în armata austro-ungară; absolvenți ai Academiei Militare. Soldele erau „în general ceva mai mici ca la noi (Avexa Nr. 9)”. Despre ofițeri, concluzia era că: „trăiesc extrem de modest. Se îmbracă simplu [...], mănâncă puțin [...], stau în locuințe modeste”. Referitor la capacitatea și aptitudinile militare ale ofițerilor, căpitanul Ionescu arăta: „În general ofițerii [...] sunt foarte rezistenți, muncitori, conștiințioși în serviciu și plini de zel, cinstiți, corecți și mai presus de toate extrem de calmi”²¹.

IV. Instrucția:

a) Trupe active, începea la 1 octombrie, cu următorul program zilnic: iarna, orele 8-11 și 14-17; vara, 6-11 și 14-17. Până la 15 noiembrie, când se termina instrucția individuală, toți recruții urmau același program de instrucție. La instrucția tehnică erau aceleași procedee „ca și la noi, dar se dispune de gradați instructori mai buni și de mai mult timp, în special pentru instrucția individuală și a grupe.” Instrucția tragerii consta în ședințe multe și variate, era „foarte bine îndrumată, iar rezultatele sunt dintre cele mai frumoase.” Instrucția de luptă se realiza prin aplicații cu dublă acțiune, în special cu batalionul și regimentul. Instrucția teoretică se efectua după masa ori pe vreme nefavorabilă. Instrucția specialiștilor începea după terminarea celei individuale și consta în cursuri. Instrucția „săpatului” se efectua mai mult toamna și iarna, în poligoane speciale. Instrucția apărării contra gazelor era importantă, fiind predată de specialiști. Sportul era de tip general și militar. Învățarea limbii cehe, a scrisului și cititului se executa prin cursuri: unul pentru minoritari; unul pentru prea puținii analfabeți; unul pentru perfecționarea secretarilor la scris.

b) Trupe de rezervă era realizată prin concentrări periodice, prima după trei ani de la efectuarea stagiului militar.

c) Instrucția subofițerilor activi, rotmistrilor și a subofițerilor de rezervă, ca și la noi.

d) Instrucția ofițerilor activi: prin conferințe; aplicații pe hartă și în teren; convocări.

¹⁹ Ionescu 1930, p. 7-12.

²⁰ Ionescu 1930, p. 12-14.

²¹ Ionescu 1930, p. 14-27.

e) Instrucția marilor unități se efectua la sfârșitul lunii august și începutul lunii septembrie, prin manevre cu dublă acțiune între divizii, sub comanda comandantului regiunii militare. Participant la manevrele Diviziei a 2-a, în perioada 4-9 septembrie (PL. 3, Foto 2), căpitanul Ionescu remarcă: 1. Pozitiv: buna funcționare a transmisiunilor; legătura permanentă dintre infanterie și artilerie; deosebită grijă pentru informarea comandamentelor ierarhice și a vecinilor, în timpul acțiunii; „*calmul remarcabil al comandanților și rezistența ofițerilor și a trupe*”; ordinele scurte și concise; utilizarea a numeroase cartușe de manevră și proiectile de artilerie; 2. Negativ: multe greșeli în utilizarea terenului; neutilizarea lopeții; arbitrarea acțiunii diferitelor unități numai după „*cantitatea de foc pusă în acțiune*”; lipsa completă de „*eșalonare în adâncime*” la companie și batalion. Doctrina cehoslovacă era tributară celei franceze, totuși se vedea influența celei germane²².

V. Echipamentul. Trupa avea două ținute: una de iarnă, din postav kaki; una de vară, din pânză kaki. Gradele erau dispuse pe „*contraepoleți*”, la bonetă sau șapcă, iar numărul regimentului se atașa pe gulerul vestonului sau mantalei. Concluzia: „*Întreg echipamentul este de foarte bună calitate și se găsește în suficientă cantitate la fiecare corp, astfel că trupa este admirabil îmbrăcată*.” Ofițerii și rotmistrii aveau o ținută kaki cu cizme negre și bonetă – pentru instrucție – și un singur tip de costum, pentru oraș²³.

VI. Cazarea, varia după numărul și capacitatea cazărilor. Dormitoare erau mai mici decât la noi dar „*prevăzute cu tot mobilierul necesar*.” Nu existau săli de mese, hrana fiind servită în dormitoare²⁴.

VII. Hrana pentru trupă era „*abundentă și de bună calitate*.” De hrănirea trupe se ocupa *Serviciul de Aprovizionare*. Pentru ofițeri și rotmistrii erau popote „*organizate pe baze comerciale*” și întreținute pe banii beneficiarilor, fiind încadrate cu personal militar²⁵.

VIII. Administrația era condusă de un ofițer specialist (căpitan) care avea în subordine: un ofițer cu aprovizionarea; un casier; un ofițer cu materialele. Soldele erau distribuite la 1 a fiecărei luni²⁶.

IX. Serviciul sanitar. La fiecare corp de trupă era încadrat un medic șef (maior sau locotenent-colonel), ajutat de 1-2 medici de rezervă și un rotmistru sanitar. Infirmeriile erau organizate pe garnizoane și arătau ca niște adevărate spitale. Tratau cazurile mai puțin grave, cele grave erau direcționate la spitalele civile. Pe timpul manevrelor, evacuarea bolnavilor nu era realizată cu ambulanța ci cu o „*căruță mare de rechiziție*”²⁷.

X. Animale. Trăsuri. Fiecare regiment de infanterie dispunea de 25 de cai mici pentru tractarea: mitralierelor; aruncătoarelor de mine; materialelor de transmisiuni. Caii „*mari de șea*” erau pentru numărul ofițerilor din unitate. Fiecare regiment mai avea și o trăsură de serviciu, utilizată doar de ofițerul de rond. Comandantul se deplasa de la serviciu spre casă și retur, pe jos²⁸.

XI. Muzici militare nu aveau decât regimentele de infanterie. Acestea erau compuse, majoritar, din militari în termen. De una-două ori pe săptămână concertau o oră, gratuit, în piața orașului de reședință²⁹.

XII. Diverse. „*Serviciul de corp*” era organizat ca și la noi. Comandantul avea doi adjuncți (un maior și un căpitan) care rezolvau corespondența zilnică, instrucțiunile, ordinele etc. Se serbau sărbătorile religioase și două sărbători naționale: în 2 iulie și 28 octombrie.

Notarea ofițerilor se realiza de o comisie, compusă din: comandantul regimentului; comandanții ierarhici. Era întocmită în septembrie și putea fi definitivată cu următoarele calificative: excelent, foarte bun, bun, mediocru, slab. La trei notări de minim „*bine*”, cadrul militar avea dreptul la o gradăție. Ionescu subliniază că „*sistemul notării și caracterizării precum și acela al înaintărilor [în grad] este foarte complicat*.”

Pedeapsele, pentru ofițeri și rotmistrii erau ca la noi, pentru trupă nu exista carceră, ci „*închisoare celulară (pat de lemn, mâncare redusă, lumină puțină)*.” Ofițerii și rotmistrii executau pedeapsa acasă, subofițerii și soldații, în închisoarea corpului. Dreptul de a pedepsi era „*în general mai mare ca la noi*.”

Concediile gradaților și soldaților în termen erau de trei săptămâni pe toată durata stagiului militar. Subofițerii angajați, rotmistrii și ofițerii beneficiau de patru săptămâni de concediu de odihnă și de două săptămâni pentru „*interese familiare*” anual.

Despre regulamente, remarcă faptul că „*au foarte multe regulamente generale și speciale*.”

Muniția de manevră și de război, alocată pentru instrucție era în cantitate mare: a. cartușe armă, 200 buc. pentru fiecare soldat; b. cartușe de manevră: 250 buc pentru fiecare armă; 2.600 pentru fiecare pușcă mitralieră; 4.000 pentru fiecare mitralieră; c. cartușe de război: 6.200 pentru fiecare armă; 4.000 pentru fiecare pușcă mitralieră; 5.500

²² Ionescu 1930, p. 27-50.

²³ Ionescu 1930, p. 50-52.

²⁴ Ionescu 1930, p. 52-53.

²⁵ Ionescu 1930, p. 53-54.

²⁶ Ionescu 1930, p. 54-56.

²⁷ Ionescu 1930, p. 56.

²⁸ Ionescu 1930, p. 56-58.

²⁹ Ionescu 1930, p. 58.

pentru fiecare mitralieră; d. grenade, 1-2 pentru fiecare militar; rachete de semnalizare, 1.560 de diferite culori, pentru un regiment.

Pentru rezerviștii concentrați se alocu 50 de cartușe de manevră și 25 cartușe de război, de om.

Învățarea limbilor statelor vecine era foarte mult încurajată, fiind instituite premii în bani sau facilitarea unor călătorii ieftine în statele din jur.

Țara noastră era foarte puțin cunoscută, din cauza lipsei publicității dar și a slabei preocupări a diplomației române. Ionescu a remarcat că „*Superioritatea pe care o au asupra noastră din punctul de vedere al civilizației cehii o extind – de foarte multe ori pe nedrept – în toate domeniile*”. Cehoslovacii preferau să meargă la mare la Varna, în loc de Techirghiol sau Constanța, „pe care nu le cunosc”. Și continuă să spună lucrurilor pe nume, ca un fin și realist observator: „*Poporul nostru este simpatizat în general, dar această simpatie are ceva artificial și e provocată mai ales de interesele comerciale și de alianța care ne leagă.*” Cei mai iubiți vecini erau iugoslavii „cu care au afinități de rasă” iar la Școala de Război din Belgrad erau trimiși, în fiecare an, ofițeri cehoslovaci la studii³⁰.

C. Concluzii. Armata cehoslovacă era văzută de căpitanul Ionescu astfel: încadrată în mod satisfăcător; omogenă și dotată cu materiale moderne; instruită „*serios și practic*”; disciplinată; bine echipată; „*suficient de simpatizată de populație, dar fără a provoca entuziasm*”. Totuși, căpitanul se întreba, dacă, această armată, cu un număr mare de minoritari, cu lipsa unei tradiții militare reale, cu un corp ofițeresc neomogen „*va avea tăria de caracter să reziste tuturor greutăților războiului.*” Totodată, avansează propuneri pentru cei din Statul Major. Era nevoie ca, cei ce erau trimiși în stagiul la armatele statelor vecine, să fie cunoscători ai limbii țării respective. Pentru a se realiza acest lucru, ofițerii destinați stagiului ar fi trebuit să urmeze un curs de un an, pentru învățarea limbii străine³¹.

Bibliografie

DR 262/1942 – *Decret Regal nr. 262 din 27 ianuarie 1942 pentru decorațiuni, publicat în „Monitorul Oficial”, anul CXIII, nr. 26 din 31 februarie 1945, partea I-a, p. 615.*

Ionescu 1930 – C.I. Ionescu, *Dare de seamă asupra stagiului făcut în armata cehoslovacă. 1 mai-1 octombrie 1930*, mss. dactilografiat.

Ionescu 1971 – C.I. Ionescu-Titi, *Cuvântul unui instructor*, în „Carte omagială închinată aniversării a 50 de ani de la absolvirea Liceului Militar Craiova, 1921-1971”, f.l., 1971, p. 11-15

[https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Ionescu_\(general\)](https://ro.wikipedia.org/wiki/Constantin_Ionescu_(general)), **Planșa 1, Foto 2**, (accesat la 23.02.2020).

³⁰ Ionescu 1930, p. 58-63.

³¹ Ionescu 1930, p. 63-64.

Planșa 1

Foto 1

Col. Constantin IONESCU
1944-1945

Foto 2

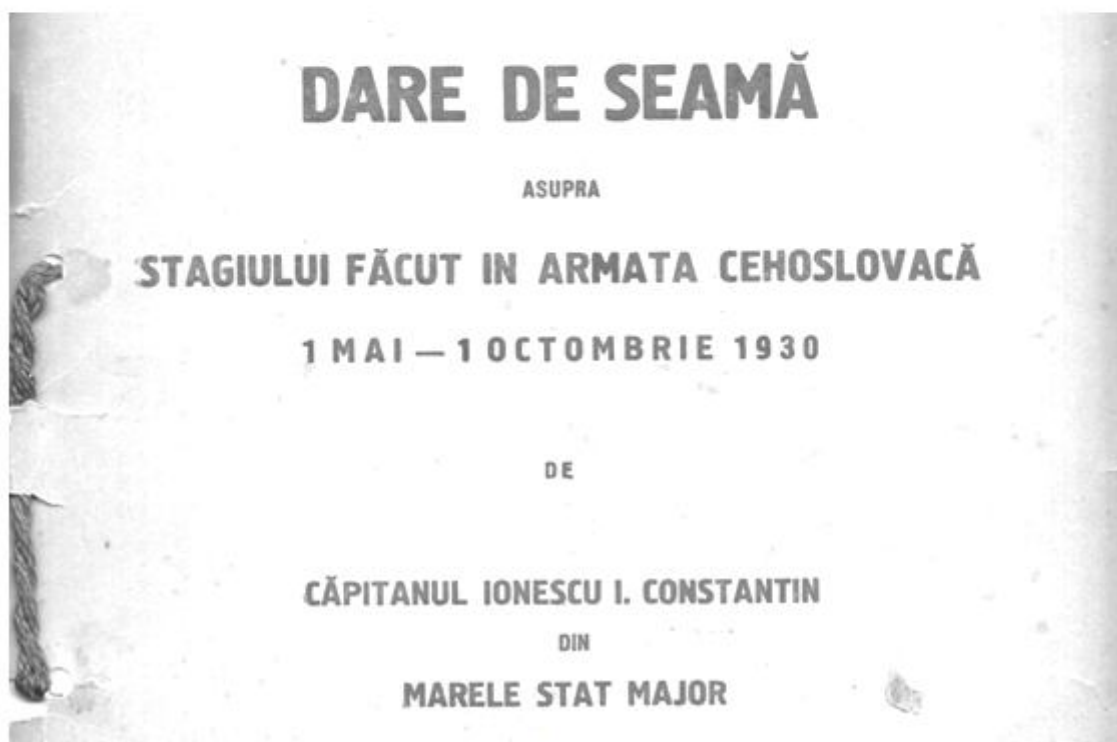

Foto 3

Planşa 2

Foto 1

Foto 2

Planșa 3

Foto 1

Foto 2

MEMORIILE VICTIMELOR REPRESIUNILOR STALINISTE. CAZUL SATULUI FETEȘTI, RAIONUL EDINEȚ, REPUBLICA MOLDOVA

Alexandru Seu

Abstract. Memories of the victims of the Stalinist repressions. The case of Fetești village, Edineț district, Republic of Moldova. This article addresses the memoirs of the natives of Fetești village, Edineț district, Republic of Moldova about Stalinist repressions from a double perspective. The first perspective mirrors the testimonies of the deportees themselves, and the second illustrates the feelings and existence of those who remained, who were not repressed or were supposed to be repressed but managed, in various ways, to escape repression. „Memories of the victims of the Stalinist repressions. The case of Fetești village, Edineț district, Republic of Moldova” is also an attempt to preserve for local future generations the tragic experience of the few deportees left alive.

Cuvinte-cheie: deportare, arestări, chiabur, religie, memorii.

Key-words: deportation, arrests, kulak, religion, memoirs.

Contextul istoric al represiunilor staliniste în RSSM. Este general acceptată ideea că viziunile concrete despre formatul amplu, documentar al represiunilor staliniste și destinul general al maselor implicate în acele evenimente se formează din istorii particulare, generate de contexte regionale. Istoria orală scoate în evidență destinele sub incidența a varii circumstanțe, evocă umanul în situații de limită, oferă informații care compun și întregesc cadrul general cunoscut, care ne determină să reevaluăm anumite atitudini. Represiunile staliniste au rămas o rană sângărândă în inimile dintre Prut și Nistru. Cu trecerea timpului, numărul celor care pot oferi mărturii relevante despre acestea devine tot mai mic. Mulți dintre cei represeați au reușit să-și spună povestea doar celor apropiați. Interesul scăzut pentru acest subiect în perioada de după reabilitare, o (re)acceptare forțată, „scrâșnind dinții”, a noii conjuncturi de către păturile intelectuale și elita de conducere sovietică au făcut să ne scape dovezi concludente și mărturii covârșitoare.

„În a doua jumătate a anului 1948, ministrul de interne al RSSM, Fiodor Tutușkin, solicita ministrului de interne al URSS, Serghei Kruglov, să pună în fața Guvernului URSS problema deportării din RSS Moldovenească „în regiunile îndepărtate ale Uniunii Sovietice” a 15 mii de „familii de chiaburi”. Pericolul politic ce-l reprezenta chiaburul în Basarabia era inventat, deoarece i se incriminau „forme ale luptei de clasă”: teroare, diversiuni, agitație antisovietică. La șase aprilie 1949, Biroul Politic al CC al PC(b) din toată Uniunea a adoptat hotărârea „Cu privire la deportarea de pe teritoriul RSS Moldovenească a chiaburilor, foștilor moșieri, marilor comercianți, complicilor ocupanților germani, persoanelor care au colaborat cu organele de poliție germane și românești, a membrilor partidelor și organizațiilor profasciste, a gardiștilor albi, membrilor sectelor ilegale, cât și a familiilor tuturor categoriilor menționate mai sus”. În noaptea de 5 spre 6 iulie a fost declanșată operațiunea de ridicare și deportare a basarabenilor, purtând denumirea cifrată „lug” („Sud”). Rezultatul operației a fost deportarea a 35 786 de persoane, dintre care 9864 de bărbați, 14033 de femei și 11889 de copii. [...] Operațiunea „lug”, prin formele de efectuare, numărul de deportați și, mai ales, consecințele ei, au constituit apogeul terorii în masă între Prut și Nistru. Ulterior, regimul totalitar comunist avea să-și concentreze eforturile asupra altor categorii de basarabeni”¹.

„În decembrie 1950, organele de securitate au depistat pe teritoriul RSSM treizeci de grupuri de credincioși de diferite confesiuni, acuzate de activitate antisovietică. La 5 martie 1951, Ministerul Securității Statului al URSS emite ordinul nr. 00193 privind deportarea din RSS Moldovenească a 700 de familii, membri ai confesiunii „Mărtorii lui Iehova”, cu un număr total de 2480 de persoane. Familiile arestate urmau a fi strămutate în regiunile Tomsk și Irkutsk, pe veci. Către data de 31 martie 1952, listele cu familiile ce urmau să fie deportate din raionale Lipcani, Edineț, Brătușeni, Briceni, Râșcani, Sângerei și Târnova erau întocmite. În aceeași zi, din centru sosesc în RSSM 16 grupuri de militari din trupele de securitate, conduse de ofițeri superiori cu un efectiv de 10-25 persoane fiecare. La 1 aprilie 1951, ora 4 dimineața, începe operațiunea cu denumirea cifrată „Sever” („Nord”), care se încheie la orele 20:00. Rezultatul operațiunii „Sever” a fost arestarea și deportarea în Siberia a 723 de familii cu un număr total de 2617 persoane, dintre care 808 bărbați, 967 de femei și 842 de copii”².

Mărturiile victimelor represiunilor staliniste din satul Fetești, raionul Edineț. Ca și mulți alți beneficiari ai Reformei Agrare din 1921, feteștenii și-au văzut realizate visele de bunăstare, speranțele de „a-și da copiii să învețe carte”, de „a-i pune-n rândul lumii”, dându-le moștenire pământuri și alte bunuri. Bunăoară, persoanele pe care le-am intervievat mi-au povestit despre proprietățile pe care le aveau familiile și rudele lor. Socrii Cezarinei Vremea

¹ Moldovenii 2010, p. 44-46.

² Moldovenii 2010, p. 48.

aveau nouăsprezece desetine de pământ (aproximativ 21 de hectare). Un unchi avea în proprietate 20 de desetine (aproximativ 22 de hectare), pe care soția sa, fiică de preot, le căpătase de zestre. Părinții Eugeniei Pleșca aveau tehnică agricolă performantă (tractor, plug, treierătoare), pe care au procurat-o, cu ajutorul intermediarilor everi, din Germania. Mulți și-au mărit proprietățile, procurând terenuri scoase de vânzare de către cei care, din anumite motive, nu le puteau prelucra. După cum s-a exprimat un intervievat, „*nimic n-a picat din cer*”. Totul a fost dobândit prin muncă, iar faptul că se contesta acest lucru, gospodarii devenind peste noapte „*chiaburi, dușmani de clasă, băutori de sânge*”, îi nedumerea. Răfuiala nu avea doar caracter politic și fizic, dar și moral, mulți dintre deportați au fost incluși în liste în mod arbitrar, neposedând parametrii de apartenență la categoria chiaburilor, doar pentru că nu erau pe plac noilor structuri de conducere.

Satul Fetești din raionul Edineț este o așezare unde s-au înfiripat și au conviețuit pașnic mai multe conștiințe religioase, pe lângă comunitatea majoritară ortodoxă. Practicile acestora, care ignorau simbolurile naționale și procesele politice, aveau o atitudine neutră (dar nu ostilă) față de autoritatea „*pământescă*”, refuzau efectuarea serviciului militar ca expresie a războiului, au determinat o reacție ofensivă din partea autorităților. Însă nu doar cultele neoprotestante au avut de suferit. Generația deportaților păstrează în memorie faptul că preotul satului s-a refugiat în România de teama sovieticilor, părăsindu-și fiul bolnav psihic, satul rămânând fără biserică activă. Firile evlavioase, care apelau la serviciile preoților din împrejurimi pentru oficierea tainelor, erau supravegheate și ostracizate sau chiar pedepsite. Amploarea și tragismul acelor evenimente, care marchează societatea noastră și astăzi, nu poate fi neglijată.

În prezentul articol am valorificat sursele primare de informații, care reprezintă doar câteva aspecte din multitudinea de cazuri ale „*vinovaților fără vină*”, apelând la puținii deportați, care s-au pomenit peste noapte „*străini la ei acasă*”, dispuși să împărtășească amintire despre acele evenimente. Aici îmi exprim recunoștința față de doamnele Cezarina Vremea, (a. n. 1941), Eugenia Pleșca, (a. n. 1946) și domnul Constantin Rusu, (a. n. 1930), pentru disponibilitatea de a evoca acele experiențe traumatizante, care le-au marcat existența.

Vremea Cezarina, al cărei tată, Efim Ocraîn (1914-1990), fusese arestat în anul 1944, a fost și martora deportării mamei sale, Ecaterina Ocraîn (1922-2006), în 1949. Aceasta relatează:

„La al doilea prășit, după ce a venit mama de la câmp, de la deal, seara, am mâncat și ne-am culcat. Pe la o bucată de noapte, bat câinii și doi soldați cu doi străjeri din sat (Chirilă Ursan și Bogaciuc) au bătut la ușă:

- Dă drumul, Cachiuscă, să căutăm dacă ai documente că ai dat postavka. Mama mea n-a vrut să le dea drumul.

- Măine voi lua documentele și m-oi duce la Primărie. Sânt o femeie singură. Nu dau drumul.

Soldații au bătut cu picioarele în ușă, de-au sărit bucăți din ea. Mama s-a speriat. Eu m-am speriat. Eram mică, de șapte ani. Au intrat în casă, cu puști. Mama nu știa rusește. I-au citit ordinul și unul din săteni i-a zis că este arestată și va fi ridicată.

- Te ridică pe tine și pe fată.

A alergat bunica mea, Vera, care trăia alături, s-au strâns toate neamurile. Străjerii i-au zis:

- Pregătește-te. Ia-ți oghial, pernă, lăincer și mâncare pe șapte zile.

Ce poți să-ți iei vara, după foame? Niște brânză, niște pâine. Mai mult n-a putut lua nimic. Mămuca a vorbit cu feciorii ei, frații mamei, Andrei și Dumitru, și le-a zis:

- Să ascundem fata! Cine știe, poate îi duce ca pe jidani în lagăr să-i omoare!

Și m-au scospe fereastra de la casa mare. Bunica mea vorbea puțin rusește și îi mai ținea de vorbă, iar moșii mei m-au dus în grădină, sub un butuc de poamă, hât în vale. Când au dat moscalii că nu-s, au strigat la mămuca și la mama că le împușcă, dacă nu mă aduc.

- Dracii vă mănâncă! Unde-i fata?!

Mămuca a venit în poamă și mi-a zis să stau cuminte, că pe mama o vor lua și că i-au aruncat ceașca de apă din mână, de ciudă că nu-s. A doua zi, pe la zece dimineața, se azeau prin sat vuind mașini, bocea tot satul, câinii uralu...

O nevoie era! I-au urcat în mașini și i-au dus la Primărie și pe urmă la gară, la Ocnița. Soldații mă căutau. Am ieșit din vie și am venit acasă, iar străjerii, care au rămas la noi, mi-au zis să mă ascund, că mă caută să mă ducă la urșii albi.

Străjerii nu m-au spus. M-am ascuns iar în niște tufe de cartofi. A trecut un moscal burduhos pe lângă grădină și nu m-a văzut, l-a orbit Dumnezeu. A treia zi, au venit de la NKVD, ca să-i caute pe fugari. Erau Ionosov, Narislov, Iufer, tot niște burduhoși că te speriai de dânșii. Sora tatei, mătușa Olea, trăia lângă Primărie și ne-a dat de veste să mă ascundă iar.

Moșii mei au mărit cușca la câine și m-au pus pe mine acolo. Au bătut scânduri și m-au astupat cu o buleandră. Mi-a dat sora tatei două turtele și mi-a spus să nu mă mișc și să tac. Numai ce termină să mă acopere acolo și s-a umplut ograda cu moscali. A venit o mașină plină. Toți cu puști. M-au căutat și în beci, și în cuptor, și în pod. Străpungeau cu baioneta sacii cu grâu. Au răscolit tot de laolaltă. Cățelul bătea la ei, apoi se gudura la mine prin crăpătură, dând din coadă. Și nu i-a dat nimănui în gând că eu sânt acolo. Strigau la mămuca:

- Unde-ai dus fata?!! Te împușcăm!

- Nu știu unde-i, măi! Nici noi n-o găsim.

Spre seară, mămuca a hotărât să mă dea la casele cu mulți copii, să mă amestec cu ei și noaptea, și ziua. Moș Anton, fratele mămucai Vera, avea doi copii, băiat și fată. Iar bunica l-a rugat să spună că are trei copii. La el au fost moscalii. Au tras oghialul de pe noi.

- Сколько детей у тебя? (Câți copii ai?)

- Трое. Две девочки и мальчик. (Treii. Două fetițe și un băiat.)

Până la urmă, au zis că nu mă mai pot ține aici, în sat, că soldații mă vor găsi ori cineva mă va pârî. Au hotărât să mă ducă în satul vecin, Gordinești, la un neam. M-au pus în căruță și au pus peste mine fân și o prășitoare. La ieșirea din sat, stăteau doi soldați.

- Куда? (Încotro?)

- La прăшит. Am femeie de la Gordinești, a răspuns unchiul Andrei mai pe rusește.

Ne-au dat voie să trecem. Am stat acolo o lună. M-au ținut de mâncare, m-au spălat. Și acolo stăteam acunsă. Aveam stăpânii o ascunzătoare în sobă, unde țineau rachiul pe care-l vindeau. Aveam o pernuță și o pătură acolo, iar intrarea o astupau cu o gazetă. După o lună, m-au adus înapoi și am început să mă amestec cu copiii străinilor. Nu veneam prea des acasă, ci am stat la o familie cu mulți copii, Scutaru, până toamna târziu. Mămuca mi-a făcut un leagăn în niște tufe dese de porumbele, casă mă ia soarele. Stând ascunsă atâta vreme, eram așa de galbenă și speriată, că se temeau să nu mor. Am început a primi scrisori de la mama. Adresa era Regiunea Kurgan, raionul Chasto-Ozersky, satul Sivkovo (Курганская область, Часто озерский район, село Сивково)³. Plângea, săraca. I-au dus acolo și n-aveau unde să se adăpostească. În 1949 ne-au luat tot la colhoz. Șapte hectare de pământ, oile, vaca, porcii. De prin casă – mese, scaune, ladă, mașină de cusut, până și păturica mea de copil. Totul a fost dus la licitație. Bunica mea l-a rugat pe primarul satului, Ionică Cristea, să-i lase măcar mașina de cusut pentru mine. A plătit trei sute de ruble pentru mașina ei și a primit și o condiție: să-l găzduiască pe un croitor jidan, Alter, să coase iarna la noi. Alter era bolnav și a urcat mașina de cusut în pat, lângă sobă. Bunica zicea că face focul și, în loc să stea ea în pat, la cald, stă Alter. Părinții mei au venit acasă tocmai în 1956, după trei ani de la moartea lui Stalin. Erau departe unul de altul, dar s-au întâlnit. Tata a făcut 10 ani de închisoare, de la primul până la ultimul, în Inta, Republica Komi⁴, că a fost învățător și secretar în Primărie și că a colaborat cu puterea română⁵.

Fotografia de mai jos îi reprezintă pe soții Efim și Ecaterina Ocrain. Mesajul de pe verso: „Amintire de la data de 6 Decembrie 1954, din clădirea școlii primare din satul Juravliovka, Curganskaya Oblast. Ocrain Efim și Ecaterina. 25-XII-1954”.

Fotografie: soții Efim și Ecaterina Ocrain

³ Consiliul local Sivkovo, regiunea Kurgan, pe https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82 (accesat la 17.06.2020).

⁴ Lagărul de Corecție prin Muncă Inta, pe <https://en.wikipedia.org/wiki/Intalag> (accesat la 01.07.2020).

⁵ Relatarea Cezarinei Vrenea

Eugenia Pleșca, care a fost deportată, împreună cu familia, în 1951, relatează:

„În 1949 trebuia să fim deportați, dar s-au găsit niște oameni buni care ne-au sfătuit să fugim. Părinții au fugit, frații mai mari s-au ascuns prin grădină, iar pe noi, cei mici, ne-au scos niște vecini pe fereastră. Ne-au luat toată averea. Valul a trecut și noi am ieșit, dar casa era sechestrată, nu ne-au dat voie să mai stăm acolo, așa că am mers la casa bunelor, unde am trăit doi ani. Îmi aduc amintecum mergeam cu mama pe un drum de unde se vedea casa noastră și-i ziceam:

- Mamă, casa noastră! Hai la casa noastră!

Aveam doar patru ani, dar țineam minte casa. Mama îmi făcea semn să tac. În 1951 am fost deportați și pentru că eram culaci, dar și pentru credință. Nu am fost excluși din culaci. La Primărie erau documente pe numele mamei încă din 1949. Aș vrea să văd dosarul nostru. Ne-au luat în aprilie 1951. Tata era ascuns într-o glugă de strujeni în fața casei bunicii. Au venit soldații noaptea. Eu cu frații mai mici dormeam. Doi soldați au intrat în casă. Ne-au găsit doar pe noi. Stăteau lângă patul nostru și ne păzeau. Chipul ostașului sovietic... Cât am scris compuneri, el din memorie nu mi s-a șters. Cel mai nobil, cel mai pașnic... Iar eu vedeam tabloul unde ei stăteau și ne păzeau pe noi, trei copii. Eu m-am trezit, am ridicat capul și m-am ascuns sub plapumă.

- Șșșșt! Moscalii, moscalii!

Părinții n-au mai fugit. Tata parcă aștepta. Soldații au început a întreba de avere. Ce mai avere? Așternuturi. Mama se ducea lângă glugă și vorbea cu tata:

- Арion, солдаții au venit, strângem lucrurile, îmi fac hârtiile.

Tata i-a răspuns:

- Nadia, nu te teme, fă-le mâncare, dă-le apă, lasă-i să se spele, primește-i cum trebuie. Lasă-i, că ei fac armata.

Mama a făcut uncrop, a făcut zeamă cu carne adusă de la vecini. Când le-a adus lighian și săpun, ei au priceput că se pot spăla. După ce s-au spălat și au mâncat, au început a scrie dosarul. Tata i-a zis mamei că n-o va lăsa singură cu copiii, că nu știu unde vor merge și că se va ruga la Dumnezeu, apoi va ieși din glugă. Vecinii au venit și ne-au adus din sârăcia lor ceva pentru drum: brânză, pâine, ceapă, mere. Când stăteau soldații și mâncau, dintr-odată gluga se desface. Îndată au pus mâna pe puști:

- СТОЙ! Кмо?! (Stai! Cine e?)

Tata a ridicat mâinile.

-Я хозяиндома.Этомояжена идему. (Eu sunt stăpânul casei. Aceasta e soția mea, copiii.)

- Дам ы говоришь по русску! (Vorbești rusește!)

S-au supărat că trebuie să facă alt protocol, au înjurat. Au rupt protocolul vechi și au făcut altul, pe numele tatei. Ne-au urcat în mașină. Toți ne-au petrecut, cu bocete. De acolo ne-au dus la altă casă, de unde trebuia să mai ia niște oameni. Ne-au dus la Ocnița. Mașini una după alta, bocete, plânsete. Ne-au urcat într-un vagon pentru animale. Am nimerit cu niște oameni din satul vecin, Lopatnic. Bărbații și băieții stăteau jos, iar femeile cu fetele și copiii mai mici sus. Și lucrurile, care și ce avea: covată, ciubăr, oghiale. Pe drum ne-au hrănit mai bine față de cum hrăneau în 1949. Când ajungeam la următoarea gară, cobora cineva mai tânăr și aducea câte o căldare de borș, care trebuia să ajungă până la altă gară. Din mâncarea pe care o aveau de acasă toți împărțeau. Am ajuns în Siberia, am ieșit din vagoane, am urcat în sănii și am mers în taiga. Am trecut râul Chulym(Чулым), în drum spre Tomsk. Au venit după noi letonii deportați mai înainte acolo. Râul începea a se dezgheța. Tata cu doi frați într-o sanie, iar eu cu mama și un frate mai mic în altă sanie. Când am ajuns pe râu, mama a scăpat covata și s-a repezit s-o prindă. Letonul a strigat:

- Stai! Vrei să mergi la fund?! De unde să te scot?!

Iar mama plângea că nu va avea în ce coace pâine la copii. Am ajuns într-un centru raional, Pyshkino-Troitsky (Пышкино-Троицкийрайон)⁶.

Ne-am oprit într-o vale, lângă o baie. Am ajuns ca în târgul robilor. Veneau de prin alte părți, căutau oameni la lucru, prin colhozuri. Tata știa rusa. Și cum venea un om la vale, leton, fără familie, cu lulea în dinți, tata i-a ieșit în cale:

- Здравствуйте! (Bună ziua!)

- Здравствуйте! Вы говорите по русску! Откуда?(Bună ziua! Vorbiți rusește! De unde sunteți?)

- Из Молдавии. (Din Moldova.)

-Отсюданикуданеуходи. Я подойду к тебекогданадобудем. (Să nu pleci de-aici. Mă voi apropia de tine când va trebui). Să nu te duci tocmai la 150 de kilometri, că acolo-i prăpădenie. Stai aici. Va veni președintele de colhoz, să-i spui să te ia pe tine, că ai familie mare.

Acesta a fost norocul nostru cel mai mare, că am nimerit într-un centru raional, unde viața era alta, poate mai ușoară, față de a altora, care au fost deportați în locuri mai îndepărtate. Condițiile oricum n-au fost bune.

⁶ https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%8B%D1%88%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%BE-%D0%A2%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD (accesat la 12.07.2020).

Veneau la noi moldovenii de la 50 de kilometri, după produse. Veneau câte doi în sanie, că erau și lupi și trebuia să știi cum să mergi, cum să te aperi: unul stătea la coada saniei, cu lanterna-n mână, altul mîna calul. Tata a construit un grajd pentru cai, că acolo afară nu ții nimic. Stăteam în rând și cumpăram pâine înghețată.

A doua zi după ce ne-au adus, ne-au dat o casă unde trăiau porcele cu porci. Au scos de acolo porcele și, cu o altă familie din Lopatnic, am dezbătut podelele, le-am dus la râu, le-am spălat, le-am pus la soare, am lipit pereții. El [băstinașii n.a.] se uita și ziceau:

-Ce oameni au venit! Nouă ne-au spus că vin oameni răi, dar ei lucrează. Uite ce fac!

Iar, când au văzut și pereți albi, dați cu var, s-au mirat. Toată vara femeile noastre au lipit casele rusilor. Rusii făceau focul, ca să se usuce pereții mai repede. Ei au văzut că noi nu facem rău. Părinții semnau în fiecare lună că sînt pe loc, că nu au plecat, că n-au fugit. Tata a lucrat la boi. Acolo am văzut prima dată boi la juț. Frații au lucrat la cai. Noi am învățat. La - 40°C, eu am mers la școală. Am fost eliberați în 1957. Trebuia să semnăm și puteam pleca oriunde, dar nu înapoi în Moldova.

- Тольконенародуны! (Nu în țara natală!)

Iar tata zicea că asta nu-i libertate, că el ar putea trăi și aici și refuza să semneze. Și nu a semnat până nu am primit dreptul să venim în Moldova. Puțini au făcut așa. Ceilalți, de cum au fost eliberați, au mers în Kazahstan, au mers unde i-au dus ochii, numai să nu mai fie la țăntari. Când am venit înapoi, „tare” s-au uitat bine acei care s-au iscălit pentru noi, ca să fim trimiși în Siberia. Am scris cerere de intrare în Colhoz și am cerut loc de casă. La casa noastră veche era o învățătoare de limba rusă. Tata a stat de vorbă cu ea, dar ea nu era o femeie rea. I-a spus tatei că va cere loc de trai în altă parte și că am fi putut să revenim „cu un umăr”. Oamenii de acolo au fost buni cu noi. Mulți dintre ei erau deportați, ca noi.”⁷

Experiența lui Constantin Rusu, care fost, la fel, victima represiunilor pe criteriu religios, demonstrează caracterul arbitrar al aplicărilor măsurilor punitive în perioada represiunilor. Acesta relatează:

„Am fost arestat în august 1952. Am avut din sat șapte, martori”, care s-au iscălit, ca să fiu deportat. Unul din ei era din organizația noastră. Președinte a sovietului sâtesc, care a semnat ordinul, era Vladimir Vremea. Am avut percheziție și mi-au găsit niște rapoarte, scrise de mîna mea, și niște reviste. M-au dus la confruntare. M-au întrebat dacă le-am scris eu. Am zis că nu. Atunci m-au pus să răspund la întrebări în scris. Au comparat listele. Am recunoscut că revistele sînt ale mele și că știu unde trebuiau să ajungă, dar n-am spus unde. Soldații vorbeau rusa și eu înțelegeam.

- Du-l în carceră!

- Nu avem carceră, dar am să-l pun pe plita fierbinte.

Unul dintre martori nici nu putea semna. Cu greu a pus doar prima literă și apoi a tras o mîzgălitură. Un rus, care era șef peste ei, l-a întrebat unde lucrează. A răspuns că la „buglărie” (contabilitate). Rusul a rîs pe sub musteală. Am fost închis, judecat și condamnat la 25 de ani de închisoare în Bălți, iar după ce m-au judecat m-au trimis la Chișinău. După Chișinău, împreună cu alți deținuți, am stat închis trei zile în Odessa. Acolo l-am întâlnit pe Pan Halippa, am stat într-o celulă. El nu era mulțumit, era agitat, iar eu, dacă nu știam cine-i, zic:

- Moșule, ce-i cu dumneata?

Iar el zice:

- Mă, tu știi cine sînt eu? Eu sînt Pan Halippa!

De unde să știu eu cine era el, dacă nici nu eram născut pe atunci.

- Eu am fost prim-ministrul Basarabiei. În anul 1918 eu m-am folosit de ocazie și am rupt Basarabia de la ruși și am unit-o cu România”.

După ce puterea română a venit iar, în 1941, a fost principalul redactor la ziarul din Lipcani, începând cu 1942. Când l-au arestat în România, i-a scris lui Stălinși a primit răspuns. De-acum Halippa spunea:

- Uite, mă, porcu’, mi-a scris în colțul foii: „Зачто в 1918 году присоединил Бессарабию к Румынии – 25 лет. Смелух.” (Pentru că în 1918 ai alipit Basarabia la România – 25 de ani. Stălin) S-a iscălit. El a dormit lângă mine. Era îmbrăcat militar și se temea să nu-l dezbrace. După Odessa, pe mine m-au dus la Vorkuta⁸, în mină, că eram tânăr. Pe Pan Halippa s-ar fi putut să-l ducă în Inta, că de obicei acolo-i duceau pe cei care au fost miniștri, primari ori în general, implicați în politică.

Am lucrat în mină până la urmă. După moartea lui Stălin am fost rejudecat prima dată și mi-au redus pedeapsa cu 18 ani. Am rămas doar cu șapte. La a doua rejudecată am fost întrebat de ce am fost arestat. Eu am răspuns că pentru credință și eschivarea de la efectuarea serviciului militar. Și m-au întrebat:

- Acum, dacă te eliberăm, mergi la armată?

- Nu.

- Dacă nu mergi, te întorci în lagăr.

⁷ Relatarea Eugeniei Pleșca

⁸ Lagărul de Corecție prin Muncă Vorkuta, pe <https://en.wikipedia.org/wiki/Vorkutlag> (accesat la 12.07.2020)

Apoi am fost transferat la regim liber. Acolo mi-am făcut casă și mi-am chemat soția și fiul de șase ani. După ce a expirat termenul, am mai stat acolo încă vreo trei ani. Înapoi am venit în 1959, de Anul Nou. Aici nu doreau să mă primească la evidentă. Și m-a chemat Ionosov la Edineț. El m-a arestat și, când am venit, tot el era la conducerea KGB-ului. Mi-a propus să lucrez cu ei, să fac niște conspirații în adunare. Eu am refuzat. El mi-a promis ajutor financiar, în caz că accept. Am fost nevoit să plec în Movilău, că acolo nu era așa strict. Acolo m-au primit la evidentă. După vreo doi ani în care am stat acolo, am hotărât să-i scriu lui Hrușciov. I-am scris că vreau să merg înapoi la cuibul meu. Peste osăptămână am primit răspunsul că pot să merg. Aici au refuzat iar să mă primească, dar eu am mers în baza răspunsului de la Hrușciov. La Edineț mi-au zis că mă primesc cu o condiție. Nu am ascultat-o. Am multumit și am ieșit. M-au primit oricum. Persecuții au fost întotdeauna. Au venit la mine la „discuții” oameni de pe la Moscova, cu directorul școlii din sat și mi-au zis : „Să nu ne supărăm!”

După ce am fost eliberat, i-am găsit pe cei care au semnat să fiu ridicat. Murise doar unul. S-a răsturnat căruța peste el. L-am întrebat pe cel care era Martor:

- Bade Dionită, ții minte cum m-ai vândut? Dar de-odată te-ai prefăcut că ești Martor...

- Și apostolul Pavel a fost rău și apoi s-a făcut bun.

- Tu ai fost bun, iar pe urmă te-ai făcut rău.

Și după ce am venit, tot am avut percheziții. Și cu ordin, și fără ordin...”⁹

În concluzie, cercetările asupra represiunilor staliniste nu sânt nici pe departe încheiate. Pentru o proiectare rigidă a acestora în plan universal, este necesară studierea deplină și aprofundată a formelor de manifestare în plan local, regional, național, în cadrul fiecărei foste republici sovietice. Revenirea acasă a deportaților a reprezentat etapa acceptării schimbărilor și reintegrării sociale, care, deși era garantată de stat, s-a realizat cu tergiversări. Încercările lor de a-și recupera măcar o mică parte din lucrurile de care au fost deposedați a eșuat. În aceeași ordine de idei, anticiparea eventualei recoaculări a organizațiilor religioase „ostile” regimului sovietic, odată cu repunerea în drepturi și întoarcerea în ținuturile natale a deportaților, a fost principala cauză pentru care autoritățile sovietice s-au opus inițial revenirii acestora la baștină.

Bibliografie

Mărturiile victimelor

Interviu cu Vreamea Cezarina, din data de 16.06.2020;

Interviu cu Pleșca Eugenia, din data de 17.06.2020;

Interviu cu Rusu Constantin, din data de 20.06.2020

Studii

Moldovenii 2010 – Moldovenii sub teroarea bolșevică. Sinteze elaborate în baza materialelor Comisiei pentru studierea și aprecierea regimului comunist totalitar din Republica Moldova, Chișinău, 2010.

Resurse web

Consiliul local Sivkovo, pe https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A1%D0%B8%D0%B2%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%81%D0%B5%D0%BB%D1%8C%D1%81%D0%BE%D0%B2%D0%B5%D1%82

Lagărul de Corecție prin Muncă Inta, pe <https://en.wikipedia.org/wiki/Intalag>

Raionul Pyshkino-Troitskoe, pe https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%8B%D1%88%D0%BA%D0%B8%D0%BD%D0%BE%D0%A2%D1%80%D0%BE%D0%B8%D1%86%D0%BA%D0%B8%D0%B9_%D1%80%D0%B0%D0%B9%D0%BE%D0%BD

Lagărul de Corecție prin Muncă Vorkuta, pe <https://en.wikipedia.org/wiki/Vorkutlag>

⁹ Relatarea lui Constantin Rusu

UN ARTILERIST ÎN STEPA CALMUCĂ ȘI LA STALINGRAD: COLONELUL GHEORGHE ANTONIU

Dr. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract: *An artillerist in the Kalmyk Steppe and at Stalingrad – colonel Gheorghe Antoniu.* Colonel Gheorghe Antoniu, officer with a great and exemplary professional career, participated in World War II, taking part in battles with the Red Army, from Kharkov to the Kalmyk Steppe and Stalingrad. Beyond his professional activity and the deeds of weapons he “dowry of photographs” left behind is also important which mirrors his entire military career starting from 1918-1920 when he trained as an officer and reached the Eastern Front with clichés from Bessarabia and Transnistria, the Caucasus, the Kalmyk Steppe and the area south of Stalingrad.

Cuvinte cheie: Antoniu, artilerie, Frontul de Est, Stalingrad, Stepa Calmucă, Giurgiu.

Keywords: Antoniu, artillery, Eastern Front, Stalingrad, Kalmyk Steppe, Giurgiu.

În ultima perioadă, în România, numărul biografiilor a crescut vertiginos, situația fiind favorizată de mai mulți factori, printre cei mai importanți fiind, pe de o parte deplina libertate asupra surselor de informare și libertății de scriere și interpretare, iar pe de altă parte nevoia intrinsecă a prezentării unor modele de oameni, care pe fondul crizei actuale de identitate, s-ar putea constitui în repere. Cel mai des întâlnite, de bună seamă, sunt biografiile personalităților istorice și mai ales politice, acestea având rolul, conștient sau inconștient, de a fi comparați cu actualii oameni politici; cum însă depărtarea în timp favorizează invariabil personalitatea aleasă, liderii actuali ies în dezavantaj net.

Pe acest fond, atenția noastră se îndreaptă, automat și natural, către personalitățile pregnante, ilustre, autoare ale unor fapte memorabile și cu roluri determinante în viața societății. Putem include aici marii lideri, eroii momentului sau cei pereni, ori persoanele transformate în simboluri, care pot fi folosite de regimurile politice vremelnice, de cele mai multe ori în slujba unor interese.

La fel de natural este și faptul că avem tendința de a trece mult prea repede peste acei oameni care în perioada vieții lor nu au făcut lucruri considerate mărețe pentru colectivitate, care au fost priviți, inițial, ca banali, cel mult interesanți pe moment, dar care se dovedesc valoroși, chiar eroici, odată cu trecerea timpului. Persoane pe care le înglobăm sub sintagma „ilustri necunoscuți”, dar despre care realizăm, uneori prea târziu, valoarea contribuției transmise, indiferent de natura ei.

Pe aceste ultime coordonate se înscrie și colonelul Gheorghe Antoniu, ofițer cu o carieră profesională exemplară, plămădit în cariera armelor în anii Primului Război Mondial și participant la cel de-Al Doilea Război Mondial, pe care astăzi îl putem aprecia, dincolo de activitatea sa profesională, prin „zestrea de fotografii” lăsate în urmă, care oglindesc întreaga sa carieră militară, începând din anii 1918-1920, când s-a format ca ofițer și ajungând la campania Armatei române de pe Frontul de Est, cu clișee din Basarabia și Transnistria, Caucaz, Stepa Calmucă și zona de la sud de Stalingrad.

Gheorghe Antoniu s-a născut în data de 14 august¹ 1900 (dar a fost declarat abia la 27 august), în orașul Giurgiu, plasa Marginea, județul Vlașca, fiu al plutonierului major de armată Grigore Antoniu și al Teodorei Antoniu, casnică.

A urmat, în perioada 1907-1911, primele patru clase primare la București, iar după absolvirea lor, în septembrie 1911 a fost admis, prin examen de admitere, la Școala Fiilor de Militari din Iași² (devenit ulterior Liceul Militar din Iași), instituție de învățământ militar de nivel liceal³, unde a fost bursier. După finalizarea studiilor liceale, Gheorghe Antoniu a fost admis, în noiembrie 1918, la Școala militară de artilerie, geniu și marină din București.

După absolvirea Școlii de ofițeri, prin Înaltul Decret nr. 2773/1920, din data de 1 iulie 1920, Gheorghe Antoniu a primit gradul de sublocotenent și a fost încadrat ca ofițer al Regimentului 33 Artilerie, cu garnizoana în orașul Oradea (Oradia Mare), începând astfel o frumoasă carieră, în care a avansat pas cu pas.

În anul 1926, după ce își începuse cariera de militar și avea deja gradul de locotenent în cadrul Regimentului 33 Artilerie, Gheorghe Antoniu s-a căsătorit cu Virginia Agudin⁴, născută la 7 februarie 1905, în orașul Giurgiu. Căsătoria

¹ Conform Certificatului de naștere nr. 381 din 14 august 1900, eliberat de Primăria orașului Giurgiu.

² Înființată în anul 1872, printre absolvenți numărându-se personalități precum comandorul Eugeniu Botez (cu pseudonimul literar Jean Bart), scriitorul Emil Gârleanu, generalul Constantin Sănătescu sau generalul Gheorghe Mihail.

³ Această formă de învățământ era orientată în special spre fiii de militari, în scopul „de a da o creștere și o educațiune completă fiilor de militari de orice grad, al căror serviciu îndelungat și nepătat constituie un drept la recunoștința țării”. Cu toate acestea, accesul la școala fiilor de militari nu era limitat doar la aceștia, ci era permis și pentru ceilalți membri ai societății (Crismaru 2017, p. 26-27).

⁴ Soția sa, Virginia, era fiica lui Tudor Agudin (născut în 1869), de profesie măcelar și proprietar al unei măcelării situată în Piața Centrală a orașului, și a Melaniei Agudin (născută în 1882), casnică. Socrul său, Tudor Agudin, s-a născut în Grecia, pe insula Cefalonia din Marea Ionică, stabilindu-se ulterior în Giurgiu. A deținut măcelăria până în anul 1935, când, din cauza vârstei înaintate, a cedat-o fiului său și cumnatului lui

s-a oficiat la 25 noiembrie 1926, la biserica „Sfânta Treime” – Smârda din orașul Giurgiu, în baza aprobării dată tânărului ofițer pe raportul nr. 220/1926⁵ de comandantul Diviziei 17 Infanterie, din care făcea parte unitatea sa de la acel moment.

După încadrarea sa ca sublocotenent în cadrul Regimentului 33 Artilerie (care era parte componentă a Brigăzii 17 Artilerie, structură inclusă în Divizia 17 Infanterie, toate cu garnizoana de reședință la Oradea), pentru Gheorghe Antoniu a început perioada de acomodare cu unitățile militare operative, având comandanți ofițeri cu prestigioase cariere militare și fapte de arme, precum Nicolae Batâr⁶, Theodor Stănescu⁷ sau Ștefan Orescoviți⁸. În perioada petrecută la Oradea, între 1920 și 1927, Gheorghe Antoniu a deținut mai multe funcții, corespondente gradelor sale, precum ofițer subaltern, ofițer cu cazarmarea, adjutant și comandant de baterie. În paralel, a absolvit mai multe cursuri și școli de specializare, precum Școala de Observatori Aerieni, Cursul de topografie în cadrul Serviciului Geografic al Armatei din București și Școala Specială a Artileriei din Timișoara⁹, toate fiindu-i de un real folos pe parcursul viitoarei cariere militare.

Prin Înaltul Decret nr. 1800/1924, cu data de 1 iunie 1924, Gheorghe Antoniu a fost avansat la gradul de locotenent în cadrul aceleiași Regiment 33 Artilerie.

Pentru că din toamna anului 1926, locotenentul Gheorghe Antoniu se căsătorise, iar soția sa și familia acesteia locuiau în orașul Giurgiu, județul Vlașca, ofițerul a cerut mutarea sa, în cadrul armei și în interes de serviciu, în garnizoana Giurgiu. Prin urmare, după aprobarea cererii sale, prin Înaltul Decret nr. 2760/1927, Gheorghe Antoniu a fost transferat definitiv, din data de 1 octombrie 1927, de la Regimentul 33 Artilerie Oradea la Regimentul 10 Obuziere (devenit ulterior Regimentul 10 Artilerie), cu reședința de garnizoană în Giurgiu.

Aici, în perioada cuprinsă între 1 octombrie 1927 și 31 octombrie 1938, a parcurs gradual mai multe funcții, precum ofițer subaltern, ofițer cu armătura, ofițer cu aprovizionarea, comandant de baterie și șeful Biroului Mobilizării. După o scurtă perioadă în care a fost detașat la Direcția Artileriei din cadrul Ministerului Apărării Naționale, între 1 noiembrie 1938 și 30 aprilie 1939, ca șef al Biroului Muniții Infanterie, Gheorghe Antoniu a revenit la Regimentul 10 Artilerie, din 1 mai 1939, ca șef al Biroului Mobilizării, devenind apoi, prin cumul, comandant de Divizion și șef al Biroului Instrucției.

La Giurgiu, ca și în perioada petrecută la Oradea, Gheorghe Antoniu a avut comandanți de regiment nume importante precum Gheorghe Leventi¹⁰, Dumitru Vrăjitoru¹¹ sau Nicolae Mazarini¹², viitori generali și nume marcante ale Armatei române în anii celui de-Al Doilea Război Mondial.

Gheorghe Antoniu, Tănase Agudin. Gheorghe și Virginia Antoniu au avut un singur copil, Ioan-Coriolan, născut în data de 22 iunie 1930, care a urmat Facultatea de Farmacie din București, desfășurându-și activitatea toată viața ca farmacist, în Giurgiu.

⁵ Nici un ofițer nu se putea căsători fără aprobarea autorității militare superioare. Pentru obținerea unei astfel de aprobări, un ofițer trebuia să aibă vârsta minimă de 23 de ani (ulterior, 25 de ani), să fie cel puțin locotenent și să justifice dacă logodnica posedă o dotă de o anumită valoare și se bucura de o bună reputație în societate. Actele care trebuiau prezentate superiorilor erau: foaia personală a ofițerului, actul de naștere a viitoarei soții, certificatul de la primăria unde locuia familia soției, cu numele, profesiunea și moralitatea părinților, certificatul de bună educație și onorabilitate, dat de cinci capi de familie onorabile din localitatea soției (Crișmaru 2017, p. 82).

În timp, reglementările s-au mai schimbat, dar nu în mod substanțial. Spre exemplu, un Ordin general al Ministerului de Război din 1927 stabilea faptul că ofițerii puteau lua neveste doar fetele care aveau o dotă de cel puțin 1 milion de lei, iar în 1931 a intrat în vigoare Legea pentru căsătoria militarilor.

⁶ Nicolae Batâr, general de divizie. A urmat Școala Fiilor de Militari din Iași, Școala Militară de Ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină, Școala Specială de Artilerie și Școala Superioară de Război. De-a lungul carierei sale, a deținut mai multe funcții de conducere, precum comandant al Secției de Pompieri Brăila, comandant al Regimentului 5 Obuziere, subșef de stat major la Corpul 4 Armată, subșef de stat major al Armatei din Nord, subșef de stat major al Armatei 1, comandant al Regimentului 29/4 Obuziere, comandant al Brigăzii 17 Artilerie, comandant al artileriei Comandamentului Militar al Basarabiei, inspector în cadrul Inspectoratului Armatei și șef de stat major la Corpul 6 Armată, aceasta fiind și ultima sa poziție de conducere, înainte de pensionarea din anul 1928.

⁷ Theodor Stănescu, colonel, a participat la luptele din Primul Război Mondial în calitate de comandant al Regimentului 30/5 Obuziere. Ulterior, a devenit comandant al Brigăzii 17 Artilerie.

⁸ Ștefan Orescoviți, general de brigadă. Născut la 12 noiembrie 1877, la Clejani, jud. Vlașca. A absolvit Școala de Ofițeri de Artilerie, Geniu și Marină (1896-1898), Școala de Aplicație de Artilerie și Geniu (1899-1900), stagiul la Regimentul 9 Artilerie Garzi Austria (1902-1904). A îndeplinit cu responsabilitate o multitudine de funcții în întregul ecart ierarhic al armatei, de la comandant de pluton până la cel de corp teritorial. A fost avansat la gradul de general de brigadă în anul 1926 și a îndeplinit funcția de comandant al Școlii Speciale de Artilerie de la Timișoara între 1921 și 1926.

⁹ La 25 iulie 1920, Școala de Aplicație de Artilerie s-a mutat la Timișoara, ca măsură a redistribuirii instituțiilor de învățământ pe teritoriul României Mari, prin Ordinul Ministerului de Război nr. 2464/1920. Școala a funcționat ca o instituție de învățământ superior de sine stătătoare în Garnizoana Timișoara, până în anul 1939, când și-a încetat activitatea (Stroea coord. 2008, p. 245).

¹⁰ Gheorghe Leventi, general de divizie. Născut în 1884, a parcurs toate treptele ierarhiei militare, până la gradul de general de divizie și comandant al Corpului 5 Armată (martie-iulie 1941). Pentru imputarea unor greșeli tactice în luptele de la Țiganca, din Basarabia, generalul Gheorghe Leventi a fost trecut din oficiu în poziția de retragere din data de 31 august 1941.

¹¹ Dumitru Vrăjitoru, general de brigadă, participant la luptele din Primul Război Mondial, ca ofițer artilerist, cu gradul de căpitan, comandant de baterie în Regimentul 1 Artilerie. După 1918 a avut mai multe funcții de comandă în forțele operative, a devenit apoi profesor la Școala Superioară de Război. A fost, de asemenea în perioada interbelică, un cercetător și publicist remarcabil, printre altele publicând lucrări de strategie militară precum *Principii și adevăruri în arta războiului*, București, 1935.

Din data de 10 mai 1931, în baza Înaltului Decret nr. 1553/1931, Gheorghe Antoniu a fost avansat la gradul de căpitan, iar din data de 27 februarie 1939, conform Înaltului Decret nr. 905/1939 și a Ordinului de zi nr. 3/1939, a obținut gradul de maior, impunându-se în cadrul unității sale ca un ofițer bine pregătit, util și dinamic.

Odată cu intrarea României în cel de-Al Doilea Război Mondial, la 22 iunie 1941, Regimentul 10 Artilerie nu a fost implicat în mod direct în operațiunile de eliberare a Basarabiei și Bucovinei de Nord sau cele din Transnistria și mai departe apoi, pe teritoriul sovietic, unitatea primind ordin de luptă începând abia în luna noiembrie 1941. Până atunci însă, unitatea din care făcea parte Gheorghe Antoniu – care fusese mobilizată din data de 22 iunie 1941, prin Înaltul Decret nr. 1793/1941, s-a aflat la 16 octombrie 1941 în fața Odesei, pentru a oferi sprijin de artilerie, dar nu a mai luat parte la luptele prin care a fost cucerit orașul.

După cucerirea Odesei de trupele române și germane, unitatea sa, parte a Diviziei 4 Infanterie¹³, a plecat în marș forțat spre Transnistria, către Crivoi Ozero¹⁴, în vederea reorganizării regimentului și includerii sale în Corpul 6 Armată.

Astfel, în perioada cuprinsă între 1 noiembrie 1941 și 1 martie 1942, unitatea lui Gheorghe Antoniu a fost folosită ca trupă de ocupație în Transnistria, iar după finalul acestui interval și până la 1 aprilie 1942, subunități ale Regimentului 10 Artilerie au fost puse în dispozitiv de apărare a litoralului Mării Negre, în zona orașului și regiunii Odessa, fără să participe în mod direct la lupte.

Dintre marile unități destinate Frontului Stalingrad, Corpul 6 Armată român, comandat de generalul de corp de armată Corneliu Dragalina – din care făcea parte și divizionul comandat de maiorul Gheorghe Antoniu, a participat neconținut, pe parcursul anului 1942, la acțiunile ofensive spre Stalingrad. După primirea ordinului, în februarie 1942, de a se deplasa din zona Odessa și Crimeea spre zona Harkov, Corpul 6 Armată român¹⁵ a participat la bătălia pentru cucerirea Harkovului, acționând în subordinea Armatei 1 Blindate germană, până la 19 iulie, și apoi în subordinea Armatei 4 Blindate germană.

Gheorghe Antoniu a participat în mod direct la operațiunile militare la care regimentul său a fost parte, ele desfășurându-se în flancul sudic al Frontului de Est, având ca reper Stepă Calmucă și zona de la sud de Stalingrad, ca vector intermediar de înaintare către zona Caucazului.

Astfel, între 1 aprilie și 1 mai 1942, întregul Regiment a plecat în marș, pe jos și pe calea ferată, către linia frontului, intrând apoi în focul luptelor. Gheorghe Antoniu se afla la comanda Divizionului 2 din cadrul Regimentului 10 Artilerie, fiind implicat nemijlocit în luptele de cucerire a Harkovului, asigurând suportul de artilerie pentru trupele de infanterie în lupta de la Nova Alexandrovca, desfășurată între 1 și 22 mai 1942. Cu privire la participarea lui Gheorghe Antoniu la operațiunile menționate, comandantul artileriei Diviziei 4 Infanterie, colonelul Dobrescu, a notat că „a luat parte la toate luptele, începând cu defensiva de pe râul Ordka, în sectorul Nova Alexandrovca, unde Divizionul său, împreună cu Bateria a 2-a din Regimentul 10 Artilerie a sprijinit cu toată eficacitatea și vitejia rezistența eroică a Grupării «Colonel Manolescu A.»”, care a fost atacată cu forțe covârșitoare de inamic, însă atacul a fost zdrobit prin acțiunea concentrică a focului acestui Divizion¹⁶.

Pentru faptele sale de arme deosebite și efectuarea de servicii excepționale pe câmpul de luptă în timpul luptelor de cucerire a Harkovului și pentru modul cum a comandat Divizionul 2 artilerie, maiorul Gheorghe Antoniu a fost decorat cu „Steaua României” clasa a V-a cu spade și panglică de Virtute Militară¹⁷, acordată de Divizia 4 Infanterie.

După cucerirea Harkovului, Corpul 6 Armată român și-a continuat ofensiva, astfel încât, timp de 10 zile, până la 31 mai, Divizionul 2 artilerie, condus de Gheorghe Antoniu, a participat la urmărirea forțelor sovietice pe direcția Doneț și la lupta de la Alexandrovca, apoi s-a aflat în defensivă temporară („defensiva de pe Doneț”), între 1 și 21 iunie 1942. În raportul care consemnează luptele, se menționează că „la urmărire, în atacul pentru trecerea râului Doneț, cu urmărirea până la râul Don, maiorul Gheorghe Antoniu a dat pildă de devotament și destoinicie”¹⁸.

Între 22 și 26 iunie, maiorul Gheorghe Antoniu și unitatea pe care o comanda au participat la operațiunile de fortare a râului Doneț, în sectorul Cernovui Șahter și de formare aici a unui cap de pod care să poată asigura o bază pentru o ofensivă ulterioară. Pentru păstrarea capului de pod și lărgirea lui, Divizionul comandat de Gheorghe Antoniu a

¹² Nicolae Mazarini, general de divizie. Născut în anul 1889, a urmat Școala Militară de Ofițeri de Artilerie și Geniu (1908-1910), Școala Superioară de Război (1919-1920). A fost subșef al Marelui Stat Major (1941-1942) și comandant al Diviziei 5 Infanterie (1942). A fost prizonier de război în URSS în perioada 1942-1948. A decedat în anul 1955.

¹³ Divizia 4 Infanterie avea în componență următoarele unități: Regimentul 5 Dorobanți „Vlașca”, Regimentul 20 Dorobanți „Teleorman”, Regimentul IV „Ilfov” nr. 21, Regimentul 2 Artilerie și Regimentul 10 Artilerie.

¹⁴ Azi Krivoye Ozero (Ucraina), localitate unde a existat, începând cu anul 1941, un ghetou special pentru evrei și țigani.

¹⁵ A fost compus inițial din Divizia 1 Infanterie română și Divizia 113 Infanterie germană, iar ulterior din Diviziile 1, 2, 4 și 20 Infanterie române.

¹⁶ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățăământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 39.

¹⁷ În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial era a doua decorație militară ca importanță pentru ofițeri, după Ordinul „Mihai Viteazul”. Ordinul „Steaua României” a fost abrogat la începutul anului 1948, după proclamarea Republicii Populare Române, portul distincției a fost interzis, păstrarea însemnelor fiind considerată un delict în primii ani după abrogare.

¹⁸ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățăământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 39.

participat din nou în mod direct la operațiuni, ca suport pentru trupele de blindate germane și cele de infanterie române, în acțiunea de urmărire a trupelor sovietice pe direcția râului Oskol, comandantul Divizionului 2 având o comportare meritorie și exemplară.

După derularea acestor operațiuni, începând cu 27 iunie și până la 7 iulie s-a desfășurat defensiva de pe râul Oskol, urmată de urmărirea unităților sovietice de ariegardă până la râul Don și apoi de atacul și lupta de la Krasnâi Partizan, unde subunitatea condusă de maiorul Gheorghe Antoniu a fost implicată, din nou, în mod direct.

Pentru comportarea sa pe câmpul de luptă, implicarea directă în sprijinul trupelor germane și asigurarea victoriei acestora, maiorul Gheorghe Antoniu a fost din nou decorat, de această dată la propunerea Wehrmacht-ului, primind Crucea de merit a Ordinului „Vulturul German” cu spade (Das Verdienstkreuz des Ordens vom Deutschen Adler)¹⁹, cu brevet german, prin ordinul Diviziei 4 Infanterie nr. 11776/1942.

În intervalul cuprins între 27 iulie și 2 august 1942, unități ale Regimentului 10 Artilerie, inclusiv Divizionul condus de Gheorghe Antoniu, au participat, în subordinea Diviziei 1 Infanterie română, la luptele de pe râul Don, care au inclus atacul pentru lărgirea capului de pod din sectorul Zymlikskaia (Zemlianskaia)-Piotomkinskaia, conducerea regimentului primind laude de la comandanții ierarhici, inclusiv pentru cooperarea cu unitățile Diviziei 2 Infanterie română. Sarcina unităților române a fost aceea de cucerire și securizare a capului de pod de peste Don, în vederea asigurării ofensivei Armatei 4 Blindată germană.

Imediat după aceste operațiuni, începând cu data de 3 august, întregul Corp 6 Armată român a trecut Donul prin sectorul Zymlikskaia (Zemlianskaia)-Piotomkinskaia și a înaintat spre nord-est, în marș forțat, pe o căldură de 40-50 grade Celsius, într-o regiune fără apă și fără adăposturi. Divizionul comandat de maiorul Gheorghe Antoniu a participat, până în data de 25 august, la forțarea centurii exterioare de apărare a Stalingradului, cu reper propriu sectorul Tebektenerovo.

Aceste acțiuni au fost urmate, între 26 august și 5 septembrie 1942 de luptele de pe linia lacurilor de la sud de Stalingrad, respectiv Tundutovo, Mal Derbeti, Tciapurnik și râul Almata, pentru interceptarea forțelor sovietice care s-ar fi putut retrage din orașul asediat și respingerea sau distrugerea lor²⁰.

Luptele duse în această zonă s-au dovedit a fi deosebit de dure, Divizionul condus de Gheorghe Antoniu fiind la un moment dat complet încercuit de inamic, la Lebedev. Referitor la acest moment, în rapoartele superiorilor se menționează că „*maiorul Gheorghe Antoniu a condus Divizionul cu deosebită bravură și destoinicie, organizând apărarea apropiată și salvând trenurile la Lebedev prin lupte la gura țevii și contraatac de infanterie cu grupele de tunari. Astfel, maiorul Gheorghe Antoniu a fost rănit [la cap] în data de 5 septembrie, în luptele de la Tciapurnik, dar chiar și în aceste condițiuni, în mod eroic, a reușit să-și despresoare pozițiile bateriilor sale prin lupte grele*”²¹.

Ulterior luptelor, despre maiorul Gheorghe Antoniu s-a consemnat că nu a părăsit dispozitivul de luptă deși era rănit ușor la cap și „*a comandat cu autoritate și prevedere, luând măsuri de recunoașteri și întemeind planuri de foc de la observatoare și comunicând focul cu toată dibăcia și eficacitatea. A sprijinit cu toată puterea infanteria în luptă, care a găsit în Divizionul său cel mai prețios concurs, conducând la rezultate pozitive. S-a distins în special în perioada 29 septembrie-4 octombrie*”²².

După toate aceste fapte de arme, prin care maiorul Gheorghe Antoniu a reușit să salveze viețile oamenilor din subordine, inclusiv a sa, a reușit și recuperarea materialului de război, precum și prin prisma rănilor suferite, acesta a fost decorat a doua oară cu „Steaua României” clasa a IV-a cu spade și panglică de Virtute Militară, prin Înaltul Decret nr. 1911/1944 și propus pentru a primi Ordinul „Mihai Viteazul” clasa a III-a²³.

De asemenea, la propunerea comandantului Armatei 4, generalul Constantin Constantinescu-Claps²⁴, care a menționat că „*a comandat foarte bine Divizionul în luptă*”²⁵, în data de 31 octombrie 1942, Gheorghe Antoniu a fost avansat la gradul de locotenent colonel.

De menționat că aproape întreg anul 1942, unitatea condusă de Gheorghe Antoniu a traversat, fie în marș forțat, fie în condiții grele de luptă, un teritoriu foarte întins și ostil, cunoscut sub denumirea de Ținutul Donului sau Stepa Calmucă. O bună descriere a acestuia a fost făcută de un alt participant la evenimente, Ion Patca: „Nu deal, vale, păduri, erau sate rare și părăsite, clădiri arse și distruse de bombe. Nici un pom, nici un copac, fără fântâni, soarele te ardea în

¹⁹ Ordinul reprezenta o decorație a celui de-Al Treilea Reich acordată doar cetățenilor străini care au avut merite deosebite în susținerea statului german. A încetat să mai fie decernat odată cu înfrângerea Germaniei naziste, în 1945.

²⁰ Voicu 2018, p. 57-58.

²¹ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 39.

²² DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 39.

²³ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 39.

²⁴ Constantin Constantinescu-Claps, general de armată. Născut în 1884. Între 1903 și 1905 a urmat Școala Militară de Artilerie și Geniu, iar între 1919 și 1920 Școala Superioară de Război. A participat la cel de-Al Doilea Război Balcanic și la Primul Război Mondial. Până în 1943, a ocupat mai multe funcții de conducere, precum comandant al Regimentului 4 Artilerie Grea, Brigăzii 7 Artilerie și al Diviziei 12 Infanterie. A comandat Corpurile 10 și 11 Armată, iar între noiembrie 1941 și februarie 1943 a comandat Armata 4 pe Frontul de Est.

²⁵ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ/Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149, f. 40.

moalele capului, cenușa nisipoasă din aer îți intra în gura deschisă și în nări, se așeza pe piele și pe haine, iar din cauza aceasta caii noștri erau toți de culoare gri”²⁶. Cadrul general al tabloului frontului în această zonă – imaginea dezolantă a întinderii nesfârșite și apăsătoare a stepei și carnagiul luptelor date în aceste zone – a generat o serie de implicații psiho-comportamentale la nivelul participanților, încărcându-i emoțional aproape până la refuz.

În perioada cuprinsă între 1 noiembrie 1942 și 28 ianuarie 1943, locotenent colonelul Gheorghe Antoniu a continuat să se afle la comanda Divizionului 2 din cadrul Regimentului 10 Artilerie, având ca zonă de desfășurare teritoriul de la sud de Stalingrad, în sectorul de la est Sadovaia, în zona lacurilor, într-o perioadă extraordinar de dificilă, în care începuse contraofensiva sovietică pentru recucerirea orașului ce purta numele dictatorului sovietic.

În acest interval, având ca misiune apărarea zonei de est Sadovaia și a lacurilor aflate la sud de Stalingrad în condiții foarte dificile din punct de vedere al capacității combative²⁷, „a arătat aceleași deosebite calități în conducerea Divizionului 2 pe câmpul de luptă. Neobosit, a susținut în foarte bune condițiuni cu bateriile sale infanteria, istovită de luptele înverșunate. În Stepa Calmucă, lipsită de hrană și mai ales de furaje, a reușit să asigure viața cailor săi. Cu o grijă deosebită, a reușit să construiască adăposturi pentru trupă și animale, cu toată lipsa materiilor prime, aceasta datorită zelului său și în convingerea adâncă a rolului său de destoinic comandant. Cu începerea operațiunilor de retragere, este reținut la P.S., nemaiputând reveni la comanda Divizionului pe front”²⁸.

Prin urmare, de la sfârșitul lunii ianuarie 1943, Gheorghe Antoniu a fost mutat în țară și a început un curs de perfecționare pentru artilerie antiaeriană; la 28 ianuarie 1943 s-a prezentat la Centrul de Instrucție pentru Artilerie Antiaeriană de la Târgșor, lângă Ploiești, unde a stat până la 7 februarie 1943. În perioada 8 aprilie – 31 martie 1943, în cadrul cursului menționat, Gheorghe Antoniu a efectuat un stagiu în Germania, în Garnizoana Rerik (landul Mackenburg-Pomerania Inferioară), iar după absolvirea acestuia, începând cu data de 1 aprilie, s-a prezentat la Centrul de Instrucție pentru Artilerie Antiaeriană de la Constanța.

După întoarcerea sa în țară, pentru contribuția sa pe Frontul de Est, Gheorghe Antoniu a primit Medalia „Cruciada contra bolșevismului” cu barete: Odessa, Doneț, aceasta adăugându-se decorațiilor românești și germane primite când se afla pe front.

La finalizarea întregului stagiu de specializare, începând cu data de 2 aprilie 1943, locotenent colonelul Gheorghe Antoniu a fost numit la comanda Divizionului 32 Artilerie Antiaeriană de la Cernavodă din cadrul Regimentului 8 Artilerie Antiaeriană, având ca zonă de responsabilitate sectorul Cernavodă-Fetești-Ovidiu.

În timpul loviturii de stat de la 23 august 1944 și în perioada imediat următoare, unitatea condusă de Gheorghe Antoniu a intrat din nou în situație de luptă. Astfel, bateriile grele de la Cernavodă și Fetești au tras în navele germane care încercau să se retragă pe Dunăre, în amonte. Încă din 24 august, fuseseră constatate în zona Galați-Brăila importante concentrări de nave germane venind de pe brațele Chilia și Sulina, care au format un convoi cuprinzând 170-200 de nave diferite, aflate sub comanda contraamiralului Zieb. În seara zilei de 26 august, între orele 19 și 23, a avut loc un puternic schimb de focuri între convoiul german și unitățile de artilerie din zona Cernavodă, comandate de locotenent colonelul Gheorghe Antoniu, în urma cărora au fost scufundate două pontoane de transport/debarcare, o vedetă fluvială și un vas de transport, alte nave fiind avariate. După regrupare, germanii au forțat în noaptea de 26 spre 27 august trecerea prin dreptul localității Cernavodă, în urma schimbului de focuri cu unitățile de artilerie încă 3 nave germane fiind avariate iar alta fiind pusă pe uscat pe malul drept. În același timp, trupele germane în retragere, beneficiind de peste 100 de guri de foc de diferite calibre, au ripostat puternic, provocând pierderi unităților românești de artilerie în materiale, morți și răniți, luptele cu ultimile nave ale convoiului continuându-se și în ziua de 27 august 1944²⁹.

Ca recunoaștere a acestor acțiuni de luptă, într-un alt raport semnat de colonelul Dumitru Grumăzescu, comandantul Regimentului 8 Artilerie Antiaeriană, acesta menționează că „[locotenent colonelul Gheorghe Antoniu] a fost serios bombardat de pe vasele germane iar postul său de comandă incendiat, fiind nevoit să se retragă temporar, în condițiile în care a avut morți și răniți în Divizion. Cu toate acestea, a dovedit calm și cu sânge rece. Merită a i se încredința comanda unui regiment”³⁰. În completarea sa, generalul Gheorghe Pârvulescu, comandantul Brigăzii 3 Artilerie Antiaeriană, nota despre Gheorghe Antoniu că „pentru întreaga sa activitate și pregătire, ofițerul se califică ca un foarte bun ofițer superior, care merită să i se încredințeze comanda unui regiment”³¹.

După depunerea jurământului de credință față de Regele Mihai I, la 25 septembrie 1944, fapt consemnat în Ordinul de zi nr. 349/1944, în ultima perioadă a războiului, Gheorghe Antoniu a continuat să comande Divizionul 32

²⁶ Voicu 2018, p. 56.

²⁷ La amplasarea în zona de sud a Stalingradului, după luptele din anul 1942, Divizia 4 Infanterie – din care făcea parte și divizionul de artilerie condus de Gheorghe Antoniu – mai dispunea de doar 34% din capacitatea combativă (Voicu 2018, p. 94).

²⁸ DCA-AMNR Pitești, Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei, dosar nr. 3149, f. 41.

²⁹ Koslinski, Stănescu 1998, p. 146-147.

³⁰ DCA-AMNR Pitești, Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei, dosar nr. 3149, f. 45.

³¹ DCA-AMNR Pitești, Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei, dosar nr. 3149, f. 45..

Artilerie Antiaeriană de la Cernavodă și zona numită „Centrul Sensibil Fetești-Cernavodă”, obținând în luna mai 1945, cele mai bune aprecieri din partea generalului Gheorghe Popescu, noul comandant al Brigăzii 3 Artilerie Antiaeriană.

La terminarea operațiunilor militare, pentru contribuția sa în lupta de la Cernavodă, locotenent colonelul Gheorghe Antoniu a fost decorat de statul sovietic cu Medalia „Victoria” pentru victoria asupra Germaniei³², cu brevet sovietic nr. P.001058.

După finalizarea operațiunilor celui de-Al Doilea Război Mondial, Gheorghe Antoniu – care a fost avansat la gradul de colonel, în baza Înaltului Decret nr. 197/1946, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 35/1946, și a Ordinului de zi nr. 1669/1946 – a mai deținut o serie de funcții, de această dată ele fiind de înaltă comandă. Astfel, între 8 iunie 1945 și 7 martie 1946 a fost delegat militar în județele Neamț și Ialomița în Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului, apoi inspector al Comandamentului 2 Teritorial și Comandant al Centrului de Exploatare Vlașca în perioada 8 martie 1946 și 31 august 1946.

Ulterior, colonelul Gheorghe Antoniu s-a reîntors în zona operativă și a devenit comandantul Regimentului 3 Artilerie Gardă în intervalul cuprins între 1 septembrie 1946 și 31 martie 1947, apoi fiind numit comandant al Cercului Teritorial Vlașca și al garnizoanei Giurgiu, funcții pe care le-a deținut între 1 aprilie și 30 noiembrie 1947. Ultima funcție de comandă deținută de Gheorghe Antoniu a fost aceea de comandant al Artileriei Diviziei 1 Munte, între 1 decembrie 1947 și 12 februarie 1949.

Perioada de după martie 1945 a fost una în care Armata României, ca de altfel și alte segmente ale societății, a intrat într-un amplu proces de schimbare, numit plastic „de democratizare”. Practic, după instaurarea guvernului condus de Petru Groza, în martie 1945, au început, rapid și etapizat, manevrele de transformare a Armatei române și subordonării acesteia forțelor politice reprezentate de premier. Astfel, în perspectiva modelului totalitar de societate, de tip sovietic, se dorea ca Armata să fie un instrument al unui viitor partid unic, în care ofițerii trebuiau să fie membri de partid, iar actul de comandă să fie luat de cadre specializate, secondate îndeaproape de ofițeri politici.

În realitate, acțiunea de „*democratizare a armatei*” a reprezentat o sintagmă în spatele căreia s-au derulat două procese majore: unul de politizare a instituției și de schimbare a mentalității cadrelor, cel de-al doilea vizând, în fapt, distrugerea Corpului de ofițeri ce se opuneau de o manieră sau alta acestui proces, și a cărui valoare fusese probată pe parcursul carierei militare sau în luptele din cel de-Al Doilea Război Mondial³³.

Cu toate că Gheorghe Antoniu s-a menținut constant, de-a lungul carierei sale militare, pe o linie apolitică, fiind interesat prioritar de realizarea sarcinilor de serviciu și avansarea în carieră, evenimentele politice din România și-au pus repede amprenta și asupra evoluției sale profesionale, și, în definitiv, a vieții sale.

Astfel, în perioada când comanda artileria Diviziei 1 Munte, aprecierile și mențiunile comandantului Regiunii a III-a Militare³⁴, generalul Romulus Dimitriu³⁵, reeducat de sovietici în perioada prizonieratului și puternic influențat de notele și rapoartele ofițerilor politici, sunt de-a dreptul ofensatoare pentru Gheorghe Antoniu, neținându-se cont nici chiar de mențiunile comandantului Diviziei: „*Unitățile s-au prezentat bine sub raportul instrucției, dar acest merit revine în primul rând comandanților și cadrelor din unitate. Comandantul artileriei nu a avut nici o contribuție care să se fi făcut simțită, în măsură să determine această bună pregătire. În aplicațiuni s-au constatat lipsuri și greșeli de aplicare a regulamentelor în ceea ce privește întrebuintarea artileriei. În ceea ce privește pregătirea profesională, ofițerul a afirmat în felul de prezentare cunoștințe temeinice pe care însă nu le-a aplicat la unitățile de sub comandă. Este disciplinat și modest în manifestările lui, dar lipsit de dinamism, inițiativă și energie*”³⁶.

Cel mai probabil, lipsa de dinamism, inițiativă și energie la care făcea referire generalul Romulus Dimitriu era generată mai degrabă de noua orientare a țării și Armatei și de faptul că Gheorghe Antoniu, ofițer format în cu totul altă perioadă, în alte condiții și având o altă mentalitate, nu se regăsea.

Mai mult decât atât, dar și mai grav în noua paradigmă în care intrase România, colonelul Gheorghe Antoniu era consemnat ca având „*un nivel politic scăzut*”, situația fiind detaliată: „*În privința convingerilor politice, după aproape mai bine de un an de când lucrează în comandament, nu s-a afirmat hotărât, cu încredere în transformările politice,*

³² Numele complet al acesteia este „*Pentru Victoria asupra Germaniei în Marele Război pentru Apărarea Patriei din 1941-1945*”.

³³ Chiriac 2018, p. 221.

³⁴ În iunie 1947, Adunarea Deputaților a adoptat Legea nr. 205 pentru organizarea și funcționarea Ministerului Apărării Naționale și Legea nr. 206 referitoare la organizarea generală a armatei, prin care Regiunea a III-a Militară avea comandamentul la Cluj, având în subordine Divizia 18 Infanterie, Divizia 1 Munte, Regimentul 7 Artilerie Grea, Regimentul 6 Pionieri, Regimentul 3 Căi Ferate, Batalionul de Pontonieri-râuri și Regimentul 9 Roșiori (Stroea coord. 2008, p. 202).

³⁵ Romulus Dimitriu, general de corp de armată. Născut în 1892, la Târgu Jiu. A absolvit Școala Militară de Infanterie, începând cariera militară în anul 1912, ca sublocotenent, ajungând în 1948 la gradul de general de corp de armată. A luptat pe Frontul de Est cu Divizia 21 Infanterie în zona de sud de Harkov și Stalingrad. În urma ofensivei sovietice declanșate în noiembrie 1942, a fost luat prizonier în data de 2 februarie 1943. S-a implicat în eforturile de organizare a Diviziei „Horia, Cloșca și Crișan”, formată din prizonieri de război români reeducați de sovietici. Pentru că a colaborat în prizonierat cu sovieticii, a fost apreciat de noul regim comunist din România. Din data de 1 august 1949 a fost trecut în rezervă. A decedat în anul 1981, la Craiova.

³⁶ DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățăământ / 1974, Colonei*, dosar nr. 642, f. 68.

economice și sociale ce au avut loc de la instaurarea regimului democratic în țara noastră. Problemele și evenimentele politice, interne și internaționale, nu și-au găsit o justă interpretare la col. Antoniu, astfel:

- Planul Marshall, din moment ce este acceptat de o parte din țările occidentale, înseamnă că are și ceva bun în el (problemă pusă în conferință);

- Dumneavoastră spuneți aici (la adresa ofițerului nostru conferențiar) că Statele Unite au trecut în buget la cheltuielile de război 36%, dar eu am ascultat „Vocea Americii” la radio, unde se spune că aceste cheltuieli sunt de numai 6%;

- S-a afirmat că bomba atomică nu mai reprezintă un secret (conferința ONU). Se pune întrebarea: de ce URSS nu o pune în valoare pentru progresul societății?

În ceea ce privește valoarea muncii sale, pentru consolidarea regimului nostru și a îndrumării unităților de sub comanda sa, sub acest raport, este infimă, nu are nimic pozitiv. Pentru a se pregăti este nevoie să vrea să se pregătească și să vrea să muncească.

În concluzie, este un ofițer nefolositor instituției. Se propune la art. 47 L.I.A.. Nu merită a urma cursul de perfecționare pentru general³⁷.

În perioada noiembrie 1948 – ianuarie 1949, într-un context politic al țării nemaîntâlnit până atunci, dosarul colonelului Gheorghe Antoniu a fost analizat din punct de vedere politic, luându-se decizia îndepărtării acestuia din Armată, fără să se țină cont absolut deloc de întreaga activitatea de până atunci a acestuia sau de faptele sale de arme.

Prin urmare, cu data de 12 februarie 1949, colonelul Gheorghe Antoniu a fost trecut în rezervă, în baza Decretului nr. 150/1949 și a Ordinului Ministerului Apărării Naționale nr. 142421/1949 emis de Direcția Cadrelor, prins în Ordinul de zi nr. 65/1949³⁸, prin aplicarea art. 48 L.I.A., devenind pensionar militar împotriva voinței sale și într-o perioadă extraordinar de tulbură din punct de vedere politic.

Chiar și în rezervă, Gheorghe Antoniu, ca fost ofițer activ al Armatei Române format la vechile școli de ofițer, ca fost comandant și combatant împotriva Uniunii Sovietice, decorat de Armata germană, s-a aflat în vizorul autorităților și a fost reevaluat periodic din punct de vedere al activității, urmărindu-se, oficial, degradarea sa și trecerea în rândul soldaților, fără drept de pensie militară. Pentru autoritățile comuniste din acea perioadă era, de bună seamă, o rușine în sine să acorde pensie militară unui ofițer ce participase pe Frontul de Est la acțiuni de luptă împotriva Armatei Roșii, protejând astfel un element ce putea afecta negativ instaurarea noului regim politic în țară.

Pe acest fond, Gheorghe Antoniu a fost trecut de două ori, în 1951 și 1956, prin Comisii de reevaluare, care urmau să stabilească oportunitatea menținerii sale în Corpul ofițerilor în rezervă. Cu toate acestea, propunerea de degradare militară a lui Gheorghe Antoniu nu a mai fost aplicată, în condițiile în care pentru acest lucru ar fi trebuit prezentate dovezi grăitoare despre vinovăția sa sau despre acte fătășe contra regimului, care să poată sta la baza unei hotărâri judecătorești definitive și irevocabile.

După trecerea sa în rezervă, cu excepția acțiunilor Cercului Teritorial Vlașca de reevaluare a dosarului său, Gheorghe Antoniu a dus o viață socială normală și liniștită, dedicată în cea mai mare parte formării și sprijinirii fiului său, dublată de întâlniri periodice cu prietenii de familie, cu rudele giurgiuvene sau din țară sau de contactele cu foști camarazi. Nu există date care să ateste implicarea sa în sprijinul regimului politic din România, refuzând în mod constant să devină membru al Partidului Muncitoresc Român sau al Partidului Comunist Român, în ciuda presiunilor făcute asupra sa. De asemenea, nu se cunosc nici luări de poziție pe linia contestării fătășe a acestuia, excepție făcând, desigur, inerentele comentarii făcute cu apropiatji.

Din 4 martie 1961, colonelul în rezervă Gheorghe Antoniu a fost trecut în poziție de retragere, pentru limită de vârstă, nemaexistând asupra sa nici un fel de presiuni din partea autorităților militare.

Gheorghe Antoniu a decedat în anul 1973, în Giurgiu, alături fiindu-i soția, Virginia (care i-a mai supraviețuit puțin peste un deceniu), fiul său, Ioan-Coriolan, ceilalți membri ai familiei și prieteni apropiați, fiind înmormântat în Cimitirul Smârda, în cavoul comun al familiilor Agudin și Antoniu.

Se încheia astfel viața unui om dedicat chemării sale de militar, un om cu o putere de muncă constantă și care, prin inteligență, abnegație și tenacitate, a putut parcurge treaptă cu treaptă ierarhia militară, plecând de la gradul de sublocotenent și ajungând până la cel de colonel. Un om care a plecat la drum din poziția de ofițer subordonat și l-a terminat în poziția de comandant de Regiment și căruia schimbarea regimului politic din România i-a stopat brusc și nedrept accesul la gradul de general și cel de comandant de Divizie. Un om care astăzi, pe fondul crizei identitare cu care ne confruntăm, poate constitui un foarte bun exemplu pentru tinerele cadre militare și nu numai.

³⁷ Ibidem, f. 69.

³⁸ DCA-AMNR Pitești, Fond Direcția Cadre și Învățăământ/Regiunea București, Colonei, dosar nr. 3149, f. 3.

Bibliografie

- Depozitul Central de Arhivă al Arhivelor Militare Naționale Române Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / Regiunea București, Colonei*, dosar nr. 3149.
- DCA-AMNR Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / 1974, Colonei* – Depozitul Central de Arhivă al Arhivelor Militare Naționale Române Pitești, *Fond Direcția Cadre și Învățământ / 1974, Colonei*, dosar nr. 642.
- Chiriac 2018 – D.M. Chiriac, „Democratizarea” Armatei Regale în procesul trecerii României la regimul totalitar de stânga (1944-1947), în „Polis. Revistă de științe politice”, serie nouă, vol. VI, nr. 2 (20), martie-mai 201.;
- Crîșmaru, 2017 – D.-D. Crîșmaru, *Elita militară românească în timpul lui Carol I (1866-1914)*, București, 2017.
- Koslinski, Stănescu 1998 – N. Koslinski, R. Stănescu, *Marina Română în al doilea război mondial (1939-1945), volumul III (1944-1945)*, București, 1998.
- Stroea coord. 2008 – A. Stroea (coordonator), *165 ani de existență a artileriei române*, București, 2008.
- Voicu 2018 – M. Voicu, *Sacrificiu și supraviețuire. Armata Română în Cotul Donului și Stepa Calmucă (1942-1943)*, Constanța, 2018.

Gheorghe Antoniu în uniformă de căpitan de artilerie, fără chipiu (1934)

Maiorul Gheorghe Antoniu călare, în fruntea Divizionului pe care îl conducea, în marș către frontul de la Harkov (aprilie-mai 1942)

Maiorul Gheorghe Antoniu în vizită la unul din punctele de comandă al unei baterii din subordinea sa, la sud de Stalingrad (august-septembrie 1942)

ACTIVITATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE A CONSILIULUI NAȚIONAL AL FEMEILOR DIN ANII 1973-1977

Dr. Gherghina Boda

Abstract. *The international relations activity of the national council of women between 1973 and 1977. The women's organizations of the Socialist Republic of Romania, structured like the other party bodies, had a special contribution to the implementation of the state policy according to the party documents, the most important of which was the Romanian Communist Party's Program for the Creation of the Multilaterally Developed Socialist Society of 1973. Externally, these organizations campaigned for the development of collaborative and friendly relations with similar organizations in other countries of the world, for peace and disarmament, for the development and expansion of the activity of the women's movement around the world, for the improvement of women's conditions.*

Cuvinte cheie: organizații de femei, relații internaționale, politică externă, colaborare, prietenie.

Keywords: women's organizations, international relations, foreign policy, collaboration, friendship.

În România postbelică, acapararea puterii politice de către comuniști a determinat mutații importante în întreaga societate, implicat în toate domeniile de activitate. Instaurarea PCR la conducerea țării, în prima fază, cea de față, a condus la promovarea unei politici interne și externe în strictă concordanță cu cea de la Moscova, urmând direcțiile impuse de aceasta cu cea mai mare fidelitate și loialitate. Schimbarea conducerii PCR și venirea la putere a lui Nicolae Ceaușescu a determinat o schimbare ideologică a politicii partidului unic, cu timpul observându-se o îndepărtare tot mai mare de Moscova și o accentuată independență de aceasta, atât pe plan intern, cât și extern. „Disidența” românească a fost determinată de mai mulți factori, unul dintre aceștia fiind promovarea de către noul lider a unei politici puternic naționaliste prin care încerca consolidarea independenței naționale și a suveranității statale. Pentru îndeplinirea acestui obiectiv, Nicolae Ceaușescu a uzat de toate pârghiile, de la cele economice până la cele culturale și a depus toate eforturile de implicare cât mai mare a tuturor categoriilor sociale în atingerea acestui scop.

Una dintre categoriile cărora partidul li se adresa erau femeile. Atenția tot mai mare acordată acestora, includerea lor în activități cât mai diverse și implicarea în viața social-politică și cultural-educativă internă și externă a fost o strategie politică bine gândită pentru câștigarea încrederii acestei categorii de oameni ai muncii în vederea înrolării alături de partid în realizarea celor mai îndrăznețe planuri de dezvoltare a țării. Pentru atingerea acestui obiectiv, partidul și-a propus în mod expres declararea deplinei egalități între bărbați și femei, emanciparea femeii devenind un punct obligatoriu pentru respectarea principiilor marxiste, care susțineau că doar transformările economice și sociale vor produce emanciparea femeii¹. Astfel, se promova imaginea femeii ca mamă, gospodină, soție, muncitoare, cetățeană, responsabilități care nu de puține ori apăsau teribil pe umerii femeii, mai mult înlănțuind-o decât eliberând-o și emancipând-o.

O realizare deosebită a PCR a fost legiferarea pentru prima dată a egalității femeii cu bărbatul, dovedind astfel o viziune democratică asupra relațiilor dintre sexe. În *Cuvântarea rostită la Plenara Comitetului Central a PCR din 18-19 iunie 1973*, problema femeii în viața statului a fost abordată cu o mare seriozitate, subliniindu-se rolul acesteia în viața politică, economică și socială a țării. Documentul sublinia faptul că femeile reprezentau 51% din totalul populației, astfel că „nu se poate concepe și nici nu se poate vorbi despre construcția socialismului, despre îndeplinirea programului de dezvoltare a țării fără participarea activă la întreaga viață socială a femeilor”, de aceea „nu putem da decât o înaltă apreciere muncii femeilor. De altfel, apreciind activitatea muncitorilor, țăranilor și intelectualilor, am inclus întotdeauna și femeia care, din punct de vedere social, nu poate fi tratată în mod separat. Nu este practic posibil să judecăm activitatea femeilor ruptă de activitatea generală a națiunii noastre, de lupta întregului popor pentru edificarea societății socialiste multilateral dezvoltate, de eforturile pentru ridicarea tuturor cetățenilor patriei la un nivel de viață și de civilizație tot mai înalt”². Locul și rolul femeii în societate trebuia să constituie o preocupare permanentă deoarece aceasta era un cetățean ca oricare altul și trebuia tratată ca atare, cu atât mai mult cu cât în decursul timpului femeia a demonstrat că „nu a făcut cu nimic mai puțin decât au făcut bărbații în împrejurările grele ale luptei revoluționare. Tot astfel în știință, în producție. Femeile nu numai că nu fac mai puțin, dar în multe domenii fac chiar mai mult și cu mai multă pricepere”³. Însă egalitatea celor două sexe era legiferată și în Constituția din 1952 la Cap. VII, Art. 83, care afirma că „Femeia în

¹ Cîrdei 2012, p. 75-76.

² Ceaușescu 1973, p. 646-647.

³ Ceaușescu 1973, p. 652-653.

Republica Populară Română are drepturi egale cu ale bărbatului în toate domeniile vieții economice, politice, de stat și culturale. Femeia are drepturi egale cu ale bărbatului la muncă, salariu, odihnă, asigurare socială și învățământ. Statul ocrotește căsătoria și familia și apără interesele mamei și copilului. Statul acordă ajutor mamelor cu mulți copii și mamelor singure, concedii cu plata salariului femeilor însărcinate; organizează maternități, creșe și cămine de copii⁴.

Având în vedere aceste considerente, PCR a considerat oportună implicarea femeilor și în activitățile de politică externă, „în înfăptuirea noii politici internaționale, în lupta pentru pace [...], în dezvoltarea economico-socială independentă a fiecărei națiuni, în excluderea războiului din istoria viitoare a relațiilor între popoare⁵”. Partidul considera că în centrul activității internaționale a țării trebuia să stea în primul rând colaborarea cu toate țările socialiste din lume, în principal Uniunea Sovietică, R.P. Chineză, Cuba ș.a., precum și cu partidele socialiste, dar și cu altele democratice burgheze, cu mișcările democratice și progresiste „în scopul întăririi colaborării între popoare, al triumfului politicii de destindere și pace”, prin întreaga sa activitate internațională România urmărind contribuția sa la „întărirea solidarității, unității și coeziunii dintre țările socialiste, la creșterea forței, progresului și autorității socialismului în lume⁶”. PCR lupta la nivel internațional pentru afirmarea unor realități de tip nou între state „întemeiate pe deplină egalitate, pe respectul reciproc al independenței, neamestecul în treburile interne și întrajutorarea tovărășească”, pentru democratizarea relațiilor internaționale în sensul realizării unei noi ordini mondiale „bazate pe principiile deplinei egalități în drepturi, pe respectarea independenței și suveranității naționale, pe neamestecul în treburile interne și avantaj reciproc, renunțarea la forță și la amenințarea cu folosirea forței în raporturile interstatuale, respectarea dreptului sacru al fiecărui popor de a-și alege de sine stătător calea dezvoltării economico-sociale și politice⁷”.

Consiliul Național al Femeilor i s-au stabilit sarcinile în domeniul activității internaționale prin Hotărârea Plenarei C.C. al PCR din 18-19 iunie 1973. Însă nu doar din acest an organizațiile de femei române au colaborat cu altele similare din diverse state ale lumii. Începând cu anul 1968 s-a remarcat o activitate internațională prolifică concretizată în întâlniri anuale ale reprezentanților organizațiilor de femei din R.S. România, R.P. Bulgaria, R.P. Polonă, R.D. Germană, Cuba, R.P. Ungară, R.P.D. Coreeană, R.P. Mongolă, R.S. Cehoslovacă și URSS, în cadrul cărora erau abordate și discutate într-un viu schimb de păreri teme privitoare la condiția femeii în țările respective, la activitatea F.D.I.F. și cea de relații internaționale. Una dintre aceste întâlniri a avut loc în anul 1973, la Berlin (R.D.G.), pe tema „Ușurarea muncii casnice a femeilor salariate”, fiind abordate și probleme care țineau de pregătirea Congresului Mondial al Femeilor și a Anului Internațional al Femeii, reprezentanta din Bulgaria făcând propuneri de integrare pe linia CAER a ușurării muncii casnice a femeilor, ceea ce a condus la hotărârea luată de Comitetul Executiv al CAER ca ministerele producătoare de obiecte și produse de uz casnic să dezvolte relații de colaborare și specializare în această direcție, astfel că la Târgul Internațional de produse chimice INCHEBA de la Bratislava a avut loc o dezbatere referitoare la produsele chimico-casnice, la care au participat reprezentante din România, Bulgaria, Ungaria, R.D.G., Polonia și URSS⁸.

Începând cu anul 1973, CNF a desfășurat o activitate externă susținută pe mai multe paliere: vizite și schimburi bilaterale, participări la diferite reuniuni internaționale, conferințe, târguri internaționale, convorbiri și schimburi de păreri, popularizarea activității femeilor din R.S. România printr-o broșură-album și articole de presă, schimb de mesaje și de experiență cu alte organizații ale femeilor din întreaga lume privind pregătirea profesională și promovarea femeii în munci de răspundere, probleme privind ocrotirea mamei și copilului, ușurarea muncii casnice, activități cultural-educative ș.a., prin toate acțiunile sale, CNF urmărind dezvoltarea relațiilor de prietenie cu organizațiile de femei din alte țări și militând activ pentru „întărirea unității mișcării mondiale a femeilor în lupta pentru realizarea năzuințelor lor vitale comune, pentru independență națională, libertate, pace, democrație și progres social, pentru drepturi și apărarea vieții copiilor⁹”.

În anul 1973, țara noastră a fost vizitată de delegații ale organizațiilor de femei din țările socialiste (Comitetului Femeilor Sovietice, Consiliul Național al Femeilor Poloneze, Federația Femeilor din Cuba, Uniunea Democrată a Femeilor Coreene), dar și a altor state ale lumii din Europa, Africa și America Latină (Tunisia, Egipt, India, Congo, Tanzania, Sudan, Uruguay, R.F.G., Austria, Maroc, Angola, Iran ș.a.). Au fost efectuate schimburi la odihnă a câte două persoane, pe bază de reciprocitate, cu organizațiile de femei din R.P. Ungară și R.D. Germană¹⁰, schimburi de delegații bilaterale ale redacțiilor diverselor publicații ale organizațiilor de femei (revista „Femeia” a avut schimburi cu revistele „Zwerciadlo” și „Przjaciółko” din Polonia și „Femeia societății” din URSS; revista „Dolgozó Nő” a avut schimburi cu „Képes újság” din Zagreb; secretara generală de redacție a revistei „Femeia” a făcut parte din delegația Uniunii ziariștilor

⁴ Constituția RPR 1952, p. 242.

⁵ Programul PCR 1975, p. 209.

⁶ Programul PCR 1975, p. 198, 212.

⁷ Programul PCR 1975, p. 197-203.

⁸ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 52.

⁹ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 50.

¹⁰ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 51.

care a fost într-un schimb de experiență în Italia, redactorul responsabil pe probleme economice al revistei „Săteanca” a fost în Ungaria într-un schimb de experiență, iar redactori ai revistelor „Dolgozó Nő” și „Săteanca” au participat, la invitația Centrului de presă, la Târgul Internațional de la Brno)¹¹.

Au fost înregistrate participări la simpozioanele și congresele organizate de comitetele femeilor din diverse țări (URSS – „Rolul presei feminine din țările socialiste în munca de educare politică a femeii”, Congresul Uniunii naționale a femeilor din Tunisia, Congresul jubiliar al Uniunii femeilor din Egipt cu ocazia celei de a 50-a aniversări a organizației Hoda Charwy, Congresul Federației naționale a femeilor Indiene, la Calcutta, Conferința organizațiilor de femei din țările Europei de la Dipoli-Helsinki, Finlanda, pe tema cooperării și securității europene, Consiliul internațional al femeilor de la Viena, Colocviul cu responsabilii presei feminine organizat de UNESCO în colaborare cu Asociația internațională a ziaristilor din presa feminină și familială de la Paris, Seminarul „Protecția femeii salariate în condițiile create de tehnologia modernă” organizat în cadrul Conferinței pentru activitățile sociale ale femeilor de la Belgrad, Congresul mondial al păcii de la Moscova)¹².

Țara a fost vizitată de delegații ale Uniunii femeilor franceze și a celor din Shri-Lanka, de Fanny Edelman, secretara generală a FDIF, Josephine Bayonne, președinta Uniunii revoluționare a femeilor congoleze, K.T. Ntenga, președinta organizației de femei din provincia Kilimangiaro-Tanzania, Aicha Ballagha, fosta președintă a Uniunii naționale a femeilor tunisiene, Sediye Moosavi și Nechin Nebrpouian de la Ministerul Învățământului din Iran, Fatma Abdel Mahmud, ministru al sănătății și problemelor sociale din Sudan și secretară generală a Uniunii femeilor sudaneze, prof. Marina Franzani, activistă în Brigada femeilor socialiste din Uruguay, un grup al Asociației de educație civică din landul Renania de Nord-Westfalia, R.D.G., condus de Horst Becker, Hannaoui Ahmed, redactor șef al ziarului „Al Bayati”, cotidian al Partidului Comunist din Maroc, Ruth Neto și Antonia Silva reprezentante ale organizațiilor femeilor angoleze și a Mișcării populare pentru eliberarea Angolei, Maruhina Chissano, membră al C.C. al FRELIMO, ziaristul austriac Wolfgang Broer ș.a.¹³.

Activitatea internațională a femeilor române a fost suplimentată de întâlnirile avute de Elena și Nicolae Ceaușescu cu diverse personalități ale organizațiilor de femei din statele vizitate de aceștia sau în timpul vizitei acestora în țară.

Întreaga activitate desfășurată atât pe plan intern, cât și extern, avea ca obiectiv promovarea și popularizarea „realizărilor obținute de poporul român în edificarea socialistă a țării, aportul femeilor în diferite domenii de activitate, grija partidului și statului nostru pentru ocrotirea femeii-mame muncitoare, pentru creșterea și educarea copiilor și a tineretului, rolul și activitatea mișcării de femei”¹⁴. Dar ceea ce este extrem de important este faptul că această activitate nu rămânea fără ecou în rândul femeilor române. În urma acestora se informa Comitetul Executiv și Secretariatul CNF, birourile comisiilor județene, pentru ca apoi, prin expuneri prezentate în fața unor colective de femei, să li se aducă la cunoștință informațiile dobândite. De asemenea, presa feminină, atât cea din țară, cât și cea din străinătate, a avut un rol deosebit de important în această muncă de popularizare și informare prin intermediul numeroaselor și diverselor articole despre condiția și rolul femeii în societate, despre organizațiile de femei și activitatea desfășurată de acestea, despre realizările lor pe plan național și internațional etc.

Un aport deosebit și-a adus CNF și la activitatea FDIF; a fost secretara acestuia, a participat în cadrul comisiilor permanente de lucru, la ședințele Biroului, care s-au ținut la Havana în luna mai și la Berlin, în septembrie, a făcut parte din delegația FDIF la cel de-al X-lea Festival mondial al tineretului și studenților de la Berlin (R.D.G.), a fost delegată la Conferința UNESCO pentru alfabetizare din luna decembrie, de la Teheran¹⁵. De asemenea, CNF a trimis nenumărate mesaje de solidaritate, felicitare, susținere sau de protest, cum a fost în cazul arestării unor patrioți chilieni și a lui Luis Corvalan, secretar general al Partidului Comunist din Chile¹⁶.

În anul 1975 se observă o creștere și diversificare a activităților internaționale ale femeilor române. Astfel, CNF a ajuns să aibă relații de colaborare cu 140 de organizații naționale ale femeilor din 95 de țări și cu 20 de organizații internaționale, 23 de acțiuni vizând relațiile bilaterale (vizite de prietenie și schimburi de experiență cu Bulgaria, URSS, Argentina, Mexic, Israel, Siria, Congo, Kuweit, Tanzania, Palestina, Angola, Namibia, Africa de Sud, schimburi de odihnă cu R.D.G.), organizare și participare la simpozioane¹⁷. Pe plan intern, C.C. al Uniunii Generale a Sindicatelor Române, în colaborare cu CNF și Federația Sindicală Mondială și cu sprijinul Biroului Internațional al Muncii, a organizat în luna aprilie, la București, Simpozionul Sindical Internațional „Participarea femeilor la viața economică și socială”, la care au

¹¹ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 50.

¹² ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 53-55.

¹³ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 53-54.

¹⁴ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 55.

¹⁵ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 56.

¹⁶ ANR 1966-1981, Dosar 1, f. 56.

¹⁷ ANR 1974-1975, Dosar 2, f. 101.

participat 61 de țări și 10 organizații internaționale, reprezentantele țării noastre aducând în discuție tema „Protecția muncii femeilor. Ocrotirea femeii ca muncitoare și mamă”¹⁸.

Pe plan extern, reprezentantele CNF au participat la următoarele acțiuni: „Seminarul pe problemele presei feminine organizat de Uniunea femeilor cehoslovace pentru redactorii șefi și redactorii șefi adjuncți ai publicațiilor feminine din unele țări socialiste (Praga – 26.I – 4.II.1975); „Zilele internaționale de la Paris” organizate de guvernul francez în cadrul Anului Internațional al Femeii (Paris, 1-3 martie); Simpozionul asupra dezvoltării sociale a femeii de sub auspiciile Organizației de Solidaritate cu popoarele Asiei și Africii (Alexandria, Egipt, 8-10.III); Simpozionul „Femeia palestiniană în trecut și viitor”, organizat de Uniunea Generală a femeilor palestiniene (Cairo, Egipt, 12-14 martie); Seminarul „Independența economică a femeii europene în ajunul secolului al XXI-lea”, organizat de Comitetul Național Belgian pentru Anul Internațional al Femeii (Bruxelles, 23-26 aprilie); Congresul Federației Internaționale a Femeilor de carieră juridică, „Femeia anului 1975 șiegalitatea sa în drepturi; bilanț și perspective pentru anul 2000” (Varna, Bulgaria, 11-18 mai); Seminarul internațional „Femeile și lupta pentru pace și dezarmare”, organizat la New York – la sediul ONU de către Liga Internațională a Femeilor pentru Pace și Libertate, Federația Democrată Internațională a Femeilor și Asociația pentru Pace Jane Addam din SUA (6-13 mai); Congresul Internațional al Femeilor (Paris, mai 1975); Seminarul internațional „Femeia și dezvoltarea”, organizat de Asociația Americană pentru progresul științei, Consiliul mexican pentru știință și tehnologie, Programul Națiunilor Unite pentru dezvoltare (UNITAR) (Mexico, 16-18 iunie); Întâlnirea internațională organizată de Comitetul Femeilor Sovietice pe tema „Femeile în lupta împotriva fascismului pentru pace tracică și justă în lume” (Minsk, 25-29 august); Cea de-a IV-a Conferință internațională a femeilor ingineri și oameni de știință, având ca subiect „Tehnica nouă în slujba omului” (Cracovia, Polonia, 8-13 septembrie); Seminarul european „Femeile pentru securitate și cooperare în Europa” (Bochum, R.F.G., 18-28 septembrie); Reuniunea organizată de UNESCO la Bonn, R.F. Germania pentru realizarea unui schimb de informații și experiență pe problemele condiției femeii din domeniul de competență al acestei organizații și ale încurajării eforturilor femeilor în favoarea păcii”¹⁹.

Anul 1976 și începutul anului 1977, din punct de vedere al relațiilor externe, înregistrează o stagnare, situația prezentându-se identică cea din anul 1975. S-au efectuat vizite de prietenie și schimb de experiență cu R.S.F. Iugoslavia, URSS, R.D.G. și R.P. Polonă și s-au primit vizite din partea organizațiilor de femei din Bulgaria, Coreea, R.D.G., Polonia, Siria, Pakistan, Iran, Mexic, Ghana, Portugalia, Turcia, Bulgaria, SUA, Angola, Zambia, Maroc, Canada, Franța, Australia, Argentina, delegații ale asociației femeilor de știință din Grecia, s-a realizat același schimb de odihnă pentru 2 persoane cu R.D. Germană, întâlniri cu ambasadori și diplomați acreditați în RSR din Bulgaria, Coreea, R.D.G., URSS, Marea Britanie, Filipine, SUA și mulți alții²⁰. De consemnat este și participarea delegațiilor CNF din România la diverse seminarii sau acțiuni organizate de alte state, cum ar fi: Seminariile internaționale de la Sofia, cu tema „Situația femeilor care lucrează în agricultură”, organizate de FDIF și Comitetul femeilor bulgare, Seminarul de la Varșovia, organizat de Liga femeilor poloneze, cu tema „Importanța gospodăriei casnice în lumea contemporană”, acțiunea organizată de către Departamentul de Stat al SUA cu ocazia bicentenarului Statelor Unite ale Americii privind rolul femeii în procesul politic, schimburile de experiență ale redacției revistei „Femeia” cu redactori ai revistelor pentru femei din Coreea, Cuba, Polonia și Iugoslavia²¹. Au fost continuate acțiunile începute în anii anteriori, schimburile de mesaje de solidaritate și sprijin, în acest an fiind primite nenumărate mesaje de compasiune din partea unui număr foarte mare de organizații ale femeilor din diverse țări și ale organizațiilor internaționale după cutremurul catastrofal din 4 martie care a afectat România.

Cert este faptul că activitatea internațională și din acest an și începutul celui următor a continuat pe aceeași linie de popularizare a realizărilor obținute de poporul român sub conducerea PCR, sublinierea aportului femeilor la transpunerea în practică a direcțiilor fixate de documentele de partid, în special ale Programului PCR de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltate, o adevărată Biblie a partidului unic, consecințele implicării femeii în viața economică, social-culturală și politică a țării și a familiei, prezentarea concepției PCR cu privire la statutul și rolul femeii în lumea contemporană, poziția României față de problemele vieții internaționale²².

Concluzii. Mișcarea femeilor din țara noastră, în perioada conducerii statului român de către Nicolae Ceaușescu, a cunoscut o amplă dezvoltare atât pe plan intern, cât și extern. Implicarea tot mai mare a femeilor în viața publică a fost consecința imediată a recunoașterii egalității dintre sexe în documentele PCR și implicarea acestora în toate sectoarele de activitate. Chiar dacă mișcarea femeilor a fost subordonată politicii statului, adică a PCR, scopurile sale identificându-se total cu cele ale partidului, este de remarcat faptul că pentru prima dată femeilor li s-a acordat o

¹⁸ ANR 1974-1975, Dosar 2, f. 101.

¹⁹ ANR 1974-1975, Dosar 2, f. 101-102.

²⁰ ANR 1976-1977, Dosar 3, f. 74-77.

²¹ ANR 1976-1977, Dosar 3, f. 77.

²² ANR 1974-1975, Dosar 2, f. 102.

atenție deosebită. Egalitatea dintre sexe și-a găsit practic terenul de manifestare. Nu a fost una dintre realizările cele mai mari, cu timpul apărând și aspecte negative sau excese din partea autorităților statului, cum ar fi politica natalității sau accederea extrem de greoaie în funcțiile de conducere. Însă per ansamblu, putem afirma că femeii i s-a acordat alt credit decât până atunci. A fost liberă să-și aleagă meseria, familia, modul de viață în ultimă instanță, a obținut dreptul de a participa la vot și de a candida, dreptul la muncă și la aceeași salarizare cu bărbatul, dreptul de asociere și de protecție socială, dreptul la educație. Statul acorda acces și gratuitate la toate nivelurile de învățământ și sănătate, alternative de petrecere a timpului liber atât pentru persoanele singure, cât și pentru familii. Tinerii erau susținuți pentru întemeierea unei familii, statul făcând eforturi materiale pentru ajutorarea acestora prin sistemul de creșe, cămine și grădinițe, repartizarea unei locuințe, găsirea unui loc de muncă etc. Se pleda pentru familia tradițională, cu o morală sănătoasă, statul depunând toate eforturile pentru a limita numărul cazurilor de divorț, mai ales când cuplul avea și copii. Așadar, putem afirma că „*Egalitarismul din perioada comunistă a adus pentru femei câteva schimbări, care pot fi socotite câștiguri: accesul la locul de muncă și de educație; sprijin în creșterea copiilor prin sistemul de creșe și grădinițe; promovarea pe cote, care a adus un oarecare echilibru*”²³. Totuși, nu putem omite faptul că obținerea unor drepturi ale femeii se încadra în politica statului paternalist, asemeni ca cele ale bărbaților, și nu ca drepturi obținute independent de către mișcarea femeilor²⁴. Au existat și o serie de impedimente, excese și anomalii în politica socială a statului, dar și o serie de lucruri bune care nu pot fi șterse din istoria comunismului.

În această perioadă, mișcarea femeilor, organizată conform structurilor de partid, s-a erijat în portavocea ideologiei partidului unic, fiind parte integrantă a noului tip de societate, cea multilateral dezvoltată, care avea nevoie și de ajutorul său în viața economică, politică și social-culturală, în întemeierea și formarea familiei, în educarea tinerei generații, în menținerea moralității familiale și a sănătății societății în general. Pe plan extern, organizațiile de femei militau pentru aceleași principii ale politicii externe a statului, pentru extinderea relațiilor de colaborare și prietenie cu cât mai multe state ale lumii, dar în principal cu cele din statele socialiste și cele în curs de dezvoltare, pledau pentru pace, destindere internațională și dezarmare generală, dezvoltarea cooperării și colaborării internaționale, îmbunătățirea condiției femeii, în general pentru o lume mai bună și mai dreaptă.

Bibliografie

- ANR 1966-1981 – Arhivele Naționale ale României – filiala Hunedoara, Dosar 1, Comitetul Județean al femeilor Hunedoara, 1966-1981, *Informare asupra activităților de relații internaționale a Consiliului Național al Femeilor în anul 1973*
- ANR 1974-1975 – Arhivele Naționale ale României – filiala Hunedoara, Dosar 2, Comitetul Județean al femeilor Hunedoara, 1974-1975, *Informare privind activitatea de relații internaționale a Consiliului Național al Femeilor în anul 1975*
- ANR 1976-1977 – *Informare privind activitatea internațională a Consiliului Național al Femeilor în anul 1976 și semestrul I 1977.*
- Ceașescu 1973 – N. Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate. Rapoarte, cuvântări, articole. Ianuarie 1973-iulie 1973*, vol. 8, București, 1973.
- Ciucă 2010 – Oana Lavinia Ciucă, *Etapele ideologizării conceptului de emancipare a femeii*, în „Antropomedia, nr. 2, 2010, <http://site.magazines.ulbsibiu.ro/antropomedia/obj/docs/Abstracte%20editia%20a%20II%20a/Oana%20Lavinia%20Ciuca%20Etapele%20ideologizarii%20conceptului%20de%20emancipare%20a%20femeii.pdf>
- Cîrdei 2012 – Petruța Cîrdei, *Femeia comunistă între realitate, doctrină și propagandă*, în „Annals of the University of Bucharest” / Political science series, 14 (2), p. 75-86. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-389976>
- Constituția RPR 1952 – Constituția Republicii Populare Române 1952*, <https://constitutii.files.wordpress.com/2013/01/constituc5a3ia-republicii-populare-romc3a2ne-1952.pdf>
- Programul PCR 1975 – Programul PCR de făurire asociației socialiste multilateral dezvoltate și înaintare a României spre comunism*, București, 1975.

²³ Ciucă 2010, p. 77.

²⁴ Ciucă 2010, p. 75.

REFERINȚE ISTORICE PRIVIND NOSTALGIA ASUPRA COTIDIANULUI DIN TRECUTUL SOCIALIST

Dr. Angela Lisnic

Abstract. *Historical references on nostalgia for the daily life of the socialist past*. The present study examines the phenomenon of nostalgia in terms of social-humanistic approaches. The research analyzes the visions and forms through which the phenomenon of nostalgia is presented in the research of social disciplines. The study seeks to demonstrate the content of the notion of nostalgia in general, the emphasis being on the feeling of nostalgia for the socialist past and the socialist daily. The theoretical conclusions are demonstrated by the aspects of this phenomenon in history.

Cuvinte cheie: nostalgie, cotidian, istoriografie, trecut socialist.

Keywords: nostalgia, everyday life, historiography, socialist past.

Referințe preliminare sau motiv de cercetare. În una din emisiunile Radio Europa liberă din data de 22 aprilie 2018, prezentatoarea N. Morari în dialog cu Vitalie Sprânceană, redactor Platzforma.md, și Vasile Cantarji, sociolog CBS-Axa a pus în discuție întrebarea „De ce noi, societatea moldovenească, ducem dorul trecutului și le permitem politicienilor de azi să exploateze această nostalgie, lăsându-le astfel să ne fure viitorul. După atâția ani de la căderea Uniunii Sovietice, nostalgia după acele timpuri, este un factor atât de important pentru discursul nostru politic actual, de fapt, pentru discursul social”¹. Continuare la această întrebare istoricul și deputatul V. Pâslariuc din Republica Moldova afirmă că „Nostalgia poate fi un suport important în promovarea unor strategii identitare pentru diverse grupuri sociale sau etnice. Unul din paradoxurile observate de specialiști constă în faptul că nostalgia poate însemna și „dorul” după perioadele nefaste, impregnate de experiențe negative, dar care s-au imprimat adânc în memoria individului sau colectivității. Iată de ce, oamenii în etate, pot fi mai „nostalgici” pentru vremurile de restriște, dificile, pline de lipsuri materiale, dar care au coincis cu tinerețea lor, perioade în care au fost mai activi și plini de viață. Tot din aceste considerente, politicienii pot instrumentaliza sentimentul de nostalgie, pot instrumentaliza trecutul, prin manipularea cu diverse mituri, care glorifică un trecut imaginar („secolul de aur”, „înainte era mai bine”, URSS – paradis, etc.) pentru obținerea unor dividende politice, mai ales ca factor de mobilizare electorală”². Această afirmație este într-o consonanță cu frecvențele apariții ale unor imagini și reflexii nostalgice asupra trecutului istoric. Fapt ce a condiționat căutarea unor răspunsuri științifice la paradoxurile enunțate asupra noțiunii de „nostalgie”.

Din istoria noțiunii de „nostalgie”. Ca multe concepte din științele sociale („ideologie”, „valori”, „instituții sociale” etc.), conceptul de „nostalgie” a supraviețuit mai multor transformări epistemice, făcând o călătorie prin diferite discipline științifice. Definițiile moderne ale nostalgiei sunt de natură neutră din punct de vedere valoric, din care practic sunt eliminate conotațiile istorice negative ale proprietăților medicale și psihiatrice. Astfel conceptul de nostalgie se remarcă încă în secolul al XVII-lea când în 1688, un doctor elvețian J. Hofer a folosit pentru prima dată termenul de nostalgie (din grecescul *nostos* – întoarcerea acasă și *aglos* – o afecțiune dureroasă), descriind forma potențial fatală a dorului de casă care predomina printre soldații elvețieni angajați și „care slujeau departe de patrie”³. Manifestările psihologice ale nostalgiei, în plus, au fost asociate cu anxietatea și melancolia, iar nostalgia în sine a fost văzută ca fiind cauza sănătății fizice, inclusiv slăbiciune, anorexie și febră. În 1732, un medic germano-elvețian, J. Schechzer, a explicat simptomele nostalgiei prin schimbări bruște ale tensiunii arteriale, determinând curgerea sângelui din inimă spre creier și însoțirea schimbărilor de dispoziție⁴. Treptat, nostalgia a încetat să mai fie asociată cu bolile care apar în armată. Cu toate acestea, în timpul secolului al XIX-lea, nostalgia a fost încă considerată în sens medical ca o boală care apare în diferite grupuri ale populației care se află departe de casa lor pentru o lungă perioadă de timp: lucrători imigranți, muncitori din fabrici care provin din sat, alți foști săteni care au experimentat migrația ca urmare a industrializării, ceea ce a permis trecerea accentului în înțelegerea nostalgiei de la una strict medicală, fiziologică la una emoțională, mai legată de tulburările psihice⁵. În secolul XX, dorul de trecut devine o metaforă definitorie care descrie sensul nostalgiei, ceea ce a însemnat o trecere de la dislocarea spațială la una temporară. Conceptul modern al definiției de nostalgie este

¹ Morari 2018, VIDEO, pe, <https://moldova.europalibera.org/a/nostalgia-la-moldoveni/29184899.html>

² Despre nostalgia pentru trecut, calea pe care Moldova o tot alege de 30 de ani și lecțiile de democrație pe care ni le-a oferit pandemia, într-un interviu cu istoricul și deputatul Virgiliu Pâslariuc 16 mai 2020, pe <https://unimedia.info/ro/news/f9a4544422816910/despre-nostalgia-pentru-trecut-calea-pe-care-moldova-o-tot-alege-de-30-de-ani-si-lectiile-de-democrație-pe-care-ni-le-a-ofert-pandemia-intr-un-interviu-cu-istoricul-si-deputatul-virgiliu-paslariuc.html>

³ Абрамов 2012, p.3.

⁴ Wildschut, Sedikides, Arndt, Routledge 2006, p. 975.

⁵ Абрамов, 2012, p. 4.

folosită în ambele sensuri: atât pierderea personală a trecutului idealizat și pofta de el, cât și ca o construcție intelectual-emoțională care denaturează versiunea publică a unei anumite perioade istorice sau a unei anumite formațiuni sociale a trecutului. Nostalgia este strâns legată de conceptele de memorie socială, colectivă sau culturală, care explică modul în care amintirile sunt produse schimbate, asimilate și legitimate în cadrul unei anumite comunități socioculturale.

Referințe istoriografice privind cercetarea fenomenului nostalgiei. Disciplinele umanitare au abordat fenomenul nostalgiei numai la mijlocul secolului XX, dar aceasta din urmă a devenit asociată într-o măsură mai mare nu cu dorul locului natal, ci cu regretul trecutului, considerați-l ca unul din forme ale memoriei colective⁶. Una dintre cele mai semnificative lucrări citate unde se vede nostalgie în perspectivă sociologică, este considerată lucrarea lui F. Davis „Sociologia Nostalgiei”⁷. În istoriografia secolului XX cercetările privind fenomenul de nostalgie poate fi considerate studiile cercetătorii G. Stauth, și B. Turner, care abordează fenomenul nostalgiei în contextul analizei problemelor culturii din secolului XX⁸. Imediat după studiile date la universitatea din Manchester apare o amplă culegere privind nostalgia în istorie⁹. Cercetătorul rus A. Fenico în seria tematică dedică un articol fenomenului dat¹⁰, care este continuat de cercetătorul E. Novocov¹¹. Începând cu anii 2000, studiile și publicațiile privind fenomenul nostalgiei se diversifică, dar ele au o vădită conotație sociologică¹². Accentul asupra fenomenului nostalgiei întrând în spațiul de cercetare științifică este abordat din perspectivă behavioristă¹³. Un loc aparte în studiile fenomenului examinat în prezenta lucrare îl are nostalgia față de trecutul socialist. Astfel nostalgia față de trecutul sovietic și tributul consumarist este remarcat de către cercetătorul american R.F. Cook¹⁴. Fenomen confirmat și de alte studii pentru spațiul post sovietic¹⁵. În deceniul următor fenomenul este analizat în raport cu politicile utilizate în prezent¹⁶. În lista cercetătorilor asupra fenomenului dat se înscriu și lucrărilor lui P. Abramov¹⁷. O trecere în revistă a studiilor privind subiectul nostalgiei ne permită să afirmăm că studiile asupra fenomenului de nostalgie este divers atât din perspectiva conceptelor teoretice cât și din punct de vedere a conținutului și interpretărilor ce le dă acestui fenomen. Realizând o revizuirea abordărilor moderne de înțelegere a nostalgiei, trebuie să remarcăm că complexitatea interpretării relevante a acestui fenomen este legată de complexitatea acestuia, care se manifestă ca experiență emoțională internă, în același timp servește la formarea și menținerea identității sociale, și este, de asemenea, un obiect convenabil de exploatare de către structurile media. În plus, nostalgia devine un element al ideologiilor politice și ia forma gândirii utopice, îmbinând amintiri reale, visuri ale trecutului pierdut și imagini din trecut, inspirate din mass-media. Toate acestea au și determinat structura elementelor din care se constituie acest fenomen în istorie.

Aspectele sentimentelor nostalgice în istorie. Societățile din secolul al XX-lea confruntate cu o serie de catastrofe globale, dintre care principalele au fost cele două războaie mondiale au schimbat viața a zeci de milioane de oameni și au lăsat amprenta asupra biografiilor unei părți semnificative a populației lumii. Iar nostalgia a ajutat să facă față acestei experiențe traumatice, transformându-i pe oameni în somnul zilei despre un trecut liniștit. Cercetătorii contemporani explică evoluția motivelor creșterii stărilor de spirit nostalgice în societățile din a doua jumătate a secolului XX, indiferent de istoria, caracteristicile culturale, regimul economic și politic al manifestărilor acestor sentimente prin un șir de cauze și schimbări ce au intervenit în societate. Printre ele am putut identifica următoarele:

- Urbanizarea și dezvoltarea industrială au dus la creșterea migrației și la defalcarea generațiilor întregi cu modul de viață tradițional. Orașenii care „au pierdut” trecutul caută refugiu în nostalgie pentru „vremurile bune” care îi protejează de stresurile vieții din orașul modern, depășind astfel criza de identitate. Putem susține că nostalgia a înmuat trecerea de la *Gemeinschaft* (comunitate) la *Gesellschaft* (societatea), adică de la o „cultură de naționalitate” și „comunitate spirituală” la o „cultură a statalității” unde nu există unitate organică¹⁸.
- Modernizarea accelerată, însoțită de transformarea majorității instituțiilor politice, sociale și economice, a condiționat ca multe grupuri sociale și etnice să fie supuse necesității adaptării rapide la schimbarea condițiilor de viață. În acest context, trecutul recent a părut a fi un gol liniștit de stabilitate și structură socială previzibilă, care a contribuit și la

⁶ Wilson 2005, p. 22.

⁷ Davis 1979, p. 23.

⁸ Stauth, Turner 1988, p. 509-526.

⁹ Shaw, Chase, eds. 1989.

¹⁰ Фенько, 1993, p. 38-53.

¹¹ Новиков, 2006, p. 21-31.

¹² Зборовский, Широкова, 2001, p. 31-34; Зоркая, 2007, p. 3; Кустарев, 2007, p. 6-12.

¹³ Wilson, 2005, p. 975.

¹⁴ Cook, 2007, p. 206-219, pe <https://theconversation.com/the-nostalgia-for-socialism-in-the-age-of-consumerism-96872>

¹⁵ Попов, 2007; Каспэ, 2008, p. 205-218; Зинченко, 2009, p. 77-85; Меримерина, 2009, p. 136-139.

¹⁶ Bonnett, 2010, p. 3; Chrostowska, 2010, p. 52-70; Dames, 2010, p. 269-275; Houlden, 2010, p. 253-261.

¹⁷ Амбаров, 2015, p. 110; Абрамов, 2013, p. 99-111.

¹⁸ Chrostowska 2010, p. 52.

creșterea stărilor de spirit nostalgice, care au servit ca anestezie emoțională într-o situație de incertitudine generată de procesele de modernizare.

- Mass-media modernă (în primul rând televiziunea și industria cinematografică) au văzut un potențial comercial în imagini nostalgice, datorită căruia documentarele și lungmetrajele apar din nou, în care „atmosfera de ani de șaptezeci, șazece, cincizeci” este reconstruită în detaliu. Deci există o versiune lăcuită a trecutului, atrăgând un public larg.

- Societatea de consum actuală, bazată pe principiul „bunurilor de unică folosință”, în care lucrurile și bunurile de uz casnic devin rapid învechite și necesită înlocuire, a crescut valoarea simbolică a lucrurilor din trecut care sunt percepute ca „autentice”. Nostalgia a luat o dimensiune comercială destul de tangibilă¹⁹.

În acest context nostalgia nu constituie doar amintirile trecutului într-un mod pozitiv, ci o imersiune virtuală îmbogățită emoțional în trecut, care este asociată nu cu fapte „învățate”, ci cu experiențe și povești orale apropiate de experiența biografică. În examinarea fenomenului nostalgiei este necesar de reținut că două puncte cheie sunt importante: emoțiile și comunicarea cu biografia personală. Emoțiile sunt un acompaniament necesar al viselor nostalgice, nu numai pentru că istoria științifică a nostalgiei își are rădăcinile în psihiatrie și fiziologie, ci și datorită calității speciale de percepție a faptelor și imaginilor din trecut, colorate de emoții emoționale - dor, tristețe, bucurie și, eventual, chiar rușine sau ură. Astăzi, nostalgia este analizată într-un sistem complex de coordonate care afectează simultan dimensiunile sociale, simbolice, socio-culturale și psihologice ale acestui fenomen. Dimensiunea socială și istorică a nostalgiei include un șir de niveluri personale, colective și sociale. Practicile nostalgice apar ca un sistem de amintiri unice despre evenimente, oameni, obiecte materiale, care sunt interpretate și percepute în mod similar de reprezentanții acestei comunități locale. Nostalgia este asociată nu numai cu revenirea retrospectivă la trecutul „strălucitor” (de exemplu, tinerețe fără griji), ci și cu menținerea unei identități comune prin formarea unui spațiu simbolic unic al nostalgiei. Deseori, nostalgia este o expresie a ideologiei și a gândirii utopice, apelând la vremurile mai bune pierdute, la măreția fostă a țării, a clasei sociale, a clasei sau a generației. În literatura și cultura populară, acest tip de nostalgie este exploatat pe scară largă cu ajutorul unor imagini clișee și rețușate ale unei epoci sau generații. Unul din aceste clișee este cel legat de cotidianul fericit din epoca socialistă.

Între memoria colectivă și experiența personală asupra cotidianului din trecutul socialist.

Despre Uniunea Sovietică târzie se consideră că este o perioadă în care, după tipul de consum, oamenii se regăsesc din ce în ce mai mult într-un fel de paradigmă burgheză. Oamenii au propria lor locuință, timp liber. Epoca muncii sub șoc, greutățile asociate cu colectivizarea, războiul, timpul postbelic, sunt înlocuite de o stabilitate relativă. Aceste schimbări denotă și existența în construcția mentală a generațiilor anilor 70-80 anumite clișee, care îi deosebesc de generația computerizată și de care mulți își aduc aminte cu nostalgie despre lucruri care îi deosebesc de generația anilor 2000. Printre ele putem face așa creionări, legate de experiența personală:

„În copilărie, am condus mașini fără curele și airbag-uri”.

„Călătoria unui căruță trase de cai într-o zi caldă de vară a fost o plăcere de nedescris”.

„Nu existau capace secrete pe flacoane cu medicamente”.

„Ușile de multe ori nu se blocau și dulapurile niciodată nu se încuiau”.

„Am băut apă dintr-o coloană din colț, nu din sticle de plastic”.

„Mai multe persoane au băut dintr-o sticlă și nimeni nu a murit”.

Nimeni nu s-ar fi putut gândi să meargă cu bicicleta într-o casă”.

„Timp de ore făceam cărucioare și scutere de pe scânduri și rulmenți din groapa de gunoi și când ne-am grăbit pentru prima oară de pe munte, ne-am amintit că am uitat să atașăm frâne”.

„Am plecat de acasă dimineața și ne-am jucat toată ziua, întorcându-ne când s-au aprins luminile stradale unde se aflau. Toată ziua nimeni nu a putut afla unde suntem”.

„Nu existau telefoane mobile! Este greu de imaginat”.

„Am tăiat mâinile și picioarele, am spart oasele și am scos dinții și nimeni nu a dat în judecată pe nimeni. S-a întâmplat orice. Am fost singurii de vina. Vă amintiți? Ne-am luptat cu sângele și ne-am năpustit, obișnuindu-ne să nu-i acordăm atenție”.

„Am mâncat prăjituri, înghețată, am băut limonadă, dar nimeni nu s-a îngărașat din asta, pentru că ne-am grăbit și ne-am jucat tot timpul”.

„Obișnuiam să facem o mulțime de lucruri, astfel încât nici acum nu este nici măcar o minte de făcut”.

„În plus, dacă azi faci cel puțin o dată ceea ce ai făcut tot timpul, ei nu te vor înțelege, dar te pot lua pentru un nebun. De exemplu, amintiți-vă, automatele cu apă gazată. Astăzi, nimeni nu i s-ar întâmpla să bea dintr-un pahar comun! (Astăzi va fi furat la cinci secunde după instalarea mașinii, exact cu trei secunde înainte ca mașina în sine să fie târâtă) Dar

¹⁹ Chrostowska 2010, p. 52.

înainte, toată lumea bea din aceste păhare... Este un lucru comun! Și până la urmă, nimeni nu s-a temut să prindă vreo infecție”.

„Băuturile noastre sunt Fanta, Tarhun și Baikal, iar Coca-Cola este o băutură interzisă”.

„Am avut libertate de alegere, dreptul la risc și eșec, responsabilitate și, cumva, am învățat cum să folosim toate acestea. Dacă sunteți unul din această generație, vă felicit. Avem norocul că copilăria și tinerețea noastră s-au încheiat înainte ca guvernul să nu cumpere libertatea tinerilor în schimbul roleurilor, telefoanelor mobile, unei fabrici de stele și a crackers-urilor cool ... Cu acordul lor comun ... Pentru binele lor”.

„Dacă cineva folosește expresia „faceți cu noi, faceți așa cum facem noi, faceți mai bine decât noi” într-o conversație sau un text, veți zâmbi și vă veți aminti de RDG”.

„Cuvântul „mandat” are în primul rând sensul de „apartament”²⁰.

Individualismul reprimat oficial, dar util perpetuării regimului în condițiile crizei prelungite a anilor 1980, este identificabil și în caracteristicile pe care le atribuiau tinerii calității de a fi modern, caracteristici foarte compatibile cu trăsăturile percepute ale generației anului 2000. Astfel, a fi modern însemna a te racorda „ușor la tot ce apare nou”, a fi „libertin în comportare” și „vestimentație”, a deține un magnetofon, casetofon sau videocasetofon, a ști să dansezi, să te îmbraci, să glumești, să te faci plăcut, să te „descurci”, „a te îmbrăca după ultima modă, a viziona filme străine, decernate cu premii, a asculta muzică după discuri ale interpreților plăcuți, a te distra ducându-te la o petrecere și la reuniuni dansante, a te duce la teatru, a te duce în excursii”, „a merge la videotecă, a fuma țigări străine, a chiuli de la ore, a fi nepoliticos uneori”, a te încadra în „ritmul infernal al vieții actuale”²¹.

În loc de concluzii. Omul post-sovietic este într-un proces de rechemare colectivă continuă de cunoașterea epocii trecute ca o virtute. Masa post-sovietică se prezintă ca experimentând trauma colapsului imperiului sovietic și criză colectivă identitară. O persoană se folosește de amintirile sale ca mediu compensator în societatea prezentă. Pentru a depăși această traumă individul din spațiul post-sovietic și socialist aplică practici memorialistice și nostalgice. Sentimentul de nostalgie actualmente este difuzat de mass-media prin diverse proiecte de televiziune, canale de televiziune cu tonalitate nostalgică dominantă posturi de radio cu un set de muzică sovietică limbi, inclusiv în sunetul modern, serie cu „comploturi sovietice”²². Astfel încât oamenii din diferite generații, inclusiv generații „Copiii de 30 de ani” se pot absorbi și se pot exprima în diferite texte memoriale personale nostalgice Dispoziții „sovietice”. Această modă pe rețelele sociale ne confirmă această necesitate socială. Mecanisme și forme de nostalgie devin un fel de factor de unificare pentru generație de copii de 30 de ani, foarte fragmentată în sensuri de clasă, financiare, sociale. Cele mai de succes și active grupuri sociale din societatea post-sovietică sunt într-o compoziție eterogenă: oamenii de știință care au descoperit în sine talente de afaceri, „Foști membri Komsomol”, copii ai birocrăției cele mai înalte, precum și o nouă generație capabilă tineri care „și-au găsit cu succes nișă în economia modernă. Un trecut comun ajută la stabilirea unității între generațiile societății. Prin urmare, nostalgia nu este doar o formă de terapie colectivă, ci și un mecanism de autoidentificare (la întrebarea „cine noi?” o generație de 30 de ani cu ușurință pentru a răspunde: „provenim din statul sovietic”, „Patria noastră este URSS”). Comunitatea post-sovietică este o comunitate nostalgică și remiscență. În practicile memorialistice și în practicile nostalgice se construiește astăzi un sistem de identificare colectivă. „Sovieticul” devine actual, devenind un mijloc de tranzit de viață și de transformare și o schimbare a calităților sociale în sistemele de comunicare virtuale.

Analiza întreprinsă în prezentul studiu a arătat că în prezent nostalgia este identificată cu diverse forme ale memoriei colective și care acționează ca o metaforă pentru relația specială a individului cu trecutul și cu construcția propriului său viitor. Studiul de față ne permite să concluzionăm că unele semnificații iconice vizibilele postcomunismului cum este nostalgia scapă de înțelegerea analitică a multor explicații relevante. Îndeplinirea rolului mnemonic podurile mai degrabă decât jetoane de dor de trecutul comunist eșuat, sunt simbolizări obișnuite. Ele permit diferite încarnări ale modernității să fie concret reconciliate într-o singură țesătură urbană. Ca atare, ele ancorează schimbările temporale în mod fenomenologic. Ele sunt „legături culturale” între istoriile localizate și universalizarea sensurilor. Astfel de legături oferă un sentiment de conectare și coexistență simbolică a diferitelor icoane într-o mod depolitizat adesea necesar de cei „epuizați” de cantitatea excesivă de istorie.

Bibliografie

Lucrări generale și speciale

Bonnett 2010 – A. Bonnett, *Left in the Past: Radicalism and the Politics of Nostalgia*. Bloomsbury Publishing USA, 2010.

²⁰ Детям 60-70-80-х годов посвящается 2 ноября 2013; <https://ulpressa.ru/2013/11/02/detyam-60-70-80-h-godov-posvyashhaetsya/>

²¹ Copilaș 2019, p. 39.

²² Смолина 2014, p. 346.

- Chrostowska 2010 – S.D. Chrostowska, Consumed by nostalgia?. *Sub Stance*, 39(2), 2010, p. 52-70.
- Cook 2007 – R.F. Cook, *Good Bye, Lenin!: Free-Market Nostalgia for Socialist Consumerism*. In „Seminar: A Journal of Germanic Studies”, Toronto, vol. 43, 2007, no. 2, p. 206-219.
- Copilaș 2019 – E. Copilaș, *Generația anului 2000. Cultură și subculturi ale tinerețului în România socialistă. Studiu de caz: Timișoara*, București, 2019.
- Dames 2010 – N. Dames, *Nostalgia and its disciplines: A response*, în „Memory Studies”, 3(3), 2010, p. 269-275.
- Davis 1979 – F. Davis, *Yearning for yesterday: a sociology of Nostalgia*, New York, 1979.
- Hulden 2010 – K. Houlden, *Nostalgia for the past as guide to the future: Paule Marshall's The Chosen Place, The Timeless People*, în „Memory Studies”, 3(3), 2010, p. 253-261.
- Morari 2018 – Natalia Morari, *Nostalgia la moldoveni* (VIDEO) 22 aprilie, 2018, pe, <https://moldova.europalibera.org/a/nostalgia-la-moldoveni/29184899.html>
- Shaw, Chase eds. 1989 – C. Shaw & M. Chase, eds., *The imagined past: History and nostalgia*. Manchester, 1989.
- Stauth, Turner 1988 – G. Stauth & B.S. Turner, *Nostalgia, postmodernism and the critique of mass culture*. în „Theory, Culture & Society”, 5(2-3), 1988, 509-526.
- Wilson 2005 – J.L. Wilson, *Nostalgia: Sanctuary of meaning*, Bucknell, 2005
- Wildschut, Sedikides, Arndt, Routledge 2006 – T. Wildschut, C. Sedikides, J. Arndt, & C. Routledge, *Nostalgia: content, triggers, functions*, în „Journal of personality and social psychology”, 91(5), 2006, p. 975.
- Абрамов 2012 – Р.Н. Абрамов, *Время и пространство ностальгии*, în „Социологический журнал”, 4, 2012, p. 4.
- Абрамов 2013 – Р.Н. Абрамов, *Музеефикация советского. Историческая травма или ностальгия*, în „Человек”, 5, 2013, p. 99-111.
- Амбарова 2016 – П.А. Амбарова, *Ностальгия в системе темпоральных стратегий поведения социальных общностей*, în „Наше прошлое: ностальгические”, 2015, p. 110.
- Зборовский, Г. Е., Широкова 2001 – Г.Е. Зборовский, Е.А. Широкова, *Социальная ностальгия: к исследованию феномена*, în „Социологические исследования”, 8, 2001, p. 31-34.
- Зинченко 2009 – А.В. Зинченко, *Ностальгия: диалог знания и памяти*, în „Культурно-историческая психология”, 5(2), 2009, p. 77-85.
- Зоркая 2007 – Н.А. Зоркая, *„Ностальгия по прошлому”, или какие уроки могла усвоить и усвоила молодежь*, în „Вестник общественного мнения. Данные. Анализ. Дискуссии”, 3, 2007.
- Каспэ 2008 – И.М. Каспэ, *Съесть прошлое»: идеология и повседневность гастрономической ностальгии*, în „Пути России: культура—общество—человек: Материалы Международного симпозиума (25–26 янв. 2008 г.)”, 15, 2008, p. 205-218.
- Кустарев 2007 – А. Кустарев, *Золотые 1970-е-ностальгия и реабилитация*, în „Неприкосновенный запас”, 2, 2007, p. 6-12.
- Меримерина 2009 – М.А. Меримерина, *Феномен ностальгии в теоретическом пространстве социо-гуманитарных наук*, în „Аспирантский вестник Поволжья”, 1-2, 2009, p. 136-139.
- Новиков 2006 – Е.В. Новиков, *Лики ностальгии*, în „Человек”, 3, 2006, p. 21-31.
- Попов 2007 – Н.П. Попов, *Ностальгия по величию. Россия в постсоветском пространстве*, în „Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены”, 1(81), 2007).
- Смолина 2014 – Н.С. Смолина, *«Советское» в постсоветском пространстве: анализ ностальгических сообществ*, în „Вестник Челябинского государственного университета”, 17(346), 2014.
- Фенько 1993 – А. Б. Фенько, *Ностальгия*, în „Человек”, 6, 1993, p. 38-53.

Surse Web

- <https://moldova.europalibera.org/a/nostalgia-la-moldoveni/29184899.html>
- <https://theconversation.com/the-nostalgia-for-socialism-in-the-age-of-consumerism-96872>
- Despre nostalgia pentru trecut, calea pe care Moldova o tot alege de 30 de ani și lecțiile de democrație pe care ni le-a oferit pandemia, într-un interviu cu istoricul și deputatul Virgiliu Păslariuc 16 mai 2020 г.
- <https://unimedia.info/ro/news/f9a4544422816910/despre-nostalgia-pentru-trecut-calea-pe-care-moldova-o-tot-alege-de-30-de-ani-si-lectiile-de-democratie-pe-care-ni-le-a-ofert-pandemia-intr-un-interviu-cu-istoricul-si-deputatul-virgiliu-paslariuc.html>
- Natalia Morari Nostalgia la moldoveni (VIDEO) 22 aprilie, 2018
- Детям 60-70-80-х годов посвящается 2 ноября 2013
- <https://ulpressa.ru/2013/11/02/detyam-60-70-80-h-godov-posvyashhaetsya/>

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

„LIBER MAHAMELETH”: PRIMUL TRATAT DE MATEMATICĂ TRADUS DIN ARABĂ ÎN LATINA MEDIEVALĂ, ÎN SECOLUL AL XII-LEA

Dr. Constantin Ittu

Abstract: “*Liber Mahameleth*”: the First Treatise on Mathematics Translated from Arabic into Medieval Latin in the Twelfth Century”. Basically, “*Liber Mahameleth*” is a treatise on Mathematics written in medieval Latin in the mid-12th century. The work is mainly based on Arabic sources from the Medieval Spain of that time. There are only three main manuscripts which have been preserved, all of them with scribal errors. The manuscripts were studied and the results were two critical editions, both in English, from two different authors.

Cuvinte cheie: matematică, limba arabă, limba latină medievală, Evul Mediu, Al Andalus, ediții critice.

Key word: Mathematics, Arabic, medieval Latin, Middle Ages, Al Andalus, critical editions.

Sunt convins că nicio disciplină nu are de pierdut mai mult decât matematica în încercarea de a o separa de istorie – a afirmat matematicianul englez J. W. Glaisher (1848-1928).

În Al Andalus – care, într-un anumit segment cronologic al Evului Mediu, nu cuprindea doar Andaluzia actuală, aflată în sudul Spaniei, ci aproape întreaga Peninsulă Hispanică, plus Septimania, provincie din sudul Franței¹ – matematica a jucat un important rol economic deoarece folosirea ei nu a fost doar apanajul unor savanți, ci a devenit un instrument de neînlocuit în viața negustorilor. Din acest motiv, o carte cu profil de manual de matematică, așa cum a fost *Liber mahameleth* sau „Cartea tranzacțiilor”, nu poate să pară o excentricitate în peisajul cultural al epocii. Versiunea arabă a sa a fost *Kitab al-muʿamalāt*, din *muʿamalāt*, expresie ce sugera araba folosită în comerț și alte tranzacții financiare, cuvânt care, la rândul-i, își avea originea în limba arabă coranică – privită ca fiind pură: *aceasta este o limpede limbă arabă* (Coran, 16, 103) – în *muʿamalāt* (plural *muʿamalah*)². Desigur, acesta nu a fost singurul cuvânt din araba andaluză diferit de araba clasică. Iată doar câteva exemple, spre a ilustra afirmația: *tariha* („strădanie”) vine din *taraha* („a arunca”); *barri* („exterior”, cu sensul, în Al Andalus, de „rural”, „mai puțin civilizat”), din *barriyy* („sălbatic”); *jatm*, din *khatm* („bot”, „rât”, „nas”); *lamun* („lămâie”) din *laymun*, care însă provine din cuvântul persan *limun*, împrumut din *nimbu*, în sanscrită; *tassa* este o alterare a cuvântului *tasa* („cească” sau „cană”); *Zuraya*, din *turayya* („opulentă”/feminin), cu trimitere la *sorayya*, din persană, respectiv *suraiya*, din urdu³. Situația din Al-Andalus nu a fost unică, deoarece, spre exemplu, la capătul celălalt al lumii musulmane, Al-Hajjaj ibn Yusuf al-Thaqafi (694-714), guvernatorul Irakului – cea mai importantă demnitate de administrație locală a lumii islamice, cuprinzând nu doar Irakul de azi, ci și câteva teritorii persane –, s-a văzut obligat să înlocuiască araba oficială, din cancelaria sa, cu dialectul arab local irakian, cu așa-numita *arabă mesopotamiană*⁴.

De obicei, când este menționată literatura arabă, nu trebuie văzută ca una exclusiv musulmană, deoarece creștinii arabofoni nu numai că și-au dezvoltat propria literatură, ci, mai mult, au fost singurii creștini care, în disputele teologice cu islamul, și-au formulat tezele menționând Coranul ca fiind una dintre cărțile sacre (alături de Biblie), una dintre „cărțile Domnului” (*kutub Allah*)⁵. Printre argumentele creștinilor arabofoni în favoarea citării textelor coranice se află și versetele care anunță nașterea lui Iisus din Maria ori cele care se referă la acțiunile hristice menționate în Evanghelii: *Îngerii au zis: „O, Maria! Allah îți vestește un Cuvânt din partea Lui: numele lui va fi Al-Masih, Isa [Mesia Iisus] fiul Mariei, măreț în această lume, ca și în lumea de Apoi”*.// *Și El îi va învăța scrierea și înțelepciunea, Tora și Evanghelia* (Coran 3, 45 și 48). *Iisus fiul Mariei [...] Eu te-am învățat Tora și Evanghelia [...] și ai tămăduit, cu îngăduința Mea, pe orb și pe lepros* (Coran 5, 110).

În principiu, *muʿamalāt* – suntem în universul limbii arabe clasice – includea acele activități comerciale sau financiare care nu încălcau legea islamică, aspect asupra căruia erau de acord principalele Școli de gândire teologică (*Hanafī, Maliki, Shafii și Hanbali*). Și, tot așa, toate aceste Școli considerau prohibitive comerțul cu alcool – de fapt, *hamr*, nume generic pentru toate băuturile alcoolice⁶ –, dobândă ori sclavia. Abordarea temei alcoolului a fost una sinuoasă, deoarece prima mențiune coranică nu interzice alcoolul, ci se rezumă a atrage atenția asupra consecințelor

¹ Safran 2013, p. 171-172.

² Ramadan 2019, p. 55. Se consideră că a existat o limbă arabă preislamică – specialiștii vorbesc, mai degrabă, despre *idiomuri* și / sau *dialecte locale* –, iar Herodot afirmă, în *Istorie*, că arabii se închină la o zeiță a cerului numită *Alilat*, în situația în care cuvântul arab pentru zeiță este *al-ʿilat* (Hämeen-Anttila, R. Rollinger 2002, p. 84-99. Autorii își argumentează decizia de a scrie *Alilat*, nu *al-ʿilat*, afirmând că avem un cuvânt compus din articolul hotărât *al-* + consoana *hamza* (ʾ), care, în acest caz, nu este obligatoriu a fi scrisă, + *ilat*, cuvânt compus ce înseamnă *zeiță*; Hämeen-Anttila, R. Rollinger 2002 p. 84, n. 4)

³ Dworkin 2012, p. 83.

⁴ Monferrer-Sala 2012, p. 447; Albuarabi 2018.

⁵ Wilde 2019, p. 96.

⁶ Coranul 2010, p. 474.

sale dăunătoare: Când te întreabă despre vin și jocul de noroc, spune-le: „În amândouă, oamenii află un mare păcat, însă și un câștig, însă păcatul le este cu mult mai mare decât câștigul” (Coran 2, 219). Jocul de noroc interzis era *maysir*, ce consta în aruncarea sulitelor asupra unei cămile sau asupra unei oi a cărei carne era apoi mâncată. Permise erau doar pariurile pe caii de cursă și cele de la întrecerile de tir⁷. A doua mențiune coranică privind alcoolul doar sugerează interdicția afirmând: O, voi ce credeți! Nu vă apropiați de rugăciune, atâta vreme cât sunteți beți (Coran 4, 43). Numai a treia abordare coranică este o interdicție în adevăratul sens al cuvântului: O, voi ce credeți! Vinul, jocul de noroc, pietrele înălțate și săgețile de ghicit sunt o întinare și o lucrare a diavolului. Feriți-vă de ele (Coran 5, 90)⁸.

Revenind la *Liber mahameleth*, avem de-a face cu un adevărat manual de matematică, tradus din arabă în latină în Al Andalus, mai precis, în Castilia secolului al XII-lea, fie de către Ioan de Sevilla, fie de către Domingo Gundisalvi, cu precizarea că nu este doar o simplă traducere, ci, în primul rând, este o prelucrare a datelor avute la dispoziție și numai în al doilea rând, o traducere a acestora. De altfel, lumea arabă cataloga traduceri din domeniul matematicii drept „rectificări” (*islah*), ele nefiind fidele textului grecesc⁹. Chiar dacă autorul „Cărții tranzacțiilor” nu este cunoscut cu certitudine – unii specialiști afirmând chiar că ar fi vorba de un autor anonim (Anne-Marie Vlasschaert) –, se știe, în schimb, că Ioan de Sevilla (Johannes Hispalensis sau Johannes Hispaniensis în latină, activ între 1133 și 1153) a lucrat, nu de puține ori, în tandem cu arhidiaconul toledan Domingo Gundisalvi (latinizat Dominicus Gundissalinus; 1110-către 1181) în primii ani ai vestitei Școli de traducători din Toledo (*Escuela de traductores de Toledo*)¹⁰.

Această școală a cunoscut două etape distincte: prima, din secolul al XII-lea, sub patronajul arhiepiscopului Raimond de Toledo (1125-1152), când s-au tradus opere filosofice și religioase din arabă în latină. Ideea posibilității unor astfel de traduceri se baza pe teza esențială că filosofia și religia nu se opun una alteia, teză care va fi bine argumentată ulterior, în secolul al XIII-lea, de filosoful scandinav Boethius din Dacia (1240-1284), unul dintre protagoniștii mișcării filosofice cunoscută sub denumirea de *averroism latin*¹¹. Tot acum este tradus tratatul de matematică amintit mai sus, *Liber mahameleth*, fiind primul de acest fel în latina medievală. În cea de-a doua etapă a școlii, din secolul al XIII-lea, sub patronajul regelui Alfonso al X-lea al Castiliei *el Sabio* (Înțeleptul; 1252-1284) – fondatorul universităților din Salamanca și Toledo – s-a renunțat la limba latină, astfel că traduceri s-au făcut din arabă în castiliană – limba castiliană veche sau *castellano antiguo*, în uz între secolele al X-lea și al XV-lea¹² –, punându-se astfel bazele limbii spaniole literare¹³.

Toate acestea s-au putut petrece deoarece, în coordonate istorice, secolul al XII-lea toledan a fost unul al înfloririi culturale pluri-etnice și multi-religioase – maură, ebraică și creștină. Cu un secol mai devreme, mai precis în 25 mai 1085, orașul maur a fost cucerit de regele Alfonso al VI-lea al Castiliei, care îi impune un tribut, însă îi va lăsa posibilitatea de a rămâne un focar pluricultural în Peninsula Hispanică. În acest cadru a apărut Școala de traducători, ale cărei rezultate le-am menționat succint în rândurile de mai sus¹⁴.

Pe de o parte, se susține că operele filosofiei clasice grecești s-au tradus din greacă în arabă, iar apoi, prin intermediul unor nuclee culturale medievale, cum a fost și Școala de traducători din Toledo, din arabă în latină¹⁵. Corect, dar incomplet. Contactul dintre civilizația de expresie greacă (bizantină, nu clasică) și cea de expresie arabă s-a datorat mai multor cauze, una dintre ele fiind nivelul înalt atins de Școala Superioară de la Constantinopol, reorganizată în secolul al IX-lea, și unde se predau cele șapte arte principale, *trivium* (gramatica, retorica, dialectica/filosofia) și *quadrivium* (aritmetica, geometria, astronomia, muzica), după sistemul moștenit din Antichitatea păgână. A fost o atmosferă propice valorificării moștenirii clasice prin copieri de manuscrise și editări de opere. A fost era în care civilizația bizantină a cunoscut o mișcare de propagare deosebită, în provinciile Imperiului, dar și în afara granițelor acestuia, primii receptori ai acesteia fiind arabii¹⁶. Doar în aceste coordonate putem înțelege afirmația profesorului de studii clasice la Universitatea din Zürich, germanul Walter Burkert (1931-2015): începând cu Platon, nu a existat o teologie care să nu stea în umbra acestuia. Secole de-a rândul, platonismul a fost singura cale în care divinitatea a fost gândită sau în care s-a vorbit despre ea, atât în vest, cât și în estul islamic¹⁷. A doua cauză au fost cuceririle arabe în Imperiul Bizantin: Siria, Țara Sfântă, Egiptul și nordul Africii. Deși limba oficială a imperiului creștin era greaca, în unele dintre provinciile recent cucerite limbile curente erau altele, deja cu tradiție și cu tezaur de scrieri valoroase, precum

⁷ Coranul 2010, p. 474

⁸ Ramadan 2019, p. 59.

⁹ Lorch 2001, p. 313.

¹⁰ H.-W. Alten et alii 2014, p. 153-155.

¹¹ De Libera, 2000, p. 286, n. 28. Mai multe despre *averroismul latin*, în Marenbon 2007, p. 135-147.

¹² Sala, Vintilă-Rădulescu 1981, p. 229-230.

¹³ Bsoul 2019, p. 141-180.

¹⁴ Lowney 2006, *passim*.

¹⁵ Sala, Vintilă-Rădulescu 1981, p. 224.

¹⁶ Tatakis 2010, p. 147-148.

¹⁷ Miroshnikov 2018, p. 1.

siriaca (siriana veche) în Siria, respectiv copta în Egipt¹⁸. Din acest motiv, înainte de a poposi din nou în Europa, operele Antichității clasice au fost traduse mai întâi din greacă în siriacă (sau siriană nouă) – limbă vie în Orientul semit între secolele al III-lea d. Hr. și al VII-lea –, iar numai după aceea în arabă.

Desigur, au existat traduceri din greacă în coptă, nu numai în siriacă, iar de aici în arabă, dar aspectul respectiv nu prezintă un interes imediat pentru acest excurs. De reținut însă, fie și fugitiv, că, la cumpăna secolelor X-XI, copta și-a pierdut importanța în Egipt în favoarea limbii arabe, iar elita coptă (creștină) a vremii, conștientă de pericolul pierderii unui valoros patrimoniu scris, a început procesul de traducere în limba (devenită) vie pe Valea Nilului, de traducere în arabă¹⁹.

În secolul al VII-lea, când limba arabă a devenit dominantă într-o arie mai vastă decât Peninsula Arabică, dar nu avea încă un alfabet stabil, s-au scris texte arabe în alfabet siriac, iar această metodă, de a scrie un text dintr-o limbă în alfabetul alteia, s-a numit *garshuni*²⁰. Un obstacol ce trebuia depășit a fost cel al semnelor grafice, deoarece nu întotdeauna exista o corespondență de unu-la-unu între grafemele siriace și fonemele arabe. Problema a fost rezolvată prin extinderea diacriticelor din siriacă, sistem cunoscut sub denumirea de *rukkaka și qushshaya*. Astfel, spre exemplu, *q* din siriacă a putut fi folosit atât pentru *dh*, cât și pentru *j* din arabă²¹. Că siriaca a fost un adevărat intermediar între greacă și arabă, o dovedește inclusiv un manuscris arab cuprinzând lucrarea lui Arhimede, *Despre sferă și cilindru* – terminată de el în jurul anului 225 î. Hr. și în care este pentru prima dată descris în detaliu cum se calculează suprafața sferei și a cilindrului, precum și volumele lor – în care scribul se plânge că, din textul în limba siriacă avut la dispoziție, lipsește materialul ce ar fi trebuit să fie la început²².

Un caz aparte este cel al lui Hunayn bin 'Ishaq al-'Ibadi (809-873/877) – în siriacă Hunayn bar Ishaq, în latină Johannitius –, supranumit de contemporani „șeicul traducătorilor”, pentru capacitățile și realizările sale în materie de traducere. Născut într-o familie de creștini nestoriani după cum sugerează și numele, *al-'Ibadi*, cunoștea, ca orice creștin nestorian, limba siriacă, aceasta fiind limba de cult în biserica omonimă²³. Hunayn a tradus din siriacă în arabă o serie de lucrări științifice și medicale, dar, nu s-a lăsat mai prejos în a traduce din greacă direct în arabă. Nu este mai puțin adevărat că în acest ultim demers el a beneficiat de sprijinul fiului și nepotului său, bine instruiți în tainele limbii grecești. Nu au fost rare cazurile în care Hunayn traducea, în primă instanță, din greacă în siriacă, după care își lăsa fiul ori nepotul, mai subtili cunoscători de arabă decât el, să traducă din siriacă în arabă²⁴.

Manuscrisele în *garshuni* sunt incluse de cercetătorii de azi în cataloagele de limbă siriacă, nu în cele de limbă arabă, în situația în care unele dintre acestea conțin mențiuni la final (pe colofon) că au fost traduse *din siriacă în garshuni*, iar altele din siriacă (*lugat al-suryaniya*) în arabă (*lisan al-'arabiya*)²⁵. Un caz aparte îl constituie „Cartea tălmăcitorului”²⁶ (*Kitab al-turquman*), autorul ei fiind Ilie, arhiepiscopul nestorian de Nisibis (975-1046), unul dintre cei mai importanți scriitori creștini în limba arabă din secolul al XI-lea²⁷. Un manuscris din secolul al XVII-lea, conținând o copie a „Cărții tălmăcitorului”, de fapt, un glosar siriac-arab, conține nu două, ci trei coloane, una cu textul siriac, a doua cu text arab în *garshuni*, la care a fost adăugată o a treia coloană, cu textul armean, scris tot în *garshuni*²⁸. În paranteză fie spus, există, de asemenea, manuscrise ori fragmente de manuscrise și în alte limbi, inclusiv în turca *garshuni*, cu alte cuvinte, texte în limba turcă scrise cu caractere siriace²⁹. Surprinzător sau nu, scrierea *garshuni* apare inclusiv într-o notiță în partea inferioară a unei pagini dintr-un manuscris în limba ge'ez, limba sacră a bisericii etiopiene, cum era latina în Europa medievală ori slavona în Evul Mediu românesc. Este vorba, însă, despre un manuscris din secolul al XX-lea, primit de împărăteasa Zawditu/Zewditu (Judith; 1916-1930), în primul an de domnie, de la vizitul acesteia, Gabra Selase³⁰.

Pe de altă parte, tradițiile arabo-islamice sunt departe de a fi de acord asupra originii scrierii arabe. Conform uneia dintre aceste tradiții, care se apropie, mai degrabă, de legendă decât de realitate, trei oameni din Baqqa, pe Eufratul mijlociu, și-au propus să ia ca model alfabetul siriac pentru viitorul alfabet arab. Apoi, continuă povestirea, cel

¹⁸ Mavroudi 2015, p. 295-296.

¹⁹ Rubenson 1996, p. 77-92; Lloyd (ed.) 2010, p. 735.

²⁰ Kiraz 2012, p. 29-31.

²¹ Assfalg 1982, p. 297-302.

²² Lorch 2001, p. 314.

²³ Hitti 2008, p. 203.

²⁴ Delisle, Woodsworth (eds.) 2012, p. 109.

²⁵ McCollum 2014, p. 224. În zilele noastre, o studentă libaneză maronită i-a spus profesorului ei din Europa că, în araba vorbită acasă, a *vobi garshuni* înseamnă a vorbi într-o limbă greu de înțeles (Mengozi 2010, p. 297, n. 1).

²⁶ Am preferat cuvântul *tălmăcitor*, cu parfum de epocă, în locul celui (parcă prea) actual, *traducător*.

²⁷ McCollum 2013, p. 297-322.

²⁸ Petrosian 2016, p. 7-16. Pentru mai mult amănunte pe această temă, cf. Takahashi 2014, p. 81-117.

²⁹ Coakley 1993, p. 106 și 203.

³⁰ McCollum 2014, p. 221 pentru *Kitab al-turquman* și p. 219, pentru manuscrisul în ge'ez.

care a răspândit noua scriere a fost un creștin, Bishr Ibn 'Abd al-Malik, datorită numeroaselor sale călătorii, inclusiv la Mecca [unde s-a dus] pentru niște treburi³¹.

După cum am menționat în rândurile de mai sus, *Liber mahameleth* a fost tradusă în latina medievală, limba cultă la nivelul aceluia al XII-lea secol. Nu există un consens pentru încadrarea cronologică precisă a latinei medievale, deoarece o școală acceptă secolul al VI-lea ca moment de început al acesteia, o alta, secolul al IX-lea. În schimb, toată lumea privește Umanismul, cu alte cuvinte, jumătatea veacului al XIV-lea, ca final al folosirii sale. În plus, ambele școli sunt de acord că s-au produs modificări față de latina clasică, cea a Antichității, atât în privința pronunției, cât și în cea a scrisului, în acest ultim caz exemplul cel mai la îndemână fiind cel al pierderii diftongului *ae* în favoarea lui *e*; astfel, *feminae* fiind, de acum, scris *femine*³². În plus, latina medievală nu numai că va cunoaște fenomenul apariției neologismelor, ci și pe cel al schimbării sensului unor cuvinte din latina clasică: *casa* ("colibă" în latina clasică), va lua locul cuvântului *domus*, însemnând, de acum, *casă*; *caballus* ("ponei") va înlocui *equus* ("cal"), însemnând, bineînțeles, *cal*; *comes* va fi înlocuit cu termenul *conte*. Mai departe, *pulcher* va fi înlocuit cu *bellus*, iar *civitas* va înlocui *urb* și *oppium* s.a.m.d³³. În acest interval de timp s-a încercat, în perioada domniei lui Carol cel Mare (800-814), o revenire la limba latină clasică, demers întâlnit și la școlile mănăstirești din secolul al XI-lea³⁴.

De reținut că secolul al XII-lea european extra-hispanic a fost cel al unei înfloriri filozofice, focarele de cultură creștine fiind școlile unor catedrale, precum Notre Dame de Paris, la care s-au adăugat universitățile. Astfel, învățământul parizian devenise faimos în acel secol datorită Cartierului Latin, prin celebrele școli de retorică, filosofie și gramatică din Île de la Cité. Un secol mai târziu, teologul Robert Sorbon (1201-1274), capelanul regelui Ludovic al IX-lea, va fonda, în 1257, colegiul Sorbona³⁵, iar exemplele ar putea continua.

În Europa secolelor IX-XII, vor reveni atât ideile filosofice, cât și cele științifice ale Antichității pe traseul greacă-siriacă-(garshuni)-arabă-latină. Iar aceasta, în situația în care, în spațiul arabofon se va cultiva atât '*adab* (cultura umanistă), cât și '*ilm* (știința). Primul cuvânt, '*adab*, se va îmbogăți, de-a lungul secolelor, cu o nouă accepțiune, cea de *hadit* „tradiție”, cu sensul de păstrare, respectiv transmitere a spuselor lui Mahomed – celor care cred în cele nevăzute și plinesc rugăciunea [...] și în viața de apoi ei se încred [...] călăuziți de Domnul (Coran 2, 3-5) – și va evolua spre nivelul de '*ilmu l-hadit*, „știința privitoare la tradiție”³⁶. De asemenea, '*ilm* va porni tot de la căutarea spuselor Profetului ori ale apropiaților săi, iar efortul va da naștere îndemnului '*utlub al-'ilm wa law fi as-Sin* („caută știința fie și în China”), îndemn privit până azi, prin includerea lui '*ilm* în alcătuirea sa, cu un solid argument pentru respectul arătat științei. Dovadă este și faptul că rădăcina '*l-m* („a ști”), care stă la baza cuvântului '*ilm*, apare deosebit de frecvent în Coran, cele 750 de ocurențe reprezentând aproximativ 1% din întregul vocabular³⁷.

Europa va afla (din nou) că Platon atribuia matematicii o funcție dianoetică, cu alte cuvinte, o poziție intermediară între *doxa* („gândire”/ „opinie corectă”, distinctă de știință) și *nous* („intelență”). În plus, expresiile filosofice „mai mult sau mai puțin” și „mare și mic” apar frecvent în dialogurile platonice, ca sinonime al „nedefinitului” (*apeiron*). Un algoritm cunoscut în Antichitate, exprimat prin sintagma *regula falsi*, va fi tradus de matematicienii arabi sub formula „regula talgerelor și a balanței”. Aici, valoarea căutată a necunoscutei era acul balanței, în el aflându-se punctul de echilibru invizibil al unei oscilații indefinite de aproximări numerice prin exces și prin lipsă. Sugestivitatea balanței ajunsese chiar și în Olimp, deoarece se zice că Zeus ar fi folosit balanța pentru a cântări sorții războiului troian...³⁸

Autorul sau autorii „Cărții tranzacțiilor” a(u) avut cunoștințe solide de terminologie matematică în limba arabă, fiind, în același timp, cunoscător(i) profund(zi) ai limbii latine medievale. Doi sunt, până în acest moment, cercetătorii care au analizat manualul în discuție: elvețianul Jacques Sesiano, istoric al matematicii, respectiv Anne-Marie Vlasschaert, ei analizând, fiecare separat, manuscrisele latine păstrate până la noi. Cei doi afirmă că *Liber mahameleth* este un produs al surselor de profil arabe din Spania maură, din Al Andalus. A devenit cartea-reper pentru matematicienii vremii, și, chiar dacă nu a fost unică în domeniu, în mod cert, a fost una dintre cele mai complete, se pare, a doua, din acest punct de vedere, după *Liber abbaci*, atribuită lui Leonardo Pisano Fibonacci (1170-1250) – născut în Toscana, dar trăind mult timp în nordul musulman al Africii, unde tatăl său a avut, ani de zile, un post diplomatic –, carte apărută aproximativ o jumătate de secol mai târziu, dar care va face obiectul unui alt excurs³⁹.

Liber mahameleth cuprinde 102 capitole, însă primul dintre editorii acestui veritabil tratat de matematică, Anne-Marie Vlasschaert, își începe analiza, după nelipsita *Introdúcere*, cu un capitol dedicat comerțului în economia și

³¹ Prémare 2004, p. 279 și 464.

³² Mantello Rigg (eds.) 1996, p. 3-6.

³³ Harrington 1997, p. 6-7.

³⁴ Anselm de Canterbury 1997, p. 44.

³⁵ Ittu, ttu 2019, p. 9-10.

³⁶ Angheliescu 1986, p. 164.

³⁷ Angheliescu 1986, p. 70-71.

³⁸ Zellini 2018, p. 32-36.

³⁹ Vlasschaert (ed.) 2010, 613 p.; Sesiano 2014.

societatea secolului al XII-lea. Numai după aceea vorbește despre *Liber mahameleth* ca despre un tratat comercial, punând următoarele întrebări: 1) despre ce este vorba în carte?, 2) când poate fi datată?, 3) cine ar putea fi autorul/autorii? Prima întrebare și-a găsit răspunsul, în sensul că întâlnim sfaturi privind, în special, operații matematice teoretice dar și comerciale. La a treia întrebare autoarea crede că răspunsul ar fi „autor/autori anonim/i”.

La rândul său, Jacques Sesiano, dedică primul capitol renașterii matematicii în Europa medievală, după care, în următorul, face o prezentare a cărții. Din cauza faptului că originalul s-a pierdut, editorul trece în revistă, în cel de-al treilea capitol, manuscrisele care au ajuns până la noi, analizându-le. Cartea cuprinde o serie probleme teoretice, de la împărțirea fracțiilor (*capitulum de divisione*), la înmulțirea acestora (*De capitulo multiplicandi in fractionibus*) etc., dar abordează și aspecte care privesc socotelile zilnice ori pe cele comerciale: cum poate fi împărțit profitul, cum pot fi angajați muncitori, cum pot fi cumpărate sau vândute diverse bunuri. Toți cei care s-au ocupat de acest tratat sunt de acord că *Liber mahameleth* este cel mai bun izvor privind aritmetica și algebra – aria lor de aplicabilitate – în Spania maură a începutului de secol XII⁴⁰.

Tratatul discutat aici abordează și alte probleme, în afara celor despre vânzări, livrări de mărfuri ori angajări de personal. Este vorba despre tema fierberii mustului, despre care știm astăzi foarte puțin, inclusiv din câteva surse italiene și franceze – care, însă, tratează aspectul fierberii vinului, nu pe cel al mustului –, dar și aceste informații sunt tributare celor din *Liber mahameleth*. Știm astăzi că fierberea mustului era legată de interzicerea folosirii vinului în alimentația locuitorilor musulmani din Al Andalus, iar mustul fiert era considerat un produs *halal* (permis, legal)⁴¹.

Ce trebuie însă precizat este faptul că, deși cifrele „arabe” – de fapt *Hindu-Arabic numerals* – au pătruns în Europa în secolul în care a apărut *Liber mahameleth*, acestea nu s-au bucurat de mare trecere; în secolul următor, doar 7% dintre manuscrisele în latina medievală le vor folosi, preferând vechile numere romane. În secolul al XIV-lea, ele vor ajunge la 17%, iar în secolul al XV-lea, la 47%. S-a ajuns la o distincție clară între domeniile în care aceste două feluri de numere [romane și arabe] au fost folosite. Cifrele romane erau apanajul mediilor universitare și academice, în timp ce numerele arabe au fost folosite într-un domeniu practic, al comerțului⁴². La nivelul cărții tipărite, un exemplu ar fi cel al cărții lui Eusebius Caesariensis, *De praeparatione evangelica*, Veneția 1470, incunabul în care capitolele 2, 3, 4, 5 și 6 sunt astfel notate: *Capitulum zm..., 3m..., 4m..., V..., VI...,* urmate de numerele romane. Un alt incunabul, din același an, conține Cz7 (pentru 127), CC2 (pentru 202), iar exemplele ar putea continua⁴³.

Iar, dacă am amintit mai sus numerele indo-arabe, trebuie spus că *vestitul învățat Sa'id ibn Ahmad al Andalusi (1029-1070)* – născut în Almeria și decedat în Toledo – a scris în cartea sa *Tabaqat al 'umam* („Categoriile neamurilor”) ⁴⁴, una dintre primele privind istoria științei, că primii care au cultivat știința au fost hindușii [...] ei devenind vestiți în studiul numerelor și în geometrie⁴⁵. În această carte, scrisă în 1068, autorul împarte popoarele lumii în două clase: prima cuprinde opt popoare care ar fi contribuit semnificativ la progresul științei, anume indienii, persanii, caldeenii, grecii, romanii, egiptenii, arabii și evreii. În a doua clasă clasă îi așează pe cele fără contribuții în domeniu, aici, după părerea autorului, intrând inclusiv chinezii – aceasta fiind o dovadă a imposibilității de informare adecvată la nivelul aceluia al XII-lea secol al Spaniei maure⁴⁶. Imposibilitate cauzată de faptul că lumea arabă avea legături cu India – în special comerciale, cu locuitorii coastei Malabar –, nu și cu China, iar lipsa legăturilor l-a determinat pe al Andalusi să concluzioneze (greșit) așezându-i pe chinezi în clasa care nu i-a caracterizat niciodată⁴⁷.

Abordând problema numerelor indo-arabe – cunoscute ulterior în Europa ca cifre arabe –, despre ele se afirmă că au apărut în India secolului al VI-lea d. Hr. și s-au răspândit ulterior în Europa Evului Mediu, vehiculul de transmitere a lor a fost scrierea arabă. O răspândire lentă, problematică și [chiar] spasmodică. Cauze? Când scribul sau cititorul european al acelor secole vedea un V știa că e un „cinci”, în timp ce X însemna „zece”, iar M era „o mie”. În afară de acest aspect, numerele romane, cu mici excepții, nu își schimbau valoarea atunci când își schimbau locul, în schimb cele indo-arabe ajunse pe sol european, da. Spre exemplu, 3 este citit „trei sute” în mănunchiul 342, respectiv „trei milioane” în constructul 3.122.300, cu precizarea că cele două valori sunt nu numai diferite între ele, ci diferite și de valoarea cifrei independente 3. Noul sistem ajuns în Europa poate fi caracterizat atât ca fiind o ruptură cu trecutul, în care socotelile să făceau cu abacul – termen care provine grecescul *abakos*, dar care își are rădăcina în ebraicul *ibeq*, „a șterge praful”, substantivul fiind *abaq*, „praf”⁴⁸ –, cât și ca o parte nouă, una pentru dezvoltarea algebrei. Algebra a

⁴⁰ Kalin (ed.) 2014, vol I, p. 247-248.

⁴¹ Sesiano 1999, p. 97.

⁴² Crossley (<https://www.medievalists.net/2016/01/why-learning-numbers-was-so-hard-in-medieval-europe/>)

⁴³ Smith, Karpinski 2004, p. 142.

⁴⁴ De la 'umma: „comunitate”, „etnie”, „națiune” (Anghelescu 1986, p. 166).

⁴⁵ Katju 2019 (<https://indicanews.com/2019/05/10/seek-knowledge-even-if-you-have-to-go-to-china-utiub-il-irma-wa-law-fis-sin/>)

⁴⁶ Al-Andalusi 1992, p. 80.

⁴⁷ Delisle, Woodsworth (eds.) 2012 p. 102; cf. Rus 1994, p. 263-302.

⁴⁸ Baker 2003, p. 161.

fost pusă în slujă omului încă din vremea babilonienilor, dar nu ne propunem să mergem atât de departe, motiv pentru care ne rezumăm să precizăm că acest cuvânt, *algebră*, provine din arabă, din *al-jabr*⁴⁹.

De reținut că cifrele „indiene” 1, 4 și 6 au fost descoperite în inscripții din vremea regelui Așoka (265-232 î. Hr.), 2, 4, 6 și 7 în inscripții datate un secol mai târziu, în timp ce 2, 3, 4, 5, 6, 7 și 9 în unele din secolele I-II d. Hr. Numai că, pentru lumea anticilor indieni, utilizarea cifrelor nu era un moft, ci o necesitate de ordin practic și sacral. Necesitățile practice au apărut încă din perioada Vedică (aprox 1500-500 î. Hr.), motivate de calculele pentru construcțiile templelor și a altarelor focului sacru. Cosmologia hindusă opera cu numere mari și foarte mari, cum au fost *kalpa* (durata universului), considerată a fi de 4.320.000.000 ani, respectiv *orbita raiului*, apreciată ca având o cifră astronomică. *Kalpa* era divizată în 14 ere, numite *manvantaras*, subdivizate și separate între ele de câte o perioadă de 1.728.000 de ani⁵⁰.

Prima referință externă privind numerele din India vine din Mesopotamia, de la episcopul Severus Sebokht din Nisibis (n. 575- m. 667) – una din figurile de marcă din universul gândirii, teologiei și matematicii în limba siriacă, viețuitor al mănăstirii Qenneshre (Qennesrin) de pe Eufrat, focar de cultură greacă în mijlocul unei lumi nativă în limba siriacă – el făcând referire la acestea într-un manuscris datat în anul 662 (*Ms Syriac* [Paris], nr. 346). Se pare că, ofensat de remarcile unor greci, care își arătaseră disprețul pentru nivelul cunoștințelor astronomice și matematice siriace, privite ca periferice, arhierul, referindu-se la hinduși, remarca *valorosoasele lor metode de calcul* [precum] *și tehnicile de socotire care depășesc descrierea* [posibilitățile de descriere]. Severus menționează *nouă* numere, posibil din cauza faptului că *punctul* (echivalentul lui 0 în acea perioadă) n-a fost considerat de el ca fiind număr. Ca să le neutralizeze fala deșartă, episcopul afirmă că, de fapt, grecii au fost învățăceii caldeilor din vechime, care, la rândul lor, au fost strămoșii purtătorilor culturii siriace, căreia și el, Severus, îi aparține, motiv pentru care grecii nu au niciun drept să denigreze cultura respectivă⁵¹. Mai mult, autorul arhieresc îi critică pe greci pentru că se consideră nu numai singurii creatori de știință, ci singurii care au dreptul să ocupe cu acesta, în situația în care, continuă epistolerul, știința nu este un monopol grecesc – în *Timaeos*, Platon vorbește despre un preot egiptean care-i spune lui Solon, aflat în atunci Egipt, că ei, grecii, nu sunt altceva decât prunci în domeniu (21 B) –, ci este un apanaj al tuturor⁵². Pe scurt, episcopul este deschis spre recunoașterea contribuției altor culturi, el scriind: *dacă cei ce cred, pentru că vorbesc grecește, că au ajuns la limitele cunoașterii știind aceste lucruri, ar fi convinși că mai sunt și alții care știu câte ceva*⁵³.

Episcopul Severus din Nisibis a fost un strălucit reprezentant al aceluia *Geistesadel*, al „aristocrației spiritului” de expresie siriacă – dovadă că a primit supranumele de *mlila* („elocvent”)⁵⁴ –, o aristocrație a spiritului care se continuă până la patriarhii Dionysios de Tell Mahre al Antiochiei (818-845) ori Mihail Sirianul (1166-1199) și chiar dincolo de ei. Au fost adevărate personalități ale timpurilor trăite de fiecare în parte, cunoscători ai întortocheatelor căi ale acestei lumi, precum și a celei spirituale, *în niciun caz niște călugări timorați și bigoți cum apar ei în imaginația noastră*⁵⁵.

Specialiștii în siriacă sunt de acord că noi, cei de azi, știm foarte puțin despre traduceri din greacă în siriacă în domeniul matematicii din cauza faptului că s-au păstrat extrem de puține texte de acest fel. Bogăția literaturii siriace constă, în principal, din literatura devoțională, care nu are tangență cu științele exacte. Prima traducere de texte științifice din greacă în siriacă este cea realizată de medicul și preotul Sergius de Resh-'Aina (m. 536), el oprindu-se asupra lucrărilor de medicină ale lui Galenus. Sergius de Resh-'Aina mai este cunoscut pentru alte două traduceri, de data acesta din Aristotel, dar nu ne propunem să-i analizăm activitatea din domeniul filosofiei⁵⁶.

Se pare că, spre sfârșitul secolului al VIII-lea, anumite tabele astronomice din India au fost traduse în arabă, la Bagdad, în noua capitală a lumii musulmane din timpul dinastiei Abbasidă (750-1258). Fenomenul trebuie înțeles și prin schimbarea de paradigmă, în sensul că, în timpul dinastiei Omeiade, cu capitala la Damasc, *au domnit arabii*, iar, odată cu accederea Abbasizilor la tron și cu mutarea capitalei la Bagdad – fost sat persan, redenumit pompos *Medinat-al-Salam* („Orașul Păcii”) – *au domnit musulmanii*. În noua capitală, elementul arab se afla într-o dublă inferioritate – numerică și financiară – iar elementul nearab, dar *musulman*, era format în majoritate din bancheri și comercianți persani. Or, comercianții, prin natura preocupărilor lor, sunt receptivi la nou; în plus, fiind persani, priveau India ca pe un ținut vecin lor, de unde ușor puteau veni noutăți, facil de receptat, facil de acceptat⁵⁷. Ca să înțelegem aceste schimbări, trebuie amintită mișcarea de rezistență a musulmanilor nearabi în fața dominației arabe (*al-shu'ubiyya*), mișcare apărută la finele domniei dinastiei Omeiazilor. Reperul a fost un verset din Coran care face distincția între „popoare” (*shu'ub*) și „triburi” (*qaba'il*): *O, voi oameni! Noi v-am creat dintr-un bărbat și o femeie și v-am făcut popoare (shu'ub) și triburi*

⁴⁹ Crossley 2013, p. 79-109; Crossley 2010, p. 331-324.

⁵⁰ Plofker 2009, p. 68-69.

⁵¹ Cajoli 2007, p. 31 și 48.

⁵² Takahashi 2011, p. 481.

⁵³ Jerkings 2018, 120.

⁵⁴ *The Oxford Dictionary of Late Antiquity* 2018, p. 1367.

⁵⁵ Brown 2018, p. 225-231, la p. 228.

⁵⁶ Aydin Uppsala, 2015.

⁵⁷ Ittu 2004, p. 166-167.

(*qaba'il*) ca voi să vă cunoașteți unii pe alții (Coran 49, 13). În acest context, „popoarele” erau nearabii islamizați, iar „triburile” erau arabii. Mișcarea a luat amploare în special în Iran, elitele intelectuale locale – care, deliberat, vorbeau între ele în persană (*bi l-farisiyya*)⁵⁸ – susțineau că, spre deosebire de persani, arabii nu se puteau mândri cu niște contribuții semnificative în domeniul scriiturii or în cel al calculelor matematice⁵⁹.

În jurul lui 825, matematicianul și astronomul persan Al-Khwarismi / Al-Horesmi (c. 780-c. 850), unul dintre primii savanți ai Școlii din Bagdad, a scris o cărtică având ca subiect numerele, tradusă în latină de Adelard de Bath – dascălul viitorului rege al Angliei, Henric al II-lea (1154-1189) – cu titlul *Liber algorismi de numero indorum*⁶⁰. Volumașul lui Al-Horesmi va fi urmat de *Kitab taraiif fi-l hisab* sau „Cartea rarităților în aritmetică”, pe scurt, *Algebra* matematicianului egiptean Abu Kamil (cca 850 – cca 930) – el însuși un descendent intelectual al lui Al-Horesmi –, care, fiind tradusă în ebraică, latină și spaniolă, va avea impact asupra preocupărilor matematicienilor din Peninsula Hispanică⁶¹.

Însă, important pentru tema acestei lucrări este faptul că cel mai vechi manuscris european păstrat care conține *numerele indice* (din India) a fost copiat în Spania anului 976⁶². Este vorba despre *Codex Vigilanus*, realizat în atelierul mănăstirii San Martin de Albelda – motiv pentru care una dintre variantele sale de titlu este *Codex Conciliorum Albeldensis seu Vigilanus* – și conține primele nouă numere, cu alte cuvinte, fără 0, încă necunoscut eurpenilor⁶³.

Însă lumea arabă nu s-a oprit – și nici nu se putea opri – doar la calcule matematice privind necesitățile zilnice sau de scurtă durată, de genul cumpărăturilor, vânzărilor ori plății lucrătorilor, ci a mers mai profund, în adâncimea secolelor și a înțelepciunii matematice care le-a străbătut. Dacă, în Antichitatea clasică, Pitagora⁶⁴ a fondat o adevărată filosofie a naturii și matematismului sistematic, el afirmând că universul ar fi un sistem ordonat și armonios de numere și raporturi numerice, în lumea arabă a secolului al X-lea, un grup de intelectuali, autointitulat *Frații Purității*, lansează un manifest cultural în care își fundamentează crezul filosofic pe respectul pentru universalitatea gândirii, subordonată științelor matematice (*al-riyadiyyatu*)⁶⁵.

De precizat însă, în context, că, până la versiunile arabe, scrierile lui Pitagora – sau, cel puțin, o parte dintre ele – au cunoscut și ele o etapă siriacă. Un exemplu este un manuscris în această limbă din secolele al VI-lea sau al VII-lea, manuscris care cuprinde nouăzeci și opt de aforisme atribuite lui Pitagora⁶⁶. Un autor arab, Thabit ibn Qurra (836-901), matematician, fizician, astronom și traducător din greacă și siriacă, a fost interesat, în primul rând, de filosofia matematicii, interes ce l-a îndreptat în mod firesc de operele lui Pitagora. Traducând „Introducere în aritmetică” (*Arithmetike eisagoge*), opera lui Nicodim de Gerasa (60-120 d.Hr.), în care Pitagora este menționat chiar în primele rânduri, Thabit ibn Qurra are prilejul să se apropie nesperat de mult de cele mai importante idei pitagoreice privind filosofia matematicii, teoria și metafizica numerelor⁶⁷. Specialiștii în domeniu afirmă că autenticii urmași al lui Thabit ibn Qurra au fost chiar *Frații Purității*, amintiți mai sus. Un argument în acest sens constă în faptul că, în opera lor, *Epistole despre logică*, *Frații Purității*, îl menționează de cincisprezece ori pe Pitagora și de zece ori învățăturile acestuia⁶⁸.

„Epistolele” (*Rasa'il*) debutează cu cea *Despre număr*, urmată de *Geometria*, a treia numindu-se *Astronomia*, iar a patra – dar nu ultima, căci sunt, în total, 52 de epistole – este *Despre geografie*. Prezența geografiei în *Rasa'il* este explicată de arabiști prin faptul că această știință era considerată ca stând la baza înțelegerii astronomiei⁶⁹. Or, toate aceste epistole înălțate se constituie într-o cale care să permită accesarea către o treaptă mai înaltă în planul existenței, nu doar în lumea prezentă. Înălțuirea are însă un parfum arab, în sensul că lasă *impresia unui șirag de perle în care interiorizarea tematicii fiecărea dintre epistole depinde, mai înainte de toate, de interiorizarea alteia*. Or, tocmai în sialul acestei logici am structurat lucrarea, pornind de la *Liber mahameleth*, manual de matematică tradus, în secolul al XII-lea din arabă în latină în Al-Andalus, urmat de o temă interiorizată pe parcursul secolelor precedente, în cel al traducerilor din greacă în siriacă, apoi în garshuni și, în final, în arabă, operații succesive care includ calea numerelor arabe din India spre Europa – una *lentă, problematică și* [chiar] *spasmodică*, așa cum am menționat deja – via Orient, un Orient multicultural, multilingvistic și plurispiritual.

⁵⁸ Cooperson 2015, p. 375.

⁵⁹ Bsoul 2019, p. 43.

⁶⁰ Alten et alii 2014, p. 169-171.

⁶¹ Sesiano 2014., p. 96.

⁶² Chrisomalis 2010, p. 2019.

⁶³ Cajoli 2007, p. 121.

⁶⁴ Peters 1993, p. 165-167.

⁶⁵ *Frații Purității* 2019, p. 5-6.

⁶⁶ Pevarello 2013, p. 199-201.

⁶⁷ Izdepska 2014, p. 32. *A privi mai departe decât ceea ce se află în primă instanță înseamnă a căuta să vezi în ce mod se face prezentă însăși ființa celor existente* (Afloroaei 2004-2005, p. 32).

⁶⁸ Izdepska 2014, p. 33-34.

⁶⁹ *Frații Purității* 2019, p. 7.

Bibliografie

- Afloroei 2004-2005 – Șt. Afloroei, *Despre justificarea metafizicii*, în „Studii Tomiste”, IV-V, 2004-2005, p. 30-47.
- Al-Andalusi 1992 – Sa'id ibn Ahmad Al-Andalusi, *Science of the Medieval World: Book of the Categories of Nations*, translated and edited by Sema'an I. Salem and Alok Kumar, Austin, 1992.
- Albuarabi 2018 – Saja Albuarabi, *A Linguistic History of Iraqi Arabic (Mesopotamian Arabic)*, în „Journal of Advances in Linguistic”, vol. 9, issue 1, May 2018.
- Anghelescu 1986 – Nadia Anghelescu, *Limba și cultură în civilizația arabă*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986.
- Anselm de Canterbury 1997 – Anselm de Canterbury, *De ce s-a făcut Dumnezeu om / Cur Deus homo*, traducere, studiu introductiv și note de Em. Grosu, Iași, 1997.
- Assfalg 1982 – J. Assfalg, *Arabische Handschriften in syrischer Schrift (Karšuni)*, în W. Fischer (ed.), „Grundriss der arabischen Philologie”, vol. 1, 1982.
- Alten et alii 2014 – H.-W. Alten et alii, *4000 Jahre Algebra. Geschichte–Kulturen–Menschen*, 2. Aufgabe, Berlin, Heidelberg, Springer Verlag, 2014.
- Aydin 2015 – S. Aydin, *Sergius of Reshaina, Introduction to Aristotle and his "Categories", Addressed to Philotheos: Syriac Text with Introduction, Translation, and Commentary*, Uppsala, 2015.
- Baker 2003 – M.C. Baker, *Lexical Categories. Verbs, Nouns, and Adjectives*, Cambridge, 2003.
- Brown 2018 – P. Brown, Muriel Debié, *L'écriture de l'histoire en syriaque. Transmissions interculturelles et constructions identitaires entre hellénisme et islam*, în „Al-Usur al-Wusta”, The Journal of Middle East Medievalists”, 26, 2018, p. 225-231.
- Bsoul 2019 – L.A. Bsoul, *Translation Movement and Acculturation in the Medieval Islamic World*, Springer, 2019, p. 141-180.
- Cajoli 2007 – Fl. Cajoli, *A History of Mathematical Notations*, vol I, New York, 2000.
- Chrisomalis 2010 – St. Chrisomalis, *Numerical Notation. A Comparative History*, Cambridge, 2010.
- Coakley 1993 – J.F. Coakley, *A Catalogue of the Syriac Manuscripts in the John Rylands Library*, în „Bulletin of the John Rylands Library”, 1993, 75 (2), p. 105-208.
- Cooperson 2015 – M. Cooperson, „Arabs” and „Iranians”: *The Uses of Ethnicity in the Early Abbasid Period*, în „Islamic Cultures, Islamic Contexts”, Leiden, Boston, 2015.
- Coranul 2010 – *Coranul*, traducere din limba arabă, introducere și note [de] Ge. Grigore, ediția a 3-a, București, 2010.
- Crossley 2010 – J.N. Crossley, *Three: Jung, Anthropology and Number*, în Nancy van Deusen (ed.), *Dreams and vision: An interdisciplinary Enquiry*, Leiden, Boston, 2010.
- Crossley 2013 – J.N. Crossley, *Old-fashioned versus newfangled: Reading and writing numbers, 1200-1500*, în „Studies of Medieval and Renaissance History”, X, 2013.
- Crossley 2016 – J. Crossley, *Why learning numbers was so hard in medieval Europe*, în „Medievalists.net” (<https://www.medievalists.net/2016/01/why-learning-numbers-was-so-hard-in-medieval-europe/>)
- De Libera 2000 – A. De Libera, *Gândirea Evului Mediu*, trad. Mihaela și Ion Zgărdău, Timișoara, 2000.
- Delisle, Woodsworth 2012 – J. Delisle, Judith Woodsworth (eds.), *Translators through History*, Amsterdam, Philadelphia, 2012.
- Dictionary of The Oxford Late Antiquity 2018 – *Dictionary of The Oxford Late Antiquity*, edited by Ol. Nicholson, vol. 1, A-I, Oxford, 2018.
- Dworkin 2012 – St. N. Dworkin, *A History of the Spanish Lexicon: A Linguistic Perspective*, Oxford, 2012.
- Frații Purității 2019 – Frații Purității, *Epistolele despre logică*, ediție bilingvă, traducere din limba arabă clasică, studiu introductiv, note și referințe bibliografice de Crina Galiță, Iași, 2019.
- Hämeen-Anttila, Rollinger 2002 – J. Hämeen-Anttila, R. Rollinger, *Herodot und die früh-arabische Göttin "Alilat"*, în „Journal of Ancient Near Eastern Religions”, 1, 2002, p. 84–99.
- Harrington 1997 – K.P. Harrington, *Medieval Latin*, Chicago, London, 1997.
- Hitti 2008 – Ph. K. Hitti, *Istoria arabilor*, traducere de Irina Vainovski-Mihai, București, 2008.
- Ittu 2004 – C. Ittu, *Elite și putere în Europa heraldică a secolelor XII-XVI*, Sibiu, 2004.
- Ittu, Ittu 2019 – Gudrun-Liane Ittu, C. Ittu, *Educație, emancipare, gastronomie. Școlile de fete și asociațiile de femei din Sibiu de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în 1948*, Sibiu, 2019.
- Izdepska 2014 – Anna Izdepska, *The Attitudes of medieval Arabic intellectuals towards Pythagorean philosophy: different approaches and ways of influence*, în „Cultures in motion. Studies in the medieval and early modern periods”, 2014.
- Jerkings 2018 – Ph. Jerkings, *Istoria pierdută a creștinismului*, traducere din limba engleză de M. Moroiu, consultant științific Ierom. Agapie Corbu, București, 2018.
- Kalin 2014 – I. Kalin (ed.), *The Oxford Encyclopedia of Philosophy, Science, and Technology in Islam*, vol I., Oxford, 2014.
- Katju 2019 – M. Katju, *Seek knowledge even if you have to go to China ("Utliub il ilma wa law fis Sin")*, în „Indicanews”, May 10, 2019 (<https://indicanews.com/2019/05/10/seek-knowledge-even-if-you-have-to-go-to-china-utliub-il-ilma-wa-law-fis-sin/>)
- Kiraz 2012 – G. Kiraz, *Turras Mamlla: A Grammar of the Syriac Language*, Piscataway, N.J., Gorgias Press, 2012, vol. I. Syriac Orthography.
- Lloyd 2010 – A.B. Lloyd (ed.), *A Companion to Ancient Egypt*, vol. 1, Blackwell Publishing, 2010.
- Lorch 2001 – R. Lorch, *Greek-Arabic-Latin: The Transmission of Mathematical Texts in the Middle Ages*, în „Science in Context”, vol. 14, issue 1-2, June 2001, p. 313-331.
- Lowney 2006 – C. Lowney, *A Vanished World: Muslims, Christians, and Jews in Medieval Spain*, Oxford, 2006.

- Mantello, Rigg 1996 – F.A.C. Mantello, A.G. Rigg (eds.), *Medieval Latin. An Introduction and Bibliographical Guide*, Toronto, 1996.
- Marenbon 2007 – J. Marenbon, *Latin Averroism*, în Anna Akasoy, în J.E. Montgomery, P.E. Pormann (eds.), „Islamic Crosspollinations. Interactions in the Medieval Middle East”, Exeter, Gibb Memorial Trust, 2007, p. 135-147.
- Mavroudi 2015 – Maria Mavroudi, *Greek Language and Education under Early Islam*, în Behnam Sadeghi et alii (eds.), „Islamic Cultures, Islamic Contexts”, Leiden, Boston, 2015, p. 295-342.
- McCollum 2013 – A.C. McCollum, *Prolegomena to a new edition of Eliya of Nisibis's Kitab Al-Turjuman Fi Ta'lim Lugat Al-Suryan*, în „Journal of Semitic Studies”, 58 (2), 2013, p. 297-322.
- McCollum 2014 – A.C. McCollum, *Garshuni at it is: Some Observations from Reading East and West Syriac Manuscripts*, în „Hugoye: Journal of Syriac Studies”, vol. 17. 2, 2014, p. 215-235.
- Mengozi 2007 – Al. Mengozzi, *The History of Garshuni as a Writing System: Evidence from the Rabbula Codex*, în „Camsemud 2007”, Padova, 2010, p. 297-304.
- Miroshnikov 2018 – I. Miroshnikov, *The Gospel of Thomas and Plato. A Study of the Impact o Platonism on the "Fifth Gospel"*, Leiden, Boston, 2018.
- Monferrer-Sala 2012 – J.P. Monferrer-Sala, *Between Hellenism and Arabization. On the Formation of the Ethnolinguistic Identity of the Melkite Communities in the Heart of Muslim Rule*, în „Al-Qantara”, XXXIII, 2, 2012, p. 445-471.
- Peters 1993 – F.E. Peters, *Termenii filosofiei grecești*, București, 1993.
- Petrosian 2016 – Ester Petrosian, *MS Cairo Syriac 11: a Tri-lingual Garshuni Manuscript*, Budapest, 2016.
- Pevarello 2013 – Daniele Pevarello, *The Sentences of Sextus and the Origins of Christian Ascetism*, Tübingen, 2013.
- Plofker 2009 – Kim Plofker, *Mathematics in India*, Princeton, 2009.
- Prémare de 2004 – A.-L. de Prémare, *Originile islamului. Între scriitură și istorie*, traducere din franceză de M. Anghelescu, București, 2004.
- Ramadan 2019 – T. Ramadan, *Islamul. Principii, ritualuri, evoluție, provocări*, traducere Andra Ramona Dodiță, București, 2019.
- Rubenson 1996 – S. Rubenson, *The Transition from Coptic to Arabic*, în „Les langues en Égypte”, nr. 27-28, 1996, p. 77-92.
- Rus 1994 – R. Rus, *Istoria filosofiei islamice*, București, 1994, p. 263-302.
- Safran 2013 – Janina M. Safran, *Defining Boundaries in Al-Andalus. Muslims, Christians, and Jews in Islamic Iberia*, London, Ithaca, 2013.
- Sala, Rădulescu 1981 – M. Sala, Ioana Vintilă-Rădulescu, *Limbile lumii*, București, 1981.
- Sesiano 1999– J. Sesiano, *An Introduction to the History of Algebra. Solving Equations from Mesopotamian Times to the Renaissance*, Lausanne, 19997.
- Sesiano 2014 – J. Sesiano, *The Liber mahameleth. A 12th-century mathematical treatise*, 3 vol (LXXXI-577 p.; VIII-1135 p.; XI-1734), Heidelberg, New York, Springer, 2014.
- Smith 2004 – D.E. Smith, L.C. Karpinski, *The Hindu-Arabic Numerals*, New York, 2004.
- Takahashi 2011 – H. Takahashi, *The Mathematical Sciences in Syriac: From Sergius of Resh-'Aina and Severus Sebokht to Barhebraeus and Patriarch Ni'matallah*, în „Annals of Sciences”, vol. 68, nr. 4, 2011, p. 477-491.
- Takahashi 2014 – H. Takahashi, *Armenian Garshuni: An Overview of the Known Material*, în „Hugoye: Journal of Syriac Studies”, 17 (1), 2014, p. 81-117.
- Tatakis 2010 – B. Tatakis, *Filosofia bizantină*, traducere din limba franceză de E.F. Tudor, studiu introductiv și postfață V.A. Carabă, prefață É. Bréhier, București, 2010.
- Vlasschaert 2010 – Anne-Marie Vlasschaert (ed.), *Liber mahameleth: Edition critique et commentaries*, Franz Steiner Verlag, 2010.
- Zellini 2018 – P. Zellini, *Matematica zeilor și algoritmul oamenilor*, traducere din italiană de L. Ornea, București, 2018.
- Wide 2019 – Clare Wilde, *The Utility of Christian Arabic Texts for Qur'anic Studies*, în D. Bertaina et alii (eds.), *Heirs of the Apostles. Studies on Arabic Christianity in Honour of Sydney H. Griffith*, Leiden, Boston, 2019, p. 93-114.

MONUMENTE CULTURAL-ISTORICE ALE RAIONULUI LEOVA – MOȘTENIREA PATRIMONICĂ LOCALĂ

Tatiana Grosu

Abstract. Cultural-historical monuments of Leova district - local patrimonial heritage. Tourism is one of the most dynamic branches of the world economy in continuous expansion, generated by man's need for knowledge, recreation and physical and mental recovery, in the conditions of an increasingly requested, polluted and stressed civilization. This material is very important due to the fact that the natural and cultural tourist objectives in Leova district are not well researched and studied and their knowledge would allow the development and capitalization of this branch. Information about the tourist destinations of the district are limited so this material can serve as a small guide for visitors or can serve as material for the development of new tourist destinations. The purpose of the paper is to assess the natural and cultural tourist potential of Leova district and identify tourist routes to capitalize on them. To achieve this goal, the following objectives have been set: - achieving a clear vision on the cultural tourism potential of Leova district; - evaluation of the state of cultural monuments; - highlighting the main infrastructure development indicators; - integration of the existing objectives in the tourist circuit. Historical monuments are memorable places related to historical events from a certain period of time. Leova district is not rich enough in historical monuments but still there are a number of architectural, archaeological, memorial and cultural monuments that serve as tourist attractions.

Cuvinte cheie: monument, cultură, istorie, patrimoniu, moștenire, arhitectură religioasă, arheologie, biserică.

Keywords: monument, culture, history, heritage, heritage, religious architecture, archeology, church.

Monumentele istorice reprezintă locuri memorabile legate de evenimentele istorice dintr-o anumită perioadă a timpului. Raionul Leova nu este destul de bogat în monumente istorice dar totuși se evidențiază o serie de monumente de arhitectură, arheologice, memoriale și culturale care servesc ca atracții turistice.

Monumentele arheologice. Valul lui Traian. Prezența romană pe teritoriul actualei Republici Moldova s-a conservat prin continuarea unui puternic sistem de fortificații liniare sub formă de valuri de pământ. Aceste valuri sunt numite valurile lui Traian și probabil sunt o prelungire a unui imens sistem de fortificare a hotarelor Imperiului Roman¹. Pe teritoriul Republicii Moldova sunt fragmentate două asemenea valuri: „de jos” și de „sus”. Valul lui Traian de jos se consideră că a fost înălțat prin sec. III de romani pe o lungime de circa 126 de km. de la Prut până la lacul Sasic². „Valul lui Traian de sus” (fig. 1) traversează teritoriul Republicii Moldova de la râul Prut până la Nistru, anume de la or. Leova până în preajma orașului Tighina. Întretaie partea de nord a Raionului Cimișlia, traversând satele Ialpujeni, Gradiște, Coștangalia și Satul Nou³.

Conform datelor lui Ion Hîncu, valul de sus are lungimea de aproximativ 120 km⁴. Valul s-a păstrat foarte rău, având înălțimea nu mai mult de 0,5-0,7 metri. Cel mai bine valul s-a păstrat pe sectorul dintre Satul-Nou și Gradiște. În celelalte locuri el demult se ară și aproape că nu se observă⁵. Mulți ani se considera că valul e legat de numele împăratului Traian, dar teritoriul Moldovei nu a fost inclus în provinciile romane, deși legiunile romane, urmărindu-i pe „barbarii”, treceau uneori Prutul. Dar între timp au apărut și alte presupuneri. Astfel, renumitul istoric român, R. Vulpe, cercetând valul, menționează că numirea provine de la cuvântul „troian”, cuvânt de proveniență latină. El crede că valul a fost înălțat de către romani împotriva invaziilor călărimii hunilor⁶. Până acum nu există o părere unică în ceea ce privește proveniența, scopurile și funcțiile valurilor lui Traian. Dar cea mai plauzibilă este opinia potrivit căreia valul lui Traian de sus a fost ridicat în secolul al IV de către triburile goților aliați a Imperiului Roman în scopul protejării hotarului⁷. Valul lui Traian a fost atestat documentar la 13 martie 1489⁸. În prezent se află într-o stare deplorabilă și pe an ce trece nefiind protejat și valorificat este tot mai puțin vizibil. Acest val poate servi ca o atracție turistică a Raionului Leova. Studiind acest monument putem reproduce traiul și cultura popoarelor din antichitate și din evul mediu.

Monumente memoriale

Monumentul ostașilor căzuți în Războiul II Mondial;

¹ Florea 2015, p. 15.

² Florea 2015, p. 15.

³ <http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&limit=10>

⁴ <http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&limit=10>

⁵ <http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&limit=10>

⁶ Florea 2015, p. 16.

⁷ Florea 2015, p. 16.

⁸ <http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&limit=10>

Placă comemorativă la biblioteca raională a fraților Teodorovici;
 Monumentul ostașului Vladimir Vatlin, erou în cel de al II-lea Război Mondial;
 Aleea ostașilor căzuți în Afganistan (1982) și Transnistria (1992). Aici sunt instalate plăci comemorative în memoria cetățenilor din raion, căzuți în războiul pentru integritatea țării;
 Cimitirul Evreiesc din or. Leova;
 Monumentul în memoria victimelor represiilor regimului totalitar stalinist⁹.

Monumentele de arhitectură religioasă. În alegerea obiectivelor turistice religioase s-a ținut cont de vechimea și rolul semnificativ al fiecărui lăcaș sfânt pentru comunitate. Trecând cu ochii prin obiectivele religioase de mai jos veți observa diverse și captivante stiluri străine (rusesc, polonez etc.) pe fundalul de bază al stilului moldovenesc. Astfel, bisericile ca niște martori oculari vor dezvălui evoluția istorică a raionului Leova pe parcursul ultimelor II-III secole, trăgând roata istoriei tot mai departe. Lăcașele sfinte de pe meleagurile Leovei sânt în așteptarea trecătorilor dornici de a savura sfintele mistere și de a gusta din trecutul inedit al acestora (fig. 2). Liniștează puritatea acestor „*taine religioase*” te așteaptă și pe tine să primești în dar energia și mărirea Sfântului Duh¹⁰.

Biserica „Sf. Nicolae” din satul Tigheci. Biserica veche datează din 1794 și a fost construită din lemn. În 1829 a fost reconstruită. În 1900 a fost prădată de cele mai scumpe podoabe. În perioada sovietică biserica n-a funcționat. În 1968 activiștii comuniști ai satului Tigheci au dărâmat fosta biserică. La 9 iunie 1990 s-a pus prima piatră la temelie noii biserici pe locul și după modelul bisericii vechi. Biserica e construită din cărămidă albă¹¹. E o biserică frumoasă care se vede din depărtare: înălțimea – 22 m, e construită în formă de cruce având două cupole mari și patru mici. În biserică există icoane cu inscripții destul de vechi, din sec. XVIII. Ea a fost construită pe locul vechi și în jurul ei sunt câteva morminte ale ctitorilor bisericii vechi: Soltana Olanov – înmormântată la 6 ianuarie 1896; Comisul Nichita Buidiuși Ecaterina – înmormântați la 18 aprilie 1880; Simion Saharov – medic din Kiev, înmormântat în 1860¹². De la biserica veche au rămas câteva obiecte cultural-religioase care prezintă interes turistic și se află în muzeul din sat: un aghezmui, o cristelniță, câteva sfeșnice mici, o sticlă pentru mir, părți a unei candelă, o bucată de clopot, niște pomelnice vechi etc.¹³.

Biserica „Sf. Voievozi Arhangheli Mihail și Gavril”, satul Tomai. Prima biserică a fost din lemn, construită prin 1846-1847. Din păcate a ars în urma unei furtuni mari. „*O gospodină de prin apropierea bisericii fierbea zărși de la furtună s-a aprins scârta de paie, oamenii erau la câmp și a ars jumătate de sat printre care și biserica*”¹⁴. Biserica actuală e construită în 1883. Prin contribuția fiecărui consătean (fiecare localnic era impus în mod obligatoriu să de a contribuție, în unele cazuri li se luau chiar și boii de pe lângă casă) și cu susținerea boierilor localnici au fost strânse mijloacele pentru construcția bisericii¹⁵.

Biserica este construită din cărămidă, grosimea pereților – 1 m, în stil romano-bizantin, după modelul bisericilor din Rusia sec. XVII. Au construit-o meșterii genovezi din Orhei și Akkerman. Este formată din 6 cupole: 4 mici, una mare în mijloc și alta mare în față. În timpul războiului n-a avut de suferit, au fost ținuți 500-600 prizonieri nemți¹⁶.

În interior s-a păstrat iconostasul vechi, după o mică reconstrucție (poleire, lac, unele părți din lemn)¹⁷.

Este o construcție impunătoare din punct de vedere al calității și mărimii. Despre asta ne vorbesc și faptele. A rezistat războiul, la trei cutremure mari și urgiei comuniste. În 1960 autoritățile comuniste au încercat să de a jos clopotnițele, antrenând tractoare masive și funii metalice care se rupeau la orice nouă încercare. Oamenii din sat, fără nici o frică de organele comuniste, au ieșit cu furci și topoare apărându-și unicul lăcaș cultural din sat¹⁸. După închiderea bisericii în timpul regimului, multe icoane de preț au fost luate de alte biserici. Însă dintre cele mai reprezentative rămase sau întoarse sunt: „*Acoperirea Maicii Domnului*” 1899, „*Sf. Fecioară Maria și Isus Hristos*” 1908, „*Sf. Nicolae*”, „*Intrarea în biserică a Maicii Domnului*”. În 1989 este reconstruită cu forțele sătenilor și cu un mic ajutor din partea statului¹⁹.

Biserica „Sf. Mucenic Gheorghe”, satul Covurlui. Această biserică este construită din lemn, fiind zidită în 1805, închisă în 1959 și redeschisă în 1989. Menționăm că în Republica Moldova au mai rămas doar 7 biserici din lemn. Bătrânii afirmă că a fost ridicată de turci, păstrând vechea tradiție de artă românească și acum, în secolul XXI²⁰.

⁹ Strategia locală de dezvoltare 2015-2020, p. 12.

¹⁰ Itinerarii cultural-religioase, p. 177.

¹¹ Itinerarii cultural-religioase, p. 177.

¹² Itinerarii cultural-religioase, p. 181.

¹³ Itinerarii cultural-religioase, p. 181.

¹⁴ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

¹⁵ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

¹⁶ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

¹⁷ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

¹⁸ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

¹⁹ Itinerarii cultural-religioase, p. 183.

²⁰ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

În anii 30 a sec. XX, la biserica din localitate a păstorit preotul Iacoban, venit din România. În anul 1935, sub patronajul părintelui Iacoban s-a făcut o reparație capitală a bisericii. În timpul părintelui Calistrat (1950) a fost construit pridvorul cu piatră adusă de la Cărpineni, tot atunci fiind ridicată casa parohială șiclopotnița. În 1989, în luna Iulie s-a redeschis biserica. În 30 de ani nimic nu s-a schimbat. Așa cum a fost închisă în ajun de paști, așași au găsit-o, de parcă tot timpul s-a oprit în loc. În perioada 1989-1993 paroh al bisericii a fost Garbuz Firapond. Începând cu anul 1994, la biserica din sat slujește preotul Cozma Petreanu. În 1995 s-a făcut o reparație capitală, fiind întăriți cu stâlpi de salcâm pereții centrali. În interior au fost reînnoite cu vopsea icoanele mai vechi și pictați pereții și bolta bisericii²¹. Biserica este compusă din patru părți: Altarul, Centrul bisericii – unde stau credincioșii, Strana – locul coriștilor, Pridvorul (în mijloc) și Masa Prescomediei, unde se păstrează sfintele daruri pentru împărțire. Iconostasul, care desparte Altarul de Strană, este zugrăvit și împodobit cu icoane. În centrul Iconostasului se află Ușile Împărătești, deasupra acestora fiind icoana „Cina cea de taină” și „Icoana Sf. Serafim”. În fața Iconostasului sunt trei sfeșnice în apropierea icoanelor Sf. Nicolae, Maicii Domnului și a celei lui Isus²². În centrul bisericii se află icoana Sf. Mucenic Gheorghe, și o măsuță unde de obicei credincioșii așează flori. Centrul bisericii este separat de Altar prin două icoane boltite, în stânga – „Icoana Tuturor Scârbiților” și în dreapta – „Icoana lui Isus Hristos”. În pridvor se află icoane noi și o icoană mai veche cu Sf. Varvara²³.

Biserica „Sf. Voievozi Arhangheli Mihail și Gavril”, satul Borogani. Biserica veche a fost zidită în anul 1811 din lemn. Lucrările la biserica nouă au început în 1989, după un proiect din regiunea Lvov. În 1990 a fost construită biserica, la fundament e piatră din but, pe din afară e cărămidă din silicat și în interior cărămidă roșie²⁴. În anul 1990 a fost sfințit locul și pusă piatra de temelie de către mitropolitul Vladimir al Moldovei, cu participarea preoților din Republica Moldova. Lucrările din interior și exterior s-au finisat în anul 1994. Are 9 metri în lățime și 26 m în lungime. În 1993 au avut loc lucrările de tencuială și în 94 a fost pictată de pictorul V. Sandu. Meșterul Nicolae din raionul Ismail a amenajat ograda și gardul în 1994²⁵. Biserica a fost ctitorită de consăteni și președintele asociației Gheorghe Ciobanu. A contribuit cu un salariu M. Snegur – Președintele RM. Biserica e construită în formă de corabie cu 5 cupole, unu în mijloc și patru prin părți. Cupola principală ține policandru. Din biserica veche s-a păstrat capacul de pe „Mormântul lui Isus Hristos”. E construită în stil realist. Clopotele sunt returnate la Iași, după modelul celor vechi²⁶. Multe obiecte din biserică se păstrează în Muzeul satului din s. Borogani. Numărul total al obiectelor de patrimoniu constituie – 560 exemplare. Sunt: obiecte numismatice, arheologice, etnografice, fotografii, documente, piese de mobilier, cărți vechi și manuscrise, periodice, arme și armuri, filatelie, etc.²⁷.

Biserica „Sf. Parascheva”, orașul Leova. Biserica „Sf. Parascheva” se pomenește în acte ca o biserică din lemn. A fost zidită în anul 1818, din cărămidă; în anul 1933 a fost reconstruită, modificându-se și planul bisericii. În 1992 a fost reparată din nou, modificându-se puțin și planul bisericii. Tot atunci a fost redeschisă²⁸. Până în 1885 este una din principale clădiri din oraș. Este construită în formă de barcă și are două cupole (fig. 3). În biserică se păstrează cele mai vechi cărți, precum „Liturghia din 1915 din Chișinău”²⁹.

Biserica „Sf. Constantin și Elena”, satul Filipeni. Biserica a fost deschisă la 3 iunie 1907, la construcție participând 400 de locuitori a satului contribuind cu muncă și bani la ridicarea acestui lăcaș sfânt. De la deschidere a fost condusă de parohul Proteereu Gheorghe Agura. În prezent parohul bisericii este Sergiu Bărlădeanu. De la deschidere și până în prezent a funcționat și funcționează permanent, fiind unica biserică din raion în timpul regimului comunist care servea oamenilor hrana religioasă³⁰. Biserica este construită în formă de cruce pe o suprafață de 270 m patrați. Temelia este construită din piatră, pereții din cărămidă și acoperișul din tablă. Au slujit în această biserică mulți preoți, dar toți au avut un singur scop: Inspirația credinței în Bunul Nostru Dumnezeu și a tot ce este sfânt. Cele mai reprezentative obiective de preț ce aparțin bisericii sunt: „Punerea Mântuitorului nostru în Mormânt” – (Sfântul Aier), îmbrăcat în aur. Sfântul Aier a fost adus în biserica noastră de la satul Borogani, după demolarea bisericii din s. Borogani, fiind acolo din 1812; două chivate a Maicii Domnului din anul 1931, învelite în aur și a Domnului Nostru Isus Hristos, din 1931; Icoana Maicii Domnului cu trei Mâini, din 1934; Icoana Marelui Mucenic Panteleimon – 1914; Adormirea Maicii Domnului în Mormânt (Plașenița) – anul 1909. Pictura a fost reînnoită după Andrei Rublev, fiind pictată în ulei cu culori calde și se numește „Pictură reală”³¹.

²¹ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²² Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²³ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²⁴ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²⁵ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²⁶ Itinerarii cultural-religioase, p. 184.

²⁷ Itinerarii cultural-religioase, p. 186.

²⁸ Mititelu 2012, p. 49.

²⁹ Mititelu 2012, p. 49.

³⁰ Itinerarii cultural-religioase, p. 190.

³¹ Itinerarii cultural-religioase, p. 190.

Monumente culturale. Mulți scriitori și persoane cu renume au vizitat sau au activat chiar pe teritoriul Moldovei. Nu face excepție nici orașelul Leova. Așa cum mărturisesc localnicii în vârstă sau rudele acestora, atestăm, în diferite perioade istorice, prezența în orașel a unor personalități ilustre străine cum ar fi, de exemplu, A.S. Pușkin, M. Gorkii, țarul Petru I, amănunt care face și mai atractiv, din punct de vedere turistic, orașul Leova. Astfel, există mărturii conform cărora *Petru I*, în drumul său spre un nou câmp de luptă, a făcut „*prival*” pe teritoriul orașelului Leova, înnoptând într-o căsuță, care, din păcate, nu a ajuns până în zilele noastre (acum pe locul acesteia se găsește spitalul raional). În anii exilului, A.S. Pușkin ia cunoștință de istoria Moldovei și monumentele plaiului nostru. „*Basarabia, cunoscută din cea mai îndepărtată antichitate, trebuie să constituie un interes deosebit pentru noi*”, scria marele poet³². În decembrie 1821 A.S. Pușkin împreună cu cunoscutul său, I.P. Liprandi, face o călătorie prin sudul Basarabiei, oprindu-se și în Leova pentru ceva timp, unde a cules o doină de la o familie din localitate³³. Un monument cultural ce prezintă interes este și cel înălțat în cinstea marelui scriitor rus Maxim Gorki, care, încă înainte de a deveni cunoscut, a trăit o perioadă în orașelul Leova, unde a lucrat în calitate de fochist.

Printre alte monumente culturale importante pot fi menționate:

Monumentul lui Vladimir Vatlin, primul tanchist care a eliberat orașul;

Basorelieful „*Petru și Ion Teodorovici*”, în memoria compozitorilor băștinași Petru și Ion Teodorovici;

Bustul lui Mihai Eminescu, care a fost sculptat de autorul Nicolaie Nidelco din orașelul Iargara;

Bustul lui Mihai Viteazul din satul Cazangic, amplasat pe teritoriul gimnaziului omonim din localitate;

Bustul lui Ivan Vazov din satul Colibabovca, în memoria scriitorului bulgar Ivan Vazov³⁴.

Bibliografie

Surse

Strategia locală de dezvoltare 2015-2020 – Strategia locală de dezvoltare socio-economică integrată a orașului Leova 2015-2020, pe http://www.amac.md/public/files/usaidd/materials_lgsp/strategic_plans/cohort_2/12_lgsp_leova_ro.pdf

Cărți, monografii

Florea 2015 – M. Florea, Satul Nou: Leagăn de dor, Chișinău, 2015.

Itinerarii cultural-religioase – Itinerarii cultural-religioase Vaslui – Hîncești – Leova, pe http://vaslui-turism.cjvs.eu/images/File/icr-vhl_ghid.pdf

Mititelu 2012 – I. Mititelu, *Leova, istorii în imagini*, Leova, 2012.

Пушкин 1950 – А.С. Пушкин, *Примечанияк „Цыганам”*, Москва, 1950.

Surse web

<http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&>

http://www.amac.md/public/files/usaidd/materials_lgsp/strategic_plans/cohort_2/12_lgsp_leova_ro.pdf

http://vaslui-turism.cjvs.eu/images/File/icr-vhl_ghid.pdf

³² Пушкин 1950, с. 19.

³³ *Strategia locală de dezvoltare 2015-2020*, p.155.

³⁴ *Strategia locală de dezvoltare 2015-2020*, p.155.

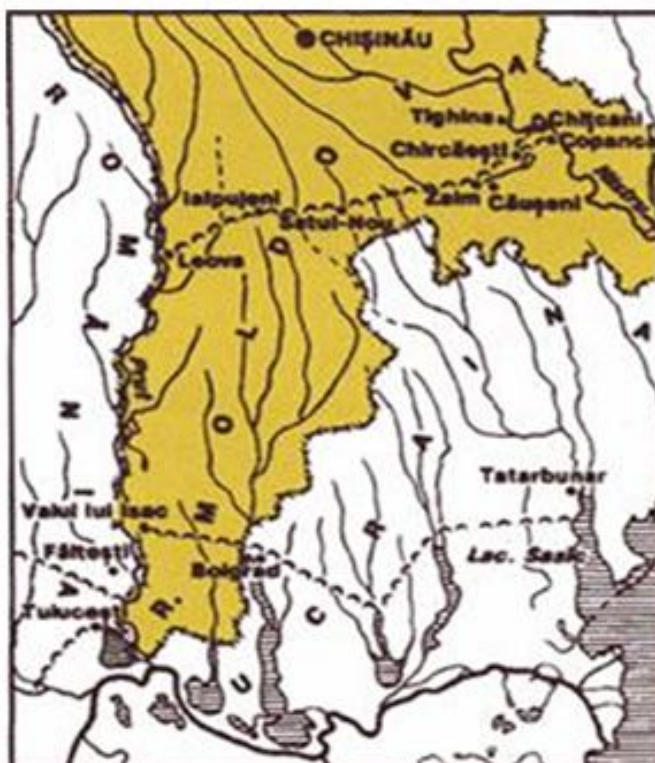

Fig. 1. Valul lui Traian

Sursa: <http://turism.gov.md/index.php?pag=atractii&opa=view&tip=cultural&id=48&start=10&I>

Fig. 2. Itinerarii cultural-religioase ale raionului Leova

Sursa: *Itinerarii cultural-religioase*, p. 179

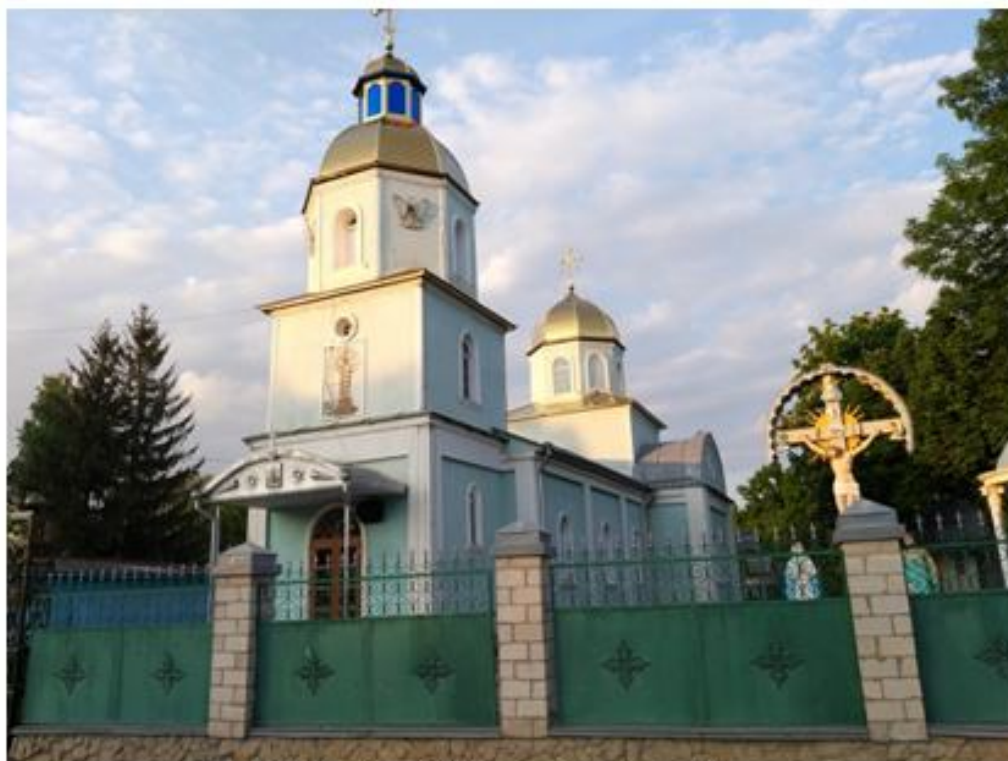

Fig. 3. Biserica „Sf. Parascheva”, orașul Leova
Sursa: Colecția autorului

GOYA ȘI DUCESA DE ALBA, CEA MAI CELEBRĂ POVESTE DE DRAGOSTE DIN LUMEA ARTEI SPANIOLE

Dr. Sorin Oane

Abstract: *Goya and the Duchess of Alba, the most famous love story in the Spanish art world. Could there have been a love between Goya and the Duchess of Alba? Possible. This relationship is considered today the most famous love story in the world of Spanish art. In the hierarchy of Spanish society, the Duchess of Alba came directly after the Queen; on the other hand, the painter had humble social origins. The Duchess of Alba was one of the most compelling women in Spain, and she became Goya's most famous model. They split a social divide. But if Goya didn't exist, today no one would know about her. The genius overcame the nobility. But the short relationship between the two generated the most beautiful (possible) love story in the Spanish art world.*

Cuvinte cheie: Goya, ducesa de Alba.

Keywords: Goya, Duchess of Alba.

Ducesa de Alba. Pe numele „întreg”: Doña María del Pilar Teresa Cayetana de Silva Álvarez de Toledo e Silva Bazán, decimo tercera duquesa de Alba de Tormes, decima prima duquesa de Huéscar, sexta duquesa de Montoro, octava condesa-duquesa de Olivares, decima prima marquesa del Carpio, decima tercera marquesa de Coria, noua marquesa de Eliche, decimo secundă marquesa de Villanueva del Río, sexta marquesa de Tarazona, marquesa de Flechilla y Jarandilla, decima prima condesa de Monterrey, decimo curta condesa de Lerín, decimo tercera condesa de Oropesa, decimo cuarta Condestablesa de Navarra, decimo segunda condesa de Galve, decimo cuarta condesa de Osorno, jure duquesa de Galisteo, decimo primera condesa de Ayala, noua condesa de Fuentes de Valdepero, condesa de Alcaudete, condesa de Deleitosa, señora del estado de Valdecórneja, señora de las baronías de Dicastillo, San Martín, Curton și Guissens.

Pe numele scurt: Maria del Pilar Teresa Cayetana de Silva Alvarez de Toledo, a 13-a ducesa de Alba, titlul obținut în 1776 la moartea bunicului ei. Și mai pe scurt: ducesa de Alba (căci așa va rămâne în istorie), a fost cea mai renumită doamnă a nobilimii spaniole la sfârșitul secolului al XVIII-lea. După regina Spaniei era prima doamnă a regatului!

Ducesa de Alba și soțul ei (pictați de Goya)

Născută în 1762, copil unic al ducelui și ducesei de Huescar, a fost înconjurată în palatele familiei, de numeroase servitoare, curteni, guvernatoare și mășcărici. Tatăl ei a murit pe când ea avea doar 7 ani. Bunicul ei, Fernando de Silva, cel de-al 12-lea ducele de Alba, era renumit pentru aroganța lui. Maria era unicul ei moștenitor. El este însă cel care a vegheat asupra educației ei, care a fost una umanistă, solidă, dar și ... neconvențională. Disperarea bunicului pentru asigurarea continuității familiei a făcut ca fetița să fie căsătorită la 13 ani cu ducele de Villafranca, care avea 19 ani. Mirele a luat numele, mult mai celebru, de Alba. Tânăra s-a dovedit incapabilă însă de a asigura un moștenitor casei de Alba. Psihologii secolului XX au diagnosticat-o ca fiind infantilă, frigidă, labilă și narcisistă. Era extrem de capricioasă, pentru mulți insuportabilă cu toanele ei, total imprevizibilă și cu stări de spirit foarte schimbătoare. A rămas o copila răsfățată toată viața. Îi făcea plăcere să se joace cu bărbații și să îi facă să sufere și să pară proști. Unul dintre jocurile ei preferate era să flireze incognito cu seminariștii din Madrid.

Ducele de Villafranca, pe numele real Don Jose Alvarez de Toledo și Gonzaga, soțul ducesei, ar fi putut fi prim-ministru, adică cel mai puternic om din Spania, după rege. Dar, regina Maria-Luisa era mult mai puternică decât

flegmaticul ei soț, regele Carol al IV-lea, așa că ea a transferat puterea de la soț către amant, Manuel Godoy pe numele lui, un ofițer chipeș de 25 de ani (inițial a fost un simplu ofițer de gardă, devenit prin voința reginei ... duce de Alcudia și prim-ministru). Regina l-a preferat deci pe Manuel Godoy lui Alba. Pe 9 iunie 1796, ducele de Alba a murit, în Sevilla. Avea 40 de ani.

Văduva sa, pe atunci o fermecătoare femeie de 34 de ani, și care se afla pe culmile popularității, a decis să se retragă la una dintre moșiile familiei, cea din Sanlucar de Barrameda (în apropiere de Cadiz, Andaluzia), unde l-a invitat și pe Goya. Este evident că ea l-a sedus pe artist. Nu este clar de ce „a pus ochii pe el”. Singurul răspuns corect cred că ar fi acela că ducesa era o cabotină capricioasă. A făcut un joc crud cu marele artist. El a suferit, dar s-a resemnat, știind foarte bine diferența socială uriașă dintre ei. Ca să fim sinceri, Goya nu era chiar un nimeni. Era cel mai notoriu pictor al Spaniei. Regele însuși i-a făcut într-o zi favoarea de a-i cânta la vioară pentru a-și arăta bunăvoința față de el. A ajuns academician la 34 de ani, apoi prim pictor al Curții. Fiul poleitorului de rame avea chiar un echipaj propriu și o trăsură cu 4 cai. Participa la toate seratele ducesei de Alba. Are chiar pretenția de a da tonul în modă (a fost, se pare, printre primii spanioli care au adoptat moda jobenului). Are pretenția „nobilității”, ținând la particula „de” pentru numele său, Francisco de Goya¹. Dar dacă îmbrăcămintea lui este a unui aristocrat, trupul îi divulgă originile modeste. Este un personaj ciudat. Este sensibil la onoruri, dar își pictează suveranii ca pe niște bufoni somptuoși (vezi tabloul „*Familia lui Carol al IV-lea*”).

22 iulie 1802. Ducesa de Alba, femeia cea mai bogată și frumoasă din Spania, dar și una dintre cele mai libertine femei din epocă, dă o somptuoasă petrecere la Madrid, cu ocazia inaugurării noului ei palat. La festivitate participă o mare parte din nobilimea vremii. A doua zi, ducesa de Alba moare otrăvită de unul dintre invitați. Cine și de ce a omorât-o? Nu se știe nici astăzi. A existat, evident, zvonul că în spatele acestei crime ar fi stat însăși regina, invidioasă pe ducesă. Se zvonise că la sfârșitul anilor 1790, ea ar fi avut o aventură cu Manuel Godoy, amantul reginei. Cert este că ambele femei erau caractere puternice și își dominau soții prin vitalitate și voință². Oficial, anunțul a fost că a murit de tuberculoză și febradenga (o infecție provocată de un virus transmis de tânțari). În 1795, adoptase o fetiță, Maria de la Luz, dar titlul de al 14-lea duce de Alba a revenit unei rude, don Carlos Miguel Fitz-James Stuart (1794-1835) din familia Berwick, provenind din regele englez Iacob al II-lea Stuart³. Este începutul familiei Alba-Stuart ai cărei descendenți trăiesc și astăzi.

Foarte interesant, ducesa a lăsat o mică moștenire, suma de 10 reali, lui Javier, fiul pictorului.

Goya, pictor de curte sau unul care pătrunde în străfundurile conștiinței omenеști?

Francisco Jose de Goya y Lucientes s-a născut la data de 30 martie 1746, la Aragon, și a murit la 16 aprilie 1828, în Franța. Și-a dorit o carieră strălucită, râvnise la o viață de Curte. În 1780, a fost numit membru al Academiei de arte; în 1781 devine vicepreședintele ei, iar zece ani mai târziu, după moartea lui Francisco Bayeu (fratele soției sale și maestrul său), devine chiar președinte. La palat cunoscuse aceeași ascensiune. Pictor al regelui Carol al III-lea în 1786, devenea „*pintor de camara*” al monarhului moștenitor în 1789 (viitorul Carol al IV-lea) și primul pictor al acestuia după ce a devenit rege, adică după alți zece ani⁴.

Criticii de artă spun că Goya ar fi rămas probabil doar un artist al Curții spaniole, un pictor al serbărilor galante, la fel ca și alți colegi de breaslă ai acelei perioade, dacă nu s-ar fi îmbolnăvit. O afecțiune misterioasă i-a răpit la un moment dat auzul, pe când avea 46 de ani (1792), ceea ce l-a eliberat de convențiile picturii oficiale și i-a permis o serie de incursiuni extraordinare în străfundurile misterioase și zbuciumate ale sufletului omenesc. O echipă de experți americani de la Școala de Medicină a Universității din Maryland (S.U.A.), au ajuns la concluzia că artistul ar fi avut o boala autoimună denumită „*sindromul Susac*”, o maladie rară, în care sistemul imunitar al pacientului atacă vasele de sânge din creier, reținând urechea internă. Departele de Europa dezlanțuită în conflicte și războaie, Goya nu mai aude sunetele lumii reale și se închide în culorile și formele lumii sale imaginare, populată de monștri și făpturi înfricoșătoare. Artistul, care cu ani în urmă bucurase Curtea Regală cu tablourile lui liniștite, avea să zugrăvească forme tenebroase, chipuri chinute și coșmaruri. Mărturie stau încă mulțimea de gravuri și picturi precum „*Doi bătrâni mâncând supă*” sau „*Saturn devorându-și copiii*”...⁵. În mod cert, boala a influențat starea psihică a pictorului. Surd, cu imaginația bătută de viziuni infernale, Goya descoperă abia acum adevărata față a Spaniei. În opinia unor specialiști, abia atunci s-a născut adevăratul geniu al lui Goya.

¹ Paler 1986, p. 166.

² Hagen 2003, p. 350.

³ Rylance 2001, p. 114-116.

⁴ Florea 1970, p. 36.

⁵ Țințăreanu 2017, online.

Goya, autoportret din 1795

În 1771, Goya s-a căsătorit cu Josefa Bayeu y Subias. Nu știm multe despre ea, căci Goya nu a menționat-o de prea multe ori în scrisorile sale. De la ea nu a rămas nici o epistolă, fiind, probabil, analfabetă. Ar fi avut 20 de sarcini și ar fi avortat de multe ori. Doar un singur copil, un băiat, a reușit să ajungă la vârsta adultă⁶. După ce îi moare soția, în 1819 (Josefa era sora mai mică a maestrului său, Francisco Bayeu), își cumpără o casă lângă Madrid, pe care, ironic o denumeste „Quinta del Sordo” („Casa Surdului”). Acolo, izolat de lume, trăind doar cu amanta sa, Leocadia Weiss, crează opere din ce în ce mai dramatice și mai deprimante, care la un moment dat capătă chiar accente macabre. Peste cinci ani, Goya se mută la Bordeaux, unde își va găsi sfârșitul.

Numele pictorului Francisco de Goya a fost înconjurat de numeroase legende care-l creionează ca un personaj foarte pitoresc și aventuros, care ura ipocrizia și care iubea în schimb cu patimă natura și viața. A fost acuzat de infidelitate, de cinism, de faptul că era capricios și certăreț, însă se pare că, de fapt, era un adevărat țăran aragonez, un „baturro” aspru, energic, încăpățânat, „un diavol cu o inima de înger”, cum l-a definit plin de admirație servitorul său, un bătrân grădinar care l-a slujit până la moarte.

Mărturii ale unei posibile relații între Goya și ducesa de Alba. 1) O ședință neobișnuită de ... machiaj. Artistul și ducesa s-au întâlnit pe când aceasta era adolescentă. Ducesa de Alba l-a vizitat într-o zi (anul nu este cunoscut) pe Goya în studioul său și l-a întrebat pe artist dacă vrea să o ... machieze. „*Cu siguranță această lucruri este mult mai plăcut decât să pictezi pe pânză!*”, i-a scris Goya unui prieten. A fost o solicitare neobișnuită, dar se potrivea cu reputația ducesei, care era extrem de atrăgătoare, dar și răsfățată, egocentrică și provocatoare. După cum a menționat un francez: „*Când trece ea pe stradă, toți alergau la fereastră să o vadă...!*”. Era ca un star de cinema, care ocupa tot ecranul. După unii istorici, episodul de machiaj a avut loc probabil în 1795. Ducesa ar fi avut atunci 33 de ani.

2... și două tablouri

Primul tablou: „Ducesa Albă”. Am spus deja, în 1792, Goya a suferit de o boală ciudată care i-a redus parțial auzul. Boala s-a agravat însă în 1795. Se pare că ducesa l-a îngrijit pe artist cu multă devoțiune. Portretul pe care artistul îl face în 1795 („Ducesa Albă”) este modalitatea prin care Goya a ținut să-i mulțumească pentru prietenia ei. Dedicția este clară; la picioarele ducesei, pe nisip, scrie: „*Pentru Ducesa de Alba, Fr. de Goya, 1795*”. Este primul portret în mărime naturală al ducesei. Văzută din picioare, pe un fundal convențional, grațioasă, suplă, elegantă, dar într-o atitudine țeapănă, de păpușă neanimată. Goya a păstrat tabloul, nedespărțindu-se de el. Brățara ei, de la încheietura mâinii, îi poartă și inițialele (FG). Este clar că Goya a vrut să arate asta posterității. Ducesa are o expresie sinceră, accentuată de sprâncenele ridicate și de părul creț care-i încadrează fața. Paleta de culori este redusă la câteva culori, alb și roșu, plus negrul părului, peisajul este gol și simplitatea cadrului poate reprezenta sinceritatea prieteniei lor. Ducesa Albă este aici „*doamna cu câinele*”. Este un motiv al picturii engleze a epocii, vezi Romney, Gainsborough sau Reynolds. Cu siguranță, Goya știa de asta. În 1790, el a copiat câteva gravuri ale lui John Flaxman și, într-un fel, era introdus într-ale neoclasicismului.

⁶ Lunday 2018, p. 74.

Tot în 1795, Goya a pictat-o pe ducesă necăjindu-și bona, apoi a pictat-o pe Maria de la Luz, micuța fetiță negresă pe care ducesa a adoptat-o, jucându-se prin casă cu un băiat. Aceste tablouri sugerează clar că pictorul era un intim al familiei Alba.

Francisco de Goya, „Ducesa Albă” și detaliu

Al doilea tablou „Ducesa Neagră”. În 1797, Goya a pictat-o din nou pe ducesă, îmbrăcată într-o superbă rochie de dantelă neagră, ușor senzuală și seducătoare, ca o maja plină de sănătate și de temperament. Portretul acesta a fost pictat, aproape sigur, în timpul șederii lui Goya la Sanlúcar și a rămas în posesia ducesei. Ducesa avea 35 de ani și era, probabil, cea mai frumoasă femeie din Spania acelor vremuri, mult mai faimoasă decât rivalele ei, ducesa de Benavente și regina Maria-Louisa.

Cum s-a ajuns aici? După moartea ducelui, Goya a urmat-o pe ducesă la moșia ei din Sanlúcar. Artistul a stat la moșie din iulie 1797 până în martie 1798, perioada în care a creat și cele mai intime portrete ale patroanei sale: fie pe când își facea siesta jucându-se cu fiica sa adoptivă, fie necăjindu-și menajera. În total 16 schițe și gravuri. Și un tablou, „Ducesa Neagră”.

Ducesa este îmbrăcată în costum de „maja”, o rochie la modă pentru aristocrația acelor vremuri. Ea s-a plasat astfel, de la început, în cadrul mișcării plebeiene care imita moda iacobină a Revoluției franceze. Era costumul femeii din popor. Pe cele două inele de la mâna dreaptă sunt scrise numele lor, Alba și Goya. Degetul arătător, cu inelul pe care e scris „Goya”, este întins spre piciorul drept, cu care ea pare să fi scris pe nisip, „Solo Goya”, „numai Goya”. Astfel, tabloul susține că doar Goya este important pentru ea.

Francisco de Goya, Ducesa „Neagră” 1797 și detaliu

Nu se cunoaște dacă dragostea lui Goya pentru ducesă a fost însă împărtășită de aceasta. Ducesa ar fi putut vedea relația lor diferit. Tocmai îngropase un soț pe care nu l-a iubit și, cu siguranță, nu era dispusă să intre într-o relație nouă, cel puțin nu cu un bărbat urât, surd, de 50 de ani, de naștere... „scăzută”. Poate că totul a fost doar un joc pentru ea, chiar de la început - un joc pe de o parte cu geniul artistului, iar pe de altă parte cu convențiile epocii. Pentru ea relația asta a fost o aventură, pentru el o catastrofă, atât ca bărbat, cât și ca „alpinist social”. Numele Alba și Goya pe degetele ducesei sunt dovezi ale intimității lui Goya cu modelul său. Inscripția de la picioarele ducesei a fost descoperită

abia în 1950. Goya ar fi acoperit însă cuvântul „solo”, probabil atunci când „aventura” cu ducesa s-ar fi încheiat. Figura rigidă a ducesei, cu chipul fără expresie, este totuși ca al unei persoane... necunoscute. Și o paranteză simpatică. Ducesa Albă și cea Neagră au fost expuse împreună, pentru prima dată, în 2004, în cadrul unei expoziții la Prado.

3) Și o supoziție: Ar fi putut fi ducesa modelul pentru cele două „Maja” ale lui Goya? Nu se va putea trece peste această poveste asta fără a aminti de încă un fapt, care vine să adauge ceva misterios și picant relației dintre cei doi. Este vorba de două capodopere ale pictorului, apărute în același an 1797, cunoscute sub numele de „Maja vestida” („Maja îmbrăcată”) și „Maja desnuda” („Maja dezbrăcată”), realizate la comanda prim-ministrului Spaniei, amantul reginei, Manuel Godoy. „La Maja desnuda” este unul din rarele nuduri din pictura spaniolă, și pentru că era prea senzual, iar goliciunea foarte explicită, Godoy a comandat și o versiune „îmbrăcată” a aceleiași picturi. Cele două picturi sunt considerate ca făcând parte dintre cele mai erotice portrete ale artei moderne. „Maja desnuda” este, de altfel, primul tablou al unui nud din istoria modernă a artei. Se spune că muza pentru această pictură ar fi fost... ducesa de Alba. Comportamentul lipsit de prejudecăți, setea de aventură, extravaganța finei aristocrate sunt destule motive pentru a crede asta. S-a crezut că operele în discuție au fost confiscate de către Godoy, în 1802, la moartea ducesei, când, se știe, o parte din averea ei a trecut în posesia acestuia⁷. Astăzi s-a dovedit însă că cel care comandase tablourile a fost Manuel Godoy și că femeia din cele două tablouri era Pepita Tudo, amanta prim-ministrului și viitoarea lui soție. În martie 1815, Goya a fost convocat în fața Inchiziției pentru a da explicații asupra celor două „Maja”, mai ales asupra celei dezbrăcate. Dar răspunsurile artistului nu s-au păstrat, așa că identitatea modelului a rămas necunoscută.

Concluzia? Ar fi putut fi o iubire între Goya și ducesa de Alba? Posibil. În 1797, Goya era însă însurat (din 1773) cu Josefa Bayeu (va muri în 1812). Goya îi spunea Pepa. Cu ea are șapte copii, însă doar unul supraviețuiește copilăriei, Xavier (născut în 1784), pentru care mărturisește de mai multe ori o afecțiune specială. La 50 de ani, în 1795, deja bătrân și atins de surditate, când picta portretul frumoasei și ușuraticii ducese de Alba, demonul pierzaniei îl împinge către o pasiune care va rămâne se pare, platonică, pentru că așa a vrut doamna⁸. În ierarhia societății spaniole, ducesa de Alba venea direct după regină; pe de altă parte, pictorul avea origini sociale umile. Îi despărțeau o prăpastie socială. Dar dacă nu ar fi fost Goya, astăzi nimeni nu ar ști nimic despre ea. Geniul a biruit noblețea. Dar, scurta relație dintre cei doi este considerată astăzi cea mai celebră poveste de dragoste din lumea artei spaniole.

Ducesa de Alba este de asemenea recunoscută în mai multe plăci din „Los Caprichos” și într-o singură gravură inedită, care pare să înregistreze o înstrăinare de artist. Stigmatizarea femeii iubite în „capricii” pare să fie efectul unei crude dezamăgiri, foarte explicabile de altfel, dacă se ține seama, atât de faptul că Maria del Pilar Teresa Cayetana era cu 16 ani mai tânără decât pictorul, cât și de caracterul nestatornic al ambilor protagoniști.

Deși mulți specialiști în istoria artei aduc destule dovezi care susțin neimplicarea celor doi într-o poveste de dragoste, vor fi probabil foarte puțini cei care vor accepta ca „mitul Goya - ducesa de Alba” nu este real. Potrivit unei cărți scrise de Manuela Mena, specialistă în Goya a Muzeului Prado (Madrid), relația celor doi nu ar fi depășit niciodată o anumită graniță. „Era vorba despre o diferență socială pe care el a încercat s-o depășească, însă ca artist, nu ca amant”, a declarat aceasta. În timp ce făcea cercetări pentru cartea sa, Mena a descoperit o scrisoare pe care ducesa o scrisese vărului ei, Carlos Pignatelli, și în care aceasta își exprima durerea produsă de moartea ducelui, soțul ei. Mena susține că ducesa nu s-a apropiat în această perioadă de Goya, ci l-a tratat ca pe oricare alt curtean, fie el doctor, bibliotecar sau majordom. Toate aceste dezvoltări, adunate în volumul „Ducesa de Alba, muza lui Goya: mit și istorie”, conduc spre ideea că portretele artistului „au scos ce e mai bun din subiectul său: o femeie atractivă, spectaculoasă, plină de putere, dar că artistul nu era îndrăgostit de ducesa”. Adevărată sau nu, iubirea celor doi a inspirat romane, filme și studii academice, iar cercetarea lui Mena este foarte puțin probabil să aibă puterea de a stinge speculațiile.

Bibliografie

Florea 1970 – V. Florea, Goya, București, 1970.

Hagen 2003 – Rose-Marie and Rainer Hagen, *What Great Paintings Say*, vol. 1, Koln, 2003.

Laneyrie-Dagen 2005 – Nadejje Laneyrie-Dagen, *Pictura. Din tainele atelierelor*, București, 2005.

Lunday 2018 – Elisabeth Lunday, *Viața secretă a marilor maeștri. Tot ce nu ți-au spus niciodată profesorii despre marii pictori și sculptori*, București, 2018.

Paler 1986 – O. Paler, *Un muzeu în labirint. O istorie subiectivă a autoportretului*, București, 1986.

Rylance 2001 – Keli E. Rylance, *Cayetana de Silva*, în „Dictionary of Artist's Models”, New York and London, 2001.

Țânțăreanu 2017 – C. Țânțăreanu, *Cercetătorii au risipit misterul bolii care l-a chinuit pe Goya*, în „Sănătatea buzoiană” din 5 mai 2017, online.

⁷ Florea 1970, p. 68.

⁸ Laneyrie-Dagen 2005, p.102.

160 DE ANI DE LA NAȘTEREA PICTORIȚEI BETTY SCHULLER (1860-1904)

Dr. Gudrun-Liane Ittu

Zusammenfassung. Vor 160 Jahren wurde Betty Schuller (1860-1904) geboren. Betty, die Tochter des bekannten Malers, Zeichenlehrers und Fotografen Ludwig Schuller (1826-1906) war die erste Siebenbürger Sächsin, die – wenn auch kurzfristig – eine Malschule im Ausland besuchte. Nachdem sie den ersten Zeichen- und Malunterricht von ihrem Vater erhalten hatte, reiste sie 1884 nach Graz, um an der Landschaftsschule der Zeichenakademie zu studieren. 1893 und 1897 waren für die Künstlerin bedeutungsvolle Jahre, da sie zunächst den ehemaligen Dörschlagschüler Robert Wellmann (1866-1946) kennenlernte, eine Bekanntschaft, die für sie anregend war, und danach den ungarischen Künstler Edvi Illés Aladar (1870-1958), ein plein air Maler, von dem sie sehr viel lernte. Betty Schuller, Pionierin der bildenden Kunst Südsiebenbürgens, entwickelte sich zu einer sehr sensiblen Landschaftsmalerin, die in ihrem kurzen Leben das Publikum mit zahlreichen Ausstellungen erfreute.

Cuvinte cheie: Transilvania, Sighișoara, deschizătoare de drumuri, artă plastică, pictoriță, peisaje.

Schlagwörter: Südsiebenbürgen, Schässburg, Pionierin, bildende Kunst, Malerin, Landschaften.

În numărul din septembrie 1909 a revistei brașovene „Die Karpathen“, Friedrich Schuller, fratele vitreg al artistei Betty Schuller, a publicat o scurtă biografie a defunctei, concluzia lui fiind aceea că: „Întreaga viață a lui Betty a fost istoria unei suferinți cumplite, deoarece deja din fragedă copilărie era chinată de dureri de cap, care au revenit mereu, până la sfârșitul ei prematur, îngrădindu-i atât dorința de a crea, cât și interesul pentru tot ce era bun și frumos”¹.

Betty, fiica cunoscutului pictor, profesor de desen și pionier al fotografiei, Ludwig Schuller (1826-1906)², s-a născut la 11 martie 1860, la Sighișoara.

După mijlocul secolului al XIX-lea, doi importanți artiști și profesori, Ludwig Schuller și Carl Dörschlag (1832-1917), primul din Carintia, iar al doilea din Mecklenburg, se stabiliseră în Transilvania, unde, în calitate lor de profesori de desen, au reușit să reformeze învățământul artistic din gimnaziile evanghelice și să îndrume tineri talentați spre studii la instituții de profil din străinătate. Ludwig Schuller, care studiasse la Academia de Artă din Viena (1845) și la cea din Paris (1850-1851), a funcționat, din 1857 până la pensionare, la gimnaziul din Sighișoara, iar Carl Dörschlag, care, cu studii la Academia de Artă din Berlin, a venit în 1862 ca profesor la Reghin, s-a mutat în 1867 la Mediaș unde a predat până în 1871, iar apoi, până la sfârșitul carierei, a funcționat la liceul evanghelic din Sibiu. Ambii profesori nu au sprijinit numai băieții talentați la desen, ci le-au pregătit și pe fiicele lor, pe Betty, respectiv Anna, care, la rândul lor, au urmat studii de artă în străinătate, fiind apoi pictorițe și graficiene apreciate în mediul german din Transilvania.

Tinerețea și devenirea artistică. Betty a beneficiat de primele îndrumări artistice de la tatăl ei, căruia i-a oferit o mână de ajutor și în atelierul fotografic. Din cauza sănătății precare, a trebuit să renunțe la preocupările artistice, pe care le-a reluat abia în 1878. La vârsta de 24 de ani, a plecat la Graz, în Austria, pentru a studia la secția de peisaj de la Academia de Desen (*Landschaftsschule der Zeichenakademie*). Nu știm din ce motiv a părăsit instituția după un an de zile, probabil tot legat de starea de sănătate, căci profesorul de peisaj, Hermann baron von Königsbrunn (1823-1907), i-a dat referințe foarte bune, laudând „hărnicia exemplară și realizările remarcabile” ale studentei sale.

În ciuda faptului că, la momentul respectiv, femeile-artist nu mai reprezentau o curiozitate în Europa Centrală și de Vest, pregătirea lor se deosebea mult de cea a artiștilor bărbați, deoarece li se interzicea frecventarea studiilor academice de lungă durată. Ele trebuiau să se mulțumească cu așa-zisele academii pentru doamne, *Damenakademien* unde, dacă aveau noroc, puteau fi instruite de un profesor renumit care, pentru a-și îmbunătăți situația financiară, preda și în cadrul acestor instituții. Era o lege nescrisă ca femeile să se pregătească în pictura de flori sau de peisaj, genuri considerate facile, în timp ce bărbații abordau genurile serioase, precum scenele istorice sau portretul.

Betty Schuller a făcut, într-o oarecare măsură, pionierat, ea fiind prima săsoaică (germană din Transilvania) care a îndrăznit să se îndrepte spre o școală de artă din străinătate, cu gândul de a deveni artistă profesionistă. Exemplul ei a fost urmat de mai multe tinere din sudul Transilvaniei. Sibianca Hermine Hufnagel (1864-1897) a studiat între 1885 și 1887 la Viena și apoi, între 1889-18891, la München, la Academia pentru doamne a Asociației Artistelor (*Damenakademie des Künstlerinnenvereins*). Molly Marlin-Horn (1865-1954), din Sebeș, a obținut diploma de profesoară de desen la Budapesta și s-a perfecționat din 1902 la München și Berlin, Anna Dörschlag (1869-1947), fiica profesorului Carl Dörschlag, a deschis în 1898, la Sibiu, o școală particulară de artă pentru amatori (*Privatschule für Liebhaberkünste*), iar din 1904 până în 1908 s-a pregătit la Berlin în pictura peisajului, iar la München în cea de portret.

¹ Schuller a 1909, p. 679-681.

² Schuller b 1909, p. 619-628.

Lotte Goldschmidt (1871-1925), fiica unui aurar din Braşov, a frecventat, începând din 1890, şcoli private de artă din Viena, München şi Paris, în timp ce Mathilde Roth-Berner (1873-1934), fiica eruditului preot din Daia (judeţul Sibiu), dr. Johann Roth, a urmat mai întâi cursurile unei şcoli profesionale pentru femei la Viena (*Frauenerwerbsvereins*), iar apoi, între 1894 şi 1897, a studiat la München, la Academia de Artă a Asociaţiei Artistelor (*Damenakademie des Künstlerinnenvereins*).

Influenţele receptate. În ciuda faptului că Betty a petrecut numai un an de zile la Academia din Graz, progresele făcute au fost remarcabile. Lucrările din acea perioadă se caracterizează printr-o redare acritică, aproape fotografică a motivului, manieră de care s-a distanţat în timp în favoarea unei abordări mai libere şi sintetice.

În 1893 Betty l-a cunoscut pe Robert Wellmann (1866-1946), un fost elev al profesorului Dörschlag, care se bucura deja de recunoaştere internaţională. Artistul se afla la Sighişoara, unde organizase o expoziţie personală. Întâlnirea celor doi artişti a fost una fastă, deoarece Wellmann a încurajat-o şi îndrumat-o pe Betty, mai ales în privinţa picturii în ulei. Perioada de muncă intensă a lui Betty, care a urmat după această întâlnire, a fost întreruptă brusc de o nouă precaritate a stării ei de sănătate, care a durat mai mulţi ani.

În 1897 a avut loc o altă întâlnire importantă pentru Betty, anume aceea cu artistul maghiar Edvi Illés Aladar (1870-1958), un pictor peisagist, care, în 1903, a devenit profesor la Academia de Artă din Budapesta. Edvi Illés Aladar a călătorit în repetate rânduri în Transilvania, pentru a immortaliza, în acuarelă, în manieră impresionistă, locuri pitoreşti din natură sau din oraşele medievale. Artista, impresionată de arta tânărului maghiar, i s-a alăturat în campaniile din zona Sighişorii, încercând să-şi însuşească atât tehnica picturii în acuarelă cât şi elemente ale impresionismului, ceea ce i-a permis să redea efectele efemere ale luminii şi culorilor cu multă sensibilitate³. Colaborarea cu Edvi Illés Aladar s-a desfăşurat pe parcursul mai multor ani, pe perioada verii, atunci când acesta se muta în Transilvania. După Sighişoara şi împrejurimi, centrul de interes al artiştilor s-a mutat la Sibiu şi în satele din apropiere, lucrările rezultate fiind prezentate într-o expoziţie organizată la Sibiu.

În 1898, înarmată cu lucrări pe care le considera reprezentative, Betty s-a îndreptat spre cel mai important centru artistic din centrul Europei, München, cu intenţia de a cunoaşte noile direcţii din arta plastică şi de a fi primită în atelierul unui artist important. Această din urmă încercare nu au fost încununată de succes. Probabil nu-şi alesese bine momentul plecării în capitala Bavariei, deoarece acolo vremea reveriilor romantice şi a impresionismului trecuse, artiştii tineri optând pentru moduri mult mai îndrăzneţe de abordare plastică. În aceste condiţii, lucrările lui Betty, de mici dimensiuni, cu un aer romantic şi etalând subtile şi elegante armonii cromatice, păreau vetuste şi anacronice. În ciuda faptului că nu i s-au deschis porţile atelierelor vizate, toţi maestri care-i văzuseră operele o asigurau că se află pe drumul cel bun şi o sfătuiau să continue pictura *plein-airistă*, iar natura să-i fie „*model şi profesor*”. După eşecul suferit, Betty nu s-a descurajat şi s-a întors acasă. A urmat o ultimă perioadă de muncă asiduă, înainte ca boala să-o ţintuiască la pat pentru mai mulţi ani. A murit la 8 august 1904, la Sighişoara, fiind înmormântată în Cimitirul din deal.

Opera şi activitatea expoziţională. Opera artistei este formată din lucrări de mici dimensiuni, peisaje urbane, peisaje şi naturi statice cu flori, care încântă privitorul atât prin fineţea şi acurateţea desenului, cât şi prin coloritul armonios. Betty a abordat motivele – monumente medievale pitoreşti, străduţe înguste şi întortocheate, colţuri romantice din oraşul natal, din Sibiu şi Braşov –, precum şi decupajele din natură cu afecţiune şi profesionalism. Foarte puţine lucrări din opera sa puţin voluminoasă au ajuns în colecţii publice. Muzeul Naţional Brukenthal din Sibiu, care păstrează cea mai reprezentativă colecţie de artă transilvăneană, deţine doar patru acuarele şi anume: o imagine a Capelei Sfântului Iacob, un monument dispărut din peisajul urban al Sibiului (nr. inv. XIII/9), una din strada Pempflinger (nr. inv. XIII/18), imaginea unei curţi vechi (nr. inv. XI/42), precum şi o casă ţigănească, înconjurată de multă vegetaţie (nr. inv. XI 940). Mai multe lucrări se găsesc în colecţia Muzeului de Istorie din Sighişoara, muzeu amenajat în pitorescul Turn cu ceas.

Ținând cont de timpul relativ scurt de care a dispus Betty pentru creaţie artistică, activitatea ei expoziţională poate fi considerată una remarcabilă. Profesorul Dörschlag, care nu s-a sfiit să critice dur atunci când era cazul, a găsit cuvinte de apreciere pentru expoziţia din luna mai 1898, organizată la Magazinul de obiecte de artă Ludwig Michaelis din Sibiu. „*Domnişoara Betty Schuller din Sighişoara a venit din nou cu mult admiratele-i acuarele. Publicul apreciază execuţia plină de afecţiune şi intimismul acestora, iar cunoscătorul de artă seriozitatea în rezolvarea problemelor, alegerea subiectelor şi concepţia artistică. Ambele categorii sunt încântate de aerul poetic pe care picturile ei îl emană*”⁴. Deoarece, la momentul deschiderii acestei expoziţii se ştia deja că artista intenţiona să călătorească la München pentru perfecţionare, profesorul i-a urât succes în a-şi însuşi „cum grano salis” ceea ce i se părea lui important în legătură cu arta modernă: „*adevăr/autenticitate, măreţia concepţiei, lărgheţea tratării şi subiectivitatea [...]*”, sfătuiind-o totodată „să

³ Mesea 2011, p. 216-218.

⁴ Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt (în continuare SDT) 1898, p. 499.

se ferească de acele rătăcirii pe care le cunoscuse arta în ultima vreme, de căutarea cu orice preț a senzaționalului și să-și păstreze *spiritul liber*“. Curând după revenirea din străinătate, Betty a expus din nou la Sibiu, iar cel care a comentat evenimentul artistic a fost, și de astă dată, profesorul Dörschlag. Cu ochiul cunoscătorului a perceput progresele făcute de artistă, constatând: „Între timp, hamica artistă a fost la München și, chiar dacă nu a devenit învățăcelul unui mare maestru, așa cum își propusese [...], noile ei lucrări demonstrează că această ședere nu a rămas fără urmări care vor dăinui în opera sa. Concepția este mai largă, tehnica s-a simplificat, iar cromatica este adevărată⁵. În ianuarie 1900, artista prezenta cea mai recentă lucrare a ei intitulată „Curtea parohială din Cîsnădie“ la librăria Seraphin din Sibiu⁶. Era un obicei al vremii ca artiștii și fotografii să arate publicului cele mai noi realizări în incinta unui magazin sau în vitrina acestuia. Tabloul a fost comentat în presă de profesorul Dörschlag, care atribuia progresul constant al artistei „fructuoasei colaborări cu sensibilul pictor [Illés]”.

Aprecieri postumă. În necrologul neasumat prin semnătură și publicat în cotidianul Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt din 16 august 1904, arta lui Betty Schuller este prezentată după cum urmează: „a pictat cu precădere peisajul transilvănean, surprinzând cu acuratețe, cu ajutorul creionului și a penelului, trăsăturile caracteristice ale acestuia. Artista a evitat stridențele, astfel că fiecare dintre tablourile ei încântă prin armonii cromatice”.

În 1905, la împlinirea unui an de la moartea artistei, filiala din Sighișoara a Asociației Sebastian-Hann (Ortsgruppe Schässburg des Sebastian Hann-Vereins für heimische Kunstbestrebungen⁸) a organizat, în sala mare a Școlii de fete, o expoziție comemorativă Betty Schuller. Pe simeze se aflau peste 100 de acuarele din toate perioadele de creație ale defunctei. În anul următor, artista era omagiată de aceeași asociație artistică prin tipărirea albumului „Alt Schässburg“ (Sighișoara veche), ce conținea cinci cărți poștale color cu imagini din vechiul burg: Turnul Dogarilor, Strada Tumului, Turnul Croitorilor, Turnul cu ceas și un rând de case vechi. În decursul anilor, Sebastian Hann-Verein a mai editat câteva serii de cărți poștale după acuarelele de Betty Schuller.

Concluzii. Pentru istoria artei transilvănene, Betty Schuller este un nume important, deoarece, într-un timp în care profesionalizarea femeilor era abia la început, a fost deschizătoare de drumuri. A dorit foarte mult să fie artistă plastică, fapt pentru care a plecat la studii în străinătate. Exemplul ei a fost urmat de un întreg „pluton” de tinere talentate, care și-au transformat darul în sursă de venit, câștigându-și astfel independența economică. Betty este de asemenea un exemplu de hărnicie, hotărâre și voință, care și-a dedicat puținele momente bune din viața creației artistice. Lucrările sensibilei și subtilei artiste, o Heimatmalerin (pictoriță a peisajului de acasă) par excellence au rămas atractive și pentru privitorul de azi, iar cele afirmate de profesorul Dörschlag în urmă cu peste 120 de ani și-au păstrat valabilitatea.

Bibliografie

- Mesea 2011 – I. Mesea, *Peisagiști din sudul Transilvaniei între tradițional și modern. Sfârșitul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XX-lea* (Bibliotheca Brukenthal LIII), Sibiu 2011.
- Schuller 1909a – F. Schuller, *Aus dem Leben Betty Schullers*, în *Die Karpathen*, II. Jg., erstes Septemberheft 1909, Heft 23.
- Schuller 1909b – F. Schuller, *Ludwig Friedrich Schuller*, în *Die Karpathen*, II. Jg., erstes Augustheft 1909, Heft 23.
- SDT - Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt.
- SDT 1898 – C.D.[Carl Dörschlag], *Ausstellung Betty Schuller*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 7420, 13 mai 1898.
- SDT 1899 – C.D., *Betty Schuller-Ausstellung*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 7813, 29 august 1899.
- SDT 1900 – C.D., *Heimische Kunst*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 7930, 17 ianuarie 1900.
- SDT 1904a – Betty Schuller †, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 9318, 16 august 1904.
- SDT 1904b – A. C. [Arthur Coulin], *Ein Verein für heimische Kunstbestrebungen*, în *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, nr. 9396, 16 noiembrie 1904.

Ilustrație: Imagini Sighișoara

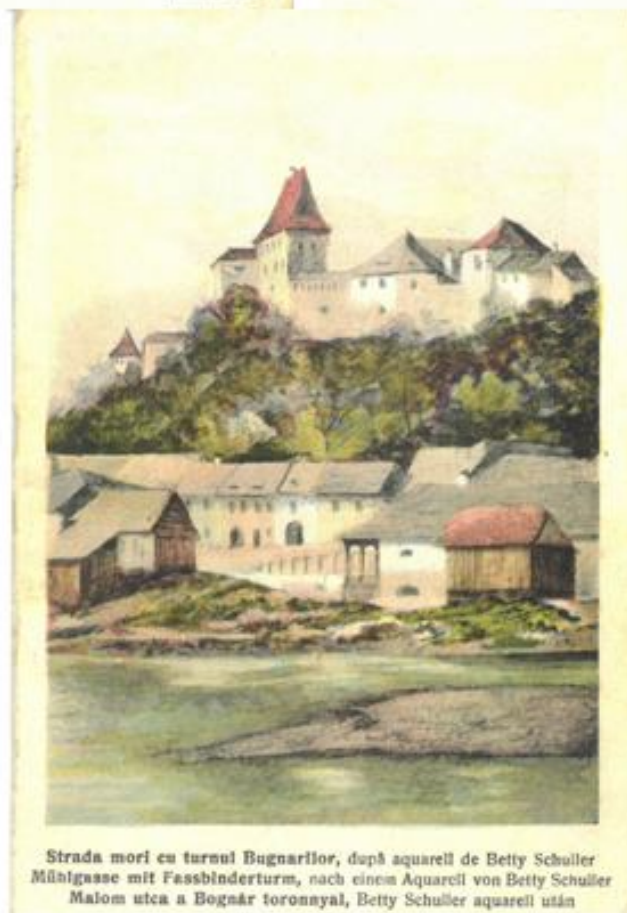
1. Turnul Croitorilor
2. Strada Morii
3. Sighișoara veche, grup de case

⁵ SDT 1899, p. 923.

⁶ SDT 1900, p. 50

⁷ SDT 1904a, p. 868.

⁸ SDT 1904b, p. 1250.

COMILLAS: NOTE ARISTOCRATE ȘI REPERE ARHITECTURALE INVADATE DE FANTEZIA LUI GAUDI

Mirela Maior

Motto: Cea mai importantă cerință
pentru ca un obiect să fie considerat frumos
este că îndeplinește scopul
pentru care a fost conceput
(Antonio Gaudi)

Abstract. Comillitas: Aristocrate Notes and Architectural References Invaded by Gaud's Fantasy. At the end of the XIXth century, Comillas, old fisher men village situated in the northern part of Spain, in the Cantabria community, is becoming a villegiatura destination for the Spanish nobility and it knows an amazing positive evolution. The promotor of this transformation is Antonio Lopez Y Lopez, Comillas marquis. The settlement is becoming flourishing and can be remark edthrough Art Nouveau buildings, and reference points , as for example :the aristocratic residence of Sobrellano Palace, The Palace of Almodovardukesor the Pontifical University Complex of Comillas. But the objective that is attracting, nowa days, the great est number of visitors is the famous residence of Maximo Diaz de Quijano: *Capricho El*, Antonio Gaudi's youth opera. Forone of his first master piece, the catalan architect is creating in Comillas one of the most eclectic and polychrome structures. Each element of the villa, both in the interior and the exterior gardens is thought and created by Gaudi around the movement of the sun as a defining element for the facades and spectacular interieours , with the sun flower leitmotif. Gaudi's fantasy and talent has also given Comillas the famous Portala Casa Moro, here on itssea-wally ou can hear the waters of the Caltabria sea.

Cuvinte cheie:Comillas, Antonio Lopez Y Lopez, *El Capricho de Gaudi*, Máximo Díaz de Quijano.

Keywords:Comillas, Antonio Lopez Y Lopez, *El Capricho de Gaudi*, Máximo Díaz de Quijano.

Comillas (*Cumyas* sau *Kombillas* sau *Cumbellas*) situat în partea nordică a Spaniei, aparținând comunității autonome Cantabria, era la începutul secolului XIX un mic sat de pescaria a cărui centru se rezuma doar la piața satului, cu biserica de sec XVII San Cristóbal, primăria de secol XVIII, precum și alte câteva clădiri în stil baroc. Din punct de vedere geografic, Comillas este situat în sudul Golfului Biscaya, la nordul lanțului paralel cu coasta, al Munților Cantabriei (cu cel mai înalt vârf Torre de Cerredo, 2.648 m) și spre est, la doar 50 km de superbul Santander. „Înghesuită între unele din cele mai înalte culmi muntoase ale Spaniei și marea Cantabriei, regiunea Cantabria reprezintă o combinație seducătoare de peisaje magnifice marcate de istorie”¹. „Pășunile bogate, animalele sătule și casele solide de piatră sunt semne distincte ale celei mai bucolice zone din Spania care te îmbie însă și cu plaje nisipoase și porturi de pescari”². Orografia zonei Comillas este caracterizată printr-un relief al dealurilor și pantelor: colina La Cardosa marcată de Universitatea Pontificală Comillas, colina Palacio de Sobrellano și cea de a treia cu Palacio de Coteruca. Străzile orașului sunt de fapt pante înguste pietruite, care coboară abrupt de pe aceste trei dealuri spre centrul medieval al orașului. În a doua jumătate a secolului XIX, în jurul localității s-a descoperit minereu de zinc și deși portul Comillas nu a fost niciodată port comercial din depozitele acestuia se expedia prețiosul minereu. Sfârșitul secolului XIX a adus însă, benefic pentru Comillas, o impresionantă evoluție prin transformarea așezării, într-o destinație de vilegiatură preferată de aristocrația vremii. și de turiști din diferite regiuni spaniole sau străine. Procesul s-a datorat în primul rând lui Antonio López y López (originar din Comillas) și prieteniei dintre acesta și regele Alfonso al XII-lea al Spaniei³. Inspirat, marchizul, a invitat prima dată în anul 1881 familia monarhului și suita sa, să-și petreacă vacanțele la reședința din Comillas. Sosirea din august 1881 a convoiului regal a fost minuțios pregătită printr-un efort continuu de luni de zile. „Dans le but d'améliorer les services de la villeavant la venue du roi, le marquis subventionna la construction de nouveaux parcs, jardins et ouvres urbanistiques, et finança l'édification de plusieurs ouvrages éphémères pour le bien-être de la famille royale, comme l'arc de triomphe, conçu par Cristóbal Cascante pour donner la bienvenue aux monarques”⁴. Într-un mod spectaculos, s-au instalat 30 de felinare care au fost iluminate cu lumină electrică, Comillas devenind prima localitate spaniolă cu iluminat electric stradal, la mai puțin de un an de la descoperirea remarcabilă a lui Thomas Alva Edison. În plus, Comillas a devenit simbolic pentru o zi și capitala Spaniei atunci când Alfonso al XII-lea a întâlnit Consiliul de Miniștri și pe generalii Pavia și Martinez Campos la Casa Ocejó, în vara respectivă, pe 5 septembrie. Pentru această ceremonie un tânăr catalan arhitect talentat pe nume Gaudi a fost solicitat să proiecteze un Kiosque destinat în special fumătorilor (de altfel, pe viitor Comillas va abunda de arhitectură cu aer și elemente de inspirație

¹ Dunlop 2010, p. 101.

² Dunlop 2010, p. 101.

³ https://es.wikipedia.org/wiki/Antonio_López_y_López

⁴ Le Caprice 2017, p. 11.

orientală). Ceremoniile deosebite au continuat în acea vară în Comillas și prin prezentarea regelui, a primei nave cu cocă de oțel sau prin a asista la inaugurarea Capelei-Pantheon. Regina și o parte a familiei regale, au rămas o perioadă mai lungă și au petrecut zile minunate în palatul conacului cu interioare modern renovate și s-au bucurat de „băile de valuri”, foarte în vogă la acea vreme, din Marea Cantabriei. Orașul evident a evoluat aproape exploziv, faima lui în rândul păturii înstărite a societății spaniole s-a focalizat uimitor, iar interesul pentru zonă a crescut consistent.

Antonio López y López⁵ era unul dintre cei mai puternici și influenți oameni de afaceri spanioli ai acelei perioade. S-a născut în 1817 în Comillas și a acumulat avere în Cuba implicat fiind în transport maritim și de sclavi (comerțul cu sclavi constituind un aspect în privința căruia există încă controverse și incertitudini) și a fost proprietar și fondator al companiei Transatlántica Española. La 3 iulie 1878 i-a fost acordat titlul de marchiz de Comillas de către regele Alfonso al XII-lea în semn de recunoaștere a meritelor sale. „Ezitantă și schimbătoare, viața politică spaniolă rămâne la suprafața societății”⁶. În anul următor, în luna iulie 1882, vizita regală s-a repetat de data acesta din suită făcând parte regina mamă Isabel a II-a și Infantele Paz și Eulalia. Încântarea membrilor familiei regale și a însoțitorilor acesteia s-a manifestat din nou prin prelungirea șederii în Comillas până în luna septembrie a celui an. Programul și activitățile desfășurate au acoperit o paletă diversificată, destinsă și atractivă și a contribuit zilnic la schimbarea percepției și interesului pentru așezarea de pe țărmul Cantrabic: înot și plajă, vizite în alte orașe din Țara Bascilor, petreceri la Casa Oteruca și Ocejó, celebrarea la Ayuntamiento Comillas a unor conferințe și demonstrații științifice privind aplicațiile electricității etc.

Concluzionând, aceste vizite regale au magnetizat atenția publică asupra zonei, în speță asupra localității Comillas iar dezvoltarea acesteia a explodat. Industriași înstăriți și aristocrați pretențioși au contribuit prin cerințele lor de confort, lux și apetență spre nou, la transformarea Comillas într-un vector al modernismului și nonconformismului ridicat la rang de virtute. Învecinat cu Santillana del Mar (vedeta artei romanice⁷) și San Vicente de la Barquera (mic sat pescăresc la origine), Comillas a ajuns treptat să le eclipseze. După decesul în anul 1983 al primului marchiz de Comillas urmează la succesiune fiul acestuia Claudio López y Bru (1883-1925) apoi în ordine succesorală Juan Antonio Güell y. López, al III-lea marchiz de Comillas (1925-1958), în prezent titlul fiind deținut de Juan Alfonso Güelly Martos⁸. De menționat că relațiile bune între casa regală spaniolă și reprezentanții aristocrației din Comillas s-au menținut, regele Alfonso al XIII-lea care și-a stabilit pe parcursul domniei reședința de vară nu departe, la doar 50 km, în Santander (în Palatul de vară Magdalena), a petrecut timp consistent în fiecare an și la Comillas. Există de exemplu, imagini păstrate, fotografii sepia ale vremii, în care apare regele instruindu-și nepotul, Infantele Alfonso de Borbón dos Sicilias, în timpul vacanței din vara anului 1910, să meargă pe bicicletă. Comillas a devenit în timp un loc privilegiat în Cantabria, de o frumusețe seducătoare conferită atât de poziționarea plajei și a portului dar și de ansamblul arhitectural de excepție deținut și regăsit în special în cartierele: Barrio Campios, Sobrellano și Paseo de Solatorre (în care se află majoritatea caselor marchizilor și cele mai reprezentative monumente), Quay, sau La Coteruca și Velecio.

Metamorfoza trecerii de la un sat de pescari la o destinație aristocratică și plină de lux a presupus transformări urbanistice și arhitecturale masive. Preferințele regale și elanul familiei de marchizi de Comillas au dus la apariția unor edificii monumentale care au schimbat total fizionomia locului și condițiile sociale de trai din zonă.

„În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, progresul din principalele ramuri industriale, mai ales în metalurgie, electrotehnică și chimie, datorită numeroaselor îmbunătățiri și invenții tehnice, a dus la o creștere uriașă a producției. Contradicțiile economice și sociale, s-au reflectat în numeroase curente artistice în care inițiatorii lor au adus inovații în cea ce privește obiectul artei, felul de exprimare artistică și tehnica întrebuintată, pentru a-și traduce mai direct propriile stări sufletești, de cele mai multe ori în opoziție cu concepția tradițională despre artă. În majoritatea cazurilor, creatorii de artă au o tendință reformatoare și merg în pas cu ritmul nou al vieții și cu cerințele ei”⁹.

Maestrul care a amprentat definitoriu Comillas și pe cale de consecință litoralul Cantabric, conferindu-i o notă puternică de apreciere și curiozitate a fost Antonio Gaudi (1852-1926). „Considerându-l arhitect, este doar un fel convențional de a spune. Înscriindu-se în largul curent al «Artei 1900», el a reușit, ca nici un alt artist din această mișcare cu caracter cvasiuniversal, să fie aproape cu totul original. Oricum, poate doar arhitectura indiană cu «spaima de vid» a sculptorilor care au decorat-o să se mai compare cu orgia barocă a elementelor sculpturale ce cotropesc pur și simplu întregul edificiu conceput de Gaudi, fantezia lui inepuizabilă, dovedită în lucrări, asociată cu o îndrăzneală ce-și află pendant poate doar în creația unui alt catalan, Dalí, conferă personalității acestui artist o aură de mare explorator în domeniul spiritului”¹⁰. Gaudi a conceput și realizat în Comillas:

⁵ https://es.wikipedia.org/wiki/Antonio_López_y_López

⁶ Vilar 2006, p. 72.

⁷ Dunlop 2010, p. 101.

⁸ <http://www.aytocomillas.es/comillas>

⁹ Golfin 1967, p. 114.

¹⁰ Florea 2001, p. 127.

El Capricho, (în prezent, punctul de atracție turistic numărul unu al orașului).

Portalaa Casa Moro (cunoscută și sub denumirea de *Poarta Păsărilor*).

Mobilierul din lemn care se află în Capela-Pantheonul marchizilor de Comillas.

Un *Kiosque*, în stil oriental, ridicat în incinta amenajată cu prilejul primei vizitei a regelui Alfonso al XII-lea la Comillas.

Industriașul Eusebi Güell și Joan Martorell, creatorul palatului Sobrellano, l-au introdus în cercul societății din Comillas pe tânărul dar promițătorul Antonio Gaudi, după ce i-au descoperit geniul atipic de tânăr arhitect totuși încă neexperimentat. Chiar dacă încă din perioada de studii în arhitectură făcuse dovada imaginației și profundelor consecințe ale acesteia, în 1883 Gaudi era doar un debutant, cu doar un proiect în portofoliu: Casa Vicens din Barcelona. Totuși, impresia pozitivă lăsată în urma colaborărilor anterioare, mobilierul din lemn din capelă și Kiosque-ul (amenajat în 1881 în stil oriental) l-au determinat pe Antonio López y López să-l recomande, avocatului Máximo Díaz de Quijano, cumnatul său, care l-a angajat pentru a concepe *El Capricho*. Avocatul Máximo Díaz de Quijano, pasionat de muzică și plante exotice ornamentale, făcea parte din pătura „*noilor bogăți*”, expresie care califica spaniolii întorși acasă, în locurile lor de origine, după ce au făcut avere în America. Sora sa Benita, era căsătorită cu Claudio Lopez, fratele marchizului Antonio López y López de Comillas. Talentat muzician amator, a compus diverse bucăți muzicale versificate de marele autor realist original tot din Cantabria: José María de Perada. În egală măsură, pasiunea sa pentru plantele din Lumea Nouă l-a determinat să aducă din America diferite specii pe care a dorit să le cultive în viitoarea grădină de iarnă a casei sale. Prin urmare sarcina lui Gaudi era cu atât mai provocatoare cu cât viitorul proprietar al lui *El Capricho* era un personaj cultivat, pasionat de sunet și natură, burghez celibatar bogat, cu o sensibilitate aparte, atât artistică, cât și din punct de vedere al sănătății greu încercate de clima și condițiile de trai de peste Atlantic. A existat (în special în a doua parte a secolului XIX) în Cantabria, cutuma ca noul val de îmbogății reîntorși în locurile natale, să aducă odată cu ei gustul pentru lucruri, locuințe, obiceiuri luxoase, exotice și colorate, care au reflectat din plin opulența dobândită grație aventurii lor coloniale. Gaudi prinde din zbor aceste idei și concepe *El Capricho* ca o casă care să impresioneze. „*Ea trebuia să demonstreze bogăția proprietarului, de aceea vila Quijano este un clar exemplu de acest fel prin aspectul său exterior policrom și original*”¹¹. Conceptul care a stat însă la bază a fost acela de a urmări și valorifica lumina solară în fiecare moment al zilei, a proiectat o compartimentare extrem de bine gândită a încăperilor, în funcție de mișcarea soarelui, și utilitățile acestora în diferite momente și conjuncturi ale zilei, anotimpurilor etc., amplasând spațiile cel mai importante ale casei și cele mai puțin intime pe fațada principală. Finalitate esențială era ca aceasta să afișeze poziția socială a proprietarului. Se pot aminti câteva din elementele de concepție care au conferit tușe puternice de originalitate, fantezie creativă dar și de funcționalitate precum ar fi:

Armonia geometrică și cromatică a miilor de bucăți de azulejos (pătrate cu latura de 15 cm) care au fost intercalate cu bucăți de cărămidă.

Lait-motivul casei: soarele, mișcarea și puterea lui stimulativă.

Fabricarea de azulejos având ca modele flori și frunze de floarea-soarelui și amplasamentul decorativ al acestora atât pe fațadă cât și pe Turnul Mirador.

Țiglele și cornișele colorate.

Utilizarea culorilor puternice, sugestive, cu impact puternic ca de exemplu: verde, galben, roșu intens, cărămiziu, contrastând cu cea monotonă a pietrei din pilonii robuști ai coloanelor de la intrarea pe casa scărilor.

Ferestrele muzicale care prin mișcarea obloanelor și curentul de aer ce pătrundea între sticlele geamurilor sonorizau plăcut asemenea unei melodii.

Turnul Mirador (care a fost construit pe structură de fier și sus cu decorațiuni din fier forjat) a cărui necesitate a apărut din dorința de a se putea vedea marea, deoarece poziționarea vilei nu permitea acest lucru din curte, de la ferestre sau de pe terase.

Plafoanele remarcabile din lemn, (de tip caissons), formate din mii de pătrate, dreptunghiuri, romburi, etc. ornate cu modele florale și adaptate utilității sau umidității fiecărei încăperi.

Vitrăliile și simbolistica lor.

Grădina de iarnă.

Amestecul de culori și materiale utilizate atât în interior cât și în exterior, care frapează uluiesc și cuceresc de la prima privire.

Din păcate Máximo Díaz de Quijano a murit în 1885 fără avea posibilitatea și încântarea să se bucure de casa sa, *El Capricho* (vila de Quijano), de frumusețea, originalitatea, exotismul arhitectural, confortul, utilitatea și luxul pe care aceasta i le-ar fi putut oferi. Ea a rămas moștenire surorii sale Benita, cumnata primului marchiz de Comillas. Descendentul acesteia a întreprins, în anul 1914, o serie de lucrări complet inadecvate acoperind grădina de iarnă cu o placă enormă și înlocuind țiglele din ceramică cu altele din materiale comune și inestetice. În timpul și după războiul civil,

¹¹ Le Caprice 2017, p. 28.

vila a căzut în uitare, cunoscând un proces de profundă degradare. „Abia în anul 1975, primăria din Reus, orașul natal al lui Gaudi, a propus un proiect de relocare a acesteia dar nu s-a putut realiza din cauza dificultăților diverse întâmpinate”¹². Casa s-a deteriorat continuu, dar, din fericire, în anul 1977 Pilar Güell Martos, ultimul descendent al lui Díaz de Quijano, a vândut casa antreprenorului Antonio Díaz, care, în anul 1988, a început lucrările de restaurare, a căror finalitate a culminat cu transformarea, în 2009, după mult efort, a edificiului, în muzeul minunat de astăzi.

„Avangardist pentru epoca sa, Gaudi a imaginat și realizat un edificiu plin de vitalitate, care grație asocierii de concepte funcționale și a ideilor plastice inovatoare a devenit un manifest arhitectural”¹³. Comillas este însă înnobit și de aportul arhitectural de valoare, adus de alți mari artiști catalani dintre care se pot aminti:

Joan Martorell, care construiește între anii 1882 și 1888 *Palatul Sobrellano* devenită reședința marchizilor de Comillas¹⁴.

Lluís Domenech i Montaner-cunoscut ca cel care a conceput în bronz originala poartă a Universității Pontificale Comillas. (cunoscută și sub denumirea de *Poarta Virtuții*)¹⁵ și care impresionează din prima clipă, atunci când există intenția de a urca dealul străjuit de alei magnifice cu platani pentru a ajunge la Universitate. În sediul acestei clădiri funcționează în prezent și Fundația Comillas un remarcabil centru de studiu al limbii spaniole pentru studenți cu preponderență străini și partea muzeistică a clădirii poate fi descoperită printr-o vizită autorizat ghidată¹⁶.

Lluís Domenech i Montaner concepe în onoarea lui Joaquin delPiélagu, (ginerel marchizului de Comillas) și o lucrare modernistă intitulată: *Fântâna cu trei jeturi de apă*¹⁷ și renovează în 1893 *fațada modernistă a cimitirului Comillas*¹⁸.

Cascante și Domenech i Montaner- ridică cu fața spre mare, în 1890, *Monumentul marchizului de Comillas*.

Josep Limona i Bruguera este cel care completează fațada cimitirului cu o sculptură frumoasă din marmură, intitulată *Îngerul exterminator* (1895.)¹⁹. Aceasta este situată în una din ruinele bisericii gotice medievale²⁰.

Joan Martorell împreună cu Lluís Domenech i Montaner supraveghează lucrările la clădirea Universității Pontificale și îi decorează fațada în anul 1892²¹.

Joan Martorell concepe și construiește *Capela-Pantheon*, (în mijlocul unei pajiști cu arbori seculari), operă neogotică, care conține în interior piese de mobilier realizate de Antonio Gaudi²² și unde sunt înmormântați marchizul și membrii ai familiei acestuia.

Bibliografie

- Dunlop 2010 – F. Dunlop, *Spania*, București, 2010.
Golfin 1967 – M.N. Golfin, *Istoria Artei*, București, 1967.
Florea 2001 – V. Florea, *Dicționar de artă universală*, București, 2001.
Le Caprice 2017 – Le Caprice, Dosde Publishing, Barcelona, 2017.
Vilar 2006 – P. Vilar, *Istoria Spaniei*, București, 2006.
https://es.wikipedia.org/wiki/Antonio_López_y_López
<http://www.aytocomillas.es/comillas/>
<https://fundacioncomillas.es/GBR/d/1/Comillas-Foundation/Meet-the-Foundation>
<https://ro.vnexpresstravel.com/comillas-unul-dintre-cele-mai-frumoase-orase-din-cantabria>

¹² Le Caprice 2017, p. 23.

¹³ Le Caprice 2017, p. 20.

¹⁴ Le Caprice 2017, p. 14.

¹⁵ Le Caprice 2017, p.15.

¹⁶ <https://fundacioncomillas.es/GBR/d/1/Comillas-Foundation>.

¹⁷ Le Caprice 2017, p. 15.

¹⁸ Le Caprice 2017, p. 15.

¹⁹ Le Caprice 2017, p. 15.

²⁰ [https://es.wikipedia.org/wiki/Comillas_\(Cantabria\)](https://es.wikipedia.org/wiki/Comillas_(Cantabria))

²¹ Le Caprice 2017, p. 15.

²² Le Caprice 2017, p. 15.

Fig. 1. Universitatea Pontificală și sediul actual al Fundației Comillas

Fig. 2. El Capricho (vila Quijano)

Fig. 3. Statuia lui Antonio Gaudí / Comillas

Foto 4. Orașul Comillas – vedere de ansamblu

ASPECTE DIN CORESPONDENȚA PURTATĂ DE CATON THEODORIAN CU PETRE LOCUSTEANU (1912-1916)

Monica Lazăr

Abstract. *Aspects of the correspondence carried by Caton Theodorian with Petre Locusteanu (1912-1916).* I have selected from the "Caton Theodorian" Fund, which is preserved at the National Museum of Romanian Literature in Bucharest, 13 documents, more specifically postcards from the category "sent correspondence", which illustrate a close friendship between C. Theodorian (1871-1939) and P. Locusteanu (1883-1919), in an epoch marked by political unrest and military censorship (December 1916). This literary correspondence brings to light two personalities: the playwright and prose writer C. Theodorian on the one hand and P. Locusteanu on the other hand, editor-in-chief of the "Flacăra" magazine, "sub-director of theaters", "journalist at the Military Censorship Department" and "man of letters", as the recipient is presented.

Cuvinte cheie: *patrimoniu, corespondență, cărți poștale ilustrate, dramaturgie, publicistică.*

Keywords: *museum collection, correspondence, illustrated postcards, dramaturgy, journalism.*

Caton Theodorian (14.V.1871, Craiova – 8.I.1939, București) a fost un dramaturg și prozator român, pasionat de teatru încă din tinerețe. Un timp a stat și la Paris, făcând studii politice și diplomatice (1892-1895). Stabil în 1912 la București, ocupă funcții de conducere în Societatea Scriitorilor Români. Se refugiază în Moldova în timpul Primului Război Mondial, iar de aici pleacă în Rusia, Norvegia, Suedia, Anglia și Franța. Rămâne la Paris un timp, colaborând la revista „Le Parisien”. Debutază ca autor dramatic în 1912, cu piesa „Ziua din urmă”, apărută în „Flacăra” și reprezentată de compania Marioarei Voiculescu pe scena Teatrului Modern din București, în 1913¹.

Petre Locusteanu (1883, București – 3. III.1919, București) a fost gazetar, prozator, autor dramatic. Urmează Conservatorul de Artă Dramatică din București, dar și Facultatea de Drept din București. Când armata germană ocupă capitala, la 6 decembrie 1916, Locusteanu se refugiază la Iași, administrând ziarul „România” (1917-1918). „Fire energică, jovială, cu manifestări histrionice de exuberanță, Locusteanu șochează pe toată lumea, și prieteni și inamici, punându-și capăt zilelor cu un foc de revolver”²

Din colecția „Caton Theodorian”, aflată în patrimoniul Muzeului Național al Literaturii Române din București, am selectat 13 documente, respectiv cărți poștale ilustrate din categoria „corespondență expedită”, ce ilustrează o prietenie strânsă între C. Theodorian și P. Locusteanu, într-o epocă marcată de frământări politice și cenzură militară (decembrie 1916). Corespondența literară pune în evidență două personalități: dramaturgul și prozatorul C. Theodorian pe de o parte și P. Locusteanu pe de altă parte, redactor-șef la „Flacăra. Literară, artistică, socială”³, „sub-director general al teatrelor”, „publicist la cenzura militară” și „literat”, așa cum este prezentat destinatarul din lectura documentelor.

- La 5 iunie 1912 Caton Theodorian îi scria din Viena lui Petre Locusteanu, redactor-șef la „Flacăra”, cu rugămintea de a-i trimite revista la adresa indicată, precizând că le plânge de milă celor care au rămas la București. Despre călătoria sa preciza: „...am avut timp plăcut, răcoros și lăfăială în vagonul-pet”⁴.

- La 8/ 21 iunie 1912 dramaturgul se afla la Geneva, de unde îi scria prietenului său despre o adevărată „furnicărie internațională”. Acesta a fost impresionat de „orașul luminat cu milioane de becuri electrice”⁵.

- Din Brașov de această dată, Theodorian nota la data de 12 iulie 1912 că îl căutase „ca un nebun” pe Locusteanu, pentru a-l revedea, mai ales că era în drum spre Tușnad. Îi mai scria: „Dacă vrei să fii gentil, poartă grijă să primesc la Tușnad și Flacăra”⁶.

În august 1912 Caton Theodorian călătorea prin Austria, Croația și Italia, la fiecare oprire scriindu-i prietenului său, cu impresii diverse sau anumite solicitări.

- Din Viena scria la 12 august: „...e Duminecă și toate-s cu obloanele lăsate ca niște pleoape căzute de soare”. În plus, expeditorul era supărat pe el însuși pentru că nu scrisese nicio „slovă”⁷.

- Din Abazia (Croația) nota la 14 august: „Am isprăvit tot ce aveam de cetit și cu apă de mare nu mă pot adăpa”. Prietenului Locusteanu îi trimitea „cordiale și afectuoase sentimente”⁸.

¹ Simion coord. 2007, p. 701-702.

² Simion coord. 2017, p. 806.

³ Hangiu, 2004, p.284.

⁴ Carte poștală ilustrată (C.P.I.), inv. 560, Depozitul de manuscrise (Dep. Mss.) al Muzeului Național al Literaturii Române (MNLRL).

⁵ C.P.I., inv. 561, Dep. Mss. MNLRL.

⁶ C.P.I., inv. 562, Dep. Mss. MNLRL.

⁷ C.P.I., inv. 563, Dep. Mss. MNLRL.

⁸ C.P.I., inv. 564, Dep. Mss. MNLRL.

• La Veneția a poposit câteva zile, iar la 24 august 1912 insera câteva rânduri „cu tasca goală, dar cu sufletul plin”, după care încheia în termeni comici „...mă dau pe mâna ta, ardete-ar „Flacăra”⁹.

• În vara anului 1913 Caton Theodorian a plecat la Râmnicu Vâlcea, deși prietenului său îi trimitea o carte poștală ilustrată cu un peisaj de iarnă, de la Vârteju Călmănești (Vâlcea), la 3 august, cu „salutări cordiale și la revedere, în curând, la București”¹⁰.

• La 7 iulie 1914 Theodorian poposea la Paris. Textul ilustratei trimisă la București abundă în rugăminți către amicii săi, domnul Ivanovici și Locusteanu, pentru a-i trimite revista „Flacăra” la adresa din Paris. Ultimului îi scria următoarele: „Te rog, ia măsuri să fiu servit ca un abonat la curent cu casa...”. În plus, expeditorul solicita 4-5 exemplare, în regim de curierat, din „Povestea unei odăi”¹¹, una din scrierile sale, ce urmau să-i parvină la Paris¹².

• Cu puțin timp înainte de intrarea României în Primul Război Mondial, Caton Theodorian călătorea în Dobrogea. Din Constanța semna la 19 iulie 1916 o ilustrată pentru Locusteanu, ajuns între timp „sub-directorul general al teatrelor”¹³. Expeditorul așterne pe hârtie impresii plăcute, fiind tentat să își lase și ultimii bani la Cazino¹⁴.

• În Argeș, la Nămăiești, îl găsim pe dramaturg la 22 septembrie 1916, de aici trimițându-i prietenului său o carte poștală ce aduce mai degradă a scrisoare, datorită itemilor descriptivi. Tot acum expeditorul folosește termenul de „cenzură”, în contextul decretării stării de război¹⁵. Atmosfera tensionată era descrisă astfel: „...dacă nu sunt Zeppelin-urile, Tanke-urile și Parsifal-urile avem muzica bubuiturilor de tutun ce s’aud câteodată ca la o bătaie de poștă”¹⁶.

Ultimele trei documente supuse atenției sunt cărți poștașle ilustrate scrise în limba franceză și trimise de Caton Theodorian lui Petre Locusteanu din Suedia și Rusia, via Petrograd, având pe verso ștampila cenzurii militare. Dată fiind situația militară a României la 6 decembrie 1916, când Bucureștiul a fost ocupat de trupele germane, previzibilă a fost și instituirea unei cenzuri, aplicată presei și poștei românești.

• Din Kishama (Suedia), la 9 decembrie 1916, Theodorian îi scria lui Petre Locusteanu, literat la cenzura militară lași, cu impresii de călătorie și urări de bine¹⁷.

• Din Petrograd (Rusia), expeditorul trimitea o ilustrată cu palatul țarului Nicolae al II-lea, la 21 decembrie, anunțându-și prietenul că dorește să se imbarce, destinația fiind Anglia¹⁸.

• În Harapanda (Suedia) Theodorian ajungea spre sfârșitul anului 1916, data expediției ilustrației pentru Locusteanu fiind 23 decembrie 1916. Impresiile trimise sunt pozitive, autorul bucurându-se de peisaje și de liniște, care lipsea în țara lui¹⁹.

Analizând textele documentelor prezentate putem desprinde mai multe aspecte:

- primele zece au fost scrise în limba română, iar ultimele trei în limba franceză, ca un subterfugiu față de cenzura militară instituită asupra poștei române de comandamentul general german de ocupație;
- stilul folosit de expeditor este unul epistolar familial, pe alocuri cu accente comice, diferența de vârstă nefiind un inconvenient, Theodorian fiind mai mare cu 12 ani decât Locusteanu;
- mesajele transmise cu fiecare ocazie sunt optimiste și pun în evidență prietenia celor doi;
- corespondența literară dintre Caton Theodorian și Petre Locusteanu gravitează în jurul revistei „Flacăra”, unde ultimul era redactor-șef și C. Banu director.; chiar dacă călătorește prin Europa expeditorul nu uită să-i reamintescă prietenului său să-i trimită ultimele numere din revistă, solicită informații despre tematica rubricăției sau face mici recenzii depre intervențiile altor scriitori²⁰.

Caracteristici tehnice–CPI

1. CPI: Instantaneu din Viena; inv. 560
- Dimensiuni: 14 x 9 cm;

⁹ C.P.I., inv. 565, Dep. Mss. MNLR.

¹⁰ C.P.I., inv. 568, Dep. Mss. MNLR.

¹¹ „Povestea unei odăi” de C. Theodorian face parte din volumul „Nuvele și schițe” (1914). Vezi Sasu, 2006a, p. 706.

¹² C.P.I., inv. 572, Dep. Mss. MNLR.

¹³ Petre Locusteanu a fost angajat la Teatrul Național din Craiova, dar nerealizat ca actor, fapt pentru care s-a consacrat publicisticii. Vezi Sasu, 2006b, p. 852.

¹⁴ C.P.I., inv. 574, Dep. Mss. MNLR.

¹⁵ La 14/28 august 1916, Consiliul de Coroană, întrunit la București, sub președinția regelui Ferdinand, a confirmat hotărârea de intrare a României în război alături de Antantă. În seara aceleiași zile, ministrul român la Viena a înmănat ministrului de externe al Austro-Ungariei declarația de război din partea României. <https://roma.mae.ro/node/2177> (accesat la 7.08.2020).

¹⁶ C.P.I., inv. 575, Dep. Mss. MNLR.

¹⁷ C.P.I., inv. 577, Dep. Mss. MNLR.

¹⁸ C.P.I., inv. 578, Dep. Mss. MNLR.

¹⁹ C.P.I., inv. 576, Dep. Mss. MNLR.

²⁰ Hangiu, op. cit.

- Atelier: A. B. @ C. W. L.
- 2. CPL: Vedere generală din Geneva; inv. 561
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
 - Atelier: Naine-Robert @ Cle.
- 3. CPL: Hotel Coroana din Braşov; inv. 562
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
 - Atelier: Alfred Tartler
- 4. CPL: Teatrul de Stat din Viena; inv. 563
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
- 5. CPL: Hotel Palace din Abbazia (Croatia); inv. 564
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
 - Atelier: R.E.C.A. Abbazia
- 6. CPL: Piaţa San Marco din Veneţia; inv. 565
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
- 7. CPL: Vârteju Călmăneşti (Vâlcea); francată; inv. 568
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
 - Atelier: Ed. Librăriei O. Thűringer
- 8. CPL: Strada Operei din Paris; francată; inv. 572
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
- 9. CPL: Moscheia „Carol I” din Constanţa; inv. 574
 - Francată cu timbre de ajutor (V.N. = 5 bani/ timbru);
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm;
 - Atelier: Dep. I. Şaraga @ S. Schwartz
- 10. CP: expediată din Nămăieşti (Argeş); inv. 575
 - Francată cu timbre de ajutor (V.N. = 5 bani/ timbru);
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm
- 11. CPL: Peisaj de iarnă din Harapanda (Suedia); inv. 576
 - Cenzurat/ ştampila cenzurii miliare;
 - Dimensiuni: 13,5 x 8,5 cm;
 - Atelier: Stockholm
- 12. CPL: Peisaj de iarnă din Krishama (Suedia); inv. 577
 - Cenzurat/ ştampila cenzurii miliare;
 - Dimensiuni: 13,5 x 8,5 cm;
 - Atelier: Eneret Mittet @ Co.
- 13. CPL: Palatul ţarului Nicolae al II-lea din Petrograd; inv. 578
 - Dimensiuni: 14 x 9 cm.

Observaţii. Mărcile poştale au fost dezlipite intenţionat de pe cele mai multe dintre cărţile poştale ilustrate, din cauza cenzurii politice a vremurilor sau pentru a fi valorificate pe piaţa colecţionarilor, până la momentul achiziţiei de către Muzeul Naţional al Literaturii Române din Bucureşti (14 aprilie 1958), când documentele au fost preluate în condiţiile date, cu respectarea normelor de conservare. Cărţile poştale sunt protejate cu foiţă japoneză sau hârtie de filtru, ambalate în cutii de carton cu ph neutru şi conservate în depozitul de manuscrise al muzeului nostru.

Bibliografie

Cărţi poştale din colecţia „Caton Theodorian”, categoria „corespondenţă expediată”, din patrimoniul Muzeului Naţional al Literaturii Române din Bucureşti; nr. inv.: 560-565, 568, 572, 574-578.

Hangiu, 2004 – I. Hangiu, *Dicţionarul presei literare româneşti (1790-2000)*, Bucureşti, 2004.

Sasu, 2006a – A. Sasu, *Dicţionarul biografic al literaturii române, DBLR, vol. M-Z*, Piteşti, 2006.

Sasu, 2006b – A. Sasu, *Dicţionarul biografic al literaturii române, DBLR, vol. A-L*, Piteşti, 2006.

Simion coord. 2007 – A. Simion, coordonator, *Dicţionarul general al literaturii române, S/T*, Bucureşti, 2007.

Simion coord. 2017 – A. Simion, coordonator, *Dicţionarul general al literaturii române, H/L*, Bucureşti, 2017.

Suport web

<https://roma.mae.ro/node/2177> (accesat la 7.08.2020).

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

Fig. 7

Fig. 8

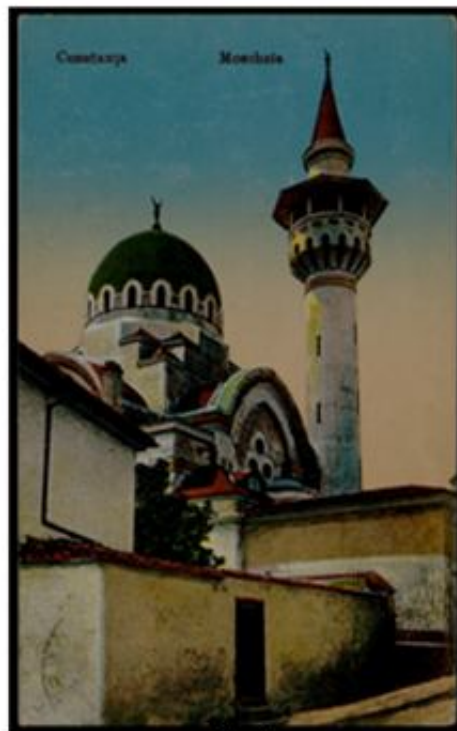

Fig. 9

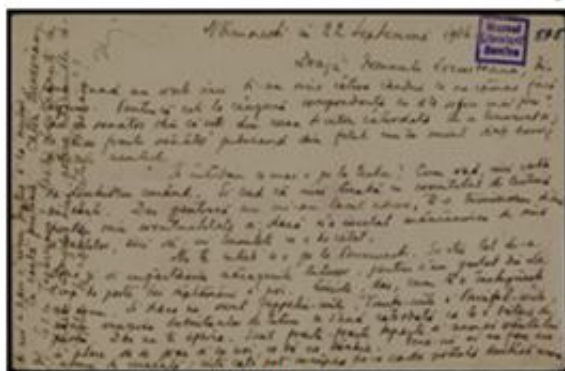

Fig. 10

Fig. 11

Fig. 12

Fig. 13

OFITERI DE MARINĂ – OAMENI DE ȘTIINȚĂ ȘI SCRITORII

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract. Romanian Navy Officers – scientists and writers. *The history of the Navy is certainly a history full of charm and adventure. Beyond, however, the romantic aspect it presents, it must be said that one of the essential factors of its development was the people. Over the Years, Romanian naval officers have stood out for their courage and spirit of sacrifice, but also for the training they have shown. Moreover, many of them put their talent or passion in the service of this weapon. Today we have chosen to give some examples of scientists and writers whose names have been forever linked to the history of this weapon.*

Cuvinte cheie: *Marină, ofițer, om de știință, scriitor, cercetător.*

Keywords: *Navy, officer, scientist, writer, researcher.*

Prima hartă românească de navigație a litoralului de vest a Mării Negre „Harta Mării Negre”, Coasta României”. Comandorul Alexandru Cătuneanu – portret. S-a născut la 17 octombrie 1862, la București. După absolvirea cursurilor primare și gimnaziale, urmează Școala Copiilor de Marină din Galați, după care este trimis în Franța pentru specializare ca ofițer de marină unde a participat la două campanii de navigație în Caledonia și Extremul Orient. După încheierea anilor de studii se reîntoarce în țară cu gradul de locotenent. Până la sfârșitul secolului îndeplinește o serie de funcții succesiv, la Depozitul Flotei, Divizia de Mare, Arsenalul Flotei, Depozitul Echipajelor, crucișătorul „Elisabeta”.

Între anii 1898-1900 a făcut parte din colectivul de ofițeri care au participat la lucrările hidrografice destinate ridicării „Hărții Mării Negre, coasta României”, lucrare deosebit de valoroasă a marinei noastre, premiată la Paris cu cea mai înaltă distincție.

În 1901, fiind atașat ca ofițer în Compania Constanța, îndeplinește funcția de profesor la Școala de Marină, iar în 1903, fiind repartizat la Divizia de Dunăre comandă șalupa „Vedea” din cadrul acestei Divizii. În 1905 comandă Compania Galați, iar după avansarea în 1906 la gradul de căpitan, revine la Divizia de Mare, fiind ambarcat pe bricul „Mircea”. În 1908, odată cu constituirea primei escadre de război la Dunăre, căpitanul Alexandru Cătuneanu trece la Divizia de Dunăre, unde în anul următor i se încredințează comanda vedetei „Valter Mărăcineanu”. Spre sfârșitul aceluiași an este ambarcat pe monitorul „Mihail Kogălniceanu”, pentru ca în anul 1910 să revină la Divizia de Mare, ca ofițer pe crucișătorul „Elisabeta” și, mai apoi să fie numit director al Direcției Marină din Ministerul de Război. În anul 1911, îl aflăm la Școlile Marinei și îndeplinește în același timp funcția de ofițer secund pe bricul „Mircea”. În 1912, comandă Compania de depozit, iar în 1913, ambarcat ca ofițer secund pe monitorul „Ion Brătianu” participă la cel de-al doilea război balcanic. Urmarea participării sale la această companie militară este decorarea cu medalia „Avântul Țării”. În același an primește și „Semnul Onorific pentru Serviciul de 25 de ani”, iar acestea nu au fost, desigur, singurele distincții primite. În anul 1914 pe căpitanul Alexandru Cătuneanu îl regăsim în cadrul Depozitelor Generale ale Marinei al căror comandant devine în 1916, după ce, în 1915, fusese numit comandant al Companiei de ordonanță. Se stinge din viață, la 31 decembrie 1916, în cel mai mare accident de tren din istoria României.

„Catastrofa de la Ciurea” este numele sub care a intrat în istorie cel mai grav accident feroviar din România. Accidentul a avut loc în data de 31 decembrie (stil vechi) 1916/13 ianuarie 1917, în plină desfășurare a Primului Război Mondial, în gara din localitatea Ciurea, la sud de Iași, pe calea ferată Bârlad-Iași. Trenul a deraiat în lipsa unei bune funcționări a frânelor. Bilanțul a fost de peste 1.000 morți, iar absența unei anchete oficiale nu a permis elucidarea cauzelor accidentului. Trupurile extrase dintre resturile de metal contorsionat ale garniturii au fost depuse în gara Ciurea; în ciuda numeroaselor apeluri pentru identificarea victimelor, doar foarte puține au fost identificate. Victimele au fost înhumate într-o groapă comună uriașă situată la aproape 500 de metri de gară, mormântul existând și în ziua de astăzi. Din ce se cunoaște, în afara lui Alexandru Cătuneanu, în accident a pierit Vasile Cantacuzino, locotenent în armata română, fiul lui Matei B. Cantacuzino și a fost rănit istoricul Vasile Pârvan.

„Harta Mării Negre, coasta României”. Premieră cartografică a ofițerilor de marină români de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Acțiuni speciale pentru lucrări hidrografice pentru Dunăre și Mare, un grup de ofițeri ai flotei române au fost detașați la această secție în vederea executării unor lucrări hidrografice pe coasta României. Sub conducerea locotenent-comandorului Alexandru Cătuneanu, acești ofițeri au început ridicarea coastelor României prin sondaje pe profiluri.

Conștient de faptul că navigatorii români nu dispuneau de o hartă exactă de navigație în Marea Neagră, în anul 1899, fiind numit la comanda bricului „Mircea”, locotenent-comandorului Cătuneanu a folosit această navă în tot timpul anului pentru executarea de lucrări hidrografice. Datele rezultate din lucrările efectuate de bricul „Mircea” împreună cu șalupa „Rahova” au fost apoi coroborate și utilizate la ridicarea primei hărți românești de navigație pe mare, a țărmului de Vest, cuprins între Hanlâc și gura Stari-Stambul.

Desenarea hărții a fost realizată tot de ofițeri români, iar tipărirea acesteia a fost efectuată la Paris, în cadrul Institutului de Hidrografie al Marinei Franceze, ca urmare a demersurilor întreprinse de comandantul Marinei, contraamiralul Ioan Murgescu, pe lângă atașatul militar al Legației Franței. Intitulată „Harta Mării Negre, coasta României”, această deosebită lucrare de hidrografie a Marinei Române, a fost tipărită sub îngrijirea a doi specialiști francezi, E. Delaune, gravorul desenului și E. Biscay, gravorul scrisului. Mărturie importantă în acest sens dar și în direcția eforturilor pe care le-a reprezentat realizarea hărții stă lucrarea contemporanului acestor evenimente, locotenent-comandorul Constantin Ciuchi, *Istoria Marinei Române în curs de 18 secole. De la Împăratul Traian până în al 40-lea an de domnie a Regelui Carol I*, publicată în 1906, care spune: „Bricul [Mircea] sub comanda locot. comandor Cătuneanu Alexandru a fost tot timpul întrebuințat în lucrările hidrografice pe coasta României, împreună cu șalupa [Rahova]. Ambele bastimente au urmat lucrările fără întrerupere sub direcția locot. comandor Cătuneanu, care termină sondagele în această campanie cu concursul mai multor ofițeri de marină. Lucrarea terminată, harta a fost tipărită la Paris, pentru care s-a pus o îngrijire deosebită de către D-nii E. Delaune, gravorul desenului și E. Biscay, gravorul scrisului. [Harta Mării Negre, coasta României] este cea mai exactă lucrare ce s-a executat vre-o dată și face onoare ofițerilor noștri de marină, și în special locot. comandor A. Cătuneanu sub a cărui direcțiune s-a executat. Deși intra în atribuțiile marinei asemenea lucrări, ministerul de război n-a dat fondurile necesare, astfel că instrumentele s-au cumpărat cu mijloacele marinei, iar ofițerii de marină au lucrat într-un mod desinteresat fără nici o indemnizație, cu numai pentru amorul propriu al armii. La această lucrare au luat parte: căpitanul Iorgulescu V., căpitanul Negru Anton, locotenenții: Mihăilescu, Mihail, Scodrea V., sublocotenenții: Vasilescu Matei, Stih Eugeniu și Teodor Ilie”.

În anul 1900 cu ocazia organizării Expoziției Universale de la Paris, la Congresul Internațional de Arhitectură și Construcții Navale, această hartă de concepție românească a fost premiată cu Medalia de Aur, pentru exactitatea și înalta sa ținută științifică, fapt remarcabil pentru marina națională.

Răspunzând dorințelor mai vechi ale navigatorilor români, de a avea o hartă proprie de navigație, care să figureze în cataloagele marinei, această hartă a fost folosită o perioadă îndelungată de timp, de navigatorii români. Corectată în 1929 pentru a corespunde modificărilor survenite în timp, ale adâncimilor fundurilor, ea a rămas în uz jumătate de secol, până în anul 1952, când a fost înlocuită cu noile hărți realizate de Direcția Hidrografică a Marinei.

„Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la Mare și pe Coastele Mării de la Varna la Odesa”. În domeniul istoriografiei marinei românești își poate revendica câteva nume mari, ale căror opere, deosebit de valoroase, se găsesc din păcate, încă departe de știința marelui public interesat. Sunt lucrări care nu pot fi separate de istoria marinei ai căror autori au jucat un rol important în formarea viitoarelor structuri ale României moderne, acumulând o experiență vastă ce transpare în opera lor. Personalități complexe, adevărate spirite enciclopedice, mulți dintre ofițerii de marină români au lăsat amprente extrem de puternice în domeniile abordate, unele dovedindu-și actualitatea până astăzi.

Un asemenea om a fost și locotenent-colonelul de marină Mihail Drăghicescu. El a semnat lucrări hidrografice și de navigație referitoare îndeosebi la Dunăre. Folosind materialele culese în campaniile de instrucție practică din anii 1882 și 1883, executate cu navele „Fulgerul” și „Lebăda”, Drăghicescu a întocmit în anul 1884 prima hartă românească a Dunării. Zece ani mai târziu, această hartă a fost reprodusă la scara 1:28.000 pentru a putea fi completată cu rezultatul unor noi sondaje. Harta lui Drăghicescu, menținută la zi, s-a folosit în Marină până în anul 1904 și a stat la baza realizării „*Rutierei Dunării*”, editată în 1915.

În sfera acelorasi preocupări, locotenent-colonelul Mihail Drăghicescu a participat între anii 1885-1886, cu canoniera „Grivița”, la executarea unor ridicări topografice în zona Sulina-Gura Portiței cu scopul studierii lacului Razelm în vederea construirii unei baze navale absolut necesară în situația în care, în urma revenirii Dobrogei la țară, urma să se creeze o flotă militară maritimă.

Mare erudit și înflăcărat marinar, implicat în principalele momente ale întemeierii Flotilei Române de Război, Drăghicescu a fost printre aceia care au stăruit din toate puterile și pentru înființarea unei marine comerciale naționale. Cunoscând bine importanța interselor românești la Dunăre și Mare, unde tot importul și exportul nostru se făcea cu nave sub pavilion străin „căci, pe vremea aceea la Dunăre nici bărcile nu purtau pavilion românesc”, a avut îndrăzneala să solicite înființarea unei flote comerciale „care să facă trafic mondial”.

Mihail Drăghicescu a rămas însă un important punct de reper al istoriografiei de marină printr-o lucrare de referință prin conținutul său, ce cuprinde descrierea tuturor regiunilor, localităților și punctelor de la Dunăre și de pe coasta Mării Negre din punct de vedere istoric, geografic și hidrologic. Bazată pe un număr foarte mare de documente, această operă, rezultatul muncii sale de o viață, se găsește, din nefericire, încă departe de știința marelui public interesat.

Convins de adevărul spuselor lui Talleyrand potrivit cărora „centrul de gravitate al lumii nu este nici pe Elba, nici pe Adige, ci pe Dunărea de Jos”, care devin motto-ul cărții sale, locotenent-colonelul Mihail Drăghicescu publică în

decembrie 1885, prima ediție a lucrării sale de căpătâi sub titlul „*Note pentru a servi la istoricul principalelor puncte de pe Dunăre și Marea Neagră*”, apărută în patru fascicule.

A urmat, peste câțiva ani, o nouă ediție, în două volume, cu titlul: „*Dunărea de la Orșova la Mare și Coastele Mării de la Varna la Cetatea Albă*” (Galați, 1896). Acest text va fi completat și revizuit continuu de autor până la sfârșitul vieții sale.

După 20 de ani de la moartea sa, fiul autorului, comandorul Ferdinand Drăghicescu, s-a lansat într-o acțiune de depistare a părților din lucrare rămase nepublicate. El a adunat notele lucrării tatălui său, le-a ordonat și le-a transcris, pregătind întregul material pentru publicat. Drumul până la tipărirea volumului a fost extrem de anevoios, greutatea întâmpinate pe parcurs l-au determinat pe viceamiralul Mihail Gavrilescu, fost elev al lui Drăghicescu, să afirme: „*A fost un neîndreptățit și un neînțeles, căci opera lui capitală, lucrarea asupra Dunării, a rămas aproape necunoscută*”.

Ca urmare a insistențelor unor ofițeri de marină, oameni de știință, cercetători, care au relevat întreaga valoare a acestei opere, și cu ajutorul neprecupețit al viceamiralului Nicolae Păiș, la vremea respectivă președintele Ligii Navale Române, s-au obținut fondurile necesare publicării ultimei variante și, în același timp, cea mai completă ediție ce va vedea lumina tiparului în 1943 sub titlul „*Istoricul principalelor puncte pe Dunăre de la Gura Tisei până la Mare și pe Coastele Mării de la Varna la Odesa*” (București, 1943).

Toate cele trei ediții demonstrează că în elaborarea lucrării sale, Drăghicescu a depus o muncă uriașă, convins fiindcă – cităm din prefața primei ediții: „*numai cunoscând trecutul acestei regiuni a Dunării, a cărei sfântă pază este strâns legată de existența și mărirea neamului românesc, vom putea fi în stare, apreciind-o mai întâi noi și apoi făcând-o cunoscută străinilor, să justificăm sacrificiile de tot felul, ce suntem datori să ne impunem, spre a o apăra cu prețul vieții noastre*”. Acesta e motivul pentru care Dunărea a devenit centrul preocupărilor sale științifice și așa se face că istoria zădărniciată a marelui fluviu ocupă locul principal în opera sa.

În ultimele capitole ale lucrării, plecând de la gura Prutului și îndreptându-se spre țărmurile mării, autorul prezintă istoria localităților și cetăților dunărene din sudul Basarabiei, între care Reni, Cartal, Ismail, „ambele Chilii”, ajungând până la Cetatea Albă, Odesa și Insula Șerpilor. Despre situația tragică a teritoriului Basarabiei, smuls treptat din trupul Moldovei, confruntat cu invaziile forțelor militare tătare, turcești sau rusești și aflat vreme de câteva secole sub ocupație străină, Drăghicescu a scris cu convingerea că aflând mai multe poate fi înțeleasă mai profund drama celor de peste Prut, fiind și el unul din nenumărații români zguduți de soarta acestei provincii neîndreptățită de istorie.

Fără a fi un istoric consacrat, Mihail Drăghicescu reușește să surprindă perfect imaginea localităților de pe cursul Dunării și de pe coasta Mării Negre, mai mult, el prezintă în antiteză situația acestor cetăți în perioada lor de glorie și starea în care ajunseseră la sfârșitul secolului al XIX-lea când și-a elaborat lucrarea.

Locotenent-colonel de marină Mihail Drăghicescu – portret. S-a născut la 1 septembrie 1848 la Brăila și a decedat la 13 martie 1896 la Sulina. Absolvent al Școlii Militare în grad de sublocotenent. Ambarcat pe nava „Ștefan cel Mare”, apoi comandant pe canoniera „Fulgerul” pe care o aduce în țară de la Toulon (1873). Comandant al bateriilor de coastă „Mircea” și „Elisabeta” în acțiunile de luptă din zona Calafat-Vidin în timpul Războiului de Independență (1877-1878). A răspuns de executarea transporturilor pe Dunăre în folosul trupelor române și rusești. Comandant militar al porturilor Bechet și Rahova prin care se efectuau transporturile. Organizator al „Școlii Copiilor de Marină” (1881), prima instituție de învățământ a Marinei Militare unde a funcționat ca profesor. Director al Arsenalului Flotei (1889-1894). Și-a încheiat cariera militară în funcția de comisar militar în portul Sulina. A scris lucrări de navigație, geografie maritimă, calcule nautice, hidrografie și marinărie. A întocmit în 1884 prima hartă românească a Dunării. S-a stins din viață la numai 48 de ani, fiind înmormântat în cimitirul Sulina, unde în 1902, ofițerii de marină i-au ridicat un monument.

Grigore Antipa și ofițerii Marinei Militare Române. Nu multă lume știe că primele nave românești care au participat la cercetarea apelor Mării Negre au fost navele Marinei Militare, iar factorul determinant al acestei întreprinderi a fost savantul român Grigore Antipa.

Impresii sale despre experiența trăită la bord și despre ofițerii de marină care i-au devenit prieteni și colaboratori apropiați, consemnate în scrierile de mai târziu, conturează caractere, valori profesionale, atmosferă de lucru, realizând un tablou veridic și pitoresc, cu certă valoare documentară.

Într-una din zilele verii anului 1892, pe când lucra în laboratorul său din Stațiunea Zoologică Marină din Neapole, centru științific internațional, pe atunci de importanță unică, tânărul oceanolog român aude o serie de salve de tun. Aflând de la colegi că este vorba despre salutul unui vapor de război românesc care intra în port „*fără să mai aștept un minut – scrie el – am lăsat microscopul și preparatele pe masă și am plecat imediat în port, unde am văzut drapelul nostru fâlfâind pe crucișătorul român Elisabeta*”. Acesta mergea să reprezinte țara la serbările lui Cristofor Columb de la Genova și se opriese pentru câteva zile la Neapoli. „*Am sărit dar în prima barcă pe care am găsit-o – povestește Grigore Antipa – și am pornit spre vapor. Ce bucurie când, eu, care nu fusesem în țară de mulți ani m-am trezit deodată ca în povestea lui Mohamed cu muntele, pe o bucată din teritoriul țării venit el la mine și înconjurat de vreo sută de compatrioți*”

marinari români. Comandantul, colonelul Ilie Irimescu (comandant al crucişătorului între anii 1892-1894 n.a.) şi secundul său, maiorul Ion Coandă, bucuros surprins şi ei de a vedea un român, m-au îmbrăţişat cu mare simpatie¹.

Cu mare bucurie, Antipa le-a explicat ce face el la Neapole şi i-a invitat să viziteze Staţiunea şi Aquariul ei „pe atunci cel mai frumos din lume”. Timp de trei zile a condus şi a explicat întregului echipaj împărţit în grupe, cât şi corpului de ofiţeri, aquariul din Neapole „făcându-i să se intereseze de vietăţile care trăiesc în apa pe care navigă”. Colegii săi de la Staţiune „admirau şi ei vioiciunea şi inteligenţa soldaţilor noştri şi se bucurau să vadă cât de repede se împrieteniseră cu napolitanii cu care se înţelegeau foarte uşor, spunând că limba lor este o limbă românească stricată”.

Dacă în marinari a găsit calităţile „atât de simpatice ale rasei noastre: veselie, blândeţe şi inteligenţă, apoi în ofiţerii de la bord am găsit un corp de elită, care putea face onoare marinei oricărei alte ţări vechi în cultură”. Mulţi dintre ei erau elevi ai Şcolii Navale de la Brest sau a celei de la Livorno şi toţi fără excepţie, apreciază savantul român, erau oameni veseli şi expansivi la petrecere şi capabili şi serioşi la treabă. Pe vas domnea cea mai mare ordine şi curăţenie şi între toţi „o frumoasă camaraderie, cu intimitatea specifică românească.

Văzând interesul colegilor ofiţeri pentru cercetările sale oceanografice, Antipa i-a pus la curent cu proiectele studiilor sale asupra Mării Negre, interesându-se, în acelaşi timp, asupra ajutorului pe care l-ar fi putut primi din partea Marinei. Fără a sta pe gânduri, comandantul Ilie Irimescu l-a sfătuit să facă o cerere oficială să adreseze o cerere Ministerului de Război prin care să solicite ca în campania din anul viitor a crucişătorului „Elisabeta”, să fie imbarcat în cercul ofiţerilor pentru a face studii asupra Mării Negre. Sfatul a devenit pentru Grigore Antipa obiectiv

Întors în ţară în toamna anului 1892, cercetătorul s-a dus imediat la protectorul său Dimitrie Sturdza, cel care a făcut posibile studiile sale în străinătate şi la miniştri P.P. Carp şi Take Ionescu, spre a-i pune la curent cu planurile sale şi a le cere sprijinul. În acelaşi timp, a cerut o audienţă Regelui Carol I pentru a-i prezenta un memoriu „*asupra nevoei introducerii unei pisciculturi naţionale în apele României*”. Regele l-a ascultat cu bunăvoinţă şi bunăvoinţă. „*În capul său – scria Grigore Antipa – chestiunea economică a pescăriilor ca ramură principală a avuţiei ţării era perfect studiată şi formulată şi nu aştepta decât omul cu pregătirea necesară ca să o poată organiza*”. Luând cunoştinţă de planurile oceanografului român regele i-a răspuns că „*viitorul este la Mare, acolo trebuie să ne afirmăm prin studii serioase*” şi a cerut imediat lui Take Ionescu - invitat şi el la dejun – să facă intervenţia necesară la Ministerul de Război.

În primăvara anului 1893 Grigore Antipa a plecat la Galaţi pentru a se imbarca pe crucişătorul „Elisabeta” care, armată la începutul lunii aprilie, se pregătea să plece în călătoria sa de nouă luni în apele Mării Negre.

Conform planului de pregătire aprobat, crucişătorul trebuia să navighe între 15 mai şi 1 august în Marea Neagră între Constanţa, Sulina, Burgas Constantinopol şi Odessa, fără să intre în aceste porturi decât în situaţii deosebite. Scopul perioadei de pregătire era acela de a naviga cu vele un număr dublu de zile decât cele de staţionare.

Cu aprobarea ministrului de Război, generalul Iacob Lahovari, Grigore Antipa s-a imbarcat pe crucişător la 13 mai, pentru efectuarea unui studiu asupra faunei Mării Negre.

Comandantul marşului era maiorul Ilie Irimescu „*un adevărat lup de mare – scria Antipa – om de ordine şi disciplină şi neîntrecut prin iscusinţa sa ca navigator, mai cu seamă pentru navigaţia cu pânze*”. Comandant secund eralocotenentul – comandor Pavel Popovăţ² „*om de ştiinţă desăvârşit – aprecia savantul român – care putea fi profesor de matematici la orice universitate şi despre care, în urmă, cunoscutul Amiral german Barandon mi-a spus că acest ofiţer ar putea ocupa locul de cinste şi în cea mai mare marină din lume*”.

Statul major era alcătuit din căpitani: Paul Rădulescu, locotenenţi: Petre Săvescu, Vasile Toescu, Constantin Boţan, Dimitrie Lupaşcu; ofiţerii mecanici: Petre Dunariţiu, Nicolae Gheorghiu, Constantin Ştefănescu. Despre corpul de ofiţeri ai navei grigore Antipa spunea că erau „numai elemente de elită, cu o pregătire profesională superioară şi cu preocupări culturale cu mult înainte de gradul pe care îl purtau... În această societate am trăit, ducând viaţa de bord ca bun camarad, timp de nouă luni, a căror amintire mi-a rămas neştearsă”.

Grigore Antipa a fost ajutat în cercetările sale de trei ofiţeri specialişti din echipaj: un hidrofizician, un hidrochimist şi un astronom, în acest ultim domeniu este vorba despre căpitanul Pavel Popovăţ.

Cercetările s-au efectuat de la Constanţa spre sud până la frontiera cu Bulgaria după care crucişătorul a navigat spre nord, punând cap compas Sulina. Cu ajutorul gruiului din babord era lansat şi ridicat batometrul cu care se scotea apă de la diferite adâncimi, precum şi fileurile de capturare a faunei planctonice. Cu celălalt grui, instalat în tribord, s-a manevrat sonda de măsurare a adâncimii, curentometrul şi bodengreiferul (apucătorul de fund), pentru colectarea faunei benctonice de pe fundul mării. La pupa navei, Antipa a solicitat comandantului să fie montată o dragă primită de la Napoli cu care aducea la bord o bogată faună bentală.

S-au efectuat mai multe opriri la diferite latitudini şi longitudini. Materialul cules era selectat, analizat la microscopul instalat în laboratorul din cabina pusă la dispoziţia cercetătorului, după care era introdus în borcane, depozitate în lăzi.

¹ Grigore Antipa indică gradele eronat: Ilie Irimescu – maior (1887-1898); Ioan Coandă-căpitan (1888-1893).

² Căpitan (1889-1896)

În timpul marșului, în dreptul Tuzlei, „Elisabeta” a fost surprinsă de o puternică furtună de gradul opt pe scara Beaufort ceea ce a provocat, cu toate precauțiile luate, spargerea multor recipiente cu probe de plancton și bentos. Ajuns la gura canalului Sulina, crucișătorul a navigat spre portul Sulina, unde s-a făcut aprovizionarea cu apă, carburanți și alimente. Terminând aprovizionarea nava a ieșit din nou în Marea Neagră.

Cercetările au durat până la 15 iulie 1893, când „Elisabeta” a intrat în portul Constanța, încheind prima etapă a campaniei de vară. Staționarea în portul Constanța a durat numai cinci zile, crucișătorul având misiunea ca în a doua parte a campaniei să execute o călătorie în jurul Mării Negre, vizitând porturile Balcic, Constantinopol, Iamboli, Sinope, Trebizonda, Ialta, Sevastopol și Odessa.

Expediția a durat 42 de zile (20 iulie – 31 august) care au permis lui Grigore Antipa să studieze „repartiția spațială a faunei planctonice și benctonice pe întinsul întregii zone litorale a Mării Negre”. „Elisabeta” a navigat în acest marș singură ori împreună cu „Mircea” și canoniera „Grivița”.

Campania din vara anului 1893 a durat 118 zile, fiind una din cele mai complexe. Pe lângă pregătirea specifică a echipajului crucișătorul „Elisabeta” a contribuit la prima cercetare oceanografică românească în Marea Neagră.

Cu sprijinul Marinei Militare, Grigore Antipa a mai efectuat o expediție științifică de două luni în anul 1894 și în 1895 cu canoniera „Grivița”.

Primind în anul 1892, din ordinul Regelui Carol I, însărcinarea oficială de a face cercetări oceanologice în Marea Neagră, îmbarcat pe nave ale Marinei Regale de Război, Grigore Antipa a avut surpriza și încântarea de a constata că ofițerii din marina militară, aflați alături de el, s-au arătat deosebit de interesați în acest domeniu de cercetare, unii reușind chiar, mai târziu, fie prin activități proprii, fie în colaborare cu oceanologi de renume, să aducă o contribuție meritorie la evoluția cercetărilor marine în România.

Privind retrospectiv aceste începuturi, marele savant scria: *„mă gândesc la acei bravi ofițeri de marină de la bordul vaselor „Elisabeta”, „Mircea”, „Grivița”, în tovărășia cărora la începutul cercetărilor mele, am petrecut timpuri atât de plăcute în călătoriile de studiu în vara anilor 1893, 1894, 1895. În special, păstrez o duioasă și recunoscătoare amintire în veci regrețurilor mele prieteni: amiralul Ilie Irimescu și comandor Pavel Popovăț, care în calitate, unul de comandat și altul de secund al crucișătorului „Elisabeta”, mi-au dat ajutor atât de prețios pentru a-mi face cercetările ce mi-au făcut viața pe bord atât de plăcută în compania lor atât de interesantă și instructivă”.*

Bibliografie

- Carmen Atanasiu, *Ofițeri de marină în știința și tehnica românească*, în „Analele Dobrogei”, serie nouă, Anul V, nr. 2, Constanța 1999.
- Andreea Atanasiu-Croitoru, *Ofițeri de marină români pe frontispiciul cunoașterii. Locotenent-colonelul de marină Mihail Drăghicescu*, în „Marina Română”, anul XXI, nr. 3 (148), mai-iunie, 2011.
- Andreea Atanasiu-Croitoru, *Locotenent-colonelul Mihail Drăghicescu: contribuții la istoria Moldovei*, în vol. *La frontierele civilizațiilor. Basarabia în context geopolitic, economic, cultural și religios*, Galați, 2011.
- Andreea Atanasiu-Croitoru, *Grigore Antipa și Marina Militară Română*, în „Marina Română”, an XX, nr. 7 (145), octombrie-decembrie, 2010.
- Andreea Atanasiu-Croitoru, *Portret comandor Alexandru Cătuneanu*, în „Marea Noastră”, serie nouă, an XXIII, nr. 3 (92), mai-iunie 2013.
- Andreea Atanasiu-Croitoru, *120 de ani de la prima expediție de cercetări oceanografice în Marea Neagră a lui Grigore Antipa (1893-2013)*, în „Marina”, anul XXXVI, nr. 70, ianuarie-august 2013.
- Gr. Antipa, *Marea Noastră*, în „România Maritimă și Fluvială”, An 1, nr. 9-10, iulie-august, 1932.
- Căpitan-comandor C. Mănescu, *De la Galați la Kiel. Istoria pitorească a voiajului făcut de crucișătorul „Elisabeta” la inaugurarea canalului dintre Marea Baltică și Marea Nordului*, Tipografia „Moldovei”, 1904.
- Șt. Negrea, *Pe urmele lui Grigore Antipa*, București, 1990.

Comandorul Alexandru Cătuneanu

Volumul lt.-col. Mihail Drăghicescu

Crușetorul „Elisabeta”

CONTRIBUȚII ȘI CONTRIBUTORI PRIVIND RIDICAREA STATUII DR. IOAN RAȚIU DIN TURDA

Drd. Horațiu Groza

Abstract. *Contributions and contributors regarding the raising of the statue of dr. Ioan Ratiu from Turda.* Dr. Ioan Rațiu was one of most important leaders of the national movement of the Romanians from Transylvania. Also, he was a noteworthy personality of Turda, a remarkable political man, a great prestigious jurist. The remarkable exponent of Romanian Petitional Moment, he definitely joined our national history, the same time with its apogee, materialized in the "Memorandum" sent to Viena on the 28th of May 1892. For the impressive activity during his life time, his fellow citizens commemorated him on the occasion of the centenary of his birth, by raising a statue in Turda. This work of art was made of bronze by the well-known sculptor Corneliu Medrea and the pedestal and also the stone surroundings by the expert Eduard Schnabel from Deva.

Cuvinte cheie: Turda, statuia Dr. Ioan Rațiu, contribuții și contributory, strângere de fonduri, colecte.

Keywords: Turda, status Dr. Ioan Rațiu, contributions and contributors, raising money, collections.

Printre personalitățile politice marcante ale Turzii secolului al XIX-lea, se numără Dr. Ioan Rațiu, remarcabil jurist și militant de seamă pentru drepturile naționale ale românilor transilvăneni. Nu vom insista asupra biografiei celui care a fost pentru o lungă perioadă de timp, președinte al Partidului Național al Românilor din Ungaria și Transilvania, aceasta fiind bine pusă în evidență de publicațiile și studiile de specialitate apărute pe tot parcursul secolului trecut¹. În prezentul material ne-am propus să revenim asupra unui aspect atins de noi acum mai bine de două decenii². În rândurile care urmează, ne vom referi strict la acest lucru, aducând date mai puțin cunoscute despre contribuția românilor și a unor instituții ale statului sau societăți private, dar și a unor contributory – personalități politice și oameni de cultură ai României Mari, care și-au adus aportul la ridicarea singurului monument din țară care îl reprezintă pe memoradist. Acesta a fost dezvelit la Turda acum 90 de ani³.

Inițiativa ridicării statuii lui Rațiu de la Turda s-a datorat în mare măsură atât descendenților familiei cât și oamenilor politici ai urbei sale natale, în special a celor din breasla avocaților. Propunerea ridicării acestui monument a fost lansată de către decanul Baroului Turda din acea perioadă, dr. Valer Moldovan, la Congresul General al Uniunii Avocaților ținut la Timișoara în luna septembrie a anului 1926⁴. Într-un discurs susținut pe data de 5 septembrie în cadrul acestui congres, Valer Moldovan susținea importanța realizării proiectului⁵ ce se dorea terminat la sărbătorirea centenarului nașterii memoradistului⁶.

La patru ani de la această laudabilă inițiativă, s-a reușit finalizarea monumentului ridicat pentru a cinsti memoria celui care a fost președintele partidului românilor ardeleni. Greutățile întâmpinate au fost prezentate în detaliu în studiul amintit în rândurile de mai sus⁷. Strângerea fondurilor necesare finalizării proiectului s-a dovedit deosebit de dificilă, această activitate suprapunându-se cu un eveniment politic major care a avut consecințe, afectând cele mai multe dintre statele lumii: Marea Criză Economică (1929-1933). Prefigurarea acestei crize a fost probabil și motivul pentru care inițial a fost aleasă opțiunea ridicării unui bust și nu a unei statui.

Chiar și în apelul lansat la Congresul General al Uniunii Avocaților de la Timișoara, se stipula ca sumele strânse din donații să fie trimise pe adresa Băncii Centrale, sucursala Turda unde exista un cont special deschis de către un comitet format din intelectualii de seamă ai orașului: „Fondul unui bust lui Dr. Ioan Rațiu”⁸.

Abia la mijlocul anului 1928, când se apropia sărbătoarea Centenarului Rațiu, documentele consultate *vorbesc stricto sensu*, despre ridicarea unei statui, fiind eliminată varianta bustului prevăzută inițial⁹. Este posibil ca la acest fapt să fi contribuit și sumele consistente donate pentru ridicarea monumentului.

Se pare că evenimentele care s-au derulat ulterior au dovedit neputința strângerii unor sume de bani într-un termen fix stabilit, care să acopere atât cheltuielile prevăzute pentru monumentul în sine cât și pentru serbările ce urmau să se desfășoare cu prilejul dezvelirii acestuia. Cu toate că propunerea realizării statuii a fost anunțată din timp, dezvelirea acesteia a rămas în suspans din diverse și numeroase motive, fiind amânată de trei ori. Evenimentul nu a

¹ Georgescu 1928; Cordoș 1980, p. 245-250; Grama 1977, p. 337-340; Neamțu 1978, p. 190-199; Nistor 1976, p. 293-306; Penelea 1975, p. 189-246; Racovițan 1978, p. 171-181; Rotar 1978, p. 183-189.

² Groza 1998, p. 395-405; Vișinescu, Groza 2014, p. 154-172.

³ Mai există un bust ridicat în memoria memoradistului la Alba Iulia.

⁴ Groza 1998, p. 397.

⁵ Neagu, Groza 2019, p. 87.

⁶ Dr. Ioan Rațiu s-a născut la Turda în data de 19 august 1828.

⁷ Groza 1998, p. 395-405.

⁸ Arh. MIT., *Fond Rațiu*, inv. 2824M.

⁹ Arh. MIT., *Fond Rațiu*, inv: 2806M; 2812M; 2818M; 2824M.

avut loc nici în anul 1928 și nici în cel următor¹⁰. Abia pe data de 9 iunie 1930 a avut loc la Turda ceremonia dezvelirii statuii Dr Ioan Rațiu, dată ce a coincis și cu revenirea regelui Carol al II-lea în țară, o parte a oficialităților invitate neputând fi prezente la serbările organizate de oficialitățile orașului (Anexa 1). Cum aminteam, în această acțiune de strângere de fonduri au fost implicate numeroase persoane, instituții și societăți, pe care le vom enumera într-una dintre anexele prezentului studiu specificând totodată și contribuția lor bănească. Pentru personalitățile cunoscute am prezentat la notele de subsol o scurtă schiță biografică (Anexa 2)¹¹. Costul proiectului a necesitat suma de 506.847 lei, dintre care 155.806 lei a fost contribuția turdenilor și a celor din proximitatea Turzii¹². Serbările organizate cu prilejul dezvelirii statuii au ridicat costurile finale la suma de 737.669 lei¹³. Dorim să prezentăm, de asemenea, în încheiere un document inedit, legat de acest aspect. Este vorba despre o scrisoare a sculptorului Cornel Medrea din București, autorul statuii, ce conține în paginile sale și schița soclului, propusă pentru a fi dată spre execuție pietrarului Eduard Schnabell. Scrisoarea a fost expediată din București pe adresa avocatului turdean Dr. Augustin Rațiu pe data de 24 noiembrie 1929 (Anexa 3).

Cornel Medrea (1888-1964) s-a născut în comuna Miercurea Sibiului, într-o familie originară din comuna Galda de Jos. După studii liceale la Alba Iulia și la Școala de Arte și Meserii din Zlatna, Medrea urmează Școala de Arte Decorative din Budapesta (1909-1912), unde a lucrat cu sculptorul György Zala. Între anii 1912-1913 a întreprins călătorii în diverse țări europene, vizitând muzeele de arte plastice. Din 1914 participă la Saloanele Oficiale din București, la expozițiile grupărilor „Tinerimea artistică”, „Arta română” etc. Expune la Bienala din Veneția (în anii 1928, 1938, 1956 și 1958), precum și la multe alte manifestări artistice din străinătate. Printre operele sale reprezentative se numără și statuia Dr. Ioan Rațiu din Turda realizată în anul 1929. Din 1939 și până la sfârșitul vieții a fost profesor de sculptură la Academia de Arte Frumoase din București (azi Institutul „Nicolae Grigorescu”). În anul 1955 a fost ales membru corespondent al Academiei Române. A decedat la București în anul 1964.

Nu putem să încheiem fără a aminti că evenimentul comemorativ de la Turda, a prilejuit istoricului Nicolae Iorga, o inspirată sinteză asupra activității conducătorului delegației memorandiste: „S-a simțit nevoia unui mirean care să facă el ce fusese până atunci în seama «preoților cu crucea-n frunte». Și s-a prezentat de la sine un om zdravăn trupește și sufletește, nu popular prin cuvânt, nu dibaci în a găsi mijloacele de a ajunge, de a se menține și de a revenii, și nici artist în materie de prestigiu, înveșmântat în tăceri solemne și în izolări impunătoare. Ci un caracter. Un caracter neînfrânt. Om de da și de nu. Om de orice riscuri. Om care moare pe cuvântul lui, la datoria lui. Orice material s-ar fi întrebuințat pentru monumentul lui, marmură sau bronz, mai tare a fost sufletul acestui om”¹⁴.

Bibliografie

Izvoare documentare

Arh. Mit - Arhiva Muzeului de Istorie Turda-Fond Rațiu, *Contul Statuii Dr. Ioan Rațiu la Banca Centrală-Filiala Turda*.

Publicații

Comșa, Seiceanu 1994 – N. Comșa, Teodor Seiceanu, *Dascălii Blajului*, București, 1994.

Cordoș 1980 – N. Cordoș, *Declarația lui Ioan Rațiu din 23 mai 1894*, în *Potaissa*, II, 1980, p. 245-250.

Georgescu 1928 – I. Georgescu, *Dr. Ioan Rațiu (1828-1902). 50 de ani din luptele naționale ale românilor ardeleni*, Sibiu, 1928.

Grama 1975 – V. Grama, *Dr. Ioan Rațiu, Apărătorul țăranilor români din Toplița (1862-1865)*, în *Ștefan Meteș la 85 de ani*, Cluj-Napoca, 1977, p. 337-340.

Groza 1998 – H. Groza, *Despre ridicarea și dezvelirea statuii doctorului Ioan Rațiu din Turda*, în *Acta Musei Napocensis*, 34, II, 1998, p. 395-405.

Gruneanțu, Ionescu 2018 – L. Gruneanțu, M. Ionescu, *Contribuția avocaților din Transilvania și Banat la Marea Unire*, Cluj-Napoca, 2018.

Iorga 1936 – N. Iorga, *Ioan Rațiu*, în *Oameni care au fost*, vol. III, București, 1936, p. 272- 273; 321-322.

Neagu 2019a – R.M. Neagu, *Preoții Marii Uniri. Preoți din comitatele Turda-Arieș, Târnava Mare și Târnava Mică la Marea Unire*, Cluj-Napoca, 2019.

Neagu 2019b – R.M. Neagu, *Personalități ale Marii Uniri: avocatul Ioan Vescan, primul prefect român al județului Mureș-Turda (1877-1946)*, în *Crisia*, XLIX, 2019, p. 273-280.

¹⁰ Prima propunere pentru dezvelirea statuii a fost programată pe data de 19 august 1928, când monumentul nu era finalizat. Cea de a doua propunere pentru dezvelire a fost fixată în luna decembrie 1928, imediat după sosirea monumentului la Turda. Cea de a treia propunere pentru dezvelire se dorea integrată în cadrul Expoziției Agricole Industriale desfășurată la Turda în perioada 5-8 octombrie 1929. Moartea regentului Gheorghe Buzdugan a împiedicat sosirea delegațiilor oficiale, evenimentul fiind reprogramat pe data de 9 iunie 1930.

¹¹ Unele informații privitoare la numele contributorilor din această listă și a câtorva societăți care au donat sume de bani, nu au putut fi descifrate, fiind ilizibile; Arh. MIT., *Fond Rațiu*, inv: 2827M.

¹² Groza 1998, p. 402.

¹³ Groza 1998, p.403.

¹⁴ Iorga 1936, p. 321-322.

- Neagu, Groza 2019 – R.M. Neagu, Horațiu Groza, George Mărie, Valer Moldovan și Augustin Rațiu. *reprezentanți ai orașului Turda la Marea Unire persecutați în perioada dictaturii comuniste*, Cluj-Napoca, 2019.
- Neamțu 1978 – G. Neamțu, *Aspecte ale relațiilor politice dintre Alexandru Roman și Ioan Rațiu, (1865-1896)*, în Potaissa, I, 1978, p. 190-199.
- Nistor 1976 – I. Nistor, *Din legăturile lui Ioan Rațiu cu valea superioară a Mureșului*, în Marisia, VI, 1976, p. 293-306.
- Penelea 1975 – Georgeta Penelea, *Însemnările de la temnița din Seghedin ale Dr. Ioan Rațiu*, în Studii și Materiale de Istorie Modernă, V, 1975, p. 189-246.
- Racovițan 1978 – M. Racovițan, *Documente sibieni referitoare la activitatea lui Dr. Ioan Rațiu (1828-1902)*, în Potaissa, I, 1978, p. 171-181.
- Rotar 1978 – O. Rotar, *Personalitatea și activitatea lui Dr. Ioan Rațiu reflectată în documentele arhivelor blăjene*, în Potaissa, I, 1978, p. 183-189.
- Vișinescu, Groza 2014 – V. Vișinescu, Horațiu Groza, *120 de ani de la procesul Memorandului. Familia Rațiu înainte și după Memorand*, Cluj-Napoca, 2014.

Anexa 1

Ceremonia dezvelirii statuii dr. Ioan Rațiu – 9 iunie 1990

Serbările organizate de municipalitate

Sfințirea monumentului de către Episcopul greco-catolic de Gherla, Iuliu Hossu (foto dreapta jos)

Anexa 2

I. BAROURI ȘI UNIUNI DE AVOCAȚI

NR. CRT.	INSTITUȚIE	ORAȘ/JUDEȚ/REGIUNE	SUMA (LEI)
1	Barou	Arad	1.920
2	Barou	Bacău	1.000
3	Barou	Brașov	2.000
4	Barou	Caliacra (azi în Bulgaria)	1.000
5	Barou	Cluj	10.000
6	Barou	Covurlui	1.000
7	Barou	Craiova	5.000
8	Barou	Dej	3960
9	Barou	Deva	4.044
10	Barou	Durostorum (azi Silistra, Bulgaria)	100
11	Barou	Făgăraș	1200
12	Barou	Iași	3.300
13	Barou	Lugoj	4.600
14	Barou	Odorheiu	1.200
15	Barou	Oradea	5.000

16	Barou	Putna (Vrancea)	500
17	Barou	Satu Mare	2.900
18	Barou	Sibiu	5.752
19	Barou	Turda	10.420
20	Barou	Turnu Măgurele	3.000
21	Barou	Vlașca	2.000
22	Barou	Zalău	1.500
23	Uniunea Avocaților	România	22.660

II. BĂNCI, FONDURI DE AJUTOR ȘI SOCIETĂȚI DE CREDIT

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Banca Agrară	Cluj	2.000
2	Banca Albina	Cluj	1.000
3	Banca Albina	Sibiu	5.000
4	Banca Ardeleana	(?)	3.000
5	Banca Ardeleana	Iara	1.000
6	Banca Centrală	Turda	2.000
7	Banca Centrală (Interese capitalizate)	Turda	19.394
8	Banca Comerțului	(?)	1.000
9	Banca Economul	Cluj	2.000
10	Banca Maramureșana	Sighet	1.000
11	Banca Mărgineana	Poiana Sibiului	420
12	Banca Patria	Blaj	200
13	Banca Populară	Lechința	200
14	Banca Vulturul	Tășnad	200
15	Casa de credit	(Turda ?)	1.000
16	Fondul micilor proprietari	(Turda?)	2.050
16	Societatea (?)	Cluj	1.000
17	Societate de Asigurări în caz de moarte	(Turda ?)	2.000

III. COLECTE

NR. CRT.	LOCALITATE	INIȚIATORI COLECTĂ	SUMA (LEI)
1	Cheia		710
2	Dumbrava		640
3	Iara		200
4	Rediu		760
5	Turda	Nicolae Rațiu	11.050
6	(?)	Faneș și Cioloca	15.000

IV. FABRICI ȘI SOCIETĂȚI

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Societatea Agricolă	Hunedoara	200
2	Societatea Concordia	Ploiești	300
3	Societatea Cugireana	Cugir	200
4	Fabrica de Cement	Turda	5.000
5	Fabrica de Sticlă	Turda	1.850
6	Societatea Industria	Iara	1.200
7	Oficiul Poștal	Turda	800
8	Văileana	(?)	100

V. INSTITUȚII BISERICEȘTI SUPERIOARE

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Arhiepiscopia Ortodoxă	Sibiu	489

VI. INSTITUȚII SUBORDONATE GUVERNULUI

A.CENTRALE

NR. CRT.	INSTITUȚIE/MINISTER	SUMA (LEI)
1	Agricultură	10.000
2	Artelor și Cultelor	18.000
3	Primul Ministru	10.000
4	Industriei și Comerț	3.000
5	Interne	20.000
6	Regia Monopolurilor Regale	255

7	Serviciul de Război	50.000
---	---------------------	--------

VII. INSTITUȚII SUBORDONATE GUVERNULUI

B. LOCALE

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Prefectură	Cluj	10.000
2	Prefectură	Sibiu	50.000
3	Prefectură	Timișoara	10.000
4	Prefectură	Turda	10.000
5	Pretură	Câmpia Turzii	525
6	Pretură	Turda	2.070
7	Primărie	Aiton	661
8	Primărie	Alba Iulia	1.000
9	Primărie	Baia Mare	2.000
10	Primărie	Beiuș	500
11	Primărie	Blaj	500
12	Primărie	Brașov	2.000
13	Primărie	Cluj	51.800
14	Primărie	Dej	1000
15	Primărie	Dicioșânmărtin (azi Târnăveni, jud. Mureș)	300
16	Primărie	Făgăraș	360
17	Primărie	Gherla	500
18	Primărie	Măhăcești	606
19	Primărie	Orșova	460
20	Primărie	Sebeș	500
21	Primărie	Sibiu	10.000
22	Primărie	Sighișoara	4.940
23	Primărie	Târgu Secuiesc	200
24	Primărie	Valea Largă	328

VIII. PARLAMENTUL ROMÂNIEI

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATEA	SUMA (LEI)
1	Camera Senatului	București	25.000
2	Camera Deputaților	București	25.000

IX. NOTARI PUBLICI

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCATIE	SUMA (LEI)
1	Asociația notarilor publici	Cluj	9.844
2	Asociația notarilor publici	Oradea	3.100
3	Asociația notarilor publici	Podeni	1.410
4	Asociația notarilor publici	Timișoara	2.200
5	Asociația notarilor publici	Turda	1.000

X. PAROHII

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Parohia Greco-Catolică	Baia de Arieș	140
2	Parohia Ortodoxă	Mihai Viteazu	182
3	Parohia Ortodoxă	Valea Lupșei	100

XI. PARTIDE POLITICE

NR. CRT.	DENUMIRE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Partidul Național Țărănesc	Ocna Sibiului	2.000
2	Partidul Național Țărănesc	Sibiu	17.000

XII. PERSOANE FIZICE

NR. CRT.	NUME	FUNCȚIE/PROFESIE	LOCALITATE	SUMA(LEI)
1	G. Ardelean	deputat		21.122
2	Alex Băcilă			2.000
3	Mathias Bălcaci			1.650
4	Brunescu (?)		Cluj	1.367
5	Vasile Bodor			100
6	Dr. I. Boilă			700

7	Ignat Borza ¹⁵	comerciant		100
8	I. Candrea	notar		500
9	Donia Câmpăan			5.000
10	Dr. Emil Chețianu ¹⁶	avocat		2.000
11	Dr. Chețianu		Luduș	1.120
12	Sebastian Ciapă		Remetea	100
13	Colteu (?)	avocat		500
14	Greg Cristac			300
15	Alexandru Crișan			700
16	I. Constantinescu			100
17	I. Fodorean			400
18	Fülöp (?)			10.000
19	Ilarie Holom ¹⁷	avocat		910
20	Francisc Hossu Longin ¹⁸	avocat		1.000
21	Vasile Gan ¹⁹	protopop ortodox	Baia de Arieș	100
22	Ioan Gligor	preot	Ponorel	102
23	Vasile Ignat	deputat		4.500
24	Ispas (?)	căpitan		300
25	Simion Lazăr		Lunca	100
26	N. Jilescu			1.400
27	Dr. K. Covrig			6.000
28	Lusztig (?)			400
29	N. Mecan (?)			500
30	Meșotă (?)	locotenent		100
31	Andrei Micu			1.500
32	Dr. Mihai Moldovan ²⁰	avocat	Turda	1.000
33	R. Moldovan			1.130
34	F. Morariu			845
35	Nagy (?)			3.000
36	Sever Orbonaș			1.000
37	Aurel Pintian		Satu Mare	200
38	Gavril Pop ²¹	protopop greco-catolic	Luna	410
39	Ionel Pop ²²	avocat	Alba Iulia	500
40	Iuliu Popescu ²³	avocat	Turda	500
41	Gheorghe Rațiu			1.420

¹⁵ Ignat Borza (1855-1934) a fost comerciant, născut în satul Berchiș. S-a preocupat de ridicarea culturală a localității natale, prin crearea unei biblioteci și sprijinirea tinerilor care doreau să frecventeze școala. Ulterior, Ignat Borza s-a mutat la Turda. În onoarea familiei sale, în anul 1922 numele satului Berchiș a fost schimbat în Borzești. Este tatăl marelui biolog Alexandru Borza.

¹⁶ Emil Chețianu (1893-1972), avocat și om politic la Turda, fiul canonicului și profesorului de la Blaj, Ambroziu Chețianu. A fost prefect al județului cu două mandate (1932-1933; 1944-1945). Membru al Partidului Național Țărănesc și deputat în Parlamentul României, Emil Chețianu a fost persecutat de regimul comunist, fiind încarcerat fără vreo sentință judecătorească în mai multe penitenciare.

¹⁷ Ilarie Holom (1880-1958), avocat și om politic. Bursier al Fundației Gojdu, a practicat avocatura la Dumbrăveni (jud. Sibiu). Membru al ASTRA, a participat la Marea Unire. A fost pentru o perioadă subprefect al județului Târnava Mică. În perioada interbelică a fost membru al Partidului Național Țărănesc și deputat în mai multe legislaturi.

¹⁸ Francisc Hossu-Longin (1847-1935), avocat, om politic din Deva, membru al ASTRA, a participat la Marea Unire de la 1 decembrie 1918. Este autorul unor memorii.

¹⁹ Vasile Gan (1859-1934), preot ortodox, protopop al Protopopiatului Lupșa, cu sediul la Baia de Arieș. A fost un preot cărturar, cu preocupări scriitoricești, membru al asociațiunii ASTRA, participant la Marea Unire de la 1 decembrie 1918 și senator în primul Parlament al României Interbelice Neagu 2019 a.

²⁰ Mihai Moldovan (1879-1943), avocat și om politic turdean. A participat la Primul Război Mondial și Marea Unire. În perioada interbelică s-a înscris în Partidul Național Liberal și a fost prefect al județului Turda. De asemenea, a fost decan al Baroului de avocați.

²¹ Gavril Pop (1865-?), protopop greco-catolic de Arieș și paroh la Luna (azi jud. Cluj), participant la Marea Unire de la 1918 Neagu 2019 a, p. 41-43.

²² Ionel Pop (1889-1985), avocat și om politic, nepot al lui Iuliu Maniu. A fost unul dintre notarii Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918, aducându-și contribuția la Marea Unire. În perioada interbelică a fost parlamentar din partea Partidului Național Țărănesc în mai multe legislaturi. În perioada comunistă a fost arestat și încarcerat. Ionel Pop a fost un mare cinegetician și prieten apropiat a lui Mihail Sadoveanu; Gruneanțu, Ionescu, 2018, p. 440-441.

²³ Iuliu Popescu (1871-1959), unul dintre reprezentanții de seamă ai breslei avocațești din Turda, luptător pentru drepturile românilor din Transilvania. Animator al vieții publice românești din Turda, el a fost președintele Consiliului Național Român din Turda, calitate în care a participat la Marea Unire. În perioada interbelică a activat la Curtea de Apel din Cluj, Înalta Curte de Casație și Justiție din București, precum și la Curtea Superioară Administrativă; Gruneanțu, Ionescu, 2018, p. 448-449.

42	Nicolae Portos Rațiu ²⁴	preot greco-catolic	Turda	470
43	Vasile Rațiu			200
44	Andrei Russu			1000
45	F. Russu			200
46	R. Coca			100
47	Vasile Suci ²⁵	Arhiepiscop și Mitropolit		5.000
48	Dr. Viorel Tilea ²⁶	avocat		249
49	Teofil Vana			100
50	Varga (?)			2.000
51	I.Vărgoliciu	președinte Tribunal	(?)	650
52	Dr. Ioan Vescan ²⁷	avocat	Târgu-Mureș	1.900

XIII. ȘCOLI PRIMARE ȘI GIMNAZIALE

NR. CRT.	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Gimnaziul de Stat	Luduș	730
2	Liceul de Fete	Turda	1.301
3	Școala Agricolă	Turda	360
4	Școala de Arte și Meserii	Turda	720
5	Școala de Economii Casnice	(?)	360
6	Școala Primară de Stat	Câmpeni	2.000
7	Școala Primară	Grindeni	40
8	Școala Primară de Stat	Lechința	162
9	Școala Primară	Mihai Viteazu	740
10	Școala Primară	Petrești	100
11	Școala Primară	Poiana	500

XIV. SOCIETĂȚI STUDENȚEȘTI

NR. CRT.	SOCIETATE	INSTITUȚIE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	Societatea Studenților de la Academia Comercială	Academia Comercială	Cluj	1.000

XV. SOCIETĂȚI CULTURALE

NR. CRT.	SOCIETATE	LOCALITATE	SUMA (LEI)
1	ASTRA	Sibiu	50.000
2	Casina Română	Turda	1.000
3	Federația Zorile	Luduș	1.000
4	Reuniunea Femeilor Române	Turda	2.300
5	Tinerimea Chemăristă	Cluj	49.757

²⁴ Nicolae Portos Rațiu (1856-1932), cea mai reprezentativă figură clericală a comunității greco-catolice turdene, membru al familiei nobiliare Rațiu de Nagylak, preot paroh la parohia Turda Veche. A fost membru al asociațiunii ASTRA și participant la Marea Unire, Nicolae Portos Rațiu s-a implicat în perioada interbelică la nivelul politicii locale turdene, ca membru al Partidului Național Țărănesc. El a fost tatăl avocatului Augustin Rațiu Neagu 2019 a, p. 47-49.

²⁵ Vasile Suci (1876-1935), personalitate reprezentativă a Bisericii Greco-Catolice, Arhiepiscop și Mitropolit de Alba Iulia și Făgăraș, cu sediul la Blaj. Voce importantă a mișcării naționale a românilor din Transilvania, Vasile Suci a contribuit la realizarea Marii Uniri, fiind președintele Consiliului Național Român din Blaj, creat la 4 noiembrie 1918. Ales mitropolit în anul 1918, nu a fost recunoscut de autoritățile ungare, astfel că nu și-a putut lua în primire importanta funcție decât în 1919 Comșa, Seiceanu, 1994, p. 129.

²⁶ Viorel Virgil Tilea (1896-1972), politician și diplomat român, descindea pe linie maternă din familia nobiliară românească Rațiu de Nagylak. Membru al Partidului Național Țărănesc, a făcut o frumoasă carieră în diplomație, iar între anii 1938-1940, a îndeplinit funcția de trimis extraordinar și plenipotențiar al României la Londra. Rămas în Regatul Unit, Tilea a fost una din vocile exilului românesc.

²⁷ Ioan Vescan (1877-1946), avocat și om politic, originar din Vișoara (azi în jud. Cluj), participant la Primul Război Mondial, unde s-a remarcat în cadrul Corpului voluntarilor ardeleni și bucovineni, primul prefect român al județului Mureș-Turda (1919-1920). A mai avut încă două mandate de prefect la Târgu-Mureș (1928-1931; 1932-1933). În perioada interbelică a fost membru al Partidului Național Țărănesc și foarte apropiat de Biserica Ortodoxă Neagu 2019 b, p. 273-280.

Scrisoarea sculptorului Cornel Medrea adresată avocatul turdean Dr. Augustin Ratiu

ABORDĂRI MODERNE ÎN MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIEI

Corina Zenaida Tănasă

Abstract. Modern approaches in the management of the organization. Nowadays, individual's daily life is dominated by activities that are carried out inside the organizations, a fact that determined the researchers declare that the modern man is an organizational individual. In his fight for survival the individual and the organizations he is part of must adapt to the circumstances that change sooner than we want to accept. The success of the learning organization depends on the capacity of continuous learning, on creating the necessary environment for learning, together with its members, on acquiring and sharing the collective knowledge as an advantage for the success acquisition.

Cuvinte cheie: organizație, organizație care învață.

Keywords: organization, learning organization.

Literatura de specialitate cuprinde o serie de studii care au analizat curente cu impact asupra indivizilor, organizațiilor și societăților. Se remarcă definirea schimbărilor efectuată de către John Naisbitt care-și încheia cartea *Megatendințe* cu „Doamne, ce vremuri grozave ne-a fost dat să trăim! Trăim un timp mareț și agitat, plin de posibilități; avem o extraordinară putere de a acționa eficient și o extraordinară influență...”¹. Peter Senge completează acest tablou comentând asupra efectelor negative ale actualului sistem de management care „i-a distrus pe oameni; aceștia se nasc cu motivație intrinsecă, auto-respect, demnitate și curiozitate de a învăța. Forțele de distrugere se manifestă începând cu copiii din leagăn, note primite la școală, steluțe de aur, ... iar managementul prin obiective separă ceea ce ar trebui unit, întoarce oamenii împotriva oamenilor”².

Fără a avea entuziasmul unuia sau aciditatea celuilalt, trebuie să acceptăm realitățile în care trăim. Viața cotidiană a individului în societatea de azi este dominată de activități care se desfășoară în cadrul organizațiilor, ceea ce i-a îndreptățit pe cercetători să afirme că omul modern este un *om organizațional*. În lupta pentru supraviețuire, omul, organizațiile din care face parte, trebuie să se adapteze circumstanțelor care se modifică mai repede decât am vrea să acceptăm. Cerințele diferite care se impun în alegerea strategiilor de confruntare cu schimbarea, au la bază tocmai această creștere a complexității și competitivității schimbărilor mediului în care trăim. Am intrat cu toții într-o lume nouă a organizațiilor în schimbare căreia trebuie vrem, nu vrem, să-i facem față.

A devenit un imperativ ca organizațiile să se adapteze permanent la transformările din mediul intern și extern, printr-o monitorizare permanentă a evenimentelor apărute în interiorul și exteriorul organizațiilor, precum și o identificare a viitoarelor tendințe de evoluție. Această atenție vigilentă asupra mediului are ca scop identificarea schimbărilor necesare la nivelul proceselor interne și al relațiilor externe care să dezvolte organizația și să o conducă spre performanță. Pe baza promovării dezvoltării organizaționale există o preocupare de trecere de la *organizațiile birocratice* (raționale, bazate pe standardizare și activități rutiniere) la cele *post-birocratice* (flexibile, orientate spre adaptarea promptă la cererea pieței și valorificarea cunoștințelor ca factor de producție)³. Organizația care învață face parte din ultima categorie și vizează în mod explicit stimularea creativității și folosirea cunoștințelor pentru obținerea avantajului competitiv.

În general, definim învățarea ca o acumulare de cunoștințe sau abilități și o asociem unei persoane. Teorii relativ recente au abordat-o însă și ca proces dinamic și continuu care are loc la nivelul organizațiilor. Dar, învățarea nu exclude dezvoltarea „numai în măsura în care învățăm și ne dezvoltăm putem să ne schimbăm, să dobândim flexibilitatea atât de necesară armoniei ca întreg viu”⁴.

Peter Senge, considerat părintele organizației care învață, ne oferă viziunea sa, definind conceptul ca fiind organizația în care oamenii își dezvoltă permanent „capacitatea de a obține rezultatele pe care le doresc cu adevărat, în care sunt dezvoltate și cultivate noi modele de gândire, în care aspirațiile comune sunt adoptate în mod liber și în care oamenii învață, în mod continuu, să facă totul împreună”⁵. Într-o astfel de organizație, activitatea este organizată în jurul echipelor, angajații sunt preocupați să învețe și să se dezvolte personal și profesional într-o cultură organizatorică care încurajează experimentarea, diversitatea, transferul de cunoștințe și o permanentă îmbunătățire.

O astfel de organizație va utiliza instruirea în atingerea obiectivelor, va crea în mod constant noi oportunități de învățare, pe fondul unui climat organizatoric prietenos, deschis unui dialog permanent cu proprii angajați care vor fi încurajați să-și exprime liber convingerile, fără teama unor consecințe.

¹ Naisbitt 1989, p. 354.

² Senge 2012, p. 12.

³ Panaite, Neșțian, Iftimescu și coord. 2014, p. 630.

⁴ Popescu 2010, p. 459-481.

⁵ Panaite, Neșțian, Iftimescu și coord. 2014 p. 630.

Fără a insista în mod deosebit asupra multiplelor aspecte implicate, s-au conturat anumite elemente esențiale:
-organizația care învață înseamnă angajați și angajatori care învață, aceștia având un comportament centrat pe învățare. Elementele cheie de succes: motivarea angajaților, comunicarea intensă între aceștia și exemplul personal dat de manager.

-transformarea unei organizații într-una care învață nu este un proces spontan, este unul continuu care durează toată viața; este nevoie ca managementul organizației să decida acest obiectiv și să conceapă setul de acțiuni necesare, pe baza implicării cât mai multor salariați, aceasta fiind premisa pentru a asigura succesul demersului.

-învățarea organizatorică se bazează pe cunoștințe, adică pe o bază de informații și abilități determinate de folosirea acestora, care se utilizează în interesul organizației; ideea principală este ca învățarea organizatorică să nu se rezume strict la dobândirea de cunoștințe, ci la utilizarea lor, generând astfel noi cunoștințe.

-învățarea organizatorică este un proces complex care încorporează abordări de training bazate pe metode de pregătire clasice și moderne, utilizarea metodelor manageriale participative, etc.

-identificarea factorilor majori care influențează învățarea organizațională: mediul și structura organizațională, strategia organizației, cultura organizatorică, salariații organizației și „mecanismele” memoriei firmei⁶.

În ceea ce privește învățarea organizațională specialiștii din domeniu delimitează trei abordări a învățării organizatorice:

a) *învățarea cu buclă simplă (adaptativă)* se referă la identificarea și corectarea discrepanțelor prin realizarea unor modificări minore. În prima fază, se realizează sarcinile de lucru conform tehnicilor existente, în faza a doua, se evaluează atingerea obiectivelor și identificarea unor discrepanțe, a treia fază, se referă la schimbările ce trebuie făcute pentru a eficientiza procesele.

b) *învățarea cu buclă dublă (generativă)*, bazată pe procese cognitive, este asociată schimbării radicale, deoarece determină modificarea paradigmei organizaționale, a normelor și a politicilor; dezvoltare de noi cunoștințe pentru formularea soluțiilor.

c) *învățarea cu buclă triplă (transcendentă)* sau învățarea să înveți care presupune redefinirea în profunzime a identității organizației. Analizează cadrul învățării și propune schimbări ale acesteia pentru a stimula crearea de noi modele mentale⁷.

Cu siguranță, organizația care învață este o temă majoră investigată în literatura de specialitate și cunoaște mulți adepți, însă există și voci care fie sunt rezervate, fie atrag atenția unor aspecte mult prea general abordate.

Simon Herbert, laureat al premiului Nobel pentru economie (1978) e de părere că trebuie adoptată o definiție nu prea strictă pentru organizația care învață. Aduce în discuție conceptele apărute în psihologia cognitivă contemporană pentru descrierea învățării umane care trebuie să se regăsească în învățarea organizațională, a subculturii idiosincratice, a memoriei organizaționale, adică a modului în care se face transferul sau se stochează informația⁸.

Dar cum poate deveni o școală o organizație care învață? Senge consideră că școlile pot fi proiectate și administrate ca organizații centrate pe învățare, pot fi făcute de neîndoie și creative într-un mod durabil, nu prin ordine sau directive, regulamente sau evaluări forțate, ci prin orientări spre învățare. Altfel spus, acest lucru înseamnă că toți actorii implicați în sistem educațional să învețe împreună prin exprimarea liberă a aspirațiilor și dezvoltarea abilităților. În acest sens, Senge propune organizațiilor practicarea a cinci discipline de învățare:

1. *măiestrie personală*, adică un anumit grad de pricepere, de a înțelege la nivel profund ce priorități ai ca individ și de a le urmări întreaga viață. „Este disciplina clarificării și lărgirii viziunii personale în mod continuu, prin concentrarea energiei, prin dezvoltarea răbdării și printr-o înțelegere obiectivă a realității”⁹. Aceasta măiestrie personală este judecată ca o piatră de temelie pe care se construiește organizația care învață.

2. *viziunea comună*: La nivel interuman, viziunile împărtășite schimbă relația dintre oameni, ele pun laolaltă oameni care poate nu au încredere unii în alții, dar vor lucra împreună. Acest lucru nu ar fi posibil într-o organizație unde viziunea e impusă și neasumată. Faptul că se simt conectați printr-o aspirație comună le va furniza și concentrarea și energia necesară învățării.

Totuși, așa aduce aici în discuție un aspect pe care nu îl putem ignora, e vorba despre durabilitatea acestei viziuni împărtășite. E nevoie de o strategie foarte bună în comunicare pentru a menține vie flacăra entuziasmului și a motivației în timp. Sunt pregătiți managerii noștri pentru acest lucru? Aceștia ar trebui să-și reconsidere rolul lor și să renunțe la vechea dogmă a planificării, organizării, controlului, definite pentru prima dată de Henri Fayol. Pot ei să creeze pârgurile necesare unei viziuni care să fie împărtășită de toată lumea? Suntem obișnuiți mai degrabă cu imaginea managerului care pune echivalență între viziunea personală și cea organizațională. O viziune împărtășită trebuie să fie

⁶ Nicolescu și colab, p. 48.

⁷ Panaite, Neștian, Iftimescu și coord. 2014, p. 623.

⁸ Simon 1991, p. 129.

⁹ Senge, 2012, p. 28.

suficient de „ambitioasă, ca să constituie o provocare, să evoce imagini mentale puternice și convingătoare ale stadiilor viitoare dorite, dar, în egală măsură, să fie percepută ca realizabilă, astfel încât să stimuleze personalul să-și atingă întregul potențial”¹⁰. Apreciez că managerii nu vor fi cei care vor da ordine, ci cei care facilitează, cei care vor asculta mai mult, deoarece o mare parte din valoarea unei organizații se află în mintea angajaților săi, cei care vor crea un mediu în care fiecare angajat să devină mai bun decât este.

3. *modelele mentale* se referă la modul cum privește fiecare individ viața în general. Sunt presupuneri sau povești adânc înrădăcinate, active mereu, care ne modelează comportamentul. De multe ori, idei bune nu au fost aplicate în practică pentru că s-au ciocnit cu imaginile interne din mintea noastră și care ne-au restricționat la moduri de gândire familiare. Relevanța nu este decisă de corectitudinea lor, ci de faptul că nu le conștientizăm: „*ele devin implicite și sunt urmate orbește când se instalează la un nivel profund, care scapă atenției noastre*”¹¹. Cum nu știm de existența lor, asistând la cât de mult se schimbă lumea, diferența dintre realitate și modelul nostru mental se mărește și devenim tot mai contraproductivi. Punem concluziona că această disciplină aduce noi instrumente și abilități, și anume cele care implică reflecția asupra modelelor noastre, dar și cele de chestionare, respectiv modul cum ne comportăm în interacțiunile cu ceilalți.

4. *învățare în echipă*: A învăța în echipă este un proces complex, care nu se întâmplă în mod firesc, deoarece avem tendința de a rezolva probleme pe termen scurt în defavoarea soluțiilor care necesită timp și câștigul e undeva în viitor. Este cea care schimbă modelele mentale, atitudinile și comportamentele colective. Debutează cu dialogul și discuția, apoi continuă cu capacitatea membrilor dintr-o echipă de a înceta să se evidențieze fiecare pe sine și de a intra într-o veritabilă stare de gândire în comun. În realitate, aceste aspecte sunt foarte greu de obținut și necesită foarte multă practică. În acest sens, aduc următoarele argumente: în primul rând, culturile organizatorice încurajează spiritul de competiție, implicit și rivalitatea. Apoi, oamenii nu se întrec în prezentarea raționamentelor proprii pentru că se tem că vor fi identificate erorile și s-ar simți jenați. Într-o organizație care învață inteligența echipei depășește suma inteligențelor individuale. Dar practica ne demonstrează că există echipe formate din oameni străluciți din punct de vedere profesional, care nu sunt suficient de eficiente, nu reușesc să depășească conflictele, uneori rudimentare, datorită susținerii propriilor puncte de vedere.

5. *gândire sistemică* este disciplina care integrează pe celelalte, rezultând un ansamblu coerent de practici. Esența ei constă în modificarea modului în care gândim, cu accent mai mare asupra identificării modului cum interacționează anumite componente ale organizației, decât asupra relației cauză-efect și a observării proceselor care se desfășoară, decât a evenimentelor. Gândirea sistemică reflectă cel mai subtil aspect al unei organizații care învață, adică modul în care indivizii înțeleg lumea și pe ei înșiși.

În concluzie, pentru a menține o organizație într-o stare de funcționare perfectă și, cu atât mai mult, pentru a crește performanțele, este necesară o adaptare a acesteia la schimbările care au loc în mediul extern unde ea funcționează. Nu putem rămâne spectatori, ci implicarea noastră trebuie să fie totală. În cazul în care doar contemplăm schimbările și le ocolim, riscăm să fim victime ale valului istoric. „*Nu ne rămâne decât să dezvoltăm imaginația și să acționăm, ca participanți, în direcția inițierii și dezvoltării schimbărilor care se impun*”¹². Una dintre cele mai viu discutate abordări este transformarea într-o organizație care învață. Merită să încercăm. Aici oamenii își dezvoltă permanent capacitatea de a obține performanțele pe care și le doresc, în care sunt susținute noi abordări și modele de gândire și în care oamenii învață permanent să facă totul împreună. Dintre cele cinci discipline propuse de Peter Senge pe cea a măiestriei personale o gasesc fundamentală. Doar atunci e posibil să construiești viziuni împărtășite și să menții entuziasmul, să demontezi structurile mentale și să construiești altele noi, să-l faci pe fiecare individ să se simtă bine în pielea lui și să învețe să susțină soluții corecte care nu îi aparțin.

Bibliografie

- Naisbitt 1989 – J. Naisbitt, *Megatendințe. Zece noi direcții care ne transformă viața*, București, 1989.
Nicolescu și colab. – O. Nicolescu, I. Plumb, M. Pricop, I. Vasilescu, I. Verboncu, *Abordări moderne în managementul și economia organizației*, București, 2003.
Panaite, Neșțian, Iftimescu, coord. 2014 – N. Panaite, A. Neșțian, A. Iftimescu, coord., *Managementul organizației*, Iași, 2014
Popescu 2010 – C. Popescu, *Respiritualizarea educației-cheia schimbării din interior*, în „Criza e în noi”, București, 2010, p. 451-481.
Senge 2012 – P. Senge, *A cincea disciplină-arta și practica organizației care învață*, București, 2012
Simon 1991 – H. Simon, *Bounded Rationality and Organizational Learning*, în „Organization Science”, 2, 1991, 1, p. 125-134.
Vlăsceanu 2003 – Mihaela Vlăsceanu, *Organizații și comportament organizațional*, București, 2003.

¹⁰ Senge 2012, p. 252.

¹¹ Senge, 2012, p. 220.

¹² Vlăsceanu 2003, p. 229.

**GEOGRAFIE
ȘI
ȘTIINȚELE MEDIULUI**

INSULELE VULCANICE

1. SANTORINI – ISTORIE, VULCANOLOGIE, TURISM

Dr. Dorin Dordea

„You must go on adventure to find out where you truly belong”
adventureinyou.com

Abstract. Volcanic Islands. 1. Santorini – history, volcanology, tourism. Santorini, a mythical and amazing territory in the heart of the Aegean Sea (southern part of the Cyclades Islands), has been conquered and possessed for more than 4,500 years by successive waves of populations which have marked their brand on the remains over time. The group of islands that forms the small Santorini archipelago (Thera, Therasia, Nea and Palea Kameni, Aspronisi) and some more at south (Christiana, Askania and Eschati) was born by successive volcanic eruptions over the last 2 million years, forming the largest submerged caldera on Earth. The volcanic events led to dramatic changes and damages to the landscape, animals and plants life, among which, probably the most violent wrod event in the last 10,000 years took place during the Minoan civilization, producing its extinction. The island have been populate since 4,000 BC by Minoan population in a flourishing environment. The Minoan volcanic event (1640 BC) is related to the sinking of Atlantis continent, described by Plato (sometimes named Poseidonis) in dialogues with Timaios and Critias. Although affected by the recurrent destructive volcanic manifestations, Santorini has recovered every time, invaded by new and new waves of populations (Fenicians, Spartans, Atenians, Romans, Venetians, Ottomans) attracted by its strategic position, charm, gentle climate and opportunities for living and development. Today (after the 1970s), Santorini has become a thriving centre of modernization, relying on tourism and winery plantations, exclusively. The main domain – tourism – annually attracts more than 2 million lovers of ancient and medieval artefacts, bathing (7-8 months a year) in the crystal clear Aegean waters and sunbathing on the endless black, red or white beaches or on the exotic rocks bathed by sea waves, trips on the active volcano within caldera, at dangerous but attractive wine tasting in impressive wineries.

Cuvinte cheie: Arhipelagul Cicladelor, civilizația minoică, erupția minoică, mitorile Atlantidei, miracolul turistic din Santorini.

Key words: Cyclades Archipelago, Minoan civilization, Minoan eruption, Atlantida myths, Santorini tourist miracle.

Introducere. Miraculoasa Insulă Santorini. Insula vulcanică Santorini, parte a arhipelagului Cicladelor, este o fascinantă legendă străveche și actuală. Istoria sa este conectată/generată de vechi civilizații minoice și grecești, alături de care și-au lăsat amprenta într-un consistent patrimoniu istoric alte trecătoare civilizații. Pe lângă creațiile umane generate în momente de emulație ale insulei de-a lungul timpului, erupția super-colosală de la sfârșitul epocii bronzului (aprox. 1640 î.Hr, *Friederich, 2013*), a schimbat radical fața insulei marcând negativ civilizația umană dintr-o mare parte a bazinului mediteranean (și nu numai) pentru o lungă perioadă de timp. Acest eveniment pare a fi intrat în mitologia lumii intim asociat cu: *dispariția atlantiților și a Atlantidei!!!, exodul evreilor din Egipt, crizele climatice - anii cu atmosfera cenușie „cu doi sori” fără recolte - din Egipt până în China etc.* Suprapunerile cronologice ale cataclismului petrecut pe insula Santorini, vârsta rocilor din Santorini sau din alte locații mai îndepărtate (vezi tufurile din pen. Sinai, depozitele tip tsunami din Creta etc.), vârsta trunchiurilor de măslin îngropate în tufurile exploziei minoice, peste vârsta unor evenimente istorice conduc spre corelarea logică a acestor cauzalități-efecte.

După zbuciumata istorie, în care pe insulă s-au succedat și au înflorit civilizațiile minoică, feniciană, dorică, ateniană, romană, bizantină, venețiană, turcă și finalmente cea de după independența post otomană a Greciei, insula a rămas economic și cultural într-un con de umbră, ca după 1970, grație unui turism exploziv, să-și redescopere prosperitatea.

Arhipelagul Cicladelor, din care Santorini face parte, este compus din peste 220 de insule, localizate în centrul Mării Egee, divizate în *grupul estic: Amorgos, Anafi, Andros, Tinos, Delos, Mykonos, Naxos, Paros, Syros, Ios, Sikinos, Folegandros* (toate, înainte de ultima glaciațiune - o insulă cu suprafața de aprox. 6.978 km²) și *grupul vestic: Antiparos, Kea, Kythnos, Kimolos, Paros, Serifos, Sifnos, Milos*. Acestora li se adaugă peste 200 de insulițe, între care sunt notabile: *Cristiana, Donousa, Eschati, Gyaros, Irakleia, Koufonisia, Makronisos, Rineia, Schoinousa*.

Denumirea *Ciclade* („ciclic”, gr.) derivă din dispunerea puzderiei de insule în jurul insulei Delos, locul legendar de naștere al copiilor lui Zeus – *Apollo și Artemis*. Insula Delos, azi muzeu în aer liber, deși nelocuită, este vizitată de mii de turiști, care sosesc din Mykonos, atrași de un patrimoniu colosal al civilizației minoice și ateniene. Prezența numeroaselor situri neolitice pe uscat sau submerse din întreg arhipelagul Cicladelor dovedește existența unor civilizații avansate pe un areal extins, ceea ce a dat frâu imaginației antice și moderne privind existența unei populații de excepție - *Atlantiții*.

Santorini face parte din Regiunea administrativă *Sud Egeeană* a Greciei, care cuprinde insulele *Andros, Kalymnos, Karpathos, Kea-Kythnos, Kos, Milos, Mykonos, Naxos, Paros, Rhodes, Syros, Santorini (Thira) și Tinos*. Denumirea oficială a insulei este Thira (Θήρα). Există puține locuri în lume, care de-a lungul propriei istorii să fi purtat atât de multe denumiri și în mod paradoxal, după aproape 3 milenii să se întoarcă la același nume – Thira. Prima denumire a insulei, **Strongyli** („circular”) a fost atribuită în perioada minoică, fiind urmată de „**Kallisti** („cea mai frumoasă”) la 1.300 î.Hr. când fenicienii acostează aici, apoi de **Filitera** (sau **Filotera, Kalavria, Karisti, Tevsia, Thirameni și Rineia**). Dorienii care cuceresc insula la 1.115 î.Hr. o numesc după regele lor Theras – **Thera**, nume redevenit oficial după un mare salt în timp, odată cu dobândirea independenței Greciei (1821). Venețienii care pun stăpânire pe insulă în 1.153 d.Hr. o denumesc **Santa Irene**, în memoria martirei Sfânta Erini din Thesaloniki (?-304 d.Hr.). Au urmat o suită de denumiri derivate ale numelui Sfintei Irene și anume: **Sancte Reni** (1278), **Sanctorini** (sfârșitul sec. XIII), **Sanctoelino** (1321), **Sancte Herini** (sec. XIV), **Sanctorino** (1481), **Santa Erini** (1485), **Santo Erini** (1517), **Santorino** (1548), **San Erini** (1558), **Santa Irene** (1688), **Sant'Erini** (1773), **Sant-Erini** (1803), **Santorini** (neoficial, astăzi). În timpul ocupației otomane a insulei (1579-1821) turcii o denumesc **Gozi, Dermetzik** sau **Dimertzik** („moara mică”, tr.) de la morile care valorificau vântul permanent de toamnă. Astăzi numele (oficial) al insulei - **Thira** (se pronunță *Fira*), la fel ca al capitalei sale, coexistă cu numele neoficial **Santorini**, utilizat exclusiv de străini, nume al arhipelagului care cuprinde cele 5 insule (*Thera, Therasia, Aspronisi, Palea Kameni, Nea Kameni*).

Date geografice privind Insula Santorini. Morfologia Santorini, mai exact a arhipelagului din care se compune - *Thera, Therasia* („micuța Thera”, gr.), *Nea și Palea Kameni, Aspronisi* („insula albă”, gr.) - este rezultatul formării unui edificiu vulcanic, care prin succesive efuziuni (revărsări de lave) și extruziuni (produse piroclastice ejectate prin explozii) a configurat o calderă cu deschiderea de 11 km (N-S) și 7 km (E-V). Caldera este subacvatică (cea mai mare de acest fel din lume), formată în urma unei explozii gigantice (cea minoică sau una anterioară) și a prăbușirii spațiului intern (colaps generat de restrângerea în volum a cuptorului magmatic, post explozie). Relieful cinelilor exterioare ale edificului major este modelat de nivele de curgeri de lave, în alternanță cu intercalații de produse de explozie (piroclastite), cu excepția unei creste extinse pe 6 km, plecând din terminația estică a Perissei până în zona portului Athinios, care generează proeminențele maxime din insulă (369 m - *Messa Vouno* și 567 m - *Profitis Ilias*). Clinka internă a calderii, cu înălțimi maxime sub 350 m prezintă pante abrupte și spectaculoase, greu accesibile, care deschid (ca la carte) alternanțele de lave (bazice sau acide) și piroclastite în pachete metrice - zeci de m, frecvent secționate de spectaculoase dyke-uri. Cele două insule centrale *Palea și Nea Kameni*, compuse din pachete de lave (cea mai veche – 197 î.Hr., cea mai nouă – 1950), conservă mai multe cratere de explozie.

Solul insulelor format pe roci vulcanice (rar calcaroase, metamorfice) este de tip Andisol (*Misopolinos et al., 1994*), respectiv Eentidol (*Moustakas, Georgoulas, 2005*), datorită ratei reduse de schimbări climatice și a precipitațiilor sărace.

Clima din Santorini, la fel ca cea din întregul arhipelag al Cicladelor, este mediteraneană cu ierni blânde și ploioase și veri uscate și însorite. Pe lângă regimul sărac al precipitațiilor din Santorini (554 mm/an) insula nu prezintă niciun curs de apă și niciun acvifer subteran. Așa se explică de ce, din timpuri antice și până astăzi, locuitorii de aici colectează puțină apă de ploaie de pe acoperișurile „tubulare” ale imobilelor în bazine/rezervoare subterane (potabilă și de uz casnic). Astăzi, trei stații de salinizare produc cantități îndestulătoare de apă dulce, care satisfac deplin cerințele populației locale și mai ales pe cele ale turismului exploziv. În sezonul calduros, (*Mai-Septembrie*) un vânt nordic persistent zile la rând - „*Meltemi*” răcorește aerul și agită apa mării. Temperaturile medii din insulă variază între 11,5°C (Ian. – Febr.) și 25°C (Iulie-Sept.). Temperaturile medii din Santorini variază între 9° (Ian.-Febr.) și 28° (Iulie-Aug.). Precipitațiile maxime se înregistrează în Ianuarie (115 mm) și Decembrie (100 mm), iar cele minime în Iulie, August (câte 1mm). Durata solarizării zilnice variază între 4 ore/zi (Dec.-Ian.) și 12-13 ore/zi (Iunie-Aug.). Apa mării înregistrează temperaturi cuprinse între 15-17° (Dec. – Apr.) și 23-24 ° (Iulie-Sept.), sezonul optim de plajă și baie extinzându-se între Mai-Oct. (cu vârf *Iunie-Sept.*). Vântul (predominant – Sept.-Ian.) suflă dinspre nord și nord-est, astfel încât zonele protejate favorizant sunt Perissa (din spatele crestei *Messa Vouno*) sau în interiorul calderii (cuesta dintre *Oia și Ormos Athinios*).

Micul arhipelag Santorini cumulează prin cele 5 insule componente o suprafață totală de 73 km², găzduind o populație stabilă de cca. 15.500 de locuitori (recensământ 2011). Populația greacă din cele două insule locuite (*Thera și Therasia*) este creștin ortodoxă, slujbele ritualice fiind deservite de 14 preoți, dar numărul bisericilor depășește 700, mare parte dintre acestea fiind mici bisericuțe private, folosite în familie datorită greutatea de deplasare. La slujbele importante, bisericile monumentale din *Thira, Oia, Imerovigli, Pyrgos, Perissa, Emporio* etc. sunt arhipline. Deși cele mai vizitate locuri ale insulei se află pe buza calderii (*Achrotiri, Megalochori, Thira, Imerovigli, Finikia, Oia*) cu fascinante dezvoltări în cascadă pe pantele abrupte, toate aceste construcții, altădată modeste locuințe ale pescarilor greci, au

devenit spații turistice exclusiviste (hoteluri, restaurante, vile, magazine), localnicii construindu-și locuințe confortabile pe terenurile cu pante domoale din clina estică și sud-estică, mai puțin aglomerată sau zgomotoasă. Prosperitatea insulei (bazată exclusiv pe potențialul turistic) este vizibilă comparând locuințele moderne recente din întreaga insulă Thera cu puținele locuințe (de obicei abandonate) din Therasia (cu turism modest sau izolat) martore ale nivelului de trai din urmă cu 40-50 de ani.

Transportul pe arealul arhipelagului este dominat de cel naval, sute de ambarcațiuni (de dimensiuni mici și medii) transportând turiști între porturile care oferă acces la renumitele zone de vizitare (Thira, Imerovigli, Oia, Achrothiri, Perissa, Nea Kameni, Therasia etc.), fără a mai vorbi de navele de croazieră din care turiști sunt debarcați zilnic spre Thira, Oia, portul vulcanului Nea Kameni etc. Noul port Ormos Athinios, la care se poate ajunge cu autocarul sau cu alte mijloace auto, asigură prin cheiul extins și pescajul corespunzător, preluarea / debarcarea miilor de turiști care străbat zilnic caldera. Pe uscat, rețeaua de drumuri asfaltate și bine întreținute asigură (prin transportul public sau privat) accesul regulat la fiecare obiectiv turistic de vizitat. De asemenea, numeroasele stații de închiriere biciclete, motorete, ATV-uri și automobile oferă turiștilor (rareori pedestri) oportunitatea deplasării independente conform programului ales/dorit.

Deși erupția minoică a devastat întreg arealul arhipelagului Santorini (și nu numai) acoperindu-l cu un strat gros de cenuși și scorii vulcanice, pe acest suport în perioada ce a urmat (aprox. 3.600 ani) a luat naștere un sol care a stimulat o rezonabilă (dar nu abundentă) *vegetație spontană*, care cuprinde aprox. 550 de specii identificate (Heikkinen, 2006).

Vegetația de cultură este dominată de *viță de vie*, care acoperă peste 70% din terenul agricol al insulelor Thera și Therasia (vinuri albe și roșii), între care soiul ce produce faimosul Vino Santo, adus pe insulă de venețieni. La prima vedere, vița de vie pare o modestă cultură cu plante firave care se târăsc pe sol (nesprijinite pe araci sau spaliere), explicația constând în autoirigarea exclusivă a plantei din roua dimineții. Stadiul de vegetație al viței de vie se suprapune exclusiv în sezonul secetos și în afară de noile plantații, care sunt irigate artificial, culturile pe rod nu sunt irigate. Chiar dacă pe insule au fost plantați numeroși arbori, între care: pini (*Araucaria heterophylla*), eucalipti din Australia (*Eucalyptus cinerea*), arborele de fier (*Casuarina equisetifolia*), rodii (*Punica granatum*), arbori de tutun din Brazilia (*Nicotiana glauca*), palmieri (diverse specii, varietăți), platani (*Platanus orientalis*) etc. aceștia formează pâlcuri izolate (de obicei decorative), fără ca vreun petec de pădure să se conturează pe insulă. De reținut, puținătatea plantațiilor de măslini (sporadice prin grădinile gospodăriilor, mai mult cu uz decorativ), care fac faima altor insule sau a Greciei continentale. Plante decorative precum: *leandri*, *bougainvillea*, *varietăți de cactuși*, *de aloe* etc., îmbogățesc și dau culoare spațiilor rezidențiale sau turistice, adăugându-se peisajului vulcanic exotic. Între plantele de cultură din grădini se remarcă pătlăgelele roșii și vinetele, ardeii, salata, castraveții, deși cantitățile masive consumate în restaurante și puținătatea grădinilor cu asemenea culturi lasă loc presupunerii că acestea sunt aduse de pe continent sau din Creta. O remarcă specială trebuie acordată prezenței pe insulă a șofranului (*Crocus sativus*), în dezvoltare exclusiv spontană (reprodus de minoici pe frescele murale din Akrotiri).

Fauna din Santorini, inventariată de Mikko Heikkinen (2006) prezintă o modestă diversitate și se compune predominant din păsări marine sau de uscat (*insectivore*), c ât și din specii staționare pe perioada iernii (migratoare spre și dinspre Europa). Puținătatea speciilor animale se explică prin distanța mare față de continent, dar mai ales prin extincția speciilor preminoice datorită erupției din anul 1.640 î.Hr. În Santorini trăiesc aprox. 40 specii de *păsări* marine (piscivore, sau paserivore), speciile indigene cuibărind pe coastele abrupte ale buzei interne a calderii, greu accesibile de om, cum ar fi: *pescărușii* - *Larus michahellis*; *cormoranii* - *Phalacrocorax aristotelis*, *prepelițe* - *Coturnix coturnix*; *Calonectris diomedea*; *albatroși*, *pescăruși*. Păsările de uscat indigene (*insectivore*), între care pot fi enumerate: corbi (*Corvus corone cornix*; *Corvus corax*); șoimi (*Falco tinnunculus*; *Falco Eleonora*; *Falco peregrines*; *Pernis apivorus*; *Accipiter nisus*; *Buteo rufinus*); vulturi; porumbei (*Columba livia*; *Streptopelia decaocto*); *bufnițe* (*Athene noctua*); șoimi (*Falco tinnunculus*; *Falco Eleonora*; *Falco peregrines*; *Pernis apivorus*; *Accipiter nisus*; *Buteo rufinus*), vulturi și *vrabii* – *Passer domesticus*), sunt acompaniate în sezonul rece de păsări migratoare, care sosesc din Europa pentru a petrece iarna (*Apus melba* - *Tachymarptis melba*; *Apus apus*, *Lanius collurio*, *Hirundo rustica*, *Delichon urbicum*, *Galerida cristata*, *Ptyonoprogne rupestris*, *Sylvia curruca*, *Hippolais pallid*, *Saxicola rubetra*, *Oenanthe isabellina*, *Monticola solitaries*, *Muscicapa striata*, *Motacilla flava*, *Anthus trivialis*, *Carduelis cannabina*). Cum pe insulă nu au fost semnalate mamifere sălbatice, singurele animale cu amprentă locală rămân șopârlele cățărătoare, prin două-trei specii, ex.: *Nyctalus noctula*, *Podarcis erhardii* (Heikkinen, 2006). Nevertebratele inventariate pe insulă (Heikkinen, 2006) cuprind: *Macroglossum stellatarum*, *Papilio machaon*, *Gonepteryx rhamni*, *Vanessa atalanta*, *Vanessa cardui*, *călugărița* (ord. Mantodea).

Având în vedere că apa pentru utilitățile casnice, hoteliere (turistice) sau microindustriale atinge volume considerabile (mai ales în sezonul turistic), pe insulă au fost construite 3 stații de desalinizare care fac față cu brio (inclusiv calitativ) solicitărilor. Deși consumul de apă (inclusiv potabilă) era asigurat istoric exclusiv din apa ploilor de iarnă, păstrată în rezervoare subterane, astăzi apa potabilă, îmbuteliată sau nu, este adusă din Creta sau de pe

continent, în timp ce apa menajeră din stațiile de desalinizare este transportată auto și depozitată în rezervoarele subterane ale fiecărui imobil.

Lipsa gropilor de gunoi de pe insulă (deși serviciile publice de colectare a deșeurilor sunt active și eficiente), lasă loc de presupunere a exportului deșeurilor casnice spre alte destinații (posibil, pe continent).

Cum în porturile din insulă nu se observă stolurile clasice de pescăruși care însoțesc piețele de pește, se presupune (Heikkinen, 2006) că, pescuitul în insulă este nesemnificativ și că peștele sau fructele de mare, oferite abundant în restaurante și magazine, sunt de asemenea aduse din alte zone ale Greciei.

Scurtă istorie a Insulei Santorini. De-a lungul evoluției societății umane din Santorini, au alternat perioade de prosperitate, de progres economic și cultural, cu momente de totală distrugere (extincție) datorate manifestărilor vulcanice produse în centrul calderii prin Nea și Palea Kameni și precursorii lor, cât și din cele adiacente (Christiana, Askania, Eschati – din sud, Colombo – din nord). Dacă manifestările vulcanice au generat „ridicarea” insulei și înflorirea accelerată a civilizației, tot acestea au „sufocat” succesiv, prin pachete de cenușă și lave, prin seisme violente, tot ceea ce oferea suport vieții umane, animale și vegetale.

Spațiu mitic al vieții mediteraneene încă din epoca bronzului, Santorini își începe perioada de glorie a civilizației umane sub prospera locuire a populației minoice (4.000-1.640 î.Hr.). Nivelul tehnic și prosperitatea acestora, sunt oglindite la Akroriri, prin descoperirile unei așezări sub un start de cenușă vulcanică gros de peste 10 m, cu locuințe supraetajate (Fig. 1a, b), străzi, scări, pavaje, vase și obiecte de uz casnic, sisteme de drenaj și conducte duble de apă. Frescele care împodobeau pereții interiori, dovedesc o emulație artistică desăvârșită. Momentul crucial al manifestării vulcanice din Santorini - erupția minoică care a determinat sfârșitul civilizației minoice din Santorini și l-a grăbint pe cel din Creta și Marea Egee, a avut loc, conform diverselor datări izotopice, între 1.600 (Fridrich et al., 2006) și 1.685 (Ramsey et al., 2004).

Fenicieni sosesc în Santorini după 1.500 î.Hr. pentru cel puțin 8 generații, fermecați de insula pe care o numesc Kalisti, denumire preluată și în descrieri ulterioare grecești, suprapunându-se apoi cu denumirea – Thera.

E rândul micenienilor între sec. XV-XII să populeze insula fără ca urmele trecerii lor să fie prea bine marcate.

Între 1.115-192 î.Hr. lacedaemonienii/dorienii/spartanii ajung în insula pe care o denumesc după regele lor din momentul debarcării Theras - Thera. Prezența spartanilor este consemnată cu multă claritate prin vestigiile monumentale lăsate pe creasta muntelui Mesa Vouno (temple, agora, teatru, cazarma unui consistent detașament militar, spații ritualice de sacrificiu etc.), așezarea bine fortificată rămânând multă vreme cel mai important punct de refugiu, locuire și supervizare a sudului Mării Egee (Fig. 1 c, d, e). În Argonautica, scrisă în Egiptul elenistic în secolul al III-lea î.Hr., Apollonius Rhodius include un mit privind originea și suveranitatea Therei datorită de Triton grecului Argonaut Euphemus, fiul lui Poseidon. În visul din mit, Euphemus se îndrăgostește de Kalliste, fiica lui Triton, care aruncată în mare va da naștere insulei și urmașilor săi, descendenți ai regelui Theras, fiul lui Autesion - liderul coloniștilor doric refugiați din Lemnos. Conform lui Herodot (445 î.Hr.) dorienii din Thera au fondat cetăți în nordul Africii, între care Cyrene. În sec. V î.Hr. Thera refuză să se alăture Ligii ateniene Delice și mai mult decât atât în timpul războiului Peloponezian se alătură Spartei învinde de atenieni, așa încât în cele din urmă intră sub „protectoratul” Atenei.

După 192 î.Hr. când Sparta își pierde supremația, atenieni pun stăpânire pe insulă, antica Thira rămânând nucleul insulei cu o garnizoană militară adăpostind 300-500 ostași, iar porturile sale, baze navale ale Egiptului Ptolemeic.

Romani stăpânesc o scurtă perioadă insula fără ctitorii notabile. Nici bizantinii, care o stăpânesc din sec. III d.Hr., nu lasă urme semnificative (Fig. 1 f), cu excepția unei basilici mai medeste decât templele spartane, dovadă că până sec. III d.Hr. antica Thira rămâne populată, fără a mai atinge gloria începuturilor.

Din 635 d.Hr., importanța insulei este marcată prin baterea propriei monezi. Când ajunge în posesia venețienilor (Fig. 1 g, h), când se construiesc cetățile (casteli) Pyrgos, Emporio, Oia, Akrotiri și Skaros, primele două locuite și astăzi, ultimele trei, ruine căutate de fotografi. În aceeași perioadă capitala insulei se stabilește în prospera așezare Pyrgos.

Între 1537 și 1821 insula intră în posesie otomană, perioadă din care puține ctitorii se observă, exceptând probabil morile de vând de pe creasta calderii (Oia), de la care aceștia îi atribuie denumirea - Dimertzik.

După 1821 Santorini reintră în posesia Greciei independente, dar traiul puținilor locuitori rămâne modest, asigurat prin pescuit, agricultură primitivă și navigație comercială. Denumirea oficială a insulei redevine Thera, iar capitala Thira (în varianta transcrierii cu caractere latine, cele două confundându-se (când Thera, când Thira).

În timpul celui de al II-lea război mondial, Santorini înregistrează noi convulsii. În timpul ocupației italienești și germane trupele ocupante sunt expuse unor atacuri ale desanturilor britanice cu sprijin autohton, fapte urmate cu represalii violente asupra unui număr de localnici, în frunte cu primarul Thirei.

După 1970, viața insulei devine una accelerată, ritmul dezvoltării, modernizării, prosperității atingând cote remarcabile. În zilele noastre, unul dintre cele mai vizitate locuri turistice din lume - Santorini, trăiește trepidant, marcând creșteri pe întreaga gamă a domeniilor turistice, valorificând splendoarea locurilor, clima blândă, vrednicia și buna

organizare a locuitorilor săi (greci autohtoni sau străini convinși să înceapă o nouă dedicație locală de muncă sau, dimpotrivă, să trăiască într-un peisaj mirific sfârșitul unei cariere de muncă). Nici marile investiții nu au întârziat, desigur în conexiune cu angrenajul impecabil al sistemului turistic sofisticat, care oferă orice, oricând, oricui.

Vulcanismul din Santorini. Santorini nu este singurul complex vulcanic activ din arcul Aegeean (Hellenic), alături de acesta figurând cele din insulele Methana, Milos, Nisyros, Yali și Kos (Keller et al., 1990) cu accentuat risc de hazarde (erupții vulcanice, cutremure, tsunami), mai puțin pregnante azi (în extincție) precum în insulele Sousaki, Aegina, Poros, sau cu manifestări în fazele tardive prin câmpuri solfatariene și fumaroliene (Sousaki, Milos, Kos). Vulcanismul din Santorini se încadrează în acest arc Aegean, care are o configurație concavă la limita sudică a Mării Egee, cu vârful plecând de la nord vest (Golful Saronic) și Nord est (coasta vest anatoliană), cu extindere pe 500 km lungime și pe 20-40 km lărgime (Peterson, 2004). Manifestările vulcanice ale arcului Hellenic sunt rezultatul subducției plăcii Africane (zona crustei oceanice din sudul Mediteranei) sub crusta continentală Euasiatică marcată de aliniamentul fosei ce se extinde din sudul Adriatici, prin sudul Cretei până în sud-vestul Turciei, la 250-300 km sud-vest și sud față de arcul vulcanic (Fig. 2 a).

Fundamentul pre-vulcanic al insulei Santorini (aflorat din zona portului Athinios - capul Plaka, creasta Gavrilos, Pyrgos, Muntele Profitis Ilias, Messa Vouno și separat Monolithos) este format din metapelite și metapsamite, cuarțite, șisturi verzi și șisturi albastre, filite, greywacke, gnaise metamorfozate în faciesul șisturilor albastre și retromorfozate în faciesul șisturilor verzi și amfibolitelor (Skarpelis, Liati, 1990) și calcare metamorfozate în orogeneza alpină (aprox. 60 mil. ani), urmare convergenței plăcii Africane sub placa Euroasiatică. Un aliniament de plutoni granitici (9,5 mil ani) ridică crusta prevulcanică, generând elevațiile maxime ale insulei (Profitis Ilias, Messa Vouno). Suprafața insulei Santorini este acoperită de metamorfite (15%), lave - bazalte, andezite, dacite, riolite (15%) și piroclastice (70%) - tufuri, lapilii de ponce, aglomerate, brecii piroclastice etc. (Friedrich, 2006).

Edificiul stratovulcanic Santorini (Fig.2 b, c) este constituit din alternanțe multiple de lave (bazice – bazalte, neutre – andezite; acide – riolite, dacite) și piroclastite (tufuri, brecii piroclastice, lapilii de ponce, de obicei riolitice etc.). Odată cu explozia minoică, vulcanul a fost fragmentat în trei insule (Thera, Therasia, Aspronisi) care, completate de detaliile submerse ale acestuia, permit reconstituirea morfologică conică (sau tronconică) a edificii inițiale (Fig. 2 b). Privit în ansamblu, vulcanul se extinde pe 18 km nord-sud și 15 km est-vest. Caldera formată în urma exploziei minoice și prăbușită după răcirea și restrângerea cuptorului magmatic este submersă și închide un bazin de 11 km (nord-sud) pe 8 km (est-vest). Buza calderii se înalță la 300 m, generând pe clina interioară un abrupt violent. Pe escarpamentul abrupt se observă dyke-uri pe fracturile formate în timpul erupțiilor. Clinele externe sunt domoale conform curgerilor de lave și depunerilor de piroclastite.

Deși istoria manifestărilor vulcanice din Santorini începe cu 2 mil. ani în urmă (erupții subvulcanice), cele mai vechi roci din arhipelag au fost identificate în Aspronisi (bazalte de sub tuful exploziei minoice – 1 mil. ani) și zona cap Akrotiri – 650.000 ani (Druitt, Davies, 1994-95), datate isotopic K/Ar și Ar/Ar. În Santorini au avut loc doisprezece erupții cu lave bazaltice (Druitt et al., 1999), andezitice, dacitice și riolitice (ultimele încheind fiecare ciclu vulcanic prin explozii).

Diversitatea geochimică (Huijsmans et al., 1988) a produselor vulcanice (lave vs. piroclastite) de pe insulă se explică prin cristalizarea fracționată, prin procesele de mixing și asimilare (a porțiunilor din crustă). Comparând chimismul produselor din diferitele centre de erupție (treisprezece) se poate observa evoluția petrochimică pe termen lung (sărăcirea în tere rare ușoare și îmbogățirea în elemente compatibile), explicabil doar prin aport mantelic. Elementele urmă indică o magmă primitivă derivată din mantaua superioară cu un component predominant (refractor) din slab-ul subdus. Odată cu ascensiunea magmei contribuția slab-ului descrește sau coparticipă la procesele de diferențiere. Nici participarea unor procese tip arc insular nu este exclusă, determinate la neuniformitatea geometrică a mantalei superioare.

Laboratorul vulcanologic instalat pe Santorini, ISMOSAV, cu multiple stații pe Thera, Therasia, Nea și Palea Kameni, înregistrează în timp real următoarele categorii de date: *compoziția fluidelor fierbinți (submarine și terestre), compoziția gazelor emanate de vulcan, temperaturile la sol, concentrația de radon în emisiile de gaze, fluxul de CO₂ și mai ales elevația și coordonatele punctelor fixe de măsurare (GPS) necesare monitorizării riscului de hazard vulcanic.* În vederea evaluării potențialului de producere a unor noi hazarde (*deschideri de noi centre de erupție vulcanică, erupții freato-magmatice, ejectări de bombe vulcanice, tsunami, emanații de gaze și cenuși toxice, ejectări hidroclastice, curgeri de lave și scorii, alunecări de teren, cutremure, prăbușiri de roci*), au fost realizate investigații istorice privind natura, recurența și poziția geografică a evenimentelor istorice similare din Santorini (Vougioukalakis, Fytikas, 2005). Urmare acestor investigații au fost conturate două aliniamente majore orientate SV-NE (Palea Kameni-Nea Kameni - Thira, în sud și Therasia (Ormos Korfou) - Oia-Kolombo) cu potențial de înregistrare a unor viitoare manifestări vulcanice. Același obiectiv este urmărit prin înregistrarea modelului digital al terenului (DTM) și a câmpului gravific (Bouguer) între 1962 și

2012-2014 (Paraskevas et al. 2019) vizând crearea unei imagini dinamice a edificiului vulcanic cu precădere în zona insulei Nea Kameni cât și a edificiului submarin Kolombo, fără se emite cu precizie o predicție a unor viitoare erupții.

Datele seismice obținute din ansamblul sub-aerian și sub-marin al zonei Santorini (McVey et al., 2019) convertite în model digital 3D *termotomografie seismică* configurează geometria cuptorului magmatic cu apofize în zona Nea Kamenii și în zona Colombo, cu potențial rezidual (Fig. 2 c), urmare momentelor decisive de configurare a calderii Santorini.

Evaluarea statistică a recurențelor unor evenimente vulcanice de amploarea celui care a avut loc în Santorini în perioada minoică (aprox. 1.640 î.Hr.; VEI 7) arată o ciclicitate de 20.000 ani, sau în cazul unor evenimente de intensitate ceva mai redusă (VEI 6) de aprox. 5.000 ani. Chiar și în cazul ultim (o erupție de intensitate mai mică), probabilitatea producerii unui eveniment vulcanic de amploare ar putea avea loc peste aprox. 1.400 ani, dar previziunile rămân exclusiv de domeniul statisticii, orice altă desfășurare (eveniment vulcanic în viitorul apropiat sau îndepărtat) fiind posibilă.

După erupția minoică ultra-colosală (aprox. 1.640 î.Hr.), spațiul intern al calderii Santorini a devenit submers cu batimerii profunde (peste 200 m). Activitatea vulcanică s-a desfășurat subacvatic până în anul 197 î.Hr., când efuziunile de lave au configurat insula Iera. Un alt moment eruptiv a avut loc în 46-47 d.Cr. soldat cu apariția insulei Thia și în 726 prin curgeri de lave (Agios Nikolaos) adiționate insulei Thia (Palea Kameni de azi). Între 1570-1573, în locul insulei scufundate Iera apare insula Mikkri Kameni, iar între 1707-1711 curgeri de lave generează Nea Kameni, care prin erupții succesive (1866-1870, 1925-1928, 1939-1941 și 1950) va îngloba Mikri Kameni, păstrând activ potențialul de erupție (Fig. 2 d).

Vulcanul submarin Kolombo, situat la aprox. 8 km NE de Cap Colombo, poate fi considerat un edificiu adventiv al celui major (Santorini). A fost activ din 1649 până în 1950 (ultima manifestare) cu evoluții submerse dar periodic și subaeriane. Astăzi cel mai elevat punct al său se află la 18 m sub nivelul mării. Pe craterele sale (central sau laterale NE, se înregistrează fluxuri termale, emanații de gaze (solfatare), sau mici depuneri de sulfuri metalice. După 1950, vulcanul nu a înregistrat activitate semnificativă (curgeri de lave, explozii sau cutremure asociate). Evaluarea geochimică a lavelor bazaltice și andezitice din Kolombo (Klawer et al. 2016), prelevate cu dispozitive teleghidate submerse indică variabilitate limitată a compoziției sursei, similară manifestărilor edificiului major Santorini.

Laboratorul European de Vulcanologie din Santorini (ca și cele din Vezuviu, Etna, Teide, Pico (Açores), Öræfajökull (Islanda) etc.) evaluează în timp real calitatea aerului, apei, solului, a mișcărilor seismice și riscul de hazarde eruptive.

Erupția minoică din Santorini. Încadrată în Indexul Explozivității Vulcanice (VEI) la gradul 7 (din 8), adică *super-colosală* (McCoy, Dunn, 2002), erupția minoică din Santorini a generat un volum estimativ de material piroclastic (cenușă, lapili, scorii, bombe etc.) de aproximativ 54,5 km³ (adică 41 km³ de material compact), respectiv un total de material vulcanic ejectat (incluzând lăvele) de aproximativ 60 km³, fiind depășit în timpurile istorice doar de erupția vulcanului Tambora din 1815, (Sigurdsson, Carey, 1989). Rezultatul a fost un nor de cenușă care s-a ridicat până la 80-100 km, urmat de depunerea unui strat de tuf cu grosimi descrescătoare spre periferia aureolei de diseminare, ajungând în peninsula Sinai la 40 cm. Pe insulă, grosimea stratului de lapili de ponce atinge grosimi metrice (8-12 m), conservându-se uniform pe insula Aspronisi la partea sa superioară, local, pe buza superioară a Therei (între Thira și Megalochori) și prin petece izolate (urmare eroziunii) pe flancul sudic al masivului Messa Vouno. Deși opinia majoritară privind configurația edificiului vulcanic pre minoic, indică un model subaerian - o insulă circulară și unitară, care îngemăna „rămășițele de azi”. Thera, Therasia, Aspronisi și întreg spațiul intracalderă, cu un coș central proeminent și o configurație conică, există și opinii care sugerează preexistența unei caldera subacvatice, similare celei de astăzi și a unui edificiu eruptiv central insular de dimensiuni mult superioare insulelor Kameni. Oricare ar fi fost configurația geometrică, edificiul minoic a furnizat materialul expulzat și sursa energetică a exploziei, urmare infiltrării unei mase mari de apă oceanică în cuptorul magmatic, suprapresiunea declanșatoare a exploziei. Efectele devastatoare ale exploziei și depunerea unui strat enorm de cenușă și lapili se pot urmări în satul de azi Akrotiri, unde Ferdinand Fouqué a descoperit în 1867 un zid preistoric. Cercetările au fost continuate de germanul Robert Zahn, pentru ca abia în 1974 profesorul Spyridon Marinatos să descopere clădiri supraetajate acoperite de cenușa vulcanului. Discipolul său, Christos Doumas, va dezgropa o stradă întreagă cu sofisticate clădiri, în care apar obiecte de uz divers sau picturi murale, indicând un remarcabil progres tehnic și civilizațional, chiar o viață îmbelșugată.

Datările izotopice ale momentului erupției minoice din Santorini (Friedrich, 1987, 1994, 2013; Fridrich et al. 1990, 2006, 2014) s-au bazat pe analiza unui trunchi de măsline (a inelelor de creștere, contemporane erupției) îngropat sub cenușă și bine conservat la Akrotiri. Deși acuratețea datărilor ¹⁴C a variat în timp în funcție de perfecționarea tehnicii utilizate, cea mai concludentă dintre acestea indică vârsta 1640 ± 5 ani î.Hr.

Depozitele tip tsunami („*depozite geoarheologice de tsunami*”) - fragmente rulate de roci, resturi ceramice, oase de vite, fragmente de cărămizi și obiecte de ipsos - descoperite pe coasta nord-estică a Cretei (Bruins et. al., 2009)

la Palaikastro, în mai multe orizonturi suprapuse, sugerează existența a 4 momente genetice ale acestora (primul corespunzător doar depunerilor de cenușă și doar al 3-lea sau al 4-lea generat de tsunami). Determinările ¹⁴C ale resturilor organice (oase de animale și resturi vegetale) din depozitele tip tsunami de la Palaikastro indică vârste compatibile celor determinate pe resturile de plante, sau de ceramică (Friedrich, 1987, 2013; Friedrich et al, 2006, 2014) în palierele cuprinse între 1692-1603 î. Cr., respectiv 1627-1600 î.Hr. Amploarea șocului dinamic generat de erupția minoică, (Minoura et al., 2000), indică un val de 5-8 m, care a măturat Marea Egee timp de 1-2,5 ore până în Creta, Cipru, coasta Anatoliei (2-21 m).

Asocierea unor mituri istorice cu erupția minoică din Santorini. Între miturile care pot fi asociate cu erupția minoică din Santorini se pot enumera: „dispariția Atlantidei”, „exodul israeliților din Egipt”, „epopeea Argonauților” etc., doar primele două fiind explicabile rațional.

• **Dispariția Atlantidei.** *Atlantida* (sau *Poseidonis*) descrisă de Platon în Dialogurile cu *Timaios* și *Critias*, drept o insulă sau continent situat dincolo de coloanele lui Hercule (Gibraltar, în accepțiunea grecilor atenieni), era o mare putere navală, populată de descendenți ai lui Apollo - *Atlantii*, degenerați prin amestec cu diversele rase ce populau zona. Conform relatării din Dialoguri, după încercarea eșuată de invadare a Atenei, *Atlantida* s-a scufundat în ocean, prin mânia zeilor, într-un eveniment petrecut cu 9.000 de ani înainte de Solon (aproximativ 9.600 î.Hr.). *Atlantida* lui Platon este evaluată drept mit creat de acesta pentru a-și pune în evidență teoriile politice și pentru a glorifica morala ateniene. S-a avansat totuși ipoteza că sursele de inspirație se află în momente din istorie, precum erupția minoică a Therei, războiul troian, sau din evenimente contemporane lui, ca distrugerea așezării *Helike* (373 î.Hr.), invazia eșuată a Siciliei de către atenieni (415 - 413 î.Hr.). *Critias*, relatează în Dialoguri, ceea ce un preot egiptean i-ar fi mărturisit lui Solon într-o călătorie a acestuia în Egipt despre evenimentul petrecut cu 9.000 de ani în urmă, eveniment necunoscut ateniilor. Mai departe, el afirmă că Atena a reușit să învingă numeroasa armată invadatoare, venită de pe insula "mai mare decât Asia și Libia la un loc". Conform povestirii, la scurt timp după victoria ateniilor, întreaga armată a *atlanților* a fost distrusă, iar insula *Atlantida* s-a scufundat...

Pentru a rezolva dezacordul cronologic dintre datarea erupției minoice (aprox. 1.640 î.Hr.) și plasarea în timp a scufundării *Atlantidei* (9.600 î.Hr.), *Galanopoulos, Bacon* (1969) sugerează o preluare eronată (de către Solon, pe care *Critias* îl menționează) a legendei egiptene, cu 9.000 ani în urmă, în loc de 900 ani. Astfel corectând datele, adică 300 î.Hr. (perioada dialogurilor) + 300 î.Hr. (aprox. 580-560 î.Hr., perioada preluării de Solon a legendei egiptene) +900 – s-ar ajunge la o dată de aprox. 1.500 î.Hr., foarte apropiată de datările izotopice. Subiectul *Atlantidei*, intens dezbătut (acceptat sau respins) încă din antichitate, mai puțin în evul mediu, redescoperit de umaniști, a devenit favorit al creatorilor moderni de ficțiune. În prezent, *Atlantida* abundă în literatura științifico-fantastică, în filme, în jocurile video etc., iar studiul său face obiectul unei subdiscipline istoriografice - *atlantologia*.

• **Exodul israeliților din Egipt.** *Barbara Sivertsen* (2009) emite o ipoteză privind miraculoasa „traversare a Mării Roșii”, episod din *Exodul israeliților din Egipt*. Autoarea localizează trecerea israeliților conduși de Moise spre Muntele Sinai, prin nord-estul deltei Nilului, de-a lungul unui cordon litoral, pe un teren mlăștinos din care apa s-a retras miraculos (preludiul tsunamiului), pentru ca armata urmăritoare a faraonului să fie surprinsă de valul uriaș (tsunami), care a măturat întreg bazinul Mediteranei. Explicația dată asociază producerea tsunamiului urmare erupției minoice a vulcanului Santorini. Singura inadvertență privește datele: *exodul* - nu mai devreme de 1.550 î.Hr.; *erupția vulcanului* - nu mai târziu de 1.580 î.Hr. În mod similar, *Galanopoulos, Bacon* (1969), plasează traseul exodului de-a lungul țărmului Mării Roșii și traversarea favorizată de tsunamiul minoic.

O altă versiune interpretativă a legăturii dintre exodul israeliților din Egipt și erupția minoică din Santorini, emisă de *Simicha Jacobovici* (2006), postulează aceeași conexiune între efectul tsunamiului (scăderea nivelului apei marine, urmată de valul propriu-zis al tsunamiului) și plasează momentul la care a avut loc exodul în timpul faraonului Ahmose I. Un alt descifrator al evenimentelor istorice mitice *Riaan Booyesen* (2013), plasează momentul exodului în timpul faraonului Amenhotep III (și nu a lui Ahmose I), făcând evenimentul compatibil cronologic cu fenomenul vulcanic minoic. Surprinzător, Booyesen îl socotește pe Moise drept fiul moștenitor al lui Amenhotep III, nemulțumit de uzurparea dreptului de moștenitor, drept care a extras masa mare a sclavilor egipteni (israeliții), lăsând Egiptul în impas, fără forță de muncă.

Turismul din Santorini. În Santorini turismul s-a născut abia după 1970, propulsat pe deplin de spiritul speculativ, novativ, mercantil și de rapidă întreprindere, dar și de ospitalitatea grecilor, pentru ca astăzi insula să ajungă între cele mai vizitate locuri din lume.

Anual, Santorini este vizitat de peste 2 milioane de turiști (cu stagii de ședere de > 6 zile), fără a-i socoti pe cei debarcați din vasele de croazieră (> 6/zi x 8-10.000 /vas) care acostează în largul calderii și vizitează în fugă insula.

Apusurile de soare fără egal, casele vopsite în alb de perlă rostogolindu-se terasat pe escarpamentul de sub buza calderei, acoperișurile azurii ale bisericilor și caselor cu forme ondulate pentru captarea apei de ploaie, străduțele înguste și șerpuite care se strecoară printre succesivele nivele de lave și piroclastite, avalanșa de mici terase (altădată case de pescari, astăzi vile sau hoteluri exclusiviste), cascadele de bougainvillea care inundă străduțele, grădinile, terasele etc. crează un peisaj pictural unic și fascinant care atrage de la răsărit la apus mii și mii de împătimiti ai peisajelor exotice, ai fotografiei, dornici să admire și să arate lumii peisajele de basm. Așa ar putea fi descrise Thira, Imerovigli, Oia (se pronunță *Ía*), cele mai vizitate locații din insulă, care la orele înserării sunt sufocate de zeci de mii de turiști care blochează drumeagurile, pasajele, terasele etc., trăind în extaz fiecare apus de soare. În plus, Oia, cu morile de vânt de altădată (azi baruri exotice) și ruinele cetății venețiene din pintelul-terminal nordic al Therei, conduce cu plusul său de farmec (la aceeași oră a apusului) la mai multă aglomerație, mai mult extaz. Tot aici, pe buza internă a calderei, nu trebuie uitate seturile de telecabine care urcă și coboară turiștii din porturile Skala (Thira) și Ormos Ammoudiou (Oia), sau mai exoticele caravane de măgari și cătări care îndeplinesc aceleași sarcini, transportând de la și spre navele ce sosesc valuri-valuri, turiștii cu mulți bani, cu multe pofte. La toate acestea se adaugă magazinele turistice care deschid buzunarele turiștilor oferind produse tradiționale, îmbrăcăminte, încălțăminte sau bijuterii ieftine/scumpe etc., alături de care restaurantele prezente unde foamea dă ghes turistului (și unde nu ți se face foame sau sete?) întregesc un evantai al serviciilor turistice bine organizat, bine desfășurat, din care atât ofertanții (autoritatea locală și investitorii), cât mai ales turiștii descoperă „*pestemăsura*” așteptărilor. Chiar dacă buza calderei dintre Thira și Oia au devenit emblema paradisului Santorinian, nici restul insulei nu stă mai prejos, oferind alte și alte locuri încântătoare/unice, de vizitat.

Descoperirile arheologice vizând civilizația minoică din insulă au început în 1867 când francezul Ferdinand Fouqué descoperea la *Akrotiri*, un sătuc din sud-estul insulei, un zid prehistoric. Cercetările sale au fost continuate de germanul Robert Zahn, dar după ce descoperirile din Creta care aveau să distragă atenția arheologilor, abia în 1974 profesorul Spyridon Marinatos va descoperi o întreagă stradă plină de clădiri acoperite de cenușa vulcanului. Din păcate, Marinatos avea să-și găsească sfârșitul sub un zid care se prăbușea strivindu-l, dar lucrările aveau să fie continuate de discipolul său Christos Doumas, care a scos la lumină un fabulos tezaur locativ, extins pe o suprafață de peste 10.000 m², dovadă a unei vieți elevate. Între prețioasele descoperiri din succesiunea de case (unele etajate) cu fațade bine conservate și cu interioare bogate, împodobite cu fresce multicolore de înalt rafinament artistic, se află numeroase amfore, obiecte de uz gospodăresc, piese de mobilier din lemn și metal (unele aranjate în poziții protejate, dovadă că locuitorii au fost alertați prin succesiunea cutremurelor de mică amploare, de emanații de gaze și cenușă să părăsească insula înaintea marii erupții). Paturile cu picioare și suport din plase descoperite aici, aranjate protectiv „până la revenirea locatarilor”, par a fi cele mai vechi de acest fel din Europa. Majoritatea clădirilor foarte înalte fac dovada unui oraș important, iar sistemul sofisticat de drenaj al apei, conductele duble pentru apă caldă (geotermală) și rece, sau toaletele cu apă (WC) alături de obiectele găsite (mori, vase, unelte de tot felul), indică un trai sofisticat pentru perioada 2.000-1.640 î.Hr. De reținut, lipsa scheletelor umane și de animale sau a unor obiecte valoroase (de podoabă), care reconfirmă părăsirea insulei înainte erupției majore. Toate descoperirile menționate sunt prezentate cu maximă acuratețe în Muzeul antic din Akrotiri, așa cum au fost dezvelite.

Muzeul antice Thira, cetatea situată pe culmea muntelui Mesa Vouno, cuprinde ruinele așezării instituite de spartani în sec. XII î.Hr., dar cu piețe ritualice de jertfe egiptene, posibil anterioare, fundații romane și mai apoi bizantine. Antica Thira domină sud-estul insulei oferind o vedere largă - punct de observație pe zeci de mile spre sud, est și nord-est. În sumedenia de vestigii impozante se disting: temple, un teatru, piețe ritualice religioase, un spațiu de pregătire a militarilor încartiruiți (sec. IV î.Hr. – peste 300), clădiri administrative, locuințe, rezervoare de apă, străzi pavate etc. (Fig. 1 c, d, e) Construcția monumentelor de pe culmea muntelui a fost favorizată de aflorimentele de marmură și șisturi cuarțitice care oferă materialul de construcții pentru coloane, frize, frontoane, capitellii, lespezi, trepte, pavaje etc.

Cetățile venețiene (casteli) din Santorini construite în perioada de glorie a acestora se regăsesc intacte și locuite la Pyrgos și Emporio, sau în ruină la Oia, Akrotiri și Skaros. Cele din Pyrgos și Emporio dezvăluie în spatele zidurilor groase, străduțe înguste și șerpuite, încăperi răcoroase vara și călduroase iarna, biserițe cochete, spații locuite în trecut de pescari, agricultori și meșteșugari, azi destinații bine întreținute și pline de farmec, deservind utilități turistice (Fig. 1 h).

Sub Muntele Mesa Vouno din Perissa, un spectaculos aven prăbușit, rezultat al activității karstice din Cuaternar, a unui curs de apă permanent (azi secăt, la fel ca orice altă albie din insulă), ce oferea apa potabilă pentru populația numeroasă din Thira antică. Avenul s-a format la contactul granitului cu calcarele, pe un vizibil aliniament fractural. Azi în găoacea rămasă din avenul prăbușit, suspendată la 100 m deasupra Perissei, cu largă vizibilitate dinspre mare și sudul insulei a fost ctitorită *Biserica (Panagia) Katefiani* care se îmbracă noaptea cu un fabulos halou închis între pereții avenului, sugerând închiderea în meditație și smerenie a călugărilor. La baza avenului se află vestigiile basilicii construite de venețieni (cea care a dat numele latin al insulei - Santorini), închinată Sfintei Erini (erini – pace), la construcția căreia s-au utilizat coloane, frize din ruinele antice Thira de pe topul masivului Mesa Vouno.

Revenind la locațiile turistice de cazare, pe lângă numeroasele hoteluri, moteluri, vile, etc. împrăștiate dezordonat sau grupat în germini ai unor viitoare stațiuni pe cuprinsul insulelor Thera și Therasia, se pot distinge localități cu personalitate puternică și soluții urbanistice de dezvoltare durabilă, devenind înfloritoare spații dedicate băilor de soare și apă de mare, cu plaje colorate în negru (*Perissa, Monolithos, Kamari* etc.), alb (*White beach-Akrotiri*) și roșu (*Kokkini Paralia-Akrotiri*). La cele de mai sus, rămâne presupunerea autorului privind sursa artificială (alohtonă) a nisipului negru de pe fermecătoarea plajă din Perissa, care ar fi trebuit să fie albă (provenind din rocile sursă locale – cuarțite, ponce, calcare).

Bibliografie

- Bruins, H., van der Plicht, MacGillivray, 2009, *The Minoan Santorini eruption and tsunami deposits in Palaikastro (Crete): Dating by geology, archeology, ¹⁴C, and Egyptian chronology*, în „Radiocarbon”, vol. 51, nr. 2, p. 397-411.
- Booyesen, R., 2013, https://www.amazon.com/Books-Riaan-Booyesen/s?rh=n%3A283155%2Cp_27%3ARiaan+Booyesen
- Druitt, T.H., Davies, M.A., 1994-1995, *Geological map of Santorini*, pe <http://mem.lyellcollection>
- Friedrich, W. L., 1987, *The Minoan eruption of Santorini in Greece dated to 1645 BC*, în „Nature”, 328, p. 517-519.
- Friedrich, W. L., Wagner, P., Trauber, H., 1990, *Radiocarbon dating plant remains from Akrotiri excavation on Santorini, Greece*. In Hardy, D. (ed.), „Thera and Aegean World”, III, vol. 3 Thera Foundation, p. 188-196;
- Friedrich, W.L., 1994, *Feuer im Meer*, Berlin Oxford.
- Friedrich, W. L.; Kromer, B., Friedrich, M., Heinemeier, J., Pfeiffer, T., Talamo, S., 2006, Santorini Eruption Radiocarbon Dated to 1627–1600 B.C., în „Science. American Association for the Advancement of Science”, 312 (5773), p. 548.
- Friedrich, W.L., 2013, *The Minoan Eruption around 1613 B.C. and its consequences*, în „Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle”, band 9, p 37-48;
- Friedrich, W., Kromer, B., Friedrich, M., Heinemeier, J., Pfeiffer, T., Talamo, S., 2014, *The olive branch chronology stands irrespective of tree-ring counting*. În „Antiquity”, 88: p. 274–77;
- Galanopoulos, A.G., Bacon, E., 1969, *Atlantis. The truth behind the Legend*, London, 1969, p. 708;
- Gorochoovich, Y., 2013, *Santorini, Eruption*, DOI: 10.1007/SpringerReference_349104, p.1-15;
- Heikkinen, M., 2006, *Nature of Santorini, Greece*, în „Life Science Identifiers”, LSID, 28.9.2006
- Huijsmans, J.P.P., Barton, M., Salters, V.J.M., 1988, *Geochemistry and evolution of the calc-alkaline volcanic complex of Santorini, Aegean Sea, Greece*, Jour. Volc.Geotherm. Research, vol., p. 283-306, [https://doi.org/10.1016/0377-0273\(88\)90039-X](https://doi.org/10.1016/0377-0273(88)90039-X)
- ISMSV, 2015, Creation of Palea and Nea Kameni (map), https://www.travel-to-santorini.com/page.php?page_id=334
- Jacobovici, S., 2006, *The Exodus Decoded*, <https://www.imdb.com/title/tt0847162/>
- Klawer, M., Carey, S., Namikou, P., Smet, I., Godelitsas, A., Vroon, P., 2016, *A distinct source and differentiation history for Kolombo submarine volcano, Santorini volcanic field, Aegean arc*. AGU publications, *Geochemistry, Geophysics, Geosystems*, p. 3254-3273, DOI: 10.1002/2016GC006398
- McVey, B.G., Hooft, E. E., Heath, B., Toomey, D.R., Paulatto, M., Morgan J.V., Nomikou, P., Papazachos, C.B., 2019, *Magma accumulation beneath Santorini volcano, Greece, from P-wave tomography*, PROTEUS - Santorini seismic experiment.
- Minoura, K., Imamura, F., Kuran, U., Nakamura, T., Papadopoulos, G.A., Takahashi, T., Yalciner, A.C., 2000, *Discovery of Minoan tsunami deposits*, în „Geology”, v. 28, no. 1, p. 59-62.
- Misopolinos, N., Syllaios, N., Prodromou, K., 1994, *Physiographic and soil mapping of Santorini Island*, în „Laboratories of Soil Science and Remote Sensing of the School of Agronomy”, Thessaloniki, p.110.
- Mousakas, N.K., Georgoulas, F., 1965, *Soil developed on volcanic materials in the island of Thera, Greece*, în „Geoderma”, 129, p. 125-138.
- Paraskevas, M., Paradissis, D., Raptakis, K., Nimikou, P., Hoft, E., Papanikolaou, D., 2019, *Geodetic and Geophysical approach of the gravitational field in Santorini volcanic group*, poster and oral presentation on The 4th Join International Symposium on Deformation Monitoring, Athens, 15-17 May, 2019.
- Petersen A.D.J., 2004, *A geological and petrological study of the dikes in the Megalo Vouno volcano complex, Santorini*, Ph.D. Thesis, Dep. Petr., Geol. Inst. Copenhagen, p. 1-142.
- Ramsey, C.B., Manning, S.W., Galimberti, M., 2004, *Dating the volcanic eruption at Thera*, în „Radiocarbon”, vol. 46, nr. 1, p. 325-344.
- Sivertsen, B., 2009, *“The Minoan Eruption”. The Parting of the Sea: How Volcanoes, Earthquakes, and Plagues Shaped the Story of the Exodus*, Princeton University Press. p. 25.
- Skarpelis, N., Liati, A., 1990, *The prevolcanic basement of Thera at Athinios: Metamorphism, plutonism and mineralization*, în Hardy, D. (ed.), „Thera and the Aegean World III”, vol. 2, Thera Foundation, p. 172-188.
- Smet, I., 2014, *Spatial and temporal petrological-geochemical variations in the volcanic rocks of the Santorini Gulf (West Aegean arc, Greece). Influence of local geodynamic parameters on magma genesis*, Ph.D. thesis, Univ. Gent
- Vougioukalakis, G.E., Fytikas, XX, 2020, *Cooperation among observatories – State, Inst. For the Study and Monitoring of the Santorini Volcano ISMOSAV*, European Science Foundation.

Fig. 1. a - Muzeul antic Akrotiri (case acoperite de cenușă vulcanică în sec. XVII î.Hr.; b - Pictură murală cu flori de șofran, Akrotiri; c - Agora dorică din cetatea antică Thira; d - Thira antică, platforma rituală a sacrificiilor (ptolemeice); e - fragmente de coloane dorice din Thira antică; f - Prima biserică creștină din Thira antică (sec. III d.Hr.); g - bislica venețiană Santa Erini, ctitorită de venețieni la Perissa; h - cetatea (Castelo) venețiană din Emporio

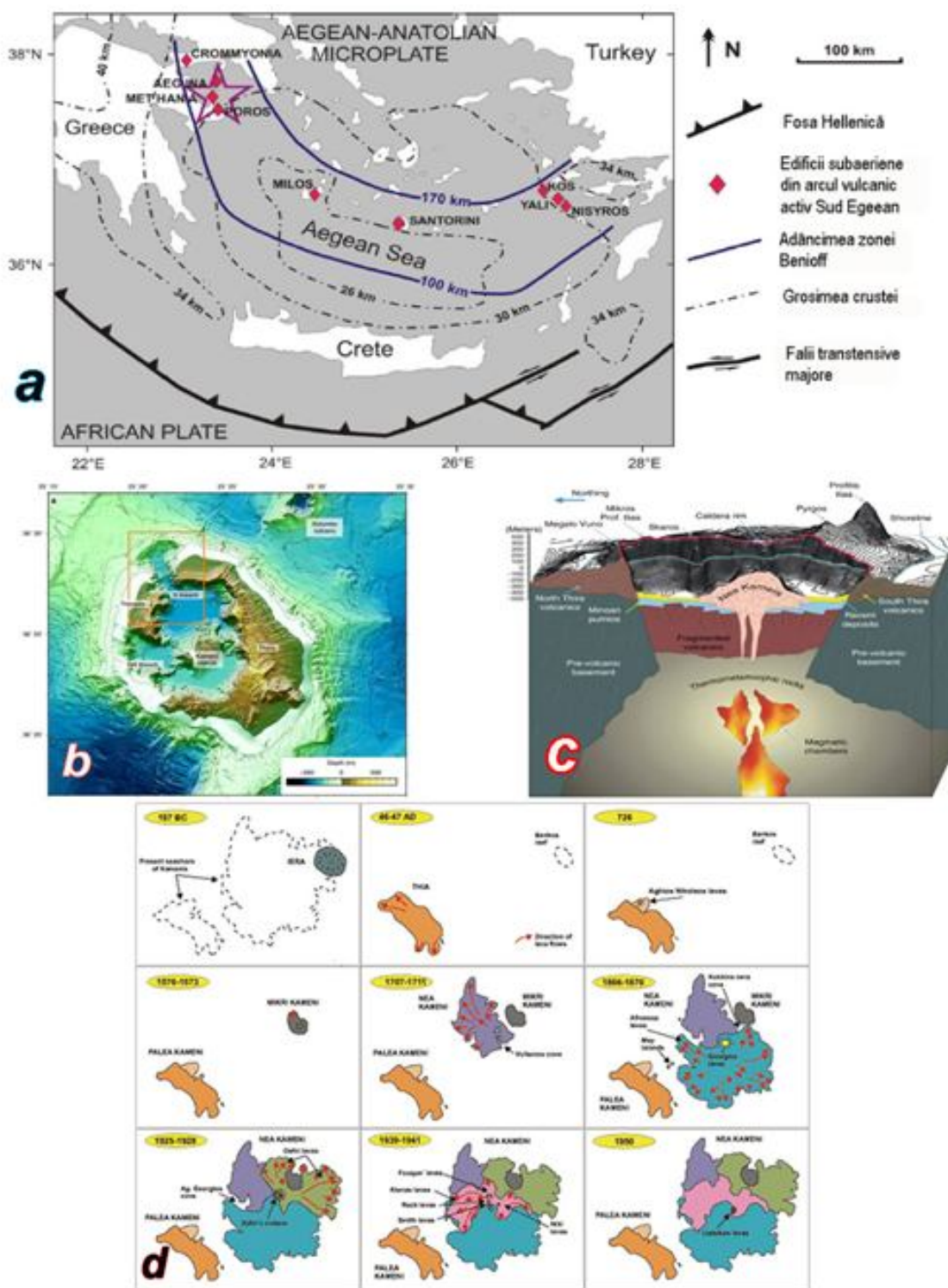

Fig. 2. - a. Edificiile vulcanice din arcul Aegean (Hellenic) și configurația crustei (după Bayley et al., 2009); - b. Modelul 3D al edificiului vulcanic Santorini (după Gorocovich, 2013); - c. Secțiune prin edificiul vulcanic Santorini (după Gorocovich, 2013); - d. Evoluția vulcanismului postminoic din Santorini - Palea și Nea Kameni (după ISMSV,),

Fig. 3. - a Vedere din Thira spre Nea Kamemiși Therasia; - b In sudul Thirei cariera abandonată de tuf(puzzolano) – un viitor spațiu turistic; - c Arcadele din scorie bazaltică deschid drumul spre lumea artei; - d catedrala catolică din Thira; - e Stăduțe comerciale din Thira; - f La Thira - arta reclamă, arta marfă; - g Pe coasta arsă de soare, la umbra Bougainvilleei

FENOMENE CEREȘTI, OBSERVATE ȘI CONSEMNAȚE ÎN TRANSILVANIA, ÎN SECOLELE XVI-XIX ECLIPSE, FENOMENE DE OPTICĂ ATMOSFERICĂ ȘI AURORE POLARE

Dr. Alexandru Bucur

Résumé: Phénomènes célestes, observés et enregistrés en Transylvanie, aux 14e-19e siècles. Éclipse, phénomènes optiques atmosphériques et aurores polaires. Les phénomènes célestes ont exercé une forte influence sur les gens, dès les premiers temps, considérés comme des malheurs. Leur manifestation a suscité de l'intérêt, parfois de la peur, ou a enflammé l'imagination des participants à l'événement. Certains de ceux qui ont été témoins de tels phénomènes les ont enregistrés dans des chroniques ou sous forme de notes sur de vieux livres. Tous les témoignages du passé sont extrêmement utiles pour de nombreuses sciences, notamment pour l'astronomie et l'histoire.

Cuvinte cheie: astronomie, eclipsă, Soare, Lună, halo, parhelion, auroră polară.

Mots-clés: astronomie, éclipse, Soleil, Lune, Halo, parhélie, aurore polaire.

Încă din cele mai vechi timpuri, oamenii au învățat să urmărească bolta cerească, pentru a cunoaște fenomenele atmosferice, stelele, constelațiile ș.a., mai ales în scopul desfășurării muncilor agricole. Interesul constant pentru respectivele fenomene s-a manifestat și pe teritoriul Transilvaniei. Mărturiile referitoare la fenomenele cerești au început a fi notate și, în acest mod, o mare parte dintre ele au supraviețuit până în zilele noastre. Chiar dacă unele dintre acestea conțin erori, sau sunt marcate de superstiții, au o valoare documentară indiscutabilă și, uneori, oferă mărturii suplimentare la cronică observațiilor astronomice.

A. Eclipsele

a. Eclipsele de Soare. Sunt de mai multe tipuri: totale, inelare, hibride și parțiale. Eclipsele totale de Soare sunt evenimente rare. Totalitatea nu poate fi mai îndelungată de 7 minute și 40 de secunde. În cursul fiecărui mileniu se produc, în general, mai puțin de 10 eclipse totale care depășesc, ca manifestare, 7 minute. La 11 august 1999 a avut loc o eclipsă totală de Soare, ultima din secolul al XX-lea, vizibilă și de pe teritoriul Transilvaniei⁷²². Următoarea eclipsă totală, va putea fi urmărită la 3 septembrie 2081. Una îndelungată, se va produce la 16 iulie 2186 și va dura 7 minute și 29 de secunde. În secolul al XXI-lea, în Transilvania a putut fi văzută o eclipsă parțială, în 20 martie 2015. Următoarea va putea fi urmărită la 1 iunie 2030.

„1595. [...] la 3 octombrie [...] s-a întunecat soarele și a stat o oră și jumătate⁷²³.” Eclipsa a fost una parțială și a avut o durată de peste o oră și jumătate. Faza maximă a fost la ora 14.10⁷²⁴.

„A 31-a zi a lui august [1645...]. În această zi am avut un soare foarte întunecat⁷²⁵.” Eclipsă de soare inelar-totală, dar nu în 31 ci în 21 august⁷²⁶.

„1654. În ziua de 12 august a fost o mare eclipsă de soare, cum nu s-a mai pomenit niciodată. A fost întuneric beznă, încât lângă soare s-au putut vedea trei stele, iar păsările care erau în aer au fost silite să se așeze pe pământ, neputând zbura. Eclipsa a ținut de la ceasurile 9 până la 12, ceea ce a pricinuit, după mulți ani, nenorociri mari și multe neajunsuri, îndeosebi bieteii noastre Transilvaniei⁷²⁷.” „1654. În ziua de 12 august a fost o mare eclipsă totală de soare, astfel încât totul a devenit întunecat și s-au putut vedea 3 stele lângă soare, de la 9 până la 12⁷²⁸.” „În ziua de 15 august, ora 12, a fost o groaznică eclipsă de soare și s-a văzut lângă soare o stea slabă.” Banda de umbră a traversat și Transilvania, fapt care a determinat martorii să o considere totală. În zonele limitrofe a fost doar parțială. Cele trei corpuri cerești, observate în apropierea Soarelui erau steaua Regulus și planetele Saturn și Marte⁷²⁹.

„1661. [...] La 30 martie, între orele 12 și 1 la prânz, a fost o mare eclipsă de soare și a fost atât de întuneric încât nu se putea citi nici scrisul tipărit și a durat cât ai coace un ou uriaș⁷³⁰.” Faza totală a durat 6-7 minute, fapt remarcabil pentru un asemenea eveniment⁷³¹.

⁷²² Am avut privilegiul să o urmărim din stațiunea Păltiniș.

⁷²³ Czack 1909, p. 375.

⁷²⁴ Mioc, Mioc 1977, p. 25

⁷²⁵ Kálnoki 1862, p. 142.

⁷²⁶ Mioc, Mioc 1977, p. 294-295.

⁷²⁷ Kraus 1965, p. 173.

⁷²⁸ Chronica 1840, p. 115.

⁷²⁹ Mioc, Mioc 1977, p. 27-29.

⁷³⁰ Lutsch 1839, p. 334.

⁷³¹ Mioc, Mioc 1977, p. 30.

„1699. [...] 23 septembrie. De la jumătate la 10 până la 12 la amiazi s-a văzut o eclipsă de soare la Brașov.” Eclipsa inelar-totală din 23 septembrie a impresionat martorii. Dascălul copist peregrin, Vasile Sturze Moldoveanu, consemnează eclipsa ca vizibilă și în ținutul Beiușului⁷³².

„Anii Domnului 1748, în luna lui iolie, în 14 zile au mâncat vârcolaci[i] soarele în zio sfântului Apostol Acilo⁷³³.” „De când s-au întunecat soarele în luna lui iulii 14 zile văleat au umblat 1748⁷³⁴.” La 14 iulie, în calendarul greco-catolic este sărbătorit Sfântul Apostol Aqla. La 14/25 iulie s-a produs o eclipsă inelară, care a putut fi observată aproape trei ore, din Transilvania⁷³⁵.

„[...] în 1750, la 8 ianuarie [...] a fost o mare eclipsă de soare⁷³⁶.” Eclipsă totală, vizibilă în Transilvania ca parțială, cu faza maximă la ora 11.38⁷³⁷.

La 2 iunie 1760 a fost consemnată o eclipsă totală de soare⁷³⁸.

„1764. [...] a fost o mare eclipsă de soare, la 1 aprilie, înainte de masă⁷³⁹.” Eclipsă inelară, cu faza maximă la ora 12.27, vizibilă ca parțială din Transilvania⁷⁴⁰.

„Anul 1788, mai în 24 zile, au fost știrbire de soare⁷⁴¹.”

În 18 august 1793, din Mehadia s-a semnalat o eclipsă totală de soare: „au mâncat vârcolacii Soarele⁷⁴².”

O eclipsă parțială de Soare a fost consemnată în Bihor, la 30 ianuarie/11 februarie 1804: „de au rămas [Soarele] ca o săcere sau ca Luna cându-i nouă⁷⁴³.”

La 7 februarie 1816 a fost observată o eclipsă de Soare, fiind asociată cu foametea care persista în Transilvania⁷⁴⁴.

În zona Bistriței, la 22 februarie/6 martie 1861, a fost consemnată o eclipsă de Soare⁷⁴⁵.

La 13 iulie 1891, în ținutul est mureșan a fost consemnată o eclipsă de Soare⁷⁴⁶.

b. Eclipsele de Lună. Sunt de mai multe tipuri : totale, parțiale, orizontale, penumbriale și penumbriale totale. În 2020, de la noi s-au văzut două eclipse de Lună penumbriale: una în 10 ianuarie; a doua în 5 iunie. Ultima eclipsă totală de lună, vizibilă și la noi, a fost cea din 20/21 ianuarie 2019. Următoarea va fi în 26 mai 2021.

În septembrie 1457, astronomii Peuerbach⁷⁴⁷ și Müller⁷⁴⁸ au studiat o eclipsă de lună și au descoperit timpul de observare a mijlocului ei, ca fiind cu 8 minute mai devreme decât cel calculat în *Tabelele Alphonsine*⁷⁴⁹.

În 1460, cei menționați anterior, au efectuat observații asupra celor două eclipse de lună: din 3 iulie și din 27/28 decembrie⁷⁵⁰.

„În 1563, în luna dinaintea zilei sfintei Margareta⁷⁵¹, când trebuia să fie lună plină, luna s-a întunecat, așa încât n-a avut nici o strălucire; și a durat aproape o oră⁷⁵².” Eclipsă totală de lună (între orele 21.02-00.22), din 5 iulie 1563 (data trecută eronat ; corect, 12/13 iulie). Faza totală a fost la ora 22.42 și a durat 32 de minute (22.26-22.58)⁷⁵³.

„1595 [...] la 24 aprilie, puțin înainte de răsăritul soarelui, s-a văzut o eclipsă îngrozitoare de lună și a fost văzută de multă lume vreme de 2 ceasuri⁷⁵⁴.” Știre exactă, eclipsă derulată între orele 04.05-07.47. Din Transilvania a fost văzută doar o parte a acesteia și, din cauza apariției Soarelui, Luna a apus întunecată⁷⁵⁵.

⁷³² Mioc, Mioc 1977, p. 32-34; Dudaș 1992, p. 123, 128.

⁷³³ Apud Urs 2011, p. 177. Însemnare pe un *Chiriadromion*, Bălgrad, 1699, f. 215v-220r, CRV 200. Văzută din localitatea Hăpria (jud. Alba).

⁷³⁴ Braicu, Bunea 1980, p. 40, 137. Însemnare pe un *Chiriadromion*, Bălgrad, 1699, f titlu v.

⁷³⁵ Mioc, Mioc 1977, p. 37-41; Dudaș 1992, p. 129, 133.

⁷³⁶ Rettegi 1970, p. 69.

⁷³⁷ Mioc, Mioc 1977, p. 44.

⁷³⁸ Dudaș 1992, p. 130; Opreșan 2010, p. 440.

⁷³⁹ Rettegi 1970, p. 164.

⁷⁴⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 44.

⁷⁴¹ Apud Corfus 1975, p. 283. Însemnare pe *Palia de la Orăștie*, 1582, de la Biblioteca Academiei, CRV 30, I, f. 153v. Dudaș 1992, p. 130.

⁷⁴² Dudaș 1992, p. 130.

⁷⁴³ Dudaș 1992, p. 130.

⁷⁴⁴ Dudaș 1992, p. 134.

⁷⁴⁵ Dudaș 1992, p. 131.

⁷⁴⁶ Dudaș 1992, p. 131.

⁷⁴⁷ Astronom autodidact austriac (1423-1461), considerat fondatorul astronomiei observaționale și matematici, a activat și la Observatorul astronomic de la Oradea. A întocmit tabele de calcul astronomic – *Tabulae Varadiensis* – cu Oradea meridian 0, dar și *Tabulae eclipsium*.

⁷⁴⁸ Bavarez (1436-1476), a colaborat cu Peuerbach, a contribuit la dezvoltarea astronomiei matematice și a lucrat – la Roma – la reforma calendarului.

⁷⁴⁹ Noane 2015, p. 80-81.

⁷⁵⁰ Noane 2015, p. 81.

⁷⁵¹ 13 iulie.

⁷⁵² Borsos 1855, p. 20

⁷⁵³ Mioc, Mioc 1977, p. 69-70.

⁷⁵⁴ Czack 1909, p. 375.

„1598 [...] după ce a apărut la 16 august o groaznică eclipsă de lună, care a durat peste trei ore, după aceea întreaga toamnă, în foarte multe locuri din Ungaria și din alte provincii, a urmat o epidemie de vite atât de puternică, cum nu s-a mai văzut niciodată în vremea noastră⁷⁵⁵.” Eclipsă totală, care s-a desfășurat în intervalul orar 19.03-22.31. Faza totală a durat de la ora 20.16 la ora 21.18, mai puțin de o oră⁷⁵⁷.

„1620 [...] La 9 decemb[rie] luna și-a pierdut strălucirea după-amiaza de la ora patru și până la ora opt seara și vreme de o oră luna a fost cu totul întunecată, așa încât n-a avut nici o strălucire⁷⁵⁸.” Eclipsă totală de lună, derulată în intervalul orar 17.17-21.07. Faza totală a fost între orele 18.28-20.06. Autorul a precizat cu celeritate desfășurarea acesteia⁷⁵⁹.

„În 1628 la 20 ianuarie a fost o mare eclipsă de lună de la 8 până la 12, teribilă de văzută⁷⁶⁰.” „Anul 1628, eclipsă de lună de la orele 3 ale după-amiezii la ora 8 a serii⁷⁶¹.” Eclipsă totală, începută la ora 21.40, terminată la 01.20. Faza totală, 22.41-00.19. Rezultă că martorul a apreciat destul de exact momentul în care Luna a ieșit din faza totală a eclipsei, mai puțin ora de început a acesteia⁷⁶².

„1684 [...] În ziua de 21 decembrie s-a văzut o mare eclipsă de lună, dar luna încă mai împrăștia raze din ea și a durat de la ora 11 până dimineața la ora 3.” Martorul a descris cu multă precizie data și momentul inițial al eclipsei, cu excepția faptului că a fost una parțială, nu totală. Eclipsa din noaptea de 21/22 decembrie a durat în intervalul orar 23.16-02.06. Probabil, impresia deosebită – produsă martorului – a avut ca rezultat exagerarea duratei eclipsei⁷⁶³.

„1715, 3 mai. A cuprins o eclipsă lunară, vizibilă la noi.” Eroare a cronicarului. A fost o eclipsă totală de Soare, din Transilvania văzută ca parțială. Cea de Lună, parțială, s-a produs în 18 mai 1715, cu faza maximă la ora 14.31, prin urmare nefiind vizibilă din Transilvania⁷⁶⁴.

În 1718, în zona Clujului, a fost consemnată – la 27 noiembrie – o eclipsă de lună⁷⁶⁵.

„1719 [...] 29 a fost o mare eclipsă de lună.” Autorul a omis să specifice luna, august, în care s-a produs fenomenul. Totodată, a exagerat catalogarea ei ca fiind totală. A fost parțială, cuprinsă în intervalul orar 21.18-23.32, cu faza maximă la ora 22.25 când s-a acoperit doar mai mult de o treime din satelit⁷⁶⁶.

„1761 mai 8, luni seara au fost perirea lunii, ca 2 sau 3 ceasuri⁷⁶⁷.” Eclipsa totală nu s-a produs în 8/19 mai, ci în 7/18 mai, când chiar era ziua de luni. Eclipsa a durat de la ora 22.22 la 02.02, cu faza totală între 23.26-00.58. Martorul a participat la toate fazele de desfășurare⁷⁶⁸.

„Să știe de când au perit luna, în luna lui septembrie în 30 de zile, ani 1772⁷⁶⁹.”

În zona Covasnei, în noaptea de 30 iunie 1870, a fost observată o eclipsă lunară⁷⁷⁰.

B. Fenomene de optică atmosferică și aurore polare

a. Parheliile solare sau lunare. Numite „Sori falși” sau „Luni false”, dar și soriori și parseline (lunioare).

Uneori apar însoțite de halouri. Sunt fenomene optice care constau în apariția unor pete luminoase (colorate), în jurul Soarelui sau Lunii, ca urmare a reflectării luminii în cristalele de gheață din atmosferă.

„Anul Domnului 1022. [...] S-au văzut ca doi sori în zece calende ale lui iulie⁷⁷¹.”

„În 1549 la 14 ianuarie s-au văzut 6 sori de către mulți oameni⁷⁷².” „1549. 19 ian[uarie]. Pe un cer foarte senin de la ora unsprezece până aproape de apusul soarelui au fost văzuți trei sori și spre nord un curcubeu mic de forma unui semicerc, dar de o culoare mai întunecată⁷⁷³.” „Anul 1549 [...] La 19 ianuarie s-au văzut 3 sori și un curcubeu⁷⁷⁴.” „1549

⁷⁵⁵ Mioc, Mioc 1977, p. 70-71.

⁷⁵⁶ Zavodskiy 1735, p. 357.

⁷⁵⁷ Mioc, Mioc 1977, p. 71-72.

⁷⁵⁸ Segesvári 1862, p. 187.

⁷⁵⁹ Mioc, Mioc 1977, p. 72.

⁷⁶⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 72.

⁷⁶¹ Însemnare pe *Calendarium historicum* de Paul Eber, pe 1599, p. 69; apud Feneșan, Gündisch 1974, p. 95.

⁷⁶² Mioc, Mioc 1977, p. 72-73.

⁷⁶³ Mioc, Mioc 1977, p. 74.

⁷⁶⁴ Mioc, Mioc 1977, p. 36-37.

⁷⁶⁵ Dudaș 1992, p. 129, 133.

⁷⁶⁶ Mioc, Mioc 1977, p. 75.

⁷⁶⁷ Însemnare pe un *Liturghier* tipărit la Moscova, publicată în „Foaia diecezană”, Caransebeș, XXXIX, 1924, Nr. 11, p. 5.

⁷⁶⁸ Mioc, Mioc 1977, p. 75-76; Dudaș 1992, p. 130 (notată, ca manifestată, la 2 mai).

⁷⁶⁹ Apud Corfus 1975, p. 284, însemnare pe o carte religioasă din Crihalma; Dudaș 1992, p. 130.

⁷⁷⁰ Dudaș 1992, p. 13131-132.

⁷⁷¹ Thuróczi 1746, p. 97.

⁷⁷² Mioc, Mioc 1977, p. 277.

⁷⁷³ Mioc, Mioc 1977, p. 277.

⁷⁷⁴ Ostermayer 1903, p. 508. Martirii Fabian și Sebastian sunt celebrați la 20 ianuarie.

[...] s-au văzut cinci sori sau parhelii la Sibiu și în multe alte locuri în aproape toată ziua de Fabian și Sebastian⁷⁷⁵.”

„1549. S-au văzut patru sori pe cer⁷⁷⁶.” „În 1549 [...] S-au văzut 5 sori pe cer⁷⁷⁷.”

„Anul 1561 [...] În ultima zi a lunii ianuarie la răsăritul soarelui s-au văzut trei sori⁷⁷⁸.”

„1577 la 19 decembrie s-au văzut doi sori⁷⁷⁹.”

„1582 la 14 ianuarie se văd 3 sori la ora 3 după amiază, unul spre miazăzi, altul spre apus, pe lângă aceasta și un curcubeu, care întorcea spatele soarelui⁷⁸⁰.”

„Anul 1593 [...] au fost văzuți trei sori, în timp ce mergeau să se lupte la Filitelnic⁷⁸¹.”

„1600 la 28 februarie s-au văzut 3 sori⁷⁸².” „Anul 1600 [...] În ziua de 28 februarie [...] s-au văzut de dimineața până seara trei sori limpezi⁷⁸³.” „Anul 1600 [...] În întreaga Transilvania în ziua a 28-a a lui februarie s-au văzut trei sori⁷⁸⁴.” „1600. La 28 februarie s-au văzut 3 sori pe cer⁷⁸⁵.”

„Anul 1602 [...] În ziua de 12 aprilie s-au văzut trei sori limpezi⁷⁸⁶.”

„1607 [...] La 1 februarie s-au văzut trei sori pe cer⁷⁸⁷.”

„La 30 iunie [1646] au fost văzuți trei sori în Ungaria, de la ceasul 4 până la 6⁷⁸⁸.”

„La 20 ianuarie 1654, la ceasurile 9 dimineața, s-au văzut la Sibiu trei sori alăturați și două curcubeu⁷⁸⁹.” „La 12 iulie [1654], când a răsărit, soarele era verde ca iarba, iar înaintea sa erau două cruci⁷⁹⁰.”

„În ziua de 17 octombrie [1657] s-au ivit pe cer patru sori deodată, ceea ce era înspăimântător la vedere⁷⁹¹.”

„1681, 18 ianuarie. Au apărut pe cer trei sori⁷⁹².”

„În anul 1706 [...] În 15 [martie], dimineața devreme, la ora 9, s-a văzut deasupra orașului pe cer, un mare cerc albastru și înăuntru parcă stăteau 4 sori în patru colțuri⁷⁹³.” „Anul 1706 [...] La 18 martie s-au văzut deasupra orașului 3 sori și un cerc alb de nori⁷⁹⁴.”

„Anul 1737 [...] Luna lui mai [...] În 17 s-au văzut dimineața devreme 3 sori pe cer; la amiază, ora 12, și seara soarele a avut o aureolă mare⁷⁹⁵.”

b. Halourile. Sunt inele luminoase, multicolore, care apar pe bolta cerească, în jurul Soarelui sau a Lunii, din cauza reflexiei sau refracției luminii în cristalele de gheață care sunt prezente la nori de mare altitudine. Asemenea fenomene solare au fost observate, în ultimii ani, în Transilvania, astfel: în Masivul Postăvaru, la 1 decembrie 2018; la Alba Iulia, în 29 mai 2020, în jurul orei 14.00.

„Anul 1536 [...] La 26 august într-o sâmbătă au fost văzute 3 cercuri în jurul soarelui la ora unsprezece [și] 2 jumătăți de curcubeu⁷⁹⁶.”

„Anul 1546 [...] În ziua de 28 iulie de la 7 ale dimineții până la ora 11 au fost văzute la Soare 3 cercuri, roșu, verde și galben⁷⁹⁷.”

„1631 [...] La 5 septembrie, cam pe la ora 12 noaptea, a fost văzut un cerc foarte mare de culoare sângerie, pe când luna strălucea foarte viu⁷⁹⁸.”

„1638. La 12 ianuarie s-a văzut pe cer un curcubeu mare⁷⁹⁹.” A fost halou solar sau lunar⁸⁰⁰.

⁷⁷⁵ Sigler 1735, p. 71.

⁷⁷⁶ Seps 1858, p. 17.

⁷⁷⁷ Mioc, Mioc 1977, p. 278.

⁷⁷⁸ Ostermayer 1903, p. 522.

⁷⁷⁹ Mioc, Mioc 1977, p. 279.

⁷⁸⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 279.

⁷⁸¹ Bethlen 1783, p. 167. Comuna Bălăușeri, jud. Mureș.

⁷⁸² Mioc, Mioc 1977, p. 282.

⁷⁸³ Excerpta 1909, p. 434.

⁷⁸⁴ Bethlen 1785, p. 485.

⁷⁸⁵ Kraus 1839, p. 165.

⁷⁸⁶ Excerpta 1909, p. 435.

⁷⁸⁷ Segesvári 1862, p. 169.

⁷⁸⁸ Kraus 1965, p. 130.

⁷⁸⁹ Kraus 1965, p. 168.

⁷⁹⁰ Kraus 1965, p. 173.

⁷⁹¹ Kraus 1965, p. 243.

⁷⁹² Annales 1909, p. 384.

⁷⁹³ Mioc, Mioc 1977, p. 300.

⁷⁹⁴ Mioc, Mioc 1977, p. 301.

⁷⁹⁵ Mioc, Mioc 1977, p. 303.

⁷⁹⁶ Ostermayer 1903, p. 502.

⁷⁹⁷ Ostermayer 1903, p. 506.

⁷⁹⁸ Sigler 1735, p. 45.

⁷⁹⁹ Segesvári 1862, p. 215.

„La 12 iulie [1654], când a răsărit, Soarele era verde ca iarba, iar înaintea sa erau două cruci. În aceeași zi, apele s-au revărsat în așa măsură în Transilvania, încât mulți oameni și vite au pierit, iar multe case și bucate s-au prăpădit.”⁸⁰¹

„În anul 1660 [...] la 11 ianuarie [...] în această dimineață s-au văzut pe cer, pe vreme frumoasă, 2 curcubeie între Slimnic și Ocna Sibiului.” „În anul 1660 [...] În această zi [12 ianuarie] s-a văzut iarăși un curcubeu între Slimnic și Ocna Sibiului.”⁸⁰²

„În acest timp [vara anului 1661] s-au putut vedea în Ungaria trei luni, în mai multe rânduri, luna din mijloc având pe ea o cruce.”⁸⁰³

„În ziua de 28 aprilie [1663] au apărut în primele ceasuri ale dimineții, când timpul era frumos și senin, iar soarele lucea, două curcubeie de această formă)(atingându-se cu spatele.”⁸⁰⁴

„1744 [...] iulie [...]. În 18 soarele a fost la răsărit și la apus timp de patru zile aproape sângieru.”⁸⁰⁵

c. Aurorele polare. Sunt fenomene optice care constau într-o strălucire intensă, observată pe cerul nocturn, ca rezultat al impactului particulelor de vânt solar cu câmpul magnetic terestru. Aurorele polare sau boreale pot avea următoarele culori: galben-verzui, cea mai frecventă; albastră sau albastră-purpurie; roșie, rar; galbenă și violet, extrem de rar. În Transilvania, ultima remarcată și fotografiată, a fost cea din 17/18 martie 2015, la Lăzarea, jud. Harghita.

„1592 la 29 decembrie s-a văzut toată noaptea către Rotbav un semn de foc.”⁸⁰⁶ „1592 [...] Multe minuni cerești s-au văzut în părțile de miazănoapte în luna Crăciunului.”⁸⁰⁷ Este vorba despre o auroră polară⁸⁰⁸.

„1599 [...] mai [...]. În ziua de 28, seara la ora 8 s-a văzut cerul roșu ca focul, ca și cum ar fi ars un sat mare spre Ghimbav.”⁸⁰⁹ Probabil a fost observată o auroră polară⁸¹⁰.

„Anul 1599 [...] În a cincea zi înainte de lupta dată la Sibiu, aproape toată noaptea s-au aprins cu mare tărie flăcări pe cer, așa încât oastea principelui Andrei distingea drumul la o lumină minunată.”⁸¹¹

„Anul 1600 [...] în ziua de 18 martie s-au văzut de dimineață până seara trei sori limpezi.”⁸¹² „1600 [...]. S-au văzut în văzduh la 1 mai către răsărit 2 oștiri care se ciocneau.”⁸¹³ „1600 [...] La 1 mai au fost văzute în văzduh către răsărit 2 oști luptându-se una împotriva celeilalte.”⁸¹⁴ Toate au fost aurore polare⁸¹⁵.

„Anul 1604 [...] în luna mai [...]. Cam în același timp au fost văzute în ceruri oști înarmate cu sulite, cea de la răsărit luminoasă, cea de la apus foarte întunecată, luptându-se între ele.”⁸¹⁶ „1604 [...] La 1 septembrie, noaptea, s-a văzut pe cer deasupra întregului glob un semn roșu foarte mare și groaznic, în forma unui cort rotund de război și a ținut până spre dimineață.”⁸¹⁷ „În anul 1604 la 28 septembrie s-a observat noaptea pe cer un semn, mare minune. S-a ridicat o mare armată, având corpuri de război, de la răsărit îndreptându-se către miazănoapte.”⁸¹⁸ „1604 [...] În ziua de 29 a fost pe cer un semn mare, astfel încât a ars de la 4 la 6.”⁸¹⁹ „În 1604 au fost văzute pe cer timp de 5 ore raze de foc care alergau.”⁸²⁰ „1604 [...] S-au văzut [...] mai multe semne miraculoase, furtuni, văzute pe cer ca și ziua, câteodată s-a văzut cerul sângieru spre miazănoapte, ca și cum două oști se luptau una împotriva celeilalte.”⁸²¹

„1605 [...] La 6 iunie, atunci când soarele ar fi trebuit să apună, cerul a fost înspre miazănoapte, de la răsărit până la apus, roșu ca focul sau ca sângele [...]. Încă în seara acelei zile, între nord și vest, pe cer au fost văzute stele mari, strălucitoare, limpezi ca luceafărul nu prea înalt deasupra orizontului; cea mai apropiată către apus a fost mai mică

⁸⁰⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 294.

⁸⁰¹ Kraus 1965, p. 253. Un fenomen analog a fost observat și în Franța, de către Leon Guiot din Soissons, la data de 29 octombrie 1903.

⁸⁰² Graff 1840, p. 179, 181.

⁸⁰³ Kraus 1965, p. 410.

⁸⁰⁴ Kraus 1965, p. 522.

⁸⁰⁵ Czultner 1915, p. 396.

⁸⁰⁶ Mioc, Mioc 1977, p. 280.

⁸⁰⁷ Sepsi 1858, p. 23.

⁸⁰⁸ Mioc, Mioc 1977, p. 280.

⁸⁰⁹ Czack 1903, p. 376.

⁸¹⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 281.

⁸¹¹ Bethlen 1785, p. 478. 13/23 octombrie 1599.

⁸¹² Excerpta 1909, p. 434.

⁸¹³ Mioc, Mioc 1977, p. 283.

⁸¹⁴ Kraus 1839, p. 166.

⁸¹⁵ Mioc, Mioc 1977, p. 283-285.

⁸¹⁶ Bethlen 1793, p. 209.

⁸¹⁷ Sepsi 1858, p. 50.

⁸¹⁸ Veyss 1909, p. 171.

⁸¹⁹ Banfi 1909b, p. 419.

⁸²⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 287.

⁸²¹ Kraus 1839, p. 197.

și nu atât de limpede ca și cea mai de sus către nord și s-a stins mai curând⁸²².” „În anul 1605 în ziua de 16 noiembrie, s-a văzut pe cer, noaptea, un semn sau minune, ca și cea însemnată mai sus, care s-a văzut în anul 1604 la 28 septembrie⁸²³.”

„1612 [...]. La 4 august s-a văzut pe cer ceva foarte ciudat spre miazănoapte, toată noaptea.” „1612 [...]. La 28 august s-a văzut pe cer spre miazănoapte ceva foarte ciudat⁸²⁴.” „Anul 1612 [...]. Către sfârșitul lui august s-au văzut în câteva nopți mari semne în cer, groaznice de văzut⁸²⁵.” „1612 [...] văzu pe la miezul nopții, din întâmplare, niște semne cerești îngrozitoare. Între altele, văzu spre apus cum se ciocnesc și se luptă două oștiri cuprinse de flăcări, iar spre miază-zi o altă arătare în chip de zmeu de foc, având gura și gâttelejul căscate⁸²⁶.”

„1613 [...]. La 9 noiembrie s-a văzut pe cer un semn tot de sânge⁸²⁷.” „1613 [...]. La 10 noiembrie, toată noaptea, o roșeață a cuprins tot cerul în partea de răsărit, miazăzi și miazănoapte⁸²⁸.” „În anul 1613 [...] noiembrie [...]. 12. S-a văzut pe cer până dimineața în zori un semn mare⁸²⁹.” „În anul 1613 [...] noiembrie [...]. În 16 un mare semn de foc a clocolit pe cer de la 7 până la 4, toată noaptea⁸³⁰.”

„Anul 1614 [...]. La 20 februarie iarăși s-a văzut cerul arzând spre miazănoapte, pe la ora 3¹³ seara⁸³¹.” „1614 [...]. La 23 februarie a fost văzut pe cer un semn mare, roșu ca focul, cu fâșii⁸³².”

„1616. La 10 aprilie s-a văzut pe cer noaptea un semn: alb și roșu⁸³³.”

„1617 [...]. La 30 august s-au văzut mari semne pe firmament, auzindu-se mari oștiri și tunetul de artilerie grea și, după cât se pare, s-au auzit și văzut mulți călăreți⁸³⁴.”

„A fost văzut un semn asemănător norului asirian, în anul 1629, din el s-au răspândit raze în formă de coadă de cal, cam pe la 7 și 8 seara⁸³⁵.”

„În această zi [10 septembrie 1661], la orele 5 seara, a fost văzut un semn ceresc îngrozitor. Cerul arăta ca și cum ar fi fost cuprins în întregime de foc, iar turnurile și orașele au lucit un ceas întreg, ca și când totul ar fi fost cuprins de foc⁸³⁶.”

„Ziua de 23 februarie [1662]. La Sibiu în timpul nopții au apărut (pe cer) două oști cuprinse de flăcări care se luptau între ele⁸³⁷.”

„1698, la 23 iulie la orele 9 ale serii, noaptea, a fost o asemenea lumină mare, un arc alb de nori înaintea muntelui, încât a fost înfricoșător și a minunat pe fiecare⁸³⁸.”

„1704 [...]. La 21 iunie s-a văzut un semn de foc între orele 11 și 12 ale nopții, pe cer, zburând deasupra orașului⁸³⁹.”

„La anul 1709 luna februarie în cinci zile, în noaptea de miercuri spre joi, a fost un semn mare pe cer; s-au arătat doi stâlpi mari, ca de foc, unu de la apus iar celălalt de la răsărit, mergând ca un alfa și unindu-se au fost ca un curcubeu în vreme de ploaie, strălucind foarte luminos ca la trei ore și apoi au plecat⁸⁴⁰.”

„În 1719, la 22 decembrie s-a văzut la miazănoapte, spre dimineață, pe cer, o roșeață puternică, strălucitoare ca focul⁸⁴¹.”

„1730. La 15 februarie pe la ora 6 s-a văzut pe cer spre răsărit o lumină albă și roșie ca sângele și s-a îndreptat de la orizont până la gradul cel mai înalt și din nou spre miazănoapte și s-a văzut până spre ora 9 seara o asemenea lumină ca și cum ar răsări luna și era groaznic de văzut⁸⁴².”

„Anul 1736 [...]. Luna octombrie [...]. În 20 s-a văzut o mare auroră boreală seara de la ora 8 până la 11⁸⁴³.”

⁸²² Kraus 1839, p. 208.

⁸²³ Veyss 1909, p. 193.

⁸²⁴ Segesvári 1862, p. 180.

⁸²⁵ Zavodskiy 1735, p. 368.

⁸²⁶ Kraus 1965, p. 20.

⁸²⁷ Mioc, Mioc 1977, p. 290.

⁸²⁸ Segesvári 1862, p. 182.

⁸²⁹ Hegyes 1909, p. 482.

⁸³⁰ Banfi 1909b, p. 430.

⁸³¹ Massa 1903, p. 363.

⁸³² Banfi 1909b, p. 430.

⁸³³ Seps 1858, p. 153.

⁸³⁴ Mioc, Mioc 1977, p. 292.

⁸³⁵ Însemnare pe *Calendarium historicum*, de Paul Eber pe 1559, p. 95 (13 februarie); Feneșan, Gündisch 1974, p. 95.

⁸³⁶ Kraus 1965, p. 426.

⁸³⁷ Kraus 1965, p. 486.

⁸³⁸ Kraus 1965, p. 130.

⁸³⁹ Mioc, Mioc 1977, p. 300. La Brașov.

⁸⁴⁰ Apud Aramă 1968, p. 30.

⁸⁴¹ Mioc, Mioc 1977, p. 302.

⁸⁴² Mioc, Mioc 1977, p. 302.

⁸⁴³ Tartler 1918, p. 179.

„Când au umblat (văleatul) 1737, s[e]ara după cină spre z[î]l[ua] lui S(fin)tu[!] Nicolae, s-au arătat un semn pre cer despre miazănoapte roșu ca sângele și lat și au fost mai 2 ceasuri și s-au despărțit în doao, apoi iar s-au împreunat și s-au așezat iar spre apus⁸⁴⁴.” „În 1737, la 6 dec[embrie] seara la ora 9, pe un cer altminteri senin s-a ivit spre miazănoapte o strălucire de foc din care se înălțau raze scurte și lungi, care în parte s-au întins până la steaua polară, așa încât până dimineața în văzduh totul a rămas luminat⁸⁴⁵.” „1737 [...]. Și în 16 decembrie, seara la ora 8 a fost văzută pe firmament către miazănoapte o roșeață înspăimântătoare, ca și când ar fi fost incendiate sate, și împărțită în dăre albe; a durat până la miezul nopții; după aceea o parte s-a îndreptat către răsărit, cealaltă parte către apus; a durat până la ora 2 după miezul nopții⁸⁴⁶.”

„Să s(ă) știe de cându am văzut curcubău spre miazănoapte, în luna lui ghenuar în 9 zile și îmbla vletul 7248 (1740) și eram atunci în țara Ardialului la mănăstire Milașului Mare. Ierodiacon Paraschiv moldovan⁸⁴⁷.”

„1768 [...]. La 28 oct[ombrie] la ora 8 s-a văzut o puternică auroră boreală⁸⁴⁸.”

„Anul 1770, ianuarie în 7 zile, s-au arătat ceață roșie ca și sângele pe ceri, de sara până la miazănoapte⁸⁴⁹.”

„1779 [...]. La 18 septembrie s-a văzut seara pe cer la orele 8-11 între apus și miazănoapte o roșeață neobișnuită sau o auroră boreală⁸⁵⁰.”

„Anul 1786, septembrie în 8 zile, sara la 7 ceasuri, s-au arătat pe ceri despre amiază pe supt nor ca și soarele și s-au luminat pe tot locul ca de foc⁸⁵¹.”

„Anul 1788 [...] august [...]. În 19 seara la ora 9 s-a văzut o mare auroră boreală⁸⁵².”

„În anul 1790, în ziua de 29 ianuarie, s-a văzut seara la ora 6 o auroră boreală foarte mare⁸⁵³.”

La 23 ianuarie 1872, la Calbor (jud. Brașov) și Satu Mare a fost observată o auroră boreală⁸⁵⁴.

Bibliografie

- Annales 1909 – *Auszug aus „Annales Czeidinenses”*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. LIV-LVI, p. 382-416.
- Aramă 1968 – Dalila-Lucia Aramă, *Să fi fost oare „farfurii zburătoare?”*, în „Magazin istoric”, II, 12 (21) 1968, p. 28-32.
- Banfi 1909b – P. Banfi, *Tagebuch des Petrus Banfi*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. LVI-LXV, p. 417-432.
- Bethlen 1783, 1785, 1793 – Farkas Bethlen, *Historia de rebus Transylvanicis*, Cibinii: t. III, 1783; t. IV, 1785; t. VI, 1793.
- Borsos 1855 – S. Borsos, *Krónikája 1490-1583*, în „Erdélyi Történelmi Adatok”, I. Kötet, Koloysvár, 1855, p. 9-37.
- Braicu, Bunea 1980 – Doina Braicu, V. Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, 1980.
- Chronica 1840 – *Chronica Civitas Schaesburgensis*, în „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens”, II Band, Klausenburg, 1840, p. 141-234.
- Corfus 1975 – I. Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975.
- Czack 1909 – *Ephemeris von Simon Czack*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. X-XXIII, p. 374-381.
- Czultner 1915 – *Auszug aus Georg Czultners Tagebuch*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, VI, 1915, p. X-XXIII, p. 97-99.
- Dudaș 1992 – F. Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992.
- Excerpta 1909 – *Excerpta ex alio manuscript rustici cuiusdam Prasmariensis*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. 432-436.
- Feneșan, Gündisch 1974 – C. Feneșan, K. Gündisch, *Informații privind istoria Transilvaniei (sec. XVI-XVII) în calendarele lui Paul Eber*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca”, XVII, 1974, p. 79-96.
- Graff 1840 – *Siebenbürgische Ruin, beschreibt Wahrhei nacht dime, was er wehrend der Belägerung, in der Königlich Herrmanstadt jämmerlich geschen, vernommen, und erlebt Johannes Graffius, chastens Pfahrherr in Reichesdorff, derzeit aber Pfahrherr der Kön. Herrmanstadt. 1658-1661*, în „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens”, II Band, Klausenburg, 1840, p. 141-234.
- Hegyes 1909 – *Diarium des Andreas Hegyes*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. 449-594.
- Kálnoki 1862 - *Kálnoki István naplója. 1645*, în „Erdélyi Történelmi Adatok”, IV. Kötet, Koloysvár, 1862, p. 133-153.
- Kraus 1965 - G. Kraus, *Cronica Transilvaniei, 1608-1665*, traducerea și studiul introductiv de G. Duzinchevici și E. Reus-Mîrza, București, 1965.

⁸⁴⁴ Apud Corfus 1975, p. 280.

⁸⁴⁵ Mioc, Mioc 1977, p. 304.

⁸⁴⁶ Annales 1909, p. 391; Dudaș 1992, p. 129.

⁸⁴⁷ Apud Corfus 1975, p. 280; Dudaș 1992, p. 130.

⁸⁴⁸ Mioc, Mioc 1977, p. 307.

⁸⁴⁹ Apud Corfus 1975, p. 283; Dudaș 1992, p. 130.

⁸⁵⁰ Mioc, Mioc 1977, p. 308.

⁸⁵¹ Apud Corfus 1975, p. 284. Însemnare a lui David Toma din Oradea.

⁸⁵² Annales 1909, p. 400.

⁸⁵³ Annales 1909, p. 402.

⁸⁵⁴ Dudaș 1992, p. 132.

- Kraus 1839 - *Tractatus rerum tam bellicarum, quam etiam aliarum, ab anno 1599 usque 1606 inclusive in Transylvania interventarum, per Georgium Krauss 1646 fungentem Civitatis Schaesburgensis Notarium conscriptus*, în „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens”, Klausenburg, 1839, p. 161-219.
- Lutsch 1839 – *Diarium Dessen in dem Herren ruhenden N. V. W. W. Herrn Johannes Lutsch, vormahls gewesenenen treuen Königh Richter unser Haupt-Hermanstadt, so auss seine eigene Manuscriptis von Worten zu Worten herausgezogen. 1607-1661*, în „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens”, Klausenburg, 1839, p. 277-337.
- Massa 1903 – *Auszug aus der Chronik von Simion Massa und Marcus Fuchs*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, IV, 1903, p. 267-373.
- Mioc, Mioc 1977 – V. Mioc, D. Mioc, *Cronica observațiilor astronomice românești*, București, 1977.
- Oprișan 2010 – *Cutremure de pământ și semne cerești în istoria României*, Antologie și prefață de I. Oprișan, București, 2010.
- Ostermayer 1903 – *Chronik des Hieronimus Ostermayer / Historien von Hieronymus Ostermayer*, în: „Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens”, Klausenburg, 1839, p. 1-69; „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, IV, 1903, p. 138-140.
- Rettegi 1970 – Rettegi György, *Emlékezetre méltó dolgok, 1718-1784*. Ediție îngrijită de Jakó Zsigmond, București, 1970.
- Segesvári 1862 – Segesvári Bálint, *Krónikája. 1606-1654*, în „Erdélyi Történelmi Adatok”, IV. Kötet, Kolozsvár, 1862, p. 157-218.
- Sepsi 1858 – Sepsi Laczkó Máté, *Lorándffi Mihály udvari concionatora Krónikája és emlékezetre méltó hazai dolgoknak rövid megjegyzései. 1521-1624*, în „Erdélyi Történelmi Adatok”, III. Kötet, Kolozsvár, 1858, p. 1-246.
- Sigler 1735 – M. Siegler, *Chronologia*, Poson, 1735.
- Thurócz 1746 – Ioan de Thurócz, *Chronica Hungarorum*, în „Scriptores Rerum Hungaricarum veteres ac genuini”, Vindobonae, MDCCXLVI (1746), p. 410-520.
- Urs 2011 – Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 2011.
- Veyss 1909 – *Liber annalium raptim scriptus per Michaellem Veyss*, în „Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó”, V, 1909, p. 449-594.
- Zavodsky 1735 - Georgii Zavodsky, *Diarium rerum per Hungariam ah anno 1586 usque ad anmim 1624 gestarum*, Poson, 1735.

VARA 2019, ANALIZA TEMPERATURILOR ȘI A PRECIPITAȚIILOR ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Dr. Nicolae Rusan

Abstract. *Summer 2019, analysis of temperatures and precipitation in southeastern Transylvania.* The paper entitled *Summer 2019, analysis of temperatures and rainfall in southeastern Transylvania*, makes an analysis of average monthly temperatures and rainfall in June, July and August, compared to multiannual averages (1981-2010). At the same time, it was highlighted that following climate changes that occur globally, certain climatic elements, in our case temperatures and precipitation, have tendencies to increase or decrease values, which in some years have very large variations, compared to multiannual averages.

Cuvinte cheie: fenomene extreme, vreme călduroasă, precipitații deficitare, instabilitate atmosferică.

Keywords: extreme phenomena, hot weather, poor rainfall, atmospheric instability.

Introducere. România, se confruntă în ultimii ani cu fenomene extreme, fenomene care în spațiul geografic al României nu au mai fost (tornade, căderi de grindină de mari dimensiuni, vijelii foarte intense, precipitații însemnate cantitativ care generează inundații, nu de puține ori chiar catastrofale). În ultimii ani, aspectele vremii asociate schimbărilor climatice au fost evidente. În acest sens se înscriu și evoluțiile climatice din primăvara și vara anului 2019. După o iarnă, care la început părea să fie normală, atât din punct de vedere termic cât și pluviometric, a devenit mai caldă și deficitară în precipitații. Vremea caldă din timpul iernii s-a prelungit și în lunile martie și aprilie, înregistrându-se abateri pozitive de temperatură, după care luna mai a înregistrat valori negative față de normalul termic. Din punct de vedere pluviometric, pe ansamblu abaterile au fost negative față de valorile multianuale perioadei. Dacă primele două luni de primăvară ale anului 2019, au avut abateri negative (deficitare în precipitații), luna mai a înregistrat valori pozitive față de media multianuală. Vara 2019 debutează cu valori pozitive ale abaterilor la temperatură. La precipitații abaterile sunt negative, cu mici excepții (pozitive doar la munte). În scopul întocmirii studiului de față s-au folosit date de la stațiile aparținătoare Centrului Meteorologic Transilvania Sud Sibiu, atât cu privire la valorile de temperatură ale aerului, cât și cele privind cantitățile de precipitații.

Caracteristicile climatice ale lunii iunie 2019

Analiza temperaturilor. Temperaturile medii ale lunii iunie 2019 au avut valori cuprinse între 17.4°C la stația meteorologică Joseni și 22,1°C la stația meteorologică Alba-Iulia (fig.1a). Valori ridicate ale temperaturii medii lunare, cuprinse între 18.0°C și 21°C, s-au înregistrat pe spații extinse din zona joasă, localizate mai ales în județele Alba, Sibiu și Târgu Mureș și pe arii restrânse și în Brașov, Covasna și Harghita. Cele mai mari valori ale temperaturilor maxime, peste 28°C, s-au înregistrat pe areale relativ extinse și au fost cuprinse între 28.9°C la Târgu Secuiesc și 33.9°C la Sebeș-Alba. Temperaturile minime au avut valori cuprinse între 6.0°C la stația meteorologică Toplița și 11.1°C la Alba-Iulia și la Târnăveni-Bobohalma. În zona de munte temperaturile medii au înregistrat valori cuprinse între 10°C la Bălea-Lac și 17.0°C la Roșia Montană. În ce privesc valorile maxime ale temperaturilor în zona montană, acestea au înregistrat valori cuprinse între 16.9°C în zona înaltă, la Bălea-Lac și 26.4°C la Roșia Montană. În zona de munte temperaturile minime, s-au situat între 2.2°C la Bălea-Lac și 7.6°C la Roșia Montană.

Abaterea temperaturii medii a aerului din luna iunie 2019 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010) a fost pozitivă la toate stațiile analizate, cu abateri față de mediile multianuale, cu 1°C până la 4°C. Cele mai mari abateri s-au înregistrat în nord-vestul arealului luat spre analiză (fig.1 b).

Din analiza făcută și din datele furnizate de Administrația Națională de Meteorologie se arată că luna iunie 2019 a fost cea mai caldă lună iunie din istoricul observațiilor meteorologice din România. Așadar, cel puțin începutul acestei veri a fost unul foarte cald în comparație cu valorile medii multianuale pentru această lună. Este demn de remarcat totuși că acest caracter termic deosebit a fost înregistrat fără a vorbi de depășiri ale valorilor maxime absolute înregistrate în această lună, dar intervalele cu temperaturi de 30-33°C s-au menținut mai multe zile consecutiv.

Totodată temperaturile maxime de 30-33°C (valori ce nu au un caracter excepțional pentru luna iunie) au fost asociate cu o umiditate extrem de ridicată ce a condus la un disconfort termic extrem de accentuat.

Analiza precipitațiilor. Cantitatea totală de precipitații din luna iunie 2019 nu a depășit 200 l/mp, chiar nici în zona de munte. Cantități însemnate de precipitații cuprinse între 100 și 200 l/mp s-au înregistrat în estul, sudul și vestul Transilvaniei. Pe areale extinse din Transilvania, cantitatea totală de precipitații din luna iunie a variat între 50 și 100 l/mp. Cele mai mici cantități de precipitații, cuprinse între 10 și 50 l/mp, s-au înregistrat, în județele Mureș și

Covasna, dar pe areale foarte restrânse și în celelalte județe (fig.1 c) Cele mai însemnate cantități de precipitații s-au înregistrat în zona de munte și au avut valori cuprinse între 88.2 l/mp la Bucin și 190.4 l/mp la Păltiniș.

Prima lună a verii calendaristice 2019 s-a caracterizat printr-un grad ridicat al instabilității atmosferice. Deși au fost intervale de timp cu precipitații, totuși, așa cum reiese și din analiza situației pluviometrice, cu puține excepții, regimul pluviometric a fost sub media multianuală a acestei luni.

În zona joasă, cantitățile de precipitații au avut valori cuprinse între 36.8 l/mp la Târgu Mureș și 117.6 mm la Miercurea Ciuc. Abaterea cantității de precipitații din luna iunie 2019 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010), calculată în procente, a fost negativă la toate stațiile analizate (fig.1 d).

Caracteristicile climatice ale lunii iulie 2019

Analiza temperaturilor. Temperaturile medii ale lunii iulie 2019 au avut valori cuprinse între 16.5°C la stația meteorologică Miercurea Ciuc și 20,9°C la stația meteorologică Alba-Iulia. Valori ridicate ale temperaturii medii lunare, cuprinse între 17.7°C și 20°C, s-au înregistrat pe spații extinse din zona joasă, localizate mai ales în județele din jumătatea vestică a Transilvaniei, pe arii restrânse și în Brașov, Covasna și Harghita. Cele mai mari valori ale temperaturilor maxime, peste 30°C, s-au înregistrat pe areale relativ extinse și au fost cuprinse între 30.7°C la Miercurea Ciuc și 35.5°C la Alba-Iulia. Temperaturile minime, au avut valori cuprinse între 4.1°C la stația meteorologică Toplița și 11.1°C la Alba-Iulia și la Târnăveni-Bobohalma.

În zona de munte temperaturile medii au înregistrat valori cuprinse între 9.2°C la Bălea-Lac și 14.3°C la Roșia Montană. În ce privesc valorile maxime ale temperaturilor în zona montană, acestea au înregistrat valori cuprinse între 21.3°C în zona înaltă, la Bălea-Lac și 28.2°C la Păltiniș.

În zona de munte temperaturile minime s-au situat 0.0°C la Bălea-Lac și 5.0°C la Roșia Montană (fig.3 a).

Luna iulie s-a remarcat prin alternanțe termice, de la vremea caniculară din debutul lunii, am trecut rapid la perioade cu vreme mai rece.

Abaterea temperaturii medii a aerului din luna iulie 2019 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010) a fost pozitivă la toate stațiile analizate, cu abateri nu atât de mari ca în luna iunie, cuprinse între 0 1°C până la 2°C. Abateri pozitive mai mari s-au înregistrat în județul Sibiu. Luna iulie 2019 este caracterizată ca fiind mai caldă decât normalul termic pentru această lună, comparativ cu media multianuală (fig.2b).

Analiza precipitațiilor. Cantitatea totală de precipitații din luna iulie 2019 nu a depășit 150 l/mp, nici în zona de munte. În zona joasă, cantitățile de precipitații au avut valori cuprinse între 18.4 l/mp la Odorheiu Secuiesc și 130 l/mp la Boița în județul Sibiu. Tot în zona joasă cantități de 100 l/mp și chiar peste, s-au înregistrat și la stațiile Baraolt unde s-au înregistrat 119 l/mp, Târnăveni-Bobohalma 100.4 l/mp și stația meteorologică Toplița unde s-au înregistrat 100.6 l/mp. Cantități mai mari de 50 l/mp s-au înregistrat pe arii relativ extinse. În zona montană cantitățile de apă înregistrată în urma ploilor au avut valori cuprinse între 37.7 l/mp la Vârful Lăcăuți și 149 l/mp la Bălea-Lac, la celelalte stații de munte 62.7 l/mp la Bucin, 104.8 mm la Păltiniș și 83.7 l/mp la Roșia Montană (fig.2 c). Abaterea cantității de precipitații din luna iulie 2019 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010), calculată în procente, a fost negativă la toate stațiile analizate. Abateri pozitive au fost în depresiunile intramontane din vestul Transilvaniei. Negativă sau pozitivă, abaterea cantității de precipitații din luna iulie 2019 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010) nu a depășit 80% în cazul abaterii negative și 55% în cazul celei pozitive. Pentru a vedea diferența dintre mediile multianuale și precipitațiile înregistrate în luna iulie 2019, s-au trecut datele multianuale de la stațiile din zona de munte după cum urmează: 184 l/mp la Bălea-Lac, 121.5 l/mp la Bucin, 135.2 l/mp la Vârful Lăcăuți, 132.9 l/mp la Păltiniș și 57.6 l/mp la Roșia Montană. În zona de munte valori pozitive față de media multianuală, s-au înregistrat la stația meteorologică Roșia Montană.

Caracteristicile climatice ale lunii august 2019

Analiza temperaturilor. Temperaturile medii ale lunii august 2019 au avut valori cuprinse între 17.7°C la stația meteorologică Miercurea Ciuc și la Joseni și 22,7°C la stația meteorologică Alba-Iulia (fig.3 a). Cele mai mari valori ale temperaturilor maxime, peste 30°C, s-au înregistrat pe areale relativ extinse și au fost cuprinse între 31.2°C la Joseni și 36.5°C la Alba-Iulia, înregistrate în data de 13 august. Temperaturi de peste 35°C s-au înregistrat în județele Alba și Mureș. În județele Alba, Sibiu și Mureș temperaturi de 33°C-34°C, s-au înregistrat chiar și în ultimele zile ale lunii august. Temperaturi de 30°C-31°C s-au înregistrat și în județele din estul Transilvaniei, respectiv în Brașov, Covasna și Harghita.

Temperaturile minime, au avut valori cuprinse între 5.4°C la stația meteorologică Joseni și 11.8°C la Alba-Iulia. În zona de munte temperaturile medii au înregistrat valori cuprinse între 11.5°C la Bălea-Lac și 18.3°C la Roșia Montană. În ce privesc valorile maxime ale temperaturilor în zona montană, acestea au înregistrat valori cuprinse între 19.8°C în

zona înaltă, la Bâlea-Lac și 28.1°C la Roșia Montană. În zona de munte temperaturile minime s-au situat între 4.0°C la Bâlea-Lac și 8.6°C la Roșia Montană.

În România, temperaturile înregistrate în luna august au fost mai mari cu 1,8°C față de media temperaturilor lunilor august din perioada de referință 1981-2010. Față de media intervalului 1961-1990, temperatura lunii august 2019, la nivelul României, a fost mai mare cu 2,8 grade Celsius! Pe scurt, clima se schimbă peste tot, iar tendința de încălzire globală este evidentă.

Abaterile pozitive au fost cuprinse între 2 și 3°C, cu precădere în județele din vestul Transilvaniei. Și ultima lună de vară, august 2019, este caracterizată ca fiind mai caldă decât normalul termic pentru această lună, comparativ cu media multianuală (fig.3 b). De remarcat faptul că în foarte multe zile ale lunii, izotermele au avut valori de 18-20°C (fig.3 c), situație ce a determinat creșterea temperaturilor maxime ale acestor zile la valori destul de ridicate. Un exemplu în acest sens a fost și ziua de 13 august când la Alba-Iulia temperatura în aer a ajuns la 37°C.

De remarcat faptul că din a doua jumătate a lunii, datorită temperaturilor ridicate ale aerului și disconfortul termic a fost zile la rând destul de accentuat, iar (ITU) indicele temperatură umezeală a depășit în multe localități valoarea de 80 de unități.

Chiar dacă abaterile pozitive de temperatură ne fac să vorbim de caniculă spre sfârșitul lunii august, trebuie să recunoaștem că nici această vară nu poate rămâne în arhive cu foarte multe valori maxime record.

Analiza precipitațiilor. Luna august a debutat cu o vreme instabilă, cu zile în care cantitățile de apă cumulate în termen de 24 de ore, au depășit 50 l/mp.

Pe arii relative extinse, cantitățile de apă au avut valori cuprinse între 20 l/mp și 58 l/mp. Cantitatea totală de precipitații din luna august 2019 a depășit 100 l/mp în zona de munte a Carpaților Meridionali, unde s-au înregistrat 124 l/mp la stația meteorologică Bâlea-Lac, 119 l/mp la Păltiniș și în Zona Munților Apuseni, la Roșia Montană unde s-au înregistrat 110 l/mp.

În zona joasă, cantitățile de precipitații au avut valori cuprinse între 43.0 l/mp la stația Târgu Secuiesc și 88.4 la Baraolt în județul Covasna. Cu excepția stațiilor Batoș, Făgăraș, Târgu Secuiesc și Odorheiul Secuiesc, unde cantitățile de apă nu au depășit 50 l/mp, în rest la toate celelalte stații s-au depășit 50 l/mp (fig. 3 d). Prima decadă alunii august a fost una destul de instabilă, în care au alternat zilele cu averse de ploaie, ce au avut în cele mai multe cazuri caracter torențial, cu zile în care ploile au fost pe arii mai restrânse și cantități mai mici.

Abaterile cantităților de precipitații din luna august 2019 față de media intervalului de referință standard (1981-2010), pe arii restrânse au fost pozitive.

Abateri pozitive s-au înregistrat pe arii relativ extinse în județul Alba și izolat în județele Covasna, Harghita și Sibiu. Ca și în cazul lunilor iunie și iulie, abaterile pozitive ale cantităților de precipitații înregistrate în luna august 2019 nu au depășit cu mult media multianuală (fig. 3 e).

În concluzie putem spune că anul 2019 s-a caracterizat printr-o puternică meandrare a undelor Rossby în emisfera nordică, situație ce a condus la încălzirea masivă din zona rece a acesteia. Această situație a favorizat o scădere a gradientului termic latitudinal (între zona caldă și cea rece), făcând ca aceste unde să capete un aspect sinusoidal, ce a condus la o slăbire intensă a oscilației arctice, dar și a oscilației Nord-Atlantice, mecanisme care întrețin o circulație zonală (vestică) susținută. În cazul anului în curs, chiar din începutul primăverii și pe parcursul verii, au dominat circulațiile meridionale, în lungul meridianelor, de la nord la sud sau invers.

Astfel de circulații au adus valuri de căldură foarte intense peste Europa de Vest, cu doborâri ale recordurilor absolute de maxime termice, iar peste partea estică a Europei, temperaturile au fost mai ponderate, inclusiv pe teritoriul României.

Bibliografie

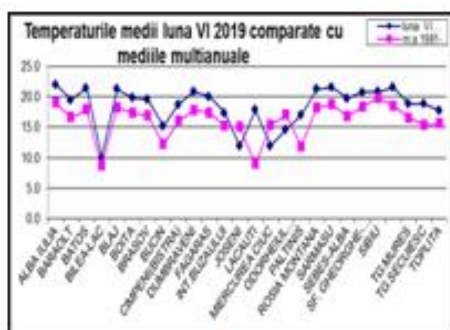
- Bogdan, Octavia, (1980), *Fenomene climatice de iarnă și de vară*, București.
- Bogdan, Octavia (2001), *Rolul de baraj orografic al Carpaților Românești*, în „Analele Universității din Oradea – Geografie”, XI, București.
- Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena, (1999), *Riscuri climatice din România*, București.
- Bojariu, Roxana (2015), *Schimbări climatice de la bazele fizice la riscuri și adaptare*, București.
- Mărculeț, Cătălina (2018), *Extreme termice de vară în sud-estul României*, în „Buletinul Societății Meteorologice Române”, IV(1), București.
- Dragotă, Carmen-Sofia (2006), *Precipitațiile excedentare în România*, București.
- Rusan, N., Negoescu, Alina (2008), *Cantități de precipitații excepționale înregistrate la Stația meteorologică Sibiu (1961-2007)*, în „Revista Geografică”, XVI/2008 Serie Nouă, București.

Rusan, N. (2010), *Particularități ale cantităților medii de precipitații înregistrate în Transilvania în perioada 1961-2007*, în „Comunicări Științifice”, Mediaș.

Topor, N. (1963), *Ani ploioși și secetoși*, CSA, IM, București.

***www.Meteoromania.ro.

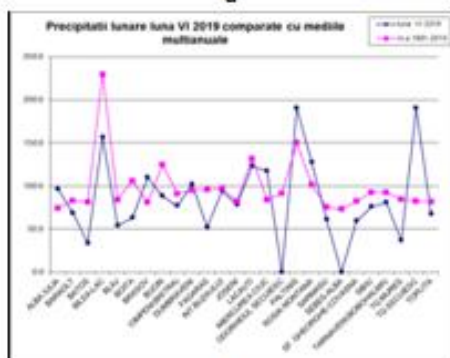
***www.Meteomoldova.ro.

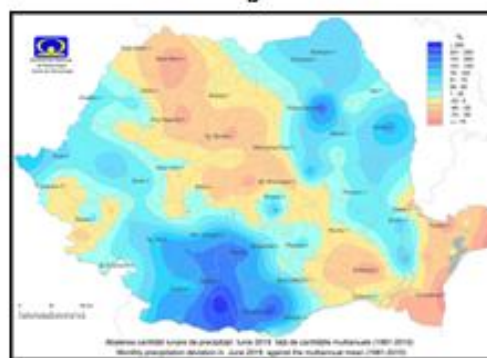
a

b

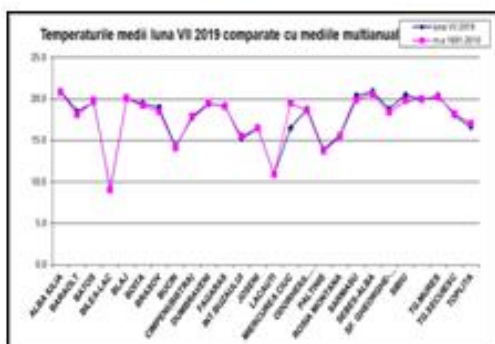

c

d

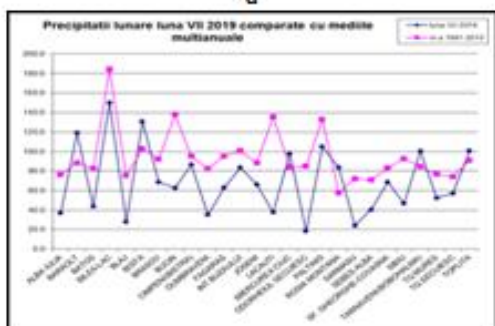
Fig.1. a) Graficul temperaturilor medii, luna iunie 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); □ b) Harta abaterii temperaturii medii, luna iunie, față de mediile multianuale (1981-2010, după ANM București); c) Graficul precipitațiilor, luna iunie 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); d) Harta abaterii cantității lunare de precipitații, iunie 2019, față de mediile multianuale (1981-2010 după ANM București).

a

b

c

d

Fig. 2. a) Graficul temperaturilor medii, luna iulie 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); b) Harta abaterii temperaturii medii, luna iulie, față de mediile multianuale (1981-2010, după ANM București); c) Graficul precipitațiilor, luna iulie 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); d) Harta abaterii cantității lunare de precipitații, luna iulie 2019, față de mediile multianuale (1981-2010 după ANM București).

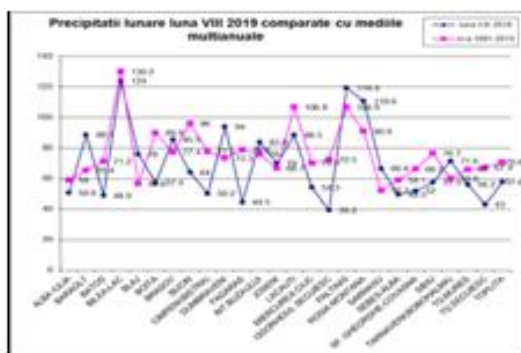
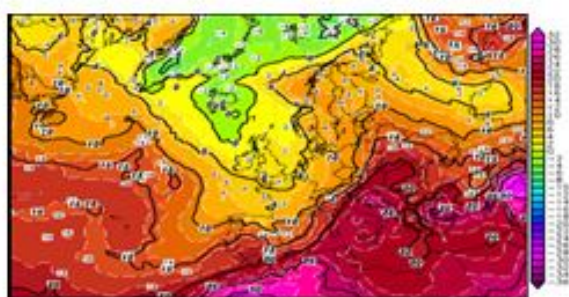
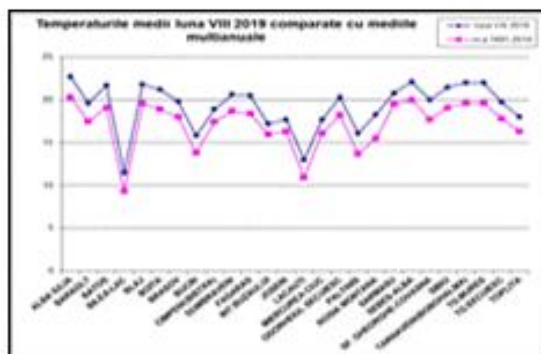

Fig. 3 a) Graficul temperaturilor medii, luna august 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); b) Harta abaterii temperaturii medii, luna august, față de mediile multianuale (1981-2010, după ANM București); c) Harta cu repartitia izotermelor la nivelul Europei (după www.wetterzentrale.de); d) Graficul precipitațiilor, luna august 2019 comparativ cu mediile multianuale de referință (1981-2010); e) Harta abaterii cantității lunare de precipitații, luna august 2019, față de mediile multianuale (1981-2010 după ANM București).

CRĂCIUNELU DE JOS (JUDEȚUL ALBA) – ASPECTE MORFOSTRUCTURALE ȘI ECONOMICE*

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract. *Crăciunelu de Jos (Alba County) – morpho-structural and economic aspects.* Crăciunelu de Jos is a village located in Târnava Valley. Due to the landscape's characteristics and the local investments, the village limits have gradually extended (160 ha) on both sides of the river, at present acquiring an irregular form, that led to a quite complex street network. From time immemorial, agriculture has been the main economic activity, viticulture being the most emblematic one, mostly because the village is a viticultural centre of Târnava's vineyard. Over the years, there have been many other local economic activities, for example those that ensure the food and goods necessary to the daily activities: bread and wine making, traditional methods of milk processing, spin wool and hemp purring, weaving on the horizontal loom, etc.

Cuvinte cheie: vatră, moșie, Crăciunelu de Jos, Podgoria Târnave, județul Alba.

Keywords: the village limits, Crăciunelu de Jos, Târnava's vineyard, Alba County.

1. Aspecte morfostructurale. Vatra satului Crăciunelu de Jos, situată în lunca Târnavei, de o parte și de alta a râului, și pe fruntea lină a terasei de 30-40 m altitudine relativă, este de formă neregulată.

Disponerea sa de-o parte și de alta a Târnavei nu este simetrică. Se evidențiază trupul de sat din dreapta râului, ce concentrează peste 90% din gospodăriile localității. Trupul din stânga, cunoscut cu denumirea de „Luncă” se află într-un proces de regres pronunțat, cauzat de numeroasele inundații și de relativa izolare, accesul dinspre partea centrală a localității făcându-se pe un pod din lemn.

Actuala morfostructură a vetrei satului este rodul a mai mulți factori – naturali (caracteristicile reliefului, prezența râului Târnava etc.), economici, sociali și politici – din anumite momente istorice.

În prima parte a secolului al XX-lea, Crăciunelu de Jos se prezenta ca o așezare rurală relativ răsfirată, specifică populației de etnie română din culoarele de vale din Podișul Târnavelor. Satul era constituit din gospodării situate la distanțe reduse unele de altele și separate de grădini mici¹.

În acea perioadă, *gospodăria*, cu curte simplă – mare „să întorci carul” – era formată din casă, grajd cu șură, construcții pentru depozitarea produselor și uneltelor agricole, cotețe etc. și grădină în care se cultivau, în general, legumele necesare familiei.

Gardurile care înconjurau și separau gospodăriile erau confecționate din nuiile și fire de curpen fixate pe sulunari (stâlpi mai mici, din lemn), lângă care, uneori, erau lăsate să crească plante cu spini – „lițion” (dracilă), pentru a nu fi deteriorat de animale.

Casa, situată aproximativ în partea centrală a curții, era construită, de obicei, din bârne de lemn tencuite cu pământ (argilă) și acoperită cu paie. În general, ea era împărțită în trei încăperi cu funcții distincte: *camera* (numită de săteni casă), *tindă* și *cămară*.

Camera de locuit – cu ferestre mici prin care pătrundea lumina și tavanul din scândură – era dotată cu masă, paturi cu străjace (saltele arhaice) umplute cu paie ori fân, sobă (cu ler²) și piese de mobilier – ladă pentru haine cu lăcriță³, laviță din lemn (popular laghiță) în care sub șezut se puteau depozita haine, trun (un fel de laviță mai mare, din două piese, care putea fi lărgită ori chiar transformată în pat), ladă de zestre, scaune ș.a.

În *tindă* se găseau cuptorul pentru copt pâine (popular pită), vatra cu băbură⁴ și blidarul pentru vesela din ceramică (pământ) și lemn.

Conform transmiterii orale, satul era împărțit în două trupuri – „Suseni” și „Joseni”, despărțite de o singură uliță (actuala stradă „Crișan”). Cele două denumiri au fost date după pozițiile lor în funcție de direcția de curgere a Târnavei: „Suseni” în amonte (la est) și „Joseni” în aval (la vest).

Deși în perioada interbelică dezvoltarea satului nu a fost una spectaculoasă, totuși se înregistrează unele transformări pozitive: a) în urma reformei agrare au repartizate locuri de casă în partea estică a actualei străzi „6 Martie” (în „Băraciune”); b) s-au înmulțit casele cu două camere de locuit, a doua fiind numită „casa mare” sau „casa din față”; c)

* Extras simplificat din lucrarea *Crăciunelu de Jos – studiu monografic*, V. Mărculeț, I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, Mediaș, 2020.

¹ Informațiile referitoare la aspectele satului din prima parte a secolului al XX-lea au fost preluate de la Ana Mărculeț, născută în anul 1912.

² Ler = denumirea tradițională a cuptorului.

³ Lăcrița este un spațiu distinct în interiorul lăzii în care se păstrează obiectele mici de valoare și banii.

⁴ Sistemul prin care fumul vetrei era evacuat în podul casei ori afară.

construcțiile din lemn, tencuite cu pământ au început să fie înlocuite cu cele din cărămidă, produsă autohton, și acoperite cu țiglă.

După cel de-Al doilea Război Mondial, Crăciunelu de Jos a înregistrat cele mai importante transformări din istoria sa (fig. 1).

Vatra satului a fost extinsă prin înființarea de gospodării noi la periferie. Ca dovadă, intravilanul s-a întins în exterior, în continuarea străzilor „6 Martie”, „Bucerzii”, „Tudor Vladimirescu”, „Bigău” și „Strada Morii” (fig. 2).

Casele vechi au fost mărite ori demolate și înlocuite cu altele noi. Dezvoltarea construcțiilor în cadrul intravilanului (cca. 33 ha; tab. 1), în defavoarea suprafețelor cultivabile, productive, a determinat o relativă aglomerare a acestuia, satul transformându-se treptat într-unul adunat, cu rețeaua stradală complicată (totuși, cu o orientare generală est-vest), cu gospodării în care sunt două curți și grădini mici.

În cadrul *gospodăriei*, în prima curte (dinspre stradă), frumos îngrijită, se află casa, fântâna (uneori) și grădina cu flori și pomi fructiferi. În cea de-a doua curte se află grajdul pentru vite, șura pentru fân, depozitul pentru produse agricole, coșerul pentru cucuruz (hambarul pentru porumb), cuptorul pentru copt pâine (de capacitate redusă), cotețele pentru porci, păsări (local cotrinețe) etc. Grădina de legume, dar și viță-de-vie, este mai mică față de perioadele anterioare și asigură, în general, doar strictul necesar.

Casele sunt construite din cărămidă, tencuite și acoperite cu țiglă. Fiecare casă este compusă din mai multe camere de mărimi diferite și anexe. În ultimele 2-3 decenii au început să se construiască locuințe cu subsol, cu demisol și cu etaj.

În prezent, aproape toate gospodăriile din Crăciunelu de Jos sunt împrejmuite, la stradă, cu garduri din fier, prefabricate din beton și, din ce în ce mai rar, din lemn, iar în rest, cu plase de sârmă.

Și în actuala formă a satului, cu intravilanul de 160 ha și cu rețeaua stradală lungă 12.120 m (103.910 m²), se pot distinge două trupuri, separate de râul Târnava: „Satul”, pe dreapta cursului, și „Lunca”, alcătuit doar din strada „Tudor Vladimirescu”, pe stânga râului (fig. 2).

Tabelul 1: Structura intravilanului (vetrei) satului Crăciunelu de Jos, în anul 1996

Tipul de teren	Suprafața (m ²)	Tipul de teren	Suprafața (m ²)
Construcții	331.956	Pășuni	26.979
Drumuri	156.921	Fânețe	29.938
Arabil	449.565	Ape și stuf	796
Vii	138.083	Pădure	22.056
Livezi	39.977	Neproductiv	24.990
Total intravilan			1.221.261

(Sursa: Registrul parcelelor – intravilan Crăciunelu de Jos, 1996.)

2. Aspecte economice. În Crăciunelu de Jos, activitățile economice au fost și sunt influențate de condițiile naturale (caracteristicile reliefului, topoclimatul, fertilitatea solurilor, prezența apei etc.), de faptul că este traversat de două căi de acces importante (Drumul Național 14B și magistrala feroviară 300) și de existența, în apropiere, unor orașe cu variate activități industriale și comerciale (Blaj, Aiud, Alba Iulia, Copșa Mică, Mediaș ș.a.).

Agricultura. Asemănător majorității comunităților rurale din Podișul Târnavelor, agricultura a fost și este principală ramură economică din localitate, fiind evidențiată și de scrierile vechi: la 1750 parohia greco-catolică din sat dispunea de terenuri agricole care produceau 25 de căbre de cereale (cca. 1.300 kg) și 25 de care cu fân, iar în 1762, de aproximativ 88 de jugăre⁵, din care 40 de jugăre cultivate cu viță-de-vie (A. Bunea, 1901, p. 19; V. Ciobanu, 1926, p. 13). Restul terenurilor erau cuprinse în sesiile țăranilor dependenți, jelerilor etc., care erau în număr de peste 60.

Aplicarea reformei agrare, adoptată în anul 1921, a făcut din locuitorii satului, indiferent de etnie și credință religioasă, proprietari de drept ai „pământului” pe care strămoșii lor l-au muncit de secole.

În perioada interbelică, singura lucrare agricolă executată mecanic în sat era treieratul grâului și se făcea cu batoza. Restul lucrărilor – aratul, grăpatul, recoltatul, transportul produselor etc. – se făceau cu ajutorul animalelor (boi, vaci și cai) ori prin muncă fizică. Multe familii dețineau suprafețe mici de teren ori sau chiar deloc, asigurându-și traiul de zi cu zi muncind la cei mai înstăriți.

⁵ 1 jugăr cadastral = 0,57546415 ha.

Trecerea, în unele cazuri forțată, a terenurilor agricole în posesia statului, ori în proprietate cooperatistă (1962)⁶, a marcat o altă etapă în evoluția agriculturii din localitatea Crăciunelu de Jos. Treptat – sub îndrumarea unor specialiști – s-a realizat trecerea de la agricultura extensivă, de subzistență, la cea intensivă. Munca efectuată cu animalele a fost înlocuită cu cea mecanizată (aratul, grăpatul, semănatul, fertilizarea solului, combaterea bolilor și dăunătorilor etc.), au fost introduse soiuri noi, superioare cantitativ și calitativ, au fost executate îmbunătățiri funciare (desecări – meandru părăsit din „Bercul Morii”, în „Tău”, în „Ghibarț” ș.a. – desțeleniri, terasări etc.) și a fost pus în funcțiune un sistem de irigații prin aspersiune pentru ferma de legume din „Bigău” (10 ha, cu apa preluată din râul Târnavă).

Muncile mecanizate erau asigurate de secția S.M.A. („Secție de Mecanizare a Agriculturii”)/„Agromec” (ultima denumire), cu centrul la Blaj – amplasată, inițial, în „Prund”, iar apoi, pe strada „Viilor” –, dotată cu diferite tipuri de tractoare și mașini agricole (semănători, mașini pentru plantat cartofi, cositori, rarițe, cultivate, mașini pentru fertilizat, erbicidat și combaterea bolilor și dăunătorilor, combine pentru recoltat cereale, prese pentru paie și fân ș.a.). Treptat, la scurt timp după reîmproprietărire (1991), secția „Agromec” a intrat în lichidare, iar o parte din tractoare și mașini agricole au fost achiziționate de către săteni.

Înființarea fermei zootehnice și construirea în „Luncă”, în anii '70 ai secolului trecut a cinci grajduri moderne, o fânarelor și a morilor pentru nutreț, au determinat sporirea efectivelor de bovine și porcine. Pentru o perioadă scurtă, ferma a deținut și o crescătorie de găște, în „Prund”.

Imposibilitatea asigurării întotdeauna a bazei furajere necesare și obligativitatea de-a spori efectivele de animale, au avut consecințe firești: scăderea producțiilor de lapte și de carne.

După decembrie 1989, în urma aplicării Legii 18/1991, Cooperativa Agricolă de Producție (C.A.P.) din Crăciunelu de Jos a intrat în autodizolvare, terenurile revenind în posesia foștilor proprietari ori a urmașilor acestora. Sediul instituției (cu birouri, magazine, garaje ș.a.) a fost vândut la licitație mai multor proprietari, aici funcționând pentru o scurtă perioadă scurtă de timp o moară electrică pentru porumb și grâu, sistemul de irigații a fost distrus, grajdurile pentru animale deteriorate și unele chiar demolate.

În ultimele două decenii și jumătate, majoritatea proprietarilor își lucrează singuri parcelele agricole, deși au avut loc încercări timide de înființare a unor asociații agricole. Cei interesați, au primit și pot primi informații avizate în domeniul agricol, de la inginerii care au funcționat ori funcționează pe lângă primăria localității.

Tabelul 2: Structura terenurilor agricole din localitatea Crăciunelu de Jos, în anul 1996

Nr. crt.	Categoria de folosință	Suprafața (ha)	Ponderea categoriilor de terenuri (%)
1	Arabil	966,44	59,87
2	Fâneață	188	11,64
3	Pășune	391	24,22
4	Vie	68,64	4,25
Total agricol		1.614,08	100

(Sursa: Registrul parcelelor – Crăciunelu de Jos, 1996.)

Cultivarea plantelor reprezintă principala ramură a agriculturii satelor din Valea Târnavei.

Pe terenurile arabile din Crăciunelu de Jos, între 50 și 60% din totalul terenurilor agricole, s-au cultivat și se cultivă, în proporții destul de diferite, următoarele **plante de câmp** (cereale și plante tehnice): *grâu* (diferite soiuri de-a lungul timpului – „Potaissa”, „Turda 81”, „Fundulea 4”, „Transilvania”, „Arieșan” ș.a. –, cu producții de 2.000-3.000 kg/ha), *porumb* (local „cucuruz”, cu soiuri „Fundulea 270 și 315”, „Turda 200 și 210”, „Pionier” ș.a.⁷, cu producții de 4.000-5.000 kg/ha), *orz* (din ce în ce mai rar și pe suprafețe restrânse), *secară* (pe suprafețe reduse, în perioada funcționării C.A.P.-ului), *ovăz*, *sfeclă de zahăr* (local numită „nap”, a fost cultivată pe suprafețe extinse în perioada etatistă, cultivarea sa fiind influențată de existența unei fabrici de producere a zahărului în orașul Teiuș⁸; producțiile se ridicau la 30.000 kg/ha), *câneapă* (cultivată pe suprafețe reduse, până prin anii '80 ai secolului trecut), *floarea-soarelui*, *tutun* (local „tăbac”) ș.a.

⁶ În cadrul Cooperativei Agricole de Producție din Crăciunelu de Jos au funcționat trei ferme specializate: *cultură mare* (cu plante de câmp, inclusiv cultura cartofului), *horticolă* și *zootehnică*.

⁷ Până în a doua parte a secolului al XX-lea, la Crăciunelu de Jos se cultivau soiuri slab productive (știuleți mici, cu opt rânduri de boabe). Semănatul se făcea cu semănători din lemn, tractate de boi sau cai.

⁸ Datorită fabricii de producere a zahărului de la Teiuș (construită în 1986), la Crăciunelu de Jos a fost construită o platformă-depozit pentru sfeclă de zahăr. Aceasta – cu regim de funcționare sezonier – asigura transportul eșalonat al sfeclei din comună, pe calea ferată. În prezent, platforma-depozit a fost dezafectată.

O mare parte a cerealelor produse la Crăciunelu de Jos erau depozitate în depozitul „Romcereal”, situat lângă calea ferată, vizavi de gară. Acesta, dotat cu magazine pentru grâu, orz și secară și pătule pentru porumb, deservea satele din regiune. Din depozit, cerealele erau distribuite, pe calea ferată, cu trenuri de marfă, spre orașele vecine ori spre alte regiuni geografice.

Cultura **legumelor** a ocupat cele mai întinse suprafețe în anii '70-'80 din secolul al XX-lea, când în Crăciunelu de Jos a funcționat o fermă specializată, în „Bigău”. În prezent, pe lângă grădinile din intravilan, legumele se cultivă pe terenurile fertile și cu umiditate mai ridicată din lunca Târnavei (în „Bigău”, „Tău”, „Joldoș”, „Arină”, „Sub vii” ș.a.)⁹.

Datorită condițiilor topoclimatice și pedologice, principalele legume cultivate în sat sunt: *fasolea* (local „fâsaica”, pentru teci/„postăi” și boabe), *cartoful* („grumpăna”), *varza* („curechiul”), *roșia* („porodica”), *ceapa*, *usturoiul* („aiul”), *spanacul*, *salata*, *morcovul*, *pătrunjelul*, *gulia* („cărăbă”), *conopida* ș.a.

Viticultura este una dintre cele mai importante ramuri ale cultivării plantelor din regiunea vestică a Podișului Târnavelor. Aici, datorită climatului blând și însoțit și a solurilor nisipoase, s-a dezvoltat una dintre cele mai importante podgorii din România: Podgoria Târnavelor.

Prin așezarea geografică, localitatea Crăciunelu de Jos ocupă o poziție vestică în Podgoria Târnavelor. În sat, cultivarea viței-de-vie are o tradiție multiseculară, fiind consemnată de unele documente istorice. Spre exemplu, în anul 1762 parohia din localitate dispunea de 40 de jugăre de terenuri cultivate cu viță-de-vie.

Conform unor informații de care dispunem, până la jumătatea secolului al XX-lea, vița-de-vie se cultiva și pe amplasamente mai puțin favorabile unor producții mari, cum erau plantațiile din stânga Târnavei, de pe versantul nordic al Dealului Viilor. În prezent, acele parcele nu mai există, fiind desființate după colectivizare.

Până după cel de-Al Doilea Război Mondial, sătenii cultivau soiuri hibride, cu productivitate redusă, dar destul de rezistente la boli și dăunători. În multe situații, nu erau respectate distanțele optime dintre plante, corzile de viță fiind legate, sub formă de cercuri, pe araci (pari).

Între cele două războaie mondiale, proprietarul sas de la Mediaș, Alfred Ambrosi, a plantat pe locul numit „Pojarâta”, o suprafață de 20 de hectare de viță-de-vie nobilă. Această mică suprafață reprezintă nucleul dezvoltării centrului viticol Crăciunelu de Jos, școală de viticultură pentru unii săteni și baza înființării Stațiunii experimentale horticole din Blaj (aceasta fiind doar una dintre denumirile instituției avute de-a lungul timpului).

După Al Doilea Război Mondial proprietarul Alfred Ambrosi este expropriat, iar terenurile sale trec în posesia statului. Prin Decizia Departamentului Agriculturii și Domeniilor nr. 7193, din decembrie 1946, pe teritoriile fostului proprietar Ambrosi a fost înființată Stațiunea experimentală viticolă Crăciunelu de Jos, la conducerea căreia a fost numit inginerul agronom Nicolae Alexandrescu. La înființare, stațiunea deținea 70 de hectare, din: 14 ha de viță-de-vie pe rod, 8 ha pepinieră viticolă, 16 ha de portaltoi și 32 ha de teren arabil în asolamentul pentru școli de vițe.

În anul 1951, stațiunea a primit noi terenuri și clădiri (sediul administrativ, construcții pentru altoit și forțat vițe, pivnițe, magazine de cereale, grajduri pentru caii de muncă, curți gospodărești ș.a.), suprafața sa extinzându-se la 196 de hectare, iar în 1959 a trecut în subordinea Institutului de Cercetări Horti-Viticol, schimbându-și denumirea în Stațiunea experimentală horti-viticolă, lărgindu-și profilul de cercetare: viticol, pomicol și legumicol (<http://www.scvblaj.ro/istoric/istoric-scdvv-blaj/>).

Coardele altoi produse la Crăciunelu de Jos „au permis desfășurarea unui proces de înmulțire al materialului săditor cu valoare biologică tot mai ridicată, valorificate în întreaga Transilvanie, dar și peste Carpați, mai ales în Moldova; material «selecționat» produs an de an într-un număr de 300-500 mii bucăți vițe altoite.

În acest proces a început extinderea în țară a soiului Fetească regală (soi autohton de pe Târnavă), dar și a soiurilor Muscat Ottonel, Riesling italian, Traminer roz, Pinot gris și altele.

Paralel cu producerea materialului săditor viticol, în cadrul activității de cercetare-dezvoltare, au început și procesele de producere a vinurilor din soiuri specifice podgoriei Târnavelor, în cantități la început mici apoi tot mai mari, înglobând în ele cunoștințe științifice câștigate în activitatea de cercetare de către viitorii mari vinificatori – oenologi de seamă ca Bellu Octavian, care începând din 1949 a reușit să producă vinuri de mare marcă, apreciate și recunoscute pe plan național și internațional, cu distincții înalte (Marea Medalie de Aur) pentru Muscat Ottonel și Traminer roz.” (<http://www.scvblaj.ro/dezvoltare/activitatea-de-dezvoltare/>).

După anul 1960, ferma de cercetări horticole de la Crăciunelu de Jos își mută sediul la Blaj, unde își continuă cu asiduitate activitatea, înregistrând mari progrese în domeniul de activitate și obținând numeroase premii și distincții. În prezent, după numeroase organizări și restructurări, instituția poartă numele de Stațiunea de Cercetare și Dezvoltare Pentru Viticultură și Vinificație Blaj.

⁹ Pentru localizarea terenurilor menționate, vezi articolul *Denumirile geografice din localitatea Crăciunelu de Jos (județul Alba)*, autori I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, în volumul *Colegium Mediense*, VII, Mediaș, 2017.

Înființarea în sat a Gospodăriei Agricole, ulterior redenumită Cooperativa Agricolă de Producție, a avut ca rezultat desăvârșirea instruirii sătenilor în domeniul viticulturii și înlocuirea viței-de-vie hibridă cu soiuri nobile, altoite, rezistente la filoxeră.

În localitate, în cadrul fermei horticole care funcționa în cadrul C.A.P.-ului – specializată pe viticultură și legumicultură – a fost înființată o școală de viță. La dinamica acestui domeniu hortic (viticol) din Crăciunelu de Jos a contribuit și învățământul agricol de masă, la care au fost implicați tinerii din sat din acea perioadă, care a făcut din locuitorii satului printre cei mai buni viticultori din regiune. Datorită acestui fapt, o parte din săteni erau chemați anual într-o serie de centre viticole (Doaga, Blaj, Apoldu de Jos, Gănești, Valea Lungă, Mediaș, Ciurbrud ș.a.) pentru efectuarea altoirilor necesare în școlile de viță.

Până în anul 1989, suprafața viticolă din cadrul C.A.P.-ului Crăciunelu de Jos s-a extins constant, vița-de-vie fiind cultivată pe mai multe parcele – „Coasta de Jos”, „Gârlă”, „Rojină”, „Molumba”, „La pădure” ș.a. –, majoritatea pe fruntea terasei a 3-a, pe dreapta Târnavei. Principalele soiuri cultivate au fost: „Riesling italian” (din care se produce, de obicei, un vin mai sec), „Fetească regală” (pentru vin aromat, sec și demisec), „Chasselas doré” (soi cu struguri de masă) și „Muscat Ottonel” (din care se obține un vin mai dulce și parfumat).

În gospodăriile personale, sătenii cultivau și alte soiuri: „Regina viei”, „Perla de Csaba”, „Iordană”, „Fetească albă”, „Pinot gris”, „Traminer roz”, „Tămâioasă românească” ș.a.

După desființarea C.A.P.-ului, terenurile plantate cu viță-de-vie au intrat în posesia sătenilor. Unii dintre acești proprietari, din lipsă de experiență, din imposibilități economice și din lipsă de alte terenuri, au recurs la înlocuirea viței-de-vie cu alte culturi agricole sau chiar le-au abandonat. Între parcelele abandonate, se numără „La pădure”, cea mai recentă plantație de viță-de-vie a C.A.P.-ului, în care s-a investit substanțial la sfârșitul anilor '80.

În ultimele trei decenii au fost și unele încercări de reînființare a unor plantații viticole, în parcela numită „În coastă”, tot pe fruntea terasei a 3-a.

Pomicultura este o subramură a cultivării plantelor cu extindere limitată în localitatea Crăciunelu de Jos. Satul dispune doar de o singură livadă de cca. 4 ha (meri, caiși, pruni ș.a.), înființată în etape la jumătatea și în a doua parte a secolului al XX-lea, de viitoarea Stațiune de Cercetări Pentru Viticultură Blaj.

Sătenii și-au plantat în grădinile și curțile din gospodării o mare varietate de specii de pomi fructiferi: *meri* (din soiurile „Ionatan”, „Pârlen aurii”, „Delicios roșu” ș.a.), *peri*, *cireși*, *vișini*, *pruni*, *corcoduși*, *piersici*, *caiși*, *nuci* etc.

Dintre **plantele furajere** cultivate în Crăciunelu de Jos, se evidențiază: *trifoiul*, *lucerna* (local „luțarna”), *sfecla furajeră* („napi” pentru vite), *sparceta* (în perioada în care funcționa C.A.P.-ul) ș.a.

Creșterea animalelor este cea de-a doua ramură a agriculturii, care a asigurat locuitorilor din satul Crăciunelu de Jos cantități suficiente de carne, lapte, ouă, blănuri, piei, lână, fulgi ș.a. În plus, animalele de tracțiune și poavară (boi, vaci și cai) erau indispensabile gospodărilor.

Această ocupație a fost favorizată de existența unor pajiști naturale secundare, rezultate în urma defrișării treptate a pădurilor de foioase din cadrul moșiei.

Relieful localității, destul de variat, a creat condiții optime creșterii unui număr mare de animale (vacii și oi), pe acesta fiind prezente pășuni și fânețe naturale, care însumează între 30 și 40% din totalul moșiei. Suprafețele ocupate cu pajiști secundare sunt situate pe stânga Târnavei, în „Valea Tiurului”, „Valea Viilor”, „Jegmane”, „Râtuți”, „Iezer” ș.a.

Deoarece fânețele naturale nu asigură hrana necesară animalelor domestice, ea este completată cu lucernă, trifoi, coceni de porumb, sfeclă furajeră, paie de cereale etc.

După colectivizare, majoritatea boilor și cailor folosiți la munca câmpului au fost confiscați și înlocuiți, treptat, cu tractoare și mașini agricole. Pe lângă efectivele de animale din gospodării, în sat funcționa, așa cum am mai arătat, și o fermă zootehnică, cu vaci, oi și porci, desființată după 1990.

În gospodării oamenii creșteau *bovine* (din rasele „Bălțată românească”, „Brună” și diferiți hibrizi obținuți prin încrucișări necontrolate)¹⁰, *cabaline*, *oi* (rasele „Țigaie”, „Turcană” și, mai rar, „Merinos”), *porcine* („Bazna”, „Landrace”, „Mangalița”, „Marele alb”, „hibridi” ș.a.), *păsări* (*găini*, *rațe*, *gâște*, *curci*), destul de rar, *albine* ș.a.

În ultimele două decenii efectivele de animale mari s-au redus drastic, deși au fost încercări de înființare a unor mici ferme de vaci. Majoritatea turmelor de oi au fost înstrăinate, producțiile mai mici de lapte și lână devenind nerentabile.

¹⁰ În perioada comunistă, sacrificarea bovinelor era interzisă și se pedepsea cu închisoarea.

Industria mică și meșteșugărească. Meșteșugurile casnice au apărut dintr-o necesitate firească în lumea satului, care avea nevoie să-și asigure hrana de zi cu zi, îmbrăcămintea necesară și adăpostul familiei tradiționale, formată în majoritatea cazurilor din trei generații: bătrâni, adulți și copii.

Dintre activitățile casnice, practicate până nu demult în aproape toate gospodăriile satului Crăciunelu de Jos, semnalăm: *producerea pâinii (pitei)* – frământarea aluatului și coacerea în cuptoare mici „arse” cu lemn, coceni de porumb (tulei) etc. – și *vinului* (în butoaie din lemn), *prelucrarea laptelui* (prepararea laptelui covăsit – un fel de iaurt –, cașului și brânzei), *cărnii* (în special a cărnii de porc sărată și afumată), *cânepii și lânii*.

Una dintre ocupațiile cele mai vechi din Crăciunelu de Jos, și păstrată până prin anii '70-'80 ai secolului anterior, a fost *țesutul pânzei*, postavului, covoarelor, cearceafurilor (lepedeielor), ștergarelor, prosoapelor (chindeielor) etc. cu războiul de tip orizontal. Însă, până la țesutul propriu-zis, femeile din sat erau nevoite să producă firele din lână și din cânepă, acest fapt necesitând mînuirea bună a unor unelte tradiționale precum: melița, heșila, furca de tors din lemn și fusul, vârtelnița pentru depănat și sucala (pe care se depăna pe țevi firul pentru țesut).

Alte ocupații, la fel de vechi ca țesutul, impuse de necesitățile cotidiene, au fost *croitul și cusutul de mână*.

Necesarul de încălțăminte ori de reparații a acesteia, era parțial asigurat de micile ateliere meșteșugărești de *cizmărie și pantofărie*.

Prelucrarea blănurilor de oaie (tăbăcitul și cojocăritul) a dispărut ca activitate din sat după anul 2000. Până la acea dată, a reprezentat o importantă sursă de venit și a funcționat în cadrul unor mici ateliere de familie. Îndemânarea cojocarilor a depășit hotarele satului, majoritatea comenzilor provenind din exterior.

Pentru satisfacerea diferitelor nevoi ale comunității, în Crăciunelu de Jos și-au desfășurat activitatea *tâmplari, potcovari, cărămidari și zidari*.

Pe lângă cărămidărie, o altă ocupație specifică populației de etnie romă, practică de cei mai îndemânatici reprezentanți, a fost *împletitul coșurilor* din curpen (coșercilor), *măturoaielor* din nuiete (folosite la păstrarea curățeniei în gospodării) și *rogojinilor* din papură.

După anul 1990, în sat au funcționat: o mică fabrică de produse lactate, mai multe mori pentru măcinatul cerealelor, de capacitate redusă, și o brutărie, în care se fabricau pâine, colaci și cozonaci. Aceste instalații pentru morărit și panificație asigurau valorificarea internă a cerealelor, fiind de un real folos comunității. În prezent, din cauza barierei legislative, morăritul și panificația din Crăciunelu de Jos au devenit nerentabile.

Deși nu fac parte din categoria industrie mică și artizanală, semnalăm faptul că în ultimii 30 de ani au funcționat în sat mai multe ateliere pentru reparat mașini.

Căile de comunicație. Caracteristicile reliefului din Valea Târnavei – între confluențele Târnavei Mari cu Târnavă Mică și Târnavei cu Mureșul – a favorizat construirea unor importante *căi de acces terestre*: Drumul Național 14 B și Calea ferată (Magistrala feroviară) 300.

Drumul Național 14 B (între Copșa Mică, Blaj și Teiuș), ce traversează satul aproximativ prin partea centrală, face legătura între Drumul Național 14 (Sibiu–Sighișoara) și Drumul European 1 (Satu Mare–Sebeș).

Magistrala feroviară 300 (București–Oradea), dublă, electrificată (în prezent în stadiu de modernizare), ce trece prin orașele Ploiești, Brașov, Sighișoara, Mediaș, Cluj-Napoca ș.a., străbate satul pe o lungime de cca. 4 km. Calea ferată este deservită de o gară, amplasată favorabil tuturor sătenilor, în care în trecut staționau trenurile de tip cursă și personale, iar în prezent, trenurile regionale.

Pe lângă căile de comunicație de mai sus, din sat pornesc și alte drumuri, majoritatea neamenajate, spre moșiile localităților vecine (Bucerdea, Tiur, Secășel, Colibi, Mihalt, Obreja, Cistei și Șoimuș).

Transportul prin conducte, care străbate teritoriul satului, este reprezentat de conductele de gaze naturale și de apă potabilă.

Gazoductul (conducta de gaz metan) traversează localitatea Crăciunelu de Jos de la est la vest și alimentează orașele din vestul țării cu gaze exploatate din Podișul Transilvaniei. Datorită prezenței acesteia, după anul 1990 satul a fost brădat și alimentat cu gaze naturale.

Apa potabilă cu care este alimentat satul provine din râul Sebeș, conducta de aducțiune fiind construită între orașele Sebeș și Blaj.

În sat funcționează un *oficiu poștal* pentru difuzarea corespondenței și presei, iar *telecomunicațiile* sunt reprezentate de telefonie, radio, televiziune și internet. De menționat faptul că, până prin anul 2000, în Crăciunelu de Jos a funcționat o centrală telefonică pentru telefonie fixă.

Comerțul. Și în Crăciunelu de Jos, asigurarea bunurilor materiale și alimentare se făcea prin schimburi de mărfuri (troc) și prin vânzare-cumpărare cu bani. Până în zilele noastre, principalele unități de măsură în comercializarea cerealelor, cartofilor etc. au fost feldera (echivalentul a 20 de litri) și mierța (circa o jumătate de felderă).

În perioada socialistă, în sat funcționau, într-o clădire cu funcție comercială situată în partea centrală a vetrei, două magazine: unul universal și unul alimentar. Tot din acea perioadă, în Crăciunelu de Jos a funcționat o crâșmă (birt), situată la parterul unui bloc construit în anii '80.

În prezent, răspândite prin sat funcționează mai multe magazine comerciale, majoritatea cu caracter alimentar și complex, și o benzinărie (inițial, „Independent Crăciunelu de Jos” și apoi „Tiriac Energy”), amplasată la limita vestică a intravilanului.

Bibliografie

- Bunea I. (1901), *Statistica românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicarul episcop Petru Aron*, Sibiu.
- Cotea D. V., Barbu N., Grigorescu C., Cotea V. V. (2000), *Podgoriile și vinurile României*, București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (1999-2000), *Influența reliefului asupra așezărilor din Valea Târnavei între Blaj și Mihalț*, în „Geographica Timisiensis”, 8-9, Timișoara.
- Mărculeț V., Mărculeț I., Șt.-E. Leluțiu (1997), *Crăciunelu de Jos. Istorie – natură – societate – economie*, Alba Iulia.
- Turcu D. (1965), *Istoricul Parohiei Crăciunelu de Jos*, dactilografată, Crăciunelu de Jos.
- Ciobanu V. (1926), *Statistica românilor din Ardeal, făcută de administrația austriacă la anul 1760-1762*, Cluj.
- ***(1952), *Planul director de tragere, scara 1 : 25.000*, București.
- ***(1996), *Registrul parcelelor – Crăciunelu de Jos*, Primăria Comunei Crăciunelu de Jos.
- ***(1996), *Registrul parcelelor – intravilan Crăciunelu de Jos*, Primăria Comunei Crăciunelu de Jos.
- ***<https://www.google.com/maps/place/Cr%C4%83ciunelu+de+Jos/>
- ***https://www.ghidulprimariilor.ro/ro/businesses/view/city_hall/PRIM%C4%82RIA-CR%C4%82CIUNELU-DE-JOS/191988
- ***<https://www.judet.info/alba/craciunelu-de-jos/>
- ***<http://www.scvblaj.ro/istoric/istoric-scdvv-blaj/>
- ***<http://www.scvblaj.ro/dezvoltare/activitatea-de-dezvoltare/>

Fig. 1. Crăciunelul de Jos la 1952, alcătuit din 245 de familii
(Sursa: Planul director de tragere, scara 1 : 25.000, 1952.)

Fig. 2. Crăciunelul de Jos – rețeaua strădală: 1. „6 Martie” („Strada Principală”); 2. „Bucerzii”; 3. „Bigău”; 4. „Tudor Vladimirescu”; 5. „Horea”; 6. „Cloșca”; 7. „Crișan”; 8. „23 August”; 9. „Morii”; 10. „Mihai Eminescu”; 11. „Câmpului”; 12. „Simion Bărnuțiu”; 13. „Viilor”
(Sursa bazei de lucru: <https://www.google.com/maps/place/Cr%C4%83ciunelu+de+Jos/>)

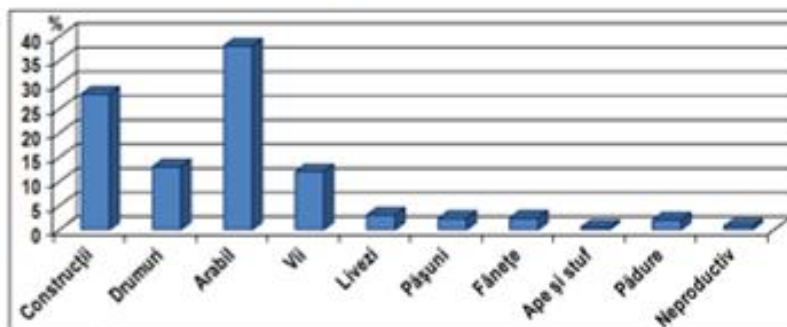

Fig. 3. Crăciunelul de Jos – structura terenurilor din intravilan, în anul 1996 (%)

COMUNA DAIA ROMÂNĂ (JUDEȚUL ALBA) – DICȚIONAR GEOGRAFIC

Dr. Cătălina Mărculeț
Dr. Ioan Mărculeț

Abstract. *Daia Română township (Alba County) – geographical dictionary.* Daia Română township is located in the central-eastern part of Alba County, in Secașelor Plateau, at a distance of 17 km from Alba Iulia, and covering an area of 46.5 km². It is made up of only one village, Daia Română, officially attested in 1293. The 1: 50.000 scale topographic map highlighted the presence of 17 geographical designations on the township's area: 9 landforms, 4 flowing waters, 3 plots of land dedicated to agricultural purposes and a forest. In order to expand upon this topic, we have enclosed brief handouts, which are listed in alphabetical order.

Cuvinte cheie: comuna Daia Română, județul Alba, denumiri geografice

Keywords: Daia Română township, Alba County, geographical designations

Comuna **Daia Română** (*Oláhdálya*, în maghiară, *Dallendorf*, în germană) este situată în partea central-estică a județului Alba, în Podișul Secașelor, la 17 km de Alba Iulia (pe șosea), la 46°00' latitudine nordică și 23°39' longitudine estică (fig. 1).

Cu o suprafață de 46,5 km², comuna este compusă doar din satul Daia Română, atestat documentar în anul 1293.

Populația sa, grupată în circa 840 de gospodării, numără 2.773 de locuitori, din care: 2.691 români, 7 romi și 75 nedeclarați. Structura confesională este compusă din: 2.193 de ortodocși, 178 de greco-catolici, 173 de martori ai lui Iehova, 90 de penticostali, 40 de bapțiști, 4 adventiști de ziua a șaptea, 1 reformat, 10 fără religie și 84 de nedeclarați.

În sat se găsesc: un sit arheologic din perioada Latène și o biserică de secol XVII („Sfânta Treime”).

Harta topografică la scara 1 : 50.000 a pus în evidență pe suprafața comunei Daia Română 17 denumiri geografice. Aceste denumiri identificate pe suportul cartografic sunt: 9 unități de relief (52,9% din totalul denumirilor), 4 (23,5%) ape curgătoare, 3 (17,8%) terenuri cu utilizări agricole și o pădure (5,8%; fig. 2). Pentru acestea au fost realizate fișe cu scurte descrieri, ordonate alfabetic.

Denumirile geografice din comuna Daia Română

Bisericii, Valea ~, pârâu cu caracter temporar situat la S de vatra localității Daia Română. Este afluent pe stânga al pârâului Daia, lung de circa 3 km.

Chiliei, Lunca. ~, teren situat la V de vatra localității Daia Română, pe versantul E al D. Pleșii (Podișul Secașelor), la circa 350 m altitudine, pe versantul stâng al pârâului Valea Sârbilor.

Ciolha, D. ~, deal situat la SV de vatra localității Daia Română și la E de pârâul Daia, în Pod. Secașelor, cu altitudinea de 381,3 m, acoperit cu terenuri arabile și pășuni.

Costi, Vârful ~, deal situat la E de vatra localității Daia Română și de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea maximă de 357 m, acoperit cu terenuri arabile și pășuni.

Cutului, Valea ~, pârâu cu caracter temporar, la SV de vatra localității Daia Română. Este afluent pe dreapta al pârâului Daia, lung de 2 km.

Daia (pe cursul inferior **Slatina**), pârâu cu apă temporară, afluent pe dreapta al râului Secașul Mare, lung de circa 12 km. Are obârșia la S de D. Dăii și a suferit lucrări de amenajare pentru regularizarea cursului inferior.

Dăii, D. ~, 1. deal situat la N de vatra satului Daia Română și de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea absolută 462,5 m, acoperit cu pășuni, fânețe și terenuri arabile. 2. deal la SE de vatra satului și de pârâul Valea Bisericii, în Podișul Secașelor, cu altitudinea absolută de 468 m, acoperit cu terenuri arabile, pășuni și livadă.

Dăii, Păd. ~, pădure de stejari situată la SV de satul Daia Română, pe versantul E al D. Pleșii (Podișul Secașelor), între 335 și 480 m altitudine.

Dăii de Sus, Vârful ~, deal situat la V de vatra satului Daia Română și de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea maximă de 428,5 m, acoperit cu terenuri arabile, pășuni și viță-de-vie.

Ghirbomului, D. ~, deal la NE de satul Daia Română, la E de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea maximă de 474,1 m, acoperit cu pășuni, fânețe și livadă, cu versantul sudic afectat de intense procese de ravenare.

Hânsurii, D. ~, deal situat la NE de vatra satului Daia Română, la E de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea maximă de 469 m, acoperit cu pășuni, fânețe și terenuri arabile, cu versantul vestic afectat de intense procese de modelare actuală.

Păroseli, Coasta ~, teren arabil situat la SV de vatra satului Daia Română și la V de pârâul Daia, pe versantul E al D. Vârtopu (Podișul Secașelor), la circa 380 m altitudine, între pâraiele Valea Sârbilor (la N) și Valea Cutului (la S).

Perilor, D., deal situat la S de vatra satului Daia Română și la E de pârâul Valea Bisericii, în Podișul Secașelor, cu altitudinea de 372 m, acoperit cu pășuni și terenuri arabile.

Pleşii, D. ~, deal situat la V de vatra localității Daia Română și de pârâul Daia, în Pod. Secașelor, cu altitudinea de 506,9 m, acoperit cu pădure de stejari, pășuni și terenuri arabile.

Răzoarele, teren agricol situat la SV de vatra localității Daia Română și la V de pârâul Daia, pe versantul S al D. Vârtopu (Podișul Secașelor), la circa 300 m altitudine.

Sârbilor, Valea. ~, pârâu cu caracter temporar, situat la SV de vatra satului Daia Română. Este afluent pe dreapta al pârâului Daia, lung de 3 km.

Vârtopu, D. ~, deal situat la SV de vatra satului Daia Română și la V de pârâul Daia, în Podișul Secașelor, cu altitudinea de 372 m, acoperit cu pășuni, terenuri arabile și păduri de stejari.

Bibliografie

Greco Florina, Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Robert Dobre (2008), *Podișul Transilvaniei de Sud și unitățile limitrofe. Repere geografice*, București.

Morariu T., Bogdan Octavia, Maier A. (1980), *Județul Alba*, București.

Raboca N. (1995), *Podișul Secașelor – studiu de dinamica versanților*, Cluj-Napoca.

Stroia M. (1995), *Podișul Secașelor – studiu geografic al agriculturii*, București.

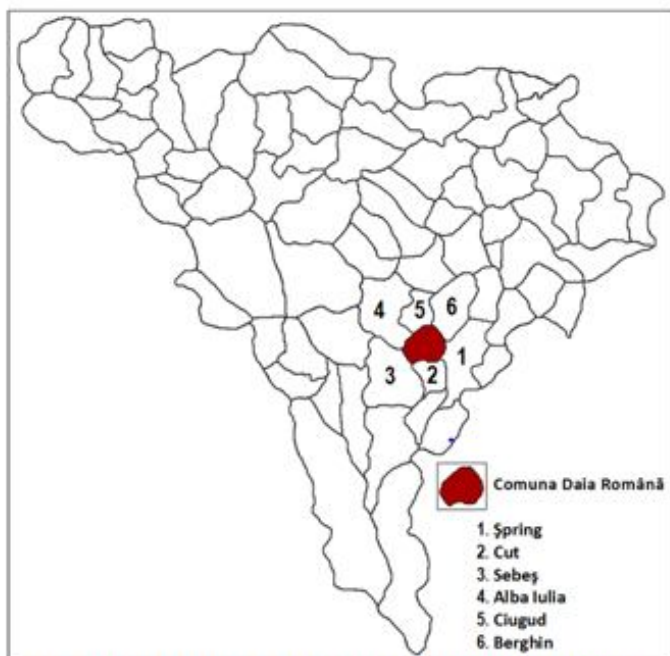

Fig. 1. Poziția geografică a comunei Daia Română în cadrul județului Alba

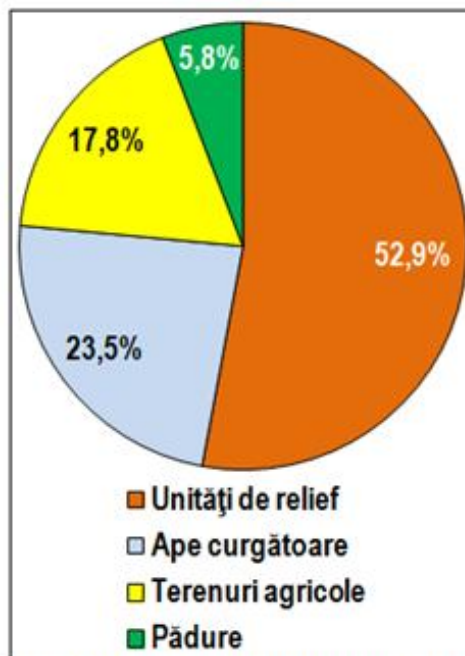

Fig. 2. Structura denumirilor geografice din comuna Daia Română

CUPRINS

NOTA REDACȚIEI.....	3
---------------------	---

ISTORIE ȘI ARHEOLOGIE

CONSIDERAȚII ISTORICE ȘI EPIGRAFICE PRIVIND UN PAHAR DIN EPOCA ROMANĂ DESCOPERIT ÎN AȘEZAREA DE LA MEDIAȘ – GURA CÂMPULUI - HĂȘMAȘ (Dr. Mihai Chiriac, Dr. Viorel Ștefu).....	5
SIMEON VELIKI ȘI EPOCA DE AUR A CULTURII BULGARE (Dr. Ginel Lazăr).....	7
DIN ISTORIA LOCALITĂȚII CRĂCIUNELU DE JOS (JUDEȚUL ALBA). ASPECTE CONTROVERSATE (Dr. Vasile Mărculeț).....	14
ASPECTE ALE VIEȚII SOCIALE ȘI ECONOMICE, IDENTIFICATE ÎN IMAGINILE REALIZATE ÎNTR-UN MANUSCRIS MINIAT DIN SECOLUL AL XVI-LEA, AFLAT ÎN COLECȚIA MUZEULUI BRUKENTHAL DIN SIBIU (Dr. Adrian Stoia).....	19
ARME DE FOC DINTRE A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XV-LEA ȘI PRIMA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XX-LEA, DIN PATRIMONIUL MUZEULUI NAȚIONAL DE ISTORIE A MOLDOVEI (Anatolie Povestca).....	27
STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA ACADEMII MILITARE (1849–1919) (Dr. Dragoș Lucian Țigău).....	37
CONSIDERAȚII PRIVIND ÎNFIINȚAREA ȘI ORGANIZAREA PAROHIEI GRECO-CATOLICE SIGHET, ÎN A DOUA JUMĂTATE A SECOLULUI AL XIX-LEA (Dr. Marius Câmpeanu).....	44
EMIGRAȚIA POPULAȚIEI DIN BASARABIA ÎN CAUCAZ, CRIMEEA ȘI DOBROGEA (ANII '90 AI SECOLULUI AL XIX-LEA) (Viorel Bolduma).....	50
UNUL DINTRE ULTIMII HAIDUCI AI ROMÂNIEI: FĂGĂRĂȘEANUL ANDREI BUDAC, DIN CÂRȚIȘOARA (Dr. Constantin Băjenaru).....	55
ÎNTR-UN ALTAR ȘI CATEDRĂ. ASPECTE ALE VIEȚII ȘI ACTIVITĂȚII PREOTULUI ȘI PROFESORULUI AMBROZIU CHEȚIANU (1863-1934) (Dr. Răzvan Mihai Neagu).....	64
MOMENTE DIN VIAȚA ȘI ACTIVITATEA CONTRAAMIRALULUI NICOLAE STERIOPOL (Dr. Silvia Ioniță).....	70
ASOCIAȚIA SEBASTIAN HANN ȘI MUZEUL SIGHIȘOREAN LA ÎNCEPUTUL PERIOADEI INTERBELICE (1919-1921) (Dr. Nicolae Teșculă).....	76
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK ȘI MODERNIZAREA STATULUI TURC PRIN INTERMEDIUL POLITICILOR SALE (Drd. Marian Suci).....	80
DARE DE SEAMĂ A CĂPITANULUI IONESCU CONSTANTIN PRIVIND STAGIUL ÎN ARMATA CECOSLOVACĂ, ÎN 1930 (Dr. Alexandru Bucur).....	85
MEMORIILE VICTIMELOR REPRESIUNILOR STALINISTE. CAZUL SATULUI FETEȘTI, RAIONUL EDINET, REPUBLICA MOLDOVA (Alexandru Seu).....	93
UN ARTILERIST ÎN STEPĂ CALMUCĂ ȘI LA STALINGRAD: COLONELUL GHEORGHE ANTONIU (Dr. Gabriel-Felician Croitoru).....	99
ACTIVITATEA DE RELAȚII INTERNAȚIONALE A CONSILIULUI NAȚIONAL AL FEMEILOR DIN ANII 1973-1977 (Dr. Gherghina Boda).....	108
REFERINȚE ISTORICE PRIVIND NOSTALGIA ASUPRA COTIDIANULUI DIN TRECUTUL SOCIALIST (Dr. Angela Lisnic).....	113

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

„LIBER MAHAMELETH”: PRIMUL TRATAT DE MATEMATICĂ TRADUS DIN ARABĂ ÎN LATINA MEDIEVALĂ, ÎN SECOLUL AL XII-LEA (Dr. Constantin Ittu).....	119
MONUMENTE CULTURAL-ISTORICE ALE RAIONULUI LEOVA – MOȘTENIREA PATRIMONICĂ LOCALĂ (Tatiana Grosu).....	128
GOYA ȘI DUCESA DE ALBA, CEA MAI CELEBRĂ POVESTE DE DRAGOSTE DIN LUMEA ARTEI SPANIOLE (Dr. Sorin Oane).....	134
ASPECTE 160 DE ANI DE LA NAȘTEREA PICTORIȚEI BETTY SCHULLER (1860-1904) (Dr. Gudrun-Liane Ittu).....	139
COMILLAS: NOTE ARISTOCRATE ȘI REPERE ARHITECTURALE INVADATE DE FANTEZIA LUI GAUDI (Mirela Maior).....	143
ASPECTE DIN CORESPONDENȚA PURTATĂ DE CATON THEODORIAN CU PETRE LOCUSTEANU (1912-1916) (Monica Lazăr).....	148
OFIȚERI DE MARINĂ – OAMENI DE ȘTIINȚĂ ȘI SCRITORII (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru).....	153
CONTRIBUȚII ȘI CONTRIBUTORI PRIVIND RIDICAREA STATUII DR. IOAN RAȚIU DIN TURDA (Drd. Horațiu Groza).....	129
ABORDĂRI MODERNE ÎN MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIEI (Corina Zenaida Tănăsă).....	167

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

INSULELE VULCANICE: 1. SANTORINI – ISTORIE, VULCANOLOGIE, TURISM (Dr. Dorin Dordea).....	171
FENOMENE CEREȘTI, OBSERVATE ȘI CONSEMNAȚE ÎN TRANSILVANIA, ÎN SECOLELE XVI-XIX: ECLIPSE, FENOMENE DE OPTICĂ ATMOSFERICĂ ȘI AURORE POLARE (Dr. Alexandru Bucur).....	183
VARA 2019, ANALIZA TEMPERATURILOR ȘI A PRECIPITAȚIILOR ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI (Dr. Nicolae Rusan).....	191
CRĂCIUNELU DE JOS (JUDEȚUL ALBA) – ASPECTE MORFOSTRUCTURALE ȘI ECONOMICE (Dr. Ioan Mărculeț, Dr. Cătălina Mărculeț).....	197
COMUNA DAIA ROMÂNĂ (JUDEȚUL ALBA) – DICȚIONAR GEOGRAFIC (Dr. Cătălina Mărculeț, Dr. Ioan Mărculeț).....	205

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247-7772